CUMHURİYET'İN 80. YILI ARMAĞANI

Atatürk'ün Bütün Eserleri

Cilt: 13

(1922)

KAYNAK YAYINLARI

Atatürk'ün Bütün Eserleri

Cilt: 13

(1922)

KAYNAK YAYINLARI

Atatürk'ün
Bütün Eserleri

Analiz Basım Yayın Tasarım Uygulama Ltd. Şti. Adına Sahibi
İsmet Oğütücü

Genel Yonetmen
Şule Perinçek

Yonetmen
Fikret Ulusoydan

Redaksiyon
Prof. Dr. Nejat Kaymaz, Em. Tnk. Kd. Alb. Ercan Güner, Kurtuluş Güran, Feyza Perinçek

Ankara Temsilciliği
Kemal Şenoğlu

Arşiv-Araştırma
Derya Çağlar, Ercan Dolapçı, Musa Sarıkaya, Ömer Can Sürün, Hâdiye Yılmaz, Pınar Yavuz

Çevrimyazı
Ercüment Hüsnü Baki, Muazzez İlmiye Çığ, Ahmet Hezarfen, Dr. Derviş Kılınçkaya, Sadık Perinçek, Memet Türkkan

Sayfa Düzeni ve Dizgi
Güler Kızılelma, Aslı Yazıcıoğlu

Kapak Tasarımı
Emre Şenoğlu, Sistem Ofset

Montaj
Analiz

Baskı
Analiz Basım Yayın

Cilt
Cansın Mücellit

Satış ve Pazarlama
Şinasi Gökçe, Sevgi Sivaslı

Dağıtım
Mesut Barış, Mesut Yılmaz

Abone
Gülsün Kaygısız Gökçe

Muhasebe
Saniye Yalçın
© 2004
Bu eserin yayın hakları
Analiz Basım Yayın Tasarım Uygulama Ltd. Şti.nindir
Birinci Basım: Haziran 2004
Kaynak Yayınları: 392
ISBN: 975-343-235-6 (Tk. No)
975-343-394-8 (13. Cilt)

KAYNAK YAYINLARI

ANALİZ BASIM YAYIN TASARIM UYGULAMA LTD. ŞTİ.
Meşrutiyet Cad. Kardeşler Han No: 12/3-4 34430 Galatasaray-İstanbul
Telefon: (0212) 252 21 56 - 252 21 99 - 292 21 08 Faks: 249 28 92
Ankara: (0312) 231 56 64 Web: www.kaynakyayinlari.com
E. Posta: iletisim@kaynakyayinlari.com
suleperincek@ataturkuneserleri.com

Atatürk'ün Bütün Eserleri Danışma Kurulu

(Alfabetik soyadı sırasına göre)

M. Türker Acaroğlu

Prof. Dr. Feroz Ahmad

Prof. Dr. Sina Akşin

Talip Apaydın

Prof. Dr. Zeki Arıkan

Prof. Dr. İlhan Arsel

Ercüment Hüsnü Baki*

Nejat Birdoğan*

Em. Kur. Alb. Dr. Orhan Coşkun

Muazzez İlmiye Çığ

Ali Dündar

Erol Şadi Erdinç

Yrd. Doç. Dr. İsmet Görgülü

Prof. Dr. Tahir Hatipoğlu

Prof. Dr. Alpaslan Işıklı

Suphi Karaman*

Prof. Dr. Nejat Kaymaz

Em. Tümg. Turhan Olcaytu*

Emin Özdemir

Sadık Perinçek*

Dr. Doğu Perinçek

Prof. Dr. Tülin Sağlamtunç

Zeki Sarıhan

Prof. Dr. Taner Timur

Prof. Dr. Şerafettin Turan

Gürbüz Tüfekçi

Memet Türkkan

* Sadık Perinçek'i 13 Eylül 2000, Nejat Birdoğan'ı 4 Mayıs 2001, Ercüment Hüsnü Baki'yi 23 Aralık 2001, Em. Tümg. Turhan Olcaytu'yu 25 Ağustos 2003, Suphi Karaman'ı 15 Nisan 2004 tarihinde kaybettik.

Bu Cilde Katkıda Bulunanlar

(Alfabetik soyadı sırasına göre)

Arif Acaloğlu, Tevfik Akgün, Yılmaz Akkılıç, Doç. Dr. Esat Arslan, Doç. Dr. Yavuz Aslan, Prof. Dr. Türkkaya Ataöv, Z. Şefik Atun, Doç. Dr. Hasan Babacan, Servet Bayoğlu, Recep Bozkurt, Ali Rıza Cihan, S. Kayıhan Cönger, Ertuğrul Danık, Jale Dedeoğlu, Yücel Demirel, Muazzez Deren, Dr. Erdoğan Erol, Emir Eş, Ahmet Cevdet Geçkili, Ahmet Gedik, Derya Güran Yücel, Rasih Nuri İleri, Nevzat Kaya, Prof. Dr. Bayram Kodaman, Alp Kuran, Prof. Dr. Mustafa Keskin, Mustafa Onar, Bertan Onaran, Teoman Özalp, Kiraz Perinçek, Dr. Salâhi R. Sonyel, E. Tuğg. Halil Şimşek, Ali Rıza Taşdelen, Enis User, İrfan Yardımcı, Hikmet Yavuzyiğit, Dr. Yusuf Nejat Yaycıoğlu, Dr. Selma Yel, İsa Yücel.

Adana Atatürk Müzesi, Adana İl Halk Kütüphanesi, Adana İl Kültür Müdürlüğü, Alman Arkeoloji Enstitüsü Kütüphanesi, Amasya İl Halk Kütüphanesi, Ankara İl Halk Kütüphanesi, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kütüphanesi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Kütüphane ve Arşivi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi Uzmanları, Antalya İl Kültür Müdürlüğü, Antalya İl Halk Kütüphanesi, Arma Yayınları, Aziz Berker Kütüphanesi, Basın Müzesi, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Bostancı Kırtasiye çalışanları, Bursa Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği, Çukurova Üniversitesi Kütüphane Dokümantasyon Dairesi Başkanlığı, Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi, Erciyes Üniversitesi, Erzurum Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi, Erzurum Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Galatasaray Lisesi Kütüphanesi, Gaziantep İl Halk Kütüphanesi, Harp Akademileri Komutanlığı Kütüphanesi, İş Bankası Yayınları, Hatay İl Halk Kütüphanesi, Havza Kaymakamlığı, Isparta Müzesi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü Atatürk Kitaplığı, İstanbul İl Halk Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Konya İl Halk Kütüphanesi, Konya İl Kültür Müdürlüğü, Konya Mevlana Müzesi, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Müzesi Müdürlüğü Arşivi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Milli Kütüphane, Mülkiyeliler Birliği, Osmaniye Marakıobası Köyü Muhtarı, Rusya Devlet Kütüphanesi, Rusya Tarihi Yayınlar Kütüphanesi, Samsun İl Halk Kütüphanesi, Selçuk Üniversitesi Rektörlüğü Kütüphane ve Dokümantasyon Dairesi, Serial and Government Publications Division Library of USA Congress, Süleyman Demirel Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü, Süleymaniye Kütüphanesi, TBMM Kütüphanesi, TBMM Kütüphanesi Mikrofilm Arşivi, TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Kütüphanesi, TC Başbakanlık Enformasyon Genel Müdürlüğü Kütüphanesi, TC Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Arşiv Hizmetleri Şube Müdürlüğü, TC Dışişleri Bakanlığı Arşiv ve Ulaştırma Daire Başkanlığı, Tokat İl Halk Kütüphanesi, Türk Dil Kurumu Arşivi, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi ve Arşivi, Yeni Adana Gazetesi.

Atatürk'ün Bütün Eserleri

Cilt: 13

(6 Mayıs 1922 - 15 Ekim 1922)

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	19
18 Numaralı Not Defteri (Mayıs-Ekim 1922)	21
6 Mayıs 1922 Konuşmasının Notları	27
Büyük Millet Meclisi Gizli Oturumunda Konuşma Başkumandanlık Kanunu'nun Uzatılması Hakkında (6 Mayıs 1922)	37
Doğu Cephesi Kumandanlığı'na (8 Mayıs 1922)	53
Sıhhiye Vekili Doktor Rıza Nur Beyefendi'ye Vekâlet Edecek Birinin Seçilmesi Hakkında (8 Mayıs 1922)	54
İktisat Vekâleti'ne Birinin Seçilmesi Hakkında Tezkere (9 Mayıs 1922)	55
Şer'iye Vekâleti'ne Birinin Seçilmesi Hakkında Tezkere (9 Mayıs 1922)	56
Konya'da Mebus Mehmet Vehbi Efendi'ye (9 Mayıs 1922)	57
Zonguldak İstihbarat Müdürü Tahir Karauğuz Bey'e (9 Mayıs 1922)	58
Le Petit Parisien Muhabiri Jean Schlicklin İle Görüşme (17 Mayıs 1922)	59
Batı Cephesi Kumandanlığı'na (18 Mayıs 1922)	61
Kars Belediye Riyaseti'ne (18/20 Mayıs 1922)	63
Ankara İstiklâl Mahkemesi'ne Kastamonu, Yozgat ve Konya İstiklâl Mahkemeleri Riyasetine (20 Mayıs 1922)	64
İktisat Vekâleti'ne (23 Mayıs 1922)	65
Madam Berthe-George Gaulis'e (24 Mayıs 1922)	66
Isparta'da Mebus Hafız İbrahim Bey'e (30 Mayıs 1922)	67
Trabzon Mebusu Hafız Mehmet Bey'e (1 Haziran 1922)	68
Tütün Hakkında Emirname (2 Haziran 1922)	69
Nafıa Vekili Feyzi Beyefendi'nin Yerine Vekâleten Birinin Seçilmesi Hakkında Tezkere (3 Haziran 1922)	71
Konya Mebusu Mehmet Vehbi Efendi'ye (3 Haziran 1922)	72
Kastamonu Himayei Etfal Cemiyeti'ne (3 Haziran 1922)	73
Müdafaai Milliye Vekâleti'ne (4 Haziran 1922)	74
Erkânıharbiyei Umumiye Vekâleti'ne (4 Hairan 1922)	75
Hilâli Ahmer Cemiyeti Ankara Murahhaslığı'na (7 Haziran 1922)	76
Hilâli Ahmer Cemiyeti Ankara Murahhaslığı'na (7 Haziran 1922)	77

Büyük Millet Meclisi Gizli Oturumunda Konuşma
Trabzon Meselesi Hakkında (10 Haziran 1922) 78
Büyük Millet Meclisi'nde Konuşma
Trabzon Melesesi Hakkında (10 Haziran 1922) 79
Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi Sanisi
Rauf Beyefendi'ye (11 Haziran 1922) 81
İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti'ne (11 Haziran 1922) 82
Geyve'de Koca ili Grup Kumandanı
Miralay Halit Beyefendi'ye (11 Haziran 1922) 83
Koca ili Kumandanlığı'na (12 Haziran 1922) 84
Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'e (14 Haziran 1922) 85
Adapazarı İznik Belediye Riyaseti'ne (15 Haziran 1922) 86
Batı Cephesi Kumandanlığı'na (16 Haziran 1922) 87
Batı Cephesi Kumandanlığı'na,
Mürettep Süvari Fırkası Kumandanlığı'na,
Dahiliye Vekâleti'ne (16 Haziran 1922) 88
Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'e (16 Haziran 1922) 89
Vakit Yazarına Beyanat (16 Haziran 1922) 90
Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'e (17 Haziran 1922) 92
Claude Farrère Şerefine Nutuk (18 Haziran 1922) 93
1. Ordu, 2. Ordu, 5. Kolordu, 1. Kolordu ve
Kocaeli Grup Kumandanlıklarına (18 Haziran 1922) 97
Batı Cephesi Kumandanlığı'na (19 Haziran 1922) 98
Koca ili Grubu Kumandanlığı'na (19 Haziran 1922) 99
Büyük Millet Meclisi Reisi Sanisi
Hüseyin Rauf Beyefendi'ye (19 Haziran 1922) 100
İzmit Halkına (19 Haziran 1922) 101
Vakit Gazetesi Başyazarı
Ahmet Emin (Yalman) İle Görüşme (19 Haziran 1922) 102
İzmit Mutasarrıflığı'na (19 Haziran 1922) 104
Sezai Beyefendi'ye (19 Haziran 1922) 105
Yeni Gün Muhabirine Beyanat (19 Haziran 1922) 106
Hariciye Vekâleti'ne (20 Haziran 1922) 107
Moskova Sefareti'ne (20 Haziran 1922) 108
Azari Dekovil Hattı İnşaatı Hakkında (20 Haziran 1922) 109
Adapazarı'nın Düşman İşgalinden Kurtuluşunun
Yıldönümü Üzerine Halka Nutuk (21 Haziran 1922) 110
Ankara Kumandanlığı'na (21 Haziran 1922) 111
Batı Cephesi Kumandanlığı'na (22 Haziran 1922) 112

Batı Cephesi Kumandanlığı'na (22 Haziran 1922) 113
Akşam Muhabiriyle Mülakat (23 Haziran 1922) 114
Akşam Gazetesine Telgraf (25 Haziran 1922) 116
Hariciye Vekâleti'ne (26 Haziran 1922) 117
Bolu Mutasarrıflığı'na (26 Haziran 1922) 118
Diyarbekir Vilayeti Vasıtasıyla Van Mebusu Haydar Bey'e (28 Haziran 1922) 119
Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'ya (29 Haziran 1922) 120
Mersin Gençler Yurdu Riyaseti'ne (29 Haziran 1922) 121
İran Sefiri Mümtazüddevle İsmail Han'a (30 Haziran 1922) 122
17 Numaralı Not Defteri (Haziran 1922) 123
Büyük Millet Meclisi'nde Konuşma
İcra Vekillerinin Vazife ve Mesuliyeti Hakkındaki
Kanun Tasarısının Müzakeresi Hakkında (1 Temmuz 1922) 126
Doğu Cephesi Kumandanlığı'na (1 Temmuz 1922) 127
Batı Cephesi Kumandanlığı'na (2 Temmuz 1922) 128
Batı Cephesi Kumandanlığı'na (2 Temmuz 1922) 129
Batı Cephesi Kumandanlığı'na (2 Temmuz 1922) 130
Batı Cephesi Kumandanlığı'na (3 Temmuz 1922) 131
Hindistan Merkez Hilafet Komitesi Reisi Çotani'ye (5 Temmuz 1922) 132
Hilâli Ahmer Cemiyeti Ankara Murahhaslığı'na (5 Temmuz 1922) 133
Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'ya (6 Temmuz 1922) 134
Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Paşa'ya (6 Temmuz 1922) 135
Rus Sefiri Aralof'un İran Sefiri Mümtazüddevle İsmail Han
Şerefine Verdiği Ziyafette Konuşma (7 Temmuz 1922) 136
Dahiliye Vekili Fethi Beyefendi'ye
Bir Vekil Seçilmesi Hakkında Tezkere (8 Temmuz 1922) 138
Konya Mebusu Vehbi Efendi'ye (8 Temmuz 1922) 139
Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa ve
Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'ya (10 Temmuz 1922) 140
Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'ya (11 Temmuz 1922) 142
Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'ya (11 Temmuz 1922) 143
Erkânıharbiye Riyaseti'ne (14 Temmuz 1922) 144
İran Sefiri Mümtazüddevle İsmail Han Şerefine Nutuk (14 Temmuz 1922) 145
Fransa Milli Bayramı Nedeniyle
Albay Mougin'in Verdiği Yemekte Konuşma (14 Temmuz 1922) 146
İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti'ne (16 Temmuz 1922) 150
Metropolit Miletyos Efendi'ye (16 Temmuz 1922) 151
Anadolu-Bağdad Demiryolları Müdiri Umumisi
Miralay Behiç Beyefendi'ye (17 Temmuz 1922) 152

Hüsameddin Bey'e (17 Temmuz 1922) 153
Bombay'da Hindistan Hilafet Merkez Komitesi Reisi
Muhammed Çotani'ye (18 Temmuz 1922) 154
Büyük Millet Meclisi'nde Konuşma
Başkumandanlık Kanunu'nun Uzatılması Hakkında (20 Temmuz 1922) 155
Batı Cephesi Kumandanı İsmet, Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Fevzi,
Müdafaai Milliye Vekili Kâzım Paşalara ve Heyeti Vekile Riyaseti'ne,
Meclis Riyaseti Umumiyesi'ne (20 Temmuz 1922) 157
Doğu Cephesi Kumandanlığı'na (20/21 Temmuz 1922) 158
Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'ya (22 Temmuz 1922) 159
Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi Sanisi
Doktor Adnan Beyefendi'ye (22 Temmuz 1922) 160
İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti'ne (22 Temmuz 1922) 161
Doğu Cephesi Kumandanlığı'na (23 Temmuz 1922) 162
Adnan Beyefendi'ye (24 Temmuz 1922) 163
Heyeti Vekile Reisi Rauf Beyefendi'ye (24 Temmuz 1922) 165
İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Beyefendi'ye (25 Temmuz 1922) 166
Adnan Beyefendi'ye (26 Temmuz 1922) 168
Reisi Sani Adnan Beyefendi'ye (27 Temmuz 1922) 169
Adnan Beyefendi'ye (29 Temmuz 1922) 171
Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'ne (29 Temmuz 1922) 172
Heyeti Vekile Riyaseti'ne (29 Temmuz 1922) 173
Miralay Mougin'e (29 Temmuz 1922) 174
Kaymakam Hüsameddin Bey'e (29 Temmuz 1922) 175
Rauf ve Adnan Beyefendilere ve Ali Fuad Paşa'ya (30 Temmuz 1922) 176
Demiryolları Müdüriyeti Umumiyesi'ne (30 Temmuz 1922) 177
Kalemi Mahsus Müdürü Hayati Bey Vasıtasıyla Rauf Beyefendi'ye,
Adnan Beyefendi'ye, Fuad Paşa'ya (31 Temmuz 1922) 178
İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf Beyefendi'ye (31 Temmuz 1922) 179
Büyük Millet Meclisi Reisi Sanisi Adnan Beyefendi'ye (31 Temmuz 1922) 180
Felah Grubu Riyaseti'ne (Ağustos 1922) 181
Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyefendi'ye (2 Ağustos 1922) 182
Kahire'de Yayımlanan *El Ahbar* Muhabirine Beyanat (2 Ağustos 1922) 184
İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti'ne (7 Ağustos 1922) 185
Konya Mebusu Abdülhalim Efendi'ye (7 Ağustos 1922) 186
Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'ya (9 Ağustos 1922) 187
Batı Cephesi Kumandanlığı'na (13 Ağustos 1922) 189
İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti'ne (13 Ağustos 1922) 190

Batı Cephesi Kumandanlığı'na (13 Ağustos 1922) 191
Müdafaai Milliye Vekâleti'ne, Batı Cephesi Kumandanlığı'na
Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'ne (14 Ağustos 1922) 192
Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'ya (15 Ağustos 1922) 193
Batı Cephesi Kumandanlığı'na (16 Ağustos 1922) 194
Kayseri Mebusu Rifat Beyefendi'ye (16 Ağustos 1922) 195
Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi Sanisi
Adnan Beyefendi'ye (16/17 Ağustos 1922) 196
İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Beyefendi'ye (16/17 Ağustos 1922) 197
Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'ya
Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa'ya (17 Ağustos 1922) 198
Batı Cephesi Kumandanlığı'na (17 Ağustos 1922) 199
Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'ne (17 Ağustos 1922) 200
Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'nın
Tebrikine Cevap (17 Ağustos 1922) 201
Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'ya
Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa'ya (20 Ağustos 1922) 202
Doğu Cephesi Kumandanlığı'na (21 Ağustos 1922) 203
Maliye Vekâleti'ne (21 Ağustos 1922) 204
Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'ne (22 Ağustos 1922) 205
Demiryolları Müdüriyeti Umumiyesi'ne (22 Ağustos 1922) 206
Heyeti Vekile Riyaseti'ne (24 Ağustos 1922) 207
1. Ordu Kumandanlığı'na, Batı Cephesi Kumandanlığı'na (24 Ağustos 1922) 208
Rauf ve Adnan Beyefendilere (25 Ağustos 1922) 209
Büyük Millet Meclisi Reisi Sanisi Adnan Beyefendi'ye, İcra Vekilleri Reisi
Rauf Beyefendi'ye, Müdafaai Milliye Vekili Kâzım Paşa'ya,
Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Paşa'ya (26 Ağustos 1922) 210
Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'ne
Batı Cephesi Kumandanlığı'na (27 Ağustos 1922) 211
Büyük Millet Meclisi Reisi Sanisi Adnan Beyefendi'ye (27 Ağustos 1922) 212
1. Ordu Kumandanı Nurettin Paşa'ya (27 Ağustos 1922) 213
Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti'ne (27 Ağustos 1922) 214
Büyük Millet Meclisi Reisi Sanisi Adnan Beyefendi'ye,
İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Beyefendiye,
Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'ya,
Müdafaai Milliye Vekili Kâzım Paşa'ya (27 Ağustos 1922) 215
Ruşen Eşref Bey'e (27 Ağustos 1922) 216
Heyeti Vekile Riyaseti'ne (27 Ağustos 1922) 217
Heyeti Vekile Riyaseti'ne (27 Ağustos 1922) 219

İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Beyefendi'ye (28 Ağustos 1922) 220
Riyaset Kalemi Mahsus Müdürü Hayati Bey'e
Validem Hanımefendi'ye ve Fikriye Hanım'a (28 Ağustos 1922) 221
Miralay Mösyö Mougin'e (29 Ağustos 1922) 223
Hariciye Vekâleti Vekili Rauf Beyefendi'ye (29 Ağustos 1922) 224
Heyeti Vekile Riyaseti'ne (30 Ağustos 1922) 225
İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Beyefendi'ye (31 Ağustos 1922) 226
Rauf Beyefendi'ye (31 Ağustos 1922) 227
Batı Cephesi Kumandanlığı'na (31 Ağustos 1922) 229
Batı Cephesi Kumandanlığı'na (31 Ağustos 1922) 230
Ahaliye ve Yunan Askerlerine Beyannameler (Eylül 1922) 231
Millete Beyanname (1 Eylül 1922) 232
Batı Cephesi Kumandanlığı'na (1 Eylül 1922) 233
Orduya Beyanname (1 Eylül 1922) *234*
İcra Vekilleri Reisi Rauf Bey'e (1 Eylül 1922) 235
Müdafaai Milliye Vekili Kâzım Paşa'ya (2 Eylül 1922) 236
Rauf Beyefendi'ye (2 Eylül 1922) 237
1. Ordu Kumandanı Nurettin Paşa'ya (2 Eylül 1922) 238
Müdafaai Milliye Vekâleti'ne (2 Eylül 1922) 239
Bazı Kolordu ve Fırka Kumandanlarının
Taltifleri Hakkında Tezkere (2 Eylül 1922) 240
Heyeti Vekile Riyaseti'ne, Müdafaai Milliye Vekâleti'ne (2 Eylül 1922) 241
Heyeti Vekile Reisi Rauf Beyefendi'ye (3 Eylül 1922) 242
Heyeti Vekile Riyaseti'ne (3 Eylül 1922 243
Dahiliye Vekâleti'ne (3 Eylül 1922) 244
Demiryolları Müdüriyeti Umumiyesi'ne (3 Eylül 1922) 246
Başkumandanlık Genel Emri (3 Eylül 1922) 247
Batı Cephesi Kumandanı Ferik İsmet Paşa'ya (3 Eylül 1922) 248
5. Kafkas Fırkası Kumandanı Miralay Halit Beyefendi'ye (3 Eylül 1922) 249
Heyeti Vekile Riyaseti'ne (3 Eylül 1922) 250
Heyeti Vekile Riyaseti'ne (4 Eylül 1922) 251
Heyeti Vekile Riyaseti'ne (4 Eylül 1922) 252
Heyeti Vekile Reisi Rauf Beyefendi'ye (4 Eylül 1922) 253
Heyeti Vekile'ye Maliye Vekâleti'ne (5 Eylül 1922) 254
İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Beyefendi'ye (5 Eylül 1922) 255
Heyeti Vekile Riyaseti'ne (5 Eylül 1922) 256
Büyük Millet Meclisi Reisi Sanisi Adnan Beyefendi'ye
İcra Vekilleri Reisi Rauf Beyefendi'ye (6 Eylül 1922) 257
Heyeti Vekile Reisi Rauf Beyefendi'ye (7 Eylül 1922) 258

Hariciye Vekili Rauf Bey'e (8 Eylül 1922) 259
Ankara Kumandanlığı'na (8 Eylül 1922) 260
Fransız Telsiziyle Yapılan Randevu Talebine Cevap (8 Eylül 1922) 261
Heyeti Vekile Reisi Rauf Beyefendi'ye (8 Eylül 1922) 263
1. Ordu Kumandanlığı'na (8 Eylül 1922) 264
Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi Sanisi Adnan Beyefendiye,
İcra Vekilleri Reisi Rauf Beyefendi'ye, Doğu Cephesi Kumandanı
Kâzım Karabekir Paşa'ya, Müdafaai Milliye Vekili Kâzım Paşa'ya,
Elcezire Cephesi Kumandanı Cevat Paşa'ya (8 Eylül 1922) 265
Ali Fuad Paşa'ya (8 Eylül 1922) 267
1., 2. Ordulara, 5. Kolordu Kumandanlığı'na
3. Kolordu Kumandanlığı'na (9 Eylül 1922) 268
Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi Sanisi Adnan Beyefendi'ye,
İcra Vekilleri Reisi Rauf Beyefendi'ye, Müdafaai Milliye Vekili Kâzım Paşa'ya,
Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'ya,
Elcezire Cephesi Kumandanı Cevat Paşa'ya (9 Eylül 1922) 269
Heyeti Vekile Riyaseti'ne (9 Eylül 1922) 270
Heyeti Vekile Riyaseti'ne (9 Eylül 1922) 271
Rauf Beyefendi'ye (10 Eylül 1922) 272
Roma Temsilcimiz Celalettin Arif Bey Vasıtasıyla
Fethi Bey'e (12 Eylül 1922) 273
Millete Beyanname (12 Eylül 1922) 274
The Daily Mail Muhabiri G. Ward Price'a Beyanat (12 Eylül 1922) 276
İngiliz Amiral B. Brock'a (13 Eylül 1922) 278
Amerikalı Gazeteci Richard Eaton'a Demeç (13 Eylül 1922) 279
Chicago Tribune Muhabiri John Clayton'a Demeç (13 Eylül 1922) 281
Heyeti Vekile Riyaseti'ne (14 Eylül 1922) 283
Fransız Amirali Dumesnil İle Görüşme (15 Eylül 1922) 284
İleri Yazarı Celâl Nuri'yle Röportaj (15 Eylül 1922) 291
Ali Fuad Paşa'ya (16 Eylül 1922) 294
Batı Cephesi Kumandanlığı'na (17 Eylül 1922) 295
Hamid Beyefendi'ye (17 Eylül 1922) 296
Akşam Muhabiri Falih Rıfkı Bey'le Görüşme (17 Eylül 1922) 298
İkdam Yazarı Yakup Kadri Bey'e Beyanat (17 Eylül 1922) 303
Millete Beyanname (18 Eylül 1922) 305
Tevhidi Efkâr Muhabirine Demeç (18 Eylül 1922) 306
Fransız Fevkalade Komiseri General Pellé İle Görüşme (18 Eylül 1922) 308
İstanbul'da Hamid Beyefendi'ye (19 Eylül 1922) 313

İstanbul'da Hamid Bey'e (19 Eylül 1922) 314
İzmir'de Fransız Başkonsolosu'na (20 Eylül 1922) 316
Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'ya (22 Eylül 1922) 317
Paris Temsilcisi Ferid Bey'e (23 Eylül 1922) 318
Hilafet Merkez Komitesi Reisi Chotani'ye (23 Eylül 1922) 319
Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'ya (23 Eylül 1922) 320
Dersaadet'te Hamit Beyefendi'ye (24 Eylül 1922) 321
Büyük Millet Meclisi Üyelerinden Refet Paşa'ya (24 Eylül 1922) 322
İzmir Ahalisine (24 Eylül 1922) 323
Batı Cephesi Kumandanlığı'na (24 Eylül 1922) 324
Paris Temsilcimiz Ferid Bey Vasıtasıyla
Mareşal Lyautey'in Tebriklerine Cevap (25 Eylül 1922) 325
Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti'ne (26 Eylül 1922) 326
General Harington'a (26 Eylül 1922) 328
Batı Cephesi Kumandanlığı'na (26 Eylül 1922) 330
Hariciye Vekâleti'ne (26 Eylül 1922) 331
Batı Cephesi Kumandanlığı'na (26 Eylül 1922) 332
The Daily Telegraph Muhabiri John Clayton'la Görüşme (27 Eylül 1922) 333
Son Muharebelerde Fedakârlığı Görülenlerin
Taltifi Hakkında Tezkere (27 Eylül 1922) 339
Kardinal Gaspari'ye (27 Eylül 1922) 345
İngiliz Amirali Nicholson'a (28 Eylül 1922) 346
General Harington'a (28 Eylül 1922) 347
Tuğamiral Dumesnil'e (28 Eylül 1922) 348
Fransa Vekiller Reisi ve
Paris Konferansı Reisi Poincaré'ye (29 Eylül 1922) 350
İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti'ne (29 Eylül 1922) 353
Mirliva Refet Paşa'ya (29 Eylül 1922) 354
Vakit Gazetesi Başyazarına Demeç (29 Eylül 1922) 355
İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Bey'e Verilen
Fotoğrafın Üzerine Yazılan Yazı (Eylül 1922) 356
Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'ya (2 Ekim 1922) 357
Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'ya (2 Ekim 1922) 358
Şimendiferciler Teşekkür (3 Ekim 1922) 359
Büyük Millet Meclisi'nde Konuşma
Son Harbin Tafsilatı Hakkında (4 Ekim 1922) 360
Büyük Millet Meclisi Gizli Oturumunda Konuşma
İtilaf Devletlerine Verilecek Cevabi Nota Hakkında (4 Ekim 1922) 378
Ankara Hemşeriliğini Kabul ve Teşekkür (5 Ekim 1922) 381

Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'ya (5 Ekim 1922) 382
Ebul Fazıl Abdulhanan Hazretleri'ne (5 Ekim 1922) 383
Dahiliye Vekâleti'ne (5 Ekim 1922) 384
Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'ne
Batı Cephesi Kumandanlığı'na (5 Ekim 1922) 386
Mudanya Konferansı Reisi Batı Cephesi Kumandanı
İsmet Paşa'ya (6 Ekim 1922) 387
Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'ya
Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'ne (6 Ekim 1922) 389
Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'ne
Mudanya'da Batı Cephesi Kumandanlığı'na (6 Ekim 1922) 392
Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'ya (6 Ekim 1922) 393
Mudanya'da Mösyö Franklin Bouillon'a (6 Ekim 1922) 394
Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'ya (6 Ekim 1922) 396
İstanbul'da General Pellè'ye (6 Ekim 1922) 397
Mudanya Konferansı Reisi
Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'ya (7 Ekim 1922) 399
Mudanya Konferansı Reisi Batı Cephesi Kumandanı
İsmet Paşa'ya (8 Ekim 1922) 400
Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'ya (8 Ekim 1922) 402
Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'ya (8 Ekim 1922) 403
Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'ya (8 Ekim 1922) 404
Büyük Millet Meclisi Gizli Oturumunda Konuşma
Mudanya Konferansı Hakkında (9 Ekim 1922) 405
Mudanya Konferansı Reisi
Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'ya (9 Ekim 1922) 412
Büyük Zafer Dolayısıyla Tebriklere Açık Cevap (9 Ekim 1922) 415
Büyük Millet Meclisi Gizli Oturumunda Konuşma
Mudanya Konferansı Hakkında (10 Ekim 1922) 416
Mudanya Konferansı Reisi
Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'ya (10 Ekim 1922) 423
Mudanya Konferansı Reisi
Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'ya (10 Ekim 1922) 425
Mudanya'da Mösyö Franklin-Bouillon'a (10 Ekim 1922) 426
Mudanya'da İsmet Paşa'ya (10 Ekim 1922) 427
Mudanya Konferansı Reisi
Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'ya (10 Ekim 1922) 428
Mudanya'da Mösyö Franklin-Bouillon'a (10 Ekim 1922) 429

Büyük Millet Meclisi'nde Konuşma
Konya Mebusu Refik Bey'in Sözünün Kesilmesi Hakkında (11 Ekim 1922) 430
Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti'ne (11 Ekim 1922) 431
Mudanya'da Batı Cephesi Orduları Kumandanı ve
Edirne Mebusu Ferik İsmet Paşa'ya (11 Ekim 1922) 433
Paris Temsilcisi Ferid ve Roma Temsilcisi
Celâleddin Ârif Beylere (11 Ekim 1922) 434
Bütün Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Heyeti Merkeziyelerine
Heyeti İdarelerine, Bütün Belediye Riyasetlerine (11 Ekim 1922) 435
Doğu Trakya'nın Teslim Alınması Hakkında (Ekim 1922) 437
Halil Paşa'ya (15 Ekim 1922) 439
Erkânıharbiyei Umumiye Vekâleti'ne (15 Ekim 1922) 441
DİZİN 443

SUNUŞ

Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye halkının ulusal demokratik devriminin önderidir. O'nun hayatı, daha 1908 Devrimi öncesinden 1938'de hayata göz yummasına kadar toplumumuzun devrim süreçleriyle iç içedir.

Atatürk, çağımızın iki büyük devrim dinamiğinden birini oluşturan Mazlumlar Dünyası'nın başarıya ulaşan ilk devrimine önderlik etmiştir. Bu nedenle, O'nun başında bulunduğu eylem, yalnız ulusal tarihimize damgasını vurmakla kalmamış, insanlık tarihinin yaratılmasına da önemli katkıda bulunmuştur. Kurtuluş Savaşı'mızın ve Cumhuriyet Devrimi'mizin, bir bütün olarak, bütün dünyada Kemalist Devrim diye bilinmesi, başka deyişle O'nun adıyla anılması doğaldır.

Bu gerçekler ışığında, Atatürk'ü bilmek ve anlamak, 20. yüzyıl Türkiye'sini ve dünyasını inceleme ve açıklama çabasının bir gereğidir. Oysa O'nun önderliğindeki büyük devrimci eylemi ateşleyen ve yönlendiren düşünce birikiminin belgeleri, çeşitli kitap, dergi, gazete, yayın ve arşivlere dağılmıştır. Bu nedenlerle, araştırmacılar ve ilgililer, Türkiye Devrimi'ni bütün yönleri ve derinliğiyle inceleme ve açıklama olanağından yoksundur.

Atatürk'ü kaybetmemizden bu yana 60 yıl geçtiği halde, yazı ve konuşmalarını, bir arada ve asıllarına uygun olarak yayımlama görevi, ne yazık ki, bugünlere kalmıştır.

Kaynak Yayınları, tamamı 15 ciltte toplanacak olan *Atatürk'ün Bütün Eserleri*'ni yayımlama görevini üstlenmekle tarifsiz bir onur duymaktadır ve yaptığı işin bilincindedir.

Kuvvet kaynağımız, Türkiye halkının devrimci pratiğini özetleyen bu büyük birikimi, önümüzdeki devrimci atılımların enerji kaynağına dönüştürme iradesidir. Biricik güvencemiz ise, Türkiye devriminin yaratıcısı ve sahibi olan Türkiye halkıdır ve onun aydın birikimidir.

Atatürk'ün Bütün Eserleri, yalnız bir derleme ve özgün metinlere göre düzeltme çalışması sınırları içinde kalmamış, bir araştırma ve keşif faaliyeti boyutlarına ulaşmıştır. Kaynak Yayınları, Atatürk'e ait ülkemiz ve yabancı ülkeler arşivlerinde gizlenen belgelere ulaşmak için hiçbir fedakârlıktan kaçınmamış ve özel bir çalışma yürütmüştür. Bu çabalarımızın ürünlerini toplamaktayız. Özellikle Türkiye ve eski Sovyetler Birliği arşivlerinde bulduğumuz, yüzlerce yeni belge, yazı, mektup, demeç, tutanak, görüşme ve konuşma, Türkiye devrim tarihinin bazı aşamalarını yeniden yazmayı gerektiren bilgileri ve kanıtları içermektedir.

Atatürk'ün Bütün Eserleri'ni yayımlama görevi, kuşkusuz ancak Türkiye devrim tarihine ve Atatürk araştırmalarına emek vermiş aydın ve uzman birikimiyle başarılabilirdi. Bu anlayışla oluşturulan Atatürk'ün Bütün Eserleri Danışma Kurulu, araştırmaların yürütülmesinde ve eserin oluşturulmasında izlenecek yöntemleri tartışmış ve anlayış birliğine varmıştır. Buna göre:

- Bu çalışmayla, Atatürk'ün yazdığı, söylediği ve imzaladığı bütün metinler ve belgeler bir araya getirilecektir.
- *Atatürk'ün Bütün Eserleri*'nde, yalnız Atatürk'e ait olduğu kanıtlanmış olan metinler yer alacaktır. Hatıralardaki aktarmalar, *Atatürk'ün Bütün Eserleri*'ne konmayacaktır.

• Hataların ve tahrifatların düzeltilmesi yanında, eksiklerin giderilmesi için, yayımlanmış metinler, asılları ve özgün belgelerle karşılaştırılacaktır.

• Belgenin kaynağı, konuşmanın nerede, hangi tarihte yapıldığı gibi nesnel bilgiler, yorumsuz olarak verilecektir.

• Metinler, eserde tarih sırasına göre yer alacaktır. Çünkü, Atatürk'ün görüşleri, tarihsel akış içinde anlamlıdır.

• Eser, günümüz Türkçesiyle yayımlanacaktır. Dildeki tarihi hava korunurken, artık anlaşılmayan sözcük ve deyimlerin yerine bugünkü karşılıkları konulacaktır.

Bu çerçevede binlerce kitap, gazete, dergi ve belge taranmış, incelenmiş, yayımlanmış metinlerle karşılaştırılmış; eski yazı metinler Latin harfli Türkçe yazıya yeniden aktarılmış; Rusça, İngilizce, Fransızca, Almanca ve diğer yabancı dillerden metinler, yeniden çevrilmiştir. *Atatürk'ün Bütün Eserleri*'nde yer alan bütün metinler ve tarihleri, belgelerin asıllarına ya da ilk kaynaklarına başvurularak teker teker incelenmiş, araştırılmış, karşılaştırılmış ve defalarca kontrol edilmiştir. Yüzlerce yanlış okuma, çeviri ve tarih hataları saptanıp giderilmiştir.

Metinler 40 yaş aydın kuşağının Türkçesi temel alınarak, tarihi dokusu bozulmadan sadeleştirildi.

Dipnotlarda, metinlerin daha önce yer aldığı kaynaklar ile belgelerin bulunduğu arşiv belirtilmiştir.

Rumi tarihlerin yanında miladi karşılıkları gösterilmiştir.

Öğle vaktini esas alan 12 saat sistemi korunmuştur. Örneğin; "saat 2 sonra'da", "saat 14'te"; "saat 6 evvel'de", "saat 06'da" anlamındadır.

Kişi ve yer adlarının yazılışına müdahale edilmemiş, farklılıklar korunmuştur. ("Saip, Sâip, Saib", "Saffet, Safvet" ya da "Kanlı sırt, Kanlısırt" gibi.)

Sonunda "Y.N." (Yayımlayanın Notu) imzası bulunan notlar Kaynak Yayınları tarafından konulmuştur.

Böylesine ağır ve yorucu olan bu çalışma sırasında, Danışma Kurulu'nun yanında çok sayıda uzman araştırmacı, arşivci, çevirmen ve redaktör görev almaktadır. Hepsinin adını burada anmamıza sayfalarımız yetmez. Değerli katkıları için kendilerine ne kadar teşekkür edilse azdır.

***

Atatürk'ün Bütün Eserleri'ni en başta O'nun önderliğinde Türkiye Devrimi'ni gerçekleştiren Türkiye halkına, Birinci Dünya Savaşı'nın, özellikle Çanakkale Direnişi'mizin, Kurtuluş Savaşı'mızın silahlı kuvvetlerine, şehit ve gazilerine, Cumhuriyet Devrimi'mizin Aydınlanma savaşçılarına, Devrim şehitlerine, Kubilay'lara, "Cumhuriyet bize emanet" diyen devrim gençliğine, ulusal demokratik devrimimizi tamamlamak için mücadele eden emekçi ve aydınlarımıza borçluyuz. Bu büyük eserin gerçek yaratıcıları, başta Atatürk, onlardır.

20. yüzyılın devrimci yükselişinde, Ezilen Dünya'nın ayağa kalkışını ateşleyen ve 21. yüzyılın büyük devrimci atılımlarına olağanüstü katkılarda bulunacak olan Türkiye halkına ve aydınlarına, *Atatürk'ün Bütün Eserleri*'ni, Cumhuriyet'in 75. yılı armağanı olarak, derin saygı ve bağlılıkla sunuyoruz.

Ekim 1998
KAYNAK YAYINLARI

18 NUMARALI NOT DEFTERİ*

(MAYIS-EKİM 1922)

1. Kanunun üstünde değildir.
2. Bırakamam. Yani bıraktıramazsınız.
- Ani şeyler yoktur. Şimdi telgraf aldım.

1. Heyetler çoktu.
Batıda:
Rusya'da..
2. Ordunun noksanlarını tamamlamak için Meclis mesai sarf edebilir.
3. Derhal yapıyorlar.
4. Mutlak emri değildir. Burada mesuliyetten kurtaramaz.
- Bizde fazla olarak. Erkânıharbiye reisi değil.
5. Ankara'dan kumanda edilmez.
Nereye giderse gitsin emreder.[1]

İzmir'de sefirlere tebliğ.[2]

1. Britanya binasını yıkacak en usta mimar Lloyd George'dur.

2. Doğu meselesi halledilmiştir. Doğu'da azınlıkları himaye vesîlei ebleh-firibanesiyle[3] Doğu çoğunluklarını esaret altına almaktan ibaret olan Doğu meselesi.

3. Tahribat, 3,5 sene evvel İngiliz başamirali geldi bizi aldattı. Yunanlılara teslim etti. Rıhtımda boğazlandı. Zevkle seyretti.

İngiliz başamiralinin topla hâkim olduğu her yerde Doğu milletleri için bu akıbet mukadderdir.

- 15 Mayıs 335 [1919] İzmir'i işgal; 3 sene ve 4 ay. Ben aynı günde İstanbul'u terk. O kara günde Karadeniz'den bugün Akdeniz'deyim.

1. Cihan medeniyetine sorarım, bu mudur medeniyet? Bu vahşet ve hareket faili olanların insaniyet, medeniyet, şefkat namına söz söylemeye salahiyetleri olabilir mi? Memleketimizde ne soruşturması yapmak istiyorlardı.

* Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Özel Arşivi, Kutu 7, Defter 18'den fotokopisiyle birlikte aktaran: *Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler III*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1994, s.105-126. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Notların buraya kadar olan kısmının 6 Mayıs 1922'de gizli oturumda yapılan konuşma notları olduğu anlaşılıyor. Konu, Başkumandanlık Kanunu tartışmasıdır. Bkz. elinizdeki ciltte, s.27-36. (Y.N.)

2 2 numaralı cümleden buraya kadarki satırların üstü çizilmiş. (Y.N.)

3 "Ancak ahmakları aldatabilecek 'Doğu'da azınlıkları himaye' bahanesiyle" anlamında. (Y.N.)

- Azınlıklar servet ve huzur içinde idi. Kardeş gibi geçiniyorlardı. Bunları cani yapan kimdir?

- (Türk İzmir'i)

- Bu milletin kabiliyeti olmadığından bahsedenler görsün.

- Tarih İngiltere hükümetinin böyle gülünç bir teşebbüse ümit bağlamasını hayretle kaydedecektir. Maskara bir kavmi Türkiye'yi istila ettirerek cihangir yapmak.

- Siyasi ve askeri gaflet numunesi.

- İstanbul milletperverleri, gazeteler, İstanbul tehdidi karşısında gösterdikleri cesaret.

- Zayiatımız şehit, yaralı...

Düşmanın...

Aldığımız top, tüfek harp malzemesi ve geri alınan bölgelerdeki insan unsurları ile bir ordu daha. 316, 317'li depo ve ihtiyat kıtalarımızı henüz kullanmaya lüzum görülmedi.

Hayvanlar aldık.

Ordumuzu büyük bir zaferle maddi kuvvetini manevi kuvvetle on misli.

- Lloyd George'un cevap noktası. Daha evvel bazı arkadaşlar, cevap vermeyecek misin demişlerdi. Vereceğim dedim, zamanı bana bırakın.

- Hariciye, Dahiliye vekillerimizi gönderdik. Bütün insani hissiyatımızla barış istediğimizi cihana ispat ettik.

Fakat muhataplarımız insaniyetten değil, kanlı manzaralardan zevk alan insanlar tesadüf etti ve öyle oldu.

Bu sebeple çok fazla Yunan kanı aktı ise kabahat bizde midir?

- İngiliz diplomatları insanlıktan salahiyyettar değildir.

- Başkumandan olduğum zaman demiştim ki, bugün fiiliyat sözümdeki isabeti ispat ediyor.

Bütün Yunanistan'ın silahlı kuvvetinden meydana gelen bu orduyu anayurdumuzun mukaddes ocağında boğarak kurtuluş ve bağımsızlığa nail olmaktır. 5 Ağustos 337'de [1921][1]

- 3,5 sene evvel kuvvetimiz yoktu; düşmanlarımız top, tüfek, malzememizi almışlar, ordularımızı dağıtmışlardı. Hemen sizi kurtarmaya koşamadık.

Padişah ve İstanbul hükümeti milleti fetvaları ile iradeleriyle aldatarak aleyhimize isyan ettirdiler.

Birinci İnönü, İkinci Sakarya

- Doğru yolda çalıştık.

1. Paşa talimat.
2. Hamid Bey'e cevap.
3. Hükümete ve Meclis'e.[2]

1 Mustafa Kemal Paşa, Meclis'te 4 Ekim 1922'de yapacağı konuşmanın notları arasına, 5 Ağustos 1921'de söylediği bu sözü de almış. Konuşma için bkz. elinizdeki ciltte, s.361. (Y.N.)

2 Üç satırın üstü çizilmiş. (Y.N.)

12. 20 Doğu
20 Elcezire

Not: Barış şartları

1. Bazı terfi meseleleri, Müdafaai Milliye Vekili ile Fevzi Paşa ve İsmet Paşa görüşsünler. Geridekiler İstanbul'dakiler. 300
2. Orduyu terhis (120)
3. Siyasi parti programı yapacağız. Projesi.
4. İntihabı Mebusan Kanunu'nu[1] inceleyeceğiz.
5. Yeni seçimlerin zamanı ve icra sureti hakkında fikir alışverişinde bulunacağız.
6. Konferans hariçte ve dahilde olacağına göre delege heyeti hakkında fikir alışverişinde bulunacağız.
8. İzmir'de olursa hükümet ve Meclis'in oraya naklini görüşeceğiz.
9. Meclis'in Bursa'ya nakline eğilim vardır. Ben Ankara'dan ayrılmayı zaaf sebebi olarak kabul ediyorum. Bunun hakkında fikir alışverişinde bulunacağız.
10. Medivâni[2] ile görüşmede Rus siyaseti, Kafkas siyaseti.
11. Bekir Sami, Atıf.[3]

Bir millet ki, bir akidenin bir ananenin mantıki deliller olmaksızın sırf manevi birtakım sebeplerden dolayı muhafazasına düşkündür. O milletin aydınlanması ve ilerlemesi tabiatıyla geç olur ve belki de hiç olmaz. Yenilik ve ilerleme bahsinde kayıtlara ve şartlara tabi olan bu gibi milletlerdir ki, daha makul düşünen, hayat felsefesini daha geniş manasıyla idrak eden milletlerin hâkimiyeti altına girerler.

1. Milli gururun bahşettiği azim ve kuvvet.
2. Atalete hınç ve nefret.
3. Kanaatkâr oluş.
4. Hayatın ucuzluğu süslemelerin basitliği.
5. Şehvet düşkünlüğü gibi zevklere rağbet etmemek.
6. Medeni fikirlerin, asri ilerlemelerin, dini ve ananevi engellere maruz kalmaksızın hızla gelişmesi ve yayılması.
7. Hükümetin kabiliyetli kişiler hakkında, teşvikkârane bir siyaset takip edişi.

1. Bursalılara muhabbet ve teşekkür arzı.
2. Beni sevk eden millet, esaret zincirine tahammülüm yok.
3. Milletimiz hürriyetin kefili ve teminatı.
4. Ölmez bu vatan... batar
Yunanistan, Lloyd George
5. Fena temsil olunuyorduk. Yanlış zihniyet verdik.
6. Adam yok, var.

1 Milletvekili Seçimi Kanunu. (Y.N.)
2 Mdivani. (Y.N.)
3 Buradan sonraki kısım, Mustafa Kemal Paşa'nın 27 Ekim 1922'de Bursa'da öğretmenlere hitaben yaptığı konuşmanın notlarıdır. Konuşma, *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.14'te yer alacaktır. (Y.N.)

7. Fetva. Değerli ulema siyasete karışmamalı, mebus da olmamalı.

8. Sevr Antlaşması'yla Osmanlı saltanatının bağımsızlığına son.

9. Milli hâkimiyet ve saltanat. Bunu sizden almaya kim cesaret edebilir, verir misiniz?

10. Türkiya Devleti Türkiya Büyük Millet Meclisi Hükümeti

11. Biz artık kimsenin namını taşıyamayız. Kimsenin namı altında hüviyetimizi, ırkımızı unutamayız. Milli ananelerimizi çiğnetemeyiz.

Biz yalnız namımızla yâd olunur ve ancak bu suretle tanınırız.

12. Türkiya Devleti, Türkiya Büyük Millet Meclisi Hükümeti, hilafet makamının dayanağıdır.

13. Türkiya Devleti ile hilafet makamı arasındaki bağ ve münasebet ancak bu iki esasa dayanarak tespit olunur.

14. Türkiya Devleti'nin temelleri bugün kurulacak değildir.

O sarsılmaz temeller binlerce sene evvel kurulmuştur. Fakat o temellerin üstündeki binanın değiştirilen tarz ve renklerini –bizim olmayan– atmayı toplumsal bünyemizle asrın medeni icadıyla orantılı, en sağlam bir tarzda, en milli bir renkte canlandıracağız. Mektep, iktisat, sanat, imar.

- Memleketimiz verimlidir, zengindir; milletimiz çalışkandır.
- Ancak ilim, fen sınırlı sahadadır.
- Yayma
- Şerefli ve haysiyetli bir millet öyle olur.
- Bursa kaplıcalarına bakın.
- Sofya'da böyle kaynaklar var; her birinde cennet havuzları vasfında havuzlar, hamamlar vardır. Biz niçin yapmayalım.

Tanrı birdir ve büyüktür.

Bu ana baba yurdu için hayatını vermeye hazır yüz binlerce evladımız vardır.

Bir milleti uyarmak, felaketten kurtarmak için ricalin pek büyük ehemmiyeti vardır.

Bugünü, şüphe yok ki, ricalimizin iffet ve namusu, milli ve vatanperverane gayreti, menfaatı hakir görme hissi sayesinde görmek kolay olmuştur.

1. Bir milleti felaketten kurtarmakta, uyarmada ricalin ehemmiyeti. Bugünü, ricalimizin iffet ve namusu, milli ve vatanperverane gayreti, menfaatı hakir görme hissi sayesinde gördük.

Bir milletin felaket içinde kalması, yok olmak tehlikesine maruz kalışı, mutlaka toplumsal, ahlaki bir maraza müptela olması neticesidir.

Milletin hakiki kurtuluşunda muvaffakiyeti temin için, mutlaka milletin toplumsal noksanlarını idrak etmek ve marazı esasından ilmi ve fenni bir surette tedavi çarelerine girişmek lazımdır.

2. Bir milletin felakete maruz olması, bir devletin yok olma tehlikesi, toplumsal, ahlaki maraz neticesidir.

3. Milletin hakiki kurtuluşu, toplumsal noksanlarını idrak ederek bundan hasıl olan marazı esasından tedavi lazımdır.

4. Tedavi ancak ilmi ve fenni bir surette olursa şifa verir.

Milletin fikri ve toplumsal bütün kuvvetlerinden istifade etmek lazımdır.

Bu kuvvetlerin israf edilmemesi için usul ve program dahilinde hareket olunmalıdır.[1]

Vatanın geleceğini, milletin haysiyet ve namusunu muhafaza etmek esas ilke olmalıdır.

Fazilet ve hamiyet, iyi niyet.

Tedavide milletin fikri ve toplumsal bütün kuvvetlerinden istifade etmek zaruridir. Halbuki fikirler safsatalarla dolu, toplumsal hayat, aklın, mantığın kabul edemeyeceği birtakım hastalıklı âdetler ile felç olmuş bir halde bulunursa, aradığımız, muhtaç olduğumuz kuvvetlerin kaynakları yok demektir.

- Dolayısıyla bu kaynakların temizlenmesinden işe başlamak lazımdır.
- Milleti kurtarmak isteyen her vatanperver için başlıca vasıflardandır.

Fakat bir milletin mukadderatını idare, geleceğini temin, bir toplumu asrın ilerlemelerine göre sağlamlaştırmak için yalnız bunlar kâfi gelmez. Aynı zamanda ilim ve maarif lazımdır. Bir milleti kurtarmak için iyi niyet de kâfi değildir.[2]

6. İlim ve maarif lazımdır.

7. İlim ve maarifin faaliyet merkezi mekteptir.

Milleti kurtarmaya çalışanların aynı zamanda mesleklerinde de birer namuskâr mütehassıs, faal birer âlim olmaları lazımdır.

Ancak bu sayede bütün teşebbüslerin mantıki ve makul bir surette neticelenmesi temin olunabilir.

Düşmanı mağlup eden ordularımızın sevk ve idaresinde fenni ve ilmi düsturlar rehberimiz olmuştur.

Milleti yetiştirmek için, mektepler, darülfünunlar tesis eylemek için de aynı hükmü takip edeceğiz.

Milletin siyasi ve toplumsal hayatında, fikri terbiyesinde her türlü harici tesirlere mukavemet edecek bir metanet doğurabilmesi için ilmi ve fenni rehber kabul edeceğiz.

Tabii hadiseler haricinde hiçbir teşebbüs tasavvur etmek lazım değildir. Bu fikirlerin muhtaç olduğu faaliyet merkezi: Mekteptir.

Mektep, genç dimağlarda, insanlığa hürmeti, vatan ve millete muhabbeti, bağımsızlık şerefine muhabbeti ve bağımsızlık tehlikeye düştüğü zaman onu kurtarmak için takibi lazım gelen selamet yolunu öğretir.

Mektep sayesinde, ilim ve fen sayesinde Türk milleti, Türk sanatı, Türk edebiyatı bütün mükemmelliğiyle kendini gösterecektir.

Türk tarihinin ahlaki bir surette öğretilmesi mektepte olacaktır. Bu da, bütün zihinlerde Türklüğe samimiyeti artıracaktır.

- Medeni fikirlerin, asri ilerlemelerin hiçbir tür engele maruz kalmaksızın süratle gelişmesi ve yayılması lazımdır.

Bunun için bütün ilim ve fen erbabının dinlenmeden çalışmayı bir namus icabı bilmeleri lazımdır.

Şairlerimiz, ediplerimiz, muallimler ve muallimelerimiz, filozoflarımız geçen felaket günlerini devamlı olarak millete söyleyecek ve bildirecekler...

1 Buradan sonraki iki paragrafın üstü çizilmiş. (Y.N.)
2 Bu paragrafın üstü çizilmiş. (Y.N.)

Maruz kaldığımız yok olma ihtimalinin sebeplerini açık ve kati anlatacaklar.

Bu kara günlerin bir daha tekerrür etmemesi için milletin ruhunu, uyanışını her an uyanık tutacaklar.

Bilhassa millete anlatacaklardır ki, "Türkiya Devleti"nin emniyeti, Türkiya halkının hakiki saadet ve refahı Türk'ün toplumsal bünyesine en uygun olan Türkiya Büyük Millet Meclisi ve onun hükümeti ile temin olunur.

Türkiya halkı bu milli ve ısrarlı idarenin bütün nimetinden istifade edecek ve artık hâkimiyetini ve saltanatını yalnız ve ancak bizzat temsil edecektir.

Türkiya halkına hakiki benliğini idrak ettiren bu milli idareye yan bakanlar millet nazarında ebediyen menfur ve kahderilmiş olacaktır.

Maarif Programı

En mühim ve en feyizli vazifemiz maarif işleridir.

Bu işlerde en uygun program, milletimizin haliyle, toplumsal ihtiyacı ile asrın icaplarıyla tamamen orantılı olandır.

Bizim takip edeceğimiz maarif siyasetinin temeli, evvela mevcut cehaleti gidermek olmakla beraber, bir taraftan da memleket evladını toplumsal ve iktisadi hayatta fiilen tesirli ve verimli olabilmesini temin edebilecek ameli[1] usuller takibi sayesinde mümkündür. Erkek ve kız çocuklarımızı aynı tahsil derecelerinden geçirerek toplumumuza ruh ve hayati kabiliyet vermek şiddetli ihtiyacındayız.

Milletimizin dehasını geliştirmek ve layık olduğu manevi mertebeye ulaşmasını temin için yüksek meslekler erbabını yetiştirmek ve milli kültürümüzü eylemek lazımdır.[2]

Çocuklarımıza ve gençlerimize görmekte oldukları tahsilin sınırı her ne olursa olsun her şeyden evvel:

Türkiya'nın bağımsızlığına

Türkiya Büyük Millet Meclisi'ne ve hükümetine düşman olan bütün unsurlarla mücadele etmek lüzumu öğretilmelidir.

726 hicri senesinde Orhangazi tarafından zapt olundu. Evvela Osman Bey kuşattı. Kuşatma uzadı, gitti Söğüt'e çekildi, oğluna terk etti.

1 Ameli: Pratik. (Y.N.)

2 Cümle, Bursa'daki konuşmasında şöyle: "Bittabi milli dehamızı geliştirecek, kültürlerimizi layık olduğu dereceye ulaştırmak için yüksek meslek erbabını da yetiştireceğiz." 27 Ekim 1922'de yapılan konuşma için, *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.14'e bakınız. (Y.N.)

6 MAYIS 1922 KONUŞMASININ NOTLARI*

Salih Efendi (Erzurum):

Efendiler! Müsaade buyurun, bizden bir hak gasp etmek ise, Mustafa Kemal Paşa bizden o hakkı gasp etmek istiyorsa kendisini küçültür, biz de açık hakkımızı vermeyecek iken verirsek aptalız...[1]

Not 1. Başkumandanlık Kanunu ilk söz konusu olduğu gün bu kürsüden söylenilen sözleri hatırlayınız.

-Bütün değerli arkadaşlar mutlaka... Israr.

-Ben kabul etmiyordum ve söylediğim sözler de "düşününüz çok..."

2. Bu meclis herkesten ziyade benim saadet ve iftihar vesilesi bildiğim bir eserimdir. İnsan kendi eserini yüceltir.

-Meclis vücuda getirmek, üyelerinin salahiyetini tayin ederek en yüce kuvvet olmasını temin eylemek için her şeyimi tehlikeye koydum. Belki en yakın arkadaşlarımla uzun fikir mücadeleleri yaptım.

-Çünkü bu mesele benim için son anda düşünülmüş bir fikir değil, irdelenmiş bir prensip idi.

-Fakat daima kraldan ziyade kral taraftarı olanlar bulunur.

Salih Efendi insaf etse de hiç olmazsa Mustafa Kemal'i kendinden aşağı görmese.

-"Bir hak gasp etmek" sözünü reddederim.

Hüseyin Avni Bey (Erzurum):

Efendiler, buradan panorama gibi kanunlar çıkamaz. Aleni bir kanunun gizli müzakeresinin manasını arkadaşlarımdan sorarım...

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: *Atatürk'ü Belgeler, El Yazısıyla Notlar, Yazışmalar,* Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 1998, s.112-165. Eski yazı belge Erol Şadi Erdinç tarafından okunmuştur.
Mustafa Kemal Paşa, 4 Mayıs 1922 günü Meclis'te yapılan ve kendisinin hazır bulunmadığı gizli oturumun zabıtlarını inceleyerek bazı mebusların konuşmalarından bölümleri, "Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti Hususi" antetli kâğıtlara aktarmış ve altlarına, 6 Mayıs 1922'deki gizli oturumda yapacağı konuşmanın notlarını kaydetmiş. Tartışmaların konusu, Başkumandanlık Kanunu süresinin üç ay uzatılmasıdır. Muhalif mebuslar, Mustafa Kemal Paşa'nın katılmadığı bu gizli oturumdaki konuşmaların ardından açık oturumda yapılan oylamaya katılmayarak yaptıkları engellemeyle, sürenin üç ay daha uzatılmasına yönelik teklifin Meclis'ten geçmemesine neden olmuşlardır. Bu konuşmaların ve Meclis'teki durumun Mustafa Kemal Paşa'nın beş arkadaşıyla yaptığı gizli bir toplantıda nasıl değerlendirildiği konusunda bkz. Kâzım Karabekir Paşa'ya gayet gizli şifre, *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.12, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003, s.400-401.
Mustafa Kemal Paşa'nın bu notlardan hareketle 6 Mayıs'ta yaptığı konuşma için bkz. elinizdeki ciltte s.37-52. (Y.N.)

1 Salih Efendi bu konuşmasını 4 Mayıs 1922 günü Mustafa Kemal Paşa'nın yokluğunda gerçekleştirilen gizli oturumda yapmıştır. Konuşmanın tamamı için bkz. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.3, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s.313. (Y.N.)

Efendiler! Türkiya Büyük Millet Meclisi, ordularınınn başkumandanı olmak üzere, kendi tarafından birisini tayin ederken ve bunun hakkında müzakere edilirken ben haykırarak diyeceğim ki; efendiler, bu şartlar dairesinde benim kanun yapma hakkımla alakalı icrai haklarımın şu kısmını ben vermeyeceğim diyeceğim. Bunun hakkında söylenen sözlerin gizli celsede söylenmesi nedir efendiler?! Manası nedir? Ben efendiler; bu kanunların bir millet olarak, bir milletin hissiyatının tercümanı olarak, mebus olarak, milletin bütün hukukunun sahibi bulunan bir mebus sıfatıyla çıkıp burada diyeceğim ki: Efendiler ben şu hakkımı veremeyeceğim, hakkımın bu kısmını vermeyeceğim; şu yapılacaktır, bu yapılmayacaktır...

Bendeniz diyorum ki, burada bir salahiyeti üzerine aldı. O da memlekette kanunu hâkim kılmak ve milletin bana kayıtlar ve şartlar altında verdiği vazifeleri yapmaktır. Ve benden bir şey hukukları da kimseye vermemektir.[1] *Efendiler, Tekâlifi Milliye diye Büyük Millet Meclisi'nin salahiyetini kullanacak bir şahsı dünyada görmek istemem, bu benim insanlık hakkım ve insanlık şerefim, bu benim mebusluk şerefim, bundan soyutlanamam. Dolayısıyla ben kendi salahiyetim içerisinde çırpınırım, kendimden başkasının...*

Efendiler! Ben yapacağım şeyi, bana bırakılan şeyi kimseye veremem, ben herkesten bu hakkı kıskanırım. Bu benim insanlığımın icabıdır. Eğer kendi şuuruma, aklıma itimat etmediğim gün namus benim için istifa etmektir.

Başkasına vermek değil, başka yola gitmek değildir. Ben ki, o kudreti kendimde görüyorum ve namusum üzerine milletin vekâletini üstlendim. Kanun yapma hakkımı elimde tutacağım, onun hukukunu başımın üzerinde tutmak için tırnaklarım varken başkalarına verip de heder ettirmeyeceğim...

Efendiler kanun yapma hakkının ne demek olduğunu ilan için insanlık dünyasını, binlerce, yüz binlerce sene böyle miskin adamlar böyle müstebit adamların elinde inleye inleye denizler kadar kan döküldü. Siz zorla kafese, pencerelere girmek istiyorsunuz. Siz milleti rezil edeceksiniz.[2]

Not 1. Başkumandanlık Kanunu'yla Meclis'in salahiyeti alındığından telaş ederek birçok çarpındığı ve çırpındığı sıra hakikaten gerek şahsım ve gerek yüce Meclis'inize çok ağır sözler savuruyor. "Böyle miskin adamların böyle müstebit adamların..." Bir defa bunu ret ve iade ederim.

Meclis Reisi olmak sıfatıyla da Meclis namına bunu şiddetle protesto ederim. Eğer müzakere günü Riyaset mevkiinde bulunsaydım hakkınızda kanuni muamele tatbik ederdim.

Milletin böyle salahiyetini devretmenize imkân yoktur. Öyle mebus görmek istemem. Herkes görüşünü burada benim gibi söylesin. Ben de sizin gibi burada dinlerim.

1 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "Benden istediklerinden bir şeydir. Hukuklarını kimseye vermemektir." (Y.N.)

2 Hüseyin Avni Bey bu konuşmasını 4 Mayıs 1922 günü Mustafa Kemal Paşa'nın yokluğunda gerçekleştirilen gizli oturumda yapmıştır. Konuşmanın tamamı için bkz. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.3, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s.310-317. (Y.N.)

Ben kendi kanaatimi söylüyorum. Burada kimse söz konusu değil, dikkat buyurun. Paşam ben mebusluğu böyle tanıyorum, siz de kendi gönlünüzle böyle söyleyin beyefendiler onların güzelliği başkadır. Herkese hürmet ediyorum. Yüksek heyet kendisinde kudret görüyor, her hakkını kullanıyor. Memleketin zararını gözü önüne alarak bir haftada on türlü kanun teklifi çıkarıyor. Hangi mecburiyettir ki, Büyük Millet Meclisi'nin kanun yapma ve icrai salahiyetinden böyle çekinmeden bir kısım alıp da kim olursa olsun bir başkasına versin. Ben akıl, dirayet, kuvvet itibariyle Büyük Millet Meclisi'nin üstünde bir kudret göremem. Bu beyinlerden yüksek düşünecek kimse tasavvur etmem. Dolayısıyla maksadımız, gayemiz düşmanı kovmaktır.

Burada çırpınan kalplerin hepsi o gayeye yöneliktir. Bir fert tasavvur etmem ki, suiistimal etsin.

...

Kudretlerimiz bizimle bir olursa barışı da yaparız. Milli kudret olursa harbi de o yapar. Efendiler, yoksa şahıslar, fertler ilkçağa ait birtakım zihniyettir. Onlar ölmüştür. İnsanlık onlardan ayrılmış ve çıkmıştır. Bunları yeniden icat etmeyiniz. Yeniden halkı zincirlere sarmayınız. Efendiler, yüzde kırk Tekâlifi Milliye alındığı zaman içimiz sızlıyor fakat ne yapalım verdik diyordunuz. İşte bugün vermeyiniz. Efendiler bir daha tekerrür etmesin. Benim davam budur.[1]

Şahıslar ve fertler vardır. Milletler itimat ettikleri fertlere işlerini gördürürler. Lloyd George, Poincaré, Şanzer,[2] Lenin vb. Zincirlerle sarmak demek değildir.

Mehmed Şükrü Bey (Karahisarı sahip):

Malumu âliniz bugün Başkumandanlık Kanunu bitmiştir ve bu kanundan bahsetmek doğru değildir. Müddet bitmiştir, kanun yoktur, bugün akşam üzeri bitecektir. Dolayısıyla bugünden itibaren kanun yoktur. O kanunun üç beş saatlik ömrü kalmıştır. Yeniden başkumandanlığa lüzum var mıdır, yok mudur?

Meclis başkumandan yapacak ise Paşa Hazretleri'ni mi yapacak? Başkasını mı yapacak? Ne salahiyetle yapacak? Bunlar ayrıca birer meseledir. Dolayısıyla zaten bu gibi meselelerde görüştüğümüz zaman evvela gizli celsede görüşüyoruz, sonra açık celseye geçiyoruz, o kanunu orada müzakere ediyor ve kabul ediyoruz. Milletten hakikati ve mebuslarının söylediği sözleri saklıyoruz. Ne yabancılara karşı ve ne de başkalarına karşı gizli bir tarafı yoktur. Ancak kendi müvekkillerimize karşı kendi sözlerimizi saklamış oluyoruz. Mesele bundan ibarettir. Çünkü kanunu gizli celsede müzakere ediyor, açık celsede isim okunarak ve açık oyla kabul ediyoruz. Ne için efendiler? Açık bir celsede bir komedya oynuyoruz! Bunun mahiyeti bir komedyadan ibarettir. Ne için gizli celsede görüştüğümüzü açık celsede kabul ediyoruz? Komedyadan vazgeçelim. Gizli celseye lüzum yoktur...[3]

1 İtalik dizilen kısım, Hüseyin Avni Bey'in konuşmasından. Bkz. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.3, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s.317. (Y.N.)

2 Şansölye. Fransızcası "Chancelier", Almancası "Kanzler". Almanya ve Avusturya'da hükümet başkanı, başbakan. (Y.N.) (Y.N.)

3 Mehmed Şükrü Bey bu konuşmasını 4 Mayıs 1922 günü Mustafa Kemal Paşa'nın yokluğunda gerçekleştirilen gizli oturumda yapmıştır. Konuşmanın tamamı için bkz. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.3, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s.312. (Y.N.)

Not:

Gizli celse meselesi.

1. Şükrü Bey'in sözleri.

2. Meclis kanun koyucu bir Meclisi Mebusan değildir, hükümet heyetidir. Dünyanın hiçbir yerinde hükümet heyetinin bütün müzakereleri herkesin önünde değildir.

-Başkumandan kuvvetli ve nüfuzlu olmak gerektir. Bilhassa düşmana karşı. Onun aleyhinde nüfuz ve haysiyetini kıracak sözler söylendikten sonra tayin doğru değildir. Genel olarak herhangi bir memuru tayin ederken bile açık müzakere caiz değildir.

Açık celsede hastalığım. O da not.

-Şükrü Efendi'nin düşünceleri bende asla yoktur. Ben müzakerenin sakıncalı münakaşalarını milletimden gizlemeye hiç lüzum görmem, belki yalnız düşmanlardan. Eğer bu sakınca olmasaydı açık olmasını tercih edecektim. Bilhassa millete Şükrü Efendi'nin izahatını dinletmek için. Şükrü Efendi, millet senin gibi düşünmüyor ve senin hareketini hiç iyi bulmuyor.

Komedyadan vazgeçelim diyorsun, ben de sana komedyadan vazgeçiniz diyorum. Komedyacılığın yüzünden düştüğün kanun pençesinden nasıl alçalarak[1] yakanı kurtarabildiğini unutacak kadar çok zaman geçmedi.[2]

Cepheden gelen arkadaşlarımızdan anlıyorum ki, bugün o zaruret mevcut olsa bile dünkü kadar mevcut değildir ve belki de yoktur.[3]

Başkumandanlığın mevcudiyeti zaruretini senin arkadaşların takdir etse de iltizam etmez.

Çünkü sen ve senin arkadaşların yalnız bir şeyi temine memursunuz, ordunun dağılması...

Buna muvaffak olamayacaksınız!

Paşa Hazretleri'nin yayımladığı bir beyanname veyahut bir kanunla Tekâlifi Harbiye, Tekâlifi Milliye çıkmış ve halka ne kadar zarar verdiği ve ne kadar suiistimal yapıldığı heyetinizin gözlerinin önündedir.[4]

Kanun yayımlamadım.

Suiistimal her şeyde olabilir. Hükümet sebep olanları cezalandırır.

Mademki sen vâkıf olmuşsun, haber vermeliydin.

Bendeniz Kayseri'den buraya kadar gidip geldiğim zamanda belki otuz kırk kişinin hitabına uğradım...

1 Sözcüğün aslı olan "mütezellilâne", *Atatürk! Belgeler...*'deki çevrimyazıda yanlışlıkla "mütezelzilâne" diye okunmuş. (Y.N.)

2 Mustafa Kemal Paşa'nın bu cümlesi *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda şöyle: "Şükrü Efendi oynamak ve oynatmak istediği komedi neticesinde kapıldığı kanun pençesinden ne kadar alçalarak kurtulduğunu unutabilecek kadar çok zaman geçmemiştir." Bkz. elinizdeki ciltte s.40. (Y.N.)

3 İtalik kısım Mehmet Şükrü Bey'in konuşmasından. Bkz. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.3, s.318. (Y.N.)

4 İtalik kısım Mehmet Şükrü Bey'in konuşmasından. Bkz. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.3, s.319. (Y.N.)

Meclis icrai ve kanun koyucu olan salahiyetlerinin bir kısmını kaldırarak Başkumandanlık Kanunu mülgadır demek yüce Meclis'inizin icrai ve kanun koyucu vazifesine Reis Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ni memur etmiştir diye tevcih etmek lazımdır. Ve yine başka türlü çelişki teşkil ediyor ve Meclis icrai ve kanun koyucu salahiyetlerini neticesizliğe mahkûm kılıyor. Dolayısıyla bundan bu defalık olsun, eğer zaruret varsa, eğer bu kanaatte bulunuyorsak ki, o kanaatte bulunan arkadaşlarımızın bizi ikna edecek surette izahat vermesi lazımdır.

Başkumandanlık tevcih edildiği günden beri rica ederim bize layıkı veçhile ordunun vesairenin vaziyeti hakkında kaç kere izahat verilmiştir?[1]

Ordu hakkında icap ettikçe malumat verilmiştir. Daha buraya geleli 10-15 gün evvel bizzat verdiğim izah ordunun hakiki vaziyeti idi. Siz buna inanmak istemez, mutlaka kendi zihniyetinizi tatmin edecek tarzda izahat bekliyorsanız bu yolda izahatı hiç işitemeyeceksiniz!

Abidin Bey (Lazistan):

Şimdi arkadaşlarıma söyleyeceğim iki şey var, fikrimi ve kalbimi söyleyeceğim ve kendime aittir biraz.[2]

Ne yazık ki, söylememişseniz onu daima bana söylemekte olduğunuz şeyle mukayese ederek takdir ettim.

Malumu âliniz hani yılan hikâyesi gibi bir zaman bizi hayvan tetkikine memur etmiştiniz ya. İki arkadaşım çekildi. Ben kaldım ben tahkikatımı yaptım adamakıllı. Fakat arkadaşlar bana müsaade edin o kâğıtları tamamen yırtayım. Çünkü "altından çapanoğlu çıkıyor" en sonra askeriye tarafı bir zamana kadar istemediler bana versinler tahkikatı. Ben onlara askerce soru sordum.[3]

Bu sözlerin manası yoktur.

Asıl doktorun bu hareket tarzının altında çapanoğlu olsa gerek. Çünkü Başkumandan onun dediği gibi bir emir vermemiştir.

.....

Hayır doğrudan doğruya emir verildi. Alınmıştır efendiler! Bu hayvanlar tamamen ölmüştür.[4]

Hayvanlar ölmüş ise sığır vebasından ölmüştür. Bütün köylülerin dahi.

1 İtalik kısım Mehmet Şükrü Bey'in konuşmasından. Bkz. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.3, s.319. (Y.N.)

2 Abidin Bey bu konuşmasını 4 Mayıs 1922 günü Mustafa Kemal Paşa'nın yokluğunda gerçekleştirilen gizli oturumda yapmıştır. Konuşmanın tamamı için bkz. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.3, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s.325. (Y.N.)

3 İtalik kısım Abidin Bey'in konuşmasından. Bkz. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.3, s.325. (Y.N.)

4 İtalik kısım Abidin Bey'in konuşmasından. Bkz. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.3, s.325. (Y.N.)

Ve ben bunları verirsem bütün arkadaşlar mesul olmak lazım gelir. Halbuki bu emir Başkumandanlık'tan verilmiştir. Onun için ona göre düşünmek ve salahiyet vermek lazım.[1]

Salahaddin Bey (Mersin):

.... Zaruret böyle bir kuvvetin, yani fevkalade bir surette memleketin ve milletin kuvvetli bulunduğunu göstermek için Başkumandanlık makamının vekâleti tarzında bir muameleye lüzum görülmüştü. Ondan sonra hiçbir sebep olduğuna kani olmadığım için çeşitli defalar vaki olan uzatma tekliflerinde, demiştim ki, yeni bir taarruz icra etmek mi istiyorsunuz? Ve yeni bir harbin vukuunu mu muhtemel sayıyorsunuz? O zaman pekâlâ, hatırlarsınız ki, taarruz yapacağız dediler. Bir buçuk ay sonra yapacağız dedi. Bendeniz, yapamayacaksınız dedim. Dediklerim oldu. Bir buçuk ay sonra geldiler. Yapamayacağız dediler ve iki defa yapamayacağız dediler. İşin şekli başkadır. Bizim en büyük vazifemiz siyasi meselelerde memleket ve milleti selamete götürecek bir hareket tarzıdır.

Ben arzu ederim ki, Meclis Reisi, Meclis'teki vazifesine daha ziyade vakit ayırsın. Hamt olsun, ordumuz kuvvetlenmiştir.

Birçok kumandanlar vardır. Ordu azami haddine varmıştır. (*)[2] *Vaziyet iyidir. Ordu başındakiler orduyu idare (**) edebileceklerdir. Bizim en büyük vazifemiz siyaset ve daha başkalarıdır. Milleti yaşatacak yalnız harp değildir memleketin idaresidir. Bu nokta üzerinde halkın refahı ve memnuniyetini mucip olacak şeylerle uğraşılmalıdır. (2) Hakka doğru yürüyelim, bilelim ki, dünyada fert yoktur, millet vardır(S).*[3]

Not:

1. Sözlerinin başında bize sormuş. Taarruz edeceğiz demişiz. Yapamayacaksınız demiş.

-Vaktiyle kâfi izahat verilmişti. Cephane, kış, elbise, hazırlık derecesi vb.

-Salahaddin Bey ne istiyor. Tamamen hazırlanmadan orduyu tesadüfe mi atmak? Bunu yapamayız.

2. (*) biz (**) öyle diyorlar, (2) Başkumandanlığım değil.

3. (S) Hakka doğru yürümek için hakkı teslim etmek lazımdır. Millet fertlerden meydana gelir. Dolayısıyla fert vardır.

Efendim Başkumandanlık Kanunu'nun ihtiva ettiği sakıncalar anlaşılmadı deniyor. Bendeniz bundan ne gibi sakıncalar çıkacağını iki kelime ile söylemek isterim.

O da bugünkü askeri vaziyetin masraflarına askeri hükümetin tahammül edememesindeki hükümetin aleyhine tetkik edememesidir.[4]

1 İtalik kısım Abidin Bey'in konuşmasından. Bkz. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.3, s.325. (Y.N.)

2 Mustafa Kemal Paşa, Salahaddin Bey'in konuşmasındaki bazı yerlerin altını çizmiş, yanına işaretler koyup daha aşağıdaki notlarına açıklamalar düşmüş. (Y.N.)

3 Buradaki (S) harfi, konuşmanın Salahaddin Bey'e ait olduğunu hatırlatmak için konmuş olmalı. Eski yazı notlarda, bu sayfada, konuşmanın kime ait olduğunu belirten başka işaret bulunmuyor.
Salahaddin Bey bu konuşmasını 4 Mayıs 1922 günü Mustafa Kemal Paşa'nın yokluğunda gerçekleştirilen gizli oturumda yapmıştır. Konuşmanın tamamı için bkz. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.3. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s.323. (Y.N.)

4 İtalik kısım Salahaddin Bey'in konuşmasından. Bkz. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.3, s.323. (Y.N.)

Doğru değildir.

Efendim çünkü buna elimizi uzattığımız gibi Başkumandanlık salahiyetidir diyorlar.[1]

Bir misal. İaşe masraflarımızı azaltmak. Harp Encümeni'nde biz karar verdik. Ordunun ve kumanda makamlarının teşkil ve tertibinde değişiklik yapmak isterlerse doğru olmaz.

Efendiler, bugün mevcut vaziyeti bir fecaat olarak tasvir etmek lüzumu yok, biliyorsunuz bunları ve bu vaziyeti idame edebilmek için memleketin kudreti yok, bu apaçık görünüyor. Eğer uzak noktalara ellerimizi uzatarak topladığımız paralarla ... toplanabilecek iki üç parayı bir araya getirmek istiyor.

Acaba Meclis bu eline geçirebildiği gelirle ne kadar müddet ordusunu tutabileceğini zan ve tahmin edebilmektedir? Niçin bu konuşulmuyor? Niye konuşamıyoruz?[2]

Mali kaynaklarımızın incelenmesinde Başkumandanlık ne vakit mâni oldu? İşte Maliye Vekâleti, işte Meclis. Fakat orduyu ne kadar müddet tutabiliriz! Bunu açıkta müzakere etmek caiz değildir. Bizim ordunun mevcudiyeti para ile ölçülemez.

Ben bu işe karar verdiğim zaman bana sordular ne kadar para... vb. hikâye.

Niye inceleme yapamıyoruz? Çünkü önümüze bir duvar çekiyor, hakkınız verdiniz bunu sormaz mısınız diyorsunuz. Başkumandan'a aittir deniyor. İnceleyebilmek ve serbest görüşmek için bu serbestinin hiçbir kanuni kayda geçmemesi lazımdır.

.....

Bendeniz kanaatimin hilafında görüş beyan eden arkadaşlarımın fikirlerini kendilerine ait görmekle beraber doğru olmadığını açıkça görmek, söylemek isterim. Ordunuzda tasarruflar yapabilirsiniz.

Memleketler üzerinde vaki olan vaziyetlerde kanun angaryayı men eder. Angarya yaptırıyorsunuz doğru mudur?..[3]

Fakat düşman, zaruret, davanın kutsiyeti, icabında angaryayı da emreder. Hakiki kanun odur.

Orduda bir şey var ki belki hiç kimsenin şeyi olmaksızın ve muktezayı ahval devam edip gidiyor. Bu fesada doğru gider.[4] *Yanlış olan şeyi ortadan kaldırmak lazımdır. Yoksa burada herkesin birbirinden şüphe etmeye müsaade yoktur...*[5]

1 İtalik kısım Salahaddin Bey'in konuşmasından. Bkz. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.3, s.323. (Y.N.)
2 İtalik kısım Salahaddin Bey'in konuşmasından. Bkz. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.3, s.323. (Y.N.)
3 İtalik kısım Salahaddin Bey'in konuşmasından. Bkz. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.3, s.323. (Y.N.)
4 Bu ifadeleri Salahaddin Bey'in inkâr etmesi üzerine Mustafa Kemal Paşa zabıtlardan çıkarılmasını ister. Bkz. 6 Mayıs konuşması, elinizdeki ciltte s.44.
Zabıtlara 11 Mayıs 1922'de konulan açıklama ise şöyledir: "Bu sayfadaki orduda kelimesi asıl zabıt müsveddelerinde ortada olarak yazılıdır, bu şekilde düzeltilmiştir. Fesada doğru gider cümlesi ise 23 üncü sayfada Hüseyin Avni Bey'in ifadelerinde olduğu şekilde ve Başkitabet emriyle zabıttan çıkarılmıştır. 11.5.1338 [1922] Hamit." Bkz. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.3, s.323. (Y.N.)
5 İtalik kısım Salahaddin Bey'in konuşmasından. Bkz. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.3, s.323. (Y.N.)

Orduda fesada doğru gider hiçbir şey yoktur. Bu fikirlerini düzeltsinler ve siyasete gölge düşürmesinler.

Ordu namına bunu büyük bir şiddetle reddederim.

Fesat varsa kendi kalbinde aramalıdır.

Vasıf Bey (Sivas):

Efendim, Başkumandanlık Kanunu, her orduda bir başkumandanlık bulunuyor. Ayrıca bir kanun yoktur. Dünyanın hiçbir tarafında bulunmaz. Başkumandanların vazifesi çeşitli kumandanların vazifesi gibi askeri kanunlarda nasıl belirlenmiş ise başkumandanlık vazifesi de o suretle belirlenmiştir. Onun üstünde bir şey yapmak fazla ve lüzumsuzdur.[1]

Not:

1. Hükümetlerin şekilleri muhteliftir. Bazılarının başında padişah, kral, imparator, bazılarının reisicumhurlar... Bizim hükümet şeklimiz bunlardan farklı yeni bir şekildir. Hadisenin doğurduğu başkumandan, kral veya reisicumhurdur.

Bizde Meclis'in manevi şahsiyetindedir.

1 ve 2. şekillerde meclisler yalnız kanun koyucudur. Başkumandanın sıfat ve salahiyeti en büyük iktidardır. Sefer vaktinde bu zevat ya bizzat Almanya imparatoru gibi ve vekâlet ederek bu vazifelerini yaparlar. Vekiller asillerin mevcut ve bağımsız kudret ve salahiyetleriyle başkumandanlık vazifelerini yaparlar.

Ordunun seferberliği ile beraber başkumandan olan zat hakkında da hükümdarlık iradesi çıkar (yahut reisicumhurun).

Bir defa harp başlarsa memleketin bütün varlığı başkumandanın görüşüne tabi olur. Çünkü memleketin ve milletin varlığı o başkumandanın muvaffakiyetine bağlıdır.

Şimdi başkumandanlık hakkında çıkan bu emrin adı kanun değil ise, onun hikmeti, kanun koyucu meclislerin zaten başkumandanlıkla vazifelendirme salahiyetinden mahrum bulunmalarıdır.

Bizde bu vazifelendirmeyi Meclis yapar. Meclis'in lisanına ise kanun derler. (Ben de bilmezdim..)

Mevcut askeri kanunlarda başkumandanlık vazifesi belli değildir (Unutkanlık var!) Mevcut kanunlar (ceza, dahiliye) ilimler vazife ve salahiyeti değil kumandanlık sıfatı ifade eder.

Bugün yüce Meclis'ten bir kolordu kumandanının salahiyetine dair bir kanun çıkmadı. Ve çıkmasına lüzum yok. Çünkü askeri hükümler, askeri kanunlar, ilim bunu tespit etmiştir. Bunun sınırı bellidir. Salahiyetin de, mesuliyetin de sınırı bellidir. Bu böyle olduğu gibi ordu kumandanlığının da böyle, hatta başkumandanlığın da böyledir. Şu halde bu kanun bir fevkaladeliği gösteriyor ki, o fevkaladelik birinci maddesinde değil, ikinci maddesindedir.

1 Vasıf Bey bu konuşmasını 4 Mayıs 1922 günü Mustafa Kemal Paşa'nın yokluğunda gerçekleştirilen gizli oturumda yapmıştır. Konuşmanın tamamı için bkz. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.3, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s.326-328. (Y.N.)

Yani büyük bir salahiyet atfediyor. Tabii bu büyük salahiyete hakiki lüzum var mı, icap ediyor mu; memleketin menfaati var mı, yok mu? Sakarya Muharebesi'nde ordu büyük bir buhran geçirdiği için seri bazı tedbirler alınmak üzere başkumandanlığa böyle bir salahiyet verilmesi lüzumu bu kanunun esasına sebep gösteriliyor, büsbütün reddedilecek bir şey olmamakla beraber bu müthiş buhranlar gibi buhranları Fransa ordusu da geçirdi, Alman ordusu da geçirdi, Rus ordusu da geçirdi. Hepsi malumu âlinizdir. Fakat efendiler, yeni başkumandanlık ve o başkumandanlıkça yeni salahiyetler, hususiyetler icap ettirmedi. Bilhassa kanun koyucu meclisler kendi haklarını, kanun koyma vazifelerini vermediler. Bilakis içlerinden heyetler ayırdılar, Ordu içine soktular, bu ilmi bir hakikattir. İlmi araştırmanın icapları budur. Askeri kanunların icapları da budur. Değildir diye cesarette bulunacak bir arkadaşımız varsa mutlaka hata etmiş olacaktır.[1]

Tabii halde izah ettim. İnkılap halinde yok idiyse diktatör idiler. Biz kanunsuzluk, diktatörlük yapmak istemiyoruz.

Bunun icapları bu, bu icaplara, sonra kanun koyma hakkına rağmen –ki salahiyetimizi devretmek hakkına sahip diyebilirsek– bu ikinci maddeyi biz bırakabiliriz.

Aksi halde bırakmak hakkımız değildir ve askerlik itibariyle de hiçbir faydası yoktur. Faydası olmamakla beraber zararları olduğuna dair misallerimiz mevcuttur. Şu halde hepimiz milletin selameti ve onun için iyi niyetle çalışmak istiyoruz. Şu halde milletin hukukunu, muhafazaya memur olduğumuz hukuku suiistimal etmeyelim. Zira bu kanun çok mühimdir.

Cepheye memur olan bir başkumandan ordunun gerideki ihtiyaçlarına kumandan değildir.[2]

Doğru değildir.

Bizzat yapacak değildir. Yalnız küçük işleri bilen insanlar büyük işlerin nasıl idare olunduğunu tasavvur edememektedir.

Ordunun noksanlarını tamamlamak gibi vazife ve buna ait en ağır işleri yapmak mümkün müdür? İmkânsızdır. Zaman bize gösterdi. Biz yedi aydan beri yani Sakarya Muharebesi'nden sonra işte hâlâ kıpırdayamadık ve kıpırdayamayacağız (bravo... alkışlar).[3]

Teessüf.

Ordunun kıpırdayamamış olduğunu alkışlayan mebusların bu Meclis'te mevcudiyeti utanç vericidir.

1 İtalik kısım Vasıf Bey'in konuşmasından. Bkz. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.3, s.326. (Y.N.)
2 İtalik kısım Vasıf Bey'in konuşmasından. Bkz. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.3, s.326. (Y.N.)
3 İtalik kısım Vasıf Bey'in konuşmasından. Bkz. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.3, s.326. (Y.N.)

Bir temasımız da kalmadı. Olamadı ve olamayacak. Zannederim ki, bunun sonu gelmez. İyi düşünelim, pişman olmayalım. Fırsat elimizde iken selametle düşünelim. Vicdani bir surette düşünelim. Bu iki madde fazladır kaldıralım, efendim.

(Fevzi Paşa'ya cevaben) Rica ederim, Müdafaai Milliye ve Erkânıharbiyei Umumiye gibi iki kuvveti birleştirmek suretini münasip görüyorsunuz. Ordunun sevk ve hareketi esasen dünyanın her tarafında başkumandanlıkla onun karargâhını teşkil eden erkânıharbiyenindir ve bunlar cephe "otorite"sidir.[1]

Ne demek başka başka şeylerdir.

Dahili "otorite"yi teşkil eden Müdafaai Milliye başkumandanına bağlı değildir. Nasıl hazırlanmak lazım geliyorsa, başkumandanlıkla görüşürler, karşılığını hazırlarlar, vasıtalarını hazırlarlar ve o harp otoritesi değil, dahiliye otoritesidir. Adeta Dahiliye Vekili ne ise o da dahili otoritedir. Siz dahile karışamazsınız. Sizin vazifeniz doğrudan doğruya cephedir.

Cephe ile meşgul olursunuz, ve o zaman doğrudan doğruya ihtiyacınızı istersiniz, vatan da sizin ihtiyacınızı gönderir.[2]

İstenilen şey müzakere ile beş gün
mağlup sonra!!

1 İtalik kısım Vasıf Bey'in konuşmasından. Bkz. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.3, s.328. (Y.N.)
2 İtalik kısım Vasıf Bey'in konuşmasından. Bkz. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.3, s.328. (Y.N.)

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ GİZLİ OTURUMUNDA KONUŞMA
BAŞKUMANDANLIK KANUNU'NUN UZATILMASI HAKKINDA*
(6 MAYIS 1922)

Reis [İkinci Reis Vekili Musa Kâzım Efendi]: Çoğunluk var, celseyi açıyorum. Efendim gizli celse zaptını okuyoruz.

Hüseyin Avni Bey (Erzurum): Efendim, evvela celse neden gizli oluyor? Onu anlayalım, celsenin gizli olmasına karar verelim de ondan sonra gizli celse olsun.

Mustafa Kemal Paşa (Başkumandan) (Ankara): Ben arkadaşlarımla özel hasbıhal yapmak için gizli celse teklif ettim. *(Uygun sesleri.)*

Reis: Efendim, celsenin gizli olarak devamını arzu edenler lütfen ellerini kaldırsın... Kabul edilmiştir.

[...]

Reis: Buyrun Paşa Hazretleri.

Mustafa Kemal Paşa (Başkumandan) (Ankara): Efendiler, Başkumandanlık Kanunu'nun uzatılması münasebetiyle Perşembe günü cereyan eden müzakerelerde, rahatsızlığım münasebetiyle, ne yazık ki bulunamamıştım. Fakat cereyan eden müzakereyi –neticesi itibariyle– öğrendim. Neticesi, yani muamelesi eksik kalmış olması, beni müzakerenin safhaları hakkında dahi malumat edinmeye sevk etti. Bu münasebetle o müzakerede söz söylemiş olan arkadaşların tekmil sözlerini gözden geçirdim, verilen oyları dahi inceledim. Dolayısıyla, bulunmuş kadar vâkıf olduğumu zannederim.

Efendiler, Başkumandanlık Kanunu'nun yapıldığı günü hep beraber hatırlayalım: Yunan orduları bazı muvaffakiyetli harekâttan sonra Ankara istikametinde yürümekte idi. Ordumuz Sakarya gerisine kadar gelmiş idi. Yüce Meclis'iniz bu düşman ordusunu bertaraf etmek ve genel vaziyeti kurtarmak için bir çare ve tedbir düşünmek mecburi-

* *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.3, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s.334-342, 345, 349-353.
Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*'ta, "Efendiler, heyetinizi fazla yormamak için, arz ettiğim gizli celsedeki beyanatımı özetlemekle yetineceğim:" diyerek yukarıdaki konuşmasına özet olarak yer vermektedir. Bkz. Gazi Mustafa Kemal Tarafından, *Nutuk*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, s.160-165; Kemal Atatürk, *Nutuk*, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1973, s.654-662. (Y.N.)

yetini hissetti. Bu tedbir ve çare neticesi, Başkumandanlık meydana getirilmesiyle ona kâfi salahiyet verilmesi suretinde tecelli etti. Başkumandanlık Kanunu yapılırken bu kanunun üç aydan fazla hayat hakkına sahip olmamasını yüksek heyetinize teklif eden doğrudan doğruya bendeniz idim. Bu kanunla vücuda getirilen Başkumandanlık vazifesini üstlendikten üç ay sonra kanunun uzatılması veya lağvı yine yüksek heyetiniz huzurunda münakaşa edildi. Başlangıçta olduğu gibi bu münakaşa neticesinde de yüksek heyetinizin çoğunluğu bu kanunun uzatılması taraftarı oldu. Ondan sonraki tedbirler de bu suretle neticelendi. Ancak başlangıcında ve sonrasında daima bu kanunun lüzumsuzluğundan, yahut değiştirilmesi lüzumundan bahseden ve Başkumandanlığın mevcudiyetinden şikâyetçi olan zevat vardı. Başlangıçta olduğu gibi sonrasında da, yani bugün de aynı şikâyetçiler yüzünden Başkumandanlık sıfat ve salahiyeti hakkındaki münakaşalar malumunuz olan son manzarayı göstermiştir. Bendeniz lüzumsuz bir mevkiin, bir makamın mutlaka devam ettirilmesi taraftarı değilim. Sonra herhangi bir makamın dokunulmaz salahiyetlere sahipliğini temin edecek kanunların da devam ettirilmesi taraftarı değilim. Ancak bu makamın ve bu makama salahiyet veren kanunun lüzum ve lüzumsuzluğunu düşündüğümüz zaman kendi görüşümü de açık söylemek mecburiyetinde bulunuyorum. Fakat müsaade buyurursanız, son görüşümü söylemeden evvel meselenin mahiyetini açıklamak için hasbıhal tarzında birkaç söz söyleyeyim ve sözlerimi bunun lüzumsuzluğu hakkında, bunun lüzumsuzluğuna dair söz söylemiş olan zevatın bazı sözlerinden de yardım alayım. Mesela Salih Efendi, söylediği sözlerde; bir hakkın gaspı söz konusudur. Mustafa Kemal Paşa bu hakkı bizden gasp etmek istiyorsa kendisini küçültür ve biz de o açık hakkımızı vermeyecek iken verirsek aptalız...

Efendiler, Başkumandanlık meydana getirilmesi ve Başkumandanlık Kanunu'nun yapılması söz konusu olduğu ilk gün bu kürsüde söylenilen sözleri hatırlayalım. Ben hiç kimseye beni Başkumandan yapınız demedim, ben hiçbir kimseye bu salahiyeti bana veriniz demedim. Bilakis bütün Meclis bana mutlaka Başkumandan olacaksın dedi. Bugün en şikâyetçi olan arkadaşlarım bu kürsüden feryat ettiler, dediler ki, başka yapacak çare yoktur, Reis'imizi Başkumandan yapalım. Onunla beraber, ordumuzla beraber zafere gidelim. *(Doğru sesleri.)* Dolayısıyla benim hiçbir vakit hatırıma gelmedi ki, yüce Meclis'in tamamen, kısmen, cüzen[1] salahiyetini gasp edeyim ve böyle bir tasavvur benden uzak olsun...

Arkadaşlar, açık ifademden beni mazur görünüz. Her birinizin fevkalade salahiyet ile seçilmesine ve fevkalade salahiyet ile seçilmiş zevatın burada bütün memleketin mukadderatına el koymuş bir mahiyet kazanmasına herkesten ziyade ben çalışmışımdır. *(Doğru sesleri.)* Ve bunun için pek çoklarınız bilirsiniz ki, en yakın arkadaşlarımla fikir mücadelesi yapmışımdır ve bunu temin edebilmek için bütün hayatımı, bütün mevcudiyetimi, bütün şeref ve haysiyetimi en öldürücü tehlikeye atmışımdır. Dolayısıyla, bu benim eserimdir. Ben herkes gibi eserimi alçaltmak değil yüceltmek ile vazifeliyim. *(Teşekkür ederiz sesleri.)* Fakat daima kraldan ziyade kral taraftarıyım.[2] Onun için rica ederim, Salih Efendi hiç olmazsa beni de kendisi kadar bu Meclis'in hukukuyla alakadar farz etsin.

1 Cüzen: Parça olarak. (Y.N.)

2 Bu cümle, konuşma notlarında "Fakat daima kraldan ziyade kral taraftarı olanlar bulunur" şeklinde. Bkz. elinizdeki ciltte, s.27. (Y.N.)

Salih Efendi (Erzurum): Daha büyük bir mevkiniz var.

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Dolayısıyla, Meclis'in bir hakkını gasp etmek sözünü tamamen Salih Efendi'ye iade ederim. Böyle bir şey söz konusu değildir.

Efendiler! Başkumandanlık Kanunu'nun veya meselesinin söz konusu olması lazım geldiği zaman bu meselenin gizli celsede müzakeresinin münasip olacağına dair bir önerge verilmiş, bu önerge birçok suretlerle yorumlanmış ve meselenin açık celsede olması hususunda söz söylenilmiştir. Bu hususta Karahisarısahip Mebusu Mehmet Şükrü Bey bazı sözler söylemiştir. Yani gizli celse ile hakikati milletten gizlemek hususunda bir eğilim ima etmiştir. Milletten hakikati ve mebuslarının söylediği güzel sözleri saklıyoruz, demiştir.

Efendiler, bir defa yüce Meclis'iniz alelade bir kanun koyma meclisi değildir; bir Meclisi Mebusan değildir. İcra salahiyetine de sahip ve mevcut mahiyeti ile bir hükümet heyetidir. Dünyanın neresinde görülmüştür ki, bir memleketi, bir devleti idare eden hükümet heyeti bütün kararlarını alenen alsın. Bu, dünyada mevcut değildir, bu olamaz. Dolayısıyla, bu bakımdan yüce Meclis'inizin yapacağı öyle müzakereler ve kararlar vardır ki, bunları derhal millete söylemek derhal cihana ilan etmek doğru olmayabilir. Bu pek mantıki ve pek makul bir şeydir. Başkumandanlık Kanunu'nun alenî celsede söz konusu olmayıp da gizli celsede söz konusu olması hikmeti ve sebepleri ise pek kolaylıkla değerlendirilebilir. Takdir buyurursunuz ki, Başkumandan olacak zatın ordu üzerinde ve bilhassa ordunun karşısında bulunan düşman üzerinde hükmü, nüfuzu çok büyük görülmek lazım gelir. Dolayısıyla, haysiyeti çok büyük olmak lazımdır. Halbuki kim olursa olsun, bir adam bir memuriyete tayin olunurken onun leh ve aleyhinde söz söylenince onun nüfuzunun tesirinden hakikaten bir şey kaybettirmek imkân ve ihtimali vardır. Nitekim, biliyorsunuz, bir valinin tayininde bile, bir mutasarrıf tayininde bile, bir zamanlar burada söz konusu ve münakaşa olmuştu. Buraya gelsin biz tayin edelim. Bunun lüzumsuzluğu ne idi. Çünkü filan adam şu, şu noktalarda şöyledir, böyledir, yapar, yapamaz, eder, edemez derseniz ve bu suretle görürseniz tabii oradaki hüküm ve tesiri az çok sarsılmış olur. Nerede kaldı ki, bir dava takip eden, bir ihtilal yapan, bir inkılap geçiren bu millet düşman karşısındaki ordulara Başkumandan tayin ederken düşmanlara karşı bizim Başkumandan yapar, yapamaz, yaptı, yapamadı diye münakaşa eder. İşte bu vaki olmamak için, bu sakınca vaki olmamak için alenî celsede değil, gizli celsede münakaşa edilmesi tercih edilmek lazımdır. Bununla beraber, bizim Meclis'imiz dünyanın en demokrat bir meclisidir. Ben vicdanen arzu ediyorum ki, yüce Meclis'imizi teşkil eden üyelerin her biri bütün görüşlerini söylesin, bütün eleştirilerini yapsın, bütün gördükleri sakıncaları ifade etsin. Dolayısıyla, alenî celse talep etmek demek, arkadaşlarımızı bu vicdan, fikir serbestisinden ve hürriyet serbestisinden men etmiş oluyoruz. Biz bunu istemediğimizden dolayı mı şey ediyorsunuz. Uzun münakaşalar gizli celsede yapılmış olmakla beraber, en ufak yönü aleniyeye intikal etmiş olmakla beraber yine bir sakıncadır. Faraza Hüseyin Avni Bey benim burada rahatsızlığımı söz konusu etmesi bile doğru değildir. Benim rahatsızlığımı burada ifade etmiş olması dahi sakıncalıdır. Benim hastalığımı buradan ilana lüzum var mı? Belki düşman benim ra-

hatsızlığımı işitir ve üç beş gün sonra taarruza geçer. Benim hastalığımı düşmanın işitmesi doğru mudur? Biz Kral'ın hasta yattığını işitmek için casus kullanırız. Dolayısıyla bu bile hatadır. Yoksa Mehmet Şükrü Bey'in dediği gibi hiçbir vakit şu kürsüden söylenecek sözlerin, yapılacak eleştirilerin milletten gizlenmesi görüşüne yönelik değildir. Bilakis düşmanlarımızdan gizlemektir. Yoksa burada söylenecek sözleri millete işittirmek lazım gelseydi ve bunda menfaat olsaydı, bir fayda bulunsaydı ve ben çok tercih edecektim ki, buradan söz söylesin ve ben de Mehmet Şükrü Efendi'nin sözlerindeki manayı vereyim. *(Bravo sesleri.)*

Mehmet Şükrü Bey (Karahisarısahip): Varsa söyleyiniz Paşam.

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Şükrü Efendi bilsin ki, millet onun gibi düşünmüyor. Şükrü Efendi'nin dediği gibi komedya oynatmıyoruz ve biz buraya komedya oynatmak için toplanmadık. Efendiler, komedya oynatmak isteyenler varsa kendisidir. Fakat efendiler, emin olsun ki, biz o komedyaya kapılmayacağız. *(Bravo sesleri.)* Şükrü Efendi oynamak ve oynatmak istediği komedi neticesinde kapıldığı kanun pençesinden ne kadar alçalarak kurtulduğunu unutabilecek kadar çok zaman geçmemiştir. *(Doğru sesleri.)*

Mehmet Şükrü Bey (Karahisarısahip): Estağfurullah, söz serbestisi bu mudur Paşa Hazretleri?

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Şükrü Efendi diyor ki, cepheden gelen arkadaşlardan yaptığım araştırmaya göre Başkumandanlığa lüzum yoktur, olsa bile evvelki kadar değildir.

Efendiler, Başkumandanlık lüzumunun ve lüzumsuzluğunun Şükrü Efendi ve Şükrü Efendi'nin arkadaşlarının takdirine ihtiyaç yoktur. Şükrü Efendi ile arkadaşları ordunun yalnız dağılmasına yardım eden kuvvetlerdir.

Mehmet Şükrü Bey (Karahisarısahip): Estağfurullah Paşam estağfurullah.

Hüseyin Avni Bey (Erzurum): Cephe arkadaşlarımızdan kimler var Paşam?

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Siz değilsiniz.

Hüseyin Avni Bey (Erzurum): Arkadaşlarımın hepsi de muhteremdir. Böyle şeyler...

Mehmet Şükrü Bey (Karahisarısahip): Paşam itham altında bırakmayın, ne varsa hepsini söyleyin.

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Mehmet Şükrü Bey diyor ki, Başkumandan'ın yaptığı kanunlar şöyle oldu, böyle oldu. Efendiler ben kanun yayımlamadım. Başkumandanlar kanun yayımlamazlar. Başkumandanlar emir verir ve ben emir vermişimdir, kanun yayımlamadım. Benim yayımladığım emirlerin tatbikatında suiistimaller olduğu beyanındadır. Bu doğru değildir diyemem. Fakat yalnız benim emirlerimin

tatbikatında suiistimal vardır demek doğru değildir. Belki bütün kanunların, bütün emirlerin tatbikatında onu tatbike memur olanların hataları, suiistimalleri olabilir, bu varittir. Dolayısıyla, bu gibi suiistimal erbabını cezalandırmak da hükümete ve neticede yüce Meclis'inize ait bir meseledir ve bir vazifedir. Dolayısıyla yüce Meclis'inizde hiçbir zaman bu gibi suiistimalleri destekleyen kimse bulunmamıştır.

Sonra Şükrü Bey diyor ki, Başkumandanlığı verdiğinizden bugüne kadar ordu hakkında hiçbir izahat ve malumat verilmemiştir veyahut kaç defa verilmiştir. Bendeniz zannediyorum gerektikçe yüksek heyetinize ordumuzun vaziyeti hakkında, mesela cepheye giderken ve bilhassa beş on gün evvel de cepheden geldiğim vakit beyanatta bulundum ve benim beyanatım hakikaten ordunun asli vaziyetini ifade eder beyanattı. Eğer bu beyanat kendilerini tatmin etmiyorsa, beyanat icat etmeye muktedir değilim.

Abidin Bey de kendisinin bir hayvan araştırmasına memuriyetinden bahsettiği sırada suiistimal vaki olduğundan ve suiistimal olduğunu ima eder sözler söylemiştir. Kendisini soruşturmadan alıkoymuşlar, hayvanlar ölmüş vesaire... Efendiler, kendisini vazife yapmaktan alıkoyan kimse olmamıştır. Hayvanlar ölmüşse bilmiyorum hangi hayvanlardır. Fakat herkesin malumu olduğu üzere sığır vebası vardı. Yalnız Abidin Bey'in araştırmasına memur olduğu hayvanlar değil, birçok yerlerde bile ahalinin dahi ordu kısımlarında böyle ölümler vuku bulmuştur. Yani kendisi... karıştırırsak bir çapanoğlu çıkarmamıştır. Bir çapanoğlu çıkan bir meseleyi neden şimdiye kadar söylemedi ve şimdiye kadar hepinizi ve herkesi böyle altında çapanoğlu bulunan bir mesele karşısında uyutmuş oldu? Bundan dolayı kendisini vekâlet vazifesini yapmamış olmakla itham ederim.

Efendim, Hüseyin Avni Bey kanun aleyhinde söz söylerken birçok telaşlı sözler söylemiştir. Bilhassa bu sözler arasında benim nazarı dikkatimi çeken bir iki nokta vardır ki, onu burada tekrar etmek mecburiyetindeyim. Yüce Meclis'e hitaben diyorum; bu hareket tarzıyla milleti siz rezil edeceksiniz.

Hüseyin Avni Bey (Erzurum): Hayır Paşam, öyle bir ifadem yoktur.

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Tabii yüksek heyet bunu işitmiştir. Zabıt burada olsaydı, zabıt burada yok.

Hüseyin Avni Bey (Erzurum): Öyle bir sözüm yoktur, yanlıştır.

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Öyle ise ne yazıktır ki, zabıtta böyledir. Sonra, miskinler sözü ve siz milleti rezil edeceksiniz sözü vardır.

Hüseyin Avni Bey (Erzurum): Hayır yoktur. Bir arkadaş duymuş ise söylesin. (Hayır sesleri.)

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Şimdi efendim, Hüseyin Avni Bey diyor ki, vazifeler şahıslarla olmaz. Dolayısıyla, şahıs, fert yoktur, millet vardır. Evet, yani bir toplumun bütün kuvvetleri yüksek heyetinizde tecelli etmektedir. Her yerde böyledir.

Fakat fertler vardır. Çünkü bu heyetler bütün memleketlerde bu işleri fertlerle ve şahsiyetlerle yapmaktadır. Bugün İngiltere devleti Luit Corc'u[1] eline almıştır, öteki Puankare'yi[2] almıştır, öteki bir Şanzer'i[3] eline almıştır, diğer öteki Lenin'i almıştır. Bunlar birer ferttir ve milletlerin fertten meydana geldiğini düşünürsek "fertle olmadığı" sözünün doğru olmadığı anlaşılır. Ferdin mevcudiyetini inkâr etmek bu noktadan da doğru değildir. Teorilerden kaçınalım ve uzaklaşalım. Fertler vardır efendiler ve bunları da sözlerle inkâr etmenin imkânı yoktur.

Hüseyin Avni Bey (Erzurum): Müsaade buyurunuz efendim.

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Dur efendim, ne zırzır ediyorsunuz.

Hüseyin Avni Bey (Erzurum): Zırzır kelimesini kabul etmem.

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Zırzır yapıyorsun ya.

Hüseyin Avni Bey (Erzurum): İstirham ediyorum Paşam. Sözünüzü geri alınız.

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Mahalle kahvesi midir burası?

Hüseyin Avni Bey (Erzurum): Milletin Kâbe'sidir.

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Öyle ise riayet ve hürmet ediniz Kâbe'ye.

Hüseyin Avni Bey (Erzurum): Ben hürmetkârım.

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Efendiler, söz söyleyen bir zat da Salâhattin Bey'dir. Salâhattin Bey sözlerinin başında bize taarruz edip edemeyeceğimizi sormuş, biz de edeceğiz demişiz ve kendisi de edemeyeceğiz demiştir. En nihayet edememişiz, kendi sözü olmuştur. Halbuki zannediyorum, taarruzun ertelenmesi sebeplerini yüksek heyetinizin huzurunda yeri geldikçe gerek ben ve gerek asker arkadaşlarım, yani Erkânıharbiye Reisi, Müdafaai Milliye Vekili defalarca söylemişizdir. Tekrar edeyim; Sakarya Harbi'ni müteakip taarruza devam edemeyecek bir halde idik. Bu esnada kış bastı, kış basınca ihtiyaçlarımızı temin edemedik. Böyle ihtiyaçları ikmal edemeyince ve hazırlayamayınca harekât ağırlaşmış veyahut ertelenmiştir. Bunu gizli olarak arkadaşlarıma ifade ettiğimi zannediyorum. Fakat bittabi bunu bütün dünyaya ilan edemeyiz efendiler. Lakin tekrar ediyorum, kararımız taarruz etmektir. Düşmanı vatanımızın üzerinden uzaklaştırmak ve kovmaktır. *(İnşallah sesleri.)* Ve bu kararımızda sabit bulunuyoruz ve bunda tereddüdü gerektiren hiçbir sebep dahi tasavvur edilmemektedir. Salâhattin Bey, Başkumandanlığın lüzum ve lüzumsuzluğunu söylerken diyor ki, ordu azami haddine varmıştır. Evet ordumuz mükemmeldir, fakat itiraf ederim, henüz azami haddine varmamıştır. Dolayısıyla, bir asker

1 Lloyd George. (Y.N.)
2 Raymond Poincaré. (Y.N.)
3 Şansölye. Fransızcası "Chancelier", Almancası "Kanzler". Almanya ve Avusturya'da hükümet başkanı, başbakan. (Y.N.)

arkadaşımızın yüksek heyetinize ordumuz son haddine varmıştır diye beyanatta bulunması için ordunun asli mahiyetini ve içyüzünü bilmesi lazımdır. Halbuki diğer taraftan işte salahiyet sahibi olan Erkânıharbiyei Umumiye Reisi ve Müdafaai Milliye Vekili bu noktada müşterek değildir. Bu iddiada bulunmak tabii isabetli olamaz. Ben diyorum ki, azami haddine dahil olmamışur ne yazık ki. Ulaştırmakla uğraşıyoruz. Salâhattin Bey'den ziyade o ordunun başlarında bulunan kumandanlara aittir. Halbuki ordu başında bulunan arkadaşlar Salâhattin Bey'le aynı fikirde değildir. Erkânıharbiyei Umumiye Reisi'nden başlayınız, ta ordu kumandanlarına kadar, kolordu kumandanlarına kadar böyle demiyorlar. Onlar diyorlar ki, bunu sen idare edeceksin, sen kumanda edeceksin bize. Senin kumanda etmene ihtiyacımız vardır. Bunlar çok namuslu ve çok iyi bir kalp ve kafaya sahip insanlardır ve bunu vicdani temizlikleri itibariyle itiraf ediyorlar, kumanda etmek zaruretindesin diyorlar bana. Onun için bu doğru değildir. Bundan sonra Salâhattin Bey diyor ki, bizim en büyük vazifemiz siyaset yapmaktır. En büyük vazifemiz siyaset yapmak değil, en büyük vazifemiz topraklarımızda bulunan düşmanı atmaktır. Bununla beraber, bir dakika için Salâhattin Bey'in sözlerini kabul edelim. Ben mâni miyim, yahut Başkumandan mâni midir? Bu sözün Başkumandanlık Kanunu ile ne alakası vardır? Efendiler, bugün milleti yaşatacak harp değildir diyorlar. Efendiler, bugün milleti yaşatacak yalnız harptir, başka bir çare yoktur. Ne yazık ki, onun için bütün kudretimizi, bütün kaynaklarımızı, bütün varlığımızı orduya vereceğiz ve harp yapacak bir iktidarda olduğumuzu dünyaya tanıtacağız ve ancak ondan sonra milleti insan gibi yaşatmak mümkün olacaktır. *(Çok doğru sesleri.)*

Sonra Salâhattin Bey diyor ki: Bugünkü askeri vaziyetin mal olduğu masrafları incelemek için Başkumandanlığın mevcudiyeti bir settir, bir engeldir.

Efendiler, bu doğru değildir. Başkumandan yüksek heyetinizi mali kaynakları incelemekten ne vakit alıkoymuştur? Ya yüksek heyeti, ya hükümet heyetini veyahut hükümet heyetinden birisini nasıl alıkoyabilir? Bu, mümkün olmayan bir iştir. Gelir kaynaklarımızla ne yapabileceğimiz hakkındaki endişe herkesten ziyade belki bizim kafalarımızdadır. Nitekim geçen gün Harp Encümeni'nde bunu inceledik. Paramız nedir ve azami ne yapabiliriz? Ben bir defa daha rica ettim arkadaşlarıma ki, incelemeler yapınız, köylerde ve her yerde ne kadar tenkihât[1] yapmak mümkünse onları da yapalım, ancak mevcut olan paramızla gayeye doğru yürüyelim. Bunu arzu eden benim ve bu arzumu tatbik ile meşgul olan arkadaşlarımla yine yüksek heyetiniz içinde bazı arkadaşlara müracaat etmek suretiyle bunlar yapılmaktadır. Dolayısıyla, böyle bir şey varit değildir.

Salâhattin Bey diyorlar ki: Acaba yüce Meclis eline geçirebileceği para ile ordusunu ne kadar müddet tutabilecektir? Bunu görüşmek ve tahmin etmek lazımdır.

Efendiler, bittabi yüksek heyetinizi bunun hakkında görüşmekten alıkoyan bir kuvvet yoktur. Yalnız ben zannediyorum ki, bunu birçok defalar görüşmüş bulunuyorsunuz. Eski Maliye Vekili'nin bu kürsüden resmi ve özel yüksek heyetinize mali hususta verdiği izahat ve tafsilatı kulaklarımızı doldurmuş bir haldedir. Dolayısıyla, mali kuvvetimizi tahmin etmeyen, takdir etmeyen hiçbir arkadaşımız yoktur. Yalnız bendeniz buna bir şey ilave etmek istiyorum, biz ordumuzun mevcudiyetini mevcut paramız-

1 Tenkihât: Bütçeyi düzenlemek üzere memur maaşlarının azaltılması. (Y.N.)

la mukayese edemeyiz. "Paramız vardır ordu yaparız; paramız bitti, ordu dağıldı", benim için böyle bir mesele yoktur. *(Alkışlar.)* Efendiler, para vardır, para yoktur, ister olsun, ister olmasın ordu vardır. *(Alkışlar.)* Bunu bir misal ile arz etmek isterim. Bendeniz ilk defa bu işe başladığım zaman, en akıllı ve düşünen arkadaşlarım bana sordular: yahu paramız var mıdır? Yoktur. Silahımız var mıdır? Yoktur, yoktur dedim. Ne yapacaksın dediler, ordu olacak ve bu millet bağımsızlığını kurtaracaktır dedim. Dolayısıyla, hepsi oldu ve daha olacaktır. *(Şiddetli alkışlar.)* Bunun için ordumuzun mevcudiyetinin daha ne kadar para ile devam edebileceğini ölçemeyiz efendiler. *(Bravo sesleri.)* Kanunun memlekette angaryayı yasakladığından bahsediyorlar. Doğrudur efendiler. Fakat tehlike, ihtiyaç bize her şeyi meşru göstermektedir. Eğer ordumuzun ihtiyaçları millete angarya yaptırmayı da gerektirecek olursa, bunu da yapacağız ve en doğru kanun bu olacaktır. Dolayısıyla, kanun buna mânidir diye milletin ve ordunun mağlubiyetten kurtarılmasını gerektiren tedbirleri almakta tereddüt etmeyeceğim.

Salâhattin Bey en son sözlerinde diyorlar ki, orduda bir fesat var, ordu fesada doğru yürüyor.

Salâhattin Bey (Mersin): Hayır efendim, böyle bir şey söylediğimi hatırlamıyorum.

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Ne yazık ki, böyle bir kelime vardır. "Orduda bir şey var ki, hiçbir kimsenin... ve muktazayı ahval devam edip gidiyor, bu fesada doğru gidiyor."

Salâhattin Bey (Mersin): Yoktur efendim, benim lisanımdan bu tür kelime çıkmamıştır. Duyan arkadaşımız varsa söylesin.

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Yoksa pekâlâ... O halde zabıttan çıkması lazım gelir. Ne yazık ki, zabıtta vardır.

Efendim, Vasıf Bey sözlerine şöyle başlıyor. Diyorlar ki, her yerde başkumandan vardır. Fakat başkumandanlık için ayrıca bir kanun yoktur. Mevcut askeri kanunlar her kumandanın olduğu gibi, başkumandanın da vazife ve salahiyetini tayin eder ve sınırlar ve bunu ilimler tayin ve tespit eder.

Efendiler, malumu âlinizdir ki, devletler muhtelif şekillerdeki hükümetlerle idare olunurlar. Şekillerine göre başlarında imparatorlar, krallar, çarlar, padişahlar bulunur ve bazılarının başlarında da reisicumhurlar vardır. Bizim hükümetimiz bugün için bunların hiçbirisine uymayan özel şekildir ki, hadiselerin zorlamasıyla meydana gelmiştir. Her devlette şekle göre başkumandan imparatordur, padişahtır, çardır veyahut reisicumhurdur ve bu gibi memleketlerde mevcut olan meclisler de yalnız kanun koyma sıfatına sahip mebusan meclisleridir ve bu isimlerini saydığım adamlar da en büyük kuvvet, en büyük icra kuvveti ve salahiyet kazanan, işgal eden insanlardır. İşte başkumandanlık o insanların üzerindedir. Bizim şeklimizde ise Başkumandanlık sıfatı ve salahiyeti ise yüce Meclis'inizin manevi şahsiyetinde anlam kazanır. Belli bir şahıs yoktur ki, daima onu teşhis etsin. Şahsi maneviyette vardır. Başkumandanlar barış zamanında faaliyet halinde bulunmazlar. Barış zamanında memleketler mevcut kanunlar dairesinde, memleket reislerinin mesuliyetleri altında idare olunur. Fakat

harp ilan olunduğu zaman, nasıl ki, ordu seferberliğe sokulursa ve bunun için hükümdarlık, çarlık, padişahlık iradesi her ne çıkarsa o suretle ya o zat bizzat kumandayı üstlenirler veya başka bir zatı, herhangi birini vekil eder. Vekil ederken bir hükümdar iradesi çıkar. Dolayısıyla, başkumandanlığın mevcudiyeti hakkında kanun yoktur dediğimiz zaman, işte bu hükümdarlık, çarlık iradesi varit olabilir. Eğer o adamı tayin eden herhangi bir meclis olsaydı, o meclisin ifadesine tabii kanun derlerdi. Fakat şimdiye kadar dünya yüzünde böyle bir şey olmamıştır. Meclis bir başkumandan tayin etmişse onun ifadesi kanundur. O halde kanun vardır. Tayin etmemişse, bir zat kendi kendini tayin etmişse veyahut herhangi birini vekâleten tayin etmişse o irade etmiştir. Onun için kanun vardır ve mevcut askeri kanunlar ki, Ceza Kanunnamesi'yle Dahiliye Nizamnamesi'nde kumandanların, malum kumandanların, kıta kumandanlarının ve biraz daha büyük kumandanların salahiyetlerini bu iki kanunname tayin etmiştir. Şu kadar ceza verir, şu kadar izin verir, vermez; bu icra ve salahiyeti tayin eden bu iki kanunu ben biliyorum, başkasını bilmiyorum. Fakat başkumandanların her memlekette, daima vazifeleri tayin olunmamışsa, belirsiz olduğu içindir. Vasıf Bey'in ilimler bunu tespit eder deyişi başka mahiyettedir. Askeri ilimler, başkumandanlığın salahiyetini ifade etmez, başkumandanlığın salahiyetini tayin etmez efendiler... Bu ilimler ve fenler başkumandanlık sıfatını ifade eden şeylerdir. Halbuki bizim mevcut olan kanunumuzda da sanatla alakalı bir şey yoktur. Bunlara lüzum yoktur galiba. Eğer o bakımdan kanun yapmaya kalkışılsa idi gereği olmazdı. İtiraf ederim ki, kanuna lüzum olmadığını bendeniz de bilmiyordum. İlk defa Başkumandanlık Kanunu'nu burada yapmak lazım geldiğini ve bunu ben hiç tasavvur etmemiştim. Yani bir kanun lazımdır, ben bunu hiç tasavvur etmemiştim. Bu benim hatırımdan geçmemişti. Baktım ki, arkadaşlar bir kanun yapmak lüzumundan bahsediyorlar, ben dedim, lüzumu yoktur. Lüzumu vardır dediniz, hayır olmaz kanun yapacağız. Meclis tayin edecektir ve Meclis sizi tayin ettiğine kani olacaktır dediniz ve işte bunun ismine kanun derler. Ben bilmiyordum, itiraf ederim.

Vasıf Bey diyorlar ki, bu gibi fevkalade vaziyetler Fransa'da, Almanya'da dahi olmuştur. Fakat hiçbir vakit böyle bir tedbir almaya ve başkumandanlığa bazı bir hususiyetler vermeye lüzum görülmemiştir. Fransa'da ve Almanya'da ve İngiltere'de bilmiyorum. Vasıf Bey'in anladıkları fevkaladelikler eğer Harbi Umumi içindeki fevkaladelikler ise –arz ettiğim gibi– bu memlekette başkumandanlığı alan, kazanan zevat esasen bir meclis tarafından o salahiyeti almış değildir. Bir reisicumhur tarafından, bir kral tarafından almıştır ve bunu alırken tabii bir iradeye dayanmıştır. Burada da onların salahiyeti hakikaten bir başkumandanda bulunması lazım olan salahiyet mahiyetinde olduğuna şüphe yoktur. Fakat Fransa'da vesair milletlerde fevkalade inkılap zamanlarında bu gibi şeylere lüzum görülmedi denecek olursa efendiler, doğru değildir. Milletlerde herhangi bir adam başkumandanlığı almışsa ve o bunu kendiliğinden almışsa ve onun hakkında bir kanun yoksa onun adına "diktatör" derler. Yok o adama o salahiyeti bir meclis vermişse ve o adamın dayandığı bir meclis vermişse, salahiyeti geniş olsun, sınırlı olsun o vazifeyi kendisi yapmamıştır. Ona vazifeyi veren meclis yaptırmıştır. Dolayısıyla, meclisin vermiş olması kanundur. Çok teessüf ederim ki, bunun aksini iddia etmiş olan zat mutlaka hata etmiş olur, demiş. Ben diyorum ki, ben bunu hata olarak değil, sevap olarak söylüyorum ki, bu, böyledir.

Sonra diyorlar ki; cepheye memur olan bir kumandan cephe gerisindeki ihtiyaçlara, gerideki kıtalara kumandan değildir. Ordunun gerideki ihtiyaçlarına hâkim değildir, diyorlar. Cepheye hâkim olan veyahut cepheye hâkim olmak zaruretinde bulunan bir adam, bir başkumandan o cephenin gıdasıyla, cephenin giyimiyle ve o cephenin silah vesairesiyle ve cephanesiyle, geriden bütün cephenin harekâtıyla, her türlü vasıtalarıyla alakadar olmasın, her türlü levazımına hâkim olmasın, her türlü vasıtalarına etken olmasın, amir olmasın. Bu hangi kitapta, hangi sahada, hangi fiiliyatta görülmüştür? Kumanda edecektir ve kumanda eder. Dünyanın her yerinde ordunun noksanlarını tamamlamak gibi bir vazife ve buna imkân var mıdır, en ağır işleri yapmak mümkün müdür? Diyor imkânsızdır. Kendilerini mazur görürüm. Fakat bence bu mümkündür. Her şey yapılır. Başka türlü bunu yapmanın imkânı yoktur. Şüphe yok ki, kumandan yapar dendikten sonra kendisi kalkıp da bir defa oraya gider, iaşe işini yapar, bir defa oraya gider kumandanlık yapar, değildir. Yaptırır demektir ve yaptırılır. Efendiler, hakiki bir misal olarak bir şey arz edeceğim ve bunu da dünkü bir işi yapmamış, yapamamış olan insanlar kendilerinin göremedikleri bir işi, kendi yapabildikleri küçük işler gibi yapabileceklerini düşünürler. Çok tesadüf etmişim. Mesela, yeni kolordu kumandanı olan fırka kumandanı, ben burada mı bulunacağım, orada mı bulunacağım? Hayır ne orada bulunacaksın, ne orada bulunacaksın ve öyle bir yerde bulunacaksın ki, hepsini idare edeceksin. E, ben o zaman göremem... Tabii göremezsin, gözlerinle göremezsin, akıl ve sezginle göreceksin... O tepeyi al, bu tepeyi de al, bu tepeye ait olan kuvvetleri de al...

Vasıf Bey bundan sonra bir sözünde diyor ki, biz bundan sonra Sakarya Muharebesi'nden sonra işte hâlâ kıpırdayamadık ve kıpırdayamıyoruz. Bundan dolayı bravo sesleri ve alkışlar işitiyorum, bundan dolayı çok üzüldüm ve acı duydum. Yine tekrar olsa da söylüyorum, çok utanıyorum. Ordunun kıpırdamamasını, kıpırdamayacağını alkışlamak ve bunu alkışlayacak olan insanların alkışlamış olması cidden çok gariptir. Bunu yine burada gömelim, kimse işitmesin.

Salih Efendi (Erzurum): Sebebi ne ise sorulsun.

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Sus efendim.

Salih Efendi (Erzurum): Nasıl susayım.

Hamdi Bey (İzmit): Ne söylüyorsan sonra söylersin. (Siz susunuz sesleri, gürültüler.) Sonra çıkar söylersin, ne söz söylüyorsun herif.

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Sonra efendiler, soru tarzında söz söylerken diyorlar ki, Başkumandanlık cephe otoritesidir. Bu utanç verici sözü alkışlamak dahili "otorite"dir. Ben itiraf ederim ki, bundan çıkan manayı iyi anlayamadım. Fakat kendileri diyorlar ki, Müdafaai Milliye Vekâleti, Dahiliye Vekâleti gibi bir şeydir. Benim anlayışım böyle değildir. Hakikat de böyledir. Müdafaai Milliye Vekâleti ile Dahiliye Vekâleti hiçbir vakitte yekdiğeriyle mukayese olunur şey değildir. Malumu âliniz Müdafaai Milliye Vekâleti ordusunun iaşesini, giydirilmesini, silahlandırılmasını,

hazırlıklarını düşünen ve ordulara kumanda eden insanın görüşüne göre hareket eden bir vekâlettir. Dolayısıyla, onunla alakası yoktur demek, o başka bir şeydir demek doğru bir şey değildir. Bir misal arz edeyim: Müdafaai Milliye Vekâleti mutlaka Başkumandan'ın görüşüne göre hareket etmek mecburiyetindedir. Ben istiyorum ki, filan gün Sivrihisar'da manevra şu harp, şu şey ve şu, şu... Müdafaai Milliye Vekili, Maliye Vekili Meclis'le hükümet heyeti müzakereye başlar da benim filan gün dediğim, beş gün gecikirse ve beş gün içinde düşman taarruz ederse ve benim beş günde olmasını lüzumlu gördüğüm şeyin olmamasından dolayı bir ordu mağlup olacak olursa yüksek heyetinizin ve memleketin talihi ne olur? Bu kadar muazzam bir meselede ben Müdafaai Milliye Vekili kendi görüşümden hariç hareket etsin, razı olabilir miyim ve siz razı olabilir misiniz? *(Hayır hayır sesleri.)* İşte efendiler, Başkumandanlığın lüzumsuzluğunu ve bu konudaki kanunun bahşettiği salahiyetin lağvını ispat etmek için söylenilen sözlerin esasları bundan ibarettir. Benim bu sözlere karşı yapabileceğim izahat bundan ibarettir. Artık siz alt tarafını muhakeme buyurabilirsiniz. Belki ben zannediyorum ki, mesele bunda değildir, mesele bu değildir. Ben hiç şüphe etmem, yüce Meclis'inizi teşkil eden her arkadaş mutlaka Başkumandanlığın lüzumuna inanmaktadır ve mutlaka benim Başkumandanlık'ta muvaffak olmamı temin etmek için her fedakârlığı yapmaya hazırdır. Arkadaşların böyle yapacağına eminim. Fakat bu emniyetime rağmen, bütün bu hakikate rağmen, bu tecelli ve tezahür ediyor. Yani nedir bu tecelli ve tezahür eden şey? Ben görüyorum ki, Meclis'te muhtelif istikamette yekdiğerine zıt, yekdiğerine muhalif birtakım tezahürat vardır. Bu tezahürata neden olan muhalif hissiyat hakikatte hiçbir maddeye dayanmadığı halde hissiyatın verdiği heyecanla her şeyi unutturabilecek kadar bir meseledir. Bunun neticesi de ne oluyor? Bunun neticesinde Başkumandan bir gün veyahut iki gün muğlak ve muallak kalıyor. Ordu kumandansızdır, ordu bu dakikada kumandansızdır. Eğer ben orduya kumanda ediyorsam kanunsuz kumanda ediyorum. Çünkü derhal kumandadan el çekmek isterdim. Yüce Meclis'in tezahüratı üzerine Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'ne ve Müdafaai Milliye Vekâleti'ne dedim ki, Başkumandanlığım bitmiştir. Derhal bana Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Paşa dedi ki, benim de beraber bitmiştir. Ordu kumandansız mı kalacak, ne olacak? Dolayısıyla bırakamam ve bırakmayacağım.[1] Fakat bu muhalefet tezahüratı beni iki günden beri kanunsuz Başkumandanlık yapmaya sevk etmiştir. Bu yapılan tezahüratın neticeleri yalnız Başkumandanlık meselesinde değil efendim, o tesadüf etti, o oldu. Eğer başka bir şey tesadüf etmiş olsaydı zannedersem aynı şeye uğrayacaktım. Malumu âli-

1 Bu kısım *Nutuk*'ta şöyle: "İşte Efendiler, Başkumandanlığın lüzumsuzluğunu ispat etmek için söylenen sözlerin belli başlıları bunlardan ibarettir. Benim de bu sözlere verebileceğim cevaplar işitildi. Bundan sonraki muhakeme ve karar Meclis'e aittir. Yalnız bir hakikati nazarı dikkate koymak mecburiyetindeyim. Yüce Meclis'in Başkumandanlığın lüzumuna kani bulunduğuna şüphe olmamakla beraber, muhalefetin hiçbir esasa dayanmayan tezahüratı, Meclis kararını arzu edilmeyen bir noktada tezahür ettirdi. Bunun neticesi ne oldu, Efendiler, biliyor musunuz? Başkumandanlık iki gündür, muğlak ve muallak bulunuyor. Bu dakikada ordu, kumandansızdır. Eğer ben orduya kumanda etmekte devam ediyorsam, kanunsuz kumanda ediyorum. Meclis'te tecelli eden oya göre, derhal kumandadan el çekmek isterdim ve Başkumandanlığımın son bulduğunu hükümete bildirdim. Fakat telafi edilemez bir felaketin meydana bırakmamak mecburiyeti karşısında bulundum. Düşman karşısında bulunan ordumuz, başsız bırakılamazdı. Dolayısıyla, bırakmadım, bırakamam ve bırakmayacağım." Bkz. Gazi Mustafa Kemal Tarafından, *Nutuk*, c.2, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, s.165. (Y.N.)

nizdir ki, birçok zamandan beri ben herhangi bir vekâlet için aday gösteriyorum. Yetmiş kişi çekimser, bu neden ileri geliyor? Evet bu konuda mevcut kanunun aleyhinde olabilir. Fakat her halde mevcut bir hükümeti de idare etmek lüzumu vardır ve yapılan muamele doğrudur. Çünkü bir kanun vardır ve iddia ediyor ve bağırıyoruz ki, biz kanun adamıyız, biz herkesi ve her şeyi kanuna bağlı kılacağız. O halde bütün bu ısrarla gitmek için herkesten evvel kendimizin kanunperest olmamız lazım geliyor. Ben yüksek heyetinizin bahşetmiş olduğu salahiyeti kullanıyorum, kanunperverane hareket ediyorum. Siz o kanuna karşı o kanunu tanımıyorsunuz, ne demektir. Bu halde bana emniyetiniz yoktur. O da doğru değildir. O halde yapılabilen şeylerin iki şeyden biri evvela lazımdır. Ya ben evvela düşürülürüm, benim yerime diğer bir zat gelir ve onun göstereceği aday üzerine bırakılır veyahut evvela o kanun kaldırılır. Hiç olmazsa bir satır: lağvedilmiştir, kaldırılmıştır. Bu da yapılmadığı halde yapılan şey hükümeti atalete mi mahkûm etmektir, durdurmak mıdır, yani hükümeti atalete mahkûm etmek midir? Yani içinizde böyle bir adam tasavvur etmiyorum. *(Hayır, hayır sesleri.)* Halbuki bu nedir efendiler? Hayır sen aday gösterdin, benim hoşuma gitmedi. Efendiler, ya bana itimat vardır, yahut yoktur. Ben bir aday gösterirken zannolunabilir mi ki, kendi keyfime, kendi hissime göre adam seçiyorum? Bu hiçbir vakitte böyle olmamıştır. Ben herhangi bir aday gösterirken emin olursunuz ki, sizden, hepinizden belki daha çok düşünüyorum. Birçok münakaşalardan, birçok fikir alışverişlerinden sonra kendi vicdanıma, kendi mantığıma göre, muhakeme ve kani olarak bu daha iyi, bu ve bu ehvendir veyahut en iyidir, kanaatime göre arz ediyorum ve size gösteriyorum. O halde bir kanaatin hilafına mı olarak, yani kanaatimin haricini mi arz edeyim ki, bazılarının hoşuna gitsin. Ben de vicdanımın, akıl ve muhakememin haricinde hareket eden adamlardan değilim efendiler. Sonra hangi bir meselede oy verilmiyor, çekimser kalınıyor. Halbuki mebusların en birinci vazifesi evvelemirde oyunu göstermektir. Neden oyunuzu vermekten çekiniyorsunuz? Olumsuz gösteriniz. Efendiler, kimden çekiniyorsunuz? Gösterilmeyince olumlu veya olumsuz bir netice hasıl olmaz. Halbuki netice lazımdır. Bir memleket, bir ordu, bir millet duramaz, tereddüt içerisinde duramaz. Şu veya bu diye oy göstermek lazımdır. Dolayısıyla, oy göstermemek yüzünden hükümet atıl bir hale gelmiştir. Bütün bu maruzattan sonra son söz olmak üzere şunu söylemek istiyorum ki, hükümet idare edilemez, devlet idare edilemez, ordu sevk edilemez *(pek doğru sesleri)*, atalete mahkûm olur. Tehlike muhakkaktır efendiler. Çocuk oyuncağı yapacak zamanda değiliz zannediyorum efendiler. Bir celsede Erkânıharbiyei Umumiye Reisi size vaziyeti çok güzel izah etmiş olacaktır veyahut Hariciye Vekili'ne gelmiş olan telgraflarda vaziyet ne olduğunu, askeri vaziyeti, siyasi vaziyeti pekâlâ biliyorsunuz ve sonra araştırınız ve gayrı da vaziyetin ne olduğunu düşününüz efendiler. Emin olunuz, Sakarya arifesinden daha tehlikeli bir zamanda bulunuyoruz, daha tehlikedir. Yani muvaffak olduk ve neticeyi de elde tutuyoruz dediğiniz gün belki muzafferiyet elinizden uzak kaçabilir. Sizden onun için çok büyük fütur ile çalışmak lazımdır. Dolayısıyla, arkadaşlar, bu keşmekeşe, bu anarşiye mutlaka bir nihayet vermek lazımdır, böyle yürüyemeyiz, böyle yürünmez ve millet böyle yürümek için sizi buraya göndermemiştir, millet buna razı değildir efendiler. Maruzatım bundan ibarettir.

[...]

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Efendim, bazı arkadaşlar sözlerinin yanlış anlaşıldığını ve belki de kötü anıldığını beyan ettiler. Bu caizdir. Fakat bunu söylemekle vuku bulan ifadelerim zaten maksadımı tayin etmiştir. Fakat diğer taraftan Hüseyin Avni Bey biraderimiz birtakım zihniyetler ve zehaplar varsa bunları gidermek için de samimi bir müzakere açmak lazım gelir diyorlar. Eğer uygun ise ben de bunu yerinde bulurum. Ancak bunu müzakere ile Başkumandanlık Kanunu'na ait olan meseleleri beraber mi yürütmek, yani bu yönü açıkladıktan sonra belki faydalı olur. Bu münasebetle deminki değerlendirmeme bir cümle ilave etmek istiyorum. Başkumandanlığın muhafazası ve idamesi o kadar çok lüzumlu demiştim ki, bunu bırakamam demiştim. Yani yüce Meclis'iniz bu lüzumu mutlaka anlamıştır ve bana bıraktırmaz.

Hüseyin Avni Bey (Erzurum): Yalnız bendenize vaki olan bu hakareti geri alınız ve lisanınızın inceliğinden istirham ederiz ki, bize hakaret etmeyiniz.

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Hakaret fikriyle değildir efendim, hakaret fikriyle değildir.

[...]

Mustafa Kemal Paşa (Başkumandan) (Ankara): Efendiler, Salâhattin Bey'in vicdani ve akli endişesine sebep olan nokta üzerinde öğrenmiş olduğum bir belgeyi göstermek istiyorum. Kendileri Başkumandanlık Kanunu'nun ikinci maddesi muhteviyatınca kanun yapma salahiyetini devretmiş olmasının uygun olup olamayacağı hususunda tereddütlüdürler. Benim anlayışıma göre bu kanunsuz vaziyet değildir ve Meclis kanun yapma salahiyetinin tamamını Başkumandan'a terk etmiş vaziyette değildir. Malumu âlileri olduğu üzere ikinci madde, hatırımda kaldığına göre, Başkumandan ordunun maddi ve manevi sevk ve idaresindeki sağlamlığını idare etmek için icap eden kuvveti Meclis namına fiilen kullanmaya mezundur. Yoksa kanunlar yapmak için filan mezuniyet verilmemiştir. Sırf orduyu takviye bakımından Meclis'te mevcut ve saklı ve yer almış olan salahiyetin fiilen kullanılmasına mezundur. Fakat istediği dakikada tabii o mezuniyeti kaldırabilir. Kanun yapma salahiyetinin tamamına sahip olan Meclis'tir. Yalnız ordu ve ordunun kuvvetlerinin artırılması noktasından o salahiyetin tertibinde mezundur. Bu itibarla kaynak kendisindedir, bir şey vermiş değildir. Vermiş ise kendisi vermiştir, kanun yapmış, vermiştir. Dolayısıyla, kendisi için verilen bütün şeref, bütün asıl olan salahiyeti saklıdır. Bendeniz bu görüşteyim. Fakat doğrudan doğruya yüce Meclis'iniz gibi icrai ve kanun koyucu müşterek bir Meclis değil, sırf kanun koyucu bir Meclis tasavvur edelim. Acaba bu kanun koyucu Meclis kanun koyma salahiyetini kısmen değil, tamamen ve bütün kanun koyma salahiyetini bir adama, yahut üç beş kişiye verebilir mi, hukuk bakımından bunlar varit midir? Bir de bu bakımdan düşünelim. Bunlar varittir efendiler, malumu âliniz vakalar büsbütün başkadır. Daima dünyada, insanlıkta hâkim olan hadiselerdir. Yeter ki, kendi arzusuyla olsun, bir an için, bir zaman için olsun, bütün kanun koyma vazifelerinde herhangi bir heyet serbest oy verebilir. Mesela, elime geçen belge şudur: 1916'da, yani Harbi Umumi'ye girerken Fransa Meclisi Mebusanı 26 Haziran

1916 celsesinde, yani nazırlar heyetine şu yolda itimat beyan etmiştir; Meclis hükümete bütün faaliyeti vatanı kurtaracak olan harbin iyi suretle devamı cereyanını temin için bu yolda salahiyet ve faaliyete gelmesi için itimat beyan eder ve salahiyet bahşeder. Demek ki, her şeyini veriyor. Yeter ki, vatanı kurtaracak olan harpte iyi neticeye mazhar olabilsin. Demek ki, vakidir ve sonra bunu Meclis'in 440 üyesi vermiştir ve tamamen kontrolsüz olarak bu heyet vazife yapmıştır. Sonra mesela, İngiltere'de 1916'da otuz üyeden meydana gelen bir kabinenin içinden yalnız beş nazır her türlü mesuliyeti üstlenerek bütün işlere el koymuşlardır ve kanun dahi yapmışlardır. Hatta Meclis bu kanunları tekrar değerlendirmeye bile lüzum görmemiştir ve bundan dolayı *Taymis*[1] gazetesi 16 Kânunuevvel [Aralık] 916 tarihli nüshasında tebrik ediyor. Dolayısıyla, efendiler, vatanın selameti için, milletin selameti için hatta icap ederse bir meclis bütün kanun koyma salahiyetini verebilir. Halbuki yüce Meclis'iniz bu vaziyette değildir. Yani bence Salâhattin Bey'in hakiki ve samimi olduğu anlaşılan bu endişesine mahal yoktur. Asli hâkim olan yüce Meclis'inizdir. Hiçbir zaman Başkumandanlığa bahşetmiş olduğunuz salahiyet Başkumandan'ı dokunulmaz bir vaziyette bulunduramaz.

[...]

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri (Ankara): Vasıf Bey biraderimizin söyledikleri sözlerin tamamı doğru ve vakidir ve fakat bütün bu hakikatler, derin araştırmaları gerektirecek sebepler değildir. Yani bendenizin anlayışım böyledir. Bu değerlendirmelerim arasında orduya birtakım heyetler[2] göndermek suretiyle şöyle oldu, böyle oldu. Efendiler, malumu âliniz bizim Meclis'imiz de orduya heyetler göndermiştir. Batı'da gönderilen heyetler, yüksek heyetinizin göndermiş olduğu heyetler gibidir, yoksa bu heyetlerle ordunun sevk ve idaresine, tanzim vesairesine müdahale vaki olmuş değildir. Yalnız Doğu'da müdahale vaki olmuştur. Yani Rusya'da hakikaten ordunun başına, her birliğin başına birtakım heyetler konmuştur. Hatta Rusya'yı arkadaşlarımız bana bunu fevkalade lüzumlu bir şey olmak üzere tatbikini tavsiye etmişlerdir. Ben de kıtalarımızın başında bu heyetler vardır. Kimler demişlerdi? Kumandanların kendileri ve maiyetleridir dedim ve yaptığımız münakaşanın rengi şu idi: Bir millet, bir meclis ve hükümet ordusunu kendisinden bilirse ve ona emniyet ve itimat ederse birliklerinin başında birtakım kontrol heyetleri bulundurmaya lüzum yoktur. Çünkü onların bulunduğu kontrol heyetleri bu mana ve maksatladır. Yoksa bir memleketin müdafaası ile meşgul olan bir ordu içinde heyetler dolaşamaz. Heyetlerin dolaştığı orduda nizam yoktur, intizam yoktur. Biz böyle bir ordu vücuda getirmek istemiyoruz. Sonra tabii pek samimi olarak düşünüyorlar ki, maksat, tabii hepimiz ordunun mevcudiyeti için çalışalım. Bu Başkumandanlık Kanunu hiçbir zaman bu mesaiden alıkoymaz, bilakis memnun olur, ne vakit yüce Meclis'iniz, ordunun nakliye vasıtalarını artırmak için müzakere ve münakaşa ettiniz de, Başkumandan hayır bunu ben düşünmedim, böyle bir şey demedim ve denilmez ve pek çok rica ederim ordunun ihtiyaçlarını tatmin ve temin için ne düşünülmek lazım ise düşününüz ve bulacağınız tedbirleri hep beraber tatbik edelim.

1 *Times*. (Y.N.)

2 Zapta yanlışlıkla "hayaller" diye yazılmış. Sonraki cümlelere bakıldığında, doğru sözcüğün "heyetler" olduğu anlaşılıyor. Bkz. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.3, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s.351. (Y.N.)

Yine Vasıf Bey buyuruyorlar ki, diğer devletlerde başkumandan arzu ettiği şeyi bildirir, hükümet derhal yapar. Hükümetten para ister, derhal hükümet parayı verir. Doğrudur. Fakat burada, ne yazık ki, bizim şartlarımız öyle değildir efendiler. Hükümet derhal veremeyecek derecede bulunmayabilir. Nitekim şimdi telgraf başına çağırmışlardı, Batı Cephesi Kumandanı diyor ki, bu haftalık iaşe parası henüz gelmemiştir, telgraf başında cevap bekliyorum. Ne yapayım şimdi ben? Şimdi nerede para bulursam derhal el koyacağım, ordu bir hafta aç duramaz. Maliye Vekili para bulacak diye bekleyecek miyim? İşte ani vukuat, getiriniz telgrafı okuyunuz. Sonra buyurdular ki, hiçbir yerde Harbiye Nazırı doğrudan doğruya Başkumandanlığın emrinde değildir. Her yerden daha çok burada Harbiye Nazırı yani Müdafaai Milliye Vekili Başkumandanlığın emri altında değildir. Fakat her yerde olduğu gibi burada da değildir. Çünkü hiçbir zaman Başkumandan, Müdafaai Milliye Vekili'ne yaptırdığı şeylerden dolayı Müdafaai Milliye Vekili mesuliyetsizliğe sahip ve mazhar bulunmuş olmaz; her vakit ve her soru için yüce Meclis'inizin huzurunda hesap vermeye kendini mecbur bilmelidir. Dolayısıyla, ben kendisine bir emir verirsem ve onu yaparsa, kendi aklına, kendi mesuliyet dairesine sığdırdığı bir şeydir. Eğer böyle değil ise yapamam der ve gelir yüksek heyetinize der ki, Başkumandan bana bunu emretti, fakat ben bunu yaparsam, yapılmaktan hasıl olacak mesuliyeti kabul edemem der. Bizde her yerden daha çok olmak üzere Erkânıharbiyei Umumiye Vekili dahi böyledir. Halbuki dünyanın hiçbir yerinde başkumandan ve erkânıharbiyei umumiye reisi bir olamaz. Fakat burada her ikisi de birdir. Demek oluyor ki, benim askeri harekâtım bile kayıt altındadır. Aynı zamanda hazırlıklara ait olan şeylerim bile böyledir. Zira ben onları yaptırmak için tebligat yapacağım, makamlar yüce Meclis'iniz huzurunda mesuldür. Yani Başkumandan makamı bu kadar kayıt altındadır.

Sonra buyuruyorlar ki, ordumuz şuraya buraya veya İzmir'e giderse tabii Başkumandan burada oturamaz. Bu bir meseledir. Eğer ordu İzmir'e gitse bile Başkumandan için orduların peşinde dolaşmaya ihtiyaç yoktur. Ankara'dan da sevk ve idare olunur, Eskişehir'den de, şuradan buradan da sevk ve idare olunur. Farz edelim ki, İzmir'e gitsek bile burada bulunan Başkumandan'ın burada kalmaya mecbur olan bir Müdafaai Milliye Vekili'ni veyahut da geri hizmetlere hâkim olması için mutlaka orada bulunması demek değildir. Oradan vereceği emir dahi bu hususları tatmin ve temin edebilir. Dolayısıyla, Vasıf Beyefendi biraderimizin söylediği sözler esasen vaki şeylerdir. Lakin bu meselelerin mahiyeti ile ve mahiyetinin değiştirilmesi ve bozulması ile bence alakadar olamaz. Bunlar başka şeydir. Söz konusu olan şey ise büsbütün başka şeydir. *(Kâfi sesleri.)*

Mehmet Şükrü Bey (Karahisarısahip): Şimdiye kadar söz konusu olan meselelerden uzun uzadıya bahsetmeyeceğim, Paşa Hazretleri.

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Bahsedilen de ne olacak?

Mehmet Şükrü Bey (Karahisarısahip): Yani asabiyetle...

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Asabiyet filan yok, haydi, haydi.

Mehmet Şükrü Bey (Devamla): Asabiyetle karşıladılar. Halbuki benim maksadım, açık celsede olmasını söylemekliğim, aleyhinde bir itimatsızlık değil.

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Aleyhinde kelimesine tenezzül etmem. Aleyhimde bulunursam ne olacak?[1]

Mehmet Şükrü Bey (Karahisarısahip): Müsaade buyurun, açık celsede olsun demekliğim, kanunun uzatılmasının lüzum ve lüzumsuzluğundan bahsedilsin maksadına yöneliktir. Zaten kanun esasen açık celsede kabul ediliyor, gizli celsede konuşuluyor, gizli celsede konuşulmakla açık celsede söylemekte fark yoktur.

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Hakikaten senin için yoktur.

[...]

Abidin Bey (Lâzistan): [...] Başkumandanlığın makamında kalması taraftarıyım. (Gülüşmeler.) Ben bunun için hiçbir zaman fenalık düşünmedim. Vicdanım buna tahammül etmez. Fakat yalnız şunu söylerim ki ve pek yanık söylüyorum, evet ben bir hayvanat araştırması yaptım, bendeniz ve iki arkadaş da dahil olduğu halde hakkıyla araştırdık.

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Başkumandanlığın ne kabahati var?

Abidin Bey (Lâzistan): Başkumandanlık Kanunu'nun ikinci maddesi icabınca bütün hayvanlar toplanmış, fakat iaşe yok. Ben bunun için şey ettim. [...][2]

1 Zabıtta böyle. "Bulunursam" olmalı. (Y.N.)

2 Bu görüşmelerden sonra yapılan oylamada, Başkumandanlık Kanunu'nun üç ay daha uzatılması, 11 ret, 15 çekimsere karşı 177 oyla kabul edilir. Bkz. sonraki sayfada yer alan belge. (Y.N.)

DOĞU CEPHESİ KUMANDANLIĞI'NA*

(8 MAYIS 1922)

Zata mahsustur.
Gayet gizlidir.

Ankara
8.5.1338 [1922]

Doğu Cephesi Kumandanlığı'na,

5 Mayıs 1338 [1922] gayet gizli şifreye cevaptır.

Cumartesi günü Meclis gizli olarak açılarak 5 Mayıs 1338 [1922] tarihli gayet gizli işaretli şifremde[1] arz eylediğim hususlar âcizane tarafımdan genel kurula izah olunmuş ve vaziyet açıklanmış ve bu tarz ve hareketin orduyu bozguna ve hükümeti de akamete sevk etmesi ihtimali üzerinde durularak, buna milletin razı olamayacağı ifade edilmiştir. Genel kurulu vaziyetin hakikati ile karşılaştıran bu ifadelerden sonra aleni celseye geçilerek Başkumandanlık Kanunu hakkında oylar toplanmış ve on bir muhalif ile on beş çekimsere karşı kanun yüz yetmiş yedi oy ile kabul edilmiştir. Boşalmış bulunan vekâletler için seçimler icrasına devam edilecek ve icap ederse peyderpey malumat arz olunacaktır. Efendim.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal

* Telgraf, Kâzım Karabekir'in, *İstiklâl Harbimizin Esasları* adlı eserinin el yazısı taslağının 79. sayfasında yer almaktadır. El yazısı eserin, Erol Şadi Erdinç'ten alınan fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı metin Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur. Ayrıca bkz. Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1960, s.1116-1117.

1 Sözü edilen şifre için bkz. *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.12. Kaynak Yayınları, İstanbul, Aralık 2003, s.400-401. (Y.N.)

SIHHİYE VEKİLİ DOKTOR RIZA NUR BEYEFENDİ'YE VEKÂLET EDECEK BİRİNİN SEÇİLMESİ HAKKINDA*

(8 MAYIS 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Özel vazifeyle bir müddet için gaybubet eden[1] Sıhhiye Vekili Doktor Rıza Nur Beyefendi'ye vekâleten vazife yapmak üzere aşağıda isimleri yazılı adaylardan birinin seçilmesi için lüzumlu muamelenin yapılmasını rica ederim, Efendim.

8.5.338 [1922]

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

Doktor Fuat Bey (Bolu)
Doktor Tevfik Rüştü Bey (Menteşe)
Doktor Fikret Bey (Kozan)

* *Türkiya Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, 1340-1338, Ankara, Türkiya Büyük Millet Meclisi Matbaası, c.20, s.4'teki eski yazı zabıt Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur. Ayrıca bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.20, TBMM Matbaası, Ankara, 1959, s.4.
Mustafa Kemal Paşa'nın bu tezkeresi, Büyük Millet Meclisi'nin 9 Mayıs 1922 Salı günü öğleden sonra saat 2.15'te açılan ve riyasetini Reisi Sani Rauf Beyefendi'nin yaptığı 41. toplantı 1. celsesinde okunmuştur. (Y.N.)

1 Gaybubet etmek: Kaybolmak, yok olmak, bulunmamak, göz önünde olmamak. (Y.N.)

İKTİSAT VEKÂLETİ'NE BİRİNİN SEÇİLMESİ HAKKINDA TEZKERE*

(9 MAYIS 1922)

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Sırrı Bey'den boşalmış olan İktisat Vekâleti'ne aşağıda isimleri yazılı adaylardan birinin seçilmesini rica ederim, Efendim.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

Hasan Bey (Trabzon)
Celâl Bey (Saruhan)
Mustafa Bey (Kozan)

* *Türkiya Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, 1340-1338; Türkiya Büyük Millet Meclisi Matbaası, Ankara, c.20, s.3'teki eski yazı zabıt Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur. Ayrıca bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.20, TBMM Matbaası, Ankara, 1959, s.4.
Mustafa Kemal Paşa'nın bu tezkeresi, Büyük Millet Meclisi'nin 9 Mayıs 1922 günü öğleden sonra saat 2.15'te açılan ve riyasetini Reisi Sani Rauf Beyefendi'nin yaptığı 41. toplantı 1. celsesinde okunmuştur. (Y.N.)

ŞER'İYE VEKÂLETİ'NE BİRİNİN SEÇİLMESİ HAKKINDA TEZKERE*

(9 MAYIS 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Mustafa Fehmi Efendi Hazretleri'nin istifalarıyla boşalan Şer'iye Vekâleti için aşağıda yazılı adaylardan birisinin seçilmesi için gerekli muamelenin yapılmasını rica eylerim, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

Abdullah Azmi Efendi (Eskişehir)
Musa Kâzım Efendi (Konya)
Hacı Süleyman Efendi (İzmir)

* *Türkiya Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, 1340-1338, Türkiya Büyük Millet Meclisi Matbaası, Ankara, c.20, s.4'teki eski yazı zabıt Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur. Ayrıca bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, s.20, TBMM Matbaası, Ankara, 1959, s.5.
Mustafa Kemal Paşa'nın bu tezkeresi, Büyük Millet Meclisi'nin 9 Mayıs 1922 günü öğleden sonra saat 2.15'te açılan ve riyasetini Reisi Sani Rauf Beyefendi'nin yaptığı 41. toplantı 1. celsesinde okunmuştur. (Y.N.)

KONYA'DA MEBUS MEHMET VEHBİ EFENDİ'YE*

(9 MAYIS 1922)

Harp Encümeni
3303/168

Ankara
9.5.38 [1922]

Konya'da Mebus Mehmet Vehbi Efendi Hazretleri'ne

C. 29.4.38 [1922] şifreye

Tekâlifi Milliye nakliye vasıtalarının nakde tahvilen tahsili[1] uygun görülmemiştir. Vaki olan muamelenin düzeltilmesi için Müdafaai Milliye Vekâleti icap edenlere tebligat yapacaktır, Efendim.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Muammer Çelik Özel Arşivi, Belge No: 15'ten fotokopisiyle birlikte aktaran: Ahmet Atalay, *Millî Mücadele'de Konya Kuvâ-yı Milliyecileri (İlk Meclise Girenler)*, c.1, Konya, 1997, s.41. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Kaynakta yanlışlıkla "badehu tahvilen tahsisatı" diye okunmuş. (Y.N.)

ZONGULDAK İSTİHBARAT MÜDÜRÜ TAHİR KARAUĞUZ BEY'E*

(9 MAYIS 1922)

Ankara
9.5.38 [1922]

Zonguldak İstihbarat Müdürü Tahir Karauğuz Bey'e

Türkiya Büyük Millet Meclisi'nin üçüncü yıldönümü münasebetiyle yazılan şiiri ihtiva eden 23 Nisan 38 [1922] tarihli mektubunuzu ve "Orduya Armağan" ve "Orta Anadolu'da Yunan Faciaları" unvanlı iki kitabınızla beraber 1 Mayıs 38 [1922] tarihli mektubunuzu memnuniyetle aldım. Vatani hissiyatlarına teşekkür eder ve milli hizmetlerde muvaffakiyete mazhar olmanızı temenni ederim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
M. Kemal

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: Burhan Cahit, "Türk'ün Kalesi", *Karaelmas*, 26 Ağustos 1939, sayı 2, s.53. Ayrıca bkz. Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1997, s.362. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

LE PETIT PARISIEN MUHABİRİ JEAN SCHLICKLIN İLE GÖRÜŞME*

(17 MAYIS 1922)[1]

Ankara, ... Mayıs[2] *(özel muhabirimizden):*

[...] O diyor ki: Devletler gönderdikleri notada, Türkiye ve Yunanistan temsilcilerinin anlaşmak üzere toplanmak mecburiyetinde olduklarını belirtiyorlar ve bu toplantıda hazır bulunmak için İstanbul'daki temsilcilerine salahiyet vermeye hazır olduklarını bildiriyorlar. Bilhassa barış şartlarını izah eden son notalarında, müzakere tekliflerini evvelemirde iki düşmanın, sonra da medeni dünya kamuoyunun nazarı dikkatine koyduklarını yazıyorlar. Bariz bir şekilde birbirlerine karşı olduklarını görmek için barış şartlarına ve bilhassa İstanbul, Boğazlar, kapitülasyonlar, ordu, azınlıkların korunması, halife, saltanat meseleleriyle alakalı şartlara yüzeysel bir bakış kâfi olduğu halde, bunlar tarafsız gibi görünmek istiyorlar. Bu meseleleri yalnız Yunanistan'la mı müzakere edeceğiz? O halde Yunanlılara söyleyecek yalnız iki sözümüz vardır: İlki, Müttefiklerin emriyle ve onların aleti olarak istila ettikleri topraklarımızı derhal terk etmeye davet olacaktır. İkincisi de bu istila esnasındaki büyük tahribatın tamamen tamiri talebi olacaktır. Eğer Müttefik devletler Yunanlılara topraklarımızı tahliye ettirmeye cidden karar verdilerse, o halde bu tahliyenin teminini bizzat kendileri üstlenmelidirler.

İlk iki notanın ihtiva ettiği çelişkilere rağmen bu vazifeyi tamamlamaya karar verdiklerine inanmak isterdik. Bu hareketle, nihai barış şartlarının müzakeresine başlamak ve ciddi neticelere varmak için sağlam bir zemin hazırlamış olacaklardı. Yine bu hareketleriyle, Yunan ordusunu topraklarımızda bir tehdit olarak bulundurmadıklarına ve istila edilmiş bölgelerimizi ellerinde fazladan bir rehine olarak tutmadıklarına dair bize açık bir delil vermek niyetinde bulunduklarını zannetmiştik. Bütün bunlara inanmak hakkımızdı. Çünkü Müttefik devletler muhtelif vasıtalar ile ve bilhassa son notalarıyla, kendisine ait sınırlar dahilinde bağımsız ve hayati kabiliyete sahip bir Türkiye'yi tanımışlardı.

Fakat Müttefiklerin son notası bizde derin bir hayal kırıklığına sebep olmuştur. Aslında, bu notada, Müttefikler, barış şartlarının tamamının tarafımızdan kabulünden evvel hiçbir tahliyenin yapılmamasını teklif ediyorlar. Halbuki bir yandan ilk notada Paris Konferansı'nın Anadolu'yu tahliye ettirmek gayesiyle toplandığını bildiriyorlar; diğer taraftan ikinci notada, memleketi Yunanlılardan tahliye ettirmek niyetini bir defa daha özel olarak ifade ediyorlardı. Son nota ile evvelkiler arasındaki bakış açısı farkı çok büyük ve çarpıcıdır. Müttefik devletlerin olumlu neticeler elde etmek için çok daha önce böyle bir yola girmek zorunda olmadıklarını düşünüyorum. Çünkü bize kalınca, mutlak bir suretle talep etmek mecburiyetinde bulunduğumuz şey, Anadolu'nun yeni tahribattan korunmasıdır. Devletler, memleketimizi mümkün olduğunca erken tahliye ettirmek suretiyle gelecek barış müzakereleri için teminat elde etmiş olurlar. Müttefiklerin karşısında barış müzakerelerine girişeceğimiz zaman ellerinde her vakit kâfi miktarda mühim ve kıymetli teminat bulunacaktır. Mesela Boğazlar, İstanbul, Trakya.

* *Le Petit Parisien*, 17 ve 18 Mayıs 1922. Ayrıca bkz. *Vakit*, 23 Mayıs 1922, sayı 1599; *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayımları, Ankara, 1954, s.29-31. *Le Petit Parisien*'deki Fransızca metin Kiraz Perinçek tarafından Türkçeye çevrilmiş, *Vakit*'teki eski yazı metin ise Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur. (Y.N.)

1 *Le Petit Parisien*'in 17 Mayıs 1922 tarihli sayısında görüşmeden söz edilmekte, 18 Mayıs 1922 tarihli sayısında da yukardaki görüşmeye yer verilmektedir. (Y.N.)

2 Kaynakta bu şekilde. (Y.N.)

Eğer Müttefik devletler, Anadolu'nun tahliyesinden sonra korunmuş ve serbest kalan Türk ordusunun nihai barış şartlarının tespitinden önce harekete geçirilmesinden korkuyorlarsa, Türkiye'nin bu hususta onlara ciddi teminat verebileceğini zannediyorum.

Netice itibariyle, barışın tesisi hakiki ve samimi bir surette arzu olunduğu takdirde, en emin vasıta, işgal edilmiş Türk topraklarının tahliyesi ve kati müzakerelerin açılmasıdır. Yunan ordusu Anadolu'da kaldıkça Müttefik devletlerin barış yapabileceklerini zannetmem. Büyük Millet Meclisi, hükümeti ve bizzat ben, Türk milletine her şeyden evvel, milli emellerin elde edileceği hakkında teminat vermeye mecburuz. Bu teminat olmayınca hiçbir meclis ve hiçbir hükümetin serbestçe hareket edebileceğini zannetmem. Eğer Müttefikler Yakındoğu'da insanlığın arzuladığı barışı tesis etmeyi cidden arzu ediyorlarsa, yıllardan beri acı çeken bu zavallı Türk halkını yok etme fikrinden hakikaten vazgeçtilerse, o zaman hepsi yanlış olan hareket noktasından vazgeçmelidirler. Türk halkı, her ne pahasına olursa olsun Yunanlıları memleketinden kovmaya kararlıdır.

Eğer Müttefik devletler yeni kayıplar ve yeni fedakârlıklar kışkırtmadan toprağımızı tahliye ettirmek istiyorlarsa, Türk halkı onlara minnettar olacaktır. Fakat bu âlicenabane ve insani hareketin belirsiz bir zaman için ertelenmemesini isterdik.[1]

[...] Ve şöyle devam ediyor: Harbi Umumi'ye katılan, Babıâli devletiydi. Babıâli tarafından yapılan hatanın cezasını Türk halkı çekmiştir. Bu halk, neticelerini kabul etmeye kendini mecbur hissetmiş, en büyük fedakârlıklar önünde geri çekilmemiş ve doğrudan doğruya kendisine ait olan sınırlar dahilinde yaşamaya karar vermiştir. Fakat hiç kuşkusuz, burada şerefli ve bağımsız olarak yaşamak istemektedir. Talep edilebilecek, asgari budur. Bunun ötesi hizmetkârlıktır. Türk halkı, bütün diğer milletlere tanınan asgari hakların kendisi için reddedildiğini görünce silaha sarılmak zorunda kalmıştır. Eğer Müttefik devletlerin teşebbüsü neticelenmezse, eğer söz konusu devletler, düşmanımızı memleketimizden kovmakta bizi tek başımıza bırakırlarsa, o zaman da Türkiye kabul ettiği Misakı Milli programının bir satırını bile değiştirmeyecektir.

Yalnızca şunu iyice belirtmek gerekir ki, bugüne kadar Türkiye'nin bu kadar asgari, bu kadar doğru ve bu kadar insancıl taleplerini gerçekleştirmesini engelleyenler Müttefik devletlerdir. Eğer Müttefik devletler bugüne kadar izledikleri bu haksız siyaseti değiştirmezlerse ve eğer makul ve hakkaniyetli tedbirlerle bu vaziyete son vermezlerse, o halde şu andan itibaren ne olacağını söylemek mümkün değildir. Bu halde Büyük Millet Meclisi hükümetinin alacağı siyasi tavır, vakalara ve devletlerin bu vakalar esnasında Türkiye'yle alakalı takip edeceği siyasete bağlı olacaktır.

Hükümet kavramı, bir halkın onun çevresinde toplanmasını ihtiva eder. Zannediyorum ki, 20. yüzyılda, halkların, bazı insanların sopa darbeleriyle önlerine kattıkları sürüler olduğunu düşünebilecek tek bir insan yoktur. Neticede, İstanbul'da bir hükümet olduğunu düşünmek saçmadır. Bunun dışında, bütün dünya İstanbul'un fiilen ve resmi olarak yabancı devletlerin işgali altında olduğunu biliyor. Dolayısıyla, memleketi ve bağımsız bir halkı teşkil eden her şeyle uzaktan birkaç alakası olduğu kabul edilebilecek bir hükümet olamayacağı ortadadır. Bugünkü şartlarda İstanbul'da maddi ve manevi mevcudiyeti temin için, açıktır ki, her şeyden önce yabancı köleliğini kabul etmek gereklidir.

İstanbul'da bulunan, bir hükümet değildir; düşünce ve hareketleriyle düşmanlarla birlik olmuş bir esirler grubudur. Netice itibariyle memleket ve Türkiye halkıyla meşru münasebette bulunan tek hükümet, bu halkın kaderinden mesul olan tek hükümet, Türkiye'de bulunan hükümettir, Ankara'daki Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetidir.

İstanbul'un geleceğine gelince, bu tamamen dahili meselelerden biridir ve buna benzer tüm diğerleri gibi, Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti tarafından hallolunacaktır.

Jean Schlicklin

1 Buradan sonraki kısım *Vakit*'te yer almamış. (Y.N.)

BATI CEPHESİ KUMANDANLIĞI'NA*

(18 MAYIS 1922)

Haziran 1922 ayı içinde ordumuzun, düşmana taarruz edecek güçte bulunduğunu esas olarak kabul etmek hususundaki düşüncelerinize katılırım. Ancak, taarruz için hazırlık ve ikmaline lüzum gösterilen ihtiyaçların zaman, şekil ve nerelerden temin edileceği hakkındaki düşüncelerim şöyledir:

1. Bugün için cephenin 9 000 tüfeğe ihtiyacı olduğu bildirilmiştir. Bakanlık bu tüfekleri Doğu ve Elcezire cephelerinden getirtmek suretiyle ancak iki ay içinde ikmal edebileceğini bildirmiştir.

2. Ağır makineli tüfek toplamı cephedeki mevcutlarla beraber 810 tüfeğe yükseltilecektir. Bununla mevcut piyade taburlarıyla süvari alayları dörder tüfekli birer bölük olacaktır. Ayrıca, elimize tüfek geçtikçe piyade alaylarına 6'şar tüfekli birer bölük vermektense, taburlardaki bölüklerin 6'şar tüfeğe çıkarılacağını daha uygun bulurum. Bu husus Harbi Umumi'nin durumuna uygun düştüğü gibi, yeniden bölük teşkiline verilecek subay, erat ve hayvan tasarrufu da mümkün olacaktır.

3. Hafif makineli tüfek ikmali için Fransa'dan 1 500 tüfek satın almak zorundayız. Bunların ne kadar süre içinde memleketimize gelebileceği hakkında kesin bir şey söylenemez. Bunların gelmesi halinde 15 piyade ve üç süvari tümeninin bölükleri; dörder ağır makineli tüfeğe çıkarılabilir. Arta kalanı da üç piyade tümenine dağıtılır. Bu tümenlerin bölüklerinin de makineli miktarı dörder ağır makineli tüfeğe yükseltilir.

4. Top ikmaline gelince: Müdafaai Milliye Vekâleti'nin 18 Mart 1922 tarihinde cepheye tertip ettiği 72 toptan şimdiye kadar 29 top cepheye, 18 top topçu depo alaylarına olmak üzere 47 top gönderilmiş, geriye kalan 49 top da gönderilecektir. Bu suretle cephedeki toplar 362'ye çıkarılabilecektir.

5. Piyade cephanesi; İngiliz, manliher, Rus cephanesi hemen tamamen verilebilecektir. Vekâlet Alman cephanesi tedarikine çalışacaktır.

* Harp Tarihi Arşivi No. 1/4297, Dolap 23, Göz 4, Klasör 1398, Dosya 42, Fihrist 37'den yukarıdaki şekliyle ve özet olarak aktaran: *Türk İstiklâl Harbi VII nci Cilt İdari Faaliyetler*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975, s.472-473.
Belge, kaynakta şu açıklamayla yer almaktadır: "Başkomutanlık, Batı Cephesinin raporunu da dikkate alarak 18 Mayıs 1922'de özetle şöyle cevap vermişti:" (Y.N.)

6. Cephe kuruluşundaki toplar için top başına 750 mermi düşünülmekteydi. Bugün için bu seviyeye ulaşılmıştır. Yeniden cepheye gönderilen toplara ait mermiler gönderilmek üzeredir. Diğer taraftan Konya'daki topçu depo alayındaki topların mermisi, top başına 750 atıma çıkarılmakta, gerek cephede ve gerek depolardaki toplar için top başına daha 300 mermi Konya'da toplanmaktadır ki, top başına 1 050 mermiyle bunun imkân dahilinde hazırlanması ve gönderilmesi için vekâlet çalışmaktadır.

Sonuç:

Piyade tümenlerinin bazılarının lağvı suretiyle diğer tümenlerin pekiştirilmesini şimdilik uygun bulmuyorum. Çünkü, lüzum olunca yeniden teşkilat kurmak zor olduğu gibi, bu teşkilatı az zamanda yararlanılır bir hale getirmek de mümkün olamıyordu.

Bunun için, piyade ve süvari tümenleri haricinde kalan, genel olarak korunması kesinlikle gerekli olmayan, gerek piyade ve gerekse süvari alay, tabur ve bölük gibi ayrılmış ve dağılmış teşkilatın lağvı ile ele geçecek silahların ve geriden alınacak kuvvetlerle başlangıçta 10 piyade tümeninin, daha sonra geri kalan üç piyade tümeninin pekleştirilmesi ve kolordu, cephe süvari bölüklerinin lağvı suretiyle süvari tümenlerinin pekleştirilmesi uygun bulunmaktadır.

KARS BELEDİYE RİYASETİ'NE*

(18/20 MAYIS 1922)

Millet Meclisi
306/100

Kars Belediye Riyaseti'ne

İzmir'in işgalinin yıldönümü münasebetiyle gelen telgrafnameniz, genel kurulda okundu.

Anavatanın ayrılmaz kıymetli uzvu bulunan ve kurtuluşunun ve geri alınmasının temini, bugünkü mücadelenin en mühim esaslarından birini teşkil eyleyen İzmir hakkında, Türkiya Büyük Millet Meclisi'nin, bütün milletle beraber aynı hisle mütehassis olduğunu arz ve temin eylerim.

18/20.5.38 [1922]
Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: Fahrettin Kırzıoğlu, "Cihângîroğlu İbrâhim Aydın (1874-1948)'daki Millî-Mücâdele'de Kars ve Atatürk İle İlgili Belgeler", *Belleten*, c.XLVIII, Ocak-Nisan 1984, sayı 189-190, s.155. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki tarafından okunmuştur.

ANKARA İSTİKLÂL MAHKEMESİ'NE KASTAMONU, YOZGAT VE KONYA İSTİKLÂL MAHKEMELERİ RİYASETİNE*

(20 MAYIS 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet: 2/262
Gizlidir.

Ankara
20.5.338 [1922]

Ankara İstiklâl Mahkemesi'ne: Tezkere
Kastamonu, Yozgat ve Konya İstiklâl Mahkemeleri Riyasetine: Şifre

1. Batı Cephesi'nde bu hafta zarfında muhtelif noktalarda mevzilerimize ilerlemek isteyen düşman keşif kıtaları atılmış ve bazı noktalarda keşif ve baskın müfrezelerimiz düşmana zayiat verdirmişlerdir. Muhtelif noktalarda beş düşman neferi daha hatlarımıza iltica etmiştir. Düşmanın evvelce Döğer, Kayalar, Kadımürsel ve Karacaahmed bölgesine aldığı üç fırkalık ihtiyat grubuna Sarıcaova, Döğer, Kayalar, Kırkpınar bölgelerini ihtiva etmek üzere vaziyetini değiştirdiği anlaşılmaktadır. Bu hafta zarfında tabyalarımız Afyon, Seyidgazi ve Eskişehir bölgelerinde keşiflerde bulundukları gibi düşman tayyareleri Eskişehir ve Sandıklı, bilhassa Afyon bölgelerinde keşifler icra etmişlerdir. Düşman donanmasının kısmen Karadeniz'e çıktığı istihbar edilmiş ve bazı harp gemilerinin Cide-Ereğli sahillerinde gezindikleri görülmüştür.

2. Samsun bölgesinde icra edilmiş takibat neticesinde eşkıyaya yüz kırk iki maktul verdirilmiş, sığınmış ve ele geçirilmiş olmak üzere yüz dokuz kişi mahalli hükümete teslim edilmiştir. Yabanabad bölgesine firar eden çetenin hâlâ bu bölgede dolaştığı anlaşılmakta ise de, takip müfrezeleriyle henüz esaslı bir temas hasıl olmamıştır.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 10431'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Erol Şadi Erdinç tarafından okunmuştur.

İKTİSAT VEKÂLETİ'NE*

(23 MAYIS 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet: 6/251
Tezkere

Ankara
23.5.338 [1922]

İktisat Vekâleti Celilesine

Antalya ormanlarında vekâleti celilelerinin el koymuş bulunduğu kerestelerin bu sene de mahallinde bırakıldığı surette hava tesirleriyle çürüyeceği ve esasen Nuri Efendi, tahdidi müddet mukavelesi için mahkemeye müracaat eylemesi üzerine cereyan eden muhakeme neticesinde beraate istinafen orman idaresi aleyhine hüküm çıkarak dava temyiz edildiği için temyizen hava kazanıldığı takdirde mevcut kerestelere idare meclisince takdir olunacak bedel bilataallül hazineye teslim edilmek üzere kefalet Maliye'ye bağlanarak kerestelerin adı geçene iadesi vekâleti celilelerince mahalline tebliğ edilmesi üzerine, belirtilen kerestelere liva idare meclisince bir milyon beş yüz yetmiş yedi lira beş yüz otuz üç kuruş bedel takdir edildiği ve Nuri Efendi'ye teslim edileceği esnada ziraiyeye vasfıyla süratle satılması Başkumandanlık'tan emrolunduğundan bahisle, ormanda perakende suretiyle bulunan söz konusu kerestelerin haberleşmelerle vakit geçirilerek kaybına mahal kalmamak ve temyiz mahkemesinde davanın da neticesine göre daha sonra icabı yapılmak üzere kararlaştırılan bedelin emaneten mal sandığına teslim edilerek, kerestelerin Nuri Efendi'ye teslimi uygun olacağı Maliye Vekâleti Celilesinden 18 Mayıs 38 [1922] tarih ve 40290/1320 numaralı tezkeresinde bildirilmiş ve vaki teklif münasip görülerek o şekilde muamele yapılması adı geçen vekâlete cevaben yazılmış olmakla vekâleti celilelerine de ona göre muamele yapılmasını rica ederim.

Başkumandan

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-11, D: 48, F: 6'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Erol Şadi Erdinç tarafından okunmuştur.

MADAM BERTHE-GEORGE GAULISE*

(24 MAYIS 1922)

Ankara, 24 Mayıs 1922

Madam,

2 Nisan tarihli mektubunuzdan ve memleketlerimizin yekdiğerine yakınlaşması hususunda sarf olunan emeklerinizden dolayı size büyük bir samimiyetle teşekkür ederim. Bütün yüksek meselelerin geniş bir fikir birliği dairesinde halledilmesi lazım geldiğini ben de sizin gibi takdir ediyor ve Ankara Anlaşması ile mesut bir surette teessüs eden ve Türkiye için olduğu kadar Fransa için de elzem olan eski Fransız-Türk dostluğunun takviyesini her iki tarafın gözden uzak tutmaması icap ettiğini düşünüyorum. Esasen malumunuz olacağı üzere Suriye-Kilikya'da şu anda mevcut bütün müşkülatın dostane bir surette, mümkün olduğu kadar seri bir surette giderilmesi için tarafımızdan gereken emirler verilmiştir. Fransızlar tarafından da aynı iyi niyet gösterildiği takdirde her şey yakında halledilmiş ve giderilmiş olacaktır.

Emin olabilirsiniz ki, Madam, tecrübe edilmiş dostumuzu aramızda görmekle her zaman bahtiyar oluruz. Bu yaz Ankara seyahatini yapmak lütfunda bulunursanız arzı memnuniyetle kabul ederiz.[1]

Bize karşı vaki olan aldatmalarından dolayı Anadolu'dan uzaklaştırılan bir Amerikalının iftiracı raporu –ki sıhhatsizliği aynı Amerikalının amir ve meslektaşları tarafından ilan edilmiştir– etrafında İngiliz diplomasisinin çıkardığı gürültürülere nazaran İngiltere'nin henüz bizimle samimi bir surette barış yapmak arzusunda olmadığı zannı hasıl oluyor.

Zamanın bizim lehimize çalıştığını bildiğimiz için düşmanlarımız tarafından idare edilen bu iftira ve yalan mücadelesinden ayrıca endişe duymuyoruz. Dolayısıyla, icap ettiği takdirde zafere kadar harbe devam edeceğiz.

Memleketlerimizi yekdiğerine yakınlaştırmak hususunda şimdiye kadar sarf edilmiş olan ve hâlâ devam eden mesaiden dolayı tekrar teşekkürlerimi takdim ederek en samimi ve dostane hissiyatıma itimat buyurmanızı rica ederim Madam.

Mustafa Kemal

* D.B.A (Dışişleri Bakanlığı Arşivi)- MÜT. K. 63 ve 63/2'den aktaran: Bilâl N. Şimşir, *Atatürk ile Yazışmalar I (1920-1923)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s.214-216. Belge, kaynakta Fransızcası ve zamanında yapılan çevirisiyle birlikte yayımlanmıştır. Fransızca metin, Em. Tnk. Kd. Alb. Ercan Güner tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Mektubun ikinci ve üçüncü paragraflarının sansür edilerek yayımlanmış örneği için bkz. *Tevhidi Efkâr*, 17 Ağustos 1922, No: 2453-425, s.2. *Tevhidi Efkâr*'daki eski yazı metin Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.(Y.N.)

1 Bu paragraf sonradan çıkarılmıştır. (Bilâl N. Şimşir'in notu.)

ISPARTA'DA MEBUS HAFIZ İBRAHİM BEY'E*

(30 MAYIS 1922)

Ankara: 9488/20

Isparta'da Mebus Hafız İbrahim Bey'e,

C. Tebriklerinize teşekkür ve bilmukabele tebrik eylerim.

30.5.1338 [1922]

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Gazi Mustafa Kemal

* *Hafız İbrahim Demiralay'ın Hatıratı ve Isparta'da Milli Mücadele İle İlgili Belgeler*, Yayına Hazırlayan: Bayram Kodaman-Hasan Babacan, Yeni Matbaa, Isparta, 1998, s.285.

TRABZON MEBUSU HAFIZ MEHMET BEY'E*

(1 HAZİRAN 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi
İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet 6/279
Telgraf

Ankara
1.6.338 [1922]

Trabzon'da Trabzon Mebusu Hafız Mehmet Bey'e

Genel olarak Trabzon'un hamiyetli ahalisinin art arda ve hayali iftiralara uğradığı hakkındaki yüksek bildirimleri hiçbir esasa ve hakikate dayalı değildir. *Yeni Şark* gazetesinin İstanbul'daki neşriyatı dolayısıyla Fethi Bey'in seyahatini yine söz konusu ederek adı geçenin memleketi tanımasına engel olunduğu hakkında size malumat veren kaynaklar hakikatten uzaklaşmıştır. Fethi Bey gerek belediye gerek hükümet dairesinde vesair mahfillerde halk ile temastan çekinmemiştir. Bundan yüksek maksatları eski Müdafaai Hukuk Heyeti'nin vaki olan davetine icabet etmediğini ima etmeye yönelik ise, Dahiliye Vekili'nce bu hususta meşru mazeretleri olacağına sizce de inanılacağını ümit etmek isterim.

M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi A: III-7, D: 18, F: 2'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

TÜTÜN HAKKINDA EMIRNAME

(2 HAZİRAN 1922)[1]

Başkumandanlığın Ordu İhtiyaçlarına Sarf Edilecek Tütünler Hakkında Kararları:

Madde 1. Memleket dahiline sevk edilmiş olanların halen Reji ambarlarında veya diğer şahıslar nezdinde mevcut tütünlerine ordu ihtiyaçları için 1 Numaralı Tekâlifi Milliye Emri'nin 1. maddesi icabınca müteşekkil Tekâlifi Milliye Komisyonu el koyacak ve kıymetleri tahmin ve miktarları tesbit edilerek birer kuruşlu mazbata tanzim olunacaktır. İşbu mazbatalar tütün sahibinin ailesi efradı tütünün bulunduğu mahalde ise ailesi efradına, değilse mahalli mal sandığına verilecektir.

Madde 2. Birinci Madde icabınca nakledilmiş olanların bankalarda rehnedilmiş veya serbest olarak mevcut olan tütünlerine dahi söz konusu maddeye göre el konulacaktır. Şu kadar ki, bunlardan rehnedilmiş olanlarının bedelleri bankalara ödenecektir.

Madde 3. Hiyaneti Vataniye ve casusluk ve dahili emniyyeti ihlal gibi suçlardan dolayı idama mahkûm olanların gerek Reji ambarlarında ve gerek bankalarda veya diğer şahıslar nezdinde mevcut olan tütünlerine kezalik 1. Madde'ye göre el konulacaktır. Şu kadar ki, bunlardan rehnedilmiş olanlarının bedelleri keza rehin alanlara ödenecektir.

Madde 4. Gerek Mütareke'den evvel ve gerek Mütareke'den sonra Dersaadet veya yabancı memleketlere gitmiş olanların bankalarda veya diğer şahıslar nezdinde rehnedilmiş veya serbest veyahut Reji ambarlarında kayıtlı ve mevcut olan tütünlerine kezalik 1. Madde'ye göre el konulacaktır. Bunlardan rehnedilmiş olanların rehin bedeli de rehin alanlara ödenecektir.

Madde 5. Rehin bedelinin ödeme şekli Maliye Vekâleti'nce tayin edilerek icap edenlere tebliğ edilecektir.

Madde 6. Dahile nakledilmeyen bilumum şahıslar namına kayıtlı olup Reji ambarlarında veya bankalarda veya diğer mahallerde bulunan rehnedilmiş olmayan tütünlerin yüzde on beşi ile namlarına zimmet kayıtlı miktarın ortaya çıkacak fazlasının tamamına 1. Madde icabınca el konulacak ve kuruşlu mazbatası usulünce sahibine ve-

* *Akşam*, 2 Haziran 1922, No: 1327, s.3. Eski yazı metin Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.
1 2 Haziran 1922, emirnamenin *Akşam*'da yayımlandığı tarihtir. (Y.N.)

rilecektir. Bunlardan rehnedilmiş olan tütünlerin yüzde on beşine Tekâlifi Milliye suretiyle el koyma muamelesi Maliye Vekâleti'nden verilecek talimata uygun olacaktır.

Madde 7. Önceki madde icabınca bankalarda rehnedilmiş olan tütünlerin rehin bedeli bank direktörlüğünün imza ve mesuliyetleri altında Tekâlifi Milliye komisyonlarına verilecek hesap pusulası ile tayin eder.

Madde 8. Diğer şahıslar nezdinde rehnedilmiş tütünlerin rehin bedeli iki tarafça vaktiyle icati edilmiş ve kâtibi adlce[1] tasdik olunmuş olan mukavelename veya senetlerle tayin eder. Bir mukavelename veya senet sureti gösterildiği takdirde rehin alanın talep ettiği rehin bedelini ispat için mahkemeye sevk olunacak ve mahkemece verilecek katiyet kazanacak hükme göre rehin bedeli 6. Madde icabınca ödenecektir. Şu kadar ki, rehin alanın mahkemeye müracaat eylemesi söz konusu tütünlere el konulmasına mâni olmayacaktır.

Madde 9. Söz konusu tütünlerin alınmasında ve depolanmasında gevşeklik ve suiistimali görülen veya söz konusu şahıslara ait olduğu halde kendi malı imiş gibi sahiplenenlerin fiili vatana hıyanetten sayılacaktır.

Madde 10. Tekâlifi Milliye komisyonlarınca el konulacak bu gibi tütünler derhal ve sayılarak mal sandıklarına teslim olunacaklardır.

Madde 11. El konulacak tütünler evvelki emirler icabınca Tekâlifi Milliye komisyonlarınca tutulacak defterlere kaydolunacaktır.

Madde 12. İşbu emirname Maliye ve Adliye ve Dahiliye ve Müdafaai Milliye vekâletlerine ve malumat için Heyeti Vekile Riyaseti'ne, İstiklâl Mahkemelerine tebliğ olunmuştur.

Başkumandan
Mustafa Kemal

1 Noter tarafından. (Y.N.)

NAFIA VEKİLİ FEYZİ BEYEFENDİ'NİN YERİNE VEKÂLETEN BİRİNİN SEÇİLMESİ HAKKINDA TEZKERE*

(3 HAZİRAN 1922)

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

İzinli olarak seçim dairesine gitmiş olan Nafıa Vekili Feyzi Beyefendi'nin dönüşüne kadar söz konusu vekâlet işlerinin vekâleten yürütülmesi için aşağıda isimleri yazılı adaylardan birinin seçilmesini rica ederim.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

Adnan Bey (İstanbul), Tahsin Bey (İzmir), Dr. Refik Bey (Bayezid), Operatör Emin Bey (Bursa), Osman Nuri Bey (Bursa), Muhiddin Baha Bey (Bursa), Ferid Bey (Çorum), İbrahim Süreyya Bey (Saruhan), Mustafa Necati Bey (Saruhan).

* *Türkiya Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, 1340-1338, Ankara, Türkiya Büyük Millet Meclisi Matbaası, c.20, s.109'daki eski yazı zabıt Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur. Ayrıca bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.20, TBMM Matbaası, Ankara, 1959, s.127.
Mustafa Kemal Paşa'nın bu tezkeresi, Büyük Millet Meclisi'nin 3 Haziran 1922 günü öğleden sonra saat 3.35'te açılan ve riyasetini İkinci Reis Vekili Musa Kâzım Efendi'nin yaptığı 46. toplantı 2. celsesinde okunmuştur. (Y.N.)

KONYA MEBUSU MEHMET VEHBİ EFENDİ'YE*

(3 HAZİRAN 1922)

Çıkış yeri: Ankara

Konya Vilayeti Vasıtası ile
Konya Mebusu Mehmet Vehbi Efendi Hazretleri'ne

1. Reis Vekâleti'ne seçildiniz. Meclis'e teşrif buyurulması rica olunur.

3.6.38 [1922]

Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal

* Muammer Çelik Özel Arşivi, Telgraf No: 8'den fotokopisiyle birlikte aktaran: Ahmet Atalay, *Millî Mücadele'de Konya Kuva-yı Milliyecileri (İlk Meclise Girenler)*, c.1, Konya, 1997, s.44. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

KASTAMONU HİMAYEİ ETFAL CEMİYETİ'NE*

(3 HAZİRAN 1922)

Himayei Etfal Cemiyeti[1] *bir telgrafla Büyük Millet Meclisi'mizin Gazi Reis'ine bayram tebrik etmiştir. Mustafa Kemal Paşa Hazretleri tarafından şu cevap ulaşmıştır:*

Kastamonu Himayei Etfal Cemiyeti'ne

İdi saidi fıtr[2] tebrikini ihtiva eden telgrafnameleri genel kurulda okundu. Bu vesile ile de gösterilen hissiyattan dolayı teşekkür olunur, Efendim. 3 Haziran 338 [1922]

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* *Açık Söz*, 5 Haziran 1922, sayı 499, s.1. Ayrıca bkz. Mustafa Eski, *Mustafa Necati Bey'in Kastamonu'daki Çalışmaları*, Kastamonu Eğitim Yüksekokulu Yayınları, Ankara, 1990, s.101. Telgrafın "Kastamonu Müdafaai Hukuk Riyaseti'ne" gönderilen ancak tarihsiz yayımlanan örneği için bkz. *Açık Söz*, 7 Haziran 1922, sayı 501, s.1. *Açık Söz*'deki eski yazı metinler Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur.

1 Bugünkü "Çocuk Esirgeme Kurumu". (Y.N.)

2 Ramazan bayramı, şeker bayramı. (Y.N.)

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKÂLETİ'NE*

(4 HAZİRAN 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet 6/287
Tezkere

Ankara
4.6.338 [1922]

Müdafaai Milliye Vekâleti Celilesine

1.6.38 [1922] tarih ve Kalemi Mahsus 527 numaralı tezkereye cevaptır.

6. Kolordu Kumandanı Mirliva Kâzım Paşa Hazretleri'nin yaveri Yüzbaşı Hilmi Bey'in refakatimde istihdamının devamına lüzum kalmadığı arz olunur.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 14356'da bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

ERKÂNIHARBİYEİ UMUMİYE VEKÂLETİ'NE*

(4 HAZİRAN 1922)

Erkânıharbiyei Umumiye Vekâleti Celilesine

31.5.38 [1922] tarih ve 6/3489 numaralı tezkereye cevaptır:

Merkezde bulundukça her günkü askeri vaziyet ve genel istihbaratı yakinen takipte zatı devletlerini meşgul etmeksizin vazife yapmak ve seyahat esnasında yanımda bulunarak yardım etmek üzere yüksek maiyetlerinden Şükrü Ali Bey'in Başkumandanlığa doğrudan doğruya bağlı bulundurulmasını cephede iken İsmet Paşa Hazretleri vasıtasıyla rica etmiştim. Aynı ihtiyaç devam ettiğinden, müsaade buyurursanız adı geçeni o suretle vazifelendirmenizi rica ederim. 4.6.38 [1922]

Başkumandan
M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 14357'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

HİLÂLİ AHMER CEMİYETİ ANKARA MURAHHASLIĞI'NA*

(7 HAZİRAN 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet 6/229
Tezkere

Ankara
7 6.338 [1922]

Hilâli Ahmer[1] Cemiyeti Ankara Murahhaslığı'na

Hint Merkez Hilafet Komitesi tarafından Anadolu'ya yardım için toplanıp, namına gönderilen ianelerden 337 [1921] senesinde, Roma'da Türkiya Büyük Millet Meclisi Hükümeti Temsilcisi Câmi Bey'e takdim kılınan 28 000 İngiliz lirasından 20 000 lirasının Hilâli Ahmer Cemiyeti'ne teslim edildiği, Roma'daki şimdiki temsilci Celaleddin Arif Bey tarafından Hariciye Vekâleti'ne gelen 28 Şubat 38 [1922] tarihli yazıda bildirilmiştir. Belirtilen meblağın teslim edilip edilmediğinin bildirilmesini rica ederim, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal

* Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 12273'ten fotokopisiyle birlikte aktaran: Yrd. Doç. Dr. Mustafa Keskin, *Hindistan Müslümanları'nın Millî Mücadele'de Türkiye'ye Yardımları (1919-1923)*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 1991, s.121. Belgenin fotokopisi Prof. Dr. Mustafa Keskin tarafından *Atatürk'ün Bütün Eserleri* Arşivi'ne verilmiştir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Kızılay. (Y.N.)

HİLÂLİ AHMER CEMİYETİ ANKARA MURAHHASLIĞI'NA*

(7 HAZİRAN 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet 6/300

Ankara
7.6.338 [1922]

Hilâli Ahmer[1] Cemiyeti Ankara Murahhaslığı'na

Beyrut Hilâli Ahmer Cemiyeti Reisi ve *El-İkbal* gazetesi sahibi Es-seyid Abdü'l-yasad el-ünsi ve söz konusu cemiyetin ikinci reisi ve Cemiyeti İslamiye Reisi es-Seyyid Ahmet Muhtar imzalarıyla Beyrut'tan gelen 11.5.38 [1922] tarihli yazıda cem ve derc olunan ianelerden üç bin liranın 10.5.38'de [1922] Mersin Mutasarrıflığı vasıtasıyla Ankara'da Hilâli Ahmer Cemiyeti'ne gönderildiği bildirilmiştir. Ulaşıp ulaşmadığının kendilerine cevap verilmek üzere bildirilmesini rica ederim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal

* Kızılay Arşivi, Klasör 162'den fotokopisiyle birlikte aktaran: Prof. Dr. Seçil Akgün, Öğr. Gör. Murat Uluğtekin, "Hilâl-i Ahmer ve Kurtuluş Savaşı", *Askerî Tarih Bülteni*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ağustos 1995, sayı 39, s.128-129. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Kızılay. (Y.N.)

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ GİZLİ OTURUMUNDA KONUŞMA
TRABZON MESELESİ HAKKINDA*
(10 HAZİRAN 1922)

Ali Şükrü Bey (Trabzon) (Devamla): [...] Sonra bendeniz Dahiliye Vekili Beyefendi'nin bilhassa Trabzon'a gittiği zaman yalnız Vali Vekili olan Fırka Kumandanı Bey'le temas etmekle yetindiğini ve halkla temas etmediğini söylemiştim. [...] Belki diğer bir ziyafette bazı halkla temas etmiştir. Bendenizin bahsettiğim mesele, o halk meselesi değildir. Orada mesele vardır, onu soruşturmaya gitmiştir. Burada bendeniz, icap eden şey nedir? Ne olduğunu söyledim. Dahiliye Vekili Beyefendi'nin bizzat görüp geldikten sonraki icraatını görmek mecburiyetindeyiz demişlerdi, zannederim bu işi yakından görmek üzere gitmiştir. Rica ederim, memleketin en büyük idari reisinin bir soruşturma için bir yere gitmesi o meselenin ehemmiyetini gösterir.

Mustafa Kemal Paşa (Başkumandan) (Ankara): O meseleler ne imiş?

Ali Şükrü Bey (Devamla): Oraya soruşturmaya giden bir dahiliye vekili muhteremi beyefendi...

Ali Fethi Bey (Dahiliye Vekili) (İstanbul): Ne imiş o madde?

Ali Şükrü Bey (Devamla): İşte bu Trabzon meseleleridir, bildiğinizi söyleyiniz.

Mustafa Kemal Paşa (Başkumandan) (Ankara): Meselelerin askeri mahiyetini söyleyiniz de ondan sonra izah ediniz efendim.

Ali Şükrü Bey (Devamla): Bendeniz neticesini arz ettim.

Mustafa Kemal Paşa (Başkumandan) (Ankara): Hepsini söylemeli, burası millet kürsüsüdür.

[...]

İsmail Şükrü Efendi (Devamla): Bizim burada gazete yazarları gidiyor, casusluk ediyor. Bendeniz cepheyi çok kıskanırım. Oradan, İstanbul'dan bir yazar geliyor, cephe gezdiriliyor efendiler, ben buna razı değilim. Sonra efendiler, gizli celse olmakla beraber burada bu kadar söyleyeceğim.

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Zatıâliniz bendenize söylediniz. Ben dedim cepheye gideceğiz. Burada Dahiliye Vekili'ne ait bir şey yoktur.

* *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.3, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s.384-385, 392.

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE KONUŞMA
TRABZON MESELESİ HAKKINDA*
(10 HAZİRAN 1922)

Ali Şükrü Bey (Trabzon): Efendiler! Gensorumun esas ruhu Trabzon'da yapılan suiistimaller, halka yapılan zulüm ve aynı zamanda bu kürsüden halkın efendiliği, hâkimiyeti ilan edildiği bir zamanda memleketin Dahiliye Vekâleti'ni işgal eden zatı muhteremin halka hiç ehemmiyet vermeyecek bir derecede işleri idare etmesidir. Ruh budur efendiler. Bendenizin gensoruma karşı Dahiliye Vekili Beyefendi geçen gün cevap vermişlerdi. Şimdi de bendeniz bu cevapları birer birer açıklayacağım. Trabzon'dan bugün almış olduğum bir telgrafı okuyacağım. Üç dört telgraf daha vardır, mezalimin Yomra'da halen devam ettiğini göstereceğim. Dahiliye Vekili Beyefendi'nin geçen celsede okumuş olduğu telgrafla her tarafın gül gülistan olduğu iddiasına rağmen birkaç hiçarenin yakınmasını da size okuyacağım. [...]

[...]

Ali Şükrü Bey (Devamla): [...] Zannediyorum ki, Fırka Kumandanı Sâmi Bey bir buçuk aydır... Bir buçuk ay evvel başka bir fırkaya tayin edilmiş olan bu zat, halen Trabzon'da vali vekili olarak bulunuyor. Vekil Bey, Sâmi Sabit Bey'in şahsından ve meziyetlerinden bahis buyurdular. Bendeniz onun şahsının aleyhinde bulunmadım ki, onlara cevap vereyim. Her halde zeki ve muktedir bir askerdir. [...]

[...]

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Rauf Beyefendi, Beyefendi'nin beyanatını kesmek için müsaade buyurun.

Beyefendi, Müdafaai Hukuk Cemiyeti ve mazisi hakkında birçok şeylerden bahsediyorsunuz ve bunu Dahiliye Vekili Beyefendi'nin gensorusuyla karıştırıyorsunuz. Zannediyorum ki, Trabzon Müdafaai Hukuk Cemiyeti meselesi hakkında pek çok şeyler anlamak istiyorsanız, gensoruyu bendeniz hakkında vermeliydiniz. Dahiliye

* *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, 1340-1338, Türkiye Büyük Millet Meclisi Matbaası, Ankara, c.20, s.303, 311-312'deki eski yazı zabıt Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur. Ayrıca bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.20, Hazırlayan: TBMM Zabıt Kalemi Müdürlüğü, 2. Basım, Ankara, 1959, s.311, 319-321.
Mustafa Kemal Paşa bu konuşmayı, Büyük Millet Meclisi'nin 10 Haziran 1922 günü öğleden sonra saat 8.15'te açılan ve riyasetini Reisi Sani Rauf Beyefendi'nin yaptığı 51. toplantı 4. celsesinde yapmıştır. (Y.N.)

Vekili Beyefendi'ye yöneltilecek olan gensoru elde mevcut olan kanunla onların hesaplarının görülmesine mezun mudur, değil midir? Yalnız bu söz konusu olacak. Fakat bizi o araştırmaya mecbur etmiş diğer sebepler de vardır.

Ali Şükrü Bey (Devamla): Bendeniz Muhterem Meclis Reisi'nden gensoru hakkımızın olduğunu bilmiyorum. Bilseydim...

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Orduda fırka kumandanlığı yapmış olan namuskâr bir kumandandan deminden beri bahsediyorsunuz. Ben de Başkumandan'ım. Başkumandan sıfatıyla benden sorabilirdiniz. Orduda fırka kumandanlığı yapan muktedir bir askere paçavra gibi hakaret ediyorsunuz.

Ali Şükrü Bey (Devamla): Katiyen ne namusundan bahsettim ne de askerliğinden... Yalnız idaresinin aleyhinde bulundum. Bugünkü idaresi, mülki idaredir efendim. Askeri idaresinden bahsetmedim Paşa Hazretleri. Bendeniz de askerim ve askere karşı nasıl davranılacağını bilirim. Meseleyi Paşa Hazretleri'nden Başkumandan sıfatıyla da soramam. Çünkü söz konusu meseleler askerliğe ait meseleler değildir.

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Kürsüde üzerinde bulunan bir askere karşı bu kadar söz söylenmez.

TÜRKİYA BÜYÜK MİLLET MECLİSİ REİSİ SANİSİ RAUF BEYEFENDİ'YE*

(11 HAZİRAN 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet: 6/314
Tezkere

Ankara
11.6.338 [1922]

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi Sanisi
Rauf Beyefendi'ye

11.6.38 [1922] akşamı Koca ili[1] bölgesine doğru gideceğimden, yokluğumda muamelelerin namıma yürütülmesini rica ederim, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7, D: 18, F: 60-4'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Kocaeli. (Y.N.)

ICRA VEKİLLERİ HEYETİ RİYASETİ'NE*

(11 HAZİRAN 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet: 6/314
Tezkere

Ankara
11.6.338 [1922]

İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti Celilesine

11.6.38 [1922] akşamı Koca ili[1] bölgesine doğru hareket edeceğimden, yokluğumda muameleler Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi Sanisi Rauf Beyefendi tarafından namıma yürütülecektir, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7, D: 18, F: 60-3'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Kocaeli. (Y.N.)

GEYVE'DE KOCA İLİ GRUP KUMANDANI MİRALAY HALİT BEYEFENDİ'YE*

(11 HAZİRAN 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet 2/314
Şifre
Zata mahsustur.
Fevkalade aceledir.

Ankara
11.6.338 [1922]

Geyve'de Koca ili[1] Grup Kumandanı Miralay Halit Beyefendi'ye

Yarın 12.6.38 [1922] günü sabahleyin otomobil ile Ankara'dan hareket edeceğim bildirilmişti. Biçer'de[2] İsmet Paşa Hazretleri'yle görüştükten sonra yola devam etmek üzere bu gece 11/12.6.38'de [1922] trenle Ankara'dan hareket ediyorum. Biçer'den hareketimi ayrıca bildireceğim.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi A: III-7, D: 18, F: 12'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Kocaeli. (Y.N.)

2 Polatlı ile Beylikova arasında bir tren istasyonu. (Y.N.)

KOCA İLİ KUMANDANLIĞI'NA*

(12 HAZİRAN 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet

Ankara
12.6.338 [1922]

Koca ili[1] Kumandanlığı'na

Şifre-Makine başında.

Yarın öğleden evvel saat 7'de Nalluhan'dan hareket ederek Geyve'ye geleceğim.
Öğleden sonra trenle Adapazarı'na gitmeyi düşünüyorum.
Yarın için teftiş tasavvur edilmemiştir.
Geyve'den derhal trenle Adapazarı'na hareket ve teftiş hususlarını yüz yüze görüşürüz.

M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7, D: 18, F: 13'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ercümend Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Kocaeli. (Y.N.)

HARİCİYE VEKİLİ YUSUF KEMAL BEY'E*

(14 HAZİRAN 1922)

Mösyö Farrère ile haberleşerek kendisiyle görüşebileceğimi ve geleceği günü bildirdiği takdirde İzmit'te bulunarak orada kabul edeceğimi adı geçene tebliğ ettirmenizi ve alınacak cevabın Adapazarı'na bildirilmesini rica ederim.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* D.B.A (Dışişleri Bakanlığı Arşivi)- MÜT. K. 5/63'ten aktaran: Bilâl N. Şimşir, *Atatürk ile Yazışmalar I (1920-1923)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s.221.
Belge, kaynakta şu açıklamayla yer almaktadır: "Başkumandan Mustafa Kemal Adapazarı'ndan 14.6.1922 günü Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'e gönderdiği aşağıdaki telgraf, İstanbul'da Ankara Temsilcisi Hamid Bey'e iletilmişti. Telgraf şöyleydi." (Y.N.)

ADAPAZARI İZNİK BELEDİYE RİYASETİ'NE*

(15 HAZİRAN 1922)

Adapazarı İznik Belediye Riyaseti'ne

Milletimizin bağımsızlık ve saadeti için istirahatı düşünmeyen ve düşman karşısında Anadolu'nun yorulmaz nöbetçisi olan İznik halkını samimiyetle selamlarım. Buraya gelmekliğim hasebiyle gösterilen teveccühten yana da teşekkür eylerim.

15.6.38 [1922]

Başkumandan
Gazi Mustafa Kemal

* Recep Bozkurt'tan alınan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

BATI CEPHESİ KUMANDANLIĞI'NA*

(16 HAZİRAN 1922)

Adapazarı
16.6.38 [1922]

Batı Cephesi Kumandanlığı'na

18.6.38 [1922] Pazar günü Kılod Farer[1] benimle görüşmek üzere bir Fransız torpidosuyla İzmit'e gelecektir. İzmit Körfezi sahilindeki topçu kıtalarının yanlışlıkla torpidoya ateş etmemelerinin emir buyurulmasını rica ederim.

Koca ili[2] Grubu Kumandanlığı'na ve malumat için Batı Cephesi Kumandanlığı'na yazılmıştır.

17.6.38 [1922]

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Arşivi, Dolap 30, Göz 5, Dosya 70, Klasör 1751'den fotokopisiyle birlikte aktaran: *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Mart 1967, sayı 59. Vesika No: 1352. Eski yazı belge Erciment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Claude Farrère. (Y.N.)

2 Kocaeli. (Y.N.)

BATI CEPHESİ KUMANDANLIĞINA
MÜRETTEP SÜVARİ FIRKASI KUMANDANLIĞI'NA
DAHİLİYE VEKÂLETİ'NE*

(16 HAZİRAN 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet

Ankara
16.6.338 [1922]

Batı Cephesi Kumandanlığı'na - Şifre
Mürettep Süvari Fırkası Kumandanlığı'na - Tezkere
Dahiliye Vekâleti'ne - Şifre

1. Samsun havalisinden gelen seksen kişilik Rum çetesinin düşman tarafına geçmelerine mani olmak maksadı ile Mürettep Süvari Fırkası'ndan Sakarya geçitlerine gönderilmiş olan Süvari Alayı'nın orada kalmasına ihtiyaç kalmamıştır. Geçitler jandarmalara terk edilecek ve söz konusu alay fırkasına iltihak edecektir.

2. Batı Cephesi Kumandanlığı'na, Mürettep Süvari Fırkası Kumandanlığı'na ve Dahiliye Vekâleti'ne yazılmıştır.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7, D: 18, F: 17'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

HARİCİYE VEKİLİ YUSUF KEMAL BEY'E*

(16 HAZİRAN 1922)

Tel.
Gayet aceledir.
Makine başında.

Adapazarı, 16 Haziran 338 [1922]

Claude Farrère'in torpido ile İzmit'e gelmesi hususunda yapılan tertip münasiptir. Yanında kendisinin arzu ettiği Ercümend Ekrem Bey gibi kalem erbabından bir iki zat bulunabilir. Fakat Galib Kemali Bey Padişah'ın İstokholm[1] Sefiri sıfatını taşıyan bir kimse olduğu için kendisini kabul etmeme imkân yoktur. Claude Farrère'in İzmit'te gece kalması veya dönmesi hususuna gelince, bu konuda ancak İzmit'e geldikten sonra bir karar verilebilir. Claude Farrère'in yanında bulunacak zevatın isimlerinin evvelce bildirilmesini de lütfen Hamid Bey'e yazınız, Efendim.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* D.B.A. (Dışişleri Bakanlığı Arşivi)- MÜT. K. 5/63'ten aktaran: Bilâl N. Şimşir, *Atatürk ile Yazışmalar I (1920-1923)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s.222.

1 Stockholm. (Y.N.)

VAKİT YAZARINA BEYANAT*

(16 HAZİRAN 1922)[1]

Büyük Millet Meclisi Reisi, kendisini karşılamak için özel olarak gönderdiğimiz yazarımıza evvelki akşam Adapazarı'nda mühim beyanatta bulunmuştur.

[...] Yazarımızın seyahatın maksat ve gayesi hakkındaki sorusuna cevaben demişlerdir ki:

-Daha evvel diğer cepheleri teftiş etmiştim. Şimdiye kadar Kocaeli Grubu'na gelmemiştim. Şimdi hem bu cepheyi teftiş ediyor, hem bu havalinin genel ahvalini gözden geçiriyorum.

-Seyahatinizin halk ve cepheyle alakalı intibaları ne merkezdedir?

-Zaten öğrenmiş olduğum gibi buldum. Takdire ve teşekküre değer.

-Mösyö Klod Farer'in[1] İzmit'e geleceği haber alındı, sizinle buluşacaklar mıdır?

-Mösyö Klod Farer benimle görüşmek üzere gelmek arzusunu göstermiştir.

[...][2]

-Pontos tehciri namı altında birtakım hayaller dedikodulara sermaye yapılıyor?

-Hükümet Türkiya aleyhinde şimdilik teşvik olunan Rumları askeri fikirlerden dolayı harp mıntıkalarından uzaklaştırmıştır. Bu gibi tedbirler harp devam ettikçe zaruri olarak tatbik olunacaktır.

-Atina gazetelerine göre düşman donanması Karadeniz'de başladığı korsanlığa devam etmek kastındadır?

-Geçen sene İnebolu'yu bombardıman etmişlerdi, bu sene de Samsun'u... Biz bütün bunları daha evvel hesap ettik. Bu gibi canavarca harekât, milletin vatanın ve bağımsızlığın müdafaası yolundaki azim ve imanını takviyeden başka bir netice hasıl etmez.

* *Vakit*, 18 Haziran 1922, sayı 1623. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1954, s.31-32. *Vakit*'teki eski yazı metin Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Claude Farrère. (Y.N.)

2 *Vakit*'te beş satır sansür edilmiş. (Y.N.)

-Ali Fuat Paşa'nın Moskova'dan Ankara'ya gelişi bazı taraflarca kötü yorumlanmak istenilmiş midir?

-Buna katiyen mahal yoktur. Türkiya-Rusya dostluğu bildiğiniz surette devam ediyor, münasebetlerimiz samimi ve kuvvetlidir.

-Teşkilatı Esasiye Kanunu'nda değişiklikler dolayısıyla söylenilen nutuktan sonra İstanbul matbuatı bu teşebbüsün şu anda ne raddede olduğundan haberdar değildirler, aydınlatmanıza imkân var mıdır?

-Teşkilatı Esasiye Kanunu'nda değişiklik yoktur ve olmayacaktır. Heyeti Vekile Salahiyet ve Mesuliyetine Ait Kanun son buldu. Yakında Meclis'çe de müzakeresine başlanacaktır. Nahiyeler Kanunu da öyledir. Bu sene zarfında memlekette tatbikata başlanacağını ümit ederim. Nota teatisi suretiyle yapılmak istenen işler muvaffakiyetle bitmediğinden, şimdi saçma sapan suçlamalar ele alınmıştır. Bu yola girilmekle ne kadar yanlış hareket olunduğunu cihan yakında anlayacaktır.[1]

1 Son iki cümle *Vakit*'te bulunmamaktadır; *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III*'ten alınmıştır. (Y.N.)

HARİCİYE VEKİLİ YUSUF KEMAL BEY'E*

(17 HAZİRAN 1922)

Claude Farrère'in İzmit'e seyahati hakkındaki son telgrafımız üzerine Hamid Bey'den alınmış olmak lazım gelen malumatın ve adı geçenin İzmit'e yarınki Pazar günü saat kaçta gelebileceğinin bildirilmesini rica ederim.

* D.B.A. (Dışişleri Bakanlığı Arşivi)- MÜT. K. 5/63'ten aktaran: Bilâl N. Şimşir, *Atatürk İle Yazışmalar I (1920-1923)*. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s.222.
Belge, kaynakta şu açıklamayla yer almaktadır: "Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, 17 Haziran 1922 günü de Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'e İzmit'ten şu kısa telgrafı çekmiştir:" (Y.N.)

CLAUDE FARRÈRE ŞEREFİNE NUTUK*

(18 HAZİRAN 1922)

Efendiler!

Türkiya'nın ve Türkiya halkının pek kıymettar dostu olan Mösyö Claude Farrère'i şurada, samimiyet dairemizde görmekten hasıl olan hissiyatımı alenen göstermeyi bir vazife sayarım. Aziz ve muhterem dostumuz Mösyö Claude Farrère! Asil zatınızı, bir kıyısında olsa bile hür ve bağımsız Türkiya topraklarında kabul etmekle pek sevinçli ve pek bahtiyarım. Bu sevincim şahsi olduğu kadar kapsamlı ve geneldir. Muhterem misafirimiz! Emin olabilirsiniz ki, bu dakikada şu İzmit Körfezi'nden ta Kars Kalesi'ne, Bahrisiyah[1] sahillerinden Arabistan vahalarına kadar milletimizin kalbi, kıymetli dostumuza karşı aynı muhabbet[2] ve takdir hissi ile çarpmaktadır.

Efendiler! Mösyö Claude Farrère Türkiya'nın hakikaten ve cidden dostu olduğunu pek bariz bir surette ispat etmiştir. Memleketimiz tehlikeli dakikalar yaşarken, milletimiz zulümlere maruz bulunurken, dünyanın bütün adaletsizlikleri üzerimize yöneltilirken, bu zulme karşı, bu haksızlığa karşı, bu insafsızlığa karşı semalara yükselen ulvi bir ses, insani bir ses işitiliyordu. O sesin sahibi, huzurunda bulunmakla mesut olduğumuz Mösyö Claude Farrère'dir. *(Alkışlar.)*

Efendiler! İnsanlar; âdetlerini, ahlaklarını, hislerini, eğilimlerini, hatta fikirlerini yeşertmekte ve beslemekte, içinden çıktığı ve içinde yetiştiği toplumun genel eğilimlerinden kurtulamazlar. Fakat bazı büyük hilkatler vardır ki, onlar yalnız mensup oldukları topluma karşı değil bütün insanlığa karşı kalplerinin ve ruhlarının hissiyatını aynı derecede tutarlar. İşte Mösyö Claude Farrère, bu büyük insanlardan biridir. Dostumuzun bundan başka bir hususiyeti daha vardır: Kendisi, pek asil olan, hürriyet ve bağımsızlığını bütün dünyaya tanıtmak için kanlar döken, inkılaplar yapan büyük bir milletin güzide evlatlarındandır. Türkiya ile ve Türkiya halkı ile bu kadar kalbi alakalara sahip olan bir zatın Türkiya'yı bugün yaşadığı elemli dakikalarında yakından ziyaret etmek istemesi zaten beklenirdi. Dostumuz bu dakikayı pek güzel takdir etmiş ve hakikaten ümit olunduğu ve beklenildiği gibi İstanbul'dan sonra buraya gelmek zahmetine katlanmışlardır.

* *Hâkimiyeti Milliye*, 20 Haziran 1922, No: 536, s.1; *Vakit*, 21 Haziran 1922, sayı 1626; Türk Tarih Kurumu (TTK) Arşivi, Genel Katalog, Sıra No: 1091, Klasör 4, Dosya 1. Ayrıca bkz. Rifat Yüce, *Kocaeli Tarih ve Rehberi*, Türk Yolu Matbaası, İzmit, 1945, s.130-138 ve *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1959, s.33-38. *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı metin Kemal Şenoğlu, *Vakit*'teki Ahmet Hezarfen, TTK Arşivi'ndeki ise Dr. Derviş Kılınçkaya tarafından okunmuştur.

1 Karadeniz. (Y.N.)

2 TTK Arşivi'ndeki belgede "samimiyet". (Y.N.)

Dostumuzun İstanbul'da geçirdiği beş on gün zarfında, hasıl ettiği intibaları bilmem, fakat İstanbul'da henüz düşmanların süngüleri ve tehditleri altında yaşayan o zavallı, o bedbaht vatandaşlarımızın kalplerindeki hicranlara elbette temas etmiştir. Bir Türk dostu için bu temasın hasıl edeceği intibaların pek elim ve dertli olacağını kabul etmek lazımdır. O muhitte senelerden beri, asırlardan beri bu zavallı milletin talihini elinde tutmuş ve onun mukadderatıyla oynamış ve sonra kendisini terk edivermiş birtakım bedbahtların bulunması da elemli bir şeydir.[1] Eğer dostumuz Claude Farrère seyahatlerine İstanbul'da son verselerdi, bu seyahati eksik kalmış saymak zaruri olurdu. Türkiya'nın bugünkü hakiki manzarasını görmek için böyle esaret altında bulunan değil, hürriyet ve bağımsızlığını muhafaza etmekle bahtiyar olan bir muhite gelmek lazım geliyordu. *(Bravo Paşam sesleri.)*

Efendiler! Türkiya halkı asırlardan beri hür ve bağımsız yaşamış ve bağımsızlığı hayati bir gereklilik kabul etmiş bir kavmin kahraman evlatlarıdır. *(Alkışlar.)* Bu millet bağımsızlık olmadan yaşamamıştır, yaşayamaz ve yaşamayacaktır. *(Alkışlar.)*

Fakat bu milletin talihini ellerine alan birtakım insanlar keyfi ve müstebidane kötü idareleriyle onun hayatını imhaya kast etmiş düşmanların icradan geri kalmadığı nüfuz ve tesirler ile adeta onu şaşırtmışlardı. Milletimiz bağımsızlığına vurulan darbeler ve mevcudiyetine açılan gedikler karşısında gözyaşları döküyordu. Dostla düşmanı ayıramayacak bir hale getirilmişti. Bu manzara karşısında elim düşüncelere dalmıştı. İşte milletimizin bu dalmış halini son bir imhakâr darbe vurmak fırsatını bekleyen düşmanlarımız vesile kabul etti ve gereken anın gelip çattığını zannettiler. Karar verildi, hareket başladı. Artık maskeler atıldı. Türkiya parçalanacak, Türkiya halkı esir, alçalmış, sefil ve perişan edilecekti. Maksat bu idi ve bu zalimane gayeye ulaşmak için hatır ve hayale gelmeyen her türlü tedbire müracaat edildi ve bilhassa Batı'nın bazı hükümetleri ve bazı siyasi ricali bunun böyle olmasında ısrar ediyordu ve halen de ısrar ediyor. Bu hareket tarzlarını bu ısrarlarını cihan nazarında mazur göstermek ve hatta kendi milletlerinin gözünden gizlemek için girişmedikleri tedbir kalmadı. Her türlü iftiraları icat etmekten daha kolay bir şey olamazdı. "Türkler vahşidir, zalimdir, medeni icapları almaya ve kabule kabiliyetsizdir" tarzında esasen vahşilerin, esasen zalim ve istilacıların haksız yere icat ettikleri bir formülü terennüm ederek[2] kamuoyunu aldatmaya kalkıştılar ve bu teşebbüslerinde muvaffak olacaklarını zannettiler. Başka tedbire girişmeye lüzum görmüyorlardı; çünkü Türkiya'nın hayati kabiliyetten tamamıyla mahrum olduğunu farz ediyorlardı. Halbuki düşmanlarımız bu zanlarında tamamen aldanmışlardır. Bu muhakkaktır. Hakikaten beyinleri birtakım ihtiraskârane hissiyatın çalkalandığı yer olan kimselerin anlayışlarıyla ve birtakım batıl zanlarla hakikati değiştirmek ve hakkı bastırmak mümkün değildir ve bugüne kadar kâinatta buna imkân bulunmamıştır.[3]

Bütün bu facialardan sonra milletlerin vicdanlarına müracaat olunursa, şüphe etmem ki, asil ve hakikaten medeni olan milletler bu siyasetçilerin zalimane icraatlarını lanetlemekte ve ayıplamaktadırlar. Henüz tereddütlü görünenler varsa ben onları da mazur görürüm. Çünkü Türkiya hakkında her gün icat edilen iftiraların asli mahiyetini anlamaya yine o devlet adamlarının mevcudiyeti mânidir.[4]

1 *Vakit*'te "yine dost için elemli bir şeydir". (Y.N.)
2 "Sık sık tekrarlayarak, dillerine dolayarak" anlamında. (Y.N.)
3 Bu paragrafın büyük bir kısmı *Vakit*'te yoktur. (Y.N.)
4 Bu paragraf *Vakit*'te yoktur. (Y.N.)

Efendiler, Türkiya halkının bütün fakrü zaruretine rağmen, gizli veya aşikâr düşman elleriyle bugün içine atılmış bulunduğu çıkmazın bütün dehşetine rağmen, üç seneden beri mukadderatını eline alarak hükümet idaresinde gösterdiği kabiliyet ve kudret, şu gördüğünüz çocukları *(hazır olan mektep talebesini işaretle)* vatana layık[1] yetiştirmek için ve milletin cehaletini gidermek için[2] eğitim işlerinde gösterdiği kabiliyet, memleketimizin hemen tamamen kuşatma halinde bulunmasına rağmen mevcudiyetin muhafazası için asıl olduğuna kani bulunduğu iktisadi işlerin tanziminde gösterdiği kabiliyet, doğuda ve batıda muvaffakiyetleri süren ve süreceğine kimsenin şüphe etmemesi lazım gelen muntazam ve muazzam ordular teşkili hususunda gösterdiği pek büyük kabiliyet ve kudret, düşmanlarımızın ikinci görüşlerinde de, yani kabiliyetten mahrum olduğumuz hakkındaki zanlarında da ne kadar aldandıklarını ispata kâfi deliller değil midir? Fakat efendiler! Batı'nın bazı zalim ve hakikati görmemek için gözlerini kapayan siyasetçileri, bu hakikat karşısında baş çevirmek istiyor. Asil Fransız milletinin bu hakikati idrakte gösterdiği yüksek misali görmek istemiyor. Efendiler! Varlığını idrak etmiş olan, hürriyet ile esaret farkını takdir eden, ölümü esarete tercih eyleyen ve bunu her gün fiilen ispat edegelen bir milleti mutlaka imha zalimane arzusuna düşmek kadar dünyada vahşet tasavvur olunur mu? Düşmanlarımız maksatlarına mutlaka ulaşmak için her gün yeni vesileler icat etmektedirler. Çünkü bunlar mutlaka Türkiya'yı baştan nihayete kadar harabezara çevirmek, burada yaşayan masum halkı, kadınlara ve çocuklarına varıncaya kadar imha ve hatta işkencelerle, en gayri insani tecavüzlerle katletmek istiyorlar. Bunun için bir taraftan mukaddes topraklarımıza saldırdıkları Yunanlıların vahşetinin devam ettirilmesini temine çalışıyorlar; bir taraftan da Türkün asalet ve masumiyetini idrak eserlerini göstermeye başlayan milletlerin fikirlerini karıştıracak bin türlü iftira ve yalanlar icat ediyorlar. Bu pek ustaca bir taktiktir.

Bunu askerler çok kullandıkları için bilirim. Fakat bunu askerler muharebe meydanlarında düşmana karşı kullanırlar. Düşmana karşı diyorum. Halbuki Batı'nın bazı siyasi ricali, bazı hükümetleri bunu kendilerine dost zannedenleri, kendilerini insaniyetperver, adaletperver ve barış ve sükûn etkeni sayanları meşgul etmek ve aldatmak için kullanıyorlar. Efendiler! Düşmanlarımız Türkiya'nın Hıristiyanlara zulmettiğini, yalancı bir Yavel'in[3] iftiranamesini ileri sürerek, medeniyet cihanının fikirlerini karıştırmak istiyorlar. Türkiya'nın davasındaki kutsiyeti ve Türkiya'nın hakkını teslime eğilimli olanların görüşünü başka yöne çevirmeye çalışıyorlar. Bütün bu iddialar bir sürü yalan ve iftiradan ibarettir. Başka türlü de olamaz.

1 *Vakit*'te "münevver yetiştirmek için, bu vatana layık"; TTK Arşivi'ndeki belgede "ma'rur ve vatana layık". (Y.N.)

2 "Ve milletin cehaletini gidermek için" sözcükleri *Hâkimiyeti Milliye*'de ve TTK Arşivi'ndeki belgede yok. (Y.N.)

3 Türkiye'de incelemeler yapmış olan Amerika Yakındoğu Yardım Heyeti'nden Mr. Yavel'in Türkiye'de Hıristiyanlara kötü davranıldığını ileri süren yazısı 6 Mayıs 1922 tarihli *The Times*'te yayımlanır. Yazıda Karadeniz Rumlarının iç bölgelere nakli, Ermeni mallarının gaspı, Ermeni kadınlarının Türk erkeklerinin nefsi arzularına terk edildiği, Hıristiyanların miras hakkının tanınmadığı, memurların Hıristiyanları soyduğu gibi yalanlara yer verilir. Bu iddiaları incelemek üzere toplanan Umum Anadolu Hıristiyanları Kongresi 21 Mayıs 1922'de, Hariciye Vekâleti de 23 Mayıs 1922'de iddiaları yalanlarlar. Bkz. Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü IV*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996, s.418. (Y.N.)

Yeni Türkiya devletinin idare mesuliyetini üstlenmiş olan Türkiya Büyük Millet Meclisi bütün icraatından tarihe ve medeniyete karşı hesap vermekte bir an tereddüt etmez. Çünkü bu hesaptan alnı ak olarak tamamen muzaffer çıkacağında şüphesi yoktur. *(Alkışlar.)* Fakat geçen sene İnebolu, beş on gün evvel Samsun bombardıman ettirildi. Ayaklanmak üzere düşmanların teşkil, teçhiz ve teşvik ettikleri zararlı unsurların askeri değerlendirmeye tabi tutulmasında bir kabahat varsa, o kabahatin faillerini Türkiya'da, Ankara'da değil, Atina'da ve belki daha büyük bir payitahtta aramak lazımdır. Şurasını da kati olarak beyan ederim ki, Türkiya Büyük Millet Meclisi hükümeti milletten aldığı en meşru salahiyetleriyle devletin mevcudiyetini ve bağımsızlığını muhafaza ve temin için her bağımsız millet ve devlet için meşru olan haklarını, salahiyetlerini pervasızca kullanır ve kullanacaktır. *(Alkışlar.)* Batı'nın bazı hükümetleri, Türkiya ile düşmanlık halinden çıkmak istemediği, Türkiya'nın mübarek topraklarına saldırdığı düşmanı takviye ve teşvikten vazgeçmeye razı olmadığı halde, güya dünyanın en tarafsız hükümeti imiş gibi memleketimiz içinde subaylarını dolaştırmak suretiyle soruşturma icrasını ileri sürüyor. Esef vericidir ki, diğer hükümetleri de bu teşebbüse ortak etme yollarını buluyorlar. Dünyada bundan daha mantıksız ve daha cüretkârane bir hareket tasavvur edemiyorum. Dünyada bağımsız bir devlet tasavvur olunabilir mi ki, dahili işlerine, henüz düşman sıfatına sahip olanların değil, dostlarının dahi müdahalesine müsamaha edebilsin. Eğer o siyasi rical asırlardan beri bağımsız yaşamış, bağımsızlığın timsali olmuş ve bugün yeni bir milli uyanış ile azim ve imanı ve bağımsızlık aşkı yükselmiş Türkiya halkının, Türkiya devletinin bağımsızlığını tanımamak ve tanıtmamak istiyorlarsa, biz bunlara karşı hayretlerle karşılık veririz ve bu ricalin gafletine bütün cihanın şaşkın bakışını davet ederiz. Zavallı milletimiz esir olmaya razı olmadığı için en büyük cezaya mahkûm bulunuyor: İdama!..

Hayır efendiler, hayır... Bütün cihan emin olsun ki, bu millet idama, imhaya değil, canlanmaya müstahaktır; layıktır. Türkiya Büyük Millet Meclisi üstlendiği bu tarihi vazifeyi büyük bir muvaffakiyetle yapıyor ve en yüksek zaferlerle tamamlayacak ve ikmal edecektir. *(İnşallah temennileri.)*

Efendiler, aziz ve muhterem dostumuz Mösyö Claude Farrère'i memleketimizin barışa ve sükûna mazhariyetinde kabul etmekle çok iftihar edecektik. Eğer bugün buna muvaffak olmamış bulunuyorsak, bu hususiaki kabahat bizim değildir. Ona memleketimizin her köşesini göstermek ve her köşede büyük bir tevekkül ve masumiyetle ve fakat kalbinde büyük bir iman ve bağımsızlık hissi gururu ile tarlalarını süren, koyunlarını güden vatandaşlarımı yakından tanıtmak isterdim. O vakit muhterem dostumuz, Türkiya'yı ve Türkiya halkını daha çok sevecekti ve o vakit böyle bir milletin bağımsızlığına taarruz edenlerin ne kadar hissiz ve ne kadar insafsız olduklarını daha derin bir surette takdir edecekti. Efendiler, samimi dostlar sevdikleri tarafından bir işkenceye mahkûmdurlar ve bu işkence de sevdiklerinin dertlerini dinlemektir.

Kıymetli dostumuz bu dakikada o vaziyette bulunuyor. Pek çok arzu ederdim ki, bu acı hakikatlerin yorumcusu olmaktan ise, dostumuza sevinç verici sözler söyleyeyim. Fakat bizi mazur görsünler. Biz hayat ve bağımsızlık için mücadele eden ve bu kanlı mücadeleler manzarası karşısında bütün medeniyet cihanının hissiz seyirci kaldığını görmekle içi kan ağlayan insanlarız. *(Sürekli alkışlar.)*

1. ORDU, 2. ORDU, 5. KOLORDU, 1. KOLORDU VE KOCAELİ GRUP KUMANDANLIKLARINA*

(18 HAZİRAN 1922)

1. Ordu Kumandanlığı'na, 2. Ordu Kumandanlığı'na
5. Kolordu, 1. Kolordu, Kocaeli Grup Kumandanlıklarına

Suret

İzmit, 18.6.1922

Dürüst bir harekât hattı takip etmediği anlaşılan 1. Ordu Kumandanı Ali İhsan Paşa'nın kumandanlığına nihayet verilerek hakkında kanuni muameleye devam edilmek üzere Müdafaai Milliye Vekâleti emrine verilmesi tensip edilmiştir. Şifrenin numarası 1892'dir.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Ali İhsan Sâbis, *Harb Hatıralarım*, c.5, Güneş Matbaası, Ankara, 1951, s.322; Fahrettin Altay, *On Yıl Savaş ve Sonrası*, İnsel Yayınları, İstanbul, 1970, s.322.

BATI CEPHESİ KUMANDANLIĞI'NA*

(19 HAZİRAN 1922)

Adapazarı
19.6.38 [1922]

Batı Cephesi Kumandanlığı'na
Şifre

Koca ili[1] kıtalarının teftişi 22. Perşembe günü biteceğini tahmin ediyorum. Bunu müteakip Ankara'ya döneceğim. Mürettep Süvari Fırkası hakkında ne düşündüğünüzün bildirilmesini rica ederim.

Başkumandan
M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7, D: 18, F: 21-3'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir.
Mustafa Kemal Paşa'nın yukarıdaki telgrafına Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'nın verdiği cevap şudur:

"Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet

Ankara
19.6.338 [1922]

Başkumandanlığa

Harekât 1666 numaralı 19.6.38 [1922] tarihlidir.
Mürettep Süvari Fırkası'nın ve 36. Süvari Alayı'nın bu noktaya alınarak lağvedilmeleri ve diğer süvari kıtalarının ikmali esas karardır. Söz konusu kıtalar bu tarafa alınınca ayrı bir birlik halinde muhafazalarına imkân yoktur. Bu tarafa alınmak meselesine gelince, (al.yav.vr) Alay 16'nın gerek asayiş ve gerek cephe için faydalı olduğu Koca ili grubundan bildirilmiş idi. Buna henüz cevap vermedim. Mürettep Süvari Fırkası ise muhtemel seyahatiniz için elde tutuluyor. Keza Koca ili için Yunanlıların Trakya'da rivayet olunan hazırlıklarına karşı (aldam) bulur bulmaz 36. Süvari Alayı'nı fırkanın içine kalb etmek kararlaştırılmıştır. Süvarinin tamamının bu tarafa alınmasına da bir müddet sonra dönüşünüzde karar vermek fikrinde olduğumu arz ederim.

Batı Cephesi Kumandanı
İsmet"

Bkz. Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7, D: 18, F: 21-4'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belgeler Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur. (Y.N.)

1 Kocaeli. (Y.N.)

KOCA İLİ GRUBU KUMANDANLIĞI'NA*

(19 HAZİRAN 1922)

Adapazarı
19.6.38 [1922]

Koca ili[1] Grubu Kumandanlığı'na
Şifre

Bu ayın yirmi birinci gününden itibaren aşağıdaki program dahilinde hareket tasavvur ediyorum. Tertibatın buna göre alınmasını rica ederim.

1. Yirmi birinci Çarşamba günü trenle Adapazarı'ndan hareket ederek o gün ve geceyi istasyonda değil Geyve'de geçirmek. Yanımdaki subaylardan başka beş gazeteci vardır.

2. Yirmi ikinci Perşembe günü yüz yüze görüştüğümüz tarzda kıtaları ve cephanenin belli bir kısmını teftiş etmek. Bu teftişte belirtilen gazeteciler de bulunacaktır.

3. Teftişten sonra tekrar Geyve'ye dönmek. Ondan sonraki hareketi orada tespit edeceğim.

Başkumandan
M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7, D: 18-3, F: 21-2'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur. Ayrıca bkz. Yusuf Çam, *Milli Mücadele'de İzmit Sancağı*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1991.

1 Kocaeli. (Y.N.)

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ REİSİ SANİSİ HÜSEYİN RAUF BEYEFENDİ'YE*

(19 HAZİRAN 1922)

Büyük Millet Meclisi Reisi Sanisi Hüseyin Rauf Beyefendi'ye

Siverek Mebusu Ömer Lütfü Bey'in[1] Erkânıharbiyei Umumiye'ye havale olunan izahat talebini bildirmek için hiçbir sebep yoktur. Benim dönüşüme kadar hiçbir izahta bulunmamasını Fevzi Paşa Hazretleri'ne lütfen söylersiniz. Lüzum görülürse Meclis'e dahi bu yazım iblağ olunabilir.

19.6.38 [1922]

Başkumandan
M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7, D: 18, F: 18-5'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.
El yazısı belgenin üst kısmında, farklı bir kalemden çıkmış olan *"kâfi ve katî izahat verilmesini arz ve teklif eylerim. 12.6.38 [1922]. Siverek Mebusu: Lütfü"* yazısı okunuyor. (Y.N.)

1 Siverek Mebusu, Mustafa Lütfi (Azer)'dir. Meclis'te "Ömer Lütfi" adlı üç mebus bulunmaktadır: Afyonkarahisar Mebusu Ömer Lütfi (Argeşo), Saruhan Mebusu Ömer Lütfi (Ünlü) ve Amasya Mebusu Ömer Lütfi (Yasan). Yukarıdaki belgede isim ya da yer yazılırken bir hata yapıldığı anlaşılıyor. (Y.N.)

İZMİT HALKINA*

(19 HAZİRAN 1922)

Muhterem Vatandaşlarım;

Bütün kalp ve vicdanlarınızla benimle beraber olduğunuza imanım vardır. Bu böyle oldukça, gittiğimiz yolun hakiki olduğuna inandıkça elbette yürüyeceğiz. Bu yürüyüşümüzle memleketi hakiki neticeye ulaştıracağımıza şüpheniz olmasın. Hakkımda gösterdiğiniz muhabbet ve teveccüh eserlerine özel olarak teşekkürler takdim ederim. Güzel memleketinizde geçirdiğim iki günün kıymetli hatırasını ilelebet kalbimde saklayacağım. Gördüğüm tezahürat tâziyanei teşvik[1] oldu. Hakiki neticeye ulaşmak için her türlü tedbirleri düşünmekten geri kalmadım. Buna emin olunuz. Hepinize teşekkürler ederim.

* *Hâkimiyeti Milliye*, 23 Haziran 1922, No: 539, s.2. Ayrıca bkz. *Açık Söz*, 24 Haziran 1922, sayı 515, s.1. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1952, s.39. *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı metin Ahmet Hezarfen, *Açık Söz*'deki ise Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur.

1 Tâziyanei teşvik: Şevklendirme kamçısı (vasıtası). (Y.N.)

VAKİT GAZETESİ BAŞYAZARI AHMET EMİN (YALMAN) İLE GÖRÜŞME*

(19 HAZİRAN 1922)[1]

Başyazarımız bir görüşme istirhamında bulunduğu zaman Paşa Hazretleri bunun Adapazarı'na giderken icrasını tensip etmişlerdi. Tren hareket eder etmez, Başyazarımız hazırladığı soruları takdim etmiş ve Velid Bey'in iştirakiyle görüşme derhal başlamıştır.

Sorularımızı ve Paşa Hazretleri'nin cevaplarını sırasıyla aşağıya yazıyoruz:

-Pontus tehcirinin saikleri neden ibarettir?

-Samsun havalisinde bazı zararlı unsurları askeri fikirler icabı olarak harp bölgesinden uzaklaştırmaya bizi mecbur eden saikler Yunanlıların oradaki teşebbüsleridir. Sahilleri bombardıman etmek suretiyle yapmaya çalıştığı teşvikler dahi bu saiklerdendir. Bu konudaki mesuliyet Yunanlılara aittir.

-Samsun bombardımanı gibi hareketlerin iki taraf için tesiri ne olabilir?

-Diğer taraf için tesirini bilemem, fakat bizim için milli azim ve imanı takviyeye, düşmanlarımızın ne kadar adi, ne kadar sefil ve ne kadar hunhar olduklarını milletimize fiilen tanıtmaya vesile teşkil ediyor.

-Ordumuz ne haldedir? Münasip görüldüğü ve icap ettiği saniyede her türlü harekâtı muvaffakiyetle icraya kadir sayılabilir mi? Muhtelif teftişler arasında görülen fark ve ordunun manevi kuvveti zatı devletleri üzerinde ne tesir bırakmıştır?

-Ordumuz bağımsızlık mücahedesi yapan kahraman ve azimkâr milletimizin meşru emellerini emniyetle elde etmeye kadir bir haldedir. Ordumuz her türlü taarruz vazifelerini muvaffakiyetle yapmaya hazır ve amadedir. Her teftişte gördüğüm olumlu fark ve bilhassa orduda mevcut pek yüksek manevi kuvvet, azim ve iman sağlamlığı, şevk ve neşe çok defalar gözlerimi sevinç yaşlarıyla dolduracak derecede tesir bırakmaktadır.

* *Vakit*, 21 Haziran 1922, sayı 1626. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1954, s.33-34. *Vakit*'teki eski yazı metin Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Mustafa Kemal Paşa, Claude Farère ile birlikte 19 Haziran 1922 günü İzmit'ten Adapazarı'na hareket etmiş ve yolculuk esnasında *Vakit* Gazetesi Başyazarı Ahmet Emin (Yalman) ile yukarıdaki görüşmeyi yapmıştır. Bkz. Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s.327. (Y.N.)

-Son Kocaili seyahatinin ve halkla sıkı temasın bıraktığı intibalar ne merkezdedir?

-Benimle bir seyahat ettiğiniz için bunun ifade ve izahını size bırakıyorum.

-Farer[1] dostumuzla olan görüşme ne gibi intibalar bırakmıştır?

-Mösyö Klod Farer'i, pek hassas ve yüce ruhuyla, insanlıktan pek az kimseye nasip olan o özel saflığıyla inceliğin somut timsali buldum. Kendisiyle görüşme, bende hiçbir vakit unutmayacağım manevi hazlar, kıymetli hatıralar bırakmıştır. Türkiya böyle vefakâr bir dosta sahip olmakla iftihar edebilir.

-Son Amerika notasında bizim eskiden beri kurulu haklara riayet etmediğimiz, Amerika müesseselerinin faaliyetine imkân bırakmadığımız ve tasarruf hukukunu ihlal ettiğimiz hakkında bir itham vardır. Amerikalılar ve Amerika müesseselerine karşı Büyük Millet Meclisi hükümeti şimdiye kadar nasıl hareket etmiştir?

-Türkiya Büyük Millet Meclisi hükümetinin Amerika hakkındaki görüşü olumludur. Hükümetimiz Harbi Umumi esnasında Babıâli'nin kesmiş olduğu dostane münasebetleri iadeye ve canlandırmaya teşebbüsten geri kalmamıştır. Bu teşebbüse kendi taraflarından maddi bir karşılık görülmemiş olmakla beraber, memleketimizdeki Amerika müessesleri, Amerika heyetleri, birçok Amerikalılar tamamen bir dost memlekette olduğu gibi muhafaza edilmekte ve hürmet görmektedirler. Halen memleketimizin her köşe ve bucağında Amerikalılar ikamet etmekte, istedikleri gibi, istedikleri yerlerde gezip tozmaktadırlar.

-Doğu komşularımızla münasebetlerimiz nasıldır? Rusya ile aramıza soğukluk girdiği rivayeti doğru mudur? Rus-Alman anlaşmasına iştirak ettiğimiz hakkındaki rivayetler doğru mudur?

-Doğu dostlarımızla münasebetlerimiz, dayandığı ciddi samimiyet dairesinde devam etmektedir. Rusya ile aramızda soğukluk doğuracak mahiyette bir hadise olmamıştır. Rus-Alman anlaşmasına iştirakimiz doğru değildir.

-Memleketin iktisadi vaziyeti nedir? Bu seneki mahsul hakkında alınan haberler ümit verici bir mahiyette midir?

-Memleketin iktisadi vaziyeti memnuniyet vericidir. Bu seneki mahsuller fevkalade verimlidir.

-İstanbul halkının milli mücadeleye karşı olan vaziyeti hakkındaki hissiyatımız ne merkezdedir?

-İstanbul halkının vaziyeti hakkındaki hissiyatımı göstermek için en kıymetli ve en kapsamlı kelimeleri kullanabilirsiniz.

1 Claude Farrère. (Y.N.)

İZMİT MUTASARRIFLIĞI'NA*

(19 HAZİRAN 1922)[1]

Kurtuluş ve bağımsızlık mücahedemizde mühim bir mevki işgal eden Kocaeli'nden pek mütehassis olarak dönüyorum. Hür ve bağımsız olarak azmeden milli davamıza metin ve sarsılmaz bir imanla bağlı bulunan sevgili Anadolu'muzun o kıymettar kıtasının kahraman halkına bir daha samimi muhabbetlerimi ve selamlarımı iletirim.

Mustafa Kemal

* Rifat Yüce, *Kocaeli Tarih ve Rehberi*, Türk Yolu Matbaası, İzmit, 1945, s.140.

1 Kaynakta tarih verilmemiş. Mustafa Kemal, Claude Farrère ile birlikte 19 Haziran'da İzmit'ten ayrılarak Adapazarı'na gitmiştir. Telgraf Adapazarı'ndan çekilmiş olmalıdır. (Y.N.)

SEZAİ BEYEFENDİ'YE*

(19 HAZİRAN 1922)

19 Haziran 38 [1922]

Muhterem Sezai Beyefendi'ye

Validemle gönderdiğiniz mektubu ve ilişik hesap pusulasını aldım.

Üç sene zarfında valideme gösterdiğiniz yüksek insaniyet ve yardımın tafsilatını öğrendim. Çok teşekkür ederim. Nezdinizde mahfuz bulunan iki bin liradan, bir müddet daha İstanbul'da kalmak mecburiyetinde bulunan hemşirem Makbule Hanım'la halam vesair bazı akrabanın geçimlerine yardımcı olmak üzere Temmuz başından itibaren hemşirem Makbule Hanım'a aylık yüz lira vermenizi rica ederim.

Selam ve ihtiramlarımı takdim ederim, Efendim.

M. Kemal

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: Edibe Dolu, *Atatürk'ün İki Mektubu*, *Tercüman*, 10 Kasım 1984, sayı 8155, s.9. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

YENİ GÜN MUHABİRİNE BEYANAT*

(19 HAZİRAN 1922)[1]

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Adapazarı'nda özel muhabirimize muhtelif ve mühim meseleler hakkında beyanatta bulunmuşlardır. Klod Farer İzmit'te Paşa Hazretleriyle mülakat edecektir. Son haberlere göre Paşa Hazretleri İzmit'te Sultan Sarayı'nda misafir edilmişlerdir.

Anadolu'da mezalim yapıldığı hakkında ortaya atılan soruşturma teklifi hakkında Paşa Hazretleri'nin değerlendirmelerine müracaat ettim; bu hususta bana aşağıdaki cevabı verdiler:

"İngilizler barış meselesinde notalar teatisi suretiyle maksatlarında muvaffak olamayınca faaliyet için başka bir zemin bulacakları Yavel'in[2] yalanları bu ihtiyaçlarını tatmin etti. Fakat bu defa da yanlış adım attıklarını cihan çabuk anlayacaktır."

Yunanlıların Samsun'u bombardımanları ve son olarak Yunan donanmasının kabul ettiği harekât serbestisi hakkında değerlendirmelerine müracaat ettik. Paşa Hazretleri bu soruya da aşağıdaki cevabı verdi:

"Yunanlıların korsanca hareket edeceklerini evvelden hesaba dahil etmiştik."

Batı ve Doğu'daki vaziyetimiz hakkında da Gazi Reis'imizi rahatsız ettim. Bana şöyle cevap verdi:

"İngilizler muhtelif hareketleriyle milletin azmini kuvvetlendiriyorlar. Rusya ile dostluğumuz daima kuvvetli esaslara sahiptir."

Teşkilatı Esasiye Kanunu'nda değişiklik yapılıp yapılmayacağı hakkında da görüşlerini rica ettim.

"Hayır, Teşkilatı Esasiye'de değişiklik yoktur ve olmayacaktır" *dediler.*

* *Anadolu'da Yeni Gün*, 19 Haziran 1922, No: 897-520, s.1. Eski yazı metin Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Kaynakta tarih belirtilmemiş. 19 Haziran 1922, yayımlandığı tarihtir. (Y.N.)

2 Amerika Yakındoğu Yardım Heyeti'nden Mr. Yavel. Bkz. elinizdeki ciltte, s.95. (Y.N.)

HARİCİYE VEKÂLETİ'NE*

(20 HAZİRAN 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet

Adapazarı
20.6.338 [1922]

Hariciye Vekâleti'ne

Yunanlıların Karadeniz Boğazı önünde Karadeniz tahlisiye[1] dubası civarında tesis ettikleri gözetleme hattına yaklaşan yelkenli gemi ve kayıkları aramakta ve mürettebatını Midye'ye sevk etmekte ve bu suretle götürdükleri adamlara pek ziyade baskılar icra eylemekte oldukları haber alınmış olmakla bu hususta münasip vasıtalar ile gerekli teşebbüslere girişilmesi ve protesto yapılmasını rica ederim.

Başkumandan
M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7, D: 18, F: 19-2'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Tahlisiye: Cankurtaran. (Y.N.)

MOSKOVA SEFARETİ'NE*

(20 HAZİRAN 1922)

Ankara, 20.6.338 [1922]

Şifre tel.
No: 3222/105

1. Aşağıdaki telgrafın Cemal Paşa'ya ulaştırılması.

2. Arzu ettiğiniz, Rus Sefiri vasıtasıyla Moskova'ya ulaştırılmıştır. Afganistan'a ait hususlar hakkında zaten Fahri Paşa'ya talimat verilmiştir.

Başkumandan
Mustafa Kemal

Hariciye Vekili
Yusuf Kemal

* D.B.A. (Dışişleri Bakanlığı Arşivi)- S. Rusya. K. 31'den aktaran: Bilâl N. Şimşir, *Atatürk İle Yazışmalar I (1920-1923)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s.224.

AZARİ DEKOVİL HATTI İNŞAATI HAKKINDA*

(20 HAZİRAN 1922)[1]

Suret

Adapazarı Ahşap ve Demir Malzeme İmalathanesi'ne ait döşenmemiş on beş kilometrelik ve döşenmiş sekiz ila on kilometrelik dekovil malzemesi mevcut olduğu gibi, aynı fabrikaya ait İstanbul'da lokomotif ve vagon, ray gibi malzeme bulunduğu ve bu malzemeden mühim kısmının Azari dekovil inşaatına uygun olacağı Adapazarı'nda söz konusu fabrika müdürü erkânıharbiye emeklilerinden Rıza Bey'den öğrenilmiştir. İstanbul'daki malzemenin doğru Mersin'e ve buradakinin İzmit yoluyla Mersin'e, karadan Azari'ye getirtilmesi hususlarının incelenmesini ve işbu malzemeden istifade buyurulmasını rica ederim.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi, Kutu No: 147, Belge No: 7'deki eski yazı belge Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.436.

1. Eski yazı belgede tarih bulunmamaktadır. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*'te belgeye "IV.1922" tarihiyle yer verilmiştir. Ancak, dekovil malzemesi sevki, Adapazarı Ahşap ve Demir İmalathanesi'ne ait dekovil ve malzemelerin sevki, Toros tünellerindeki dekovillerin tamiri konularında yapılan yazışmalar 20-30 Haziran 1922 tarihleri arasında gerçekleşmekte ve aynı arşiv numarasında kayıtlı dosyada bulunmaktadır.
Mustafa Kemal Paşa, 14-17 ve 19-21 Haziran 1922 tarihlerinde Adapazarı'nda bulunmuş, 20 Haziran 1922 günü öğleden sonra saat dört sularında Ahşap Fabrikası'nı ziyaret etmiş, fabrikanın her tarafını dikkatle inceleyerek memnuniyetini ifade etmiş, işçi ve memurlar bu ziyareti sevinçle karşılamışlardır. Bu telgraf aynı günün akşamı yazılmış olmalıdır. Bkz. Sabahattin Özel, "Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın Adapazarı ve İzmit Gezisi (12-24 Haziran 1922)" *Türk Dünyası Araştırmaları*, Haziran 1988, sayı 54, s.42. (Y.N.)

ADAPAZARI'NIN DÜŞMAN İŞGALİNDEN KURTULUŞUNUN YILDÖNÜMÜ ÜZERİNE HALKA NUTUK*

(21 HAZİRAN 1922)[1]

Paşa Hazretleri özetle diyor ki:

Askerler, köylüler! Yakın zamanda düşmana kati bir darbe indireceğimize emin olmalısınız. İnşallah bu darbe bizi İzmir'imize kavuşturacaktır. Siz asker ve köylülerle mazlum anavatanın kurtuluş günlerini yaşıyoruz. Hürriyet ve bağımsızlık günlerimize kavuşmak üzere bulunduğumuzu asla kalbinizden silmeyiniz.

* *Tercümanı Hakikat*, 21 Haziran 1922, No: 14801, s.1; *İleri*, 22 Temmuz 1922. Ayrıca bkz. Doç. Dr. Sabahattin Özel, "Atatürk'ün Bilinmeyen Bir Söylevi, Bir Telgraf ve Bir Mektup", *Atatürk Haftası Armağanı 10 Kasım 1994*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1994, s.78. *Tercümanı Hakikat*'teki eski yazı metin Ahmet Hezarfen, *İleri*'deki ise Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur.

1 Mustafa Kemal Paşa, bu nutkunu Adapazarı'nın düşman işgalinden kurtuluşunun yıldönümü üzerine söylemiştir. Bkz. *Atatürk Haftası Armağanı 10 Kasım 1994*, s.77; Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü IV*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996, s.488. (Y.N.)

ANKARA KUMANDANLIĞI'NA*

(21 HAZİRAN 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet

Gevye
21.6.338 [1922]

Ankara Kumandanlığı'na
Şifre

22.6.38'de [1922] teftişlerim son bulacaktır. 25.6.38'de [1922] Beypazarı'nda bulunacağım. Ankara'daki Laz Süvari Müfrezesi'nin buna göre Beypazarı'na hareket ettirilmesini rica ederim.

Başkumandan
M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7, D: 18, F: 21-1'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

BATI CEPHESI KUMANDANLIĞI'NA*

(22 HAZİRAN 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet

Geyve
22.6.338 [1922]

Batı Cephesi Kumandanlığı'na

C. 20.6.38 [1922] şifreye:

Batı Cephesi Mayıs maaşları için dört yüz bin lira Ankara'da özel memuruna Maliye'ce teslim edilmiştir. Söz konusu memur 24.6.38 [1922] Cumartesi treniyle hareket edecektir.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 12538'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

BATI CEPHESİ KUMANDANLIĞI'NA*

(22 HAZİRAN 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet

Geyve
22.6.338 [1922]

Batı Cephesi Kumandanlığı'na
Şifre

Koca ili[1] Grubu'nda 15. ve 24. piyade alaylarını ve bu alayların bulundukları cephe kısmını gördüm. Genel olarak iyi buldum. Süvariler takipte bulunduğundan, bunları göremedim. Yarın (23.6.38 [1922]) Ankara'ya dönüyorum.

Başkumandan
M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7, D: 18, F: 21'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Kocaeli. (Y.N.)

AKŞAM MUHABİRİYLE MÜLAKAT*

(23 HAZİRAN 1922)

Muhterem Gazi Başkumandan'ımızın kendilerine refakat eden muhabirimize beyanatı:

Başkumandanımız milletin tazahüratından bahsederken, hayatta bu asil ve fedakâr millete hizmet etmekten daha büyük bir zevk olamayacağını beyan buyurmuşlardır.

Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretleri teftişten Ankara'ya dönüşleri esnasında, seyahatlerini takip eden muhabirimizi kabul ederek beyanatta bulunmuşlardır. Muhabirimiz mülakatını aşağıdaki gibi nakletmektedir:

"... Başkumandan Paşa Hazretleri'ni teftiş ve seyahatten son derece memnun ve tatmin olmuş bir halde bulduk. Paşa Hazretleri 'Akşam' namına son sorularımıza açık ve kati cevaplar vermek lütfunda bulundular. Paşa Hazretleri Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin fevkalade mesaisinden, memleketin büyük bir intizam ve inzibat ile idare edilmekte olduğundan bahis buyurduktan sonra söz orduya intikal etti. Başkumandan'ımız şu veciz cümle ile fikrini özetledi:

-Ordu taarruz vazifelerini icraya muktedir ve hazırdır!

Paşa Hazretleri sözü azınlıklar meselesine getirerek Anadolu'da Hıristiyanların en medeni ve insani tarzda muamele gördükleri,

[...][2]

"Klod Farer'in[3] *beyanatından: 'İlk defa olarak, Türkiye'de bir Türk hükümet reisinin millet huzurunda hükümetin takip ettiği siyaseti izah ettiğini gördüm. Hakikaten Mustafa Kemal Paşa, İzmit'te on beş bin kişi huzurunda, büyük bir siyasi nutuk irad etti...*

-Türkiya kapıları ancak dost olan ve dost olacak milletlere açıktır, *dediler.*

[...][4]

* *Akşam*, 26 Haziran 1922, No: 1351, s.1. Eski yazı metin Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Kaynakta, mülakatın "teftişten Ankara'ya dönüş esnasında" yapıldığı kaydedilmiş. Mustafa Kemal Paşa, Geyve'den Ankara'ya 23 Haziran'da hareket etmiştir. Buna göre, mülakat bu tarihte yapılmış olmalıdır. Bkz. Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü IV*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996, s.492. (Y.N.)

2 Dört satır sansür edilmiş. (Y.N.)

3 Claude Farrère. (Y.N.)

4 Bir satır sansür edilmiş. (Y.N.)

Başkumandan Paşa Hazretleri komşularımızla münasebetlerimiz hakkında şu beyanatta bulundular:

-Rusya ve bütün Doğu ile pek samimi münasebetlerimiz berdevamdır. İran hükümeti ile daha ciddi dostane münasebetlere girişlik. İran devletinin fevkalade sefiri Mümtazüddevle 17 Haziran'da Trabzon'a geldi ve Ankara'ya hareket etti. Balkan hükümetlerinden bazılarıyla, özellikle Yugoslavya ile Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti arasında iyi ilişkiler husul bulacağını kuvvetle tahmin ediyorum.

[...][1]

Seyahati esnasında milletin gösterdiği coşku ve sevinçten bahsederken:

"Hayatta, bu asil ve fedakâr milletin hizmetkârı olmak kadar büyük bir zevk olamayacağını" *beyan etmişlerdir.*

1 Bir satır sansür edilmiş. (Y.N.)

AKŞAM GAZETESİNE TELGRAF*

(25 HAZİRAN 1922)[1]

İzmit seyahatini geç haber aldığımız için Başkumandan'ımızı bizzat selamlamaya gidememiştik. Mustafa Kemal Paşa Hazretleri "Akşam"ın bu ziyaret münasebetiyle takdim etmiş olduğu telgrafnameye aşağıdaki cevabı göndermek lütfunda bulunmuştur:

Telgrafnamenizi aldım, teşekkür ederim. Kurtuluş mücadelemize kıymettar neşriyatla yardım eden *Akşam*'ı samimiyetle selamlarım.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* *Akşam*, 25 Haziran 1922, Numara: 1350, s.2. Eski yazı metin Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 Kaynakta telgrafın tarihi ve başlığı belirtilmemiş. 25 Haziran 1922, telgrafın *Akşam*'da yayımlandığı tarihtir. (Y.N.)

HARİCİYE VEKÂLETİ'NE*

(26 HAZİRAN 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet

Adapazarı
26.6.338 [1922]

Hariciye Vekâleti'ne

Yunanlıların Marmara'da tuttukları İnebolu Vapuru'nun mürettebatıyla Türk yolcuları Yunan hükümeti tarafından esir sayılarak Mudanya'ya sevk edilmiş ve pek fena muamelelere maruz bırakılmıştır. Bu kötü muameleden dolayı protesto edilmekle beraber, diğer taraftan Enosis Vapuru içinde tutuklanan Yunanlı mürettebat ve sivil şahıslar karşılığında bunların tahliyesinin teminine teşebbüs olunması uygun olacağı hatıra geldiğinden, bu hususta gerekli tedbirlere girişilmesini rica ederim.

Başkumandan
M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7, D: 18, F: 19'da bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

BOLU MUTASARRIFLIĞI'NA*

(26 HAZİRAN 1922)

Bolu Mutasarrıflığı'na

24 Haziran 1338 [1922] tarihli telgrafnamenizi aldım. Hakkımda bütün liva ahalisinin gösterdiği samimane hissiyat ve tezahürattan pek mütchassis oldum. Teşekkürlerimin kendilerine ulaştırılmasını rica ederim.

26.6.38 [1922]

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal

* *Türkoğlu*, 2 Temmuz 1922, sayı 46, s.1. Ayrıca bkz. Enver Konukçu, "Reis-i Cumhur Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Bolu ve Sakarya Gezileri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Mart 1997, c.XIII, sayı: 37, s.297. *Türkoğlu*'daki eski yazı metin Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur.

DİYARBEKİR VİLAYETİ VASITASIYLA VAN MEBUSU HAYDAR BEY'E*

(28 HAZİRAN 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Başkitabeti
Evrak ve Tahrirat Müdüriyeti
Adet 9/11
Şifre

Ankara
28.6.338 [1922]

Diyarbekir Vilayeti Vasıtasıyla Van Mebusu Haydar Bey'e

C. 16.6.38 [1922] tarihli şifreye.

Vazifenizin bitmesine kadar Binbaşı Faik Bey'in refakatinizde bulunması tensip edilmiş ve keyfiyet Müdafaai Milliye Vekâleti'ne de tebliğ olunmuştur, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
M. Kemal

* Aslı, TBMM Kütüphanesi, Mikro Film Arşivi, M.F. No: 10'da bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Cevdet Geçkili, Servet Bayoğlu ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

BATI CEPHESİ KUMANDANI İSMET PAŞA'YA*

(29 HAZİRAN 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet: 2/352
Tel
Makine başında.

Ankara
29.6.338 [1922]

Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa Hazretleri'ne

C. Valilere emir verdirildi. Mülakatınız münasiptir, Efendim.

Başkumandan
Mustafa Kemal

1. Yaver Muzaffer Bey tarafından Merzifon'dan telgrafla yazılmıştır.
2. Telgrafnamede başmemur muavini Nuri Efendi'ye telgrafla yazdırılmıştır.

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-8-a, D: 25, F: 13'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir.
Mustafa Kemal Paşa'nın yukarıdaki telgrafı, Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'nın şu telgrafına cevaben yazılmıştır:

"Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet: 1/641
29.6.338 [1922]

Batı
28.6.338 [1922]

Saat 10.45 gelişi

Başkumandanlığa

28.6.38 [1922] ve harekât 1732 numaralıdır.
İaşemizin tanzimi için Adana Vilayeti'nin muntazam ve ciddi mesaisine ihtiyaç vardır. Satın alma komisyonu olarak cepheye irtibatı dolayısı ile haberleşme ve tebligat icra etmekteyim. Şifahen fikir ve hesap alışverişi ve görüşlerimizin açıklanması ve telkini için Adana Valisi ile Konya Valisi beraber olarak Pozantı'da mülakat etmeye lüzum vardır. Ben araştırma ve teftiş için 29 Haziran'da Konya'da bulunacağım. Otodrezin ile öğleden sonra saat ikide Pozantı'da bulunmasını Adana Valisi'ne tebliğine ve âcizlerine oraya kadar seyahate müsaade verilmesi istirham olunur.

Batı Cephesi Kumandanı
İsmet"

Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-8-a, D: 25, F: 13-1'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belgeler Erol Şadi Erdinç tarafından okunmuştur. (Y.N.)

MERSİN GENÇLER YURDU RİYASETİ'NE*

(29 HAZİRAN 1922)

Mersin Gençler Yurdu Riyaseti'ne

29.6.338 [1922]

12 Haziran 338 [1922] tarihli mektubunuzu aldım. Mersin Gençler Yurdu'nun arzunuz üzere fahri riyasetini kabul ediyorum. Milletimizin ilerlemesine ve yükselmesine yönelik hizmetlerinizde muvaffakiyete mazhar olmanızı temenni ederim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
M. Kemal

* *Tercümanı Hakikat*, 24 Temmuz 1922, No: 14833, s.4. Ayrıca bkz. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi: 159/28870'ten aktaran: *Atatürk'ün Tumim, Telgraf ve Beyannameleri IV*. Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.439. *Tercümanı Hakikat*'teki eski yazı metin Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.
Metin, *Tercümanı Hakikat*'te "Mersin Gençler Yurdu tarafından vaki olan müracaat üzerine Mustafa Kemal Paşa Hazretleri yurdun fahri riyasetini kabul etmişlerdir. Bu konuda adı geçenden gelmiş olan mektup sureti aşağıdadır:" açıklaması yapıldıktan sonra yayımlanmış. (Y.N.)

İRAN SEFİRİ MÜMTAZÜDDEVLE İSMAİL HAN'A*

(30 HAZİRAN 1922)

Sefir Hazretleri,

İran devletinin ve İran halkının samimi hislerini Türkiya Büyük Millet Meclisi hükümetine ve Türkiya halkına ulaştırmak ve mevahibi ilahiyeden[1] olan eski İslam kardeşliği esasının hatırlanmasının teyidi ile dindaş ve komşu devlet ve milletlerimiz arasındaki birlik ve dostluğu artırmak ve sağlamlaştırmak maksadıyla İran devleti âliyesi tarafından zatıâlileri gibi kifayet ve liyakati herkesçe bilinen bir zatın Türkiya devleti nezdine fevkalade sefir olarak gönderilmiş olması, Türkiya halkının hakiki ve yegâne temsilcisi olan Büyük Millet Meclisi'nin ve hükümetinin büyük memnuniyetine sebep olmuştur. Zatıâlinize Türkiya Büyük Millet Meclisi'nin Reisi sıfatıyla hoş geldiniz derim. Desti vâlâlarından[2] büyük bir sevinç ile aldığım işbu mektup muhteviyatının İran devleti ile Türkiya devleti arasındaki bağları ve münasebetleri artırmaya ve komşuluk hukukumuzu teyide yönelik oluşu ise zaten aynı hissiyat ile mütehassis olup aynı emelleri besleyen Türkiya Büyük Millet Meclisi hükümetini ayrıca sevindirmiştir. Asil İran milletinin Türkiya halkı hakkında gösterdiği özel hissiyata karşılık milletimizin teşekkürlerinin dindaşımız İranlılara ulaştırılmasını da bilhassa rica ederim.

Memleketimize ayak bastığınız günden beri halkımız tarafından temsil buyurduğunuz İran milletine karşı gösterilen dostane ve kardeşçe tezahüratın devamlı olacağına ve iki Müslüman devletin dostluk ve birliğinin artırılmasına ve sağlamlaştırılmasına yönelik sefirlik vazifelerinizin yerine getirilmesinde Büyük Millet Meclisi hükümeti tarafından her türlü yardım ve kolaylığın gösterilmesine süratle girişileceğine katiyen kanaat buyurabilirsiniz.

Sefir Hazretleri, hemen Cenabı Hak hemhal ve hemdert olan bütün İslam milletlerini İslam kardeşliğine hakkıyla esirgeyerek zafere ve kurtuluşa nail ve refah ve saadete mazhar eylesin.

* *Vakit*, 5 Temmuz 1922, No: 164, s.2. Ayrıca bkz: *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Tamim ve Telgrafları V*, Hazırlayanlar: Sadi Borak, Dr. Utkan Kocatürk, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1972, s.29-30. *Vakit*'teki eski yazı belge Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur.

1 Mevahibi ilahiye: Allah'ın ihsanları. (Y.N.)

2 "Yüce ellerinden" anlamında. (Y.N.)

17 NUMARALI NOT DEFTERİ*

(HAZİRAN 1922)

Ali Fuat Bey	Reis
Nadi Bey	Reis Vekili
Refik Şevket Bey	Reis Vekili
Ali Bey	Karahisar
Hasan Bey	Trabzon
Muhittin Baha Bey	Bursa
Süreyya Bey	Saruhan
Avni Bey	Saruhan
Zekâi Bey	Adana
Ali Süruri Efendi	Karahisar
Tahsin Bey	İzmir
Yahya Galip Bey	Kırşehir
Tevfik Rüştü Bey	Menteşe
Şemseddin Bey	Ankara
Kadri Bey	Diyarıbekir
Cavid Bey	Kars
Doktor Fikret Bey	Kozan
Ahmet Hilmi Bey	Kayseri
Reşit Ağa[1]	Malatya
Hakkı Bey	Van

1. Ankara'daki toplar. Koşum hayvanı.

2. Bakteriyolog Yüzbaşı Selim Efendi (cepheden geriye) tayin meselesi bazan kitabete.

1. Akşehir Bank direktörü Nuri'nin biraderi işimize yarıyor salahiyetinin üzerinde yardım. Kalsın.

* Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Özel Arşivi, Kutu 7, Defter 17'den fotokopisiyle birlikte aktaran: *Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler III*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1994, s.97-103. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.
Yukarıdaki kaynakta, belgenin yer aldığı bazı sayfalar silik olduğundan bu sayfaları okumak mümkün olamamıştır. (Y.N.)

1 Kaynakta yanlışlıkla "Rüştü Ağa" okunmuş. Malatya Mebusu Reşit Ağa (Ağar)'dır. (Y.N.)

Not: Resmidir.

7. Grup. Parti

8. Heyeti Vekile seçim

9. Adnan Bey

10. Fethi Bey, Yaver Fevzi Bey ve Rıza Nur Bey hariçte Fevzi Paşa ile mühim vazife-geldiklerinde istifa ederlerse nazarı dikkate alınır şimdi göstermesi.

Not:
1. Pazar. Yeni Heyeti İdare.
2. Ve cephe meselesi.

Düşmanın planı: Fevkalade bir hal ortaya çıkmadığı takdirde cepheden nümâyiş Kocaeli'yi işgal.

Bosfor Gazetesi'nin 28 Haziran 1922 tarihli nüshasından:
Millet Meclisi'nde Fırkalar
Bugün Büyük Millet Meclisi'nde üç türlü cereyan mevcuttur:
1. Müdafaai milliye cereyanı.
2. Çolak Selahaddin ve Ömer Lütfü Bey taraftarları cereyanı.
3. Muhafazakâr grubu cereyanı.

Müdafaai milliye taraftarları Misakı Milli'ye katiyetle bağlıdırlar. Son bir toplantıda şimdiye kadar alınan ve takip olunan programın şiddetle tatbik ve takip edilmesini, milli ordu Erkânıharbiye Reisi Fevzi Paşa'nın Heyeti Vekile Riyaseti'nde bırakılmasını ve Millet Meclisi'nin iktidar ve nüfuzları altında tutulmasını kararlaştırmışlardır.

Selahaddin ve Lütfü Beylerin taraftarları memlekette diktatörlüğe karşı tahammül olmadığını takdir ile Misakı Milli esaslarında ihtiyaçlar ve zamanla orantılı değişiklik yapılmasını istemektedirler. Bu grup Refet Paşa'nın refakat ve yardımıyla faaliyetini tayin edecek bir program vücuda getirecektir.

Muhafazakârlara gelince, bunlar müttefiklerin son notasında yazılı esaslar dairesinde acilen bir barış yapılmasına taraftardırlar.

Not:
1. Askeri vaziyet
2. Hacı Anesti.[1]
3. Muhtariyet. Prens Nikola. İngiltere, İtalya, Fransa
4. 16 harp gemisinden bir İngiliz Korfo'ya doğuya.

Siyasi vaziyet: Rus, Fransız ilâ Amerika.

1 4 Haziran 1922'de Anadolu'daki Yunan Orduları Başkomutanlığı'na atanan General Hacianesti. Bkz. *Türk İstiklâl Harbi II nci Cilt Batı Cephesi 6 ncı Kısım 1 nci Kitap Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz (10 Ekim 1921-31 Temmuz 1922)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1994, s.195. (Y.N.)

5. Temmuzun nihâyetine doğru konferanslar.
6. İstihbarat. Bosfor (Yunan)

1. Yunanlılar Anadolu'da bir muhtariyet idare teşkil ederek ve ordularının hayatının teminini bu kaynaklara dayandırarak muharebeye devam.

Prens Nikola'nın İstirkiyadis'le birlikte İzmir'e geleceği.

Hareketten evvel İtalya sefiriyle mülakat (Antalya bölgesi)

Fransa: İngiliz menfaatlarıyla bağdaştırılamayacak taleplerde bulunduğundan Doğu meselesinin uzayacağı.

"Muhtariyet idare" Müslüman azınlıklar hakkında bazı imtiyazlar temini, idare reisine bir Yunan prensinin tayini, bu hal tarzıyla İngiltere ve İtalya muvafakat.

2. Temmuz nihayetinde bir konferans yapılacağının, bu konferansa Anadolu'nun salahiyet sahibi delegeleri davet olunacağının bazı mahfillerden sızması.

3. Hacı Anesti İzmir'e geldi. Atina'da alınan kararların tatbiki için bütün kolordu kumandanlarını yanına çağıracak.

4. 16 harp gemisinden ibaret büyük bir İngiliz donanması Korfo'ya gelecek, oradan doğuya hareketine devam.

5. Yunan ordusu vaziyeti: haritada son malumat:

5., 7., 9. fırkalardan mürettep bir 4. Kolordu teşkil. İzmir Kumandanı (Velâsopulos kumandansında) Bilecik havalisinde toplanma

24 Haziran'dan itibaren Kuzey Cephesi'ne nakliyat başlamış, Afyon-Eskişehir arasında hummalı faaliyet ve nakliyat, her gün İzmir'den mühimmat trenlerinin hareketi ve gerilerde silahlı hizmete yarayan tekmil efrat cepheye sevk.

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE KONUŞMA

İCRA VEKİLLERİNİN VAZİFE VE MESULİYETİ HAKKINDAKİ KANUN TASARISININ MÜZAKERESİ HAKKINDA*

(1 TEMMUZ 1922)

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Arkadaşlar! İcra vekillerinin seçim suretine dair olan kanun ile vazife ve mesuliyeti hakkında olan kanun tasarıları malumu âliniz bir iki aydan beri müzakere edilmiyor. Bendeniz cepheye giderken bunun müzakeresinin ertelenmesini rica etmiştim. Ve yüksek heyetiniz de kabul etmişti. Zannederim bunun zamanı gelmiştir. Yüksek heyetinizden onu rica edeceğim. Belli bir gün tayin etsek de bunun müzakeresine başlasak. Yaptığım incelemeye göre, cumartesi günleri acilen müzakeresi kabul edilen maddeler ile kanun tasarılarının müzakeresi yapılıyormuş, Pazar, Pazartesi bütçe müzakereleri icra ediliyormuş, Salı tatil, Çarşamba Nevahi[1] Kanunu, Perşembe soru ve gensoru; belki Perşembe veya Cumartesi bu kanunla meşgul olabiliriz. Bunu rica etmek istiyorum.

* *Türkiya Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, 1340-1338, Türkiya Büyük Millet Meclisi Matbaası, Ankara, c.21, s.178'deki eski yazı zabıt Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur. Ayrıca bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.21, TBMM Matbaası, Ankara, 1959, s.176.
Mustafa Kemal Paşa bu konuşmayı, Büyük Millet Meclisi'nin 1 Temmuz 1922 günü öğleden sonra saat 1.40'ta açılan ve riyasetini Reisi Sani Hüseyin Rauf Beyefendi'nin yaptığı 66. toplantı 1. celsesinde yapmıştır. (Y.N.)

1 Nahiyeler. (Y.N.)

DOĞU CEPHESİ KUMANDANLIĞI'NA*

(1 TEMMUZ 1922)

Ankara
1.7.1338 [1922]

Doğu Cephesi Kumandanlığı'na

C: 23.6.1338 [1922] şifreye

1. Söz konusu mesele hakkında Matbuat ve İstihbarat Müdürü Umumisi'nce yayımlanan tekzip sureti ikinci maddede yazılıdır.

Son Kocaeli seyahatimde İzmit'e gelmiş olan *Tevhidi Efkâr* sahibi Velid Bey bu konuda ikaz edilmiş ve adı geçen vaktiyle İttihat ve Terakki'ye muhalif tanınmış olduğundan, bu muhalefetin şahıslara değil tutulan yola yönelik olduğunu göstermek, o zamanki İttihat ve Terakki düşmanlığının bugünkü milli harekât düşmanlığı gibi anlaşılması hasebiyle bu mevkide görünmemek üzere söz konusu maceraların gazetesine alınmasına müsaade ettiğini söylemiş ve bununla beraber benimle temastan sonra zararlı maksatlara alet olmuş mevkiinde kaldığını anlayarak bundan kaçınmak lazım geldiğini teslim eylemiştir. Arz eylerim efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

2. Tekzip:

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin Mütareke zamanlarında Anadolu milli kıyamını idare etmeleri hakkında bazı makamlar ve zevat tarafından teşvik olunduğunu ve adı geçenin malum olan milli vazifeleri başkalarının ilhamlarıyla üstlenmiş oldukları ara sıra bir kısım matbuatta söz konusu edilmekte ve bu arada İttihat ve Terakki reislerinin diyarı gurbet maceralarından bahseden *Tevhidi Efkâr* gazetesinin 22 Mayıs 1338 [1922] tarihli nüshasında İttihat ve Terakki, Kuvayi Milliye'nin kökeni olarak gösterilmektedir. Mütareke'yi müteakip vuku bulan milli ayaklanma, o sıralarda milli hayatı ebediyen yok etmeye yönelik olarak ortaya çıkan hadiselerden ilham almış olduğu gibi, sırası düştükçe tafsilatlı olarak izah edildiği üzere Reis Paşa Hazretleri'nin bu vaziyet karşısındaki hareket tarzlarında da kendi vicdanlarının emrinden başka bir saik olmadığının ve sırası geldiği zaman yayımlanması kararlaştırılmış bulunan belgelerin bu konudaki mutlak hakikati tamamıyla meydana çıkaracağının ve teyit edeceğinin izahına lüzum görüldü.

* Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstabul, 1960. s.1141-1142.

BATI CEPHESİ KUMANDANLIĞI'NA*

(2 TEMMUZ 1922)

Düşmanın Kocaeli bölgesinde iki tümen veya daha ziyade bir kuvvetle taarruzda muvaffak olması halinde dahili vaziyet, siyasi ve askeri olumsuz neticeleri itibariyle çok müşkül mevkiye düşürebilir. Böyle bir ihtimali sadece müdafaada kalmayı tercih etmiş zihniyet ile karşılayamayız. Düşmanın taarruzuyla beraber başlamak üzere cepheden esaslı karşı taarruzla cevaplamaya mecburuz. Böyle bir taarruzun istikameti ve icra sureti hakkındaki görüşünüzün bildirilmesini rica ederim.

* Orgeneral Asım Gündüz. *Hatıralarım*, Hazırlayan: İhsan Ilgar, Kervan Yayınları, İstanbul, 1973, s.141. Belge, kaynakta, "Başkumandan Mustafa Kemal, Büyük Taarruz'dan 54 gün evvel, 2 Temmuz 1922'de Batı Cephesi Kumandanlığı'na şöyle bir şifreli telgraf çekerek adeta kulağımızı bükmüştü" açıklamasıyla yayımlanmış. (Y.N.)

BATI CEPHESİ KUMANDANLIĞI'NA*

(2 TEMMUZ 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet 2/355
Şifre

2.7.338 [1922]

Batı Cephesi Kumandanlığı'na

Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri'nden gelen 30.6.38 [1922] tarihli şifreli telgrafname aynen aşağıdadır, Efendim.

Başkumandan
Mustafa Kemal

Suret

Hatıra: Ekli şifrenin (...)[1] dahilindeki kısmı suret[2] olacaktır.

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-2-b, D: 38, F: 40-1'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Belgede parantez içine yazılıp üstü çizilen sözcük okunamadı. (Y.N.)

2 Sözü edilen "suret"e ulaştlamadı. (Y.N.)

BATI CEPHESİ KUMANDANLIĞI'NA*

(2 TEMMUZ 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet 2/354
Şifre

Ankara
2.7.338 [1922]

Batı Cephesi Kumandanlığı'na

Dersaadet'te Hamit Bey'den alınan 26.6.38 [1922] tarihli telgrafname sureti aynen aşağıdadır, Efendim.

Başkumandan
Mustafa Kemal

Suret

Hacı Anesti ve İstirkiyadis ile Yunan Vekiller Heyeti harp hakkında mühim kararlar almak üzere bugün Atina'da toplanmışlardır. Alınacak karar arasında Sevr hattına çekilmek ihtimali vardır. Bu halde arkalarından takip ile tutunmalarına mani olmak için gerekli tedbirler alınması hususunda icap edenlere malumat verilmesini istirham ederim. Ferman.

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7, D: 18, F: 25'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ercümend Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

BATI CEPHESİ KUMANDANLIĞI'NA*

(3 TEMMUZ 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi
Erkânıharbiye Umumiye Riyaseti
Şube
Gizli
Aslı Başkumandanlık'tadır.

3.7.38 [1922]

Batı Cephesi Kumandanlığı'na

Şifre

Harekât planınızla hemfikirim, ancak kati netice sahasında her şekilde kuvvetli ve yekpare bir cephe ile taarruza girişebilmek ve emir ve kumanda daha emniyetli cereyan etmek için, 2. Kolordu'nun iki fırkasıyla asli taarruz mıntıkasına alınmasını daha uygun görmekteyim.

Bu planın tatbikatında muvaffakiyet dahi, düşmanın muhtemel harekâtı muvaffakiyet şeklinde tecelli ve istikrar bulmadan fiili eserlerini göstermekle mümkündür. Bu sebepten planınızın muvaffakiyetle taçlanması için her türlü yardım ve hazırlıklarda son gayretlerini sarf için fevkalade mütehassis ve hazır bulunan Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti Celilesi ile, Müdafaai Milliye Vekâleti Celilesi ile birlikte maksadın teminine kuvvet sarf buyurulması ve bu hususta benden arzu edebileceğiniz azami taleplerin belirtilmesini gerek Başkumandan ve gerek Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi sıfatıyla talep buyurmanızı bilhassa rica ederim. Faaliyetin başladığına da en ufak bir fiili eser hissolundukta, âcizleriyle beraber Erkânıharbiyei Umumiye Reisi ve Müdafaai Milliye Vekili Paşalar Hazretleriyle beraber nezdi devletinizde hazır bulunmak üzere müheyya[1] bulunduğumuzu arz eylerim.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Arşivi, Arşiv 4/4478, Dolap 31, Göz 1, Klasör 1759, Dosya 1 (103) yeni, Fihrist 17'den fotokopisiyle birlikte aktaran: *Harp Tarihi Belgeleri Dergisi*, Eylül 1976, sayı 75, s.57-59, Belge No: 1631. Ayrıca bkz. Orgeneral Asım Gündüz, *Hatıralarım*, Hazırlayan: İhsan Ilgar, Kervan Yayınları, İstanbul, 1973, s.142-143. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Müheyya: Hazır, amade. (Y.N.)

HİNDİSTAN MERKEZ HİLAFET KOMİTESİ REİSİ ÇOTANİ'YE*

(5 TEMMUZ 1922)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Telgraf

Ankara
5.7.338 [1922]

Hollanda Amsterdam'da Netherlandsche-Handel Bankası vasıtasıyla
Hindistan Merkez Hilafet Komitesi Reisi Çotani Hazretleri'ne

25.4.338 [1922] tarihli telgrafa ektir.

9 Kânunuevvel [Aralık] 1921 ve 12 Kânunusani [Ocak] 1922 tarihli mektuplarınızda İzmir felaketzedeleri için Roma yoluyla gönderildiği bildirilen 28 000 İngiliz lirasından 20 000 İngiliz lirası alınmış ve Hilâli Ahmer Cemiyeti[1] vasıtasıyla kastolunan yere sarf olunmuştur. 8 000 lirası henüz emrime ulaşmamıştır, Efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal

* Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 12258'den fotokopisiyle birlikte aktaran: Yrd. Doç. Dr. Mustafa Keskin, *Hindistan Müslümanları'nın Millî Mücadele'de Türkiye'ye Yardımları (1919-1923)*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 1991, s.119, 150. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur. Aynı belgenin "8 Temmuz 1922" tarihiyle yayımlanan örneği için bkz. P.B.A. (Paris Büyükelçiliği Arşivi)- Hilafet Komitesiyle Muhaberat'tan aktaran: Bilâl N. Şimşir, *Atatürk ile Yazışmalar I (1920-1923)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s.227.

1 Kızılay. (Y.N.)

HİLÂLİ AHMER CEMİYETİ ANKARA MURAHHASLIĞI'NA*

(5 TEMMUZ 1922)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdiriyeti
Adet

Ankara
5.7.338 [1922]

Hilâli Ahmer Cemiyeti[1] Ankara Murahhaslığı'na

3 Temmuz 338 [1922] tarihli yüksek tezkerelerine cevaptır.

Hint Merkez Hilafet Komitesi tarafından namıma gönderilen 28 000 liradan eski Roma Temsilcisi Câmi Bey tarafından Roma'da Hilâli Ahmer'e teslim edilmiş ve şu anda emrime hazır bulunduğu yüksek taraflarından bildirilen 20 000 İngiliz lirası o zamanki piyasa üzerinden karşılığı olan 102 700 Osmanlı kâğıt parasının Hilâli Ahmer'ce İzmir felaketzedeleri için lüzumu üzere sarfını rica ederim. Bu muamele tarzını cevap bekleyen Çotani Efendi'ye de yazdım,[2] Efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal

Elden Adnan Beyefendi'ye takdim edilmiştir.

* Cumhurbaşkanlığı Arşivi: 12285'ten fotokopisiyle birlikte aktaran: Yrd. Doç. Dr. Mustafa Keskin. *Hindistan Müslümanları'nın Millî Mücadele'de Türkiye'ye Yardımları (1919-1923)*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 1991, s.122, 155. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Kızılay. (Y.N.)

2 El yazısı belgede çıkma yapılarak eklenmiş olan bu cümle, *Hindistan Müslümanları'nın...* adlı kitapta yanlışlıkla belgenin altına not olarak konmuş. (Y.N.)

BATI CEPHESİ KUMANDANI İSMET PAŞA'YA*

(6 TEMMUZ 1922)

Şifre
2/366

6 Temmuz 38 [1922]

Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa Hazretleri'ne

C. 6.7.38 [1922]

3. Kolordu'ya Şevket Bey'in veya Sait Paşa'nın tayininin münasip olamayacağı cari haberleşmelerden anlaşılıyor. Asım Beyefendi'ye gelince, adı geçenin nezdi devletlerinden ayrılmasını uygun görmüyorum. Zaten Sadullah Bey'in de buradan ayrılmasında sakınca olduğu Kâzım Paşa tarafından beyan edilmiştir. Dolayısıyla 3. Kolordu Kumandanlığı için yeni bir zat aranması zaruridir, Efendim.[1]

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nde bulunan eski yazı belgenin çevrimyazısının fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir.

1 Yukardaki şifre, İsmet Paşa'nın 6 Temmuz 1922 tarihli telgrafına verilen cevaptır. "Batı Cephesi Kumandanı İsmet" imzası ve "Başkumandanlığa" başlığıyla ve "Zata mahsustur" işaretiyle gönderilen telgraf şudur:

> "1. Ali Sait Paşa'nın 3. Kolordu'ya yetersizliği hakkında maiyetinde istihdama dayalı olarak 2. Ordu Kumandanı'nın tecrübesi yoktur. Ordu Kumandanı adı geçeni Malta'da temaslarından tanımıştır. Dolayısıyla Harbi Umumi'de asli tecrübeler görmemiş ve Mütareke'den sonra ancak ismen kolordu makamını elde etmiş, iyi ahlak ve iyi niyet sahibi bir zatın kolordu kumandanlığına tayini ile veya aleyhinde Cephe katî bir oy veremez. Sevk ve idareye yeterliliği hakkında üst makamlarca ümit varsa, Cephe azamî istifadeye çalışacaktır.
>
> "2. Müdafaai Milliye'nin söz konusu ettiği zevattan Galatalı Şevket Bey'in ahlakı mütevatir olduğundan vazgeçilmesi arz olunur. Hüseyin Selahattin Bey'in bir ordu dahilinde istihdamı hakkında üst makamların tecrübeleri benden fazla olduğundan tayin buyurulursa leh ve aleyhinde görüşüm yoktur.
>
> "3. Cephe dahilindeki ümera arasında ehliyet ve kıdam itibariyle sıra Erkânıharbiye Reisi Miralay Asım Bey'dedir. Bu halde Sadullah Bey'in vekâleten Cephe Erkânıharbiye Riyaseti'ne gelmesi icap edecektir."

Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 14364'te bulunan İsmet Paşa'nın telgrafının fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur. (Y.N.)

DOĞU CEPHESİ KUMANDANI KÂZIM PAŞA'YA*

(6 TEMMUZ 1922)

Dakika ertelenemez.

Ankara
6.7.338 [1922]

Doğu Cephesi Kumandanlığı'na

C. 2/3.7.1338 [1922] şifreye.

Halil Paşa ve arkadaşları hakkında buraya da aynı müracaat vaki olmuştur. Ankara Rus Sefiri'yle görüşülerek Halil Paşa ve arkadaşlarının Rusya'daki vaziyetleri anlaşıldıktan sonra kabullerine dair hükümetçe karar alınabileceğinden, kararın neticesinin beklenilmesini rica ederim.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimizde Enver Paşa ve İttihat Terakki Erkânı*, Menteş Matbaası, İstanbul, 1967, s.332. Ayrıca, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, No: A III-7 numaralı çevrimyazının fotokopisi için bkz. Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi.

RUS SEFİRİ ARALOF'UN İRAN SEFİRİ MÜMTAZÜDDEVLE İSMAİL HAN ŞEREFİNE VERDİĞİ ZİYAFETTE KONUŞMA*

(7 TEMMUZ 1922)

Yüce İran devletinin muhterem fevkalade sefiri Mümtazüddevle Hazretleri'nin şerefine tertip olunan bu ziyafette bulunduğumdan dolayı fevkalade memnunum. Bu vesile ile burada hazır bulunan samimi arkadaşlarla sohbet de ayrıca haz vericidir. Aralof arkadaşımız diğer arkadaşlarımız gibi daima Doğu'nun masum ve mazlum olan milletlerinin hissiyatını temsil eden insanları bir araya getirmek ve onları dertleştirmekle pek büyük bir vazife yapmaktadır. Bundan dolayı kendilerini tebrik ederim. Hemdert olanlar yekdiğerini arar ve bulurlar. Aynı samimiyetle mütehassis olan arkadaşlar, aynı samimiyetle mütehassis olan milletlerin temsilcisi olarak epey zamandan beri burada bulunuyorlardı. İçimizde hakikaten büyük bir boşluk vardı; o da İran milletinin temsilcisinden mahrumiyet! Bugün ona da muvaffak olduğumuzdan dolayı bahtiyarız. Türkiya halkının Doğu milletleriyle, Rusya ile, Azerbaycan ile, Afgan ile, İran ile olan bağları yalnız hissiyat üzerine kurulu değildir. Hakiki, maddi, değiştirilemez birtakım esaslara dayanmaktadır. Bu suretle düşmanlarımızın içimize girerek yapacakları telkinler ile bu bağların sarsılmasına imkân tasavvur etmek doğru değildir. Bugün dostlarımız emin olabilirler ki, biz dünyada dostla da, düşmanla da temasa gelebiliriz ve onlar da bizimle temas edebilirler. Fakat bu temas mevcut samimi bağları, dostluğu daima sarsılmaktan korunmuş bulunduracaktır. Türkiya'nın bugünkü mücadelesinin yalnız Türkiya'ya ait olmadığını, bütün arkadaşlarımız ifade etmiş iseler de, bunu bir defa daha teyit etmek lüzumunu hissediyorum. Türkiya'nın bugünkü mücadelesi yalnız kendi nam ve hesabına olsaydı, belki daha kısa, daha az kanlı olur ve daha çabuk bitebilirdi.

Türkiya azim ve mühim bir gayret sarf ediyor. Çünkü müdafaa ettiği dava, bütün mazlum milletlerin, bütün Doğu'nun davasıdır ve bunu nihayete getirinceye kadar Türkiya, kendisiyle beraber olan Doğu milletlerinin beraber yürüyeceğinden emindir. Türkiya şimdiye kadar mevcut tarih kitaplarının icaplarını değil, tarihin hakiki icaplarını takip edecektir. Hakikaten mevcut tarihlerin kaydettiği hadiseler, milletlerin hakiki fikirleri ve emelleri, hareketleri değildir. Doğu milletleri kendi iradeleri, kendi hisleriyle hareket etmiyorlardı. Onların başında birtakım müstebit, keyfî hareket eden çarlar, hudavendler[1] vardı. Tarihte yazılanlar, daha çok onların hırsının tatmini için yaptıkları vakalardır. Biz onların hepsini yırtacağız, yeni bir tarih yapacağız!

* *Hâkimiyeti Milliye*, 9 Temmuz 1922, No: 552, s.1-2. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1959, s.39-41. *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı metin Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur.

1 Hudavend: Hükümdar. (Y.N.)

Efendiler, yüce İran devleti, muhterem İran milleti hakikaten Doğu genel dengesinde fevkalade ehemmiyete sahip bir kitledir. Şimdiye kadar Türkiya halkı ile İran halkı hakiki ve candan bir temasa mazhar olamamıştı. Çünkü başlarında öyle adamlar bulunmuştur ki, onlar buna mâni idi. Fakat ben yakinen bilirim ki, İran milliyetperverleri pek mukaddes bir arzu için asırlarca uğraşmış, fevkalade kahraman bir millettir. Eğer İraniler buna bütün mana ve kapsamı ile muvaffak olamamışlar ise, bittabi kabahat kendilerinde, mesailerinde değildir. Bu arz ettiğim nokta pek mühimdir.

Şimdiye kadar Devleti Âliyei Osmaniye unvanı altındaki imparatorluk ile Devleti Âliyei İraniye arasındaki münasebetlerin, İranlıların ve Türkiya halkının ciddi eğilimlerine uygun tecelli edememiş olduğunu itiraf etmek lazımdır.

Fakat bugün İranlı kardeşlerimiz emin olabilirler ki, Türkiya'nın başında bulunanlar aynı adamlar değildir. Mümtazüddevle Hazretleri'nin temsil ettiği İran millet ve devleti, hakiki temas noktasını bulmuştur. Bunun tecellisi pek feyizli olacaktır. Bu feyizden yalnız Türkiya ve İran değil, bütün Doğu milletleri feyizlenecektir. Aralof arkadaşın ve Mümtazüddevle Hazretleri'nin hükümetimiz, halkımız, ordumuz ve bunların mensupları hakkında söyledikleri sözlerden fevkalade mütehassisim. Bunu izah için fazla söz söylemeye lüzum görmüyorum. Kendi hükümetlerine, milletlerine karşı kalbimizin pek derin ve samimi dostane hissiyat ile çarptığına emin olabilirler.

DAHİLİYE VEKİLİ FETHİ BEYEFENDİ'YE BİR VEKİL SEÇİLMESİ HAKKINDA TEZKERE*

(8 TEMMUZ 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Dahiliye Vekili Fethi Beyefendi yüce Meclis'ten aldığı mezuniyetle geçici olarak vazifesi başında bulunamayacağından, adı geçene bir vekil seçilmesi arz olunur.

8 Temmuz 338 [1922]

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* *Türkiya Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, 1340-1338, Türkiya Büyük Millet Meclisi Matbaası, Ankara, c.21, s.348'deki eski yazı zabıt Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur. Ayrıca bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.21, TBMM Matbaası, Ankara, 1959, s.338.
Mustafa Kemal Paşa'nın bu tezkeresi, Büyük Millet Meclisi'nin 8 Temmuz 1922 günü öğleden sonra saat 3.50'de açılan ve riyasetini Reisi Sani Rauf Beyefendi'nin yaptığı 70. toplantı 2. celsesinde okunmuştur. (Y.N.)

KONYA MEBUSU VEHBİ EFENDİ'YE*

(8 TEMMUZ 1922)

Konya Mebusu Vehbi Efendi'ye

Ankara: 2696

Müdafaai Milliye Vekâleti, Harp Encümeni kararına yönelik olarak tamim ettiği 2.3.1338 [1922] Mart ve 1336 numaralı emirle Ordu, Sivas, Maraş, Osmaniye livalarıyla buraların batısındaki bütün livalardan hayvan satın alımları için tertibat vermiştir. Bu Ankara satın alımlarını teftiş etmek ve kolaylaştırmak üzere de gönderilen mebuslar ile İstiklâl Mahkemelerinin bu satın alımların 5 lira yazılacağından ve satın alma keyfiyetinin kolaylaştırılması ve çabuklaştırılması rica olunur. Satın alımları teftiş etmek üzere gönderilmesi uygun olan mebuslar ve bütün İstiklâl Mahkemelerine ve Müdafaai Milliye'ye yazılmıştır. Encümeninde men'i numaralıdır.

8.7.1338 [1922]

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal

* Muammer Çelik Özel Arşivi, Telgraf No: 9'dan fotokopisiyle birlikte aktaran: Ayhan Atalay, *Millî Mücadele'de Konya Kuvâ-yı Milliyecileri (İlk Meclise Girenler)*, c.1, Damla Ofset A.Ş., Konya, 1997, s.42.

BATI CEPHESİ KUMANDANI İSMET PAŞA VE DOĞU CEPHESİ KUMANDANI KÂZIM KARABEKİR PAŞA'YA*

(10 TEMMUZ 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Başkâtipliği
2/378-379
Şifre
Gayet aceledir.
Zata mahsustur.

Ankara
10 Temmuz 38 [1922]

Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa Hazretleri'ne
Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri'ne

1. Heyeti Vekile seçimlerinde riyaset tarafından aday gösterilmesi usulünün lağvı ve vekiller ile heyeti vekile reisinin ayrı ayrı ve doğrudan doğruya Meclis tarafından seçilmesi hakkındaki kanun Meclis genel kurulunca kabul edilmiştir.

Meclis'in serbestçe yapacağı seçim neticesinde yeniden vücuda gelecek bir heyeti vekileye mevkii terk etmek üzere vekiller hepsi birden istifalarını vermişlerdir. Bugünkü Meclis'te heyeti vekilenin yeniden seçilmesi muamelesi yapılacaktır.[1]

2. İki buçuk seneye yakın bir zamandan beri her biri muhtelif iklimlerden muhtelif muhitlerden gelmiş, muhtelif ve zıt karakterlere ve eğilimlere sahip bulunan üç yüz elli üyeden meydana gelen Büyük Millet Meclisi'ni belirli ve mukaddes maksat etrafında idareye çalışan âcizleri için de geçen zamanın bütün intibalarını göz önünde tutarak gerek kabul edilmiş olan kanun ve gerekse bazı hususların münakaşası ve bilhassa Başkumandanlığın salahiyetinin söz konusu olması münasebetiyle bazı Meclis üyeleri tarafından söylenen sözleri nazarı dikkate alarak ve aynı zamanda mukaddes maksadı özel ehemmiyet ile göz önünde tutarak, Meclis'in kati fikrini ortaya

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7, D: 18, F: 32-5, 6, 7, 8 ve 9'da bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur. Ayrıca bkz. Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1960, s.1150.

1 Bu cümle *İstiklâl Harbimiz*'de yok. (Y.N.)

koyabilmesi ve gösterebilmesi için[1] kati ve malum fikirleri ve görüşleri etrafıyla izah ederek Riyaset'ten ve Başkumandanlık'tan istifa edeceğim.[2]

Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
M. Kemal

1 Cumhurbaşkanlığı Arşivi'ndeki eski yazı belgede, "Meclis'in katı fikrini ortaya koyabilmesi ve gösterebilmesi için" sözcüklerinin aslı olan "Meclis'in fikri katisini tebeyyün ve izhar edebilmesi için" sözcüklerinin üzeri çizilmiş. Bu cümle *İstiklâl Harbimiz*'de şu şekilde: "meclisin fikri katisini tâyin ve izhar edebilmesi için". (Y.N.)

2 Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa, bu telgrafa, "istifa etmek uygun değildir"; Kâzım Karabekir ise "şayanı teessürdür" cevabı vermişlerdir. İsmet Paşa'nın cevabı için bkz. "TBMM'de Hükümet Buhranı ve Mustafa Kemal'in Görevlerinden Ayrılma İsteği", Yayına Hazırlayan: Müeyyet Emzen, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Ekim 1986, sayı 20, s.13. Kâzım Karabekir Paşa'nın cevabı için bkz. Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1960, s.1151. (Y.N.)

BATI CEPHESİ KUMANDANI İSMET PAŞA'YA*

(11 TEMMUZ 1922)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet 2/380
Şifre
Zata mahsustur.
Gayet aceledir.

Ankara
11.7.338 [1922]

Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa Hazretleri'ne

C. 10.7.38 [1922] şifreye.

Bugün grupta toplanıldı. Grup beyanat ve görüşlerime iştirak ederek Rauf Bey'i Heyeti Vekile Reisi, onun yerine Adnan Bey'i, diğer vekil arkadaşları yerlerinde bırakmaya karar verdi. Yalnız İktisat ve Adliye Vekilleri özür beyan ettiklerinden, yerlerine tavsiye ettiğim Mahmut Esat ve Veli Beyleri seçti. Yarın genel kurulda aynı neticenin alınması beklenmektedir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7, D: 18, F: 32-2'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

DOĞU CEPHESİ KUMANDANI KÂZIM KARABEKİR PAŞA'YA*

(11 TEMMUZ 1922)

Ankara
11 Temmuz 1338 [1922]

Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri'ne

Makine başında.
Zata mahsus, gayet aceledir.

C. 10.7.1338 [1922] şifreye.
Sorulan maddelere cevaptır:

1. Şimdiden[1] talep olunan salahiyet söz konusu değildir.

2. İstifa değerlendirmesi, hasis maksatlarla bazı mebusların Meclis'teki ahengi bozmak hususundaki olumsuz mesaisinin makûs yankılarından meydana geldiğini görmekte olduğum sakıncaların giderilmesi maksadına dayanmaktadır. Vekiller Heyeti ile genel kurul arasında siyasi hiçbir vaziyet yoktur. Genel kurul içinde vekil olmak isteyenlerin şahsen itirazları vardır. Eski ve yeni seçim kanunları arasındaki fark, birincisinde vekilleri benim gösterdiğim adaylar arasından, ikincisinde serbest olarak Meclis'in seçmesidir.

3. Yeni heyet vekilleri[2] seçmekte genel kurulun görüşümüze muhalif hareket etmeyeceğini zannederim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal

* Telgraf, Kâzım Karabekir'in, *İstiklâl Harbimizin Esasları* adlı eserinin el yazısı taslağının 81. sayfasında yer almaktadır. El yazısı eserin Erol Şadi Erdinç'ten alınan fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı metin Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur. Ayrıca bkz. Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, 1960, s.1151.

1 *İstiklâl Harbimiz*'de "Tahdidi". (Y.N.)

2 *İstiklâl Harbimiz*'de "Yeni heyeti". (Y.N.)

ERKÂNIHARBİYE RİYASETİ'NE*

(14 TEMMUZ 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet

Ankara
14.7.338 [1922]

Erkânıharbiye Riyaseti'ne

Pontus takibatının yarım ve sürüncemede kalması uygun değildir. Bu işin azami bir ay zarfında son bulacak surette şiddetle takibi lazımdır. Bu bakımdan 10. Fırka'nın Batı Cephesi'ne hareketi ertelenmiştir. Ancak Batı Cephesi'nde büyük muharebeler başlarsa, 10. Fırka'nın, diğer düşüncelerin önüne geçilerek hemen hareketi tebliğ olunmak muhtemel olduğundan, fırkanın harekete hazır bulundurulması icap eder. Şimdilik fırkalardan vesaiti mükemmel bir batarya ile evvelce Merkez Ordusu mıntıkasından [...][1] edilmiş olan bin hayvan derhal Batı Cephesi'ne hareket ettirilecektir.

M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7, D: 24, F: 54-17'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge fotokopisi siliktir. Cumhurbaşkanlığı Arşivi'ndeki dosyada bulunan belgeye ait çevrimyazıdan yararlanılmıştır. (Y.N.)

1 Okunamadı. (Y.N.)

İRAN SEFİRİ MÜMTAZÜDDEVLE İSMAİL HAN ŞEREFİNE NUTUK*

(14 TEMMUZ 1922)

Azerbaycan Sefiri Hazretleri tarafından muhterem İran Sefiri Mümtazüddevle Hazretleri şerefine tertip edilmiş olan bu ziyafette bulunduğumdan pek çok memnunum. Bu Azerbaycan sofrasında Mümtazüddevle Hazretleri'yle beraber Aralof arkadaşı ve Afgan Sefiri Hazretleri'ni görmüş olmakla ayrıca bahtiyarım. Azerbaycan Sefiri'nin ifadeleri üzere uzun müddet istibdadın kahrına uğradığı için Azerbaycanlılar bağımsızlığın kadir ve kıymetini elbette çok iyi takdir ederler.

Büyük bir inkılap neticesinde, Azerbaycan'ın mazhar olduğu bağımsızlığın her gün daha ziyade sağlamlaşarak Azerbaycan halkının ilerlemesine ve yükselişine devam edeceği şüphesizdir.

Yüce İran devleti İstanbul'da bir sefir bulundururken Ankara'ya da Mümtazüddevle Hazretleri'ni memur etmekle cihanda hasıl olan uyanışa iştirakini göstermiş olmaktadır. Bizim için İran hükümetinin hakiki sefiri Mümtazüddevle Hazretleri'dir. Bu itibarla artık İstanbul'da bulunan sefirin sıfat ve salahiyetinin yok hükmünde olduğuna şüphe etmemek lazımdır. İran milletinin bağımsızlığına pek âşık olduğunu ve asırlardan beri bunun tahakkuku için çalıştığını hepimiz biliriz.

İran'a gerek kuzeyden gerek güneyden artık yabancı tesir ve nüfuzunun gelmemekte olduğunu İran'ın muhterem temsilcisinin ağzından işitmiş olmakla fevkalade bahtiyarım. Azerbaycan ve İran muhterem sefirlerinin karşılıklı nutuklarında hükümdarlara ait söz geçmiştir. Teorik olarak hükümdarlar bağımsızlık aleyhtarı olamazlar. Bir mevcudiyetin başında bulunanlar, o mevcudiyetin daima kendi ellerinde kalmasını isterler; fakat hakikatte halkın iradesinin tecellisine düşmandırlar. Bu düşmanlık o kadar büyüktür ki, bu hususta mağlup olmak ihtimali karşısında yabancı kuvvetlere müracaat eden hükümdarlar yok değildir. Tarih, bu tür hükümdarları kaydetmiştir.

Bütün sefirler hazretlerinin Türkiya halkının ve Türkiya milli ordusunun mevcut mücadelede muvaffak olması için vuku bulan temennilerine özel olarak teşekkür ederim. Bu mücadeledeki muvaffakiyet, bütün Doğu'yu ve Doğu'daki mazlum milletleri elbette alakadar eder.

Biz eminiz ki, mücadelemizde Doğu milletleri, İslam âlemi ve medeniyet cihanı bizimle beraberdir. Bu teveccühün Türkiye'yi kati zafere ulaştıracağına şüphemiz yoktur. Dostlarımız bu kati neticeyi inşallah pek yakında görmekle memnun olurlar.

* *Hâkimiyeti Milliye*, 16 Temmuz 1922, Numara: 558, s.1. Ayrıca bkz. Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri*, Kaynak Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 1997, s.150-151. *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı metin Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

FRANSA MİLLİ BAYRAMI NEDENİYLE ALBAY MOUGIN'İN VERDİĞİ YEMEKTE KONUŞMA*

(14 TEMMUZ 1922)

Muhterem Miralay,

Fransız milletinin milli bayramı münasebetiyle tertip ettiğiniz bu ziyafette hazır bulunduğumdan memnunum. Fransız milleti 14 Temmuz Milli Bayramı'nı kutlarken, zannediyorum ki, ruhunda hürriyet ve bağımsızlık aşkını taşıyan her kavim, manen olsun bu kutlamaya katılmaktan kendini alamaz. Bu, pek tabiidir. Çünkü kanlı safhalarını derin bir hayret ve yorumla incelediğimiz Büyük Fransız İhtilali her ne kadar Fransız kavminin sinesinde parlamış ise de neticeleri dünya çapında olmuştur.

Bugün hürriyet ve bağımsızlık için mücadele eden Türkiya halkının bu hususiaki hassasiyeti şüphesiz daha büyüktür.

* *Hâkimiyeti Milliye*, 16 Temmuz 1922, Numara: 558, s.1-2; *Vakit*, 19 Temmuz 1922, Numara: 1654, s.2. Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmî Yayınlara Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri*, Kaynak Yayınları, İstanbul, Şubat 1997, s.146-150. Metnin Fransızca örneği için bkz. "Archives d'Outre - Mer, 11 APOM 34"ten aktaran: Paul Dumont, *La Turquie et La France a L'époque d'Atatürk, Collection Turcica I*, Paris, 1981, s.99-102.
Hâkimiyeti Milliye ve *Vakit*'teki eski yazı metinler Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur. Fransızca metin Bertan Onaran tarafından Türkçeye çevrilmiştir.
Mustafa Kemal Paşa'nın konuşması, *Hâkimiyeti Milliye*'de şu açıklamadan sonra yer almış:

> "Cuma günü, Fransız milli bayramı sebebiyle, Miralay Mojen Cenapları tarafından istasyondaki ikâmetgahında bir kabul resmi icra edilmiş ve siyasi rical ve memurlarımızdan pek çok zevat tebriklerde bulunmuşlardır. Öğleden evvel, Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri yaverleri Muzaffer Bey'i göndermişlerdir. Bilhassa ziyaretçiler arasında İcra Vekilleri Reisi Rauf, Hariciye Vekili Yusuf Kemal, Müdafaai Milliye Vekili Kâzım Paşa, Dahiliye Vekâleti Vekili Ata, İktisat Vekili Mahmud Esad, Maliye Vekili Hasan Fehmi, Hariciye Encümeni Reisi Yunus Nadi, Tevfik Rüşdü, İbrahim Süreyya, Soysallı oğlu Subhi, Hariciye Siyasiye İşler Müdürü Hikmet, Kalemi Mahsus Müdürü Ferid Beyler bulunuyordu.
>
> "Öğleden sonra ise, İran Sefiri Kebiri Mümtazüddevle İsmail Han Hazretleri ziyaretinde bulunmuşlardır.
>
> "Gece de, Miralay Mojen Cenapları resmi bir ziyafet çekmiş ve bu ziyafette Büyük Millet Meclisi Reisi Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, Reisi Sani Adnan Bey, Birinci Reis Vekili Vehbi Efendi, Heyeti Vekile Reisi Rauf Bey ve bütün vekil beyler, Hariciye Encümeni Reisi Yunus Nadi, Lazistan Mebusu Ziya Hurşid Beyler ile Sivas Mebusu Emir Paşa, Matbuat Umum Müdürü Ağa oğlu Ahmed Bey bulunmuşlardır. Yemek pek samimi bir surette geçmiş ve Askeri Mızıka terennümsâz olmuştur. Yemeğin sonunda, Miralay Mojen Cenapları ayağa kalkarak, şu nutku îrad eylemiştir: [...]
>
> "Miralay Mojen Cenapları'nın bu nutkunu müteakip Fransa için temennilerde bulunulmuş ve o sırada mızıkanın başladığı "Marsyez" marşı ayakta dinlenmiştir. Bundan sonra Büyük Millet Meclisi Reisi Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretleri şu nutukla mukabelede bulunmuşlardır:" Bkz. *Hâkimiyeti Milliye*, aynı yerde. (Y.N.)

Efendiler! Monsieur Mojen siyasetten bahs etmemeyi tercih ettiğini söylediler. Ben de bu hususta kendilerine iştirak etmek isterim. Sözlerimi, ihtilal namına, bağımsızlık namına bazı tarihi hatıraları canlandırmaya hasredeceğim.

Malumdur ki, 1789 tarihine kadar Avrupa'nın her yerinde olduğu gibi Fransa'da da toplumun idare usulü teşkilatı ortaçağlı olmaktan kurtulamamıştı. Ahali sınıfları kanun ve adalet huzurunda başka başka mevkilerde bulunduruluyordu. Krallık iktidar ve salahiyetinin sınırı yoktu. Halk yalnız çalışıyor, mesaisinin mahsulünü ise asilzadelere, hükümdarlara veriyordu.

Hükümdarlar, bütün faaliyetlerini, kendi mutlak kudretlerini takviyeye hasrediyorlardı; ahaliyi esir, memleketi malikâne telakki eyliyorlardı. Neticede sefalet ve mahrumiyet halk tabakasını yakıp kavuruyordu. Kaynamaya meyleden ruhlar en nihayet taştı ve Büyük Fransa İhtilali meydana geldi.

Efendiler, ihtilalin başlıca üç sebebi vardı: Halk evvelemirde "hürriyet"lerini kazanmak mecburiyetiyle karşılaşıyordu. Bu, ihtilalin siyasi sebebi idi.

Ahali sınıfları arasındaki farkları, imtiyazları ortadan kaldırmak lazımdı. Bu da ihtilalin toplumsal sebebi!

Emeğin ve çalışmanın mükâfatını bizzat toplamak lazımdı. Bu da ihtilalin iktisadi sebebi!

Halbuki bu esaslar bütün dünyayı kapsayan ve genel esaslardır. Dolayısıyla ihtilal fikri Avrupa'ya, dünyaya yayıldı. Bununla beraber ihtilal birçok engel ve müşkülatı aşmak mecburiyetinde kaldı. Çünkü Avrupa'nın hükümdarları, imtiyaz sahipleri, ihtilalin bu kurtarıcı tecellisine mâni olmak istediler, fakat ne mukaddes ittifaklar, ne askeri ve siyasi tertipler cereyanı durduramadı. Hakikaten hiçbir kuvvet ihtiyaçtan ve ruhtan doğan ihtilal hareketine karşı koyamaz.

Efendiler, herhangi bir şahıs bir milleti ihtilale sevk edebilir. Fakat ihtilali milletin hedefine yöneltmek ve eriştirmek ancak bütün milletin alakasını temin ile mümkündür. Bunun cihanda tatbiki kabiliyeti ancak işi milli meclislerin üstlenmesiyle bulunmuştur. Fransızlar bunu takdir ettiler. 1789 senesinin Mayıs'ında Versay'da toplanan "Eta jenero"[1] kendisini "Milli Meclis" namıyla bütün Fransız milletinin hakiki temsilcisi ilan etti. Korku ve hiddet içinde kalan saray toplantı salonunu kapattırdı. Mebuslardan Giyotin'in[2] teklifi üzerine Milli Meclis için toplantı yeri olmak üzere Versay'da "Jodyum"[3] salonu seçildi. Bu salonun bizim toplantı salonlarımızla benzerliği olduğundan birkaç kelime ile tavsif edeceğim. Bu yer hakkında "Mişele"[4] diyor ki: "Hazin ve kasvetli bir yer... çirkin ve tefriş edilmemiş... Fakat daha iyi oldu, gerçi Meclis'in o günkü hali daha fakirane idi, ancak milleti daha iyi temsil etti. Salonda tahtadan yalnız birkaç sıra bulunduğundan mebuslar bütün gün ayakta kaldılar. Sanki bu mahal, yeni mezhep için bir beşik oldu. Bu heyecanlı heyetin ortasında bir masa üzerinde ayakta duran Meclis Reisi "Bayli",[5] Fransa'ya hakiki hürriyet bahşedecek bir anayasa temin etmeden yekdiğerinden ayrılmayacaklarına dair olan muhteşem yemin suretini bir elinde tutuyordu.

1 Fransızca kaynakta "Etats Généraux". (Y.N.)
2 Fransızca kaynakta "Guillotin". (Y.N.)
3 Fransızca kaynakta "Jeux de Paume". (Y.N.)
4 Fransızca kaynakta "Michelet". (Y.N.)
5 Fransızca kaynakta "Bailly". (Y.N.)

25 Haziran'da mebusların dağılmalarını emr ve tebliğ için kral tarafından gelen memura Meclis Reisi "Toplantı halinde bulunan Milli Meclis hiçbir emir dinleyemez!" dedi.

Mebuslardan "Mirabo"[1] ayağa kalktı ve dedi ki:

-Gidiniz, efendinize deyiniz ki, biz buraya milletin emir ve iradesiyle toplandık, buradan ancak süngülerin kuvvetiyle çıkartılabiliriz!

16. Lui emrivakii kabul etti, Milli Meclis de aynı zamanda Kurucu Meclis namını aldı.

Efendiler,

Saray bir türlü mağlubiyeti kabul etmiyordu, Paris'in etrafına efradının çoğu yabancı olan birçok alaylar toplamıştı. Kralın bu tarz hareketini kınayan nazır "Neker"[2] görevden alındı. Bu zatın görevden alınması bütün Paris halkını heyecana sevk etti.

"Neker"in resmi sokaklarda dolaştırıldı. Artık halk silah istiyordu "Otel Düze Nevaliye"[3] hücum edildi, oradaki toplar, silahlar alındı. Ve ahali arasında bir feryat koptu:

"Bastil'e, Bastil'e!..." Halk menfur zindanı zapt etmek suretiyle intikam ve heyecan hislerini dindirecekti.

Öfkeli bir sel kaleye çarptı. Kanlı bir mücadeleden sonra Parisliler zulmün ve istibdadın bir timsali olan Bastil'i zapt ettiler. Duvarlarında birçok masumların, günahsızların inlemeleri yankılanan bu kale en son taşına kadar yıkıldı. Yerle bir edildi. Yıkılan alelade bir bina değildi, asırlardan beri tahakküm ve tasallut eden müstebitlerin saltanat hırsları da bu binanın altında kalmıştı.

Efendiler, işte bu gün, 1789 senesi Temmuz'unun on dördüncü günü idi. 14 Temmuz Fransızların milli bayramı oldu, çünkü ihtilalin zaferi bugün tecelli etmişti. Bu milli bayram münasebetiyle muhterem miralaya tebrikler takdim ederken, 14 Temmuz gününü tarihe kaydeden bir milletin evladı olduğundan başkaca kendisini de tebrik ederim.

Efendiler, Mütareke esnasında bizim de toplantı halinde bir Meclisi Mebusan'ımız vardı. Bu, dağıtıldı. Millet yeniden bir meclisin toplanmasını temin etti, mebuslarını seçerek payitahta gönderdi. Bu meclis de tecavüze maruz kaldı.

Milletin dahili ve harici düşmanları onun şerefine, bağımsızlığına, toplumsal ve iktisadi hayatına, tabii haklarına karşı ittifak etmişti. Yüz otuz sene evvel Fransız milletinin pek haklı ayaklanma ve galeyanına sebep olan zulüm ve şiddet, hak ve adalet asrı olduğu iddia edilen yirminci asırda Türkiya halkına reva görüldü! Türkiya halkı tanınmayan ve çiğnenen hukukunu müdafaa için ayaklandı, bu ayaklanma onun için bir hak ve vazife oldu. Türkiya Büyük Millet Meclisi ve onun hükümeti böyle bir ayaklanmanın neticesidir.[4]

1 Fransızca kaynakta "Mirabeau". (Y.N.)
2 Fransızca kaynakta "Necker". (Y.N.)
3 Fransızca kaynakta "L'hôtel des Invalides". Türkçe karşılığı: Malul Gaziler Yurdu. (Y.N.)
4 Önceki paragrafta yer alan "toplanmasını temin etti" sözcüklerinden sonra, buraya kadar olan kısım *Vakit*'te sansür edilmiş. (Y.N.)

Efendiler, cihanın idareci ricali için daima nazarı dikkatta tutulması icap eden bir hakikat vardır: Fikirler cebir ve şiddetle, top ve tüfenkle asla öldürülemez. Hassas bir millete karşı işlenen zulmane muamelelerin onu daha ziyade takviye ettiği tecrübe edilmiştir. Hürriyet ve bağımsızlık aşkıyla galeyana gelen ve kaynayan bir kavmin ne harikalar yaratabileceğini Büyük Fransız İhtilali bundan yüz otuz sene evvel pek güzel ispat etmiştir. 1792, 1794 seneleri zarfında Fransa topraklarını çiğnemeye koşan büyük düşman ordularına karşı milli kudretin, milli heyecanın yarattığı ve –bir tarihçinin dediği gibi– birdenbire yerden biten ordular "Valmi" ve "Jamab"[1] muzafferiyetleriyle Fransız tarihini süslediler. İhtilal orduları düşmanı memleketinden kovmakla yetinmedi, karşı taarruza geçerek bütün Belçika'yı ve daha birçok yerleri Fransa'ya ilhaka muvaffak oldular. Yalnız bir General "Jordan"[2] kumandasındaki Fransız ordusunun yüz bin kişilik bir Avusturya ordusunu mağlup ve ricata mecbur etmesi suretiyle kazandığı zaferin sır ve hikmetini bilenler, İzmir'in işgali üzerine aynı heyecan ile çarpan kalplerden meydana gelen milli ordumuzun nelere kadir olacağını kolaylıkla tahmin edebilirler.

Efendiler, ayaklanma ve mücadele sebeplerimiz dahi Fransız milletini o kahramanca harekete sevk eden etkenlerden daha az kuvvetli ve daha az mantıki değildir.

Çok ümit ediyorum ki, hürriyet ve bağımsızlık için binlerce evladını topraklara gömen, insan hakları beyannamesiyle faziletli insanlığa en yüce düsturları ilham eden vatanperver ve inkılapçı Fransa'nın bugünkü evladı, Türkiya'nın haklı davasını fiilen teyit edecektir.

Siyasete temastan kaçınmak hususundaki vaadime sadık kaldığımı zanneder ve Monsieur Mojen'i tekrar tebrik ederim.

Paşa Hazretleri'nin bu nutku alkışlar ile karşılanırken, Türkiya'nın zaferi için temennilerde bulunulmuş ve mızıkanın başladığı İstiklâl Marşı ayakta dinlenmiştir.

1 Fransızca kaynakta "Valmy" ve "Jemmapes". (Y.N.)
2 Fransızca kaynakta "Jordain". (Y.N.)

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ RİYASETİ'NE*

(16 TEMMUZ 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus
Adet 2/388
Tezkere

Ankara
16.7.338 [1922]

İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti Celilesine

13. Fırka'nın Trabzon havalisinden kısmen Erzincan'a ve kısmen Samsun'a alınması üzerine efradın hemen yüzde onu firar ettiği ve bunlardan beş yüz kadarının da Batum ve havalisine geçtikleri ve Lazistan livasındaki mülki teşkilatın zaafından dolayı Hopa'da ve bütün sahillerde Bolşevik cereyanı ve propagandası hüküm sürdüğünden, bu teşkilatın da firarilerin Batum'a kaçmalarını kolaylaştırdığı tahakkuk ettiği ve Batum'a geçen efradımızın Batum'da bulunan mahut Laz Ziya'nın yol göstermesiyle köylere dağılarak "Türkler iyi adam olsalar biz kaçıp buralara gelmezdik. Bolşevik idaresi çok iyidir" gibi aleyhimizde propagandada bulundukları haber alındığından bahisle gerek firarın önü alınmak gerek sahildeki bu fena cereyanları kökünden kestirmek üzere silah ve cephanesiyle firar eden efrat ailelerinin başka mahalle sürülmesi hakkındaki emrin Doğu Cephesi'ni de ve yalnız memleket haricine firar edenleri kapsaması, Doğu Cephesi Kumandanlığı'ndan varit olan 13.7.38 [1922] tarih şifreli telgrafnamede bildirilmekte olduğundan, yüksek heyetlerince gereğinin yapılmasını ve neticesinin bildirilmesini rica ederim, Efendim.

Başkumandan

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7, D: 18, F: 36-2'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ercümend Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

METROPOLİT MİLETYOS EFENDİ'YE*

(16 TEMMUZ 1922)[1]

Milli bayram münasebetiyle vaki olan özel tebriklere ve temennilere teşekkür ve bilmukabele tebrikler beyan eylerim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal

* *Anadolu Ortodokslık Sadası*, 16 Temmuz 1922, No: 2, s.1. Eski yazı metin Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur.

1 Kaynakta tarih belirtilmemiş. 16 Temmuz 1922, yayımlandığı tarihtir. (Y.N.)

ANADOLU-BAĞDAD DEMİRYOLLARI MÜDİRİ UMUMİSİ MİRALAY BEHİÇ BEYEFENDİ'YE*

(17 TEMMUZ 1922)

Ankara
17.7.338 [1922]

Anadolu-Bağdad Demiryolları Müdiri Umumisi
Miralay Behiç Beyefendi'ye

1 Temmuz 338 [1922] tarihli mektuplarını ve Azariköy-Ayrıtepe dekovil hattının açılış töreni münasebetiyle hatıra olarak gönderilen ray parçasını memnuniyetle aldım. Özel hissiyat ve temennilerinize teşekkür ederim, Efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal

* Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi, Kutu No: 152, Belge No: 1. Eski yazı belge Dr. Derviş Kılınçkaya tarafından okunmuştur.

HÜSAMEDDİN BEY'E*

(17 TEMMUZ 1922)

17.7.38 [1922]

Reis Paşa Hazretleri şimdi aşağıdaki cümlelerle hitap ettiler.

1. Hüsameddin Bey,[1] sizinkiler işi gevşettiler. Beklediğimiz mitralyözler henüz gelmedi. Hiç olmazsa bir kısmını Maçka'dan kaldırıp nakil ve sevk etsinler. Bu konuda fazla gayret göstermelerini bildiriniz.

2. Birinci maddeye göre her ne yolda emek ve teçhiz lazımsa yedinci vapur sevkıyatınızı hemen temin etmek suretiyle muvaffakiyetinizi ve faaliyet göstermenizi rica ederim.

* Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi. Kutu No: 38. Belge No: 3. Eski yazı belge Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur.

1 M.M. Grubu (Müdafaai Milliye Grubu) Topkapı Şubesi kurucularından Süvari Yarbayı Hüsameddin (Ertürk) olmalı. M.M. Grubu Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'nin emrinde İstanbul'da gizli olarak faaliyet yürütüyordu. İstihbarat sağlamak, fesat cemiyeti mensuplarını tespit etmek, Anadolu'ya silah ve cephane sevk etmek gibi görevleri vardı. (Y.N.)

BOMBAY'DA HİNDİSTAN HİLAFET MERKEZ KOMİTESİ REİSİ MUHAMMED ÇOTANİ'YE*

(18 TEMMUZ 1922)

Yunan donanmasının harekâtı konusundaki cesur protestoları[1] için Hilâfet Merkez Komitesi'ne tebriklerimi ve teşekkürlerimi yollar, Hintli Müslüman kardeşlerimize minnettarlığımı bildiririm.

* P.B.A. (Paris Büyükelçiliği Arşivi)- Hindistan Hilafet Komitesiyle Muhaberat, 1922'den aktaran: Bilâl N. Şimşir, *Atatürk ile Yazışmalar I (1920-1923)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s.229.

1 Hindistan Müslümanları, Yunan donanmasının İstanbul'u üs olarak kullanmasına ve oradan kalkıp Türkiye'nin Karadeniz limanlarını bombalamasına izin verdiği için İngiltere'yi sert biçimde protesto etmişler, bu davranışın, İngiltere'nin Türk düşmanlığı politikasına yeni bir örnek olduğunu belirtmişlerdi... Atatürk buna teşekkür ediyor. (Bilâl N. Şimşir'in notu.)

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE KONUŞMA
BAŞKUMANDANLIK KANUNU'NUN UZATILMASI HAKKINDA*
(20 TEMMUZ 1922)

Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri (Ankara): Efendiler bu önerge münasebetiyle müddetinin uzatılması söz konusu olan Başkumandanlık Kanunu hepimizin hatırında olduğu gibi milli bağımsızlık mücadelesinde geçirdiğimiz en buhranlı günlerin ilhamının ürünü olmak üzere vücut bulmuştu.

Geçen sene, Ağustos'un ilk günlerinde yüce Meclis harp vaziyetinin gerektirdiği en katî ve en ciddî tedbirleri anarken bu kanunu yapmış ve bu kanuna ilave ettiği özel bir madde ile millî iradenin, kendi iradesinin mühim bir kısmını naçizane uhdeme vererek beni zaferin elde edilmesine memur eylemişti.

Efendiler, dünyada hiçbir Meclis yoktur ki, iki şartın tahakkukuna kani olmadıkça böyle bir salahiyeti kendi arzusuyla herhangi bir kimseye versin. O şartlardan birisi: fevkalade ve müstesna bir halin mevcut olduğuna isabetle karar vermek. İkincisi: Kendisine salahiyet verilecek kimse hakkında şüphe ve tereddütten uzak ve azami emniyet ve itimadın husulünü görmüş olmaktır. Yüce Meclis'iniz, 5 Ağustos'ta bu kanunu oybirliğiyle kabul etmekle her iki noktayı ispat etmiş ve göstermiş oldu. Birinci noktadan dolayı yüksek heyetinizi takdir ve tebrik ederim. İkinci nokta ki, âcizane hakkımda azamî bir emniyet ve itimadı ifade eder, bundan dolayı da yüksek heyetinize büyük bir saflık ile teşekkür arz ederim. Ancak bu maddenin ifade ettiği üzere, söz konusu olan salahiyetin âcizlerine verilmesi, ordunun maddî ve manevî kuvvetini yükseltmek ve sevk ve idaresini sağlamlaştırmak maksadıyla vuku bulmuştu. Kemali iftiharla ve büyük bir memnuniyetle arz ederim ki, bugün ordumuzun manevî kuvveti en yüksek derecededir. *(Elhamdülillah sesleri.)* Ordumuzun maddî kuvveti dahi fevkalade hiçbir tedbire ihtiyaç duymaksızın millî emelleri tam bir emniyetle elde edecek mertebeye ulaşmıştır. Bu sebeple artık böyle bir salahiyeti idame etmeye lüzum ve ihtiyaç kalmadığı kanaatindeyim. *(Bravo sesleri.)* Bugün sona erdiğini görmekle memnun olduğumuz bu ihtiyacın inşallah bundan sonra da ortaya çıktığını görmemekle bahtiyar olacağız. *(İnşallah sesleri.)*

Efendiler millî hâkimiyetin kayıtsız şartsız millette olduğunu tespit ve ifade eden Teşkilatı Esasiye Kanunu hükmünce bugünkü Başkumandanlık makamı dahi geçici-

* *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, 1340-1338, Türkiye Büyük Millet Meclisi Matbaası, Ankara, c.21, s.439-440'taki eski yazı zabıt Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur. Ayrıca bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.21, TBMM Matbaası, Ankara, 1959, s.430-431.
Mustafa Kemal Paşa bu konuşmayı, Büyük Millet Meclisi'nin 20 Temmuz 1922 günü öğleden sonra saat 1.40'ta açılan ve riyasetini Reisi Sani Dr. Adnan Beyefendi'nin yaptığı 77. toplantı 1. celsesinde yapmıştır. (Y.N.)

dir. Başkumandanlık sıfat ve salahiyeti doğrudan doğruya yüce Meclis'inizin manevi şahsiyetinde bulunmaktadır. Böyle bir makamın, hadiselerin icabı olarak geçici olarak meydana getirmiş olduğunuz bu makamın sürüp gitmesi, olsa olsa Misakı Milli'mizin asli ruhu ile birlikte kati neticeye ulaşacağımız güne kadar devam eder. *(Tabii sesleri.)* Yüce Meclis'inizin ilk toplanma günlerinde kabul ettiği bir esas vardır ki, o esas milli ananelerimizi ve dini mukaddesatımızı tamamen saklı bulundurur. Şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da o esasa uygun hareket ederek mesut neticeye emniyetle ulaşacağımıza şüphe yoktur. *(İnşallah sesleri.)* O gün kıymetli İzmir'imiz, güzel Bursa'mız, hilafet ve saltanat merkezi olan İstanbul'umuz, Trakya'mız anavatana iltihak etmiş olacaktır. *(İnşallah sesleri.)* O mesut gün geldiğinde, bütün milletle beraber yüksek heyetiniz ve ben de yüksek heyetiniz içinde bir fert ve bir üye olarak bittabi en büyük saadetleri idrakle müşerref olacağız.

Efendiler, riyaset makamınızda bulunmakla kıvanç duyan âcizleri o gün iki kere mesut olacağım. İkinci saadetimi temin edecek olan husus benim bundan üç sene evvel mukaddes davamıza başladığımız gün bulunduğum mevkie dönebilmekliğim imkânı olacaktır. *(Alkışlar.)* Hakikaten milletin sinesinde serbest bir millet ferdi olmak kadar dünyada bahtiyarlık yoktur. Hakikatlere vâkıf olan, kalp ve vicdanında manevi ve mukaddes hazlardan başka zevk taşımayan insanlar için ne kadar yüksek olursa olsun, maddi makamların hiçbir kıymeti yoktur. Sözlerime son verirken müzakereye konu edilecek kanunda bu salahiyetin kaldırılmış olmasını nazarı dikkatte bulundurmanızı rica ederim. *(Şiddetli ve sürekli alkışlar.)*

BATI CEPHESİ KUMANDANI İSMET, ERKÂNIHARBİYEİ UMUMİYE REİSİ FEVZİ, MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ KÂZIM PAŞALARA VE HEYETİ VEKİLE RİYASETİ'NE, MECLİS RİYASETİ UMUMİYESİ'NE*

(20 TEMMUZ 1922)

20 Temmuz 1922

Batı Cephesi Kumandanı İsmet, Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Fevzi, Müdafaai Milliye Vekili Kâzım Paşalara ve Heyeti Vekile Riyaseti'ne, Meclis Riyaseti Umumiyesi'ne

1. Bugün nezdime gelen Fransız Albayı Mujen,[1] Pelle'den aldığı gizli telgrafname muhteviyatını bildirdi. Yunanlıların Bursa'yı elde tutmak üzere Sevr hattına çekileceklerini ve bunun yakın olan konferansta İtilaf devletlerine karşı hüsn-ü ibrazı maksadına iktiran ettirileceğini anladığını beyan ediyor.[2]

Mujen, benim cephede bulunmamın konferansa tesir için faydalı olacağını, konferanstan evvel yahut konferans esnasında taarruzun pek kıymetli neticeler vereceğini ilave etti.

Albay'dan, Yunan Cephesi'nden Trakya'ya veya geriye naklolunan birlikler hakkında kati malumat elde edilmesini ve verilmesini rica ettim. Memnuniyetle kabul etti.

Bu hususta; General'e yazacağı telgrafa, ancak dört gün sonra cevap almak mümkün olacağını söyledikten sonra, alınacak cevapta, Trakya'ya giden kuvvetleri anlamak mümkün olacağını, fakat cephe gerisindeki değişikliklerin incelenmesini –orada adamları olmadığından– pek mümkün görmediğini ifade etti.

2. Düşman ordusunun ricatını anlamaktaki müşkülatı takdir ederim. Ancak buna muharebesiz müsaade etmekteki maddi, manevi ve siyasi zararın ne kadar büyük olacağını nazarı dikkate alarak, bütün alakadarların her türlü tedbire girişmeye, her günkü düşman durumunu tespite ve taarruz anının katiyen kaçırılmamasına son derece dikkat ve basiret sarf etmeleri lazımdır.

3. Ordular şimdiden taarruz için her türlü tertibatı almalı ve buna göre hazırlıkları tamamlamalıdır.

4. Ben iki üç güne kadar cepheye hareket edeceğim. Hareketimin zaman ve tarihini ayrıca arz edeceğim.

Mustafa Kemal

* Askeri Tarih ve Strateji Etüt Başkanlığı Arşivi, No. 1/4478, Klasör 1753, Dosya 78, Fihrist 3-4'ten aktaran: *Türk İstiklâl Harbi II nci Cilt Batı Cephesi 6 ncı Kısım I nci Kitap Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz (10 Ekim 1921-31 Temmuz 1922)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1994, s.211-212.

1 Mougin. (Y.N.)

2 Cümle düşüklüğü. *Türk İstiklâl Harbi...*'nde böyle yayımlanmış olmasından kaynaklanıyor. (Y.N.)

DOĞU CEPHESİ KUMANDANLIĞI'NA*

(20/21 TEMMUZ 1922)

Gayet mühim ve aceledir.
Zata mahsustur.

20/21.7.1338 [1922]

Doğu Cephesi Kumandanlığı'na

Ankara'daki genel vaziyet hakkında peyderpey malumat arz etmekteyim. Bu cümleden olmak üzere Meclis'in, Heyeti Vekile'nin ve Müdafaai Hukuk Grubu'nun en son vaziyetleri hakkında aşağıdaki izahatı yüksek görüşlerine arz eylerim.

1. Meclis son günlerde vaziyetin gerektirdiği faaliyet şekline girmiş gibidir. Başkumandanlık Kanunu, Sakarya Muharebesi esnasında bu makama verilmiş olan fevkalade salahiyete lüzum kalmadığı tarafımdan ifade edilerek Meclis'çe yeniden ve oybirliğiyle kabul edilmiş ve bu yeni kanunun üç ay müddetle sınırlanmasına lüzum görülmeyerek başkumandanlık vazifelerine lüzum kalmadığı zaman Meclis kararı ile lağvedilmek üzere geçici olmayan bir mahiyet kazanmıştır. Meclis'teki olumsuz cereyanlar sınırlı ve belirli şahıslardan ibarettir. Olumsuz düşünen bu üyeler açık olmayan ve hasis propagandalarla zaman zaman fikirleri bulandırmaya çalışıyorlar. Buna rağmen Meclis'in çoğunluğunu teşkil eden temiz vicdan sahipleri belirli maksat etrafında sevk ve idare edilmektedir. Son günlerde Meclis'i idare yolunda harcanan mesai oldukça memnuniyet verici neticeler vermiştir.

2. Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Grubu, dahili nizamnamesini yenilemiş ve daha kuvvetli bir şekle sokmuştur. Fuad Paşa Hazretleri tarafımdan vuku bulan teklif üzerine grubun riyasetine seçilmiş ve adı geçenin bu mevkide Meclis işlerini tanzim hususunda şimdiye kadar mahsus olan yardımından pek ziyade istifade beklenmektedir.

3. Şekil sureti arz edilmiş olan İcra Vekilleri Heyeti, vazifesine sükûnet ve muvaffakiyetle devam etmektedir. Genel kurulda müzakeresine başlanan Heyeti Vekile'nin vazife ve mesuliyetine ait kanunun tamamlanması kolaylıkla olduğu takdirde uzunca bir zaman için Ankara'daki genel ahenk tanzim edilmiş olacaktır.

Birkaç güne kadar cepheye hareket edeceğim, Efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal

* Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1960, s.1162.

DOĞU CEPHESİ KUMANDANI KÂZIM KARABEKİR PAŞA'YA*

(22 TEMMUZ 1922)[1]

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Başkitabeti
Zabıt ve Kavanin Müdüriyeti
Adet: 1171

Ankara
22.7.1338 [1922]
Şifre

Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri'ne

C. Büyük Millet Meclisi'nin fevkalade vaziyetinden dolayı diğer meclislerle kıyaslanamayacak derecede gizli celseler yapılmış ve şimdiye kadar vuku bulan gizli celse miktarı 197'ye ulaşmıştır. Bu celselerin hepsi az çok tarihi bir ehemmiyete sahip olmakla beraber, vakaların cereyanı esnasında genel olarak zatı devletlerinin öğrendiği hususları ihtiva ederler. Gizli celselerin basılması, tabii halin dönmesine ve müsait zamanların gelmesine bağlı olduğu gibi, bunlardan bir kısmının zabıtları da henüz bir araya getirilememiştir.

Gizli ve açık bütün Meclis çalışmalarından zatı samilerini eskisi gibi haberdar etmeye devam eyleyeceğimi arz ederim, Efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal

Kapadım
24'te
Muzaffer

* *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.4, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1985, s.491. Ayrıca bkz. Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1960, s.1154.
Yukardaki belge, şu telgrafın cevabıdır:

"Milli Meclis Riyaseti'ne

"Şimdiye kadar yapılan gizli celseler hakkında hiç malumat alamadım. Herhangi bir surette aydınlatılmamı rica ederim. 12.7.1338 [1922]

Edirne Mebusu ve Doğu Cephesi Kumandanı
Kâzım Karabekir"

Bkz. *Aynı kaynaklar.* (Y.N.)

1 Belge, *İstiklâl Harbimiz*'de "24 Temmuz 1922" tarihlidir. Üzerindeki işaretlerden, 22 Temmuz'da kaleme alınan telgrafın 24 Temmuz'da çekildiği anlaşılmaktadır. (Y.N.)

TÜRKİYA BÜYÜK MİLLET MECLİSİ REİSİ SANİSİ DOKTOR ADNAN BEYEFENDİ'YE*

(22 TEMMUZ 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet: 6/359
Tezkere

Ankara, 22.7.338 [1922]

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi Sanisi
Doktor Adnan Beyefendi'ye

22.7.38 [1922] akşamı cepheye doğru hareket edeceğimden, yokluğumda Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti'ne ait işlerin ve hususların tarafı âlilerinden vekâleten yürütülmesini rica ederim, Efendim.

Türkiya Büyük Milet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7, D: 18, F: 60-7'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ RİYASETİ'NE*

(22 TEMMUZ 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet: 6/36
Tezkere

Ankara
22.7.338 [1922]

İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti Celilesine

22.7.38 [1922] akşamı cepheye doğru hareket edeceğimden, yokluğumda Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti'ne ait işler ve hususlar Reisi Sani Doktor Adnan Beyefendi tarafından vekâleten yürütülecektir, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7, D: 18, F: 60-6'da bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

DOĞU CEPHESİ KUMANDANLIĞI'NA*

(23 TEMMUZ 1922)[1]

Doğu Cephesi Kumandanlığı'na

Milli bayramı tebrik eder, kahraman ordumuzun en kısa zamanda galibiyet ve zafere ulaşmasını temenni ederim, Efendim.

Başkumandan Gazi
Mustafa Kemal

* *Varlık*, 23 Temmuz 1922, sayı 67, s.1. Eski yazı metin Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur.
1 Kaynakta telgrafın tarihi belirtilmemiş. 23 Temmuz 1922, metnin kaynakta yayımlandığı tarihtir. (Y.N.)

ADNAN BEYEFENDİ'YE*

(24 TEMMUZ 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet 1/704

Başkumandanlık
Konya
24.7.338 [1922]

Adnan Beyefendi'ye

1. Anadolu'dan Trakya'ya düşman piyade ve topçu kıtalarının nakli hakkında hariçte yayılan haberlerin abartılı olduğu cephede yakından yapılan incelemelerle anlaşılmaktadır. Şimdiye kadar Anadolu'dan ancak iki üç piyade alayının Trakya'ya nakledildiği teyit edilmiştir. Bu alaylarla Trakya'da evvelden beri mevcut olan kıtalardan düşmanın orada üç fırkalı bir kolordu teşkil etmekte olduğu tahakkuk ediyor.

2. Yunanlılar cepheden bazı kıtaları geriye nakletmeye karar vermiş ve kıtalar hazırlıklarını yapmış iken tekrar naklinden vazgeçildiği ve cephede alıkonulduğuna dair haberler vardır. Düşmanın maksadı ve vaziyeti henüz meydana çıkarılamadı.

3. İstanbul'dan alınan son malumat Yunanlıların kati surette bir şeye karar vermediklerini, Atina gazetelerinde İstanbul'un Yunan ordusu tarafından işgali hakkındaki neşriyatın efsaneden ibaret olduğunu gösteriyor. Trakya'daki Yunan yığınağının Sulh Konferansı üzerine bir tesir yapmak ve İzmir'i tahliyeye mecbur olurlarsa Trakya'dan feragat etmeyeceklerini anlatmak fikri ile yapıldığına ihtimal verilmektedir. Buna kani bulunmakla beraber, Fransızların her ihtimale karşı ihtiyati tedbirlere giriştikleri ve Çatalca hattının sonundaki muhtelif istikametlerin gözetlenmesine ve Hadım Köyü'ndeki eski tahkimatın tamirine emir verdikleri ve Trakya sınırına bazı nakliye kıtaları gönderdikleri istihbar edilmiştir. Bunların icabında diğer Fransız ve İtilaf kıtalarıyla takviye edilecekleri söyleniyor.

4. Ben General Tavsent'le[1] görüşmek ve iki gün sonra cepheye dönmek üzere Konya'ya gidiyorum.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7, D: 18, F: 46-18'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Townshend. (Y.N.)

"Adnan Beyefendi'ye" başlıklı ve 24 Temmuz 1922 tarihli belge.

HEYETİ VEKİLE REİSİ RAUF BEYEFENDİ'YE*

(24 TEMMUZ 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi
İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet 1/72

Batı Cephesi
24.7.338 [1922]

Heyeti Vekile Reisi Rauf Beyefendi Hazretleri'ne

Cephede şimdiye kadar tespit olunan malumata ve yakından yapılan incelemelere göre düşmanın hakiki vaziyeti ve maksadı meydana çıkarılamamıştır.

Vaziyetin tespiti için Cephe Kumandanlığı'nca muhtelif tedbirlere teşebbüs edilmiştir. Ben bir iki gün sonra dönmek üzere General Tavzhend[1] ile görüşmek için Konya'ya gidiyorum.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: *İstiklâl Harbi İle İlgili Telgraflar*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara, 1994, s.22-23. Aynı belgenin "Heyeti Vekile Riyaseti'ne" başlıklı örneği için bkz. Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Arşivi, Dolap 30, Göz 5, Klasör 1756, Dosya 89'dan fotokopisiyle birlikte aktaran: *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Mart 1967, sayı 59, Vesika No: 1354. *İstiklâl Harbi İle İlgili Telgraflar*'daki eski yazı belge Ahmet Hezarfen, *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*'ndeki ise Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Townshend. (Y.N.)

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ RAUF BEYEFENDİ'YE*

(25 TEMMUZ 1922)

Hariciye Vekâleti'ne

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nden gelen ve İngiltere Parlamentosu üyelerinden General Tavshend[1] ile görüşmesinden bahseden 25.7.338 [1922] tarihli şifre telgrafname çözümünün tasdikli sureti ekte takdim kılınmıştır.

Türkiya Büyük Millet Meclisi
İcra Vekilleri Heyeti Reisi
Hüseyin Rauf

Türkiya Büyük Millet Meclisi
İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti

Adet: 1/81
Makine başında.

Suret

Konya-Konak
25 Temmuz 338 [1922]

İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Beyefendi'ye

1. General Tavshend[1] ile görüşmemin özeti aşağıdadır. General, parlamentosunda mensup bulunduğu parti üyelerini ikna ederek görüşmek üzere gelmiştir. Bazı girişlerden sonra barış hakkında müşkülpesent olmayıp makulat dahilinde anlaşabileceğimizi takdir buyurduğunu söyledi. Ve dolayısıyla barış hakkında fikirlerinin ne olduğu sordum.

Yunanlıların Anadolu'yu tahliye etmelerinin muhakkak olduğunu ve ancak Trakya hakkında şimdilik fazla taleplerde bulunmayıp İslamların hukuklarının muhafaza edilmesi kaydıyla Edirne'nin bahsolunan mesele haricinde bırakılması icap edeceği kanaatinde bulunduğunu ve Çanakkale'ye gelince, bir Türk, İngiliz, Fransız ve İtalyan garnizonu tesisi ile bunların başında Danimarka, Felemenk gibi hariç bir devlet memuru bulundurmak suretiyle Çanakkale hakkında kuvvetli teminat talep edileceğini söyledi.

Bence bunların teferruat olduğunu, barışın kararlaştırılması, meselelerin ruhunun nazarı dikkate alınmasıyla mümkün olacağını ve bu suretle teferruatın kendi kendine

* Aslı, TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030. 10-1.1.1'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. fotokopisiyle birlikte aktaran: *Atatürk'ün Milli Dış Politikası (Milli Mücadele Dönemine Ait 100 Belge 1919-1923)*, c.1, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, s.438-443. Eski yazı belgeler Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Townshend. (Y.N.)

halledilmiş bulunacağını söyledim. General devamla, İzmir'in tahliyesi Paris'te kararlaştırıldı. Fransa ve İngiltere barış istiyor. Türk-Yunan harbi devam ettikçe dünyada barış olmayacaktır. İngiltere Türkiya'nın barışı ile en ziyade alakadar ve menfaattardır. Çünkü aksi takdirde Hindistan, Mısır, El Cezire de mücadeleden azade kalmayacaktır. Ve iş Küçük Asya'nın tahliyesi ve Trakya meselesinin başka zamana bırakılması ve Çanakkale'nin arz ettiğim üzere idaresidir, dedi. İngiltere, Fransa ve İtalya adli, mali, iktisadi, askeri kapitülasyonlarla fazla taleplerde bulunmayacaklar mı? soruma, hayır hayır bulunmayacaklardır. Bu söylediklerimi tutmak mecburiyetindedirler, çünkü İngiltere ve Fransa'nın barışa kati ihtiyacı vardır. Herkes bu fikirdedir. Puankare[1] ve Guro[2] ile görüştüm. Bunlar da işin halline isteklidirler, cevabını verdi. Biz de ciddi olarak barış istiyoruz. Barışa doğru atılan her hakiki adımı memnuniyetle karşılarız. Müşkülpesent değiliz. Müşkülpesent, Loyd Corc,[3] Gürzon[4] ve İngiltere hükümetidir, dedim. Pek doğru söylüyorsunuz. Davanız açıktır: Ben bunu takdir ediyorum. Geçen seneden beri sizinle hemfikirim. Hemen Londra'ya dönüp barışın hızlandırılmasına çalışmalıyım, dedi. Ancak Ankara'ya kadar gitmek hususundaki arzusunun da fazla olduğunu anladığımdan ve Ankara'daki arkadaşlar ile görüşmekle benim ile görüşme neticesinde hasıl ettiği kanaati takviye edeceğini düşündüğümden, Ankara'ya gitmesini tensip ettim.

2. General ile bu gece birlikte yemek yiyeceğiz.

3. General ile görüşmede tercümanlık eden subayımız vasıtasıyla bugün aşağıdaki notları göndermiştir.

Görüşmemizden mütehassis olmuş, barış imza edildiği takdirde mali ve iktisadi hususlar için kayınpederi dolayısıyla çok yardımda bulunabilecekmiş. Kayınpederi, Kont Kahen Roçild[5] ve Morgin Harcehs[6] gibi pek zengin bir banker olup, Fransız ve İngiliz maliyecilerin hemen bir yarısı bunun ile iş yapmak için işaretine bakarlarmış; bu ve buna bağlı gruplar Anadolu'da şimendifer yapmak, madenleri işletmek için çok istekli imişler. Bunların hepsine dolaylı olarak tesir edecekmiş ve bu vesile ile şahsi tanışıklığı olan Rauf Bey'le doğrudan doğruya bu işlere dair açıkça görüşebileceğini, Türkiya'ya karşı kalbi bağlılığı olduğunu söylemiştir. Hemşirezadesi[7] Kont Rosfild'e[8] pasaport verip Anadolu'ya müsaade edilirse bir iki ay sonra bir mütehassıs ile birlikte belirtilen hususlar dahilinde işe başlanabileceğini, Paris'te Ferid Bey ile bir borçlanma meselesine dair bahsolunan hemşirezadesiyle müzakere yapıldığını, İskenderun'a döner dönmez hemen Londra'ya mensup bulunduğu partiye bir telgraf çekerek barışın kolay olduğunu bildireceğini ve bu vesile ile Loyd Corc'un mevkiinin müşkülleşeceğini söylemiştir.

Başkumandan
Mustafa Kemal

1 Poincaré. (Y.N.)
2 Gouraud. (Y.N.)
3 Lloyd George. (Y.N.)
4 Curzon. (Y.N.)
5 Kahen Rotchehild. (Y.N.)
6 Morgan Harches. (Y.N.)
7 Hemşirezade: Kız kardeş çocuğu, yeğen. (Y.N.)
8 Rosfield. (Y.N.)

ADNAN BEYEFENDİ'YE*

(26 TEMMUZ 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi
İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet

Konya-Konak
26.7.338 [1922]

Adnan Beyefendi'ye

1. Yunan ordusunun Sevr hattına çekileceğine dair henüz hiçbir emare yoktur. Son haberler, İzmir'den harice nakliyat pek az olduğunu ve bilakis köylerden[1] cepheye fazla miktarda mühimmat nakliyatı devam ettiğini, Hacı Anesti'nin geride kalmış perakende efradını cepheye sevk ettirmekte olduğunu ve İzmir'in ilhak veya muhtariyetinin ilan olunacağına dair İzmir gazetelerinde her gün havadisler yayımlandığını gösteriyor.

2. Birkaç günden beri düşman tarafında gözlenen yangınların, adı geçenin kendi siperleri ilerisindeki arazide bulunan orman, ot ve ekinleri yakıp atış meydanlarını temizlemek maksadı ile çıkarıldığı anlaşılmıştır.

3. Yunan Başkumandanı Hacı Anesti'nin 29 Temmuz 38'de [1922] Mudanya'ya geleceği ve orada Trakya Kolordusu Kumandanı ile görüşeceği istihbar edilmiştir.

4. Yarın 27 Temmuz Akşehir'e gideceğim.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7, D: 18, F: 39, 39-1'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Aynı telgrafın 26/27 Temmuz 1922'de "Riyaset Kalemi Mahsus Müdürü Hayati Bey Vasıtasıyla Rauf Beyefendi'ye" çekilen örneği için bkz. fotokopisiyle birlikte aktaran: *İstiklâl Harbi İle İlgili Telgraflar*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara, 1994, s.28-29. Eski yazı belgeler Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 *İstiklâl Harbi İle İlgili Telgraflar*'da "gerilerden". (Y.N.)

REİSİ SANİ ADNAN BEYEFENDİ'YE*

(27 TEMMUZ 1922)

Türkiya Büyük Mlilet Meclisi Riyaseti
Kalcmi Mahsus Müdüriyeti
Adet 1/712

Batı Cephesi
27.7.338 [1922]

Riyaset Kalemi Mahsus Müdürü Hayati Bey Vasıtasıyla
Reisi Sani Adnan Beyefendi'ye

1. Yunanlıların Çorlu havalisinde Çorlu Fırkası namıyla yeniden bir fırka teşkil ettikleri ve fırka karargâhının Çorlu'da yerleştiği teyit olunmaktadır. Şu suretle bu fırka evvelce teşkil edilen Edirne Fırkası ve öteden beri Trakya'da mevcut olan 6. Fırka'dan meydana gelen üç fırkalı bir kolordunun Trakya'da toplandığı tahakkuk ediyor. Evvelce söylediğim birkaç bağımsız alaydan başka cepheden kuvvet eksildiğine dair emare mevcut değildir.

2. Yunanlılar dört sınıf bahriye efradını kara hizmetlerinde istihdam edilmek üzere silah altına celp etmişlerdir. Bu dört sınıf bahriyenin tamamı evvelce terhis edilen 904 kara sınıfı efradına tekabül etmektedir.

3. Düşmanın Sevr hattına çekilmek hususundaki son havadislerin propaganda mahiyetinde kalacağı kuvvetle zannedilmektedir. Son günlerde cephenin bazı kısımlarında düşman efrat ve küçük subaylarının efradımızla görüşmek için müracaatları vaki olmaya başlamıştır. İki üç yerde özel olarak kabul edilen bu müracaatlarda düşman efrat ve küçük subayları kaç kere beyhude yere kan dökmeyelim, birbirimize silah atmayalım, siyasete kurban oluyoruz. Biz, barış olmazsa silah bırakacağız[1] *(kpekrh)*[2] gibi efradımıza manidar ifadelerde bulunmuşlardır.

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-9-A, D: 37, F: 30-1'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Aynı telgrafın "Riyaset Kalemi Mahsus Müdürü Vasıtasıyla Raif Beyefendi'ye" çekilen örneği için bkz. fotokopisiyle birlikte aktaran: *İstiklâl Harbi İle İlgili Telgraflar*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara, 1994, s.30-31. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 "Silah bırakacağız" sözcüklerinin aslı olan "terk-i silah edeceğiz" sözcükleri, *İstiklâl Harbi İle İlgili Telgraflar*'da yanlışlıkla "belki terk-i silâh edeceğiz" şeklinde okunmuş. (Y.N.)

2 Çözülmemiş şifre olmalı. (Y.N.)

4. Bir taraftan yeni teşkilat yapan düşmanın diğer taraftan ordumuzu gevşetmek[1] maksadıyla muhtelif tarzda ve esaslı surette propagandaya ehemmiyet vermiş olduğunu ve bir manevra karşısında bulunduğumuzu hesap ve kabul etmek lazımdır. Ordumuz düşmanın her türlü teşebbüslerini neticesiz bırakmak üzere bekleme vaziyetindedir.

5. General Towsend'in, hükümetinin malumatı olmaksızın Anadolu'ya geçtiği hakkındaki ihbarların bir safsatadan ibaret bulunduğu ve adı geçenin yarıresmi bir sıfat ve salahiyete sahip olduğu İstanbul'dan ihbar edilmektedir.

Başkumandan
Mustafa Kemal

1 *İstiklâl Harbi İle İlgili Telgraflar*'da sözcük yanlışlıkla "kuşatmak" şeklinde okunmuş. (Y.N.)

ADNAN BEYEFENDİ'YE*

(29 TEMMUZ 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet 1/724

Batı Cephesi
29.7.1338 [1922]

Riyaset Kalemi Mahsus Müdürü Hayati Bey Vasıtasıyla
Adnan Beyefendi'ye

1. Cephede düşman vaziyetinde bir değişiklik veyahut herhangi bir hareketi icap ettirecek yeni bir emare yoktur.

2. Bir alay İtalyan askerinin İzmir'e gönderildiğine dair ve son günlerde İtalyanlarda bazı dikkat çekici faaliyetler görülmekte olduğuna dair bir haber vardır.

3. Trakya'daki Yunan askeri faaliyeti hakkında alınan son haberler evvelki malumatı teyit edecek mahiyettedir. Fazla olarak Edirne'de örfi idare ilan edilmiş ve İslamlar aleyhinde yeniden baskılar başlamış, Çatalca sınırında Fransızlar bazı tedbirler almışlar.

4. Alasonya, Grabine, Turhala, Serfice, Kozana taraflarında isyan harekâtı başlamış olduğu, asilerin Kozana'da hükümet dairesini yakmaya teşebbüs ettikleri, bir jandarma müfrezesinin imha edildiği haber alınmıştır.

Dış İstihbarat

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nde bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Aynı telgrafın "Riyaset Kalemi Mahsus Müdürü Vasıtasıyla Rauf Beyefendi'ye" çekilen örneği için bkz. fotokopisiyle birlikte aktaran: *İstiklâl Harbi İle İlgili Telgraflar*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara, 1994, s.38-39. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

ERKÂNIHARBİYEİ UMUMİYE RİYASETİ'NE*

(29 TEMMUZ 1922)

Suret

Başkumandanlık

29.7.38 [1922]

Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'ne

1. Batı Cephesi mıntıkasında inşa edilmekte olan ve gelecekte inşa edilecek bulunan dekovil hatlarının süratle tamamlanması fevkalade talep olunmasından ve söz konusu hatların inşasına gerekli malzemenin mühim kısmının memleket dahilinden tedarikinin imkânsızlığından ve bazı kısımlarının ise harp kaçağından sayılı bulunmasından ve belirtilen malzemenin ilanlar ve eksiltmelerle[1] temin ve tedariki maddeten kolay ve keyfiyeten de yanlış bulunduğundan dolayı işbu hatlarla alakalı olan bütün masraflar hakkında söz konusu hatların inşa ve işletmesini üstlenmiş olan Şimendifer Müdüriyeti Umumiyesi'nce esas demiryollarında konulmuş usul dairesinde muamele yapılması ve bu yolda Müdüriyeti Umumiye'ce yapılan sarfiyatın hesaplarının Maliye Vekâleti Celilesince makbul ve muteber tutulması caridir.

2. Heyeti Vekile Riyaseti Celilesine, Maliye, Müdafaa, Nafıa Vekâleti Celilelerine, Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'ne ve Batı Cephesi Kumandanlığı'na bildirilmiştir.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi, Kutu: 174, Belge: 5. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.444. TİTE Arşivi'ndeki eski yazı belge Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur.

1 Aslı "ilânat ve munakasalarla". (Y.N.)

HEYETİ VEKİLE RİYASETİ'NE*

(29 TEMMUZ 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet

Akşehir
29.7.338 [1922]

Heyeti Vekile Riyaseti Celilesine
Şifre

Harp bölgesinde aşar muamelesinin ertelenmeksizin icrasına lüzum vardır. Bilhassa Sivrihisar, Aziziye, Seyitgazi, Bolvadin, Sandıklı, Dinar, Çivril, Çal, Sarayköy kazaları dahilinde nihayet bir hafta zarfında ordular yeni mahsullerden erzak tedarik etmek mecburiyetindedirler. Bunun için aşar muamelesinin müstacel[1] bir usul ile sona erdirilip ayni aşarın belirlenmesi ve teslimi ve köylünün satış keyfiyetinde serbest bırakılması icap eder. Biçilmiş mahsul hemen kalmamış olmakla beraber, kalmış bulunsa dahi bunun da tahmin ile ona bölünmesi mümkündür. Takip edilecek usulün süratle bildirilmesi rica olunur. Askeriye tarafı lüzum göstereceğiniz her türlü yardımı yapacaktır.

Başkumandan
M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-8-a, D: 25, F: 14'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Erol Şadi Erdinç tarafından okunmuştur.

1 Müstacel: Acele, çabuk. (Y.N.)

MIRALAY MOUGIN'E*

(29 TEMMUZ 1922)

Akşehir
29.7.338 [1922]

Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyefendi Vasıtasıyla Miralay Mojen'e[1]

Şifre
Makine başında.

Fransızlardan verileceği kararlaştırılmış olan iki bin mühim cephanenin şimdiye kadar ancak dokuz yüzü gelmiştir. Bundan dolayı çok teşekkür ederim. Kalanının mümkün olan süratle gönderilmesini temin buyurmalarını hassaten rica ederim ve bu hususiaki teşebbüskârânesini beklerim.

Başkumandan
M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-8-b, D: 26, F: 45'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Erol Şadi Erdinç tarafından okunmuştur.
1 Mougin. (Y.N.)

KAYMAKAM HÜSAMEDDİN BEY'E*

(29 TEMMUZ 1922)

29 Temmuz 38 [1922]

1. Cephede bulunan Reis Paşa Hazretleri'nden şimdi aldığım şifre çözümü de aynen aşağıda yazılıdır ve gayet gizli tutulması gerekmektedir.

2. Kaymakam Hüsameddin Bey'e:[1] Maçka silahhanesinde bulunan bir ağır ve iki yüz hafif makineli tüfeğin bir an evvel kaçırılması ve hiç olmazsa bunun bir kısmının birkaç gün zarfında Anadolu'ya naklinin temini için gayret sarf buyurmanızı rica ederim.

Fevzi

* Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi, Kutu No: 38, Belge No: 3. Eski yazı belge Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur.

1 M.M. Grubu (Müdafaai Milliye Grubu) Topkapı Şubesi kurucularından Süvari Yarbayı Hüsameddin (Ertürk) olmalı. M.M. Grubu Erkânharbiyei Umumiye Riyaseti'nin emrinde İstanbul'da gizli olarak faaliyet yürütüyordu. İstihbarat sağlamak, fesat cemiyeti mensuplarını tespit etmek, Anadolu'ya silah ve cephane sevk etmek gibi görevleri vardı. (Y.N.)

RAUF VE ADNAN BEYEFENDİLERE VE ALİ FUAD PAŞA'YA*

(30 TEMMUZ 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet

Akşehir
30.7.338 [1922]

Kalemi Mahsus Müdürü Hayati Bey Vasıtasıyla
Rauf Beyefendi'ye
Adnan Beyefendi'ye Şifre
Fuad Paşa Hazretleri'ne

1. Biri Uşak havalisinden, diğeri Eskişehir mıntıkasından iki düşman fırkasının Trakya'ya nakledileceği hakkında tekrar söylentiler başladı. Bazı haberler ise cepheden geriye kıtalar ve mühimmat nakledilmediğini ve bilakis perakende efradın cepheye sevk olunduğunu gösteriyor.

2. İngiliz Generali Harrington'un 28 Temmuz'da Sinekli'ye giderek Yunan vaziyetini inceleyeceği bildirilmekte ve Yunanlıların ileri hareketi halinde General'in Fransızlarla birlikte çalışacağı hakkındaki beyanatına fazla itimat doğru olmadığı ilave edilmektedir. Yunan Generali Hacı Anesti de Tekfurdağı'na[1] gitmiştir. Çatalca ara hattının düşman tarafından ve şimendifer hattı güneyindeki kısımlarının kuvvetli Yunan kıtaları tarafından işgal olunduğu ve bir fırka kadar kuvvetin Silivri üzerinden İstanbul'a yürümek için tedbirler aldığı haber verilmektedir. Son Atina müzakerelerinde İstanbul'un tehdit edilmesinin münakaşa edildiği teyit olunmuştur. İstanbul Yunan temsilcisi güya böyle bir harekete taraftar olmadığından istifa etmiştir.

3. Fransızlar, Yunan yığınağının, İstanbul üzerine yürümekten ziyade Sulh Konferansı üzerine tesir yapmak fikriyle olduğu kanaatindedirler. Bununla beraber, gerektiği zaman mukabele için hazırlıklarda bulunuyorlarmış.

4. Yunanlıların on güne kadar harp harekâtına başlayacakları ve 1. Yunan Filosu Kumandanı'nın gelecek harekât planını İngiliz amiraline verdiği söyleniyor.

M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7, D: 18, F: 45'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. fotokopisiyle birlikte aktaran *İstiklâl Harbi İle İlgili Telgraflar*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara, 1994, s.40-41. Cumhurbaşkanlığı Arşivi'ndeki eski yazı belge Musa Sarıkaya, *İstiklâl Harbi İle İlgili Telgraflar*'daki ise Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Tekirdağ. (Y.N.)

DEMİRYOLLARI MÜDÜRİYETİ UMUMİYESİ'NE*

(30 TEMMUZ 1922)

Demiryolları Müdüriyeti Umumiyesi'ne

8616

Gayet aceledir.
5830/50

30.7.38 [1922]

1. General Tavnşend[1] bugün 30.7.38 [1922] sabahı Ankara'dan hareketle akşam Konya'da bulunacaktır. Yarınki Pazartesi günü Konya'da istirahat ve Salı günü Adana İskenderun yoluyla seyahatine devam edecektir. Tren seyahati Demiryolları Müdüriyeti Umumiyesi'nce tanzim olunacaktır.

2. Konya Vilayeti'ne, Demiryolları Müdüriyeti Umumiyesi'ne yazılmıştır.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi, Kutu: 170, Belge: 10. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.445. TİTE Arşivi'ndeki eski yazı belge Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur.

1 Townshend. (Y.N.)

KALEMİ MAHSUS MÜDÜRÜ HAYATİ BEY VASITASIYLA RAUF BEYEFENDİ'YE, ADNAN BEYEFENDİ'YE, FUAD PAŞA'YA*

(31 TEMMUZ 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet 31.7.338 [1922]

Kalemi Mahsus Müdürü Hayati Bey Vasıtasıyla
Rauf Beyefendi'ye
Adnan Beyefendi'ye Şifre
Fuad Paşa Hazretleri'ne

1. 30 Temmuz 38 [1922] tarihli Bordo telsizine göre İstanbul işgali hakkında Yunan Maslahatgüzarı tarafından verilen notaya Fransız hükümeti olumsuz cevap vermiştir.

Pazar günü İzmir'de, İzmir'in Türk idaresine dönmeyeceğine ve Küçük Asya'nın işgal altındaki arazisinin Yunan ordusunun himayesi altında idarei muhtareye[1] sahip olduğuna dair Yunan hükümetinin beyannamesi ilan edilmiştir.

2. Trakya'daki Yunan askeri faaliyeti hakkında alınan son haberler aşağıdadır.

a) Doğu Trakya'da üç ve Batı Trakya'da bir olmak üzere Trakyalarda toplam dört fırka toplanmıştır.

b) Edirne'deki Kolordu Karargâhı Çerkesköyü'ne gelmiştir.

c) 27 Temmuz 38'den [1922] beri Çatalca ara hattında Yunanlılarla küçük çarpışmalar başlamıştır. Bir habere göre İstanbul'dan hareket ettirilen muhtelif sınıflardan meydana gelen bir Fransız müfrezesi de Yunanlılar aleyhinde çarpışmalara iştirak etmiştir. 29 Temmuz 38'de [1922] ara hat sınırını geçmek isteyen bir Yunan süvari keşif koluyla vaki olan çarpışmada düşman iki nefer ve üç hayvan yaralı vererek geri çekilmiştir. Sekiz torpidodan meydana gelen bir İngiliz filosu 30 Temmuz'da İstanbul'dan Marmara'ya çıkmıştır. Bir İngiliz alayı Malta'dan İstanbul'a geliyormuş.

Başkumandan
M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7, D: 18, F: 46'da bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. fotokopisiyle birlikte aktaran: *İstiklâl Harbi İle İlgili Telgraflar*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara, 1994, s.44-45. Cumhurbaşkanlığı Arşivi'ndeki eski yazı belge Musa Sarıkaya, *İstiklâl Harbi İle İlgili Belgeler*'deki ise Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Özerk yönetim. (Y.N.)

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ HÜSEYİN RAUF BEYEFENDİ'YE*

(31 TEMMUZ 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti — Akşehir
Kalemi Mahsus Müdüriyeti — 31.7.338 [1922]
Adet
Makine başında.

İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf Beyefendi'ye

C. 31.7.38 [1922] şifreye.

Yunanlıların gerek İstanbul'un işgali teşebbüslerine ve gerek işgal edilmiş memleketlerde muhtariyet ilan ettikleri hakkında bugün alınan haberlere karşı yapılacak siyasi tedbir, bunun İngiliz teşvik ve tasvibiyle yaptırıldığını ima ederek protesto edilmesinden ibarettir. Bundan başka bir tedbir hatırıma gelmemektedir. Askeri tedbirlere gelince, bunu bayram münasebetiyle Ankara'ya ulaştığımda şifahen arz ederim.

Başkumandan
M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-10-b, D: 45, F: 89'da bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir.
Mustafa Kemal Paşa'nın yukarıdaki telgrafı, İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf Bey'in şu telgrafına cevaben yazılmıştır:

"Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti — Ankara
Kalemi Mahsus Müdüriyeti — 31.7.338 [1922]
Adet
Makine başında.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Yunanlıların İstanbul'u işgale teşebbüsleri ve bu teşebbüslerinin tahakkuku halinde alınması lazım gelecek siyasi ve askeri tedbirler hakkındaki yüksek görüşlerinin bildirilmesini rica ederim, Efendim.

İcra Vekilleri Heyeti Reisi
Hüseyin Rauf"

Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-10-b, D: 45, F: 89-1'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belgeler Erol Şadi Erdinç tarafından okunmuştur. (Y.N.)

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ REİSİ SANİSİ ADNAN BEYEFENDİ'YE*

(31 TEMMUZ 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet
Şifre
Gayet aceledir.

Ankara
31.7.338 [1922]

Büyük Millet Meclisi Reisi Sanisi Adnan Beyefendi'ye

C. 31.7.38 [1922] tele.

Gelecek olan heyetin beraberinde ordunun aylık maaşı bulunacağından, Biçer yolunu tercih etmek de uygundur. Biçer'de otomobil bulundurulacaktır, Efendim.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7, D: 18, F: 4-3'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

FELAH GRUBU RİYASETİ'NE*

(AĞUSTOS 1922)[1]

Felah Grubu Riyaseti'ne

İstanbul

Batı Anadolu'da Eskişehir-Afyon hattına çekilerek yerleşen ve burada esaslı tahkimata giriştiği anlaşılan Yunan ordusu hakkında kesin bilgi edinilmesi lüzumu hasıl olmuştur.[2]

* Emekli Korgeneral Ekrem Baydar, "Mustafa Kemal'in Gizli Teşkilâtı'nı Ben İdare Ediyordum", *Cumhuriyet*, 27 Ekim 1970.
Kaynakta belge şu açıklamayla yer almaktadır: "... bir gece Ankara'dan bir şifre aldık. İmza yerinde Kurmay Binbaşı Tevfik Bey'in adı vardı. ... Şifre subayımızın çözüp getirdiği ve Gazi Paşa'nın çok önemli bir hususu emrettiği telgraf bugünkü dille ve özetle şöyleydi:" (Y.N.)

1 Kaynakta belgenin tarihi bulunmamaktadır. Ancak Büyük Taarruz öncesinde yazıldığı anlaşıldığından, Ağustos ayı içinde çekilmiş olmalıdır. (Y.N.)

2 Kaynakta imza bulunmamakta, şu açıklama yer almaktadır: "Bu şifreyi Mustafa Kemal Paşa da imza etmişti. Fakat, bir emniyet tedbiri olarak Mustafa Kemal'in imzası ayrıca şifre edilmişti." (Y.N.)

HARİCİYE VEKİLİ YUSUF KEMAL BEYEFENDİ'YE*

(2 AĞUSTOS 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet

Makine başında.

Akşehir
2.8.338 [1922]

Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyefendi'ye

Şifre

C. 1.8.38 [1922] tarihli şifreye.

Hamit Bey'e asker için müracaat vukuunda adı geçenin aşağıdaki surette cevap vermesi lazımdır.

İtilaf devletleri 16 Mart 36'da [1920] İstanbul'u resmen işgal ve bunu cihana ilan etmiş olduktan başka, herhangi bir tecavüze karşı silahla müdafaa edeceklerini de muhtelif vesilelerle birçok defalar resmen ilan etmişlerdir. Dolayısıyla bu defaki tecavüze karşı belirtilen devletler İstanbul'u müdafaa etmeye mecburdurlar. Müdafaadan âciz bulunmaları ise söz konusu olamaz. Bununla beraber, bu aczi resmen beyan ederek bize iade ve teslim ederlerse, biz bugün dahi İstanbul'u müdafaa etmeye hazırız.

Şakir Bey'e gelince, adı geçenin bu işe karışması manasızdır. Uygun görmüyorum.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7, D: 18, F: 50'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

"Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyefendi'ye" başlıklı ve 2 Ağustos 1922 tarihli belge.

KAHİRE'DE YAYIMLANAN *EL AHBAR* MUHABİRİNE BEYANAT*

(2 AĞUSTOS 1922)[1]

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Kahire'de yayımlanan "El Ahbar" muhabirine aşağıdaki beyanatta bulunmuştur:

"Biz daima yardım heyetlerinin memleketimiz dahilinde her bir surette seyahatlerine müsaade ettik. Biz hiçbir vakit icra edilecek soruşturmadan korkmadık. Bağımsızlığımıza halel gelmemek üzere her türlü tarafsız soruşturmaya razıyız. Askeri sebepler ve son Yunan harekâtı üzerine Samsun havalisindeki yerli Rumları müreffehen dahile sevk ettik. Yunanistan, ahalisi arasında meydana çıkan asabiyeti yatıştırmak maksadıyla Samsun'u bombardıman ederek birkaç günahsızın kanını akıttı. Bağımsızlığımız için harp eden askerimiz milli emelleri kuvveden fiile getirmeye gerek madden ve gerek manen muktedirdir. Doğu devletleri ile münasebetimiz fevkalade samimidir. Bilhassa Ruslarla münasebetimiz pek iyidir.

Alman-Rus anlaşmasına iştirakimize dair olan havadis yalandır. İktisadi ahvalimiz iyidir. Bu seneki ekinlerimiz memnuniyet verici bir derecededir. Askerlerimize gerek İstanbul ve gerek İslam âleminin kıymettar yardımı şayanı teşekkürdür.

* *İleri*, 2 Ağustos 1922, No: 1615, s.2. Eski yazı metin Ahmet Hezarfen ve Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 Kaynakta tarih belirtilmemiş. 2 Ağustos 1922, metnin *İleri*'de yayımlandığı tarihtir. (Y.N.)

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ RİYASETİ'NE*

(7 AĞUSTOS 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Tezkere

Ankara
7.8.338 [1922]

İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti Celilesine

Eğirdir Gölü'ndeki deniz vasıtalarının şimendiferler gibi Nafıa emrinde olarak askeriye hesabına çalıştırılması, şimdiye kadar elde edilmiş tecrübelere göre sakıncalı görüldüğünden, bu ana kadar halledilemeyen bu meselenin gölde bulunan deniz vasıtalarının ordu emrinde bağımsız olarak bir deniz müfrezesi tarafından çalıştırılması ve tamir hususunda kumpanya tamirhanesinden istifade edilmesi suretinde halli zaruri bulunduğu ve işlerin aciliyetinden dolayı bu hususta 1. Ordu'ya emir verildiği Batı Cephesi Kumandanlığı'ndan gelen 2.8.338 [1922] tarih ve 2/15695 numaralı şifreli tegrafnamede bildirilmiştir. Keyfiyetin Batı Cephesi Kumandanlığı'nın teklifi doğrultusunda hallini ve neticenin bildirilmesini rica ederim, Efendim.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-8-b, D: 26, F: 48-2'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Erol Şadi Erdinç tarafından okunmuştur.

KONYA MEBUSU ABDÜLHALİM EFENDİ'YE*

(7 AĞUSTOS 1922)

Ankara: 1210

Konya Canişin[1] Hazreti Mevlânâ
Konya Mebusu Abdülhalim Efendi Hazretleri'ne

C. Tebrikane dikkatinize teşekkür ve bilmukabele tebrikler beyan eylerim, Efendim.

7 Ağustos 1338 [1922]

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal

* Mevlana Müzesi Arşivi, D. No: 104/6'daki eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. Ahmet Atalay, *Millî Mücadele'de Konya Kuva-yı Milliyecileri (İlk Meclise Girenler)*, c.I, Konya, 1997, s.192. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Canişin: Birinin yerine geçen, birinin yerine oturan; vekil. (Y.N.)

BATI CEPHESİ KUMANDANI İSMET PAŞA'YA*

(9 AĞUSTOS 1922)

Zata mahsustur.

Ankara
9 Ağustos 338 [1922]

Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa Hazretleri'ne

Roma Temsilcisi Celâlettin Arif Bey'den, Hariciye Vekâleti'ne gelen 18.7.38 [1922] tarihli şifreli telgrafname aynen aşağıdadır, Efendim.

Başkumandan
Mustafa Kemal

Suret

Bütün dünya barışa teşne bulunmaktadır. Fransa ve İtalya anlaşma suretiyle buna ulaşmak istedikleri halde, İngiltere bize arzusu dairesindeki barışı kabul ettirmek yolunu tutuyor. Fransa ve İtalya'nın mali ve siyasi ahvali icabınca İngiltere'yi takip eyleceklerini ümit etmiyorsam da, Paris kararlarıyla kendilerini bir dereceye kadar bağlı saydıklarından, Misakı Milli'nin tamamen tatmini yönüne yanaşmayacakları da görülüyor. Dahili ve harici gaileler ve bilhassa İrlanda ile meşgul olan İngiltere, daha rahat zamanlarını bekleyerek barış arzusuna rağmen meselemizi uzatabilmek niyetindedir. Yeni hadiselerle lehimizde olarak ciddi vaziyet husule gelmeden, bugünkü şekliyle tamamen gayemize ulaşmayı ümit etmiyorum. Şahsi fikrim olarak harbin başlayabileceği hususundaki tehdidimin Şanzer[1] *üzerinde büyük tesir icra ettiğini gözlemlemekle, diğer taraftan Yunanlıların bağımsız bir hükümet teşkil ederek yeni bir vaziyet vücuda getirmeleri suretiyle bugünkü karışıklıktan kurtulabilmelerini düşünmekteyim. Neticesiyledir ki, bu yeni vaziyetin meydana getirilmesi hususunda eğer hazırlıklarımız müsait ise, akacak kanın mesuliyetini İtilaf devletlerine yükleyerek teşebbüsü bizzat ele alarak diğerlerinden evvel davranmaklığımız ve aksi takdir-*

* Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Arşivi, Dolap 30, Göz 5, Dosya 89, Klasör 1756'dan fotokopisiyle birlikte aktaran: *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Mart 1967, sayı: 59, Vesika No: 1357. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Şansölye. Fransızcası "Chancelier", Almancası "Kanzler". Almanya ve Avusturya'da hükümet başkanı, başbakan. (Y.N.)

de pek muhtemel olan Avrupa'nın karışmasını bekleyerek günden güne vakaları takip ederek aleyhimize bir cereyan olmamasına gayret etmekliğimiz gibi iki şıktan birine, kati olarak zamanının gelmiş olduğuna kanaat etmekte olduğum ve buradaki mesaime kati ve düzgün bir cereyan verebilmek için bu konuda alınacak kararın âcizane tarafıma tebliği rica olunur. 18.7.38 [1922]

Roma Temsilcisi
Celâlettin Arif

BATI CEPHESİ KUMANDANLIĞI'NA*

(13 AĞUSTOS 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti 13.8.338 [1922]
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet: 2/456
Şifre
Aceledir.

Batı Cephesi Kumandanlığı'na

C. 10.8.38 [1922] tarih ve 3/16592 şifreye.

Adana'da Kozan ve Maraş kalemlerinden Batı Cephesi'ne mürettep olarak celp ve sevki icap eden yirmi altı bin neferin mümkün olan süratle tamamen celp ve sevkleri icap edenlere emrolunmuştur, Efendim.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7, D: 18, F: 55-2'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ RİYASETİ'NE*

(13 AĞUSTOS 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet: 6/385
Tezkere
Gizli ve aceledir.

Ankara
13.8.338 [1922]

İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti Celilesine

Adana, Kozan ve Maraş Ahzı Asker[1] kalemlerinden Batı Cephesi'ne mürettep olarak celp ve sevki icap eden yirmi altı bin neferin mümkün olan süratle tamamen celp ve sevklerinin alakadar makamlara emir buyurulmasını ehemmiyetle rica ederim.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7, D: 18, F: 55'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.
Mustafa Kemal Paşa'nın yukarıdaki telgrafına Türkiya Büyük Millet Meclisi İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf Bey'in verdiği cevap şudur:

"Türkiya Büyük Millet Meclisi
İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet: 6/1229
Gizli ve aceledir.

Ankara
13.8.338 [1922]

Başkumandanlık Yüksek Makamına

13.8.38 [1922] tarih ve 6/385 numaralı tezkerei devletlerine cevaptır:
Adana, Kozan ve Maraş Ahzı Asker kalemlerinden Batı Cephesi'ne mürettep olarak celp ve sevki icap eden yirmi altı bin neferin mümkün olan süratle tamamen celp ve sevklerinin temini Müdafaai Milliye ve Dahiliye vekâletlerine emredilmiştir. Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi
İcra Vekilleri Heyeti Reisi
Hüseyin Rauf"

Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7, D: 18, F: 55-1'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur. (Y.N.)

1 Askerlik şubesi. (Y.N.)

BATI CEPHESİ KUMANDANLIĞI'NA*

(13 AĞUSTOS 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet: 2/454
Şifre
Makine başında.

Ankara
13.8.338 [1922]

Batı Cephesi Kumandanlığı'na

C. 10.8.38 [1922] tarih ve 4496 şifreye.

1. Kaza idare meclisleriyle belediye heyetlerince müştereken ne miktar satın alma mümkün olacağı tahmin ve fiyatı takdir olunur.

2. Her köyde satın alınması tahmin edilen miktar, köy ihtiyar heyeti vasıtasıyla parası peşin ödenerek en kısa bir zamanda askeriyeye devrolunur.

3. Askeri kıtaların, yakın bulundukları bu köylerde satın almaları saplı yığın halinde icrası uygundur. Bu surette bedel, ihtiyar heyetinden muhtar ile bir üye ve bir askeri memurdan meydana gelen bir heyet tarafından takdir olunur.

Mecburi arpa satın alınması hakkında İcra Vekilleri Heyeti'nin 12.8.38 [1922] tarihindeki toplantısında yukarıdaki maddeler kabul edilerek alakadar kumandanlara tebliğ edilmiştir, Efendim.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-8-a, D: 25-1, F: 15'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Erol Şadi Erdinç tarafından okunmuştur.

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKÂLETİ'NE
BATI CEPHESİ KUMANDANLIĞI'NA
ERKÂNIHARBİYEİ UMUMİYE RİYASETİ'NE*

(14 AĞUSTOS 1922)

2/461

Ankara
14 Ağustos 38 [1922]

Müdafaai Milliye Vekâleti'ne Tezkere
Batı Cephesi Kumandanlığı'na
Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'ne
} Şifre

1. Büyük Millet Meclisi Muhafız Taburu 16 Ağustos 38'de [1922] Ankara'dan trenle Biçer'e naklolunacak ve Biçer'den Batı Cephesi Kumandanlığı'nca Çay bölgesine celp edilecektir.

2. Müdafaai Milliye Vekâleti'ne ve Batı Cephesi Kumandanlığı'na ve malumat için Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'ne yazılmıştır.

Başkumandan
M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7-c, D: 21, F: 47'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

BATI CEPHESİ KUMANDANI İSMET PAŞA'YA*

(15 AĞUSTOS 1922)

Zata mahsustur.

Ankara
15 Ağustos 38 [1922]

Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa Hazretleri'ne

1. Yapılabilen işlerin derecesi Müdafaai Milliye Vekâleti'nden arz edilmektedir. Ben emrimde bulunan altı yüz küsur bin lirayı zorunlu askeri ihtiyaç için Maliye Vekili'nin emrine verdim.

2. Daha büyük hazırlıkların beş on gün zarfında neticelenmesini beklemek boşunadır.

3. Bir iki güne kadar Konya yoluyla cepheye hareket niyetindeyim. Orada vardığımda hemen harekete geçilecektir.

4. Batı Cephesi Kumandanlığı'na ve Erkânıharbiyei Umumiye Vekâleti'ne arz edilmiştir.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Arşivi, Dolap 30, Göz 5, Dosya 92, Klasör 1756'dan fotokopisiyle birlikte aktaran: *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Mart 1967, sayı 59, Vesika No: 1360. Eski yazı belge Ercümend Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

BATI CEPHESİ KUMANDANLIĞI'NA*

(16 AĞUSTOS 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
2/462
Şifre

Ankara
16.8.338 [1922]

Batı Cephesi Kumandanlığı'na

C. 2.8.38 [1922] tarih ve 2/15695 numaralı şifreye

Eğirdir Gölü'ndeki deniz vasıtalarının ordu emrinde bağımsız olarak bir deniz müfrezesi tarafından çalıştırılması ve tamirat hususunda kumpanya tamirhanesinden istifade edilmesi hakkındaki yüksek teklifleri İcra Vekilleri Heyeti'nin 10 Ağustos 38 [1922] tarihindeki toplantısında uygun görülerek o doğrultuda muamele yapılması kararlaştırıldığı ve keyfiyetin Müdafaai Milliye, Nafıa ve Erkânıharbiyei Umumiye vekâletlerine tebliğ edildiği, adı geçen heyet riyasetinin 12.8.38 [1922] tarih ve 1749 numaralı cevabi tezkeresinde bildirilmiştir, Efendim.

Başkumandan
M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-8-b, D: 26, F: 58'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Erol Şadi Erdinç tarafından okunmuştur.

KAYSERİ MEBUSU RİFAT BEYEFENDİ'YE*

(16 AĞUSTOS 1922)

Celâlettin Arif Beyefendi'den boşalan Adliye Vekâleti'ne yapılan seçim sonunda, çoğunluk kazandığınızı arz ve başarılar temenni ederim. Heyeti Vekile Riyaseti'ne de arz edilmiştir, Efendim.

* *Kurtuluş Savaşında Adalet Bakanı Ahmet Rifat Çalıka'nın Anıları*, Yayına Hazırlayan-Yorumlayan: Hurşit Çalıka, İstanbul, 1992, s.101.
Belge, kaynakta şu açıklamayla yer almaktadır: "Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal' imzasile 'Adalet Bakanı Kayseri Milletvekili Rifat Beyefendi'ye' gönderilen 16.8.1922 tarih ve 1324/3447 sayılı yazıda '...' deniliyor." (Y.N.)

TÜRKİYA BÜYÜK MİLLET MECLISI REISİ SANISİ
ADNAN BEYEFENDİ'YE*

(16/17 AĞUSTOS 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet: 6/399
Tezkere

Ankara
16/17.8.338 [1922]

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi Sanisi
Adnan Beyefendi'ye

17 Ağustos 38'de [1922] cepheye hareket edeceğimden, yokluğumda namıma riyaset vazifesinin yapılması rica olunur.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7, D: 18, F: 60-1'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ RAUF BEYEFENDİ'YE*

(16/17 AĞUSTOS 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet: 6/398
Tezkere

Ankara
16/17.8.338 [1922]

İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Beyefendi'ye

17 Ağustos 38'de [1922] cepheye hareket edeceğimden, yokluğumda Reisi Sani Adnan Beyefendi namıma vazife yapacaktır, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7, D: 18, F: 60'ta bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

BATI CEPHESİ KUMANDANI İSMET PAŞA'YA ERKÂNIHARBİYEİ UMUMİYE REİSİ FEVZİ PAŞA'YA*

(17 AĞUSTOS 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet
Acelcdir.

Ankara
17.8.338 [1922]

Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa Hazretleri'ne
Takiben: Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretleri'ne

Bugün 17 Ağustos 338 [1922] sabahleyin otomobil ile Konya'ya hareket ettim.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Aslı. Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7, D: 18, F: 61'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

BATI CEPHESİ KUMANDANLIĞI'NA*

(17 AĞUSTOS 1922)

Sandıklı depolamasını temin için gerekli tedbirler alınmıştır. Bunların uygulanması, isteklerinizi tatmin edecektir. Ağır topçu cephanesinin şimdiye kadar getirilmemesi dikkatimi çekti. Müdafaai Milliye Vekâleti'ne bu hususta emir verdim. Mümkün olanı yapacaktır. 19 Ağustos'a kadar yetiştirileceği bildirilen üç avcı tayyaresiyle yetinmek zaruridir. Çarık ihtiyacının temini için her şey yapılmıştır. Müdafaai Milliye Vekâleti'ne de yazıldı. Fakat harekâta mâni gibi anlaşılmamalıdır.[1] Taarruza 26 yerine, 24 Ağustos 1922'de başlanmasının mümkün olacağını zannediyorum. Geleceğe ait hazırlıklar için fazla endişelenmemenizi rica ederim.

Mustafa Kemal

* Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Arşivi, No. 4/4478, Klasör 1757, Dosya 95, Fihrist 12-1'den aktaran: *Türk İstiklâl Harbi II nci Cilt Batı Cephesi 6 ncı Kısım 2 nci Kitap Büyük Taarruz (1-31 Ağustos 1922)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995, s.24. Ayrıca bkz. Cihat Akçakayalıoğlu, "Başkomutan Muharebesi", *Atatürk Konferansları 1973-1974*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1977, s.269.
Belge, kaynakta "Başkomutan 17 Ağustos'ta şu cevabı verdi:" açıklamasıyla yer almaktadır. (Y.N.)

1 "Anlaşılmamalıdır" sözcüğünün aslı olan "telakki buyurulmamalıdır" sözcükleri yerine, *Türk İstiklâl Harbi...*'nde yanlışlıkla "telakki buyurulmalıdır" yazılmış. (Y.N.)

ERKÂNIHARBİYEİ UMUMİYE RİYASETİ'NE*

(17 AĞUSTOS 1922)

İstanbul'un işgali meselesi ile artık meşgul olmayan ve Trakya'da serbest kalan 4. Yunan Kolordusu'nun, bir harekâta geçmeden Anadolu'ya nakle başlanması[1] elverişsiz bir durum yaratabilir. Bununla birlikte, bu kolordunun vaziyetini yakından ve önemle kollamak ve harekâtta gecikme ile temini umulan faydaların, ortaya çıkacak zarardan daha büyük olup olmayacağının göz önüne alınması lazım geldiği düşüncesindeyim.

* Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi, No. 4/4478, Klasör 1759, Dosya 103, Fihrist 63'ten yukardaki şekliyle aktaran:*Türk İstiklâl Harbi II nci Cilt Batı Cephesi 6 ncı Kısım 2 nci Kitap Büyük Taarruz (1-31 Ağustos 1922)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995, s.24. Ayrıca bkz. Cihat Akçakayalıoğlu, "Başkomutan Muharebesi", *Atatürk Konferansları 1973-1974*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1977, s.269.
Belge, kaynakta, Mustafa Kemal Paşa'nın Batı Cephesi Kumandanlığı'na çektiği 17 Ağustos tarihli ve önceki sayfada yer alan telgrafına yer verildikten sonra, "Başkomutan aynı gün Genelkurmay Başkanlığı'na şu yazıyı gönderdi:" açıklamasıyla yer almış. (Y.N.)

1 *Atatürk Konferansları*...'nda "... biz harekâta geçmeden Anadolu'ya taşınması". (Y.N.)

DOĞU CEPHESİ KUMANDANI KÂZIM KARABEKİR PAŞA'NIN TEBRİKİNE CEVAP*

(17 AĞUSTOS 1922)[1]

Doğu Cephesi Kumandanı Ferik Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri'ne

Kurban Bayramı münasebetiyle vuku bulan tebriklere teşekkür eder, bütün cephe mensuplarına bilmukabele tebrikler takdim eylerim, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal

* *Varlık*, 17 Ağustos 1922, sayı 72, s.2. Eski yazı metin Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur.
1 Kaynakta telgrafın tarihi belirtilmemiş. 17 Ağustos 1922, *Varlık*'ta yayımlandığı tarihtir. (Y.N.)

BATI CEPHESİ KUMANDANI İSMET PAŞA'YA ERKÂNIHARBİYEİ UMUMİYE REİSİ FEVZİ PAŞA'YA*

(20 AĞUSTOS 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet

Konya
20.8.338 [1922]

Makine başında.
Fevkalade aceledir.

Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa Hazretleri'ne
Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretleri'ne

Bugün 20.8.338 [1922] saat 10 sonra'da Konya'dan hareket eden trenle Akşehir'e geliyorum, Efendim.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7, D: 18, F: 62'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

DOĞU CEPHESİ KUMANDANLIĞI'NA*

(21 AĞUSTOS 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Hükümeti
Batı Cephesi Kumandanlığı
Adet
Zati ve gizlidir.

21.8.38 [1922]

Doğu Cephesi Kumandanlığı'na

1. Düşmanın İstanbul'u işgali bahanesiyle Trakya'ya Anadolu'dan iki fırka kadar kuvvet sevk etmesi ve İstanbul'un işgaliyle daha ziyade kuvvet peyda ederek İzmit ve Antalya havalisinde işgali genişletmeye kıyam etmesi muhtemel ve istihbar edilmiş olduğundan ve zaten siyasi vaziyetin dahi aleyhimizde tecelli etmesi zaruretinden dolayı düşmana vakit bırakmamak üzere hazırlamakta olduğumuz taarruza Ağustos'un 26. günü bimennihil kerim başlanacağı tebliğ olunur. Efendim.

2. Fevzi Paşa Hazretleri'yle birlikte İsmet Paşa'nın karargâhındayız.

M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7, D: 18, F: 64'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

MALİYE VEKÂLETİ'NE*

(21 AĞUSTOS 1922)

21.8.338 [1922]

Maliye Vekâleti'ne
Müdafaai Milliye Vekâleti'ne

Şifre

İhtiyat erzak bedeline karşılık Batı Cephesi Kumandanlığı'na daha iki yüz bin lira gönderilmesini ve bunun çıkarıldığının bildirilmesini rica ederim.

Başkumandan
Mustafa Kemal

Maliye Vekâleti'ne ve bilgi için
Müdafaai Milliye Vekâleti'ne yazılmıştır.

* Tarihi Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı İstanbul Araştırma Merkezi, Fotokopi Arşivi, Türk İstiklal Savaşı Belgeleri, Dosya: 02.06/684'ten aktaran: Tülây Duran, "T.B.M.M. den Zafere Mustafa Kemal/ Görüşler-Emirler-Yazışmalar", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, sayı 2, Nisan 1985, s.33

ERKÂNIHARBİYEİ UMUMİYE RİYASETİ'NE*
(22 AĞUSTOS 1922)

22.8.38 [1922]

Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'ne

C. 22.8.38 [1922] Şube 2 78 tezkereye

İstanbul hükümeti, Anadolu gayesine sadık bir heyetten sayılmamaktadır.

İstanbul'da bize mensup bir grubun İstanbul hükümetini kahramanlığa teşvik edecek mahiyette muhtıra verme gayretine kalkışması incelemeye değerdir. Böyle bir teşebbüse ihtiyaç hasıl olursa bittabi buradan lüzumlu talimat verilir.

M.M. Grubu'nun[1] bu gibi işte kendiliğinden teşebbüs etmesi münasip olmayacağının ihtarını arz ederim.

Başkumandan
M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-9-A, D: 37, F: 35-1'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Arşivi, Dolap 18, Klasör 1050, Dosya 33/A-182, fihrist 24-2'den fotokopisiyle birlikte aktaran: *Harp Tarihi Belgeleri Dergisi*, Mart 1974, sayı 70, Belge No: 1536. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 M.M. Grubu (Müdafaai Milliye Grubu) Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'nin emrinde İstanbul'da gizli olarak faaliyet yürütüyordu. İstihbarat sağlamak, fesat cemiyeti mensuplarını tespit etmek, Anadolu'ya silah ve cephane sevk etmek gibi görevleri vardı. (Y.N.)

DEMİRYOLLARI MÜDÜRİYETİ UMUMİYESİ'NE*

(22 AĞUSTOS 1922)

Şifre

22.8.38 [1922]

Demiryolları Müdüriyeti Umumiyesi'ne

General Goro[1] istediğimiz lokomotiflerden biraz daha kuvvetsiz olmak üzere dört lokomotif ile mümkün olduğu kadar vagon verebileceğini dolaylı olarak bildirmiştir. Halbuki evvelce altı lokomotifin teslim edildiğini biliyorum. Verileceği söz konusu olan dört lokomotif bunlardan başka mıdır? Ve bu teklif hakkındaki görüşünüzün bildirilmesini rica ederim.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi, Kutu: 174, Belge: 5. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.445. TİTE Arşivi'ndeki eski yazı belge Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur.

1 Gouraud. (Y.N.)

HEYETİ VEKİLE RİYASETİ'NE*

(24 AĞUSTOS 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet
Şifre
Acele dir.

Ankara
24.8.338 [1922]

Heyeti Vekile Riyaseti Celilesine

C. 23.8.38 [1922] şifreye:

Yunanlıların memleketimiz dahilinde halk üzerine tatbik ettiği zulüm ve baskısının araştırılması ve hafifletilmesi bizce de lüzumludur. Şu kadar ki, bağımsız bir devletin[1] kendi arazisine haricin herhangi şekil ve suretle, isterse araştırma gayesiyle olsun, nüfuzu kabul edilemez. Bu bakımdan teklif ve fiilin lüzumlu sebepler ve gerekçeler ortaya konularak[2] reddi lazımdır, Efendim.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: Dr. Cengiz Kürşat, "Mudanya Konferansı ve Mudanya Mütarekesi Belgeleri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Şubat 2000, sayı 37, s.35. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 "Bağımsız bir devletin" sözcüklerinin yeri kaynaktaki belgede silik olduğundan, bunların karşılığı okunamıyor. Bu sözcükler, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*'nden alındı. (Y.N.)

2 "Lüzumlu sebepler ve gerekçeler ortaya konularak" sözcüklerinin aslı, eski yazı belgede "esbap ve ... lazime serdiyle" şeklindedir. (Bir sözcük okunamamaktadır.) Kaynakta yer alan sadeleştirilmiş metinde ise "neden ve gerekçeleri belirtilerek" sözcükleri yer alıyor. (Y.N.)

1. ORDU KUMANDANLIĞI'NA
BATI CEPHESİ KUMANDANLIĞI'NA*

(24 AĞUSTOS 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet

Çay
24.8.338 [1922]

1. Ordu Kumandanlığı'na
Batı Cephesi Kumandanlığı'na

Şifre

Büyük Millet Meclisi Muhafız Taburu bu gece (24/25 Ağustos) hareket ederek İsalı'ya gelecek ve 25 Ağustos'ta İsalı'da istirahat edecektir. Taburun iaşesi 1. Ordu'ca temin olunacaktır.

1. Ordu Kumandanlığı'na ve Batı Cephesi Kumandanlığı'na yazılmıştır.

M. Kemal

* Tarihi Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı İstanbul Araştırma Merkezi, Fotokopi Arşivi, Türk İstiklal Savaşı Belgeleri, Dosya: 02.06/683'ten fotokopisiyle birlikte aktaran: Tülây Duran, "T.B.M.M. den Zafere Mustafa Kemal/ Görüşler-Emirler-Yazışmalar", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, sayı 2, Nisan 1985, s.33. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

RAUF VE ADNAN BEYEFENDİLERE*

(25 AĞUSTOS 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi
İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet 1/156
Zata mahsustur.

Batı Cephesi
25.8.338 [1922]

İcra Vekilleri Reisi Rauf Beyefendi'ye

Batı Cephesi'ndeki ordularımız tevfikatı Sübhaniyeye[1] dayanarak Ağustos'un yirmi altıncı Cumartesi günü düşmana taarruza başlayacaktır. Rauf ve Adnan Beyefendilere yazılmıştır.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Aslı, TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10-54.355.7'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. fotokopisiyle birlikte aktaran: *İstiklâl Harbi İle İlgili Telgraflar*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara, 1994, s.102,103. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Tevfikatı Sübhaniye: Allah tarafından gösterilen doğru yol. (Y.N.)

BÜYÜK MİLLET MECİLİSİ REİSİ SANİSİ ADNAN BEYEFENDİ'YE İCRA VEKİLLERİ REİSİ RAUF BEYEFENDİ'YE MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ KÂZIM PAŞA'YA DOĞU CEPHESİ KUMANDANI KÂZIM PAŞA'YA*

(26 AĞUSTOS 1922)[1]

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet "2"
Şifre

26.8.338 [1922]

Büyük Millet Meclisi Reisi Sanisi Adnan Beyefendi'ye
İcra Vekilleri Reisi Rauf Beyefendi'ye
Müdafaai Milliye Vekili Kâzım Paşa Hazretleri'ne
Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Paşa Hazretleri'ne

1. Harekâtımızın mahiyetini düşmandan gizlemek maksadıyla şifre ile yazıyorum.

2. Düşmanın bir seneden beri tahkim ve tel örgülerle takviye ettiği mevzilerden Afyon güney cephesinde Kalecik Sivrisi (B.Z.) tepe- (Belentepe)-Tınaztepe-Kırcaarslan güneyindeki tepeler[2] kısımları subaylar ve efradımızın cansiparane hücumlarıyla zapt olunmuştur. Düşmanın her taraftan muharebe meydanına trenle ve otomobil ile ve yaya olarak getirttiği mühim takviye kıtalarıyla muharebe geç vakte kadar taarruz ve karşı taarruzlarla kesintisiz devam etmiştir. Taarruz harekâtı yarın dahi devam edecektir.

Başkumandan
M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7, D: 18, F: 74-3 ve TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10-54.355.7'deki eski yazı belgelerin fotokopileri Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. fotokopisiyle birlikte aktaran: *İstiklâl Harbi İle İlgili Telgraflar*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara, 1994, s.110, 111; H. Şehsuvaroğlu, *Cumhuriyet*, 29 Ağustos 1929'dan aktaran: *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.446. Cumhurbaşkanlığı Arşivi'ndeki eski yazı belge Musa Sarıkaya, TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'ndeki ise Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Belgeye, *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*'te, 25 Ağustos 1922 tarihli "İcra Vekilleri Reisi Rauf Beyefendi'ye" başlıklı belgeyle birleştirilerek "25/26 Ağustos 1922" tarihiyle yer verilmiş. (Y.N.)

2 *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*'te "(Kaleciksivrisi, Diltepe, Belentepe, Kırcaaslan cenubundaki tepeler)". (Y.N.)

ERKÂNIHARBİYEİ UMUMİYE RİYASETİ'NE
BATI CEPHESİ KUMANDANLIĞI'NA*

(27 AĞUSTOS 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet
Tezkere

Batı Cephesi
27.8.338 [1922]

Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti Celilesine
Batı Cephesi Kumandanlığı'na

Batı Cephesi'ndeki ordularımızın tevfikatı Sübhaniyeye[1] dayanarak Ağustos'un yirmi altıncı günü düşmana taarruz edeceğine dair Meclis'e çekilen telgrafnameye gelen cevap aşağıda aynen arz olunur.

Başkumandan
M. Kemal

Tevfikatı Sübhaniyeye dayanarak bu sabahtan itibaren Türkiya Büyük Millet Meclisi ordularının taarruz harekâtına başladığı Heyeti Vekile Reisi Rauf Beyefendi tarafından gizli celsede Meclis genel kuruluna tebliğ edildi. Tamamen milletin arzusundan ilham alan yüce Meclis, bu tebligat karşısında mütehassis olarak taarruz harekâtının milli emellere uygunluğunu temin ve teyit ve nusreti ilahiyeyi[2] *niyaz eyledi. Zatı samilerine ve devletlilerinin emri altında hareket eden yüce ordumuza kati muzafferiyet ihsan buyurmasını cenabı hayrül nasirinden niyaz eylemekte olduğunuzu tazimatı mahsusa ile arz eylerim.*

Batı Cephesi'ne tebliğ edilmiştir.
1.9.38 [1922]

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7, D: 18, F: 74'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Arşivi, Dolap 27, Göz 3, Dosya 42, Klasör 1587'den fotokopisiyle birlikte aktaran: *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Haziran 1967, sayı 60, Vesika No: 1372. Cumhurbaşkanlığı Arşivi'ndeki eski yazı belge Musa Sarıkaya, *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*'ndeki ise Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Tevfikatı Sübhaniye: Allah tarafından gösterilen doğru yol. (Y.N.)

2 Nusreti ilahiye: Allah'ın yardımı. (Y.N.)

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ REİSİ SANİSİ ADNAN BEYEFENDİ'YE*
(27 AĞUSTOS 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi
İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet 1/163

Batı Cephesi
27.8.1338 [1922]

Büyük Millet Meclisi Reisi Sanisi Adnan Beyefendi'ye

1. Yalova mıntıkasında Yalova-Pazarköy şosesi batısındaki Kurtköy civarında ve Akça (köy) - Lefke mıntıkalarında düşmanla muharebe devam etmektedir. Eskişehir doğu cephesiyle Afyonkarahisar doğu cephesinde 2. Ordu'muzla düşman arasında muharebe devam etmiş, Seyitgazi mıntıkasında Çakmaktepe ile daha güneyde Kazuçuran tepelerinde şiddetli muharebeler olmuştur. Afyon güney mıntıkasında 26/27.8.1338 [1922] ve 27 sabah düşmanın Salar istikametindeki karşı taarruzları püskürtülmüş ve düşmanın mevzilerinin bir kısmı zapt olunmuştur. Yine bu sabah taarruzumuzla başlayarak boğaz boğaza devam eden şiddetli muharebeler neticesinde Afyon güneybatısındaki 1310 rakımlı tepe işgal edilmiş ve düşman buradan düzensiz bir surette kuzeye püskürtülmüştür. Bu cephede şimdiye kadar düşmanın ovada bulunan hatlarında Örüköyü ve Kışlacık batısında üç hattı zapt olunmuştur. Düşmanın mukavemet etmekte olduğu 1355 rakımlı sırtlar Senirköy-Kırka hattında taarruzumuz devam ediyor. Tokuşlar-Düzağaç Arpa şehir hattına gelmiş olan süvarilerimiz bu hat üzerinden doğuya doğru düşmana taarruz etmektedir. İslâmköy güneydoğusunda bulunan düşmanın ikinci fırkasına Aşurhisar Doğla mıntıkasında ayrıca tahsis olunan kuvvetlerimiz dünden beri taarruz etmektedir. 3. Süvari Fırkası Uşak genel istikametinde (ekcey)[1] faaliyet etmektedir.

2. Bu malumat yayımlanmayacaktır.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Aslı. Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7, D: 18, F: 75-2'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Belgenin "İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Beyefendi'ye" başlıklı örneği için bkz. TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10-54.355.7. TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'ndeki eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. fotokopisiyle birlikte aktaran: *İstiklâl Harbi İle İlgili Telgraflar*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara, 1994, s.124-125. Cumhurbaşkanlığı Arşivi'ndeki eski yazı belge Musa Sarıkaya, TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'ndeki ise Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Çözülmemiş şifre olmalı. (Y.N.)

1. ORDU KUMANDANI NURETTİN PAŞA'YA*

(27 AĞUSTOS 1922)

27.8.38 [1922]

Batı Cephesi Kumandanlığı'na

Kıtalarımızın biavnillâhi tealâ[1] *bugün saat 8.30 sonra'da Afyonkarahisar'ı geri aldığı arz olunur.*

I. Ordu Kumandanı
Nurettin

27.8.38 [1922]

1. Ordu Kumandanı Nurettin Paşa Hazretleri'ne

Devletlilerinin muvaffakiyetini büyük bir samimiyetle tebrik ederiz. Sürecek her harekât safhasında bu tebriklerimizi durmadan tekrar fırsatına sahip olacağımıza eminiz.

Mustafa Kemal

* Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Arşivi, Dolap 27, Göz 3, Dosya 48, Klasör 1588'den fotokopisiyle birlikte aktaran: *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Haziran 1967, sayı 60, Vesika No: 1371. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Allah'ın yüce yardımıyla. (Y.N.)

TÜRKİYA BÜYÜK MİLLET MECLİSİ RİYASETİ'NE*

(27 AĞUSTOS 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi
Kalemi Mahsus Müdüriyeti

Elden alınmıştır.

Afyon Güneybatısında
27.8.338 [1922], saat 11 sonra.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

İki gündür kesintisiz devam eden muharebeler neticesinde düşmanın Afyonkarahisarı mevzileri düşürülmüş ve Afyonkarahisarı'mız geri alınmıştır. Esirler, ağır ve hafif top ve mühimmat ve her nevi malzemeden ganimetler çoktur. Düşmanın birçok mevzilerinin her biri birkaç hattan meydana geldiğinden, kıtalarımız birçok müstahkem hatları mütcakiben düşürmek mecburiyetinde bulunmuştur.

Hazırlıklarımız her nevi fenni vasıtalar ve daha başka engeller ile donatılan ve takviye edilen düşman mevzilerinin bazen bir saatten az bir zaman zarfında düşürülmesini temin ettiği gibi, asker ve subaylarımızın dünyaca bilinen yiğitlik ve kahramanlık harikaları bu defa dahi tezahür etmiş ve teyit olunmuştur.

Kumandanlarımızın sevk ve idarede düşman kumanda heyetine üstünlüğü bariz bir surette tecelli etmiştir. Türkiya Büyük Millet Meclisi ordularının müstesna kıymet ve kabiliyeti sebebiyle yüce Meclis'i tebrik ederim.

Başkumandan
M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 16399'da ve TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10-54.355.7'de bulunan eski yazı belgelerin fotokopileri Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. fotokopisiyle birlikte aktaran: *İstiklâl Harbi İle İlgili Telgraflar*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara, 1994, s.118-119. Ayrıca bkz. *Öğüd*, 28 Ağustos 1922, sayı 932, s.1. Cumhurbaşkanlığı Arşivi'ndeki eski yazı belge Musa Sarıkaya, TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'ndeki Ahmet Hezarfen, *Öğüd*'deki eski yazı metin ise Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur.

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ REİSİ SANİSİ ADNAN BEYEFENDİ'YE İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ RAUF BEYEFENDİ'YE DOĞU CEPHESİ KUMANDANI KÂZIM KARABEKİR PAŞA'YA MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ KÂZIM PAŞA'YA*

(27 AĞUSTOS 1922)

Batı Cephesi
27.8.338 [1922]

Büyük Millet Meclisi Reisi Sanisi Adnan Beyefendi'ye
Şifre İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Beyefendi'ye
"3" Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri'ne
Müdafaai Milliye Vekili Kâzım Paşa Hazretleri'ne

1. Yayımlanmayacaktır.

2. 1. Ordu'nun taarruzu muvaffakiyetle neticelenmiştir. Söz konusu ordu cephesinde düşman mevzileri genel olarak Afyon güneyinden başlayarak Kışlacık[1] güneyi, Tilki köyübeli-Hasanbeli-Ahurdağı istikametinde uzuyordu. Mevziler tel örgüleriyle takviye edilmiş, birçok hatlardan ve dayanak noktalarından meydana gelen kuvvetli bir tahkimat manzumesi teşkil eder. Bu hatlardan bir kısmı dün birçok taarruz ve karşı taarruzlardan sonra elimize geçti. Bugün devam eden taarruzumuzda bilhassa ova siperleriyle 1310 ve 1555 rakımlı tepelerde ve Ahurdağı üzerinde bir dayanak noktası olan Çiğiltepe'de inatçı mukavemetlere tesadüf olunmuş ve şiddetli muharebelerden sonra bütün bu cephede düşman düzensiz bir surette kuzeye doğru ricata zorlanmıştır. Afyonkarahisar, kıtalarımız tarafından işgal olunmuştur. Ricat eden düşman durmaksızın takip ve ricatı himaye eden kıtalarıyla muharebe edilmektedir. Bir hayli erzak, cephane, malzeme, top ganimet alınmıştır. Subaylarımızın ve efradımızın gösterdiği kahramanlık tasvir edilemez. Cephenin diğer kısımlarında harekâtımız istediğimiz şekilde gelişmektedir.

M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7, D: 18, F: 72'de ve TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10 54.355.7'de bulunan eski yazı belgelerin fotokopileri Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. fotokopisiyle birlikte aktaran: *İstiklâl Harbi İle İlgili Telgraflar*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara, 1994, s.120-122; fotokopisiyle birlikte aktaran: Cemal Kutay, *Osmanlıdan Cumhuriyete Yüzyılımızda Bir İnsanımız Rauf Orbay (1881-1964)*, Kazancı Matbaası, İstanbul, 1992, c.5, s.129-130. Cumhurbaşkanlığı Arşivi'ndeki eski yazı belge Musa Sarıkaya, TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'ndeki ise Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

[1] Cumhurbaşkanlığı Arşivi'ndeki ve *Osmanlıdan Cumhuriyete...* adlı kaynaktaki belgede "Kışlacık", TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'ndeki belgede ise "(ryrl).ck)" şeklinde. (Y.N.)

RUŞEN EŞREF BEY'E*

(27 AĞUSTOS 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti

Batı Cephesi'nden
27.8.338 [1922]

Ruşen Eşref Bey'e

Asli vazifeniz haleldar olmamak şartıyla Hariciye Vekâleti'nden izin alarak Afyon'da karargâha iltihak etmeniz uygun olur.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: Ruşen Eşref Ünaydın, *Atatürk'ü Özleyiş Hâtıralar Birinci Kitap Zafer*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1957, s.32-33. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tanim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.447. Eski yazı belge Ercan Dolapçı tarafından okunmuştur.

HEYETİ VEKİLE RİYASETİ'NE*

(27 AĞUSTOS 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet
Şifre

Batı Cephesi
27.8.338 [1922]

Heyeti Vekile Riyaseti Celilesine

C. 23.8.38 [1922] şifreye.

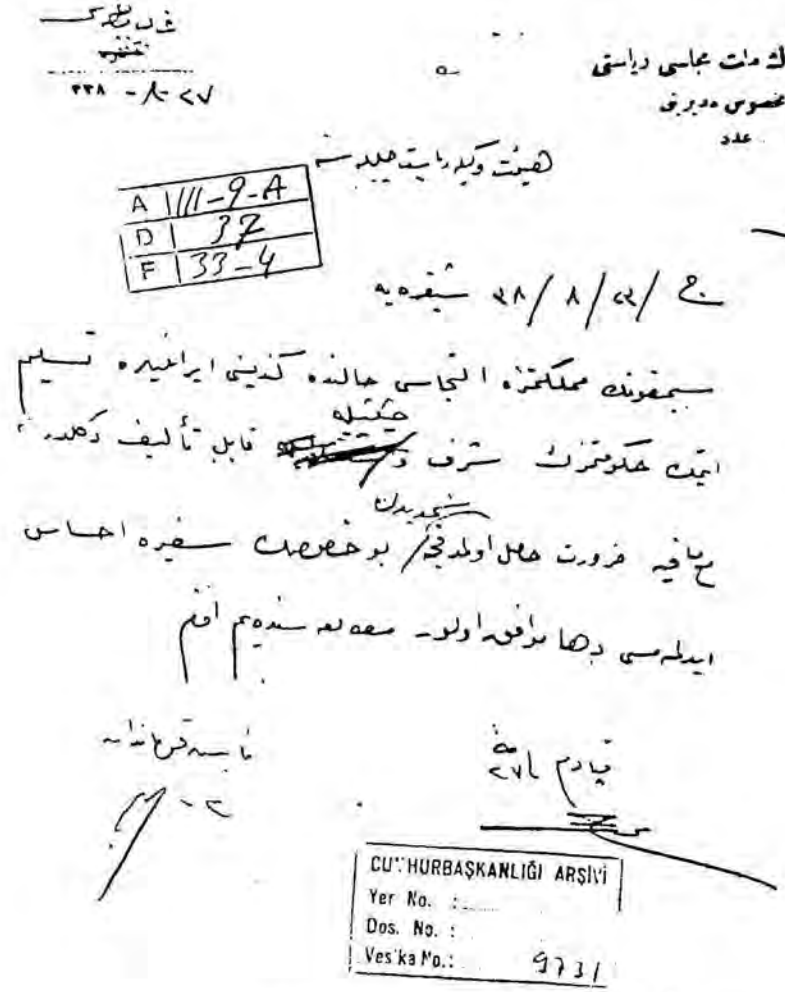
Simko'nun[1] memleketimize ilticası halinde kendisini İranlılara teslim etmek hükümetimizin şeref ve haysiyetiyle bağdaştırılamaz.

Bununla beraber, zaruret hasıl olmadıkça şimdiden bu hususun sefire hissettirilmemesi daha uygun olur görüşündeyim, Efendim.

Başkumandan
M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 9731'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Necdet Kurdakul, Ahmet Hezarfen ve Erol Şadi Erdinç tarafından okunmuştur.

1 İran hükümetiyle mücadele halinde olan Şikak Kürt Aşireti Reisi Simko, 21 Ağustos 1922'de, 800 atlı, iki top ve 1 000 kadar silahlı göçmenle Başkale doğusunda Türkiye'ye sığınır. İran kuvvetleri Simko kuvvetlerini sıkıştırır. Simko, daha sonra oğlunu Doğu Cephesi'ne rehin olarak gönderecek ve kendisi de kuvvetleriyle birlikte Irak'a geçecektir. 16 Eylül 1922'de ise İran hükümetinin emiri leşkeri Emanullah Han, Revandiz'de Özdemir Bey'e bir yazı yazarak Türkiye topraklarına giren Simko'nun her iki ülkenin de zararına çalıştığını ileri sürer. Yakalanarak İran'a geri verilmesini ister. Bkz. *Türk İstiklal Harbi III ncü Cilt Doğu Cephesi*, Ankara, 1965, s.264 ve Sahir Uzel, *İstiklal Savaşımız Esnasında Kürtlük Cereyanları ve Irak-Revandiz Harekâtı. Resmi Vesaika Müstenit Harp Tarihi*, Genelkurmay THD'nde yayımlanmamış daktilo metni, s.289'dan aktaran: Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü IV*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996, s.591, 677. (Y.N.)

"Heyeti Vekile Riyaseti Celilesine" başlıklı, "Simko'nun memleketimize iltica halinde..." diye başlayan belge.

HEYETİ VEKİLE RİYASETİNE*

(27 AĞUSTOS 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi
İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet 1/161

G.C.[1]
27.8.38 [1922]

Heyeti Vekile Riyaseti Celilesine

Pöti Parisyen[2] gazetesi Mizlab Bijan Şeliklen[3] tarafından yazılan kitabın baskı masrafları için gereken meblağın geçenlerde Madagaskar İslam ahalisi tarafından toplanıp âcizleri namına gönderilen paradan alınarak Paris Temsilcimiz Ferid Beyefendi'ye gönderilmesi uygundur, Efendim.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, No: 030.10-144.30.4'teki eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Matbu kâğıttaki "Ankara" sözcüğünün üstü çizilmiş ve "Garp Cephesi" (Batı Cephesi) sözcüklerinin baş harfleri yazılmış. (Y.N.)

2 *Le Petit Parisien*. (Y.N.)

3 Paris Konferansı'ndan sonra Nisan-Mayıs 1922 aylarında Ankara'da bulunan Fransız gazeteci, *Le Petit Parisien* muhabiri Jean Schlicklin olmalı. Türkiye'den gönderdiği mektup ve fotoğrafların yayımlanması, Fransız kamuoyunu ülkemiz lehine etkilemiştir. Bkz. Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1975, s.23, 64, 203-204. Jean Schlicklin'in, *Le Petit Parisien*'in 17 ve 18 Mayıs 1922 tarihli sayılarında yayımlanan, Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı mülakatı için bkz. elinizdeki ciltte s.59-60. (Y.N.)

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ RAUF BEYEFENDİ'YE*

(28 AĞUSTOS 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi
İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet 172

Çay
28.8.338 [1922]

İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Beyefendi'ye

1. Yayımlanmayacaktır.

2. Kocaeli mıntıkasında muharebe devam etmektedir. Eskişehir cephesinde bugüne kadar muvaffakiyetle tespit edilebilen düşman fırkalarında ricat alametleri görülmüştür. Afyon'un doğu ve güney cephelerinde yoğunlaşan ve yedi sekiz fırka tahmin olunan düşman asli kuvvetleri 26 ve 27 günlerinde cereyan eden meydan muharebesi neticesinde tamamen mağlup edilmiştir. Dün geceden beri devam eden şiddetli takibat neticesinde mağlup düşman hezimete uğramış bir hale gelerek batı ve kuzeybatı istikametlerinde düzensiz bir surette çekilmektedir. Kıtalarımız bir taraftan Karahisar'dan kırk kilometre mesafeye kadar ilerleyerek Dumlupınar'a yaklaşmaktadır. Diğer taraftan Döğer geçilmiştir. Dört süvari fırkamız Altıntaş-Dumlupınar hattında düşmanın gerisinde faaliyet icra ediyor. 3. Süvari Fırkası Uşak'ın güneybatısında Göbek'te şimendifer üzerindedir. Düşmanın toplanmasına imkân bırakmamak tedbirleri alınmıştır. Terk edilmiş top, mühimmat ve malzeme miktarı artmaktadır. Düşmanın zayiatı çoktur. Bizim pek azdır. Askerlerimiz pek neşelidir. Yorulmak bilmiyorlar. Bu gece Karahisar'dayım, halk şenlik yapıyor.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Aslı, TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10-54.355.7'deki eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. fotokopisiyle birlikte aktaran: *İstiklâl Harbi İle İlgili Telgraflar*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara, 1994, s.132-134; fotokopisiyle birlikte aktaran: Cemal Kutay, *Osmanlıdan Cumhuriyete Yüzyılımızda Bir İnsanımız Rauf Orbay (1881-1964)*, c.5, Kazancı Matbaası, İstanbul, 1992, s.131-132. Eski yazı belgeler Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur

RİYASET KALEMİ MAHSUS MÜDÜRÜ HAYATİ BEY'E VALİDEM HANIMEFENDİ'YE VE FİKRİYE HANIM'A*

(28 AĞUSTOS 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet 1/820

Batı Cephesi
28.8.338 [1922]

Riyaset Kalemi Mahsus Müdürü Hayati Bey'e

1. Validem Hanımefendi'ye ve Fikriye Hanım'a:

Buraya geldikten sonra düşmanı kovmak icap ettiğinden, taarruz ederek inayeti badi ile attık ve Afyon Kara Hisar'ını aldık. Dolayısıyla daha birkaç gün buralarda kalmam lazım gelecektir. Siz müsterih olunuz. İnşallah duanız bereketleriyle bütün memleketi düşmandan kurtarmak kolay olacaktır.

2. Hayati ve [...][1]

Tabii verdiğim malumattan memnunsunuz. Şimdi Kocatepe'den Karahisar'a hareket ediyoruz. Hacı'yı[2] hiçbir yerde göremedik. Gazetelerle onun evvelki sözlerine karşılık olmak üzere alaylı bir şey yazmanız münasip olur. Gözlerinizden öperim. İmza: Seryaver Salih

Başkumandan
Mustafa Kemal

29.8.38 [1922]
Birinci madde Fikriye Hanımefendi'ye takdim edilmiştir. [...][3]

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 10906'da bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Burada "reckom" yazısı okunuyor. (Y.N.)

2 Anadolu'daki Yunan kuvvetleri komutanı Hacianesti olmalı. (Y.N.)

3 İmza okunamadı. (Y.N.)

"Riyaset Kalemi Mahsus Müdürü Hayati Bey'e" başlıklı ve 28 Ağustos 1922 tarihli belge.

MİRALAY MÖSYÖ MOUGIN'E*

(29 AĞUSTOS 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet
Gayet aceledir.

Karahisar
29.8.338 [1922]

Hariciye Vekili Rauf Beyefendi Vasıtasıyla Miralay Mösyö Mojen'e[1]
Şifre

Elimizdeki harp tayyarelerinin bir kısmı Fransız sisteminde olup, bazılarının makineli tüfenkleri noksandır. Spat on üç tayyarelerine mahsus makineli tüfeklerden on beş kadarına ihtiyacım vardır. Suriye'den veya en yakın bir yerden birkaç gün içinde yetiştirilmesine yol göstermenizi rica ederim. Bir miktar hediye etmenizi rica ederim.[2] Bu makineli tüfenkler şu sırada benim için Fransa'nın en kıymetli hediyesi olacaktır.

Başkumandan
M. Kemal

* Tarihi Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı Araştırma Merkezi Arşivi, Fotokopi Arşivi, Türk İstiklâl Harbi Belgeleri, Dosya 02.06.704'ten fotokopisiyle birlikte aktaran: Tülây Duran, "T.B.M.M. den Zafere Mustafa Kemal Görüşler-Emirler-Yazışmalar", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Mayıs 1998, sayı 16, s.37-38. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Fransız Albayı Mougin. (Y.N.)

2 Bu cümlenin üstü çizilmiş. (Y.N.)

HARİCİYE VEKÂLETİ VEKİLİ RAUF BEYEFENDİ'YE*

(29 AĞUSTOS 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet

Karahisar
29.8.338 [1922]

Hariciye Vekâleti Vekili Rauf Beyefendi'ye
Şifre

1. İkinci maddedeki telgrafnameyi acilen Fethi Beyefendi'ye ulaştırmanızı rica ederim.

2. Afyonkarahisar bölgesinde düşman ordusunun asli kuvvetleri kati mağlubiyete uğratılmıştır. Şimdiye kadar hafif ve ağır otuz top aldık. Mağlup düşman batı genel istikametinde perişan bir surette çekiliyor. Anadolu'da vaziyeti askeriyemiz her neticeyi ümit ettirecek kadar kuvvetlidir. Diplomatik temaslarınızda nezdinizdeki talepleri buna göre genişletmek lüzumunu nazarı dikkatte bulundurunuz.

Başkumandan
M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7, D: 18, F: 12'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Erol Şadi Erdinç tarafından okunmuştur.

HEYETİ VEKİLE RİYASETİ'NE*

(30 AĞUSTOS 1922)

Çıkış yeri: Afyon
Numarası: 410

Heyeti Vekile Riyaseti'ne

1. Yayımlanmayacaktır.

2. Düşman ordusunun asli kuvvetleri Seylbayatiye batısından[1] başlayarak Aslıhanlar'a devam etmek üzere bir cephede ve Dumlupınar güneyinde olmak üzere diğer cephede de iki grup halindedir. Düşmanın her iki grubu önden ve arkadan kıtalarımız arasına alınmıştır. Muharebeler lehimize kesintisiz devam etmektedir.

3. 30 Ağustos 38 [1922] saat 6 evvel'de yazılmıştır.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Aslı, TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10-54.355.7'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. fotokopisiyle birlikte aktaran: *İstiklâl Harbi İle İlgili Telgraflar*, TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara, 1994, s.144-145; Haluk Y. Şehsuvaroğlu, "Atatürk Büyük Taarruzu Günü Gününe Bildiriyor", *Cumhuriyet*, 1 Eylül 1959, sayı 12608, s.2. Eski yazı belgeler Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 *Cumhuriyet*'te "Selbaba tepesi batısından" şeklinde yer almış. (Y.N.)

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ RAUF BEYEFENDİ'YE*

(31 AĞUSTOS 1922)

Çıkış yeri: Dumlupınar
Harp telgrafıdır.

İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Beyefendi'ye

1. Yayımlanmayacaktır.

2. Kütahya, kıtalarımız tarafından işgal olunmuştur. Bu civardaki düşman kıtaları mağlup ve perişan edilerek Hacı Azizoğlu köyünün Viren kuzey hattındaki ormanlara firara zorlanmıştır. Dünkü muharebenin cereyan ettiği İşören-Adatepe[1] sahasının bir kısmında bugün gördüğüm ganimetler kolayca sayılamayacak kadar çoktur. Muharebe meydanında düşman birçok tüfek, top, cephane, sıhhiye otomobili ve otomobil edevatı, araba, her nevi malzeme ve eşya terk etmeye mecbur kalmıştır. Ganimet alınan top miktarı 150'ye ulaşmıştır. Menderes mıntıkasında Çivril, kıtalarımız tarafından işgal edilmiştir.

31.8.38 [1922]

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Aslı, TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10-54.355.7'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. fotokopisiyle birlikte aktaran: *İstiklâl Harbi İle İlgili Telgraflar*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara, 1994, s.142-143; Halûk Y. Şehsuvaroğlu, "Atatürk Büyük Taarruzu Günü Gününe Bildiriyor", *Cumhuriyet*, 4 Eylül 1959, s.2. Eski yazı belgeler Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 *Cumhuriyet*'te "Işorun-Adatepe". (Y.N.)

RAUF BEYEFENDİ'YE*

(31 AĞUSTOS 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Telgraf

Dumlupınar
31.8.338 [1922]

Rauf Beyefendi'ye

1. Yayımlanmayacaktır. Bu kayıtla verdiğim malumatın yayımı geleceğe bırakılacaktır.

2. 26 Ağustos'ta başlayan Afyon Karahisar Dumlupınar Meydan Muharebesi 31.8.38 [1922] sabahı son bulmuştur.

Beş gün beş gece kesintisiz devam ettirilen bu meydan muharebesine düşman müstahkem mevkilerini çiğneyerek cepheyi yarmak suretiyle başladık. 36 saat devam eden ve Afyon güney mıntıkasında 1. Ordu'muz tarafından yapılan bu yarma harekâtı neticesinde Dağkaraca, Dağçavdarlı, Kaleciktepe, Ahurdağ[1] genel hattında 100 kilometrelik bir hattı işgal eden düşman kuvvetleri mevziyi terke zorlandı. Döğer mıntıkasında bulunan ihtiyatlarla baskı yapıldıktan sonra 1., 4., 5., 7., 9., 12., 13. fırkalarından meydana gelen düşman ordusunun ana kısmı, Balmahmud-Dumlupınar şimendifer yoluyla Balmahmud, Kızıltaş, Dumlupınar yolu arasındaki mıntıkada seri ve şiddetli takibatımız ve düşmanın rical hatlarını kesen muvaffakiyetli tertibatımız sayesinde düşman tekrar muharebeye zorlandı. Bir taraftan da Ahurdağ üzerinde düşman 2. Fırkası tarafından tutulan Toklusivrisi mühim mevzilerine bir kısım kuvvetimizle taarruz tertip olundu. Muhtelif ve kanlı safhaları ihtiva eden bu muharebeler esnasında topçularımız büyük bir faaliyet ve maharetle düşmanı sıkıştırdı. Piyadelerimiz kısa ateş muharebelerini müteakip gündüz ve gece süngü hücumları ve bomba baskınlarıyla düşman kıtalarının büyük karargâhlarına kadar içlerine girdi. Düşman rical hatları üzerinde bulunan süvari fırkalarımız bir taraftan topçularını kullanırken, diğer taraftan yalınkılıç düşman içerlerine saldırdı. Harp ve keşif tayyarelerimiz bomba ve ma-

* Aslı, TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10-54.355.7'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. fotokopisiyle birlikte aktaran: *İstiklâl Harbi İle İlgili Telgraflar*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara, 1994, s.146-153; fotokopisiyle birlikte aktaran: Cemal Kutay, *Osmanlıdan Cumhuriyete Yüzyılımızda Bir İnsanımız Rauf Orbay (1881-1964)*, Kazancı Matbaası, İstanbul, 1992, c.5, s.133-136. Eski yazı belgeler Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 *Osmanlıdan Cumhuriyete Yüzyılımızda Bir İnsanımız Rauf Orbay*'da "Samanlıdağ, Karacadağ, Çavdarlı ve Kaleciktepe". (Y.N.)

kineli tüfekleriyle semadan hücum etti. Her tarafından yıldırım tesiri yapan bu hücumlar karşısında[1] düşman ordusunun ana kısmı mağlup edilerek kıtaları birbirine karışmış olduğu halde ikiye parçalandı. İki buçuk fırka kadarı hezimete uğrayarak Dumlupınar istikametinden batıya atıldı. Bunlar Toklusivrisi civarında henüz muharebe etmekte olan ikinci düşman fırkasına iltihak etti. Fakat bu istikamette takip ve taarruz eden kıtalarımız karşısında tamamen ve bir defa daha ezilerek mağluben Uşak istikametine atıldı. Bu istikametteki kıtalarımız bugün 31.8.38 [1922] sabahtan beri İslâmköy-Ahadköy hattından Uşak üzerine yürümektedirler. Düşmanın 1. ve 2. Kolordu karargâhlarıyla 4., 5., 9., 12., 13. fırka karargâhlarını ihtiva eden dört fırkalık diğer parçası 1. Ordu'muzun şiddetle devam eden taarruz ve takibiyle Kızıltaş deresi içine atıldı. Eğret-Altuntaş hattında ilerleyen kıtalarımızın dahi tesirinden ve kıtalarımızın düşmandan evvel Dumlupınar mevzilerini tutmasından ve süvarilerimizin muharebe meydanının kuzeybatıya giden yollara hâkim olmasından, Kızıltaş deresi içinde sıkıştırılmış olan bu düşman, dün sabahtan gecenin gelişine kadar Çal köyü[2] batısına Aydemir, İşören, Adatepe, Ağaç köyü, Oyuluk tarafından boğazlanmışçasına müdafaa etti. Bu hattı sarmış olan kıtalarımız günbatımıyla beraber süngü ile düşman içine daldı. Hezimete uğramış düşman, varını yoğunu terk ederek dereler, ormanlar içinde perişan bir hale geldi. Bunlardan bu sabah yüzlerce teslim olmaya başladı. Bu muharebede ele geçen düşman malzemesi pek çoktur; sayılıyor. Yalnız bir fırkamızın cephesinde kısmen koşulu ve onbeşlik cebel olmak üzere yirmi beş top, 140 yük otomobili, 17 binek otomobili ganimet alınmıştır. Gerek Kızıltaş deresinden ve gerek İslâmköy civarında kurtulabilen düşman kısımlarının tamamen imhası için tertibat alınmaktadır. Bu muvaffakiyeti eltafı Sübhaniye'den[3] kuvvetle ümit ediyorum. Şimdiye kadar tespite muvaffak olunan düşmanın Eskişehir grubundan bir fırkayı aşkın kuvveti 29.8.38 [1922] günü Seyitgazi civarından Aktaş-Döğer istikametinden hareketle meydan muharebesine yetişip asli kuvvetlerine[4] yardım etmeye teşebbüs ettiği anlaşılmıştır. Vaziyet ve manzaranın verdiği tesir üzerine bu düşman kuvveti kuzey istikametine çekildi. Gerek bu kuvvetin ve gerek Eskişehir'de bulunan diğer düşman kuvvetlerinin imhası için dahi tertibat alınmaktadır. Menderes havalisinde bulunan bütün düşman kıtaları muharebe takibatı karşısında mevziyi terk ile çekilmeye başlamışlardır.

3. Dumlupınar'dan yazılmıştır.

Başkumandan
Mustafa Kemal

Sureti, Rauf ve Adnan Beyefendilere takdim edilmiştir.

Altı çizili kısımlar, Başkâtib Receb Bey'e (Erkânıharbiye santralından), Fikriye Hanımefendi'ye, Fuat, Cevat Beylere okunmalıdır.

H.

Altı çizili kısımlar okunmuştur.

1 *İstiklâl Harbi ile İlgili Telgraflar*'daki eski yazı belgede buradan sonraki satırların altı çizilmiş. (Y.N.)
2 *İstiklâl Harbi ile İlgili Telgraflar*'da yanlışlıkla "Hal karye" diye okunmuş. (Y.N.)
3 Allah'ın lütuflarından. (Y.N.)
4 "Asli kuvvetlerine" sözcüklerinin aslı olan "kuvayi asliyesine" sözcükleri *İstiklâl Harbi İle İlgili Telgraflar*'da yanlışlıkla "kuvâ-yı (noksandır)" diye okunmuş. (Y.N.)

BATI CEPHESİ KUMANDANLIĞI'NA*

(31 AĞUSTOS 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet

Ankara[1]
31.8.338 [1922]

Batı Cephesi Kumandanlığı'na

Karahisar'ın geri alınması muzafferiyetini tebriken Büyük Millet Meclisi Riyaseti Saniyesi'nden alınan telgrafname aşağıda arz olunur.

Başkumandan
M. Kemal

C. 27.8.38 [1922]: Devletlilerinin telgrafnamesi genel kurulda okundu. Cenabı Hakk'ın avnü inayetiyle düşman hatlarını yararak, Afyonkarahisar'ımızı geri almaya muvaffak olan ve bu yüce kahramanca harekât ile memlekete en parlak bir gelecek vaat eyleyen orduya selam ve ihtiram arz olunması, genel kurulca oybirliğiyle kararlaştırılmıştır. Tazimat ve tebrikler arz eylerim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi Sanisi
Adnan

* Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Arşivi, Dolap 31, Göz 1, Dosya 114, Klasör 1762'den fotokopisiyle birlikte aktaran: *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Aralık 1967, sayı 62, Vesika No: 1401. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Mustafa Kemal Paşa o sırada Ankara'da değil, cephededir. Telgraf, antetli ve "Ankara" yazısı matbu olan kâğıda yazılmış. (Y.N.)

BATI CEPHESİ KUMANDANLIĞI'NA*

(31 AĞUSTOS 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet
Tezkere

Ankara
31.8.338 [1922]

Batı Cephesi Kumandanlığı'na

Vefat eden bütün üst subay ve subaylar ile askeriye mensuplarının ailelerine usulüne göre maaş tahsis edilinceye kadar asli maaşlarının tahsisatıyla yarısının kesintisiz ödenmesi hakkında olup Büyük Millet Meclisi'nce kabul edilen kanun sureti aşağıda arz olunur.

Başkumandan
M. Kemal

* Aslı. Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7, D: 18, F: 81'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

AHALİYE VE YUNAN ASKERLERİNE BEYANNAMELER*

(EYLÜL 1922)[1]

Başkumandan Paşa'nın Beyannameleri

Kurtuluş Bekleyen Ahalimiz İle Yunan Askerlerine Yayımlanan Beyannameler

Kurtuluş Bekleyen Ahalimize Türkçe Beyanname

"Sevgili Türkiyalılar, Sevgili Kardeşlerimiz!

Türk ordusu Yunan ordusunu perişan etti. Yunanlılar her tarafta topunu tüfeğini bırakıp bozgun ve dehşet içinde kaçıyor. Etrafı sarılanlar her yerde teslim oluyor. [...][2] Köyleri harmanları yakıyor. [...][3] Ey ahali, sakın korkmayınız. Sizi kurtarmak için üç senedir dağlarda çarpışan ordunuza Cenabı Hak büyük bir zafer verdi. Yıldırım gibi Yunan cellatlarını kovalıyor. Kadınlarınızı, çocuklarınızı düşman kaçarken dağlara ve emin yerlere saklayınız. Eğer düşman bir köy yakmaya, bir yol tahrip etmeye teşebbüs ederse hemen ona hücum ediniz. Kaçan düşmanın yanında kalan her köy emniyetle bilsin ki, Türk ordusu yirmi dört saat geçmeden yetişiyor. Bir de hangi Yunan kıtası veya kumandanı mezalim yaparsa onun numarasını ve kumandanının ismini öğreniniz."

Düşmanın firarından sonra cephece tertip edilerek tayyarelerimiz tarafından atılan Türkçe ve Rumca beyannamelerin suretleri aşağıdadır.

Rumca Beyanname: "Yunan kumandanlar, Yunan subayları, Yunan askerleri!

Mağlup ve hezimete uğramış Yunan fırkaları topunu tüfeğini bırakarak kaçıyor, açlık ve yorgunluktan bitap kalan Yunan askerleri her yerde teslim oluyor. Her tarafınız sarılmıştır. Kaçamayacaksınız. Teslim olanlar açlık, sefalet ve mahrumiyet ile sürünerek ölmekten kurtuluyorlar. Bazı Yunan askerlerinin çekildikleri yerlerde İslam ahaliye zulüm ve işkence yaptığını ve şimendiferleri tahrip ettiğini görüyoruz. Gerek kumandan ve subayların emri ile ve gerek münferiden her türlü zulüm ve yangından şahsen mesulsünüz."[4]

* *Vakit*, 12 Eylül 1922. No: 1705, s.1. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Tamim ve Telgrafları V*, Hazırlayanlar: Sadi Borak-Dr. Utkan Kocatürk, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1972, s.200. Eski yazı metin Ahmet Hezarfen ve Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 Belge kaynakta tarihsizdir. Sade bir dille halka seslenen bu beyanname, 1 Eylül 1922 tarihli "Millete Beyanname" ile aynı tarihte yazılmış olmalıdır. (Y.N.)

2 *Vakit*'te bir satır sansür edilmiş. (Y.N.)

3 *Vakit*'te bir satır sansür edilmiş. (Y.N.)

4 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Tamim ve Telgrafları V*'te yalnız Türkçe beyanname yer almakta, Rumca beyanname bulunmamaktadır. (Y.N.)

MİLLETE BEYANNAME*

(1 EYLÜL 1922)

Batı Cephesi Kumandanlığı — Dumlupınar
İstihbarat Şubesi Müdüriyeti
Adet — Suret

Büyük ve Asil Türk Milleti;

Batı Cephesi'nde 26 Ağustos 38'den [1922] beri başlayan taarruz harekâtımız, Afyonkarahisar-Altınbaş-Dumlupınar arasında büyük bir meydan muharebesi halinde beş gün beş gece devam etti. Türkiya Büyük Millet Meclisi ordularının kahramanlığı, şiddeti, sürati, tevfikatı sübhaniyeye[1] tecelli vesilesi oldu. Zalim ve mağrur düşman ordusunun asli unsurları akıllara dehşet verecek katiyetle imha edildi. Teşkilat ve teçhizatı gibi ananeleri ve muzafferiyetleri ve ismi sadece milletimizin şuurundan ve ezeli, ebedi olan imanından vücut bulan ordularımızı fedakârlığımıza layık olarak size takdim ediyorum. En büyük kumandanından en genç neferine kadar ordularımızda hâkim olan fikir, milletin gösterdiği vazife uğrunda şehit olmaktır. Bunu muharebe meydanlarında yakından gözlemleyerek büyük milletime haber veriyorum. Milletimizin bünyesindeki kudret ve mefkûreyi üç buçuk sene evvel mesai arkadaşlarım ile ifade etmekten başlayarak, tahammülsüz müşkülat içinde devam eden mücahedelerimizin neticeleri tezahür ediyor. Milletin oy ve iradesine dayanan her işin neticesi millet için hayır ve saadet olduğu sabittir. Milletimizin geleceği emindir ve vaat edilen zaferi ordularımızın elde etmesi muhakkaktır. 1.9.338 [1922]

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan

1. Ordu Kumandanlığı'na

Başkumandanlık tarafından yayımlanan beyanname sureti yukarıya alınmıştır. Ordularda dahi efrada kadar ulaştırılacaktır. 1 Eylül 338 [1922]

Batı Cephesi Kumandanı İsmet

* Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Arşivi, Arşiv 4/4557, Dolap 34, Göz 2, Klasör 1906, Dosya 10 (105) yeni, Fihrist 37'den fotokopisiyle birlikte aktaran: *Harp Tarihi Belgeleri Dergisi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Eylül 1976, sayı 75, s.69-71, Belge No: 1635. Ayrıca bkz. *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*, Ankara, Ocak 1994, sayı 97, s.144-145, Belge No: 2627; *Hâkimiyeti Milliye*, 2 Eylül 1922, No: 596, s.1; *Öğüd*, 2 Eylül 1922, sayı 912, s.2. *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı metin Ahmet Hezarfen, *Öğüd*'deki Kemal Şenoğlu, diğer eski yazı belgeler Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Allah'ın yardımlarına. (Y.N.)

BATI CEPHESİ KUMANDANLIĞI'NA*

(1 EYLÜL 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet

Dumlupınar
1 Eylül 338 [1922]

Batı Cephesi Kumandanlığı'na

Orduya hitaben yazdığım beyanname ilişikte takdim edilmiştir. Bunun bütün Batı Cephesindeki kıtalara tamim olunmasını ve subaylar vasıtasıyla efrada dahi okunmasının temin buyurulmasını rica ederim.

Başkumandan
M. Kemal

* Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Arşivi, Dolap 31, Göz 2, Klasör 1767, Dosya 132'den fotokopisiyle birlikte aktaran: *Harp tarihi Vesikaları Dergisi*, Eylül 1967, sayı 61, Vesika No: 1398. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

ORDUYA BEYANNAME*

(1 EYLÜL 1922)

Batı Cephesi Kumandanlığı
Adet

1.9.38 [1922]

Türkiya Büyük Millet Meclisi Orduları!

Afyon Kara Hisar-Dumlupınar Büyük Meydan Muharebesi'nde zalim ve mağrur bir ordunun asli unsurlarını inanılmayacak kadar az bir zamanda imha ettiniz. Büyük ve asil milletimizin fedakârlıklarına layık olduğunuzu ispat ediyorsunuz. Sahibimiz olan büyük Türk milleti geleceğinden emin olmaya haklıdır. Muharebe meydanlarındaki maharet ve fedakârlığınızı yakından görüyor ve takip ediyorum. Milletimizin hakkınızdaki takdiratına aracı olmak vazifemi ara vermeden ve durmadan yerine getireceğim.

Başkumandanlığa tekliflerde bulunulmasını Cephe Kumandanlığı'na emrettim.

Bütün arkadaşlarımın Anadolu'da daha başka meydan muharebeleri verileceğini nazarı dikkate alarak ilerlemesini ve herkesin akli kuvvetlerini ve kahramanlık ve hamiyet kaynaklarını müsabaka ile sarf etmeye devam eylemesini talep ederim.

Ordular! İlk hedefiniz Akdeniz'dir. İleri!

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: 1-4282, D: 6, F: 7-A1'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Arşivi, Dolap 31, Göz 2, Klasör 1767, Dosya 132'den fotokopisiyle birlikte aktaran: *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Eylül 1967, sayı 61, Vesika No: 1399; *Hâkimiyeti Milliye*, 2 Eylül 1922, No: 596, s.1; *Ögüd*, 2 Eylül 1922, sayı 912, s.2. Aynı beyannamenin "2. Ordu Kumandanı Mirliva Şevki" tarafından "3. ve 6. Kolordu Kumandanlıklarına, Ordu Topçu Taburu Kumandanlığı'na, Karargâh Kumandanlığı'na, Erkânıharbiye Riyaseti Saniyesine" çekilen örneği için bkz. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Arşivi, Arşiv 4/5281, Dolap 36, Göz 4, Klasör 2019, Dosya 71 (25) eski, Fihrist 6-1'den fotokopisiyle birlikte aktaran: *Harp Tarihi Belgeleri Dergisi*, Eylül 1976, sayı 75, Belge No: 1634. *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı metin Ahmet Hezarfen, *Ögüd*'deki Kemal Şenoğlu, diğer eski yazı belgeler Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

İCRA VEKİLLERİ REİSİ RAUF BEY'E*

(1 EYLÜL 1922)[1]

Dumlupınar
1.9.38 [1922]

İcra Vekilleri Reisi Rauf Bey'e

1. Yayımlanmayacaktır.

2. Dumlupınar muharebesine iştirak etmek üzere Seyitgazi mıntıkasından güneybatıya hareket ettirilmiş iken muharebenin aldığı şekil üzerine yarı yoldan tekrar kuzeye istikamet değiştiren düşmanın bağımsız fırkası Kütahya civarında kıtalarımız tarafından taarruza uğratıldı. Düşman fırkası hayli telefat verdikten sonra perişan bir halde Gediz istikametine atıldı. Düşman, ağırlıklarını ve iki yüzü aşkın esir terk etti. Dağılan düşmanın ormanlara[2] iltica eden kısımları peyderpey toplanmaktadır. Bugün bulunduğum yerden[3] muhtelif rütbede yüz subay ve bin neferden meydana gelen esir kafilesinin geçtiğini gördüm. Bunlar arasında Karahisar muharebesinde 4. Fırka'ya kumanda eden General Zimaras ve 12. Fırka Kumandanı Miralay Kalarapulos ve ayrıca dört[4] miralay,[5] iki kaymakam,[6] beş binbaşı vardır. Diğerleri yüzbaşı ve mülazım[7] rütbesindedir. 1. Kolordu Kumandanı General Trikopis'in otomobil ve hayvanını terk ederek efradın içine karıştığını, esir veya maktul olduğunu, esirler arasında bulunan yaverî ifade etti. 2. Kolordu Kumandanı'nın da Trikopis ile beraber bulunduğu anlaşılmaktadır. Uşak ve Eskişehir'in düştüğü haberini bekliyorum. Haberleşme müşkülatından ve muharebe meydanındaki iştigalden, malumat vermekte gecikme muhtemeldir.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: *İstiklâl Harbi ile İlgili Telgraflar*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara, 1994, s.154-155. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur. Ayrıca bkz. Halûk Y. Şehsuvaroğlu, "Atatürk Büyük Taarruzu Günü Gününe Bildiriyor", *Cumhuriyet*, 4 Eylül 1959, s.2.

1 *Cumhuriyet*, 4 Eylül 1959'dan aktaran: *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*. Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.451-452'de belge yanlışlıkla "2 Eylül 1922" tarihli olarak yayımlanmış. (Y.N.)

2 *Cumhuriyet*'te "Aynî düşmanın ordumuza". (Y.N.)

3 *İstiklâl Harbi ile İlgili Telgraflar*'daki eski yazı belgede "kısımları peyderpey toplanmaktadır. Bugün bulunduğum yerden" sözcükleri yok. Bir satırın atlanmış olmalı. (Y.N.)

4 *İstiklâl Harbi ile İlgili Telgraflar*'da "dört" sözcüğü yok. (Y.N.)

5 Albay. (Y.N.)

6 Yarbay. (Y.N.)

7 Teğmen. (Y.N.)

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ KÂZIM PAŞA'YA*

(2 EYLÜL 1922)

Müdafaai Milliye Vekili Kâzım Paşa Hazretleri'ne

Muharebe meydanında 1. Kolordu Kumandanı ve Güney Ordusu Kumandanı General Trikopis'in eşyası arasında ganimet alınan kılıcını zatıâlii biraderanelerine takdim ediyorum, Efendim.

2 Eylül 38 [1922]
M. Kemal

* Teoman Özalp'tan alınan eski yazı belge fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. *Hâkimiyeti Milliye*, 9 Eylül 1922; Orgeneral Kâzım Özalp, *Millî Mücadele 1919-1922, c.I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1971, s.XV; Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1997, s.362. Teoman Özalp'tan alınan eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki tarafından okunmuştur.

RAUF BEYEFENDİ'YE*

(2 EYLÜL 1922)[1]

Çıkış yeri: Dumlupınar

Rauf Beyefendi'ye

1. Yayımlanmayacaktır.

2. Eskişehir'den kuzeybatıya çekilen düşman kıtaları muhtelif istikamette takip olunmaktadır. Kıtalarımız Eskişehir'e girmiştir. Uşak istikametinde takip olunan düşman kıtaları Uşak doğusunda yakalanarak muharebeye tekrar zorlandı. Burada da mağlup edilen düşman, Alaşehir istikametinde takip edilmektedir. Uşak, 1/2 Eylül gecesi işgal edildi. Ben bu akşam Uşak'ta bulunacağım.

2.9.1338 [1922]
Başkumandan
Mustafa Kemal

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: *İstiklâl Harbi ile İlgili Telgraflar*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara, 1994, s.160-161. Ayrıca bkz. Halûk Y. Şehsuvaroğlu, "Atatürk Büyük Taarruzu Günü Gününe Bildiriyor", *Cumhuriyet*, 4 Eylül 1959, s.2. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 *Cumhuriyet*, 4 Eylül 1959'dan aktaran *Atatürk'ün Tanım, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.452'de belge yanlışlıkla "3 Eylül 1922" tarihli olarak yayımlanmış. (Y.N.)

1. ORDU KUMANDANI NURETTİN PAŞA'YA*

(2 EYLÜL 1922)

Batı Cephesi Kumandanlığı Vasıtasıyla
1. Ordu Kumandanı Nurettin Paşa Hazretleri'ne

1. Ordu'nun kahramanane takibinden ve Uşak'ın geri alınmasından dolayı zatı devletlerini ve kahraman 1. Ordu'yu tebrik eder ve bilhassa yine düşman kuvvetlerinin ümitsizlik ve perişanlık içinde imha edilmesini beklerim.

Başkumandan
M. Kemal

2 Eylül 38 [1922]

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7, D: 18, F: 83'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKÂLETİ'NE*

(2 EYLÜL 1922)

Dumlupınar
2 Eylül 38 [1922]

Müdafaai Milliye Vekâleti'ne

Büyük zaferin hazırlanmasında ve muharebe meydanlarında kazanılmasında Erkânıharbiyei Umumiye Reisi olarak yaptığı hizmetler cidden fevkalade ve milletin en büyük takdiratına müstahak derecede olduğundan, Birinci Ferik Fevzi Paşa Hazretleri'nin rütbesinin müşirliğe,

Büyük zaferi kazanmaya muktedir büyük ordumuzu teşkilde ve hazırlamakta ve bu orduyu en isabetli bir surette sevk ve idarede ve muzafferiyetin elde edilmesinin temininde muharebe meydanlarında bilfiil yol göstermekte yapıkları hizmetler cidden milletin en büyük takdiratına layık derecede fevkalade olduğundan, Batı Cephesi Kumandanı Mirliva İsmet Paşa Hazretleri'nin rütbesinin ferikliğe terfii Başkumandanlık'ça tasvip edilmiştir.

Müdafaai Milliye Vekâleti'yle Heyeti Vekile Riyaseti tarafından Meydan Muharebesi'nin kati netice günü olan 31 Ağustos 38 [1922] tarihinden geçerli olmak üzere usulen terfi kararnamelerinin tanzim ve makine başında tebliğ buyurulmasını rica ederim.

Başkumandan
M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 14396'da bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

BAZI KOLORDU VE FIRKA KUMANDANLARININ TALTİFLERİ HAKKINDA TEZKERE*

(2 EYLÜL 1922)

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

2.9.1338 [1922]

26 Ağustos 1338'den [1922] 31 Ağustos 1338 [1922] tarihine kadar Afyon Karahisar, Dumlupınar meydan muharebelerinde fevkalade hizmetleri geçmiş olan aşağıdaki zevatın özel kanun icabınca Türkiye Büyük Millet Meclisi takdirnamesiyle taltifleri hususunda gerekli muamelenin yapılmasını rica ve peyderpey gelecek inhalar[1] üzerine bu konudaki tekliflerimin devamını ayrıca yazacağımı arz eylerim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal

Mirliva Kâzım Paşa Hazretleri,
Miralay Osman Nuri Beyefendi,
Miralay Âşir Beyefendi,
Miralay Alâeddin Beyefendi,
Kaymakam Edhem Beyefendi.

* *Türkiya Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, 1340-1338, Türkiya Büyük Millet Meclisi Matbaası, Ankara, c.22, s.476'daki eski yazı zabıt Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur. Ayrıca bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.22, TBMM Matbaası, Ankara, 1959, s.472.
Mustafa Kemal Paşa'nın bu tezkeresi, Büyük Millet Meclisi'nin 4 Eylül 1922 günü öğleden sonra saat 1.50'de açılan ve riyasetini Birinci Reis Vekili Vehbi Efendi'nin yaptığı 96. toplantı 1. celsesinde okunmuştur. (Y.N.)

1 İnha: Bir vazifeye tayin veya bir maaşa terfi için yazılan yazı. (Y.N.)

HEYETİ VEKİLE RİYASETİ'NE
MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKÂLETİ'NE*

(2 EYLÜL 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi
İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet 1/182

Dumlupınar
2.9.338 [1922]

Heyeti Vekile Reisi Rauf Beyefendi'ye

Düşmanın Trakya'dan ve her yerden eline geçirebildiği kuvvetleri İzmir'e getirmekte olduğu anlaşıldığından, İzmir önünde yeni bir meydan muharebesi vermek ihtimali ziyadedir. Dolayısıyla ondan evvel şimdiye kadar görebildiklerim bu defa arz olundu. Diğer hak sahiplerinin süratle inhası[1] ordulara emrolunmuştur. Gerekli muamelenin makine başında yapılmasını bilhassa rica ederim.

Heyeti Vekile Riyaseti'ne ve Müdafaai Milliye Vekâleti'ne yazılmıştır.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: *İstiklâl Harbi ile İlgili Telgraflar*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara, 1994, s.158-159. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 İnha: Bir vazifeye tayin veya bir maaşa terfi için yazılan yazı. (Y.N.)

HEYETİ VEKİLE REİSİ RAUF BEYEFENDİ'YE*

(3 EYLÜL 1922)[1]

Makine başında.

Numarası: 373
Çıkış yeri: Uşak

Telgrafname
Heyeti Vekile Reisi Rauf Beyefendi'ye

Yayımlanmayacaktır. Dün Uşak'tan çekilen düşman, Alaşehir istikametinde ricata devam ediyor. Takip kıtalarımız düşmandan külliyetli esir alıyorlar. Bugün Alaşehir doğusunda beş yüz esir alındı. Ve beş top daha ganimet alındı. Ben Dumlupınar'dan dün Uşak'a gelirken yolda içlerinde çok miktarda subay dahi bulunan yüz ellişer ve ikişer yüz kişilik[2] çeşitli esir kafilelerine tesadüf ettim. Dumlupınar muharebesinde mağlup edilen düşman fırkalarının kılıç artığından 4 000 kişilik bir kısım başlarında 1. Kolordu Kumandanı General Trikopis ile Erkânıharbiye Reisi Miralay Nehrememenemis[3] ve 2. Kolordu Kumandanı General Dbenis[4] ile Erkânıharbiye Reisi Vasbalokopoli[5] ve Kolordu Levazım Reisi Miralay Tirbetlis[6] ve 13. Fırka Kumandanı Miralay Kapapipalis[7] olduğu halde kuzeydeki kuvvetlerimizin baskısı üzerine Murat dağlarından Çomburnu[8] istikametine saparak dün gece Uşak civarında kıtalarımıza teslim oldu. Bu esirler arasında daha muhtelif rütbede külliyetli miktarda subay vardır. Şimdiye kadar benim gördüğüm miktar üç yüzü aşkındır. Generaller ile görüştüm. Kendilerini teselli ve misafir ettim. Ailelerine sıhhat haberlerini bildirmelerine müsaade eyledim.

3.9.1338 [1922]
Başkumandan
Mustafa Kemal

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: *İstiklâl Harbi ile İlgili Telgraflar*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara, 1994, s.162-163. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur. Ayrıca bkz. Halûk Y. Şehsuvaroğlu, "Atatürk Büyük Taarruzu Günü Gününe Bildiriyor", *Cumhuriyet*, 4 Eylül 1959, s.2.

1 *Cumhuriyet*, 4 Eylül 1959'dan aktaran: *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.453'te belge yanlışlıkla "4 Eylül 1922" tarihli olarak yayımlanmış. (Y.N.)
2 *Cumhuriyet*'te "yüz ellişer ve iki yüz ellişer kişilik". (Y.N.)
3 *Cumhuriyet*'te "Merentins". (Y.N.)
4 *Cumhuriyet*'te "Diyenis". (Y.N.)
5 *Cumhuriyet*'te "Miralay Vasilokopulis". (Y.N.)
6 *Cumhuriyet*'te "Petredidis". (Y.N.)
7 *Cumhuriyet*'te "Kalyalis". (Y.N.)
8 *Cumhuriyet*'te "Curcuroy". (Y.N.)

HEYETİ VEKİLE RİYASETİ'NE*

(3 EYLÜL 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi
İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet: 1/192

Uşak
3.9.1338 [1922]

Heyeti Vekile Riyaseti'ne

Fethi Bey ve diğer sefirlerimize harp vaziyetini sık sık bildirmek ve Fethi Bey'in Avrupa'da kati müzakereye dair olan salahiyetine nihayet vermek uygun olur.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-10-6, D: 45, F: 111-10'da bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

DAHİLİYE VEKÂLETİ'NE*

(3 EYLÜL 1922)

Şifre

Uşak
3.9.38 [1922]

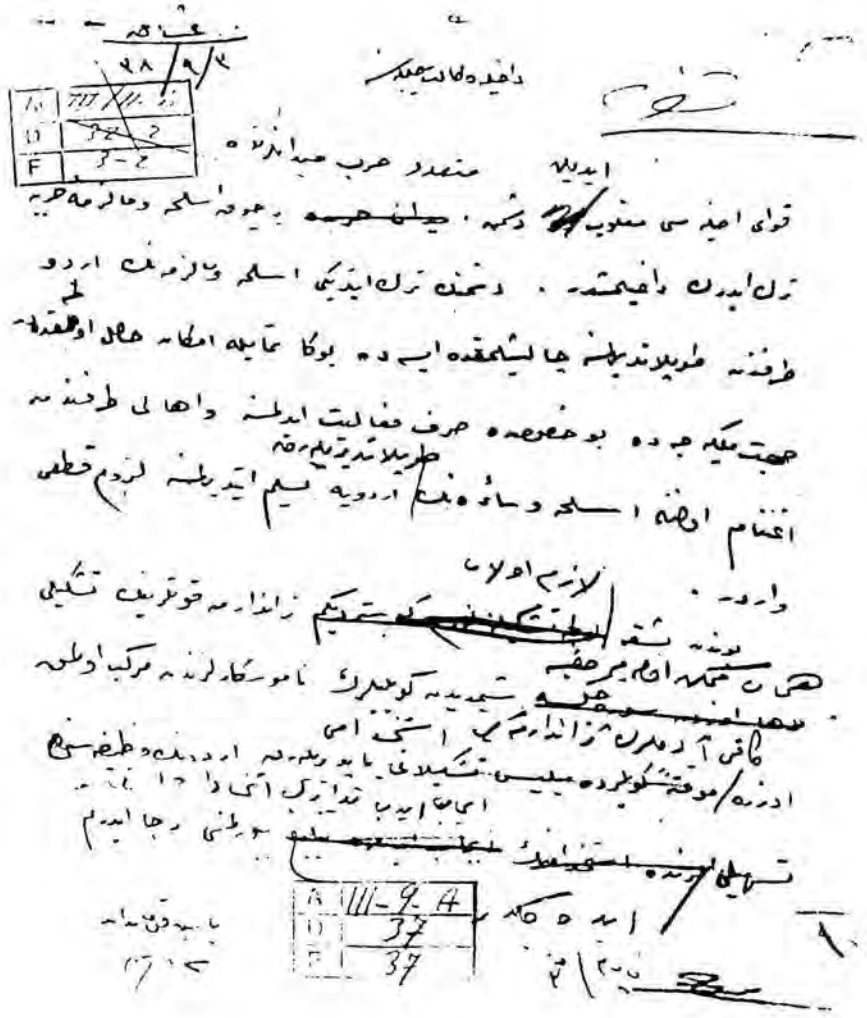
Dahiliye Vekâleti Celilesine

Asli kuvvetleri mağlup edilen düşman birçok harp meydanlarında birçok silah ve harp malzemesi terk ederek dağılmıştır. Düşmanın terk ettiği silah ve malzemenin ordu tarafından toplattırılmasına çalışılmakta ise de buna tamamıyla imkân hasıl olmamaktadır. Mülkiye tarafından da bu hususta faaliyet sarf edilmesine ve ahali tarafından ganimet alınan silahların vesairenin toplattırılarak orduya teslim ettirilmesine kati lüzum vardır.

Bundan başka lazım olan jandarma kuvvetlerinin teşkili hemen mümkün olamayacaksa şimdiden köylülerin namuskârlarından meydana gelmek üzere kâfi adamların jandarma gibi istihdamı, ordunun vazifesini de kolaylaştıracaktır. İcap eden tedbirlerin alınmasını ve bildirilmesini rica ederim.

Başkumandan
M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-9-A, D: 37, F: 37'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

"Dahiliye Vekâleti Celilesine" başlıklı ve 3 Eylül 1922 tarihli belge.

DEMİRYOLLARI MÜDÜRİYETİ UMUMİYESİ'NE*

(3 EYLÜL 1922)

Şifre
40

5.9.38 [1922]

Demiryolları Müdüriyeti Umumiyesi'ne

1. Fevkalade harp tedbirlerinden olmak üzere Türkiya Büyük Millet Meclisi hükümeti sınırlarının harice karşı kapatılması hakkında 26.8.38 [1922] tarihli Başkumandanlık emirnamesiyle konulmuş yasağın kaldırılması hakkında söz konusu makamın 3.9.38 [1922] tarihli emirnamesi sureti aynen ikinci maddededir. Telsiz telgraf haberleşmeleri hakkındaki yasağın eski halinde bırakılması dolayısıyla, Trabzon'daki Rus ve Zonguldak ve Adana'daki Fransız, Antalya'daki[1] İtalyan telsiz istasyonları eskisi gibi kapalı ve mühürlü kalacaktır. İcap edenlere gerekli talimat verilmesini rica ederim. Mektup ve telgraflara konulan harici sansür eskisi gibi tam bir itina ile devam edecektir.[2]

2. Fevkalade harp tedbirlerinden olmak üzere harice kapatılan Türkiya Büyük Millet Meclisi hükümeti sınırları 4.9.38 [1922] sabahından itibaren eskisi gibi açılacaktır. Seyrüsefer, deniz nakliyatı, ticari nakliyat, telgraf haberleşmeleri ve yazılı haberleşmeler her zamanki gibi hükümet kanunları dairesinde cereyan edecektir. Ancak yabancı telsizlerinin faaliyetlerinin tatili icap etmekte bulunduğundan, sefirler ve yabancılar Türkiya telleri ve telsiz hatları ile haberleşebileceklerdir. Ajanslarda ve matbuatta resmi tebliğlerden başka hiçbir askeri haber yayımlanmayacaktır. 40 numaralıdır. Başkumandan Mustafa Kemal

Erkânıharbiyei Umumiye Reisi
Fevzi

* Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi, Kutu: 174, Belge: 5. Ayrıca bkz. Ziya Gürel, "Büyükçobanlar-Afyon Hattının Tamiri", *Demiryol*, Zafer Bayramı ve İktisadîleşme Özel Sayısı, Temmuz-Ağustos 1953, sayı 22-23, s.14. Aynı telgrafın "Adapazarı İşletme Müdüriyeti'ne" çekilen örneği için bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayını, Ankara, 1964, s.452-453. Telgrafın İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Bey tarafından Erkânıharbiyei Umumiye Vekâleti'ne gönderilen 4 Eylül 1922 tarihli örneği için bkz. *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Eylül 1968, sayı 65, Vesika No: 1470. TİTE Arşivi'ndeki eski yazı belge Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur.

1 *Demiryol*'da "Antakyadaki". (Y.N.)

2 *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*'te, bu paragrafın yerine "Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'nden bildirilen Başkumandanlık yüksek makamından gelen emirname sureti aynen aşağıdadır:" açıklaması yapılmış ve ardından Başkumandanlık emrine yer verilmiş. (Y.N.)

BAŞKUMANDANLIK GENEL EMRİ*

(3 EYLÜL 1922)

108

Uşak
3.9.38 [1922]

Başkumandanlık Genel Emri

Büyük ordumuzu teşkilde ve hazırlamakta ve büyük zaferi hazırlamakta ve elde etmekte ve bütün ordulara ilmi ve fenni tatbikatça yol göstermekte ve ruhi ve manevi ahvalde rehber olacak yüksek esasları telkinde yaptıkları hizmetler cidden fevkalade ve milletin en büyük takdirlerine müstahak derecede olduğundan, Erkânıharbiyei Umumiye Vekili Fevzi Paşa Hazretleri'ne Büyük Millet Meclisi hükümetince müşirlik yüksek rütbesi tevcih buyurulmuştur.

Büyük zaferi kazanmaya muktedir büyük ordumuzu teşkilde ve hazırlamakta ve Birinci İnönü, İkinci İnönü ve Sakarya gibi semavi zaferlerle bu orduyu takviye ve iaşe ve daima en isabetli bir surette sevk ve idarede ve muzafferiyetin elde edilmesi için muharebe meydanlarında bilfiil yol göstermekte yaptıkları güzide hizmetler milletin en büyük takdirlerine layık derecede fevkalade olduğundan, Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa Hazretleri'nin rütbesi Büyük Millet Meclisi hükümetince ferikliğe terfi buyurulmuştur.

İşbu Başkumandanlık genel emri bütün cephe kumandanlarına ve resen Batı Cephesi'nin ordularına 3.9.38'de [1922] tebliğ edilmiştir. Malumat için Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti'ne arz olunmuştur.

Başkumandan
M. Kemal

* Aslı. Cumhurbaşkanlığı Arşivi. Vesika No: 14400'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Belgenin "Batı Cephesi Kumandanlığı'na" gönderilen örneği için bkz. Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Arşivi, Dolap 31, Göz 1, Dosya 114, Klasör 1762'den fotokopisiyle birlikte aktaran: *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Aralık 1967, sayı 62. Vesika No: 1411 ve Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Başkanlığı Arşivi, Arşiv 4/4478, Dolap 31, Göz 1, Klasör 1762, Dosya 114 (16-1) eski, Fihrist 30'dan fotokopisiyle birlikte aktaran: *Harp Tarihi Belgeleri Dergisi*, Eylül 1976, sayı 75, Belge No: 1636. Cumhurbaşkanlığı Arşivi'ndeki eski yazı belge Musa Sarıkaya, *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi* ve *Harp Tarihi Belgeleri Dergisi*'ndekiler ise Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

BATI CEPHESİ KUMANDANI FERİK İSMET PAŞA'YA*

(3 EYLÜL 1922)

Uşak
3.9.38 [1922]

Batı Cephesi Kumandanı Ferik İsmet Paşa Hazretleri'ne

Büyük zaferi kazanmaya muktedir büyük ordumuzu teşkilde ve hazırlamakta ve bu orduyu en isabetli bir surette sevk ve idarede ve muzafferiyetin elde edilmesinin temininde muharebe meydanlarında bilfiil yol göstermekte yaptığınız güzide hizmetler, milletin en büyük takdiratına layık derecede fevkalade olduğundan, rütbenizin ferikliğe terfii tasdiki âliye iktiran etmiştir.[1] Bilhassa tebrikat arz eylerim, Efendim.

Başkumandan
M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 14398'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 "Yüksek onaya kavuşmuştur" anlamında. (Y.N.)

5. KAFKAS FIRKASI KUMANDANI MİRALAY HALİT BEYEFENDİ'YE[*]

(3 EYLÜL 1922)

5. Kafkas Fırkası Kumandanı Miralay Halit Beyefendi'ye[1]

Uşak
3 Eylül 1338 [1922]

Afyonkarahisar-Dumlupınar Meydan Muharebesi'nin büyük zaferinde uhdenize tevcih olunan vazifeleri fevkalade bir surette yapmaya muvaffakiyetinizi ve bu uğurda cansiperane ve fedakârane gayret ve mesainizi cidden takdir ve tebrik eder ve 31 Ağustos 38'den [1922] geçerli olmak üzere yüksek rütbenizin Büyük Millet Meclisi hükümetince miralaylığa terfi edilmiş olduğunu müjdelerim. Kati ve nihai zaferi temin edecek arkadaşlarımın devamlı gayretlerinin daima hükümetin takdir nazarına arz olunacağını bu vesile ile ilave eylerim, Efendim.

Başkumandan
Mustafa Kemal

[*] Dr. Ziya Göğem, *Kurmay Albay Daday'lı Halit Beğ Akmansü*, c.1, Halk Matbaası, İstanbul, 1954, s.157.

1 5. Kafkas Fırkası Kumandanı Miralay Halit (Akmansü). Bu rütbeye terfiinden önce "kaymakam" (yarbay) idi. (Y.N.)

HEYETİ VEKİLE RİYASETİ'NE*

(3 EYLÜL 1922)

Şifre
Acele

Uşak
3.9.38 [1922]

Heyeti Vekile Riyaseti'ne

Allah'ın izniyle yakında İzmir'in geri alınması halinde oraya Konya Valisi Abdülhalik Beyefendi'nin nakil ve tayinini münasip görüyorum. Hissettirmeksizin şimdiden bir vesile ile kendisini karargâha getirmek istiyorum. Bu konudaki müsaadenin acele gönderilmesini rica ederim.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Arşivi, Kurtuluş Savaşı, Özel Arşiv, AA./606'dan yukarıdaki şekliyle aktaran: Tülây Duran, "Zaferin İlk On Beş Günü Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Yeni Devletin Kuruluşu ile İlgili Gizli Emirleri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Eylül 1973, sayı 72, s.8.

HEYETİ VEKİLE RİYASETİ'NE*

(4 EYLÜL 1922)

Şifre - Tel

Uşak
4 Eylül 1922

Heyeti Vekile Riyaseti'ne

Milli hareketin devamı müddetince Aydın Mebusu Tahsin Bey'in Bursa Vilayeti'ne ve Karahisar Mebusu Ali Bey'in Balıkesir Mutasarrıflığı'na geçici olarak tayinini acele tedbirlerden saymaktayım. Bu sebeple şimdiden kendilerine Meclis'ten izin alınması ve harekete hazır hale getirilmelerinin tebliğinin bildirilmesini rica ederim.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Arşivi, Kurtuluş Savaşı, Özel Arşiv, AA/609'dan yukarıdaki şekliyle aktaran: Tülây Duran, "Zaferin İlk On Beş Günü Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Yeni Devletin Kuruluşu ile İlgili Gizli Emirleri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Eylül 1973, sayı 72, s.8.

HEYETİ VEKİLE RİYASETİ'NE*

(4 EYLÜL 1922)

Gayet aceledir.
Şifre

Uşak
4.9.38 [1922]

Heyeti Vekile Riyaseti'ne

Konya Valisi Abdülhalik Beyefendi'nin acele Batı Cephesi Karargâhı'na hareket etmesi lüzumlu olduğu tebliğ olunur.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Arşivi, Kurtuluş Savaşı, Özel Arşiv, Belge: 614'ten yukarıdaki şekliyle aktaran: Tülây Duran, "Zaferin İlk On Beş Günü Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Yeni Devletin Kuruluşu ile İlgili Gizli Emirleri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Eylül 1973, sayı 72, s.9.

HEYETİ VEKİLE REİSİ RAUF BEYEFENDİ'YE*

(4 EYLÜL 1922)[1]

Çıkış yeri: Uşak
Numarası: 374

Telgrafname
Heyeti Vekile Reisi Rauf Beyefendi'ye

1. Yayımlanmayacaktır. 2. Düşman asli kuvvetlerinin imha edildiği tahakkuk etmiştir. Şimdiye kadar erkânıharbiyeleriyle birlikte iki kolordu ve dört fırka kumandanı ile üç yüz[2] subay ve on bin kadar nefer esir sayılabilmiştir. Ganimet alınan top miktarı yaklaşık iki yüze ulaşmıştır. Eskişehir cephesinden Bursa istikametinde çekilmekte olan düşman, kıtalarımız tarafından İnönü civarında önlenerek muharebeye zorlanmış ve mağlup edilmiştir, takip edilmektedir. Kütahya civarında mağlup edilerek Gediz civarında diğer kıtalarımız tarafından tekrar yakalanarak muharebeye zorlanmış ve perişan bir surette Emet dağlarına atılmıştır, takip ediliyor. Gediz-Alaşehir hattının kuzeyinden dağınık düşman kısımları süvarilerimiz tarafından toplanmaktadır.

İzmir genel istikametinde ilerleyen kıtalarımız Alaşehir'e yaklaşmıştır. Ben bu akşam Eşme'de bulunacağım.

4 Eylül 38 [1922]

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: *İstiklâl Harbi ile İlgili Telgraflar*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara, 1994, s.164-165. Aynı telgrafın diğer bir sureti için bkz. Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Başkanlığı Arşivi, Dolap 27, Göz 3, Dosya 63, Klasör 1592'den fotokopisiyle birlikte aktaran: *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Mart 1968, sayı 63, Vesika No: 1417. Ayrıca bkz. Halûk Y. Şehsuvaroğlu, "Atatürk Büyük Taarruzu Günü Gününe Bildiriyor", *Cumhuriyet*, 4-5 Eylül 1959. *İstiklâl Harbi ile İlgili Telgraflar*'daki eski yazı belge Ahmet Hezarfen, *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*'ndeki ise Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 *Cumhuriyet*, 5 Eylül 1959'dan aktaran: *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.454'te, belge yanlışlıkla "5 Eylül 1922" tarihli olarak yayımlanmış. (Y.N.)

2 *İstiklâl Harbi ile İlgili Telgraflar*'da yanlışlıkla "otuz" diye okunmuş. (Y.N.)

HEYETİ VEKİLE'YE
MALİYE VEKÂLETİ'NE*

(5 EYLÜL 1922)

Gayet aceledir.
Tel

Eşme
5.9.38 [1922]

Heyeti Vekile'ye
Maliye Vekâleti'ne

Düşmanın terk ve tahliye ettiği kasaba ve köylerde yaptığı facialar her türlü tasavvurun üstündedir. Köylerin büyük kısmı tamamıyla yakılmıştır. Düşmanın ricat yolu üzerinde kalan zavallı köylülerimiz köylerinin harabeleri üzerinde sefalet ve zaruret içinde inlemektedirler. Arz olunan ahvalden dolayı hükümetçe derhal gerekli şefkat ve yardımın yapılması kati bir zaruret halini almakta, şimdilik en ziyade himaye ve yardıma muhtaç olanlara hakkaniyet dairesinde dağıtılmak üzere emri âlilerine verdiğim meblağdan yüz bin liranın acele Batı Cephesi emrine gönderilmesini ve senelerden beri zulüm ve sefaletle inleyegelmiş milletimizin yaralarına çaresaz olacak tedbirlerin hükümetçe alınmasını ve bildirilmesini rica[1]

Başkumandan
M. Kemal

* Tarih Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı, İstanbul Araştırma Merkezi, Fotokopi Arşivi, Türk İstiklâl Harbi Belgeleri Dosya 02.06/720'den fotokopisiyle birlikte aktaran: Tülây Duran, "T.B.M.M. den Zafere Mustafa Kemal Görüşler-Emirler-Yazışmalar", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Haziran 1998, sayı 17, s.19, Belge: 12. Eski yazı belge Erciiment Hüsnü Baki ve Erol Şadi Erdinç tarafından okunmuştur.

1 Belgenin üzerindeki karalama ve düzeltmelerden ve son noktanın konmamış olmasından, Mustafa Kemal Paşa tarafından hazırlanan müsvedde olduğu anlaşılmaktadır. (Y.N.)

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ RAUF BEYEFENDİ'YE*

(5 EYLÜL 1922)[1]

Çıkış yeri: Eşme
Numarası: 25

İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Beyefendi'ye

1. Yayımlanmayacaktır. 2. Kocaeli mıntıkasında düşmanın Gemlik-Pazarköy sahilindeki[2] müstahkem mevzilerine yöneltilen taarruz muvaffakiyetle neticelenmiştir. Ve Samanlıdağ ve Kızıklıtepe-Elmalıdağ mevkileri zapt ve Pazarköy işgal edildi.[3] Söğüt bugün geri alındı. Düşmanın Eskişehir'den ricat eden kuvvetleriyle Kocaeli mıntıkasında bulunan kuvvetleri aleyhine Bursa istikametinde taarruz ve takibimiz devam ediyor. Eskişehir-Uşak[4] doğusunda Karacahisar civarında düşmandan alınıp sayılan silah miktarı beş bin tüfek, yüz makineli tüfek, yüzlerce otomatik tüfek, on iki dağ topu, bin sandık topçu cephanesidir. Düşman ricatı esnasında tamam bütün malzemesini terk ediyor, Uşak'tan Eşme'ye gelirken yolda bizzat bu bırakılanları gördüm. Kula ve Alaşehir kıtalarımız tarafından işgal olundu. Düşman, İzmir istikametinde takip ediliyor.

5.9.1338 [1922]

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: *İstiklâl Harbi ile İlgili Telgraflar*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara, 1994, s.166-167. Ayrıca bkz. Hatûk Y. Şehsuvaroğlu, "Atatürk Büyük Taarruzu Günü Gününe Bildiriyor", *Cumhuriyet*, 5 Eylül 1959, s.2. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen ve Erol Şadi Erdinç tarafından okunmuştur.

1 *Cumhuriyet*, 5 Eylül 1959'dan aktaran *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.454-455'te belge yanlışlıkla "6 Eylül 1922" tarihli olarak yayımlanmış. (Y.N.)

2 El yazısı belgedeki "sahilindeki" yerine *Cumhuriyet*'te yanlışlıkla "şimalindeki" (kuzeyindeki). (Y.N.)

3 *Cumhuriyet*'te "ve Samanlıdağ-Fındıklıtepe-Elmalıdağ mevzii işgal edildi". (Y.N.)

4 *Cumhuriyet*'te "2 Eylülde Uşak". (Y.N.)

HEYETİ VEKİLE RİYASETİ'NE*

(5 EYLÜL 1922)

Tel makama mahsustur.

5.9.1922

Heyeti Vekile Riyaseti Celilesine

C. Anadolu'daki Yunan ordusu kati surette mağlup edilmiştir. Yunan ordusunun artık yeniden ciddi bir mukavemet göstermesine ihtimal yoktur. Anadolu için herhangi bir müzakereye mahal kalmamıştır. Mütareke ancak Trakya için söz konusu olabilir. Dolayısıyla Eylül'ün onuna kadar doğrudan doğruya Yunan hükümeti veyahut İngiltere vasıtasıyla hükümetimize resmen müracaat ettiği takdirde aşağıdaki şartlar ortaya koyularak cevap verilmelidir. Bu tarihten, yani Eylül'ün onundan sonra vaki olacak müracaatın cevabının başka olmak ihtimali vardır. Bu takdirde keyfiyet ayrıca âcizane tarafıma bildirilmelidir:

1. Mütarekenin tarihinden itibaren on beş gün zarfında Trakya 1914 sınırlarına kadar kayıtsız şartsız Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin mülki memurlarına ve askeri kuvvetlerine teslim edilmiş bulunacaktır.

2. Yunanistan'daki esirlerimiz on beş gün zarfında İzmir, Bandırma ve İzmit limanlarında teslim olunacaktır.

3. Yunan ordusunun üç buçuk seneden beri Anadolu'da yaptığı ve icra eylemekte bulunduğu tahribatı tamir etmeyi şimdiden taahhüt edecektir.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal

* Gazi Mustafa Kemal Tarafından, *Nutuk*, c.II, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, s.175; Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.II, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1973, s.675-676.

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ REİSİ SANİSİ ADNAN BEYEFENDİ'YE İCRA VEKİLLERİ REİSİ RAUF BEYEFENDİYE*

(6 EYLÜL 1922)[1]

Tel

Eşme
6.9.38 [1922]

Büyük Millet Meclisi Reisi Sanisi Adnan Beyefendi'ye
İcra Vekilleri Reisi Rauf Beyefendi'ye

1. Yayımlanmayacaktır.

2. Bugün (6 Eylül)[2] Eşme'den Alaşehir-Salihli istikametine hareket ettim.

Başkumandan
M. Kemal

* Tarihi Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı, İstanbul Araştırma Merkezi, Fotokopi Arşivi Türk İstiklâl Harbi Belgeleri, Dosya 02.06/722'den fotokopisiyle birlikte aktaran: Tülây Duran, "T.B.M.M. den Zafere Mustafa Kemal Görüşler-Emirler-Yazışmalar", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Haziran 1998, sayı 17, s.20. Ayrıca bkz. fotokopisiyle birlikte aktaran: *İstiklâl Harbi ile İlgili Telgraflar*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara, 1994, s.168-169. Ayrıca bkz. Haluk Y. Şehsuvaroğlu, "Atatürk Büyük Taarruzu Günü Gününe Bildiriyor", *Cumhuriyet*, 5 Eylül 1959, s.2. *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*'ndeki eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki, *İstiklâl Harbi ile İlgili Telgraflar*'daki ise Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 *Cumhuriyet*'te belge yanlışlıkla "6.5.38 [1922]"; *Cumhuriyet*'ten aktaran *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nüvit Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.455'te ise keza yanlışlıkla "7 Eylül 1922" tarihli olarak yayımlanmış. (Y.N.)

2 *Cumhuriyet*'te yanlışlıkla "(2 Eylül)"; *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*'te keza yanlışlıkla "(7 Eylül)". (Y.N.)

HEYETİ VEKİLE REİSİ RAUF BEYEFENDİ'YE*

(7 EYLÜL 1922)

Çıkış yeri: Karargâh

Telgrafname
Heyeti Vekile Reisi Rauf Beyefendi'ye

1. Yayımlanmayacaktır. 2. Gemlik'e çıkardığı takviye kıtalarıyla ve Gemlik civarındaki harp gemileri ateşinin yardımıyla düşman Gemlik-Pazarköy hattında mukavemet etmektedir. Gerek Kocaeli bölgesinde bulunan ve gerekse Eskişehir'den Bursa istikametine ricat eden düşman kuvvetleri aleyhine taarruz ve takibimiz devam ediyor. Salihli batısında Marmara Gölü-Karayahşi-Mersindere[1] doğusu hattında tutunmak isteyen düşman 6.9.1338'de [1922] kısa muharebeyi müteakip Manisa ve Turgutlu istikametlerinde batıya atıldı. Takip ediliyor.

7.9.38 [1922]

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: *İstiklâl Harbi ile İlgili Telgraflar*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara, 1994, s.170-171. Aynı belgenin "Sûret" başlıklı örneği için bkz. Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi, Arşiv 4/4282, Klasör 1592, Dosya 63, Fihrist 26'dan fotokopisiyle birlikte aktaran: *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*, Haziran 1994, sayı 98, s.39-40, Belge No: 2642. Ayrıca bkz. Halûk Y. Şehsuvaroğlu, "Atatürk Büyük Taarruzu Günü Gününe Bildiriyor", *Cumhuriyet*, 5 Eylül 1959, s.2. *İstiklâl Harbi ile İlgili Telgraflar*'daki eski yazı belge Ahmet Hezarfen, *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*'ndeki ise Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 *Cumhuriyet*'te "Dereköy-Karayemiş-Mersin dere". (Y.N.)

HARİCİYE VEKİLİ RAUF BEY'E*

(8 EYLÜL 1922)

Salihli. 8.9.38 [1922]

Hariciye Vekili Rauf Bey'e

Tel: Makine başında

C. 4.9.38 [1922] şifreye:

İzmir'de hiçbir sebep ve suretle yabancı müdahalesine müsaade edilmeyeceği ve azınlıkların hukukunu Türk ordusunun en iyi muhafaza edeceğini dostlarımızdan [...][1] Yunan ordusunun yapmış olduğu gibi İzmir'de ve diğer yerlerde yangın çıkarmaktan ve adam öldürmekten kaçınmaları [...][2] Bu hususların icap edenlere tebliğ edilmesi uygundur, Efendim.

Başkumandan
M. Kemal

Alaşehir'den telgrafla yazdım.

* Dr. Cengiz Kürşat, "Mudanya Konferansı ve Mudanya Mütarekesi Belgeleri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Şubat 2000, sayı 37, Belge: 8, s.37. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen ve Erol Şadi Erdinç tarafından okunmuştur. (Y.N.)

1 Bir kelime okunamadı. Kaynakta burada "beklediklerimiz" sözcüğü kullanılmış. (Y.N.)

2 Birkaç sözcük okunamadı. Kaynakta burada "zorunluluğunu Yunanlılara ihtar etmeleridir" sözcükleri kullanılmış. (Y.N.)

ANKARA KUMANDANLIĞI'NA*

(8 EYLÜL 1922)

Salihli
8.9.38 [1922]

Ankara Kumandanlığı'na

Şifre
Zatidir, aceledir.

Tebriklerinize çok teşekkür ederim. Allah'ın adaleti bizim için mesut bir şekilde tecelli etmektedir. Muzafferiyetimizin Ankara'da meydana getirdiği tesirleri, Meclis'te ve hariçte cereyan etmekte olan fikirleri ve malumatı, velhasıl Ankara'daki muhtelif mahfillerde hükümran olan kanaat ve hissiyatı öğrenmek istiyorum. Bu konudaki inceleme ve araştırmalarınızın neticesini, kendi malumatınızı da ilaveten bildirmenizi rica ederim.

Başkumandan
M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7, D: 18, F: 101'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

FRANSIZ TELSİZİYLE YAPILAN RANDEVU TALEBİNE CEVAP*

(8 EYLÜL 1922)

Ankara ve Bütün Türk Telsiz İstasyonlarına

İzmir General Konsolosları şehrin teslimini müzakere etmek üzere en yakın Türk kumandanıyla derhal görüşmek arzusundadırlar. Temsilcilerine acilen bir mülakat mahalli gösterilmesini rica ederler. 9 Eylül[1]

* *Yeni Şark*, 9 Eylül 1922, No: 337, s.1; *Hâkimiyeti Milliye*, 10 Eylül 1922, No: 604, s.1; *Vakit*, 10 Eylül 1922, No: 1703, s.1; *İkdam*, 10 Eylül 1922, No: 9152, s.1; *Peyam-Sabah*, 10 Eylül 1922, No: 11782, s.1; *Babalık*, 11 Eylül 1922, sayı 988, s.2. Ayrıca bkz. ATASE Arşivi, No. 4/4478, Klasör 1764, Dosya 120, Fihrist 213'ten aktaran: *Türk İstiklâl Harbi II nci Cilt Batı Cephesi 6 ncı Kısım III ncü Kitap. Büyük Taarruzda Takip Harekâtı (31 Ağustos-18 Eylül 1922)*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1995, s.159. *Yeni Şark* ve *Babalık*'taki eski yazı metinler Kemal Şenoğlu, *Hâkimiyeti Milliye*, *Vakit*, *İkdam* ve *Peyam-Sabah*'takiler ise Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

Belge, *Türk İstiklâl Harbi*...'nde şu açıklamayla yer almaktadır:

> "İzmir'deki konsoloslar, şehrin teslimi için Türk ordusunun en yakın komutanı ile görüşmek istediklerini ve mümessillerini göndermek üzere acele bir randevu rica ettiklerini İzmir limanındaki Fransız Edgard Quinet kruvazörünün telsiziyle 8 Eylül 1922 saat 10.30'da açık olarak yazdılar.
>
> "Yüksek Komuta Heyeti, bu telsiz haberiyle, Yunanlıların İzmir'i savunamayacağı ve belki boşaltmış oldukları, yabancı devletler deniz müfrezelerinin İzmir'i işgal ve muhafaza etükleri, Türk birliklerinin şehre girmelerinde bir yanlışlığa meydan verilmemesi için İzmir'i teslim edip çekilip gitmek istedikleri kanısına vardı. Başkomutanlıkça Ankara-İstanbul telgraf hattıyla verilen cevapta: 'Temsilcilerin otomobille İzmir-Turgutlu yoluyla gönderilmesi, herhangi bir yanlışlığa meydan verilmemesi için otomobillerde beyaz bayrak bulundurmaları' bildirildi."

İngiliz yetkilileriyle yapılan görüşme ve temaslar hakkında bkz. Mustafa Kemal Paşa'nın 4 Ekim 1922 tarihli Meclis konuşması (elinizdeki ciltte s.360-377). Ayrıca bkz. Salih Bozok-Cemil S. Bozok, *Hep Atatürk'ün Yanında*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, Mayıs 1985, s.204-205. (Y.N.)

1 "9 Eylül" tarihinin yanlış yazıldığı ya da kastedilenin 8 Eylül gecesi olduğu anlaşılıyor. Haberleşme, *Türk İstiklâl Harbi*...'ne göre 8 Eylül gecesi 22.30'da gerçekleşiyor. Ayrıca, *Yeni Şark*'ta yayımlandığı tarih de 9 Eylül olduğundan, haberleşme en az bir gün önce yapılmış olmalıdır.
Bilâl N. Şimşir de, İtilaf devletlerinin yukardaki müracaatıyla ilgili olarak İngiliz belgelerinde yaptığı araştırmaya dayanarak şöyle yazıyor:

> "Yunan ordusunun son kalıntısının İzmir'den uzaklaştığı saatlerde, 8 Eylül akşamı, İzmir limanında bulunan İngiliz Akdeniz Orduları Başkumandanı Amiral Brock'a İstanbul'dan bir mesaj gönderilmişti. Mesajda, İzmir'deki müttefik amiralleriyle başkonsoloslarının kenti Türk ordusuna teslim etmeleri bildirilmişti. Yani Fransa, İngiltere ve İtalya amiralleriyle başkonsolosları İzmir'i Türk ordusuna devredeceklerdi. Mesaj, bu üç devletin İstanbul'daki yüksek komiserlerinin ortak talimatı niteliğindeydi.
>
> "9 Eylül sabahı İzmir'deki müttefik amiralleriyle başkonsoloslarının ilk işi, limanda bekleyen amiral gemisi 'Iron Duke'de toplanıp kentin Türk ordusuna teslimi konusunu görüşmek olmuştu."

Bkz. Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgeleri ile Sakarya'dan İzmir'e "1921-1922"*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1989, s.385. (Y.N.)

Verilen cevap sureti:

Telgrafnameniz alındı. Temsilcilerinizi İzmir-Turgutlu Kasaba şosesi ile Kasaba'ya gönderiniz. Bir yanlışlığa mahal kalmamak üzere otomobillerde beyaz bayrak bulundurmak ihtiyata uygun olur.

9 Eylül[1]
Türk Başkumandanlığı[2]

1 "9 Eylül" tarihinin yanlış yazıldığı anlaşılıyor. Bkz. önceki sayfada yer alan dipnot. (Y.N.)

2 İmza *Babalık*'ta "Türkiye Başkumandanlığı", *İkdam*'da "Türk Orduları Başkumandanı" şeklinde. *Peyam-ı Sabah*'ta ise imzasız yayımlanmış. Diğer kaynaklarda imza "Türk Başkumandanlığı" şeklinde. Ayrıca, İtilaf devletleri temsilcilerine ait olan telgrafın ilk kısmı yalnız *Yeni Şark*'ta yer almış. Babalık'ta ise şu açıklama yapılmış: "Müttefik devletlerin İzmir general konsolosları tarafından şehrin teslimini müzakere etmek üzere bir mahal temini hakkında telsizle vaki olan müracaat üzerine Başkumandanlık canibi samisince verilen cevap sureti aşağıdadır." (Y.N.)

HEYETİ VEKİLE REİSİ RAUF BEYEFENDİ'YE*

(8 EYLÜL 1922)

Salihli
8.9.38 [1922]

Heyeti Vekile Reisi Rauf Beyefendi'ye

Aşağıda birinci maddedeki telgrafı okuyunuz. Buna ait cevap ikinci maddededir. Bu cevabı bu gece İstanbul'a çektirmek lazımdır. Oradan Edvarkine[1] Fransız zırhlısına sabaha kadar verilmesini temin etsinler.

Başkumandan
Mustafa Kemal

1. Ankara ve bütün Türk istasyonlarına:
"Edvarkine" Fransız zırhlısından: Numara 212: Müttefik devletler İzmir general konsolosları, şehrin teslimini müzakere etmek üzere en yakın Türk kıtası kumandanı ile derhal görüşmek arzusundadırlar. Temsilcilerine acilen bir mülakat mahalli gösterilmesini rica ederler.

2. Telgrafnameniz alındı. Temsilcilerinizi İzmir-Turgutlu-Kasaba şosesi ile Kasaba'ya gönderiniz. Bir yanlışlığa mahal kalmamak üzere otomobillerde beyaz bayrak bulundurmak ihtiyata uygun olur.

Türk Başkumandanlığı

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 14979'da bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Erol Şadi Erdinç tarafından okunmuştur.
Fransız zırhlısından çekilen telgraf ve Türk Başkumandanlığı'nca buna verilen cevap için ayrıca bkz. elinizdeki ciltte s.261-262. (Y.N.)

1 Edgard Quinet. (Y.N.)

1. ORDU KUMANDANLIĞI'NA*

(8 EYLÜL 1922)

Süvari Kolordusu bütün kuvvetiyle İzmir'e yetişmeli ve İzmir'i işgal etmelidir. 1. Ordu takıp kolları da şehre ilerlemekle beraber, 1. Kolordu'dan bir tümenin 9 Eylül 1922'de İzmir'e yürütülmesi ve 1. Kolordu'nun takibe devam etmesi lazımdır. 1. Kolordu "İzmir İşgal Kuvveti" olacak ve komutanı "Askeri Vali"lik görevi yapacaktır. Turgutlu-İzmir yolu ile bir süvari bölüğünün 8/9 Eylül gecesinde yabancı temsilcileri karşılamaya gönderilmesi uygun olur. İzmir'in kayıtsız şartsız teslim alınması mümkün olduğundan, temsilcilerin herhangi bir teklifi kabul olunmayacaktır.

* Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi, No. 4/4478, Klasör 1764, Dosya 120, Fihrist 1-215'ten yukarıdaki şekliyle ve özet olarak aktaran: *Türk İstiklâl Harbi II nci Cilt Batı Cephesi 6 ncı Kısım III ncü Kitap. Büyük Taarruzda Takip Harekâtı (31 Ağustos-18 Eylül 1922)*. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1995, s.159-160.
Belge, kaynakta, "8 Eylül 1922 saat 23.30'da da 1 nci Ordu'ya şu emir verildi (özet)" açıklamasıyla yayımlanmış. (Y.N.)

TÜRKİYA BÜYÜK MİLLET MECLİSİ REİSİ SANİSİ ADNAN BEYEFENDİ'YE İCRA VEKİLLERİ REİSİ RAUF BEYEFENDİ'YE DOĞU CEPHESİ KUMANDANI KÂZIM KARABEKİR PAŞA'YA MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ KÂZIM PAŞA'YA ELCEZİRE CEPHESİ KUMANDANI CEVAT PAŞA'YA*

(8 EYLÜL 1922)[1]

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet

Salihli
8.9.38 [1922]

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi Sanisi Adnan Beyefendi'ye
İcra Vekilleri Reisi Rauf Beyefendi'ye
Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri'ne
Müdafaai Milliye Vekili Kâzım Paşa Hazretleri'ne
Elcezire Cephesi Kumandanı Cevat Paşa Hazretleri'ne

1. Yayımlanmayacaktır.

2. Ordularımız 26 Ağustos'tan bugüne kadar durmaksızın muharebe ve yürüyüş yapmış ve bu müddet zarfında en kestirme istikamette üç yüz kilometrelik mesafe kat etmiş ve bütün zindeliğiyle İzmir karşısında Saruhanlı-Zencirli-Irlamaz çayı[2] hattına ulaşmıştır. Süvari kolordumuz Manisa üzerinden ve bağımsız 3. Süvari Fırkamız[3] Torbalı üzerinden İzmir istikametinde ilerlemektedir.

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 16413'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. fotokopisiyle birlikte aktaran: Cemal Kutay, *Osmanlıdan Cumhuriyete Yüzyılımızda Bir İnsanımız Hüseyin Rauf Orbay (1881-1964)*, c.3, Kazancı Kitap Ticaret A.Ş., 1992, s.738. Aynı telgrafın başka bir örneği için bkz. fotokopisiyle birlikte aktaran: *İstiklâl Harbi ile İlgili Telgraflar*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1994, s.172-173; Halûk Y. Şehsuvaroğlu, "Atatürk Büyük Taarruzu Günü Gününe Bildiriyor", *Cumhuriyet*, 5 Eylül 1959, s.2. Cumhurbaşkanlığı Arşivi'ndeki belge Musa Sarıkaya, diğerleri ise Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 *Cumhuriyet*, 5 Eylül 1959'dan aktaran: *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.456'da, belge yanlışlıkla "9 Eylül 1922" tarihli olarak yayımlanmış. (Y.N.)

2 *İstiklâl Harbi ile İlgili Telgraflar*'da "Sarıhanlı-Zincirli-Parlamazçay"; *Cumhuriyet*'te "Saruhanlı-İncirli-Irlamazçay". (Y.N.)

3 *İstiklâl Harbi ile İlgili Telgraflar*'da "Süvari İkinci Fırkası". (Y.N.)

Eskişehir'den Bursa istikametinde takip edilen düşman, Bursa doğusunda[1] Aksu civarındaki eski müstahkem mevkilerinde[2] mukavemet etmektedir. Düşmanın ileri mevzileri zapt edildi. Taarruzumuz devam ediyor. Müfrezelerimiz Simav-Demirci-Gördes-Sındırgı[3] mıntıkasını düşmandan temizleyerek Balıkesir istikametinde ilerlemektedir.

3. Ben yarın Turgutlu üzerinden İzmir istikametinde ileri hareket edeceğim.

Başkumandan
M. Kemal

1 "Doğusunda" sözcüğünün aslı olan "şarkında" sözcüğü yerine, *İstiklâl Harbi ile İlgili Telgraflar*'da "sırtında". (Y.N.)

2 "Mevkilerinde" sözcüğünün aslı olan "mevakiinde" sözcüğü yerine, *İstiklâl Harbi ile İlgili Telgraflar*'da "mevaziinde" (mevzilerinde). (Y.N.)

3 *İstiklâl Harbi ile İlgili Telgraflar*'da "Simav-Gidezli ve Gercüs-Sındırgı". (Y.N.)

ALİ FUAD PAŞA'YA*

(8 EYLÜL 1922)

Salihli
8.9.38 [1922]

Şifre
Zatidir.

Ankara'da Kalemi Mahsus Riyaseti Müdüriyeti'ne

Ali Fuad Paşa Hazretleri'ne:

Ordumuz ilerledikçe geri ile olan haberleşmelerimiz müşkül bir vaziyete girmektedir. Bu bakımdan Ankara'da cereyan eden fikirlerden ve malumattan vaktiyle haberdar olamıyorum. Halbuki bu aralık zaferlerimizin orada husule getirdiği tesirleri, Meclis'te ve diğer mahfillerde hükümran olan kanaat ve hissiyatı bilmek isterim. Bu konudaki devletlilerinin işlerine ilaveten inceleme ve araştırmanız neticesinin bildirilmesini rica ederim.

Başkumandan
M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7, D: 18, F: 13'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Erol Şadi Erdinç tarafından okunmuştur.

1., 2. ORDULARA
5. KOLORDU KUMANDANLIĞI'NA
3. KOLORDU KUMANDANLIĞI'NA*

(9 EYLÜL 1922)

1., 2. Ordulara
5. Kolordu Kumandanlığı'na
3. Kolordu Kumandanlığı'na

İlk verdiğim Akdeniz hedefine varmakta orduların gösterdiği gayret ve fedakârlığı hürmet ve takdir ile yâd ederim. Elde edilen büyük muzafferiyette hakiki eiken olan kıymetli arkadaşlarıma büyük bir samimiyetle teşekkür ve tebrikler beyan eylerim.

Orduların, bundan sonra verilecek hedeflerin elde edilmesinde de aynı atılganlık ve fedakârlığı göstereceklerine itimadım berkemaldir.

Ordulara, 3. ve 5. kolordulara yazılmıştır.

9 Eylül 38 [1922]

M. Kemal

* Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Arşivi, Dolap 31, Göz 1, Dosya 116, Klasör 1763'ten fotokopisiyle birlikte aktaran: *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, E.Ü. Basımevi, Ankara, Haziran 1968, sayı 64, Vesika No: 1440. Belgenin fotokopisi için ayrıca bkz. Tevfik Bıyıklıoğlu, "Başkumandan Atatürk'ün Kısa Bir Portresi", *Belleten*, Ekim 1956, sayı: 80, s.737. Ayrıca bkz. *Hâkimiyeti Milliye*, 12 Eylül 1922, No: 606, s.1. *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*'ndeki eski yazı belge Erçüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen. *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı metin ise Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

TÜRKİYA BÜYÜK MİLLET MECLİSİ REİSİ SANİSİ ADNAN BEYEFENDİ'YE İCRA VEKİLLERİ REİSİ RAUF BEYEFENDİ'YE MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ KÂZIM PAŞA'YA DOĞU CEPHESİ KUMANDANI KÂZIM KARABEKİR PAŞA'YA ELCEZİRE CEPHESİ KUMANDANI CEVAT PAŞA'YA*

(9 EYLÜL 1922)[1]

Tel. Nil[2]
Makine başında. 9 Eylül 38 [1922]

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi Sanisi Adnan Beyefendi'ye
İcra Vekilleri Reisi Rauf Beyefendi'ye
Müdafaai Milliye Vekili Kâzım Paşa Hazretleri'ne
Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri'ne
Elcezire Cephesi Kumandanı Cevat Paşa Hazretleri'ne

1. Yayımlanmayacaktır.

2. Kıtalarımız İzmir doğu sırtlarında düşmanın son mukavemetini kırdıktan sonra bugün 9 Eylül 38'de [1922] mağlup düşmanla beraber İzmir'imize muzafferen girdi. Vapurlara binmekten men edilen düşman subayları ve efradı teslim olmaktadırlar. İzmir'de bol miktarda top, tüfek ve her nevi malzeme bulunmuştur.[3] Ben yarın öğleden itibaren İzmir'de bulunacağım.

9.9.38 [1922]

Başkumandan
M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7, D: 18, F: 102'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. fotokopisiyle birlikte aktaran: *İstiklâl Harbi ile İlgili Telgraflar*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1994, s.178-179. Aynı telgrafın "Türkiya Büyük Millet Meclisi İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti Kalemi Mahsus Müdüriyeti" antetli diğer bir örneği için bkz. fotokopisiyle birlikte aktaran: Cemal Kutay, *Osmanlıdan Cumhuriyete Yüzyılımızda Bir İnsanımız Hüseyin Rauf Orbay (1881-1964)*, c.5, Kazancı Kitap Ticaret A.Ş., İstanbul, 1992, s.141; Halûk Y. Şehsuvaroğlu, "Atatürk Büyük Taarruzu Günü Gününe Bildiriyor", *Cumhuriyet*, 5 Eylül 1959, s.2. Cumhurbaşkanlığı Arşivi'ndeki eski yazı belge Musa Sarıkaya, diğerleri ise Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 *Cumhuriyet*, 5 Eylül 1959'dan aktaran: *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.457'de, belge yanlışlıkla "10 Eylül 1922" tarihli olarak yayımlanmış. (Y.N.)

2 Kemalpaşa'nın eski adı. (Y.N.)

3 Bu cümle *Osmanlıdan Cumhuriyete Yüzyılımızda Bir İnsanımız Hüseyin Rauf Orbay (1881-1964)*'te ve *Cumhuriyet*'te yok. (Y.N.)

HEYETİ VEKİLE RİYASETİ'NE*

(9 EYLÜL 1922)

9.9.1922

Heyeti Vekile Riyaseti'ne

İzmir Askeri Valiliği'ne 5. Kolordu Kumandanı Mirliva İzzettin Paşa Hazretleri tayin kılınmıştır...

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Arşivi, Kurtuluş Savaşı, Özel Arşiv, Belge: 611'den yukarıdaki şekliyle aktaran: Tülay Duran, "Zaferin İlk Onbeş Günü Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Yeni Devletin Kuruluşu ile İlgili Gizli Emirleri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Eylül 1973, sayı 72, s.10.

HEYETİ VEKİLE RİYASETİ'NE*

(9 EYLÜL 1922)

Salihli
9 Eylül 1338 [1922]

Heyeti Vekile Riyaseti'ne

Tel
Aceledir.

Fethi Beyefendi'nin bir an evvel vazifesi başına geri dönmesinin kendisine tebliğ edilmesini rica ederim.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Tarihi Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı, İstanbul Araştırma Merkezi, Fotokopi Arşivi, Türk İstiklâl Harbi Belgeleri, Dosya 02.06/728'den aktaran; Tülây Duran, "T.B.M.M. den Zafere Mustafa Kemal Görüşler-Emirler-Yazışmalar", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Ağustos 1998, sayı 19, s.38.

RAUF BEYEFENDİ'YE*

(10 EYLÜL 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi
İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet

İzmir
10.9.38 [1922]

Rauf Beyefendi'ye

1. Yayımlanmayacaktır.

2. Düşmanın evvelce Söke bölgesinde bulunan 18. Piyade Alayı ile Bolvadin bölgesinden perişan surette ricat eden ve 18. Alay'a karışmış olan 31. Alay kısımları ve bir topçu bataryası bugün İzmir güneyinde yakalanarak mağlup edildi ve bu müfrezenin de dört bin kişilik kılıç artığı batarya teslim oldu.

3. İzmir'deki İngiliz konsolosu ve İzmir limanında bulunan İngiliz gemisi amirali bugün 1. Ordu Kumandanı Nureddin Paşa'ya müracaat ederek, İngilizlerin Harbi Umumi'de Osmanlı hükümeti ile muharip olduklarını ve dört sene evvel mütareke yapmak suretiyle muhariplikten çıktıklarını ve şimdiki Türkiya Büyük Millet Meclisi hükümeti ile ise esasen düşmanlık halinde olmadıklarını söylediler.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: Cemal Kutay, *Osmanlıdan Cumhuriyete Yüzyılımızda Bir İnsanımız Rauf Orbay (1881-1964)*, c.5, Kazancı Kitap Ticaret A.Ş., İstanbul, 1992, s.142; TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10 54.355.11'den fotokopisiyle birlikte aktaran: *İstiklâl Harbi ile İlgili Telgraflar*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara, 1994, s.180-181, Belge: 78. Ayrıca bkz. Halûk Y. Şehsuvaroğlu, "Atatürk Büyük Taarruzu Günü Gününe Bildiriyor", *Cumhuriyet*, 5 Eylül 1959, s.2. Eski yazı belgeler Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

ROMA TEMSİLCİMİZ CELALETTİN ARİF BEY VASITASIYLA FETHİ BEY'E*

(12 EYLÜL 1922)

İzmir
12.9.1338 [1922]

Roma Temsilcimiz Celalettin Arif Bey Vasıtasıyla Fethi Bey'e

İzmir yoluyla acele olarak geri dönünüz.

Başkumandan
Mustafa Kemal

Fransız teli Fransızca tercümesi çektirilmiştir. 12.9.38 [1922]

* Tarihi Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı, İstanbul Araştırma Merkezi, Fotokopi Arşivi, Türk İstiklâl Harbi Belgeleri, Dosya 02.06/728'den aktaran: Tülay Duran, "T.B.M.M. den Zafere Mustafa Kemal Görüşler-Emirler-Yazışmalar", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Ağustos 1998, sayı 19, s.38.

MİLLETE BEYANNAME*

(12 EYLÜL 1922)

İzmir
12.9.38 [1922]

Millete Beyanname

Büyük ve asil Türk milleti:

Ordularımız 9 Eylül 338 [1922] sabahı İzmir'imizi ve yine 9 Eylül 338 [1922] akşamı Bursa'mızı muzafferen kurtardılar. Akdeniz, askerlerimizin zafer teraneleriyle dalgalanıyor. Asya imparatorluğuna yeltenen küstah bir düşmanın muharebe meydanlarına gelmek cesaretinde bulunan ordu kumandanları ile kumanda heyetleri, günlerden beri Türkiya Büyük Millet Meclisi hükümetinin harp esiri bulunuyorlar. Düşmanın başkumandan tayin ettiği General "Trikopis" birçok gece ve gündüz ümitsizce muharebelerden ve her kurtuluş çaresini tecrübe ettikten sonra nihayet maiyetindeki generaller ve erkânıharbiyeleri ve kumanda ettiği ordunun elinde kalabilen kalıntılarıyla teslimiyet arz eyledi. Eğer Yunan Kralı da bugün esirlerimiz arasında bulunmuyorsa, bu, tacidarların şiarı esasen yalnız milletlerinin sefalarına iştirak etmek olduğundan, muharebe meydanlarının felaketli günlerinde onların saraylarından başka bir şey düşünmemek tabiatlarındandır.

Batı fabrikalarının çelik zırhlarıyla kaplanan muazzam Yunan orduları artık Anadolu dağlarında subayları tarafından terk edilmiş zavallı sürüler, cinayetlerinden dehşete düşerek kudurmuş kitleler ve ağaç diplerinde kalmış dermansız yaralılardan ibaret kaldı. Düşman ordularının harp malzemesi hemen üçte ikisi itibariyle topraklarımızdadır.

Düşmanın esirlerden başka insan zayiatının yüz binden ne kadar fazla olduğunu tayin etmek müşküldür. Fakat resmi salahiyet ile milletimize müjdelerim ki, bizim insan kaybımız dörtte üçü hafif yaralı olmak üzere on bin nüfusa ulaşmaktadır.

Büyük Türk milleti! Ordularımızın kabiliyet ve kudreti düşmanlarımıza dehşet, dostlarımıza emniyet verecek olgunluk ile tezahür etti. Millet orduları, on dört gün zarfında büyük bir düşman ordusunu imha ettiler. Dört yüz kilometrelik aralıksız bir

* Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Arşivi, Dolap 31, Göz 1, Dosya 116, Klasör 1763'ten fotokopisiyle birlikte aktaran: *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Haziran 1968, sayı 64, Vesika No: 1446. Beyannamenin 13 Eylül 1922 tarihli örneği için bkz. *Hâkimiyeti Milliye*, 18 Eylül 1922. Salih Bozok'un not defterindeki suretinin fotokopisi için bkz. *Atatürk. Belgeler, El Yazısıyla Notlar, Yazışmalar*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 1998, s.176-178. *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*'ndeki eski yazı belge Erciiment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen, *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı metin ise Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

takip yaptılar. Anadolu'daki bütün işgal edilmiş memleketlerimizi geri aldılar. Bu büyük zafer yalnızca senin eserindir.[1] Çünkü, İzmir'imizi siyasi ihtiraslar neticesinde adeta memnunen düşmana teslim eden heyetlerle milletin hiçbir münasebeti yoktu. Bursa'mızı istila eden Yunan kuvvetleri ise ancak imparatorluğun askeri teşkilatıyla emel birliği ve harekât birliği ederek muvaffak olmuşlardı. Vatanın kurtuluşu, milletin oy ve iradesi kendi mukadderatı üzerinde kayıtsız şartsız hâkim olduğu zamandan başlamış ve ancak milletin vicdanından doğan ordularla olumlu ve kati neticelere ermiştir.

Büyük ve asil Türk milleti! Anadolu'nun kurtuluşu zaferini tebrik ederken, sana İzmir'den, Bursa'dan, Akdeniz ufuklarından ordularının selamını da takdim ediyorum.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal

1 *Hâkimiyeti Milliye*'de "Büyük zafer senin eserindir". (Y.N.)

THE DAILY MAIL MUHABİRİ G. WARD PRICE'A BEYANAT*

(12 EYLÜL 1922)[1]

Özel muhabirimiz G. Ward Price'dan:
Salı, İzmir; Perşembe, Kahire üzerinden

Mustafa Kemal Paşa bugün bana, zaferi sayesinde Yakındoğu'da meydana gelen yeni vaziyeti nasıl değerlendirdiğinin muhasebesini yaptı.

Barış şartları da, tıpkı taarruzu gibi tamamen hazır.

Bana, "artık muharebe etmek için hiçbir sebep kalmamıştır" *dedi.* "Ben ciddi olarak barış arzu ediyorum. Bu son taarruzu yapmak istemedim, ama Yunanlıları Anadolu'yu terke ikna etmek için başka çıkar yol bulamadım. Türkiye için hak talep ettiğimiz sınırlar, Suriye ve Mezopotamya'yı hariç tutmakta, fakat ekseriyeti Türk ırkı tarafından iskân edilen bütün bölgelerden meydana gelmektedir.

"Taleplerimiz, son zaferimizden sonra da öncekilerle aynı kalmıştır. Anadolu'yu, Meriç Nehri'ne kadar Trakya'yı ve İstanbul'u istiyoruz. Tahkim etmemeyi taahhüt edeceğimiz Çanakkale Boğazı'ndan serbest geçiş konusunda her teminatı vermeye hazırız. Fakat ani bir saldırıya karşı İstanbul'u korumak için Marmara Denizi'nin kıyılarında müdafaa tertibatı almamızı işgal güçlerinin kabul etmeleri adil bir karar olacaktır."

[...]

-Müttefik kuvvetler, İstanbul'u itimat edebilecekleri tam teşekkül etmiş bir Türk hükümetine teslim etmeye hazır olabilir; ama farz edin ki, reddettiler?

* *The Daily Mail*, 15 Eylül 1922. Ayrıca bkz. *İkdam*, 20 Eylül 1922, No: 9162, s.1; *Vakit*, 20 Eylül 1922, No: 1713, s.1; *Öğüd*, 26 Eylül 1922, sayı 958, s.1. Ayrıca bkz. *Atatürkle Konuşmalar*, Hazırlayan: Mustafa Baydar, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 1952, s.56-57; *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1954, s.43-44. *The Daily Mail*'deki İngilizce metin Em. Tnk. Kd. Alb. Ercan Güner ve Z. Şefik Atun tarafından Türkçeye çevrilmiştir. *İkdam* ve *Vakit*'teki eski yazı metinler Ahmet Hezarfen, *Öğüt*'teki ise Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur.

1 Belge, *Atatürkle Konuşmalar*'da tarihsiz, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III*'te ise hatalı olarak 26 Eylül 1922 tarihli olarak yayımlanmış. Ancak Mustafa Kemal Paşa, İzmir'e gelen *The Daily Mail* Muhabiri G. Ward Price'la 12 Eylül 1922 tarihinde görüşmüş ve görüşme 15 Eylül 1922 tarihli *The Daily Mail*'de yayımlanmıştır. Bkz. Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s.245, 256; Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s.344.
Ayrıca, haberin mahrecinde yer alan "Salı, İzmir" kaydı 12 Eylül'e, "Perşembe, Kahire üzerinden" kaydı ise, haberin yayımlanmasından bir gün önceki 14 Eylül Perşembe'ye denk gelmektedir. (Y.N.)

-Başkentimize sahip olmalıyız. O durumda ordumla İstanbul üzerine yürümek zorunda kalırım ki, bu da birkaç günlük iştir. Müzakere yoluyla hâkimiyeti elde etmeyi daha çok tercih ederim, fakat tabiatıyla müddetsiz olarak bekleyemem.

M. Kemal'in zihnindeki öteki barış şartları, bağımsız bir Türkiye'nin ihlali olarak gördüğü kapitülasyonların (yabancılara özel haklar) kaldırılması, Anadolu sahillerini taciz edebilecek olan Yunan filosunun teslimi ve ricat ederken verdikleri hasara karşılık Yunanlılar tarafından tazminat ödenmesi idi.

M. Kemal, herhangi bir yerdeki barış konferansına katılmaya hazır, fakat konferans Türk topraklarında yapılmazsa, başkenti Ankara'daki Milli Meclis buna müsaade etmeyeceğinden, kendisi bizzat katılamayacaktı.

Mustafa Kemal, Türklerin İstanbul'da halifelerinin daima olacağını, fakat şimdiki Sultan VI. Mehmet'in düşmanlarıyla entrika içinde olduğunu düşündüklerini ve Milli Meclis'in büyük ihtimalle yerine başkasını geçireceğini söylemektedir.

M. Kemal: "Yunanlılar Türk milli hükümetini iktidarsız bir kurum olarak tanıttılar. Hakikatte biz Yunan hükümetinden çok daha sağlam olarak kurulduk. Bizim mali vaziyetimiz fena değildir. Mevcut güçlüklere rağmen, Anadolu'da kayda değer erzağa, düzenli ve iyi teçhizatlı ve gayet disiplinli bir orduya sahibiz.

Muzafferiyette gösterdiğimiz itidal, Yunanlıların tahribat düşkünlüğüyle tezat teşkil etmektedir. İngiliz milletinin Türkiye ile ticaret yapmaya ve dostluk münasebetlerine yeniden devam edeceğine eminim ve inanıyorum ki, İngiliz hükümet ricali, şimdi vakalara tam hâkim oldukları için, buna uygun olarak tavırlarını tamamıyla değiştireceklerdir."

İNGİLİZ AMİRAL B. BROCK'A*

(13 EYLÜL 1922)

Ekselans,
Amiral, Başkumandan B. Brock,
İzmir Limanında demirli Iron Duke[1]

Ekselans,

Sayın Sir Hary Lamb ile özel bir görüşme yaptım, ama Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti nezdinde akredite bir temsilciyle görüşmedim. Göndermek lütfunda bulunduğunuz mektubunuzun konusunu oluşturan noktalar üzerinde Ekselanslarının Ekselans Nureddin Paşa ile görüşmesine gelince, bu konuşma bana aşağıdaki şekilde rapor edildi:

"Ekselans Amiral: Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin, Büyük Britanya karşısındaki tutumunun ne olduğunu ve bu hükümetin kendisini İngiltere ile savaş halinde sayıp saymadığını sorabilir miyim?"

Ekselans Nureddin Paşa: Bu soruya karşılık verebilmem için, ben de İngiltere Majesteleri hükümetinin bizimle savaşta mı dost mu olduğunu sorabilir miyim?"

Bu sorular iki tarafça dostça incelendikten sonra,

"Ekselans Amiral: İlişkilerimiz, barış ilişkileri olduğuna göre, aramızda milletler arasında benimsenmiş örf ve âdet kurallarına uyulması gerektiği aşikârdır."

"Nureddin Paşa: Şüphesiz Ekselans. Yalnız aramızda henüz siyasi ilişkiler yoktur ve bu ilişkilerin kurulması bazı formaliteleri gerektirir."

Nureddin Paşa'nın böyle ifade etmiş olduğu düşüncesine ve görüşüne ben de katılırım ve iki hükümetin alışılmış formlara göre aralarında siyasi ilişkiler kurabileceklerini özel olarak ve özel mektubunuza karşılık olarak size sunmakla şeref kazanırım.

Derin saygılarımı sunarım, Ekselans.

İzmir, 13 Eylül 1922

Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: Dr. Salahi R. Sonyel, "Mustafa Kemal'in İngiliz Dışişlerini Karıştıran Tutumu ve Bir Mektubu (İzmir'in Kurtuluşu Günlerinde)", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Aralık 1971, sayı 51, s.8-9. Ayrıca bkz. fotokopisiyle birlikte aktaran: Gotthard Jaschke, "Mustafa Kemal'in Amiral Brock'a Mektubu", *Belleten*, c.XXXVI, Ekim 1972, sayı 144, s.539; Bilâl N. Şimşir, *Atatürk İle Yazışmalar I*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s.262-264. Fransızca belge Bertan Onaran tarafından çevrilmiştir.

1 İngiliz savaş gemisinin adı. (Y.N.)

AMERİKALI GAZETECİ RICHARD EATON'A DEMEÇ*

(13 EYLÜL 1922)

Doğu'dan dönen Amerikalı gazeteci arkadaşlarımızdan biri, Bay Richard Eaton, Mustafa Kemal'den bir söyleşi elde etme talihine erdi. Bir görgü tanığının notlarını okurlarımızla paylaşma inceliğini gösterdi:

İzmir'de, 13 Eylül Çarşamba günü, karşı konmaz zaferiyle Yunan ordusunu bozguna uğratmış olan Mustafa Kemal'le bir saat görüştüm.

[...]

-Ekselans, dedim, İstanbul'u almak ve Üsküdar üzerine yürümek istediğinizi temin ediyorlar. Kazandığınız zaferden sonra ilk projelerinizin neden ibaret olduğunu sorabilir miyim?

Paşa yavaş bir ifade ile cevap verdi:

-Bütün Türk toprakları kurtulmadıkça durmayacağım.

-Paşa Hazretleri, Türk toprakları demekle ne murat ediyorsunuz?

-Avrupa'da İstanbul ve Meriç'e kadar Trakya, Asya'da Anadolu, Musul arazisi ve Irak'ın yarısı.

-Ekselans, İngilizlerle aranızda bir harp ve cidal vukuundan korkmuyor musunuz?

Mustafa Kemal Paşa güldü:

-Ben İngilizlerle değil, Yunanlılarla harp ediyorum *dedi.*

-Fakat, Trakya'yı, Boğazlar'da İngiliz donanması ve İngiliz kıtalarıyla çarpışmaksızın elde etmek hemen hemen imkânsız bir askeri hareket değil midir?

Mülakatımızın devam ettiği müddet içinde Başkumandan'ın konuşma tarzını değiştirdiği yegâne bir dakikadayız. Adı geçen, ağır ve vakur bir tavır takındı:

* *Le Figaro*, 1 Ekim 1922, s.1. Ayrıca bkz. *Anadolu'da Yenigün*, 24 Ekim 1922, No: 627, s.1; Tevfik Bıyıklıoğlu, "İstanbul'un İki Fatihi II. Mehmet ve Atatürk", *Belleten*, Ocak 1953, c.XVII, sayı: 65, s.97-98; *Açık Söz*'den aktaran: *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1954, s.46-47. *Le Figaro*'daki Fransızca metin Bertan Onaran tarafından çevrilmiş, *Anadolu'da Yenigün*'deki eski yazı metin ise Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.
Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III, s.46-47'deki demeç *Açık Söz*'den aktarılmış. Oysa, *Açık Söz*'ün 1922 yılına ait sayılarında sözü edilen demece rastlanmadı. (Y.N.)

-Trakya'ya. Üsküdar ve Karadeniz yoluyla geçeceğim. Bunun için belli anlaşmalar yaptım. Yirmi dört saat içinde en iyi birliklerimi Trakya'ya geçirmeye yetecek nakliye gemilerim de vardır. Bu askerler, bir işaretimi bekliyorlar.

İster istemez, İstanbul'un 1453 yılındaki ilk fetih ve istilasını düşündüm. Mustafa Kemal Paşa da, bu şehri Fatih II. Mehmed gibi, aksi yönden almayı düşünüyordu.

-Ya padişah, dedim, sizinle aynı fikirde midir?

-Padişah, ehemmiyetsiz bir kukladır,

cevabını verdi ve sonra ilave etti:

-Ben, Ankara Meclisi'nin verdiği vazifeden başka bir şeyle meşgul bile olamam.

-Katliamlar icrasını sizin emretmiş olmanız mümkün müdür?

-Hayır, bunları men etmek için yapılabilecek her şeyi yaptım. Eğer devriyelerim arasından geçmiş iseniz subaylarımın başıbozuk halkı taarruzdan men için ellerinden geleni yaptıklarını öğrenmiş olmanız lazım gelir. Bu çerçevede Amerikan Koleji Müdürü'ne taarruz etmiş olanlar idama mahkûm edilmişlerdir.

-Fransa'nın teşebbüsü üzerine Müttefikler tarafından gönderilen davetname hakkında ne düşünüyorsunuz?

-Bunu, tamamıyla tasvip ve kabul ediyorum. Türkler kaçınılması mümkün olmayan birçok kayıplara uğradılar. Harp ve kan borçlarını ödediler. Makedonya'yı ve Suriye'yi terk ettik. Fakat arkada kalan ve sırf Türk olan her yeri ve her şeyi isteriz. Bunları kurtarmaya azmettik ve kurtaracağız.

Paşa'ya, bunları ne pahasına kurtarabileceğini sordum. Buna kapalı bir surette cevap verdi:

-Bu hususta, herkesi, hatta İngilizleri bile memnun edebilecek esaslar dairesinde anlaşmak suretiyle...

Söyleşi bu sözle bitti.
Hemen o akşam, ertesi gün beni Atina'ya bırakan torpil tarama gemisi Simpson'a biniyorum.

CHICAGO TRIBUNE MUHABİRİ JOHN CLAYTON'A DEMEÇ*

(13 EYLÜL 1922)

John Clayton'dan
Chicago Tribune ile özel anlaşmayla

İzmir, Çarşamba gecesi[1]
(Özel kuryeyle İskenderiye'ye)

"Biz İngiltere ile harp etmek istemiyoruz, fakat onlar İstanbul'u Türkiye'ye teslim etmelidir. İstanbul Türkiye'nin payitahtıdır. Mümkün mertebe barış yoluyla istiyoruz. Eğer olmazsa onun için harp edeceğiz."

Gazi Mustafa Kemal Paşa işte bu kelimeler ile Türk milli ordusunun bundan sonraki hedefini izah etti. Şimdiden Yunan ordusunu ezici bir yenilgiye uğratmada büyük bir payı olan birçok kıta İzmit cephesi yolundadır. Bu arada Mustafa Kemal taleplerini hazırlamaktadır.

Kemal Paşa'nın yaşını tayin etmek müşküldür. 30 yaşında olabilir, 40 yaşında olabilir. Saçları sarı, gözleri mavi ve boyu da orta. Güçlü ve sırım gibi bir bedene sahip. Sosyal olarak nazik, şahsen müşfik; büyük askeri liderlere hiçbir şekilde benzemeyen bir tip. Kibirli bir general değil, fakat mütevazı zevkleri ve alışkanlıkları olan bir insan. Kemal Paşa ile bugün öğleden sonra görüşmek üzere ikametgâhına gittiğim zaman kartvizitimi yaverine verdim.

-Ekselansları, birkaç dakikalığına meşgul. Sizinle hemen görüşecek.

Yaver, gelişimi generaline haber vermek üzere benden ayrıldı. Geri geldiğinde beş dakika kadar benimle sohbet etti; bunun üzerine milli orduların kumandanı odaya girdi. Formaliteler yoktu. Karargâh haline getirdiği özel bir evin küçük bir oturma odasında otururken (gazete muhabirlerinin basın kulübü haline getirdikleri yer

* *Daily Telegraph*, 15 Eylül 1922; *Chicago Tribune*, 15 Eylül 1922. Ayrıca bkz. *İkdam*, 20 Eylül 1922, No: 9162, s.1; *Vakit*, 20 Eylül 1922, No: 1713, s.1; *Öğüt*, 26 Eylül 1922, sayı 958, s.1; *Atatürk'le Konuşmalar*, Hazırlayan: Mustafa Baydar, Yedilepe Yayınları, İstanbul, 1952, s.53-55; *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1954, s.44-45. *Daily Telegraph* ve *Chicago Tribune*'deki İngilizce metinler Şule Perinçek tarafından Türkçeye çevrilmiştir. *İkdam* ve *Vakit*'teki eski yazı metinler Ahmet Hezarfen, *Öğüt*'teki ise Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur.

1 Belirtilen Çarşamba günü, 13 Eylül 1922'ye denk gelmektedir. Nitekim görüşme *Chicago Tribune*'de "13 Eylül" kaydıyla yer almıştır. Belge, *Atatürk'le Konuşmalar*'da tarihsiz, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III*'te ise yanlış olarak 26 Eylül 1922 tarihiyle yayımlanmıştır. (Y.N.)

kadar şatafatlı değil) Kemal Paşa, ordunun Yunanlılar üzerindeki son zaferinden, Türklerin milli hedeflerinden, Batı devletleriyle yakında bir konferansta toplanmak arzusunda bulunduğundan bahsetti.

"Muzafferiyetimiz bizim taleplerimizi değiştirmemiştir" *diye yavaşça başladı.* "Evvelce istediğimiz şeylerden ne daha ziyade, ne daha az şey talep ediyoruz. Misakı Milli'mizde sebat ediyoruz."

"O zaman, Müttefiklerle konferansta müzakereye hazırsınız?" diye sordum.

"Onlarla bir arada toplanıp müzakere etmeye öteden beri hazır bulunuyoruz. Fakat şimdiye kadar bize bir davet vaki olmadı. Yakındoğu meselesinin hallini geciktiren biz değiliz; Müttefikler.[1] Bizim taleplerimiz basittir. Misakı Milli'nin muhteviyatı bir sayfadan daha az yer tutuyor. Bütün Türk arazisinde hakiki bağımsızlık istiyoruz. Bizim için artık kapitülasyonlar mevcut değildir. İstanbul'u, Edirne'yi ve Trakya'nın çoğunluğu Türk olan kısmını istiyoruz."

"İstanbul'da iken bana, beş senelik bir süre için veya Temyiz Mahkemesi reformu tamamlanana kadar adli kapitülasyonlara bir istisna yapmaya razı olduğunuz söylenmişti" diye araya girdim.

Cevap, "Hiçbir istisna yapmıyoruz" *oldu.* "Adli, mali veya askeri, ne olursa olsun hiçbir kapitülasyonu tanıyamayız."

Ordunun İzmir'e girişinden beri Türk askerinin ve sivillerinin harekâtından bahsettik.

"Gördüğünüz gibi, İzmir'de hiçbir katliam veya herhangi bir teşebbüs vaki olmadı. Münferit yağma ve katil vukuatını bertaraf etmek mümkün değildi. Bir ordu 450 kilometre kendi topraklarında yol yürüdükten sonra bir şehre girer, geçtiği yerlerin yakıldığını, yağmaya uğradığını, ailesinin ve akrabasının öldürüldüğünü gözleriyle görürse, böyle bir askeri zapt etmek müşküldür. Bununla beraber, intizamın bugünden başlayarak tamamen yeniden kurulduğunu söyleyebilirsiniz. Biz herhangi bir intikam ve misilleme hareketi arzu etmiyoruz. Buraya eski hesapları araştırmaya gelmedik. Bizim için mazide yapılanlar bitmiştir."

Kemal Paşa burada hakikati ifade ediyor. Türklerin girdiğinden beri gündüz ve gece her saatte bu şehrin sokaklarında geziyorum. Hiçbir katliam vakası olmadığına şahitlik ederim. Diğer taraftan yağma ve talan esnasında münferit katil hadiseleri zuhur etmişse de, herhangi birinin beklediğinin pek altındadır.

Dört gün zarfında genel intizamın yeniden kurulmasıyla, sokaklar yeniden temizlenmiş ve dükkânlar açılmıştır. Limandaki iki Amerikan vapuru kargo indirmekte ve yüklemektedir. İzmir, alışılmış hayata tekrar dönmüştür.

1 Bu cümle yerine *İkdam*'da ve *Vakit*'te bir satır boşluk bulunmaktadır. Sansür edildiği anlaşılıyor. (Y.N.)

HEYETİ VEKİLE RİYASETİ'NE*

(14 EYLÜL 1922)

Makine başında.
Ertelenemez.

Bornova
14.9.38 [1922]

Heyeti Vekile Riyaseti'ne

C. 14.9.38 [1922] şifreye: İçinde bulunduğumuz şartlar altında buradan ayrılmaklığım sakıncalıdır. Bununla beraber, şu anda Heyeti Vekile ile görüşmek lüzumlu olduğunu ben de tasdik ediyorum. İzmir'e gelmeniz zaruri ve faydalıdır. Seyahatinizin kolaylaştırılması ve temini için Batı Cephesi Kumandanlığı'nca icap eden vasıtaların temini hakkında lazım gelenlere emir verilmiştir, Efendim.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Aslı, T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030-10-291'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

FRANSIZ AMİRALİ DUMESNIL İLE GÖRÜŞME*

(15 EYLÜL 1922)

Mustafa Kemal: İstanbul'dan İzmir için meşgul olunduğuna dair Hamit Bey'den şimdiden bir telgraf aldım. Bu telgraf sizin vasıtanız ile gelmiştir ve bundan dolayı size teşekkür ederim. İaşe mevzuu ile çok ciddi olarak meşgul oluyoruz. Kâfi derecede buğday ve arpa stokları var.

* Benoist-Méchin, *Le Loup Et Le Leopard Mustafa Kemal ou La Mort D'un Empire*, Editions Albin Michel, Paris, 1954, s.439-445. Ayrıca bkz. aynı kaynaktan çevirerek aktaran: İlhan E. Postacıoğlu, *Atatürk Önünde Tarih Bakaloryası*, Atatürk Devrimleri Araştırma Enstitüsü, İstanbul, 1979, s.59-73. Fransızca metin Bertan Onaran tarafından Türkçeye çevrilmiştir.
Belge, Benoist-Méchin tarafından, Amiral Dumesnil'in kurmay başkan yardımcısı ve torpido kaptanı olan Amiral Moreau'dan temin edilen (Fransız devlet arşivlerinde yer alan) notlardan oluşmaktadır. Kaynakta, görüşmeye şu açıklamalarla yer verilmektedir:

> "Ayın 15'inde saat 17.30'da Amiral Dumesnil İzmir'in dış mahallesi Göztepe'de Mustafa Kemal'in ikametgâhına gidiyor. Kendisine Fransız Umumi Konsolosu M. Graillet, Fransız Umumi Konsolosu nezdinde irtibat subayı Yarbay Lafont ve ben (torpidonun kumandanı Moreau) refakat ediyoruz.
>
> "Mustafa Kemal, ziyaretçileri Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'nın yanında kabul ediyor. Konuşma tercümansız cereyan ediyor. Her iki paşa da Fransızcayı anlıyorlar ve konuşuyorlar. Sade İsmet Paşa'nın kulağı çok ağır olduğu için Mustafa Kemal bazen Amiral'in sözlerini ona Türkçe tekrarlıyor.
>
> "Amiral evvela Fransız kolonisi için İzmir yangınından ortaya çıkan durumu izah ediyor. Gemilerimize yangın sırasında akın akın rıhtımı istila eden büyük kalabalık içinden bize sığınanları kabul etmek zorunda kaldık. Bunların içinde Yunanlılar ve Ermeniler de vardı. Bunlar Pire'ye gönderilmiştir. Fakat üzerimizde birçok Fransız veya Fransa'nın himayesi altında bulunan kişiler var ki, bunların ev namı ile bir şeyleri kalmamıştır. Bazılarının henüz evleri mevcut olduğu halde, emniyetlerinin temin edilmediği düşüncesiyle buraya dönmek cesaretini gösteremiyorlar. Bunlar hakikat halde yalnız Yunan ordusunun icraatından çekiniyorlardı. Hatta bazıları Türk davasına bulundukları yardım dolayısıyla Yunanlılara karşı müşkül durumda kalmışlardı. Bundan dolayı Yunanlılar çekildikten sonra korkacak bir tarafları kalmadığını sanıyorlardı.
>
> "Maalesef soygunlar, hatta daha vahim eylemler olmuştur. Doğrusu muzaffer bir ordu bakımından bunlardan kaçınılması zordu. Çünkü ordunun bütün unsurları muntazam askerlerden ibaret olmadığından ve Yunanlılar tarafından yapılan tahribata şahit olduklarından dolayı, bunların zapturaptı kolay değildi. Bu hadiseler, sinirleri gergin bütün bir halkta gittikçe artan bir heyecan uyandırdı ve bu Fransız kolonisi mensuplarına dahi sirayet etti. Bundan dolayı birçokları şimdi gitmeyi düşünüyorlar. Onların kalmasını temin için kendilerine emniyette oldukları intibaını vermek icap ediyor. Bu da Karşıyaka gibi yangınla ilgisi olmayan yerlerde şimdiden sağlanması güç bir iş olmasa gerek. Bu maksatla kuvvetli bir teşekküle sahip jandarma veya polis merkezleri bulundurmak faydalı olacak. O suretle ki, herhangi bir şeyden korkuları olanlar bu merkezlere müracaatla himaye talep edebilsinler. İkinci olarak askerlerin yoğunluğunu imkân nispetinde azaltmak da faydalı olacak.
>
> "Mustafa Kemal, Türklerin bu programı tatbik etmeleri için gayret sarf edeceklerini yolunda cevap veriyor. Şimdiye kadar bu yapılmamışsa, jandarma kuvvetlerinin orduyu takip edememesinden ileri gelmiştir. Fakat artık nizamın tesisi yakındır. Emniyet garanti edilecektir. Yarın olmasa bile, en çok iki gün zarfında. Eğer Amiral'in hususi olarak açıkladığı inzibatı tedbirleri varsa bu hususta İs-

Amiral o zaman İzmir yangınının sebeplerine temas ediyor.

Amiral: Yangını çıkaranların Türkler olduğuna dair şehirde rivayetler dolaşıyor. Birçok kişi Türklerin ateşe gaz döktüklerini gördüklerini birtakım teferruat ile birlikte anlatıyorlar. Ben derhal kurmay heyetimin subayları tarafından araştırma yaptırdım. Bu araştırma dolaşan rivayetleri teyit etmedi. Fakat rivayetler dolaşmakta devam etmekte. Söylendiğine göre İngiliz Amirali Türklerin mesuliyetine inanıyor.

Mustafa Kemal: İzmir'de daha bizim işgalimizden önce bir teşkilatın bulunduğunu ve bunun gayesinin yangını hazırlamak olduğunu biliyoruz.

Amiral: Bana kalırsa Türkler İzmir'i isteyerek yakmış olmaları hakkında itham edilemez. Bu çok manasız bir şey olur. Fakat Türklerin, davalarının menfaati icabı bu yangın etrafında yerleşmekte olan bu efsaneyi derhal tekzip etmeleri lazımdır. Bu hususlaki kanaatimi besleyecek delillerin bana verilmesi bu bakımdan mükemmel bir ça-

met Paşa ile anlaşabilir. Diğer taraftan Mustafa Kemal şehrin cebren işgaline mahal vermemeyi denemiş ve bu maksatla Amiral'in, İtilaf devletleri konsoloslukları ile ordu kumandanlığı arasında müzakerelerin yapılması için çektiği telgrafa derhal cevap vermişti. Fakat Ankara ve İstanbul'dan geçmesi icap etmiş olan cevabının ulaşması için gerekli müddetler o derece zaman almıştır ki, bu cevap Amiral'e ulaştığı vakit ordu şehre girmişti bile.

"Amiral, kurmay heyetinden inzibat meselesi için İsmet Paşa'ya bir subay göndereceği cevabını verdi.

"Mülteciler arasında şehirde panik havasının yayılmasının sebeplerinden biri, Yunan, Ermeni erkek nüfusunun bir kısmının tutuklanmasıdır. Bu tutuklamalar kadınlar arasında dehşet saçmaktadır.

"Amiral, Nurettin Paşa'ya daha evvel Nurettin Paşa tarafından alınmak istenen bu tedbirin, yani bütün Yunan ve Ermeni halkının dahile gönderilmesi yolundaki tedbirlerin sakıncalarını daha önce izah etmişti.

"Mustafa Kemal, Nurettin'in biraz mübalağa ettiğini ve zaferin heyecanı içinde sade bir asker gibi konuşmuş olacağını söyledi. Türklerin niyetleri bu derece şiddetli değildir.

"Mustafa Kemal'in isteği üzerine İsmet Paşa alınan tedbirleri izah etti. Yunanlılar kendileri tarafından işgal edilen yerlerdeki Yunan halkının askere alınmasını emretmişlerdi. Bundan ötürü Türkler bu halkı düşman olarak kabul etmek ve bunlardan silah taşıyabilecek olanların Trakya'ya geçip bir Yunan ordusu teşkil etmesine engel olmak için tedbirler almak durumunda kaldılar. Bundan dolayıdır ki, 18 ila 45 yaşındakileri enterne etmeye karar verdiler.

"Amiral, bu tedbirin askeri yönden haklı olduğunu teslim ediyor. Fakat bunu resmi bir şekilde açıklamak ve bu açıklamaya mümkün mertebe geniş bir aleniyet vermek icap ettiğine de işaret ediyor. Halkı yatıştırmak ve bu münasebetle İzmir ve hatta dışarda matbuatın çok bahsettiği zalim sürgün hatıralarının bu vesile ile söz konusu edilmesine mahal bırakmamak icap ettiğini belirtiyor. Mustafa Kemal bu programı açıkça kabul ediyor.

"Amiral, Yunanlılar tarafından toplanmış bu halkın birçoğunun eski Osmanlı tebaası bulunduklarını, fakat cepheye gitmediklerini ve geçirdikleri bu tecrübeden sonra eski Türk rejimini özlemiş olacaklarını, bu sebeple de Yunanistan'la işbirliği yapmaya heveskâr bulunmadıklarını belirtiyor. Mustafa Kemal bu fikri paylaştığını söyledi.

"Amiral, o zaman mültecilerin iaşesi konusunu ele aldı. Ve onların beslenmesinin temininin çok güç olduğunu, Fransız gemilerinin imkânları nispetinde yardımda bulunmaya hazır olduğunu söyledi. Fırınları açtırmaya çalışıyoruz. Şehirde işleyebilecek fırınlar var. Bizim icap edeni yapmaktan başka bir isteğimiz yok. Fakat bütün bunlar geçici tedbirlerden ibaret kalacaktır. Meselenin buna göre özel olarak donanmış sivil teşkilat tarafından ele alınması lazımdır. Kızılhaç bu yönden en uygun teşkilattır ve İstanbul'a şimdiden bu yolda yardım talebinde bulunduk, bir vapur yardım getirecek." (Y.N.)

redir. İkinci olarak muhtelif memleketlerin resmi delegelerinin yapılacak soruşturmada hazır bulunmak üzere gelmelerini teklif etmek, zannımca isabetli bir hareket olur.

Mustafa Kemal: Ben kendiliğimden yabancı temsilcilerini buraya gelmeleri için çağıramam. Bunun için Ankara hükümetinin müsaadesini almaklığım icap eder.

Amiral: Fakat şimdi delil olarak elinizde ne varsa bana verebilirsiniz değil mi?

Mustafa Kemal: Yangın çıkarmak üzere bir teşkilatın kurulmuş olduğunu biliyorduk. Hatta Ermeni kadınlarının üstünde ateş tutuşturmak için malzeme ele geçirdik. Birçok kundakçıyı tutukladık. Gelişimizden önce kiliselerde yangın çıkarmayı mukaddes bir vazife gibi gösteren nutuklar verilmiştir.

Amiral: Sizin bu beyanınızı resmen nazarı itibara alabilir ve o şekilde intikal ettirebilir miyim?

Mustafa Kemal: Evet, bu yangın nahoş bir hadisedir.

Amiral, kelime üzerinde duruyor. "Nahoş"un kendisine biraz zayıf bir kelime olarak gözüktüğünü ilave ediyor ve daha sonra sözlerine şunları ekliyor:

Fakat yangın hadiselerin bir safhasından ibaret. Bunun yanında öyle mühim meseleler vardır ki, bu nihayet ikinci derecede gözükebilir. Ben yakında yarın veya iki gün sonra İstanbul'a gideceğim. General Pellé'ye gönderebileceğiniz mesajları kendisine iletmeyi bir zevk bileceğim.

Mustafa Kemal: Hamit Bey'e bir mektup götürmenizi isteyeceğim. General Pellé ile tanışmak fırsatını bulmuştum. Kendisine büyük dostluk beslerim.

Amiral: Sizin için sır teşkil eden hususlarda soru sormak istemem. Bu konuşmamız tamamen şahsidir. Ve size soru sormak için hiçbir resmi sıfatım yoktur. Şu halde dostane ve hususi bir konuşmada sorabileceğim bütün hususlara cevap vermemek mevkiinde olduğunuz kanaatinde iseniz bunu bana açıkça söylerseniz minnettar kalırım.

Şüphesiz sizden bir mesaj almak General Pellé için çok makbule geçecek. Biliyorsunuz, kendisi yakında nazik bir durumda kalacaktır. Zira kendilerinden ne ayrılmak istediğimiz ve ne de ayrılabileceğimiz İngiliz ve İtalyan müttefiklerimizle General Pellé'nin dayanışma halinde bulunduğumuzu ortaya koyacak tasarruflara yakın bir gelecekte girişmek mecburiyetinde kalması mümkündür. Çanakkale ve İzmit'te komşu mıntıkada İtilaf devletlerine ait kuvvetler olduğunu biliyorsunuz. Ancak bu, hedeflerinizden yalnız biridir. Kendinize çizdiğiniz programı muhtemelen tamamlamak niyetindesiniz. Fakat bu sizin kuvvetlerinizle Boğazlar'ı muhafaza eden İtilaf kuvvetleri arasında bir sürtüşmeye yol açarsa, bu çok esef verici olur.

Mustafa Kemal: Hakikaten çok esef verici olur. Ben bunun vaki olabileceğini tahayyül edemiyorum.

Amiral: O zaman yine Mütareke şartlarına dönmüş oluruz. İtilaf kuvvetleri de tarafsız bölgeyi muhafaza eder.

Mustafa Kemal: Tarafsız bölge diye bir şey bilmiyoruz. Mütareke'yi tanımış değiliz.

Amiral: Ne olursa olsun İstanbul bölgesinde İtilaf kuvvetleri var. Bu kuvvetler size daha son zamanlarda büyük hizmette bulunmuşlar ve tarafsızlıklarının parlak delilini vermişlerdir. Zannedersem İngilizlerle aranız iyi değil. Fakat insan düşmanının bile hakkını teslim etmelidir. General Harrington İtilaf kuvvetlerine Yunan ordusunun İstanbul'a doğru yürümesine mani olmalarını emretmekle size yardım etmiştir. Bu hadisede davranışı herkesin kanaatine göre tam manasıyla açık ve dürüst olmuştur. Unutmamak lazımdır ki, Trakya'ya nakledilen Yunan alayları –ki bunlar Yunan ordusunun en kötüleri değildi– eğer Asya'yı terk etmeselerdi, zaferiniz belki de daha güç elde edilirdi.

Mustafa Kemal kabul ediyor.

Amiral: Sizin kuvvetlerinizle İtilaf kuvvetleri arasında sürtüşmeleri önlemek için diplomatik konuşmalara başlamak zamanı belki de gelmiştir. Daima bir an gelir ki, askeri harekâtın durması ve yerini konuşmalara terk etmesi lazımdır. Paris Konferansı sırasında, siz müzakerelere başlanması için Anadolu'nun Yunanlılar tarafından tahliyesi şartını ileri sürüyordunuz. Kuvvetlerinizin baskısı altında bu tahliye, bugün beklediğinizden de daha erken ve süratli gerçekleşmiştir. (Burada Mustafa Kemal'in tebessümü.) Şu halde şimdi konuşmalara başlayabilirsiniz. Meğerki askeri harekâta devam etmek niyetinde olasınız.

Mustafa Kemal: Konuşmalara girişmeye hazırım. Fakat netice süratle alınmalıdır. Zira, ordum büyük sakıncalara maruz kalmadan şimdi, uzun zaman faaliyet dışı kalamaz.

Amiral: Konuşmalara girişmek için iki ayrı metot vardır. Zafer elde ettiğinize göre, İtilaf devletlerine şimdi barış müzakerelerine girmeye hazır olduğunuzu bildirebilirsiniz. Veyahut aksine, onlardan ilk teklifleri yapmasını beklersiniz.

Mustafa Kemal: Ben ikinci metodu tercih ederim. Çünkü ilk metot bir zaaf eseri gibi yorumlanabilir. Sarf ettiğimiz gayretten bitkin hale geldiğimizi sanabilirler.

Amiral: Fakat zaferi elde ettiğiniz şu sırada, bu yolda bir davranış güzel bir jest olur.

Mustafa Kemal: Ben bu usule başvuramam. Çok daha evvel Yunan ordusunu kolaylıkla ezebileceğimize tam emniyetimiz olduğu sırada, Londra'dan barış müzakerelerini açmasını rica etmiştik. Bizi dinlemediler. Tecrübemiz, şu halde, bu hal şeklini kabul etmemekliğimizi bize öğretmiş oluyor.

Amiral: Belki üçüncü bir metot da, konferansın toplanması için zemini hazırlayacak gayri resmi konuşmalara başlamak olabilir.

Mustafa Kemal: Ben tamamen bu metoda taraftarım.

Amiral: Şu halde ben General Pellé'ye, kendisine göndermeyi arzu ettiğiniz mesajı iletebilirim. Bir anlaşma hakkında, şimdiden bazı nirengi noktaları tespit etmek mümkün olsa gerek. Barışın tesisini hangi esaslar dairesinde düşündüğünüzü sormak, sizden bir sırrın ifşasını istemek olmayacak sanırım.

Mustafa Kemal: Esaslar daima aynıdır. Misakı Milli'de belirlenmiş olanlardır. Tabiatıyla bütün Anadolu'yu ve Avrupa Türklerinin oturduğu memleketi istemekteyiz.

Amiral: Misakı Milli hükümlerini iyi hatırlıyorsam, bu, Edirne ile birlikte Trakya'yı ihtiva ediyor.

Mustafa Kemal: Evet, Meriç'e kadar bütün Doğu Trakya'yı istiyoruz. Batı Trakya bizim için daha az ehemmiyete sahiptir ve biz bunun için plebisitler[1] yapılmasına taraftarız.

Amiral: En çok zorluğu icap ettirecek mesele Boğazlar'ın serbestliğidir. Bilhassa İngiltere'yi meşgul eden mesele budur. Paris Konferansı'ndaki tekliflere göre, Trakya sınırı, Yunanlıların Gelibolu yarımadasının hemen hemen tamamını muhafaza edecek surette Rodosto'dan[2] başlayacaktı. Hatırladığıma göre, siz yalnız hiçbir suretle kabul etmediğiniz bu işgal meselesi üzerinde ve Edirne hakkında taviz kabul etmiyorsunuz.

Mustafa Kemal: Misakı Milli'de biz Boğazlar'ın serbestliğini tanıdık. İstanbul'un emniyeti sağlanmak şartıyla, Boğazlar'ın serbestliği hakkında garantiler vermeye hazırız. Bu istikamette bize teklif edilecek tatminkâr her formülü kabule hazırız.

Amiral: Bu formül ne olabilir?

Mustafa Kemal: Franklin-Bouillon'la bu meseleyi uzun boylu münakaşa ettik; fakat böyle bir formül bulamadık.

Amiral: Her halde sizden Boğazlar bölgesinde daimi istihkâmlar tesis etmemekliğiniz istenecek. Bunu kolaylıkla kabul edeceğinizi tahmin ederim.

Mustafa Kemal: Bu bir zorluk teşkil etmez.

Amiral: Zaten bunun büyük bir ehemmiyeti de yoktur. Bugünkü ağır topları kolaylıkla yerinden oynatmak mümkün. (Burada Mustafa Kemal tebessüm ediyor.)

1 Plebisit: Halkoylaması. (Y.N.)
2 Tekirdağ. (Y.N.)

Mustafa Kemal: Biz Boğazlar'ı serbest bırakabiliriz. Fakat bütün harp gemilerinin Marmara'ya girmesine müsaade edemeyiz. Yunan donanması Boğazlar'dan girmiş olsa İstanbul'u tehdit edebilir.

Amiral: Paris Konferansı, bir Türk delegesinin başkanlığında işleyecek bir Boğazlar Komisyonu teklif etmişti. Bu komisyon yabancı harp gemilerinin ne şartlar içinde Boğaz'dan geçeceğini inceleme konusu yapabilir. Bu tabii bir şeydir. Barış zamanında belli bir memlekete gitmek isteyen harp gemisi bu memleketin müsaadesini alır.

Mustafa Kemal: Bizim istediğimiz de bir formülün bulunmasıdır.

Amiral: Yunan ordusu halen Trakya'dadır. İtilaf devletleri Boğazlar'ı işgal ediyorlar. Kendi kuvvetlerinizle İtilaf devletleri arasında sürtüşmeleri önlemek istiyorsanız, bunun askeri harekât yoluyla olmayacağını düşünüyorum. Fransız kuvvetleri Türk kuvvetleri üzerine ateş etmek mecburiyetinde kalmak istemeyeceklerdir. Şu halde bir mütareke yapılması faydalı olacaktır.

Mustafa Kemal: Ben buna hazırım. Fakat bunun süratle yapılması lazımdır. Yunanlıların Trakya'yı tahliye etmeleri lazımdır.

Amiral: Bu tahliye İtilaf işgal kuvvetlerinin tahliyesi ile birlikte mi olmalıdır? Bunun o zaman sakıncaları olabilecektir. Keza sizin kuvvetlerinizle temas eden Anadolu'daki İtilaf kuvvetlerinin çekilmesi de izzetinefis yıpranmalarına yol açabilir ve hatta ciddi hadiselere meydan verebilir.

Mustafa Kemal: Ben İtilaf kuvvetlerinin Avrupa'da işgal ettiği bölgeden çekilmesini istemiyorum.

Amiral: İstanbul için meseleler hemen bunun akabinde gelecek. Bu şehirde İzmir'de gördüğümüz hadiselerin benzerinin cereyan etmesini önlemek lazım. İstanbul'da zahiren ufak çapta bir ayaklanma olduğunu biliyor musunuz?

Mustafa Kemal: Bu ehemmiyetli bir ayaklanma idi.

Amiral: Tam bilgi almış değilim. Fakat daha iyi ya, bu, tedbir alınması için bir sebeptir. İstanbul'da, İzmir'de olduğu gibi öyle mahalleler var ki –mesela Fener gibi– burada yangınlar çıkarılabilir ve burada olduğundan da kolay yayılabilir.

Mustafa Kemal: Orduyu İstanbul'a sokmak istemiyorum. Orada evvela polis teşkilatını ve idareyi kurmak lazım.

Amiral: Diğer ehemmiyetli bir nokta, Trakya'ya mühim miktarda kuvvet yığmak istemeniz olabilir. Siz orada ordunuzu topladığınız takdirde, bu, büyük bir heyecana sebebiyet verebilir. O zaman sizin yeni fetihler peşinde olduğunuz söylenebilecektir.

Mustafa Kemal: Biz fetihlere susamış değiliz. Aşırı talepler peşinde de koşmuyoruz ve barış istiyoruz. Biz Trakya üzerinde kolaylıkla mutabakata varılacak sınırlı kuvvetler koyacağız. Memleketimiz Erzurum'dan İzmir'e kadar tamamen harap olmuştur. Memleketi imar etmek istiyorsak, harpten başka şey yapmalıyız. Ordumuzu itidale sevk etmek kolay olacaktır.

Amiral: Barış için bir konferans toplamak lazım. Onun toplanacağı mahal neresi olabilir?

Mustafa Kemal: Elimizi çabuk tutmalıyız. Şahsen müzakerelerde hazır bulunmak isterim. Onun içindir ki, İzmit'i teklif etmiştim.

Amiral: Ben de Fransa'da bulunduğum sırada Mösyö Poincaré'ye konferansın bu limana yakın bir harp gemisi üzerinde toplanmasını teklif etmiştim. Buna karşılık Venedik ismi ileri sürüldüğüne göre, bu fikir kabule mazhar olmadı. İstanbul için ne düşünürsünüz?

Mustafa Kemal: Hükümet meselesi halledilmeden oraya giremem.

Amiral: Şu halde komşu bir yer, mesela Üsküdar.

Mustafa Kemal: Üsküdar'a pek âlâ derim. Fakat silahlı kuvvetlerle gelebilmekliğim lazım. Emniyetim için buna ihtiyaç var. İzmit'e gayri resmi olarak gittiğim vakit orada beni öldürmek isteyen üç Yunanlı tutukladılar. Neden Mudanya olmasın?

Amiral: Mudanya için ulaşım güçlükleri var. Halbuki Üsküdar İstanbul'a yakınlığı bakımından bu çok kolaydır. Emniyetinizi sağlamak için, sizin buraya küçük bir kuvvet getirmeniz kolaylıkla anlaşılır bir şeydir.

Mustafa Kemal: Şu halde Üsküdar pek uygun.

Amiral veda etmek isterken Mustafa Kemal tekrar söz alıyor.

Mustafa Kemal: Sizin vasıtanızla, üzerinde General Pellé ile temas etmek istediğim üç esaslı noktayı özetliyorum:

1. Samimi surette barış yapmak arzusundayız.
2. Yalnız Misakı Milli sınırları hakkında hiçbir taviz vermeye yanaşmayız.
3. Teferruata ait meselelerde müşkülat çıkarmayacağımıza emin olabilirsiniz.

Ve nihayet ilave ediniz ki, bizden çekinmeye mahal yoktur. Ordumu gayri faal bırakmam için acele edilmesi lazımdır.

Görüşme 18.45'te nihayet buldu.

İLERİ YAZARI CELÂL NURİ'YLE RÖPORTAJ*

(15 EYLÜL 1922)

İzmir, 15 Eylül 1922

Her şeyden evvel okuyucularıma bildireyim ki, hadiseler garip bir şekilde sürüp gittiğinden, bu mektuplarımda bir sıra takip edemeyeceğim. Bu mektubumda Mustafa Kemal Paşa'dan bahsedeceğim. Koca Gazi'miz Rıhtımboyu'nda –şimdi yanmış olan– bir gün önce bir sahilhanede oturuyordu. Her zamandan genç, çalak...[1]

-Paşam! Bu zaferi havsalam alamıyor. Ver elini öpeyim...

Karşımda bu asrın en büyük kılıç sahibi duruyor. Nihai zafer kendisini her vakitten ziyade güleryüzlü kılmış. Paşa, bundan sonra her türlü milli emellerimize hem de pek yakında nail olacağımıza kani. Vakur büyük Başkumandan'ımız zaferin süratine hayran:

-Ne diyorsunuz? Piyade de İzmir'e süvarilerle beraber dahil oldu... Bu ne mekân değiştirme mucizesi?

Paşa söylüyor:

-Askere istirahat emrediyorum. Asker dinlemiyor, "İzmir'de istirahat ederiz" karşılığıyla cenk ediyorlar!..

İyice anladım ki, Mustafa Kemal Paşa bu muharebede yeni bir harp usulü seçmiş ve herkesi şaşırtmıştır. Bu harp tekniği yepyenidir. Bunun esrarına henüz kimse vâkıf değildir. Ve olamayacak da. Bittabi bu hususta fazla malumat veremeyeceğim. Bu, Türk bağımsızlık harp usulü diye sonsuza kadar zinde kalacaktır.

Bu taarruz ve tecavüzdeki gizlilik bir şaheserdir. Bu kararı kumandanlar bile bilmiyorlardı. Bunun yalnız üç beş mahremi vardı. İşte o kadar... Bu harika, Yunan ordusunu şaşırtmıştır. Paşa söylüyor:

* *İleri*, 24 Eylül 1922, No: 1665, s.1. Ayrıca bkz. *Devrin Yazarlarının Kalemiyle Millî Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal*, c.2. Hazırlayanlar: Mehmet Kaplan-İnci Enginün-Birol Emil-Necat Birinci-Abdullah Uçman, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s.971-974. *İleri*'deki eski yazı metin Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Çalak: Çevik, tez canlı. (Y.N.)

-Artık Yunan ordusu namına hiçbir şey mevcut değildir. Hatta Yunan devleti bile yoktur. Rumeli'deki bir iki fırkadan başka Yunan'ın hiçbir kuvveti kalmamıştır.

Paşa, bu sözleri söylerken o kadar güleç ve sevinçli idi ki, adeta hoplayacak bir halde bulunuyordu. Bazı muharebeleri Paşa'mız bizzat idare etmiş ve asıl harikalar yaratan askeri reislik meziyetlerini orada göstermişti.

Milli mukaddes ateş Mustafa Kemal Paşa'nın gözlerinde parlıyordu. Defalarca Paşa, âlemin bizi henüz anlayamadığını ve bu harikayı göstermeye muvaffak olamayacağımızı zannettiğini söylüyordu.

Tevazu ve alçakgönüllülüğü aşırı dereceye götüren Paşa, zaferin etkeni olmak üzere mukaddes ve yüce Mehmetçiğimizi gösteriyor. Adı geçenin bu hakkını bir çekince kaydı ile kabul ederiz: Mehmetçik ve kumandanlarımız!

Yunan Başkumandanı General Trikopis ile maiyetinin ve bütün karargâhının topluca esir edilmesi, yaman tarihi hadisedir. Paşalarımız ile bu esirler toplanmışlar. Paşa, muharebe hususunda Yunan generalini imtihana çekmiş.

-Neden şöyle hareket etmediniz?

-Ben öyle yapmak istedim, lakin, bu general razı olmadı...

Şu menkıbeleri Paşa öyle tatlı tatlı anlatıyor ki... Trikopis'i Mustafa Kemal Paşa beğeniyor. İyi harp etmiş. Lakin yarma hareketimizden sonra hiçbir Yunan kuvveti, zafer eserlerini yaratan milli askerlerimizin kahredici kılıç darbesine dayanamamıştır. Dumlupınar Muharebesi'nden sonra –ki oradaki harekâtı Paşa'nın bizzat idare ettiğini, Binbaşı Mahmud Bey'den işittim– Yunan ordusu yalnız bir iş görmüştür ki, o da şehirlerimizin ve hat boyundaki köylerimizin yakılması işidir. Muzaffer Paşa, bu tarafı pek hazin bir surette anlatıyor. Bu vahşet eserini bilfiil şahidi olanlardan naklen diğer mektuplarımda arz edeceğim.

İyice anladığıma göre, strateji ve taktik itibariyle kazandığımız bu kati zafer, siyasetimizi yeni baştan ıslah edecektir.

Milli devletimiz her devletin dostudur. Zaferimiz o kadar büyüktür ki, bunu kabul ve tasdik etmeyecek kimse yoktur.

Paşa Hazretleri bir nefer gibi seferin meşakkatlerine tahammül etmiştir. Paşa'nın bir gece yatmak için yatak bile bulamadığı ve paltosuyla yetindiği de taraflarından hikâye edilmiştir.

Bu muharebedeki sürat insanı şaşırtıyor. 26 Ağustos'ta başlayan zafer ve seyir ve hareket 9 Eylül'de tamamlanmış ve bitmiştir! On beş günde eski cepheden harp ede ede İzmir'e varmak... Bu, işte, ordumuzun ve kumandanlarımızın bir zafer sırrı ve kerametidir. Şu şartlar altında değil harben, adi seyahat ile bile iki haftada Afyonkarahisarı'ndan İzmir'e gitmek, kati imkânsızlıklardandır.

Denildiği gibi, İzmir Yunan tarafından tahliye edilmemiştir. Çünkü düşman tahliyeye vakit ve imkân bulamamıştır. Bütün levazım elimizdedir. Firara muvaffak olan yoktur. Esir azdır. Bütün Yunan orduları tepelenmiştir. İzmir'den kaçabilenler Urla ve

Çeşme civarına çekilmişlerdir ki, onlar da peyderpey söküldüp atılmaktadır. Yalnız bu perişan haldeki ordu, ne yazık ki, her geçtiği yeri yerle bir ediyor.

Uşak, Alaşehir, Salihli, Kasaba,[1] *Manisa... bu meşhur şehirlerimiz artık mevcut değildir. Ahalimiz hiçbir nesne kurtarmaya muvaffak olamamış, dağlara, kırlara iltica etmiştir.*

Bu elim tarafı kaydettikten sonra, diyelim ki, ordumuzun azim kuvveti her vakitten ziyadedir. Askerin karnı cidden toktur. Elbiseleri mükemmeldir. Hele topları, silahları fevkalade çoktur. Parası o kadar taşıyor ki, hiçbir ihtiyacı kalmamıştır. Hele ganimetler, ordumuzun maddi kuvvetini iki kat etmiştir. Mustafa Kemal Paşa bize bu cihetleri anlattığı vakit, milletimizin vakar ve büyüklüğünü kendisinin yüzünde ve kahramanlığında görüyordum.

Muharebe Mustafa Kemal Paşa'yı hiç yormamış, Çankaya'daki Mustafa Kemal Paşa. Şurasını anladım ki, zafer ve galibiyet her türlü yorgunluğu gideriyor ve insana yeni bir mukavemet kabiliyeti veriyor.

"İlk hedefiniz Akdeniz'dir!" *Paşa'nın orduya hitap ettiği şu gerçekten mübarek söz meğer hiç de boş değilmiş... Bu söz, dindarane tutulmuştur. Yine tekrar edeyim: Bu harpte gösterdiğimiz sürat harikası kayda değerdir. Paşa'nın fikrince son asırda hiçbir ordu bu derece süratle hareket edememiştir... Müşir Fuad Paşa'nın bana dediği gibi, Sadova ile Waterloo, Karahisar ve Dumlupınar'a nispetle çok geride kalır. Paşa ile bir buçuk saati aşkın genel, özel görüştüm. Şu mektubuma hatime ve belagât ve teşrifat kayıtlarından tamamen azade olmak üzere söyleyeyim ki, milli tarihimizin en büyük ileri geleni ile görüşmüş oluyorum. İzmir'de herkes Paşa'nın kartpostal üzerinde bir resmini göğüslerine asıp dolaşıyor. Mustafa Kemal Paşa ayarında popüler olmuş hiçbir sima tasavvur olunmuş değildir. Büyük İskender, Jül Sezar, Napolyon... bu simalardan hiç de geri kalmayan Mustafa Kemal'in harekâtında bir de başka bir kuvvet mevcuttur ki, o da müdafaa ve vatanı geri almak hususunda harp etmesidir. Halbuki mesela bir Napolyon ancak fetih muharebelerine büyük önem vermiştir.*

Cenabı Hâfızı Hakiki, bu vatan kurucusunu memleket ve millete bağışlasın! Bu duaya diyeceğimiz "âmin" her zaman kabul olunacaktır.

1 Turgutlu. (Y.N.)

ALİ FUAD PAŞA'YA*

(16 EYLÜL 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet

İzmir
16.9.338 [1922]

Kalemi Mahsus Müdürü Hayati Bey Vasıtasıyla
Ali Fuad Paşa Hazretleri'ne

C. 11.9.38 [1922] şifreye.

Verdiğiniz malumattan dolayı teşekkür ederim. Ankara'dan ayrılmanız halinde grubun idaresi haleldar olmayacaksa, birkaç gün için İzmir'de benimle buluşmanız münasip olacaktır. Bütün arkadaşlara muhabbet arz ve selam ederim kardeşim.

Başkumandan
M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7, D: 18, F: 13-3'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Erol Şadi Erdinç tarafından okunmuştur.

BATI CEPHESİ KUMANDANLIĞI'NA*

(17 EYLÜL 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet

İzmir
17.9.338 [1922]

Batı Cephesi Kumandanlığı'na

1. Hamit Bey'den Hariciye Vekâleti'ne gelen 16 Eylül 338 [1922] tarihli telgrafname ikinci maddeye alınmıştır. Düşmanlarımızın yalnız bana değil, diğer bazı arkadaşlara dahi suikast tertip etmeleri muhtemeldir. Gerekli tedbirler alınması münasip olur.

2. "Yunanlıların burada teşkil ettikleri 'Eritere' Cemiyeti Gazi Paşa Hazretleri'ne suikastta bulunmak üzere adamlar gönderdiklerini ve daha göndereceklerini sağlam olarak haber aldım. Bendenizle İzmir arasında şifre olmadığı için en seri vasıta ile keyfiyeti karargâha bildirmenizi istirham ederim."

3. Dahiliye Vekâleti'ne, Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'ne, Batı Cephesi Kumandanlığı'na ve İzmir Vilayeti'ne yazılmıştır.

Başkumandan
M. Kemal

* Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Arşivi, Dolap 31, Göz 2, Klasör 1771, Dosya 145'ten fotokopisiyle birlikte aktaran: *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Mart 1969, sayı 67, Vesika No: 1490. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

HAMİD BEYEFENDİ'YE*

(17 EYLÜL 1922)

Tel.

İzmir, 17.9.38 [1922]
Varışı, 4.10.38 [1922]

Dikkatle çekilecektir. Mühim ve aceledir.

Bugün İstanbul'a hareket eden Amiral Dumesnil ile Hamid Bey'e gönderdiğim talimat aşağıdadır.

Başkumandan
Mustafa Kemal

Suret

Hamid Beyefendi'ye,

1. İzmir yangını hakkında aşağıdaki tarzda beyanatta bulunmak lazımdır.

Ordumuz İzmir'i her türlü kazadan muhafaza etmek için şehre girmeden evvel tedbirler almıştır. Ancak Yunanlılar ve Ermeniler daha evvel vücuda getirdikleri teşkilatla İzmir'i tamamen yakmayı tasarlamışlardı. Kiliselerle Hrisostomos'un vermiş olduğu nutuklar –ki İslamlar tarafından işitilmiştir–, İzmir'i yakmak dini bir vazife olarak tebliğ edilmiş bulunuyordu. Yangın bu teşkilat tarafından vücuda getirilmiştir. Bunu teyit eden birçok şahit ve belgeler vardır. Askerlerimiz yangını söndürmek için bütün mevcudiyetleriyle çalışmışlardır. Yangını askerlerimize atf ve isnat edenler bizzat gelip İzmir'de vaziyeti görebilirler. Yalnız böyle bir iş için resmi soruşturma söz konusu olamaz. Şu anda burada bulunan her milletten gazeteciler zaten bu vazifeyi yapmaktadırlar. Hıristiyan ahali hakkında iyi muamele yapılmakta ve göçmenler yerlerine iade edilmektedir. Ancak 18 ila 45 yaşında olanlar Yunan ordusunun kayıtlı efradından olduklarından ve devam eden harpte Yunan ordusu için yeniden insan kaynakları vücuda getireceklerinden dolayı dahile gönderileceklerdir. Harbin nihayetine kadar bunu askeri bir tedbir olmak üzere yapmak zaruretindeyiz.

* T.C. Dışişleri Bakanlığı Arşivi'nden aktaran, Bilâl N. Şimşir, *Atatürk İle Yazışmalar I (1920-1923)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s.275-277.
Belge, kaynakta "Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa'dan Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyefendi'ye" başlığı altında yer almaktadır. (Y.N.)

2. Başladığımız askeri harekâta Misâkı Millî sınırı dahilinde bulunan memleket kısımlarımızı tamamıyla geri alıncaya kadar devam etmek tabiidir. Harekâtı tatil edip konferans talep etmek niyetinde değiliz. Çünkü bugünkü harekâta başlamadan evvel barış için vuku bulan bütün müracaat ve temennilerimiz Londra'ca zaafımıza yorulduğu. Şimdiki müracaatımızın dahi aynı yoruma uğrayarak zaman geçirilmeye kalkılmasından korkarız. Fakat silahla İtilaf askerine, bilhassa Fransız kıtalarına temas etmek istemeyiz. İtilaf kıtaatının kıtaatımıza karşı silah istimali katiyyen ümid ettiğimiz için biz de bunlara karşı bazı gayri kabili içtinab olmak müstebad değildir.[1] Bunun için İtilaf devletleri tarafından askeri harekâtımız duraklamaya ve atalete uğratılmamak şartıyla bugünlerde bir siyasi bir irdelemeye davet edilmesini memnuniyetle karşılayabiliriz. Bunun için en münasip mahal Üsküdar olabilir. Fakat İtilaf devletleri Üsküdar'a kadar kendi arzularıyla askerini çekmelidirler ve ben oraya bir miktar kuvvetle girebilmeliyim. Doğu Trakya'nın dahi derhal Yunan kıtaları tarafından tahliye olunarak Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti memurlarına teslim edilmeye başlaması lazımdır. Boğazlar'ın tarafımızdan tahkim edilmemesi ve İstanbul'un emniyeti elde edilmek şartıyla gidiş gelişin serbest olmasının kabulünü ifade buyurursanız, her halde bizim harp değil barış istediğimizi ve buna mani hiçbir sebep kalmadığını ve İtilaf devletlerinin tereddüt gösterebilecekleri her noktayı iyi halletmek mümkün olduğunu söyleyebilirsiniz. Trakya'ya büyük bir ordu geçirip millî sınırımız haricinde fetihler yapmak hatırımıza dahi gelmemektedir.

Fransız Amirali Dumesnil ile de bu hususlar hakkında fikir alışverişinde bulundum. Kendisi bunları General Pelle'ye söyleyecektir. İstanbul ve Çanakkale civarında İtilaf devletlerinin bahsettikleri tarafsız mıntıka ve tarafsız sınır, bizim hükümetimizce hiçbiri kabul edilmemiştir. Lüzumundan fazla zaman geçirdikleri takdirde bizim böyle bir mıntıkaya katiyen riayetkâr olmayarak hareket edeceğimiz şüphesizdir.

3. İkinci maddedeki görüşlerimizi özel bir mahiyette General Pelle ile ve daha lüzum göreceğiniz münasip rical ile görüşerek alacağınız cevabın seri olarak Hariciye Vekâleti'ne ve aynı zamanda âcizane tarafıma bildirilmesini rica ederim.

1 Cümle kaynakta bu şekilde. (Y.N.)

AKŞAM MUHABİRİ FALİH RIFKI BEY'LE GÖRÜŞME*

(17 EYLÜL 1922)

İzmir özel muhabirimiz yazıyor:

İzmir, 17 Eylül– Gazi Başkumandanımız "Akşam" için bugün görüşmeye olur verdi. Taraçasında oturduğumuz köşkten denize kadar, Büyükada'daki Nizam bayırlarının yaz manzarası var. 26 Ağustos'tan beri kıtal ve yangın korkusu içinde kıvranan mahalleler yavaş yavaş eski sükûnete kavuşuyor.

İzmir denizi karşısında, millet ordularının Başkumandanı'ndan zafer menkıbelerini dinliyoruz. Evvela kendilerinden taarruz kararının ne zaman verildiğini sorduk:

-Sakarya Meydan Muharebesi'ni neticelendiren taarruzumuz, memleketi düşman ordusundan temizleyinceye kadar harekete devam etmek kararının başlangıcı idi.

Malumdur ki, Sakarya Harbi'nin son günlerinde Yunan sol kanadına ordumuz karşı taarruzda bulundu, işte Yunan ordusunu ricata mecbur eden o karşı taarruzdur ki, ordumuz İzmir'e gelinceye kadar devam etti.

-Taarruz kararının tatbikatında bir senelik bir gecikme var. Harekâtın kesintisiz niçin devam etmediği izah buyurulur mu?

-Bilakis, kesintisiz devam etti. Ancak büyük bir taarruz kararının tatbikatı birtakım hazırlıkları gerektirir. Bu hazırlıkların muhtaç olduğu bir zaman vardır. Ancak gecikme ve bekleme hiç olmadı denilemez, bunun sebeplerini de siyasi fikirlerde aramak lazımdır. Hakikaten ordularımız çok evvel bugünkü neticeye varmak kudretini kazanmıştı, [...][1] askeri harekâta devam etmek zarureti karşısında bırakıldı.

-Bu son askeri harekât ile tahakkuk eden büyük muvaffakiyet, bilhassa düşman ordusunun seri bir surette imhası, esasen bu ordunun maddi ve manevi kuvveti ile dahili ahvalindeki kararsızlıktan mı ileri geldi? Trakya'ya nakledilmiş kuvvetlerin bıraktığı boşluk mühim mi idi?

-Bütün dünya bilir ki, Yunan ordusu [...][2] fenni ve askeri icaplara tamamen uygun surette teşkil edilmiş ve düzenlenmiş kuvvetli bir ordu idi ve Yunan devletinin

* *Akşam*, 21 Eylül 1922, No: 1435, s.1. Ayrıca bkz. *Atatürk'le Konuşmalar*, Hazırlayan: Mustafa Baydar, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 1952, s.58-64; *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1954, s.35-39. *Akşam*'daki eski yazı metin Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Virgülden sonra yedi satır boşluk var. Sansür edildiği anlaşılıyor. (Y.N.)

2 Yarım satır boşluk var. Sansür edildiği anlaşılıyor. (Y.N.)

şimdiye kadar sahip olduğu orduların hepsinden kuvvetli idi. Manevi ahvalinde, işitildiği gibi, bir kararsızlık olduğuna dair hakiki hiçbir emare yoktu. Yunan askerlerinin, askerlerimizle temas ettikleri vakit kendilerini gevşemiş gibi göstererek, hakikatte bizi gevşetmeye yönelik telkinlerde bulunduklarına bakılırsa, bütün bu söylentilerden maksat ne olduğu anlaşılır. Bu suretle bize, Yunan ordusunun dağılmasını bekleyerek meselenin halledileceği ümidini vermek istediler ve bu boş beklenti ile geçecek zamanın bizim ordumuzu dağılmaya uğratacağı zannında bulundular. Son çarpışmalarda, bilhassa Afyon Karahisar Dumlupınar Büyük Meydan Muharebesi günlerinde düşmanın mukavemet, mücadele ve bütün teşebbüsleri ciddi ve ehemmiyetli idi. Düşman ordusundan Trakya'ya mühim bir kuvvet geçirilmemiştir. Mübalağa ile bahsi geçen bu kuvvet, yeni teşekkül etmiş yahut teşkilatı henüz son bulmamış ve bir kısmı silahsız iki üç alaydan ibarettir. Yunan ordusu bütün kısımları ve bütün vasıtaları ile Anadolu'nun içinde milletin kalbine saplanmış bir hançer vaziyetinde idi.

-Paşa Hazretleri, Yunan ordusu daha iyi sevk ve idare edilseydi, uğradığı bu akıbetten kurtulamaz mı idi?

-Düşman ordusu kumanda ve subaylar heyetinin Türkiya Büyük Millet Meclisi ordularının kumanda ve subaylar heyetinden aşağı olduğuna şüphe yoktur. Ancak Yunan kumandanları ve subayları ordularını kurtarmak için her çareye büyük gayretlerle giriştiler.

Mülakatın bu noktasında Hacı Anesti'nin Anadolu'ya ilk çıktığı zaman Başkumandan'ımız hakkında söylediği sözü hatırladım. Kendilerine bu sözü tekrar ettikten sonra dedim ki:

-Rum Yunan gazeteleri Hacı Anesti'nin muharebe meydanlarında bulunmamış olduğundan ve bunun mühim sakıncalar doğurduğundan bahsettiler.

Başkumandan bu soruya cevap vermedi.

-İstanbul'da, ordularımızın düşmana baskın yaparak hücum ettiği söylendi, bu noktayı da sormaya müsaade eder misiniz?

-Ordularımızın strateji ve taktik harekâtı günlerce düşmanın gözü önünde ve tayyarelerinin keşifleri altında cereyan etti. Bu harekâtımızı baskın zannediyorlarsa, söylediklerinin doğru olması lazım gelir. Fakat ben zannediyorum ki, Yunan kumandanlarıyla erkânıharbiyesi ordularımızın hazırlığından ve harekâtından haberdar idi. Ancak ordularına ve bilhassa Afyon Karahisar, Seyit Gazi, Eskişehir ve bütün cephelerde bir seneden beri çalışarak vücuda getirdikleri ve her nevi vasıtalarla takviye ettikleri ve donattıkları müstahkem mevzilerine, külliyetli topçularına, nihayetsiz cephane ve mühimmat kaynaklarına lüzumundan ziyade güveniyorlardı. Şu hakikati anlamamazlıktan geliyorlardı ki, insanların mücadelesinde en kuvvetli istihkâm, iman dolu göğüslerdir!

-Taarruzdan iki gün evvel Ankara'da gazetecilere yüksek tarafımızdan bir çay ziyafeti verildiğini işitmiştik. Hatta İstanbul gazeteleri bu ziyafete dair telgraflar yayımladılar. Buna göre harekâtın başlangıcında zatıâlilerinin Ankara'da bulunduğunuzu zannediyordum.

-Hakikaten bu ziyafetten bahsedildiğini ben de duydum. Fakat bu ziyafet değildi. Bazen insanlara nimetlenmedikleri çok ziyafetler atfolunur!..

Başkumandan Paşa son cümleyi gülümseyerek tamamladı.

Şimdi görüşmenin asıl mühim safhasına gelmiştik: Taarruz harekâtı nasıl başladı ve nasıl gelişti? Bu muazzam Türk zaferinin hikâyesini, en yüksek etkeninin lisanından dinlemekte heyecan veren bir şey var.

-Taarruz harekâtı Afyon Karahisar güney cephesinde düşmanın bir kısım müstahkem hatlarını ezip çiğneyerek tatbik edilmiş bir yarma harekâtı ile başladı. Bunu müteakip düşman ordusu asli kuvvetlerinin bir araya gelerek hazır bulunduğu Afyon Karahisar-Dumlupınar-Altıntaş üçgeni içinde birçok kanlı mücadelelerle dolu meydan muharebesine dönüştü. Afyon Karahisar-Dumlupınar Meydan Muharebesi denilen ve beş gün devam eden harpler neticesinde düşman ordusunun asli kuvvetleri artık kuvvet olmaktan çıkarılmıştı.

-"Başkumandan Muharebesi" namını alan harp hangisi idi?

-Bu isim, büyük meydan muharebesinin son safhasını teşkil eden muharebeye verilmiştir. Düşman ordusu meydan muharebesi esnasında ikiye parçalanmıştı. Bunun büyük bir kısmı Dumlupınar kuzeyinde Adatepe civarında bir dereye sıkıştırıldı ve orada imha veya esir edildi.

-Büyük Meydan Muharebesi cereyan ederken Eskişehir-Kocaeli-Menderes taraflarında nasıl hareketler vardı?

-Ordularımız hemen aynı günde Marmara'dan Akdeniz sahillerine kadar uzayan bütün cepheler üzerinde, her cephenin gerektirdiği derecedeki kuvvetlerle taarruza geçtiler. Her taarruz grubumuz büyük meydan muharebesindeki harekât ile orantılı olmak üzere vazifesini muvaffakiyetle yapmakta idi. Düşman ordusunun asli kuvvetleri İzmir yolunda imha edildiği esnada, Eskişehir ve diğer düşman grupları da askerlerimizin süngüleri önünde ricat etmekte idiler.

-Müsaade buyurulursa resmî tebliğlerimiz hakkında bir açıklama isteyeceğim: Tebliğlerimizde muvaffakiyetlerimiz tamamıyla ifade edilmiyordu. Hatta biz kendi zaferlerimizin derecesini Yunan tebliğlerinden öğreniyorduk.

-Hakkınız var. Biz resmî tebliğlerimizde sadece askeri harekâtın devam ve gelişme suretini göstermekle yetindik. Elde ettiğimiz muvaffakiyetlerin ehemmiyet ve bü-

yüklüğünü o kadar yakından anlamıştık ki, bunun ilanını düşmanlarımıza bırakmakta beis görmüyorduk. Muzafferiyetlerimizin düşman ağzından ifade edildiğini işitmek ayrıca bir zevk değil midir?

-Akıncı denilen dağınık kuvvetlerimizin vazifesi ne oldu?

-Bu nam altında resmi tebliğlerde gördüğünüz kuvvetler düşman gerilerinde faaliyette bulunmaya memur edilmiş süvari kıtalarıyla bir kısım atlı piyadelerimizdir. Bu kuvvetler mühim işler gördüler, bu arada birçok kasaba ve köylerimizi yangın ve tahripten kurtarmışlardır.

Zaferin İstanbul'u ve bütün dünyayı hayrete düşüren, akılları durduran taraflarından biri de süratı idi. Askerlerimiz İzmir'e girdiği vakit, Yunan ordusunun kılıç artığı henüz şehri terk etmemişti.

Bu süratin nasıl mümkün olduğunu Paşa Hazretleri'nden sorduk:

-Ordumuzun seri ve şiddetli takibatı sayesinde... Hakikaten daha taarruza başlamazdan evvel dört yüz kilometreyi aşan mesafe üzerinde kesintisiz ve bütün ordularla, düşmana nefes aldırmayacak kadar seri bir takip icra etmek bakımından esaslı hazırlıklarda bulunmuş ve tedbirler almıştık. Düşman kuvvetleri büyük meydan muharebesinde mağlup olduktan sonra Dumlupınar mevzilerinde, Uşak'ın doğusunda Takmak, Alaşehir, Salihli civarında ve son defa olmak üzere İzmir'in yirmi beş-otuz kilometre doğusundaki hazırlanmış birçok mevzilerde müdafaaya teşebbüs etti. Bu teşebbüslerin her birinde düşman ordusunun kalıntıları bir defa daha mağlup ve perişan edilerek ordumuz İzmir'e girdi. Görülüyor ki, 26, 27 Ağustos günleri tatbik olunan yarma hareketi ile 28, 29, 30 Ağustos günlerinde cereyan eden meydan muharebesi safhaları ve yukarıda saydığımız mevzilerde düşmanı hezimete uğratan birçok taarruzlar dahil olduğu halde ordularımız asli kuvvetleri ve bütün harp vasıtaları ile dört yüz kilometreyi on beş gün zarfında kat ettiler. Diyebilirim ki, süvari fırkalarımızla piyade kıtalarımız düşmanı ezip İzmir'e yürümekte birbirleriyle müsabaka etmişlerdir. İzmir rıhtımında süvarilerimizin kılıçları denizde yansırken, piyadelerimiz Kadifekale'de Türk bayrağını semaya yükselttiler. Türkiya Büyük Millet Meclisi ordularının harp tarihine verdiği son harekât numunesinin kıymeti, bu harekât bütün safhalarıyla incelendikten sonra ve belki bugün değil, yarın anlaşılabilecektir. Büyük orduların yürüyüş ortalaması, hatıramızda aldanmıyorsak, günde 20-22,5 kilometredir. Dolayısıyla askerlerimize İzmir'e kavuşmak için her gün bu mesafeyi kat ettiren kuvvet kaynağının ne ulvi bir vatan aşkı olduğunu anlamak müşkül değildir.

-Harekâtta hedeflenen gaye evvela yalnız İzmir'e girmek mi idi? Bursa'ya harekât nasıl yöneltildi?

-Askeri tertibatımız ve tahsis olunan kuvvetlerimiz, her iki hedefe kuvvet ve emniyetle ulaşmayı temin edecek derecede idi. Nitekim tasavvurlarımızda isabet olduğu, İzmir'in sabah, Bursa'nın akşam olmak üzere her ikisinin aynı günde geri alınmış olmasından tezahür eder.

Paşa Hazretleri'ne bizim zayiatımızla düşman zayiatı hakkındaki rakamları sordum.

-Bu hususta tespit olunan malumatı son beyannamede bildirmiştim, *dediler.*

Bu beyannamenin İstanbul'da henüz yayımlanmamış olması ihtimaline göre, sayıları tekrar etmek istiyorum: Bizim zayiatımız, şehit, yaralı, hasta, güçsüzler dahil olmak şartıyla 10 000 kişiden ibarettir. Yunanlılar yalnız maktul olarak 100 000 neferden fazla zayiata uğramışlardır. Bugün 100 000'den pek çok fazla Yunanistan çocuğu Venizelos'la [...][1] hatalarını ödemek [...][1] için Batı Anadolu topraklarının altında yatıyor.

Görüşme bundan sonra siyasi vaziyete intikal etti. Bu bahse ait Başkumandan'ımızın beyanatı şöyle özetlenebilir:

Ordularımızın ilk hedefi Akdeniz'di, ordularımız Misakı Milli hükümlerini tamamıyla temin ettiği vakit ikinci ve üçüncü hedeflerine ulaşmış olacaklardır. [...][1] Siyasi müzakerelerimizde esas, Türklerle iskân edilmiş topraklara ve Türk milletine hürriyet ve bağımsızlık temin etmekten ibarettir.

Paşa Hazretleri son söz olarak dediler ki:

-Milletimiz zafer sarhoşluğuyla hakiki ve hayati menfaatlarını unutacak kadar memnun olmamıştır!

Mülakat nihayet bulduğu vakit hava kararmak üzere idi. Yakup Kadri ile beraber bu uzun hasbıhalin kendinden geçirten havası içinden ayrılarak yerlerimize döndük...

1 Yarım satır boşluk var. Sansür edildiği anlaşılıyor. (Y.N.)

İKDAM YAZARI YAKUP KADRİ BEY'E BEYANAT*

(17 EYLÜL 1922)[1]

-Paşa Hazretleri, Dumlupınar Meydan Muharebesi kazanıldıktan sonra ordulara ilk hedefin Akdeniz olduğunu söylemiştiniz. "İlk hedef" tabirini kullanmakla takibi lazım gelen ikinci ve üçüncü hedefler mevcut olduğunu zımnen hissettirdiğiniz anlaşılıyor. Lütfen bu hususta biraz malumat verir misiniz?

Tereddütsüz cevap verdiler, dediler ki:

-Türkiya Büyük Millet Meclisi ordularının vazifesi "Misakı Milli" hükümlerini temin etmektir. [...][2]

Türkiya halkı mütevazı milli sınırları içinde bütün medeni insanlar gibi tam mana ve kapsamıyla hür ve bağımsız yaşayacaktır. Fakat bilirsiniz ki, askeri hareket, siyasi faaliyetin ümitsiz olduğu noktada başlar. Ümidin emniyet verici bir surette dönmesi orduların hareketinden daha seri hedeflere ulaşmayı temin edebilir.

Başkumandan'ın şu son cümlesi bana aşağıdaki soruyu sormak cesaretini verdi:

-Her halde, dedim; bu hedeflere ordu ile veya diplomasi yoluyla ulaşmak hususlarındaki görüşünüzü bilmek pek faydalı olur zannındayım.

Paşa Hazretleri aynı kati eda ile:

-Hiçbir vakitte fuzuli yere kan dökmek istemedik ve istemeyiz, *dedi*. Milletimizin ve Türkiya Büyük Millet Meclisi'nin hakiki zihniyeti böyledir. Şimdiye kadar dökülen kanların mesulleri medeniyet cihanınca tanınmış ise faciaın devamına mahal yoktur. [...][3]

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne tasavvur ettiği barışın türü ve mahiyeti hakkında bir sual daha sormak istedim, dedim ki:

* *İkdam*, 22 Eylül 1922, sayı 9164, s.1. Ayrıca bkz. *Atatürkle Konuşmalar*, Hazırlayan: Mustafa Baydar, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 1952, s.65-68; *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1954, s.40-41. *İkdam*'daki eski yazı metin Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Falih Rıfkı (Atay), 17 Eylül'de Mustafa Kemal Paşa ile görüştükten sonra, "Yakup Kadri ile beraber ayrıldıklarını" yazıyor. Dolayısıyla, 22 Eylül 1922 tarihli *İkdam*'da yayımlanan görüşme de 17 Eylül'de yapılmış olmalıdır. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III*'te ise yanlışlıkla 24 Eylül 1922 tarihiyle yayımlanmış. (Y.N.)

2 Kaynakta burada üç satır boşluk var. Sansür edildiği anlaşılıyor. (Y.N.)

3 Kaynakta burada üç satır boşluk var. Sansür edildiği anlaşılıyor. (Y.N.)

-Yunan ordusunu, senelerce kendi topraklarını bile müdafaadan âciz bırakacak bir surette çökerttiniz ve perişan ettiniz. Böyle büyük ve kahhar bir zaferden sonra barışın tesisinde siyasi müzakereleri çetinleştirecek bazı yeni şartlar söz konusu olacak mıdır?

Başkumandan tebessüm etti:

- Bu soruyu sormakla faydalı bir iş yaptığınızı zannederim *dedi*. Yalnız sizin değil, bütün dünyanın bize böyle bir soru yöneltmeye hakkı var ve siz alacağınız cevapta bütün dünyayı tatmine yol göstermiş olacaksınız.

Evvela herkesin katiyetle bilmesi lazımdır ki, Türkiya halkının mukadderatına bizzat el koymuş olması suretiyle teessüs etmiş bulunan Türkiya Büyük Millet Meclisi hükümeti [...][1] ve yine herkesin açık olarak bilmesi lazımdır ki, bugünkü Türkiya halkı asırlarca kendi iradesini ve kendi idaresini başkasının elinde görmeye tahammül eden halk değildir ve asıl bilinmesi lazım gelen cihet de bugünkü Türkiya halkının ve hükümetinin hırs peşinde koşup kendi evini unutan ve harap bırakan maceracı insanlardan olmadığıdır. Dolayısıyla tam bir katiyetle beyan edebilirim ki, hükümetimiz zafer sarhoşluğuyla hakiki ve hayati menfaatlarını unutacak kadar mahmur olmamıştır. Biz yalnız açık hukukumuzu emniyetle elde etmekten ibaret olan esasları takip ederiz. Türkiya Büyük Millet Meclisi teessüs ederken hangi hususları hayati ve temini lazım görmüş ise bugün dahi yine aynı şeyleri söz konusu eder.

Bunun üzerine nasıl oldu bilmiyorum. Bahsimiz birdenbire ordularımızın elde ettiği harikulade zafer ve bu zaferi temin eden muazzam muharebeye intikal ediverdi. Başkumandanımız, bazılarının zan ve iddia ettiği gibi taarruzumuzun ani bir baskın şeklinde gelişmediğini söylüyor. Ona göre bu taarruz geçen sene Sakarya'da yapılan karşı taarruzun devamı gibidir. Ordumuz o zamandan beri faaliyetine bir an sekte vermemiştir ve bütün harekât ve hazırlıklarını düşmanın gözü önünde açıktan açığa yapmıştır. Yine bazılarının zannettiği gibi, düşmanın kuvvetlerinden bir kısmını Trakya'ya çekmiş olması da taarruza geçişimize bir vesile teşkil etmemiştir, zira, Paşa Hazretleri bu kuvvetlerin hesaba katılacak derecede mühim bir nicelik olmadığı fikrindedir. Bundan anlaşılır ki, ordularımız bir seneden beri, her an için vatanı düşmandan temizleyecek bir kudrete sahip bulunuyordu ve şimdiye kadar bu kudreti kullanmamasının yegâne sebebi, milli davamız belki siyaseten hallolabilir, diye düşünmesinden ibaretti. Nitekim, taarruzdan evvel yapılan siyasi teşebbüsler de bunu ispat eder. [...][2]

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, zaferimizin büyük bir süratle elde edilmiş olmasına rağmen, pek o kadar kolay ve zahmetsizce geliştiğini de söylemiyor.

Düşman, son derece şiddetle ve pek inatçı muharebe etmiştir, *diyor.*

[...]

Yakup Kadri

1 Kaynakta burada bir satır boşluk var. Sansür edildiği anlaşılıyor. (Y.N.)
2 Kaynakta burada üç satır boşluk var. Sansür edildiği anlaşılıyor. (Y.N.)

MİLLETE BEYANNAME*

(18 EYLÜL 1922)

Ankara, 18 Eylül (Özel muhabirimizden) – Serdarı Ekremimiz[1] *Gazi Mustafa Kemal Paşa, millete hitaben yeni bir beyanname yayımladı. Bu ateşli beyannamenin bazı kısımları aşağıdadır:*

"Asil Türk milleti! Bu büyük zafer sadece senin eserindir. Küstah düşmanın muharebe meydanına gelmek cesaretini gösteren ordu kumandanları, erkânıharbiye heyetleri günlerden beri esirimiz bulunuyor. Düşman, harp malzemesinin üçte ikisini topraklarımızda bıraktı.

Düşmanın elimizde bulunan esirlerinden başka insanca zayiatının yüz binden ne kadar fazla olduğunu tayin etmek müşküldür. Düşmanın tamamen imhasına karşılık zayiatımız, dörtte üçü hafif yaralı olmak üzere on bindir.

Büyük ve asil Türk milleti! Anadolu'nun kurtuluş zaferini sana İzmir'den tebrik ederken, ordumuz Balıkesir'i işgal etti ve düşmanı Bandırma istikametinde takibe devam ediyor. Urla geri alındı, İzmir vilayeti dahilinde Adalar denizine kadar olan tekmil Batı Anadolu düşmandan temizlendi. Kuvvetlerimiz Kirmastı-Edremit hattını geçtiler."[2]

* *Tevhîd-i Efkâr*, 19 Eylül 1922, No: 3487-409, s.1. Eski yazı metin Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Serdarı ekrem: Başkumandan. (Y.N.)

2 Beyanname, *İkdam*'da şu şekilde yer almış:

> "Yunan askerleri Anadolu'da sürüler halinde birçok cinayetler işledikten sonra şimdi bu cinayetlerin korkusuyla kudurmuş kitlelerden ve dermansız yaralılardan ibaret kalmıştır.
>
> "Asil Türk milleti, bu büyük zafer yalnızca senin eserindir. Küstah düşmanın muharebe meydanına kadar gelmek cüretinde bulunan kumandanları, erkânıharpleri şimdi elimizde esir bulunuyor. Diğer esirlerinden başka, düşmanın zayiatı yüz binden ne kadar fazla olduğunu tahmin etmek müşküldür. Anadolu'nun kurtuluşunu sana İzmir'den tebrik ederken, ordularımızın Batı Anadolu'yu da tamamıyla kurtardığını da müjdelerim. Akdeniz ufuklarından selamlar!"

Bkz. *İkdam*, 19 Eylül 1922, No: 9161, s.1. Eski yazı metin Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur. (Y.N.)

TEVHİDİ EFKÂR MUHABİRİNE DEMEÇ*

(18 EYLÜL 1922)[1]

Türk ordusunu dahice sevk ve idaresiyle cihan tarihinde bir misli daha olmayan şanlı bir zafere ulaştıran Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, Tevhidi Efkâr'a beyanatta bulunarak dedi ki:

-Çok meşgulüm, ama İstanbul kamuoyunu aydınlatmak da bir vazifedir. Diğer vazifelerim arasında bunu da yapacağım. Sorunuza cevap vermeye hazırım.

Başkumandan'a ilk sorum şu oldu:

-Afyon Karahisarı'nda milli orduya, "Ordular! İlk hedefiniz Akdeniz'dir, ileri!" demiştiniz. İlk hedef, on beş günde elde edildi. Müteakip hedeflerimizin nereleri olduğunu izah buyurur musunuz?

Paşa kati bir sesle aşağıdaki cevabı verdi:

-Tabii milletimizin Misakı Milli ile tespit ettiği esas noktalar temin ve elde edilinceye kadar yürütülmesi lazım gelen hedefler vardır. Bu hedefleri ben değil, millet daha üç sene evvel tayin etti ve bu hedefler elde edilmeden mücadele ve mücahededen vazgeçmemeye, kılıncımızı kınına koymamaya yemin ettik. Biliyorsunuz ki, milli ordu, meşru hukukumuzu ihtiva eden Misakı Milli'yi tamamen kabul ettirinceye kadar süngüsünü yerine koymamaya yemin etmiştir. Hepimiz bu yemini tutacağız.

-Barış şartlarımız Misakı Milli'den başka şartları ihtiva ediyor mu?

-Başlıca barış şartlarımız, Misakı Milli'de yer almaktadır. Fakat Misakı Milli, esas hatları tayin etmektedir. Teferruatı ihtiva etmemektedir. Ve teferruata ait şartlarımızı şimdiden söylemek lüzumsuzdur. Esasları elde ettikten sonra onları görüşürüz.

* *Tevhidi Efkâr*, 26 Eylül 1922, sayı: 3494-466, s.1. Eski yazı metin Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 *Tevhidi Efkâr*'da mülakatın tarihi belirtilmemiş. Ancak mülakatın sonundaki, "Serdarı muzaffere *Tevhidi Efkâr* ve okuyucuları namına teşekkür ederek ayrıldım. İki dakika sonra İstanbul'dan giden mühim bir şahsiyet ile tarafsız bölge ve Trakya'da zaferimizin tamamlanması meselesi hakkında 2.5 saat devam eden bir görüşmeye başlıyordu" ifadesinden, Fransız Fevkalâde Komiseri General Pellé ile 18 Eylül 1922'de yapılan görüşmeden önce gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Pellé ile yapılan görüşme için bkz. elinizdeki ciltte s.308-312. (Y.N.)

-Yunan ordularının yok oluşu, Yunan askerlerinin ve kumandanlarının kıymetsizliğine atfediliyor. Bu hususiaki yüksek fikriniz nedir?

-Yunan ordusunun kumanda heyetinin ne kadar kıymetsiz olduğunu bilmem. Fakat Yunan ordusunun yok oluş sebeplerini düşman kumanda heyetinin kıymetsizliğinde değil, ordumuzun ve kumanda heyetimizin üstünlük ve mükemmelliğinde aramak lazım gelir.

Kumanda heyetimiz ve ordumuz vazifesini büyük bir ustalık ve kahramanlıkla yapmış, mukadderatıyla alakadar müzakere ve görüşmeler icra etmek üzere idi. Onun için yalnız barış hakkındaki fikrini sormak ile yetinmeye karar verdim.

-Yüksek fikrinizce barışın kararlaştırılması yakın mıdır? Uzak mıdır?
Sorumu Paşa şu cevabı verdi:

-Bence barış derhal tesis olunmalıdır. Buna hiçbir mâni yoktur. Fakat barış iki taraflı olur.

Serdarı muzaffere Tevhidi Efkâr ve okuyucuları namına teşekkür ederek ayrıldım. İki dakika sonra İstanbul'dan giden mühim bir şahsiyet ile tarafsız bölge ve Trakya'da zaferimizin tamamlanması meselesi hakkında 2,5 saat devam eden bir görüşmeye başlıyordu.

FRANSIZ FEVKALADE KOMİSERİ GENERAL PELLÉ İLE GÖRÜŞME*

(18 EYLÜL 1922)[1]

General Pellé: Buraya dostane geldiğime eminsiniz. Hükümetim de size karşı muhtelif vesilelerle dostluğunu siyaseten gösterdi. Türkiye'nin en büyük kuvveti Ankara'da olduğunu biliyoruz. Size yardım için her vakit çalıştım... Türkiye ve Fransa arasındaki gelecek dostane münasebetlerin devam ettirilmesi için buraya geldim... Müttefikler namına bir şey söyleyecek değilim. Müttefikler size karşı henüz hareket suretlerinde mutabakat yapmış değillerdir. Fransa hükümeti namına da size bir şey söyleyemeyeceğim. Çünkü Fransa da müttefiklerinden ayrılamaz. Yarıresmi bir görüşme yapıyorum. Tabii Fransız hükümetinin müsaadesiyle, Fransız temsilcisi olarak geliyorum... Üç gün evvel Hamid Bey'e yazdığınız mektubu öğrendim. Bununla bazı fikir değişikliğine uğradım. Bu vaziyeti tespit için geliyorum. Fransa hükümeti derhal size bir barış programı veremeyecektir. Londra ile de anlaşmaya ihtiyaç vardır. Bunun için bir zaman lazımdır. Türkiye'nin meşru haklarını temin eden bir halin tayinini arzu ederiz. Hamid Bey'e olan mektubunuzu okuduğum zaman biraz endişelendim. Diyordunuz ki: "Ordunuza emir vermişsiniz harp hedefinize yürüsün; İstanbul, Trakya ve Edirne'yi alsınlar. Müttefikler bizi silahla karşılayamayacaktır. Bittabi biz de onlara karşı silah kullanmayacağız. Ordunun hareketini geciktirmemek için daha evvel bir konferansta anlaşmak isteriz."

* Dışişleri Bakanlığı Arşivi (DBA) S. TÜRK. K. 34/2'den özet olarak aktaran: Bilâl N. Şimşir. "Savaş Adamı-Barış Adamı Mustafa Kemal Atatürk (Eylül 1922)", *Uluslararası Askeri Tarih Dergisi Atatürk Özel Sayısı*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1982, No: 50, Türkçe Basım, s.60-64.
Belge, kaynakta şu açıklamayla yer almış: "Mustafa Kemal-General Pellé görüşmesinin Türkçe tutanağı Türkiye Dışişleri Bakanlığı Arşivi'nde korunmaktadır. Görüşmede tercümanlık görevini Safvet Bey (Reşit Safvet Atabinen) yapmıştır. Türkçe tutanağı Kurmay Binbaşı Seyfettin Bey kaleme almıştır. Fransa Yüksek Komiserliği Tercümanı Louis Lagard da Fransızca not tutmuştur. Ama Dışişleri Arşivi'nde Fransızca tutanağın örneği yoktur. Görüşme boyunca General Pellé Atatürk'e 'Altes' (S.A.), yani 'Fahametlû', 'Fahametmeab' diye hitap etmiştir. Bilindiği gibi, Son Altes veya Fahametlû sıfatları prensler ve sadrazamlar için kullanılırdı. Ekselans sıfatından daha yüksektir."
Bilâl N. Şimşir, "bu ilgi çekici ve önemli görüşmenin Türkçe tutanağından parçalar alınmıştır" dedikten sonra yukarıdaki metne yer vermiş.
Atatürk, *Nutuk*'ta General Pellé ile yaptığı görüşme hakkında şunları kaydetmiş: "Bu sıralarda, İstanbul'da Fransız Fevkalade Komiseri bulunan General Pellé benimle mülakat etmek üzere İzmir'e geldi. Tarafsız bölge unvanıyla yâd ettiği bir sahaya, ordularımızın girmemesi uygun olacağını tavsiye etti. Millî hükümetimizin böyle bir bölge tanımadığını, Trakya'yı da kurtarmadıkça ordularımızın durmasına imkân olmadığını söyledim." Bkz. Gazi Mustafa Kemal Tarafından, *Nutuk*, c.2, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, s.177; Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.2, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1973, s.677-678. (Y.N.)

1 Kaynakta, görüşmenin tarihi yanlışlıkla "19 Eylül 1922 Pazartesi" olarak gösterilmiş. Doğrusu 18 Eylül 1922 Pazartesi'dir. Bkz. *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Eylül 1968, sayı 65, Vesika: 1467; Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, c.4, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996, s.681. (Y.N.)

Hükümetimle görüşerek değil, fakat kanaatim budur ki, Müttefikler tarafsız bölgeye riayet edilmesini istiyorlar. Müttefikler bu hususiaki maksatlarını size resmî surette bildirmek istiyorlardı. Tarafsız bölgeye tecavüz edilmemesini bildireceklerdi. Hükümetimden aldığım telgraflarda Fransa hükümeti, İtalya ve İngiltere ile bu hususta mutabıktırlar. Bittabi Fransız askerine ateş edilmesi arzu olunmaz. Bilakis bir harp neticelerini göz önünde tutmak lazımdır. Hakikaten İstanbul'daki kıtalar kuvvetlerinize karşı bir şey değil; ancak Müttefiklerle bir harp haline girmek iyi olmaz.

İstanbul'a girip bir kıtal karşısında bulunmak, bir İslam-Hıristiyan muharebesi haline girilmek şayanı arzu ve menfaat değildir. Bizim İslam tebaamız bize Harbi Umumi'de çok hizmet, sadakat ve fedakârlık gösterdiler. Anadolu'da ihtimal sizi bir cihada (İslam-Hıristiyan harbine) sevk edecek unsurlar vardır. Ben Harbi Umumi'nin başında Fas'ta teşkilat yaptım. Ve onlarla harbe girdim. Hakkımızda çok iyi olan İslam tebaamız karşısında biz muhalif bir siyaset takip etmek istemeyiz. Fransa, müttefikleriyle anlaşmak ve diğer taraftan Türkiye'nin maksadını elde etmek için çalışmak ister. Şahsen kaniim ki, Doğu Trakya'yı Meriç'e kadar size verecekler... Boğazlar için özel bir idarenin muhafazasını arzu edeceklerdir... Bu harbinizin, Müttefiklerle Türkiye arasındaki meselelerin kati bir barışa kavuşması tabii arzu edilir. İstanbul'un selametini Boğazlar'a verilecek idare ile temin etmek isteyeceğinizi biliyorum... Siz ordunun Başkumandanı ve Meclis'in Reisisiniz. Bana kati cevap veriniz diyemem. Hareketimden evvel sizden bazı teminat alarak gitmek arzu ederim. Olumlu bazı malumatı hükümetime bildirmeyi isterim.

Başkumandan Paşa: Efendim, kendilerinin gayet samimi bir hisle görüşmeye başlamalarını söylemelerinden dolayı hassaten teşekkür ederim. Gerek kendilerinin şahsen, gerek Fransız milletinin ve hükümetinin bugün değil, daha çok evvel Türkiye'nin davasındaki hakkı, isabeti takdir ederek insani hissiyatlarını göstermekten geri kalmadıklarından, bu hal bütün Türkiye halkı tarafından sevinçle karşılanmıştır.

General Pellé: Size küçük bir hikâye söyleyeyim. İstanbul'da sevinç gösterileri yapılırken, bunlar arasında Fransız bayrağı da vardı. Ve "Yaşa Fransa!" yazılıydı. Son pazar günü Sefaret'e geldiğim zaman bir kayık gösterisine de tesadüf ettim. Kırmızı bayraklarla donanmıştı. Benim muşun[1] *yanından geçerken "Yaşasın Fransa!" diye bağırdılar...*

Başkumandan Paşa: Şimdi buyurdukları misal de gösteriyor ki, iki milletin yekdiğerine karşı gösterdiği hissiyat tabiidir. Tabii ve hakiki hislere dayanan dostluğun kapsam derecesini takdir buyururlar.

Kendileri yarıresmî bir görüşmede bulunduklarını buyuruyorlar. Ve bunu yalnız Fransa hükümeti namına yapmıyorlar, İtilaf devletlerinin tamamı namına mı yapıyorlar?

General Pellé: Demin de söyledim. Müttefikler namına bir şey söyleyecek değilim. Yarıresmî ve şahsım namına söylüyorum. Tabii Fransa hükümetinin müsaadesiyle buraya geldim. Beni Fransa hükümeti gönderdi.

1 Mouche: Altı düz. küçük gezinti vapuru. (Y.N.)

Başkumandan Paşa: Biz, Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti, Harbi Umumi'yi yapan hükümet değiliz. Fakat mazide geçmiş olan Babıâli hükümetinin yaptıklarının zararları bize de dokunmuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti zannediyor ki, bu cezayı azami derecede görmüştür. Fakat Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin hayati meseleler olmak üzere tespit ettiği hayati noktalar vardır. Ve bu noktaları iki üç seneden beri ilan etmiş bulunuyor. Bütün Türkiye halkının, Türkiye milletinin, Meclis ve ordusunun senelerden beri mesaisi, gayreti, ümit ettirmek lazımdır ki, İtilaf devletlerine davamızdaki hakkı teslim ettirmiştir. İtilaf devletlerine halin hakikatini anlatmıştır. Bu defa bütün Yunanistan'ın öz topraklarını bile muhafazadan âciz bırakacak derecede ordusunu mağlup eden bu zaferimizden hiç fazla bir istifade temin etmek hatırımızdan geçmez. Fakat gayretimizin bu neticesi, kendi hayati meselemizin de henüz halledilemez ve muallak bir halde kalmasını kabul ettirmez. Pek güzel takdir buyururlar ki, asli maksadı elde etmek için mevcut olan ordularımız belirsiz bir zaman için beklemede, duraklama ve atalet halinde kalamazlar. Demin tarafsız bölgeden bahsettiler. Hakikaten Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti şimdiye kadar böyle bir bölge tanımış değildir. Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti, İtilaf devletlerinin bizi mağlup Yunan ordusunun işgali altında bulunan arazimize, Trakya'ya geçmekten men edeceklerini dahi düşünmemiştir zannediyorum. Biz Misakı Milli sınırlarımızı işgal edersek, İtilaf devletleri ile aramızda halli lazım gelen hususlara da bir set çekmiş olmayız. Boğazlar meselesini, kendilerinin de buyurdukları gibi, İstanbul'un ve Marmara'nın emniyeti elde edilmek şartıyla alakadar devletlerle her zaman görüşmeye hazırız. Ve düşman ordusunu Trakya'dan bertaraf etmek ve[1] meseleyle alakadar kabul edilmemelidir. İstanbul'a girmek bazı karışıklıklara sebep olacağından bahsedilmişti. Daha evvel İtilaf devletleri bizi oraya girmekten ve geçmekten men etmezlerse orada hiçbir hadiseye meydan bırakmamak için lazım gelen bütün tedbirleri alabiliriz. Ve İtilaf devletleri Trakya'dan düşman kuvvetlerinin çekilmesini temin ederlerse, yalnız memurlarımızı göndermek ve büyük kuvvetler geçirmemek şartıyla bu işi de yapabiliriz. Trakya'yı, Yunanistan, Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetine teslim ederse büyük kuvvet geçirmeye lüzum kalmaz. Ve biz Boğazlar'dan geçiş serbestisini[2] kabul ederiz. Dolayısıyla askeri harekâtımızı bugünkü vaziyette durdurmak ve bir konferansı beklemek bizim menfaatimizle bağdaştırılamaz. Dolayısıyla, askeri harekâta devamımız, alınması mümkün olan tedbirler ile her türlü yanlış anlamayı men edebilir. Ve biz gerek kendilerinden ve gerek dostluğunu her vesileyle, her fırsatla gösteren Fransa hükümetinden rica ederiz ki, büyük bir beklemeden bizim ne kadar zarar göreceğimizi lazım gelenlere anlatsınlar. Genel barış şartlarını tespit etmek, büyük münakaşa ve müzakereleri icap ettirebilir. Fakat düşmanlık halinin terki o kadar muğlak şartlara bağlı değildir.

General Pellé: Üç Müttefik devlet arasında fikir ayrılığı sebebiyle şimdi esas noktalar tespit edilemez. Üç Müttefik devlet Harbi Umumi neticesinde Mondros Mütarekenamesi'ndeki stratejik noktaların işgali hususunda mutabık kalmışlardır. Bu sebeple tarafsız bölgeye tecavüz istemezler.

1 Doğrusu "de" olmalı. (Y.N.)
2 Kaynaktaki aslı "Boğazların serbestii mürur ve uburuna" (Y.N.)

Başkumandan Paşa: Şimdi buyurmuş oldukları esas noktaları, şimdi sürat ve kolaylıkla tespit etmekte müşkülata uğramayız. Hakikaten Harbi Umumi'yi müteakip bir Mondros Mütarekesi yapıldı. Fakat bu mütareke şartlarında, İtilaf devletlerinin İzmir'i ve Trakya'yı Yunan ordusuna işgal ettirecekleri var mıydı? Ve bu mütareke muhtevasında var mıydı ki, Yunan ordusu üç sene Anadolu'da işkenceler, zulümler, zararlar yapsın. Ve muhtariyet ilan etsin. Bugün İtilaf devletleri o mütarekename hükümlerine dayanamazlar zannederim. Bu bahsettikleri mütarekenamede İstanbul'un işgali var mıydı? Buyurdular ki, Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti diğer hükümetin terk ettiğini takip etmelidir. O zamanki Türkiye hükümetinin elinde İstanbul ve Trakya bulunuyordu. O halde o bölgeyi Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetine teslim etmeleri lazımdır.

General Pellé: Trakya meselesi Yunanistan'la Türkiye arasında halledilemez bir mesele değil. Bu, Müttefiklerle halledilecektir. Trakya evvela bizim askerimiz tarafından işgal edildi. Ondan sonra barış tesis edilinceye kadar geçici olarak Yunan idaresi orada bırakıldı. Şimdi bile Gelibolu'da Müttefik askeri vardır. Ben eminim ki, Trakya meselesini Müttefikler Türkiye ile Yunanistan arasında halledilecek kabul etmezler... Müttefikler, Boğazlar'ın ve İstanbul'un tarafsız bölgesine Türkler tarafından riayet edilmesini isterler. Ben katiyen kaniim, Müttefikler İstanbul'u size vereceklerdir. Zannederim ve ümit ederim, Trakya için arzunuza uygun şartlara ulaşacağız. Fakat siz derhal istiyorsunuz ve kuvvetle... Bu, tehlikeli olacak. Ve menfaatınıza aykırı bulunacaktır...

Başkumandan Paşa: Biz İstanbul'a ve Trakya'ya sahip olmak isteriz. Fakat mutlaka kuvvetle buna ulaşmak için arzumuz yoktur. Bundan kaçınmak için her türlü tedbirleri memnuniyetle almaya razı olduğumuzu söylüyorum. Yalnız demin söylediğim gibi, ordularımızı uzun müddet atalet halinde bırakacak beklemeler kabul edilemez. Kendileri pek iyi takdir ederler ki, büyük bir ordu beklettirilemez. Dolayısıyla İstanbul ve Trakya elimize geçmediği halde bunların bize verileceği vaadini bekleyerek durmak emniyet verici değildir. Açık arz edeyim ki, bu hususta biz İngilizlere itimadı uygun görmeyiz. Bununla beraber, kuvvet kullanılmasına lüzum kalmadan idari ve siyasi tedbirlere girişmekle, buraların idaresini bize teslim etmeye zaman vardır. Bir de şunu arz edeyim ki, biz Eylül ayında bulunuyoruz. Askeri harekât kış mevsimine bırakılırsa müşkül olur. Dolayısıyla bir daha askeri harekâta lüzum hasıl olmayacağı teminatına fiilen sahip olmalıyız. Eğer yanılmıyorsam, harekâtımızı durduralım. İngiltere'nin rızası alınıp bir konferansa razı oluncaya kadar Boğazlar, İstanbul, Trakya Müttefiklerin ve Yunanlıların elinde kalsın mı demek istediler? Biz zannediyoruz ki, İngiltere'nin asli fikri hiçbir zaman değişmeyecektir. Bu ihtimal karşısında, General'in bu teklifi karşısında, Fransa hükümetini bir dakika bu vaziyet karşısında kabul etsinler ve düşünsünler! Şunu ilave edeyim ki, İtilaf devletleri ile harbe girmek bizce arzu edilmemektedir. Bunlardaki sakıncaları da takdir ederiz. Bilhassa dostlukları bizim için kıymetli olan Fransızlarla karşı karşıya gelmeyi hiç istemeyiz. Fakat büyük bir ordu ile, büyük bir inkılap geçirmiş bir milletle ve İzmir'den Erzurum'a kadar harap ol-

muş bir memleketle İngilizlerin arzu ettiği bir şekli beklemek hepsinden zararlıdır. Pekâlâ takdir ederler ki, İngilizlerin yegâne planları ve projeleri böyle beklentiler içinde bizi mahvetmektir. Bu, bizim için çok sakıncalıdır. Ve Fransız dostlarımız böyle beklenti içinde dost Türkiye'nin erimesine, mahvolmasına tahammül etmemelidirler...

İSTANBUL'DA HAMİD BEYEFENDİ'YE*

(19 EYLÜL 1922)

19.9.338 [1922]

1. General Pellé ile yapılan ilk görüşme aynen ektedir. Bundan bahisle ve muhteviyatı mealini Ankara'da Hariciye Vekâleti'ne bildirmenizi rica ederim.

2. Doğrudan doğruya haberleşme için bir şifre anahtarı gönderilmiştir. Ulaştığının şifre ile bildirilmesi.

Mustafa Kemal

* D.B.A. (Dışişleri Bakanlığı Arşivi) - S. Türk. Harici. K. 34/2'den aktaran: Bilâl N. Şimşir, *Atatürk İle Yazışmalar I (1920-1923)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s.279.
Belge, kaynakta "Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa'dan İstanbul'da Hamid Beyefendi'ye" başlığı altında yayımlanmış. (Y.N.)

İSTANBUL'DA HAMİD BEY'E*

(19 EYLÜL 1922)

(Bir sureti şifre ile acele olarak Hariciye Vekâleti'ne çekilecektir.)
Tel.

İzmir, 19.9.38 [1922]

General Pellé ile görüşme neticesinde aşağıdaki maddeler aydınlanmıştır:

General, İngilizlerin Boğazlar'a yaklaşmamızı harp vesilesi sayacağını ve Müttefikleri de beraber sürükleyeceğini ve Türkiye'nin uzun tehlikeye maruz kalacağını ifade etmiştir.

Baştan başa zulme uğramış olan milletimizin kardeşlerini halen Edirne'de düşman hâkimiyetinde görmeye tahammül edemeyeceklerini, dolayısıyla Yunanlıları Edirne'ye kadar takip etmek mecburiyetinde bulunduğumuzu söyledik. Boğazlar'a gelince: Bunların serbestisi, Fransa ve İtalya tarafından olduğu kadar, Türkiye tarafından talep edilmekte olduğunu tekrar ettik. Boğazlar'ın serbestisini değil, bütün cihana karşı kuvvetleriyle zaptını ve kapatılmasını isteyen yalnız İngiltere hükümeti vardır, dedik. Fransa ve İtalya'nın iddia ettikleri prensip, onların bizim aleyhimize değil, bizimle beraber hareket etmelerini gerektireceğini gösterdik.

Harp hali tehdidine gelince: Biz esasen Kilikya Anlaşması'nda düşmanlığın sona erdiğini ahden ifade etmiş olduğumuz Fransa'dan başka hükümetlerle hukuken harp halinde bulunmaktayız. İngiltere'nin yeniden harp haline geçmekten bahsetmesi Fransa'yı bizimle düşmanlığa sevk etmek niyetinden başka bir sebebe yönelik olamaz. Zaten Boğazlar'ı kapatmak, İstanbul'u elde bulundurmak ve Trakya'yı bize vermemek kararında ısrarlı bulunan İngiltere; Türkiye'yi imha etmek fikrinden zerrece vazgeçmemiş demek olduğundan, şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da elimizde bulunan vasıtalarla kendimizi müdafaa etmek mecburiyetindeyiz. Dolayısıyla yeni tehlikeler karşısında bulunduğumuzu zannetmiyoruz; fakat bilmukabele serbest kalan harp vasıtalarımızla her yerde faaliyet aramaya ve düşmanlarımızı barışa zorlamaya çalışacağız.

General Pellé beyanatımızın haklı ve makul olduğunu teslime mecbur oldu. Genel vaziyet bundan ibarettir. Bundan sonra şikâyetlerimiz: İngiltere Boğazlar'ı cihana karşı kapatmak, İstanbul'u ilelebet işgal etmek ve Yunanlıları Trakya'da bırakmak ve Türklerle sonuna kadar barış yapmayarak onları her vasıta ile imhaya çalışmak ka-

* T.C. Dışişleri Bakanlığı Arşivi (D.B.A.) - S. Türkiye. Harici. K. 34/2'den aktaran: Bilâl N. Şimşir, *Atatürk İle Yazışmalar I (1920-1923)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s.277-279.
Belge, kaynakta "İzmir'de Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa'dan İstanbul'da Hamid Bey'e" başlığı altında yayımlanmış. (Y.N.)

rarında ısrarlıdır, zemininde olacaktır. Biz ise bir an evvel barış yapmak istiyoruz. Bunun için Trakya'dan Yunanlıları hemen çıkarmak ve Trakya ile İstanbul'u Büyük Millet Meclisi hükümetine teslim etmek şartıyla Trakya'ya büyük ordu geçirmeye lüzum kalmaz. Boğazlar'ın serbestisini şimdiden ve kat'iyetle ilan ediyoruz. Hangi devletler fikirde iseler bu serbestinin şekil ve tarzını derhal müzakereye başlayabilirler.[1]

Türkiye'nin askeri harekâtı, Trakya'nın ve İstanbul'un kurtarılmasını ve ancak Boğazlar'ın serbestisinin teminini hedefleyecektir. Fikirlerimizin özü bundan ibarettir.

2. Bir sureti acele olarak şifre ile Ankara'da Hariciye Vekâleti'ne verilecektir.

9 Eylül 338[2] [1922]

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal

1 Cümle kaynakta aynen bu şekilde. (Y.N.)
2 "19 Eylül 338" olmalı. (Y.N.)

İZMİR'DE FRANSIZ BAŞKONSOLOSU'NA*

(20 EYLÜL 1922)

İzmir, 20 Eylül 1922[1]

Nazik mektubunuza teşekkür ederek aşağıdaki cevabımı Mösyö Franklin Bouillon'a lütfen iletmenizi dilerim.

Dışişleri Bakanlığı, Paris

Çabuk geleceğinizi umarak sizi bekliyorum.

Dostunuz
Mustafa Kemal

* Dışişleri Bakanlığı Arşivi (D.B.A.) – S. Türk. K. 34/2'den Fransızca metniyle birlikte aktaran: Bilâl N. Şimşir, *Atatürk İle Yazışmalar 1 (1920-1923)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s.283. Ayrıca bkz. *İkdam*, 29 Eylül 1922, sayı 9171, s.1. *Atatürk İle Yazışmalar I*'deki Fransızca metin Bertan Onaran tarafından çevrilmiş, *İkdam*'daki eski yazı metin ise Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur. Metin, *Atatürk İle Yazışmalar I*'de "Mareşal Mustafa Kemal Paşa'dan İzmir'de Fransız Başkonsolosu'na" başlığıyla yayımlanmış. (Y.N.)

1 Yazının üzerinde tarih yok. Ama Fransız Başkonsolosu'nun 20 Eylül 1922 günlü mektubuna karşılık olduğu için aynı gün yazıldığı sanılmaktadır. (Bilâl N. Şimşir'in notu.)

DOĞU CEPHESİ KUMANDANI KÂZIM KARABEKİR PAŞA'YA*

(22 EYLÜL 1922)

Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri'ne

Batı Cephesi
22.9.38 [1922]

C. 12.9.38 [1922] şifreye.

Pek kuvvetli olmamıza rağmen, siyasette de pek hesaplı ve mutedil bulunuyoruz. General Pelle, İzmir'e geldi. Tarafsız bölgeye tecavüz edilmemesi lüzumundan bahsetti. İngilizlerin İstanbul'da ve Trakya'da hâkim olmak istedikleri anlaşılıyor. Puvankare[1] ve Franklen Büyon'un[2] gönderdikleri telgrafnamelerde siyasi vaziyetin tehlikeli olduğu söz konusudur. İngilizleri yalnız bırakmak için mesai sarf edilmektedir. Ordularımız İstanbul ve Çanakkale'ye karşı yığınak yapmaktadır. Her halde meseleyi siyasetle halletmeyi tercih etmekteyiz. Ve ona göre idare ediyoruz. Vaki olacak teşebbüsleri ve neticeleri ayrıca bildiririm.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Telgraf, Kâzım Karabekir'in, *İstiklâl Harbimizin Esasları* adlı eserinin el yazısı taslağının 85. sayfasında yer almaktadır. El yazısı eserin Erol Şadi Erdinç'ten alınan fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı metin Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur. Ayrıca bkz. Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1960, s.1166. Aynı telgrafın 21 Eylül 1922 tarihli ve "kapadım/22" işaretli örneği için bkz. Tarihi Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı, İstanbul Araştırma Merkezi, Fotokopi Arşivi, Türk İstiklâl Harbi Belgeleri, Dosya 02.06/751'den aktaran: Tülây Duran, "Meclisten Zafere Mustafa Kemal, Görüşler, Emirler, Yazışmalar", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Ağustos 1985, sayı 6, s.16.

1 Poincare. (Y.N.)

2 Franklin Bouillon. (Y.N.)

PARİS TEMSİLCİSİ FERİD BEY'E*

(23 EYLÜL 1922)

23 Eylül 1922
(Varışı: 2 Teşrinievvel [2 Ekim])

Tel
No: 2486/5257

Türklerin samimi dostu Mösyö Claud Farrère'e teşekkür ve muhabbetlerimizin iletilmesini rica ederim.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* P.B.A. (TC Paris Büyükelçiliği Arşivi); "Anadolu Meselesi" (1922)'den aktaran: Bilâl N. Şimşir, *Atatürk İle Yazışmalar I (1920-1923)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s.290.
Belge, kaynakta "Paris Mümessili Ferid Bey'e, Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa'dan" başlığıyla yayımlanmıştır. (Y.N.)

HİLAFET MERKEZ KOMİTESİ REİSİ CHOTANİ'YE*

(23 EYLÜL 1922)

Tel
No: 280

İzmir, 23.9.38 [1922]

Aşağıdaki telgrafnamenin Paris Temsilcisi Ferid Bey vasıtasıyla ulaştırılmasının teminini rica ederim.

Başkumandan
Mustafa Kemal[1]

Suret

Hilafet Merkez Komitesi Reisi Chotani Hazretleri'ne

Paris Temsilcimiz Ferid Bey vasıtasıyla şahsım ve kahraman ordularımız hakkında esirgenmeyen kıymetli takdirlerinizi ve tebriklerinizi İzmir'de öğrendim. Hintli kardeşlerimizin her vesileden istifade ederek hakkımızda göstermekte bulundukları özel temennilere ve tezahürata teşekkür arz eder ve hürmet takdim eylerim, Efendim.

Gazi Mustafa Kemal

* D.B.A. (TC Dışişleri Bakanlığı Arşivi) - S. Türk. K. 37/26'dan aktaran: Bilal N. Şimşir, *Atatürk İle Yazışmalar I (1920-1923)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s.289; *Hâkimiyeti Milliye*, 27.9.1922, Numara: 619, s.2. Ayrıca bkz. Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri*, Kaynak Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 1997, s.364. *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı metin Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.
Belge, *Atatürk İle Yazışmalar I (1920-1923)*'te "Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa'dan Hariciye Vekâleti'ne" başlığıyla yayımlanmış. (Y.N.)

1 *Hâkimiyeti Milliye*'de metnin "Hilafet Merkez Komitesi Reisi Chotani Hazretleri'ne" başlıklı kısmı ve tarihi yer almıyor. *Hâkimiyeti Milliye*'de metin şu açıklamadan sonra yayımlanmış:

> "Hint Hilafet Komitesi Reisi Çotani Hazretleri tarafından Paris Temsilcisi Ferid Bey vasıtasıyla Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne gönderilen telgrafname suretidir:
>
> "'Yunan ordusuna karşı kazanılan parlak ve şanlı zaferden dolayı Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'yle muzaffer ordusuna Hindistan Merkezi Hilafet Komitesi'nin bütün Hindistan'ın ve bilhassa Hindistan Müslümanları'nın en samimi tebriklerini arza yol göstermenizi rica ederim. Bütün Hindistan Eylül'ün sekizine tesadüf eden Cuma gününü bir ibadet ve niyaz günü kabul ederek, Ankara hükümetinin tamamen muvaffakiyetini ve müdafaadan mahrum Türk ahali üzerine her türlü insani kaidelerin hilafına olarak en müthiş zulümleri icra eden Yunan ordusunun tamamen atılmasını ve def edilmesini Cenabı Hak'tan tazarru ve niyaz edecektir.'"

Bkz. *Hâkimiyeti Milliye*, aynı yerde. (Y.N.)

DOĞU CEPHESİ KUMANDANI KÂZIM KARABEKİR PAŞA'YA[*]

(23 EYLÜL 1922)

Şifre

İzmir
23.9.38 [1922]

Takiben Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri'ne

12.9.338 [1922] tarihli şifreli yüksek telgrafnamelerini 23.9.38'de [1922] İzmir'de aldık. Kahraman ordularımız hakkında gösterilen takdirkârane hissiyatlarına ve kıymetli ilim ordumuzun ilerlemesi ve gelişmesi için sarf buyurulan yüksek mesailerine teşekkür arz ederiz. İstanbul'un işgali ile beraber yüksek teklifleri üzere Doğu Cephesi'nin şehit yavrularından münasip miktarının cephe bandosuyla gönderilmesi münasip olacaktır. Efendim.

Başkumandan
Mustafa Kemal

İcra Vekilleri Heyeti Reisi
Hüseyin Rauf

[*] Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7, D: 18, F: 11'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1960, s.1167. Eski yazı belge Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

DERSAADET'TE HAMİT BEYEFENDİ'YE*

(24 EYLÜL 1922)

Şifre
Fevkalade aceledir.

İzmir
24.9.38 [1922]

Ankara Telgrafhanesi Vasıtasıyla Dersaadet'te Hamit Beyefendi'ye

C. 23.9.38 [1922] şifreye:

İğneada ile Çerkezköy arasındaki bir kazalık[1] mıntıkada Türkiya Büyük Millet Meclisi hükümetinin ilanını zannettiren sebeplerin açıklanarak ve süratle bildirilmesini rica ederim.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: Dr. Cengiz Kürşat, "Mudanya Konferansı ve Mudanya Mütarekesi Belgeleri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Nisan 2000, sayı: 39, s.59. Eski yazı belge Erol Şadi Erdinç, Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Belgede "bir kazalık". (Y.N.)

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ ÜYELERİNDEN REFET PAŞA'YA*

(24 EYLÜL 1922)

Büyük Millet Meclisi Üyelerinden Refet Paşa Hazretleri'ne

Zatı devletlerine askeri bir vazife verilmesi kararlaştırıldığından, ilk vasıta ile acele İzmir'e gelmenizi rica ederim. Seyahat vasıtalarının temini Müdafaai Milliye Vekâleti'nden ve durumun bildirilmesi Adnan Beyefendi'den rica olunmuştur. Hareketinizin bildirilmesini bekliyorum. Mustafa Kemal Paşa 24 Eylül 1922

* Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, K: 2068, D: 8, F: 2'den aktaran: Mehmet Özdemir, *Refet Bele*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1992, s.85.

İZMİR AHALİSİNE*

(24 EYLÜL 1922)

İzmir'in Muhterem ve Hamiyetli Ahalisine

İzmir belde ve idare meclisleri vasıtasıyla bana İzmir hemşeriliği unvanını tevcih ettiğinizi öğrendim. Vatanımızın Akdeniz'e karşı göz nuru olan, düşman istilasından kurtarılması için bütün memleketi seve seve senelerce mihnet ve fedakârlıklara sevk etmiş bulunan İzmir'imizin hemşerileri arasında sayılmak benim için nihayetsiz bir sevinç ve iftihar hasıl etmiştir. Bundan yaklaşık üç sene evvel İzmir'in felaketi ile kalbi en büyük bir ıstırap ve aynı zamanda en şiddetli bir azim ve imanla çarpmış ve başladığımız bağımsızlık davasında bana en kuvvetli ümitleri vermiş olan cesur Erzurum ahalisi de beni hemşerileri arasına almakla taltif eylemişti. Bana milli mücahedemizin mühim bir teşebbüs kademesini hatırlatmakta bulunan Erzurum hemşeriliğine davamızın muzafferiyetini müjdeleyen İzmir hemşeriliğini ilave suretiyle aziz bir mükâfat bahşetmiş oluyorsunuz. İzmir hemşerilerime muhabbet ve bağlılıkla teşekkürlerimi takdim ederim. İzmir elemlerini tamir ve iyileştirmek için genel vazifelerimizin verdiği mecburiyetten başka olarak, özel ve samimi bir alaka ile de çalışmak benim için bir mefkûre olacaktır. Hepinize selam sevgili hemşeriler.

24 Eylül 338 [1922]

Gazi Mustafa Kemal

* *Hâkimiyeti Milliye*, 1 Ekim 1922, No: 622, s.1. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.461. Eski yazı metin Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

BATI CEPHESİ KUMANDANLIĞI'NA*

(24 EYLÜL 1922)

Tezkere 12

İzmir
24.9.38 [1922]

Batı Cephesi Kumandanlığı'na

Cephenin Temmuz maaşı için 450 000 liranın özel memur vasıtası ile Cephe Defterdarlığı'na gönderildiği, Maliye Vekâleti'nden gelen 18.9.38 [1922] tarihli telgrafnamede bildirilmiştir, Efendim.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 12480'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

PARİS TEMSİLCİMİZ FERİD BEY VASITASIYLA MAREŞAL LYAUTEY'İN TEBRİKLERİNE CEVAP*

(25 EYLÜL 1922)

Tel

İzmir, 25.9.38 [1922]

1. İkinci maddenin telgrafla Paris Temsilcimiz Ferid Bey'e tebliğini rica ederim.

2. Milli ordumuzun kazandığı muzafferiyetler vesilesiyle asrımızın en namlı bir kumandanı, İslam ve Türk âleminin en aziz dostu olan Mareşal Lyautey Cenaplarının tebriklerinden fevkalade müteşekkir ve mütehassis olduğumuzun adı geçene tebliğini rica ederim.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* D.B.A. (TC Dışişleri Bakanlığı Arşivi) - S. Türk. K. 37/26'dan aktaran: Bilâl N. Şimşir. *Atatürk İle Yazışmalar I (1920-1923)*. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s.291.
Belge, kaynakta "Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa'dan Hariciye Vekâletine" başlığıyla yayımlanmıştır. (Y.N.)

TÜRKİYA BÜYÜK MİLLET MECLİSİ RİYASETİ'NE*

(26 EYLÜL 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet
Şifre
Gecikmesi mesuliyeti gerektirir. 26 Eylül 1338 [1922]

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Askeri harekâtımız İzmir havalisine, Marmara sahillerine ve Boğazlar bölgesine dahil olduğu günden itibaren yüzeysel veya ciddi siyasi harekât ile karışmış ve iç içe geçmiş bir vaziyete girmiştir. 9.9.338 [1922] tarihinden itibaren hemen her gün kıtalarımız İtilaf kıtalarıyla ve konsoloslarıyla temas etmekte ve devamlı olarak harekâtımızın ertelenmesine yönelik teşebbüslere maruz kalmaktadır. Başkumandanlık, bir taraftan askeri harekâtı ertelemekten ve bu suretle kazanılan muvaffakiyetlerin kati askeri neticelerini kaybetmekten kaçınmak endişesinde bulunmakta ve diğer taraftan askeri harekâtımızı durdurmaya yönelik İtilaf siyasi teşebbüslerini herhangi bir oyuna girmemeye, askeri harekât sebebiyle aleyhimize herhangi bir cereyan çıkarmasından ve ciddi hadiseler meydana gelmesinden genel olarak kaçınmayı temin etmeye çalışmaktadır. Hükümete tebliğ olunan resmi notadan başka Başkumandanlığa vuku bulan temaslar sadece askeri harekâtla alakalı maddelerdir. Askeri harekâtı zararlı siyasi tesirlerden kurtarabilmek için alınan askeri kararlar ertelenemez olduğundan, Heyeti Vekile'nin birkaç gün için bütünüyle burada bulunmasına kati ihtiyaç mevcut olmakla beraber, yüce Meclis'in Heyeti Vekile Reisi ile Hariciye Vekili o esnada Başkumandanlık nezdine gönderilmek suretiyle gösterdiği samimi yardımı da şükran lisanı ile hatırlatırım. Son İtilaf notasında yer alan ve Yunan ordusunun Trakya'ya çekileceği bir sınırın tayini maksadına yönelik olarak Mudanya'da kumandanlar arasında toplanması söz konusu olan askeri konferansın üzerine dayanacağı fikirleri bir defa M. Franklen Büyyon'dan[1] dinlemek, askeri ve siyasi vaziyetin aydınlanması için esaslı fayda taşıdığı kanaatindeyim. Perşembe günü gelmesi beklenen adı geçen ile görüşmeden sonra Başkumandanlığın askeri vaziyeti değerlendirmesinde açıklık ha-

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7, D: 18, F: 125'te bulunan belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur. Ayrıca bkz. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.3, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s.833.

1 Franklin Bouillon. (Y.N.)

sıl olacağından, Rauf ve Yusuf Kemal Beyefendilerin ondan sonra yüce Meclis'e dönmeleri lüzumu tasvip buyurdular. Bununla beraber, mevcut genel vaziyeti askeri harekât neticelerine dayanmakta olup, söz konusu harekât ise, hamt olsun ki, her gün cihan nazarında daha ziyade hürmete değer bir surette tecelli etmekte olduğundan, siyasi vaziyetin Büyük Millet Meclisi ile onun hükümeti tarafından milli emellere uygun bir surette halledileceğine kati ümit mevcut olduğunu arza teşebbüs ederim. Gizli celsede yüce Meclis'e okunmak üzere Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine ve malumat için Heyeti Vekile Riyaseti Celilesine takdim olunmuştur.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
M. Kemal

GENERAL HARINGTON'A*

(26 EYLÜL 1922)

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne[1]

Erenköy ve Biga'nın batısından süvarinizi geri çekmek için sizinle derhal haberleşmesini Hamit'ten rica ettim. Herhangi bir hadiseden kaçınmak için pek ziyade endişeliyim. Müzakerelere bırakarak kıtalarınızı tarafsız bölge haricine çekmenizi rica ederim.

26.9.38 [1922]
Harington

Tarafsız bir bölgenin şimdiye kadar Büyük Millet Meclisi hükümetiyle alakadar hükümetler arasında kararlaştırılmış olduğundan haberdar değilim.

Süvarilerimizin ve kıtalarımızın harekâtı, mağlup Yunan ordusunu takip harekâtından ibarettir. Malumu devletleridir ki, Anadolu'yu baştan başa tahrip etmiş ve yakmış ve yüz binlerce nüfusu sığınaksız ve gıdasız bırakmış olan Yunan ordusu, Trakya'da bir taraftan aynı mezalime devam ve diğer taraftan her geçen günden istifade ederek yeniden teşkilata gayret etmektedir. Yunan harp kuvvetlerinin tarafsız bir bölge kaydı altında bulunmadığına en yakın misal olarak 23 Eylül 38 [1922] öğleninde Yunan tayyarelerinin Ezine civarında Türk toprağında harp faaliyetinde bulunduklarını ve Yunan donanmasının daha 25 Eylül 38'de[2] [1922] İstanbul limanında demir

* Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Arşivi, Dolap 31, Göz 2, Kasör 1768, Dosya 133'ten fotokopisiyle birlikte aktaran: *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Mart 1969, sayı 67, Vesika No: 1499. Aynı belgenin, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 27 Eylül 1922 günlü gizli oturumunda okunan örneği için bkz. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.3, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s.834; Fransızcası ve tercümesi için bkz. D.B.A. (T.C. Dışişleri Bakanlığı Arşivi) - S. Türk. Harici K. 34/2'den aktaran: Bilal N. Şimşir, *Atatürk İle Yazışmalar I (1920-1923)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s.299-301. Ayrıca bkz. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi, Kutu No: 56, Belge No: 54. Ayrıca bkz. *Hâkimiyeti Milliye*, 28 Eylül 1922, No: 620, s.1; *Peyam-Sabah*, 29 Eylül 1922, No: 11800, s.1. *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi* ve *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazılar Ahmet Hezarfen, TİTE Arşivi ve *Peyam-Sabah*'takiler ise Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur.
Mustafa Kemal Paşa'nın cevabı, *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*'nde yayımlanan belgede, General Harington'a ait olan metnin hemen altında ve başlıksız olarak yer almış, Mustafa Kemal Paşa'nın cevabındaki başlık, *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda ve *Atatürk İle Yazışmalar I*'de ve *Peyam-Sabah*'ta "İstanbul'da General Harington'a"; *Hâkimiyeti Milliye*'de ise "İstanbul'da Bulunan Ceneral Harington'a" şeklinde. (Y.N.)

1 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda ve *Hâkimiyeti Milliye*'de "İzmir'de Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne", *Atatürk İle Yazışmalar I*'de "İstanbul'da General Harington'dan İzmir'de Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne". (Y.N.)

2 *Hâkimiyeti Milliye*'de, *Peyam-Sabah* ve *Atatürk İle Yazışmalar I*'de "25 Eylül'de bile", *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "26 eylülde bile". (Y.N.)

atmış bulunduğunu[1] zikredebilirim. Hadiseler vukuuna mahal vermemeye bizim gayretimiz hakiki ve samimidir. Çanakkale'deki Büyük Britanya[2] kıtaları tarafından Erenköy ile Çanakkale arasında arazi[3] üzerinde tahribat yapılması, Çanakkale kasabamız civarında binaların harap edilmesi, bize ait olan silahların ve mühimmatın imhası, kıtalarımız civarında top ve bomba atışları, bizi Yunan ordusuna ulaştıran yol üzerinde Büyük Britanya kıtaları tarafından[4] tahkimat yapılmakta olması ve bu tahkimatta İslam ahalinin çalıştırılması gibi hareketlerin sebeplerini anlamakta cidden müşkülata uğruyoruz. Türk milletinin Boğazlar'ın serbestisine riayeti daima ilan etmiş olduğunu bu vesile ile de hatırlatır ve samimi olarak olumlu neticeler ümit ettiğimiz yakın müzakerelere kadar yanlış anlama husulüne mâni olacak vaziyet meydana getirilmesini zatı devletlerinden rica ederim.

Mustafa Kemal[5]

1 *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi* dışındaki kaynaklarda "olduğunu". (Y.N.)
2 *Peyam-Sabah*'ta "Britanya". (Y.N.)
3 *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi* dışındaki kaynaklarda "arazimiz". (Y.N.)
4 "Büyük Britanya kıtaları tarafından" sözcükleri *Peyam-Sabah*'ta yok. (Y.N.)
5 İmza, *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi* dışındaki kaynaklarda "Başkumandan Mustafa Kemal" şeklinde. *Hâkimiyeti Milliye* ve *Peyam-Sabah*'ta imzadan önce 26.9.338 [1922] tarihi de bulunuyor. (Y.N.)

BATI CEPHESİ KUMANDANLIĞI'NA*

(26 EYLÜL 1922)

İzmir
26.9.38 [1922]

Tezkere

Batı Cephesi Kumandanlığı'na

Cephenin haftalık iaşesi olan iki yüz elli bin liranın temin edilerek cephe defterdarlığına gönderildiği Maliye Vekaleti'nden gelen 23.9.38 [1922] tarihli telgrafnamede bildirilmiştir, Efendim.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 12396'da bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

HARİCİYE VEKÂLETİ'NE*

(26 EYLÜL 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyasetı
Kalemi Mahsus Müdüriyetı
Adet
Makine başında.

26.9.338 [1922]

Ankara Hariciye Vekâleti'ne

Rus Sefiri dostumuzun arzusuna dair olan 25 Eylül tarihli telgrafnamenizi aldım. Hariciye Vekili Beyefendi'ye verdim. Adı geçen, cevap verecektir, Efendim.

Başkumandan
M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 14994'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir.
Mustafa Kemal Paşa'nın yukarıdaki telgrafı, Hariciye Vekâleti Vekili Rıza Nur'un şu telgrafına cevaben yazılmıştır:

"Aceledir.

Ankara
24.9.38 [1922]

Başkumandan Paşa Hazretleri'ne

Rus Sefiri Aralof gelecek konferansa hükümetimiz tarafından Rusya'nın da davet edilmesinin zatı devletlerine arzını rica etmiştir, Efendim.

Hariciye Vekâleti Vekili
Rıza Nur"

Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 14993'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belgeler Erol Şadi Erdinç tarafından okunmuştur. (Y.N.)

BATI CEPHESİ KUMANDANLIĞI'NA*

(26 EYLÜL 1922)

Tezkere

İzmir
26.9.38 [1922]

Batı Cephesi Kumandanlığı'na

Samsunluların kahraman ordularımıza zafer şükranesi olarak elli bin paketi subaylara ve üç yüz elli bin paketi efrada mahsus olmak üzere sekiz milyon sigara hazırladıkları ve hediye ettikleri Samsun Mutasarrıflığı ile Belediye Riyaseti tarafından bildirilmekle, emin vasıta ile deniz yoluyla İzmir'e Batı Cephesi Kumandanlığı'na sevki cevaben yazılmıştır. Ulaştığında dağıtılmasını rica ederim.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 11707'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

THE DAILY TELEGRAPH MUHABİRİ JOHN CLAYTON'LA GÖRÜŞME*

(27 EYLÜL 1922)[1]

John Clayton bildiriyor.
Chicago Tribune ile yapılan özel anlaşmaya binaen.

İzmir, Pazartesi

(Destroyer Kuryesi ile İstanbul'a.)

Türkiye, Büyük Britanya ile olan düşmanlıkları tahrik etmek ya da son üç yıl boyunca mükerreren ifade edilen, Çanakkale Boğazı'nın bütün milletler için tam serbestisi ile Türk İmparatorluğu'nun tam bağımsızlığı taleplerini artırmak arzusunda değildir.

Fakat, Mustafa Kemal Paşa ve Türk milli hükümeti, şayet Büyük Britanya herhangi bir başka anlaşma şartları üzerinde ısrar ederse Misakı Milli'de ilan edilen hedeflere ulaşılıncaya kadar, kendi projelerini uygulamakta kararlıdır.

Türk ordularının Başkumandanı'yla bu sabahki bir mülakattan bu önemli intibalarla ayrıldım. Şayet alakadar devletler de karşılığında Türk payitahtının, yani İstanbul'un ve Marmara Denizi'nin emniyetini garanti ederlerse Türkiye, bütün milletlere Boğazlar'ın serbestisini sağlayacak her türlü makul garantiyi vermeye hazır.

Türkiye, Boğazlar meselesi probleminin hallinin, Misakı Milli zemininde tartışılacağı, Müttefik devletler ve Rusya ile derhal yapılacak bir konferansa hazırdır.

Türkiye, Yunan topraklarındaki Müslüman azınlıklar karşılığında Anadolu'daki Hıristiyan azınlıkların mübadelesi konusunda yapılabilecek herhangi bir teklife hoşgörüyle bakıyor.

Milli kuvvetlerin kibar ve muktedir lideri ile bu sabah ikinci kez buluştum. Kendisini en son gördüğüm on gün öncesinden beri, Yakındoğu'da meydana gelen hızlı gelişmeler karşısında, Büyük Britanya'nın Türkiye'ye itiraz ettiği muhtelif noktalarla alakalı Türk milliyetçilerinin tavrını açıklama lütfunda bulunmasını rica ettim. Münakaşa edilen ilk mesele Boğazlar'ın serbestisi idi.

Mustafa Kemal Paşa "Boğazlar hakkındaki tavrımızı defalarca açıkladık" *diye başladı.* "Bununla beraber, bu tavrı bir kere daha tekrarlamak beyhude olmayacaktır.

* *The Daily Telegraph*, 27 Eylül 1922 Çarşamba, s.11; *Sabah*, 3 Ekim 1923, No: 11804, s.2. İngilizce metin için ayrıca bkz. Bilâl N. Şimşir, *Dış Basında Atatürk ve Türk Devrimi, 1922-1924, Bir Laik Cumhuriyet Doğuyor*, c.1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1981, s.21-26. *The Daily Telegraph*'taki İngilizce metin Em. Tnk. Kd. Alb. Ercan Güner ve Z. Şefik Atun tarafından Türkçeye çevrilmiş, *Sabah*'taki eski yazı metin ise Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.
Arabaşlıklar *The Daily Telegraph*'tan alınmıştır. (Y.N.)

1 27 Eylül 1922, görüşmenin *The Daily Telegraph*'ta yayımlandığı tarihtir. (Y.N.)

Bizim görüşümüz bütün dünyanınki ile aynıdır. Biz Boğazlar'ın açık olmasını ve emniyet altında muhafaza edilmesini temin etmek istiyoruz. Bu sebepten, Boğazlar üzerinde tahkimat yapmak hatırımıza gelmez. Neticede, mevcut istihkâmları kaldırmaya hazırız. Fakat, İstanbul Boğazı üzerinde payitahtımız var; onun emniyeti sağlanmalıdır. Onun emniyeti için Marmara Denizi elzemdir.

"Biz sadece iki prensip üzerinde ısrarlıyız: Bir, Boğazlar'ın serbestisi; iki, payitahtımızın emniyeti. Bu esas üzerinde, dünyanın bütün alakadar devletleri tarafından teklif edilebilecek, bu talepleri tatmin edecek her türlü hal şeklini kabule hazırız. Bu, bugün ortaya konulmuş bir prensip değildir. Büyük Millet Meclisi'nin temelleri buna benzer esaslar üzerinde vücut bulmuştur. Bu sebepten, bütün dünyanın bu ve diğer noktalar üzerinde bizim samimiyetimize kani olmasını bekleriz. Boğazlar için bir serbestiyet vaziyeti Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin gerçek menfaatlarına uygundur.

Boğazlar'ın Serbestisi

"Geçmiş günlerde Boğazlar'ı kapatanın Türkiye hükümeti değil, bilakis böyle yapmakla Rusya'ya karşı menfaat temin eden İngiltere olduğunu hatırlatmak isterim. Boğazlar'ın serbestisi bizim arzumuzdur. Şayet bizzat İngiltere tarafından kapatılmış olsalardı, Boğazlar'ı kapatma taraftarı olan tek bir devlet, yani İngiltere dışında bütün dünyanın arzularıyla bizim arzumuzun uyum halinde olacağına inanmaktayım. İngiltere bu görüşü müttefiklerine açıkça ifade etmeyip bu denizyolunu kapatmak için Yunanlıları bir vasıta olarak kullanarak Çanakkale Boğazı'nda tuttu. Büyük Britanya daima Boğazlar'ın serbestisi taraftarı olduğunu söyledi, ama bu hakikat olamaz. Eğer bu hakikat olsa idi, İngiliz ve Türk hükümetleri arasında fikir farkları olmazdı, çünkü biz sürekli Çanakkale Boğazı'ndan serbest bir geçişi beyan ettik.

"Bu meselenin iki çözümü vardır: 1. Boğazlar'ın serbestisi –ki, bunu biz ve dünyanın kalan kısmı arzu ediyoruz–; 2. Boğazlar'ın İngiliz kontrol ya da vasıtasıyla kapatılması. Şayet Büyük Britanya Çanakkale Boğazı'nın serbestisini isterse mesele yoktur. Şayet Büyük Britanya, temsilcileri vasıtasıyla ya da doğrudan kendisi tarafından Boğazlar'ın kapatılmasından yanaysa dünya bu vaziyeti ayırt etmelidir. Büyük Millet Meclisi ordularının mevcut vaziyetine bakıldığında, Boğazlar zaten bizim elimizde ya da nüfuzumuz altındadır.

(Mustafa Kemal daha önce milli birliklerin Çanakkale Boğazı'nda bir mevki olan Erenbey'e girdiğini açıklamıştı.)

"Fakat bizim, bu vaziyetten istifade etmek ya da Boğazlar'ın serbestisine müdahale etmek gibi bir arzumuz yoktur. İngiltere'nin maskesini indirmek ve İngiltere'nin tavrının aslını anlamak dünyanın geri kalanına düşer. Ben İngiltere'nin gerçek fikrinden, Fransa, İtalya ve ABD'nin farkında olduğuna eminim. İngiltere'nin gerçek fikrini ilan ve ifşa etmek onlara düşer."

Garanti Meselesi

"İstanbul'un ve Marmara Denizi'nin emniyeti için ekselansları ne tür garanti tavsiye etmektedir?" diye sordum.

"Ben hükümet adına herhangi bir çözüm tavsiye etmeyi tercih etmem fakat alakadar devletler karar versin ve bu karara uyalım. Şahsen, birçok proje düşünülebileceğine ve tartışılabileceğine inanıyorum. Hükümet ve Büyük Millet Meclisi, Boğazlar'ın serbestisine hiçbir suretle müdahale edilmemesi konusunda bütün dünyaya karşı bir taahhüt altına girmeye hazırdır. Bu taahhüdümüze sadık kalmaz isek, bu, bütün dünyaya karşı düşmanlık manasına gelir. Böyle bir anlaşmayı iptal etmekle hiçbir şey kazanamayız. Boğazlar'ın tahkim edilmemesi ya da Boğazlar'ı kapatmada kullanılabilecek herhangi bir teçhizatın bulundurulmaması gibi daha olumlu teminat verilebilir.

"Marmara Denizi ve İstanbul'un emniyeti, hiçbir yabancı filonun tam silahlı olarak Boğazlar'dan serbestçe girememesini gerektirir. Boğazlar'dan giriş için sınırlamalar konulduğu takdirde, sorun çözülebilir. Daha fazla tafsilata girersek, bir yabancı filo İstanbul'a gelmek istediğinde Türkiye hükümetini haberdar etmek zorundadır. Bütün gemiler birden giremez; biri Çanakkale Boğazı'nı geçer ve sonra bir diğeri. Alakadar devletler Türk payitahtının emniyetine müdahale edilmemesi hususunda karşılıklı garanti vermelidirler ki, böyle bir müdahale halinde, müdahale eden ülkeye hepsi taarruz etmelidir. Büyük devletler tarafından alet olarak kullanılabilen Yunanistan benzeri devletler filolarından mahrum bırakılırlarsa, bu, Marmara'nın emniyeti için ilaveten bir teminat olacaktır. Bütün bu meseleler karma bir komisyonun vazifelendirilmesiyle halledilebilir. Silahlı bir kuvvetin ya da daha geniş tedbirlerin mevcudiyeti gereksizdir.

"Bütün konuyu toparlamak gerekirse, Türkiye, Boğazlar meselesini asla bir Türk meselesi olarak değil, fakat milletlerarası bir mesele olarak görmektedir. O sebeple Boğazlar'ın tam serbestisi, İstanbul'un ve Marmara Denizi'nin emniyeti için münasip teminatların alınması, alakadar devletlerin söz vermesine kalmaktadır. Bunun ötesinde, bildiğiniz üzere, Rusya ile yapılmış bir anlaşma vardır ki, bu anlaşmaya göre Türkiye, bu hususta Rusya, Ukrayna, Gürcistan vb.nin görüşlerinin alınmasını garanti etmektedir. Bu beyanattan sonra İngiliz hükümetinin Boğazlar'ı kapatacağımız yolunda, ortalığı birbirine katan açıklamalarının mesnetsiz olduğunu kolayca anlayabiliriz. Boğazlar ve Boğazlar'ın kapatılması hakkındaki İngiliz beyanlarının gerçek manasını açığa çıkarmak, dünya barışı için insaniyet ve vazife icabıdır.

"Küçük Asya'da mağlup ettiğimiz düşman, Türk İmparatorluğu için karışıklık yaratmaya devam etmek üzere Trakya'da yeniden teşkilatlanırken, şayet onları takip etmemiz engellenirse, bu mantıksızlık olur. İngiltere tarafsız bir bölge ilan etti. Halbuki bölge tarafsız değildir; bu husus, Yunan ordusunun bakayasını himaye için hazırlanmış bir tertiptir. İngiliz hükümetinin, Çanakkale Boğazı'ndan serbest geçişten bizi mahrum etme maksadının Yunanistan'ı himaye olduğu bir hakikattir. O sebeple, diğer devletlerin bu görüşü İngiliz hükümeti ile paylaşmasını biz haklı ve makul bulmuyoruz.

"İngiliz hükümetinin şimdiki tavrında iki maksat vardır; birincisi, Yunan ordusunun bakayasını kurtarmak, ikincisi hem Çanakkale Boğazı'nı hem İstanbul'u tahak-

kümü altında tutmak. İngiliz hükümeti, İstanbul'u tahakkümü altında tutmasa dahi, Gelibolu'da tahakkümünü muhafaza etmeyi ummaktadır ki, bu da payitahtımızın dolaylı kontrolü demektir. Şimdiki İngiliz hükümeti, diğer devletleri aldatmak maksadıyla her türlü entrikaya müracaat etmektedir. Şu esnada, diğer devletleri bir maceraya sürüklemek için aldatmak istiyorlar, ama ben bu diğer devletlerin, Büyük Britanya ile bu hususta hemfikir olabilecek kadar aklıselimlerini kaybedeceklerini zannetmiyorum. Şimdiki İngiliz hükümetinin siyaseti öyle tehlikelidir ki, bu siyaset sadece dünya devletlerinin kalanı için değil, İngiliz halkının büyük çoğunluğu için de kabul edilebilir değildir. Eğer İngiliz milleti, işlerini bir süre daha Lloyd George gibi devlet adamlarının eline bırakırsa, Britanya İmparatorluğu'nun temellerinde tamiri mümkün olmayan çatlaklar açacaktır. Lloyd George gibi adamların Yakındoğu meselesini hayret verici surette bilgi ve basiretten noksan bir şekilde ele aldıkları neticesini çıkarmak zorundayız.

Irak Petrol Meselesi

"Ekselansları, petrol meselesini milletlerarası siyasetteki bütün irtibatlarıyla inceleyenler, Büyük Britanya'nın geniş petrol havzalarına girebilme imkânına sahip olmak mecburiyetinin ya da dünyanın en önde gelen imparatorluğu olma özelliğinin mutlak surette nihayete ereceğinin farkındadır. O sebeple, bana göre, Mezopotamya, Kuzeydoğu Cebel ve Hemrin'deki petrol yatakları problemi mutlaka İstanbul'dan çok daha mühimdir, hatta belki de Boğazlar kadar mühimdir. Türk milli hükümetinin, İngiltere'nin Mezopotamya petrolüne ilişkin talepleri karşısındaki tavrını izah eder misiniz?" diye sordum.

Kemal Paşa "Söz konusu topraklar, Misakı Milli'de belirtilen toprağımızın bir parçası olan Musul vilayetindedir. Bu toprağın üzerinde yaşayan nüfusun büyük çoğunluğu Türk'tür. O bölgede petrol yataklarından istifade için bu toprağın tahakküm altına alınmasının lüzumlu olduğunu düşünmüyorum. Mesela, Amerika'nın memleketimizde siyasi ihtirasları olmadığından, Türkiye'deki petrolden istifade etmesinin aleyhinde bir şey yoktur. Şayet İngiltere benzer bir tavır takip ederse, bu, kendi açısından makul olur" *diye cevap verdi.*

"O halde, Büyük Britanya, Mezopotamya'daki Kürt topraklarından çekilmeye razı olursa, orada petrolden istifade etmek için bir fırsat yakalayacağını farz edebilir miyim? diye sordum.

Cevap, "Diğer milletlerle aynı fırsata sahip olacaklardır" *oldu.*

"İngiliz hükümetinin, İstanbul'u Türk taleplerine göre tahliye etmeye hazır olduğunu bildiren açıklamasını dikkate aldığımızda, o şehir artık bir milli mesele değildir" dedim.

Ekselansları, "İstanbul'un tahliye edilmesi bir hazır olma meselesi olmayıp, bilakis, cebren geri çekilmeye mecbur kalma halidir" *diye hemen karşılık verdi*. "Cebirden kastım, dünya çapında kamuoyunun tamamının ahlaki baskısıdır. Fakat," *diye ilave etti Kemal Paşa*, "insan Lloyd George'un sözlerine ne inanabilir ne de itimat edebilir."

Hıristiyan Azınlıklar

Tartışılacak mühim bir mesele kalmıştı: Türkiye sınırları içindeki Hıristiyan azınlıklar. Bu konuda Dahiliye Vekili Fethi Bey ile daha önce konuşmuştum. Yunan ordusu tarafından Batı Anadolu'da yapılan büyük tahribat, Ermeni, Rum ve Osmanlı tebaaları ve de askerleri tarafından Müslüman ahaliye yapılan mezalim dikkate alındığında Yunanların ve Ermenilerin Türk nüfusu ile barış içinde yaşamasının imkânsız olacağını ifade etmişti. Fethi Bey, müşkülatın muhtemelen en iyi hallinin Anadolu'daki Hıristiyan azınlıkların Müslüman azınlıklar ile karşılıklı mübadelesi olacağını söylemişti. Bu mesele, zaten gayri resmi Amerikan mahfillerinde ele alınmış ve münakaşa edilmişti. Ekselanslarının Türk hükümetinin böyle bir hal çaresi karşısındaki tutumunun ne olacağını açıklamasını rica ettim.

"Anadolu'daki Hıristiyan azınlıklar" *diye cevap verdi*, "Türkiye ile barış içinde yaşayabilirler. Diğer taraftan, şayet Rumlar tercih ettiklerini açıkça söyledikleri hükümete giderlerse daha iyi olabilir. Yunan hâkimiyeti altında, müsait olmayan mevcut koşullar altında yaşayan Türkler mübadele edilebilir. Yunan hâkimiyeti altındaki Türk çoğunluklara tatbik olunan, bir imha siyaseti olarak adlandırılabilecek mezalimi biliyorum. O sebepten, böyle bir nüfus mübadelesinin yapılmasının ziyadesiyle arzuya değer olacağına inanıyorum."

"Türk hükümeti, bu mübadeleyi barış şartlarının bir parçası yapmak isteyecek mi?" diye sordum.

Cevap, "Bu husus, Büyük Millet Meclisi tarafından memnuniyetle kabul edilecektir" *oldu*.

"Alakalı Amerikan cemiyetlerinden ya da Amerikan hükümetinden bu meselenin halli için arabulucu olarak rol oynamaları hususunda bir teklifi kabul eder miydiniz?" diye sordum.

"İyi bir fikir olacağını düşünüyorum."

"Şayet Yunanistan, bu azınlıkların kabulü için Meriç kenarında Batı Trakya'nın bir parçasının tahsisine razı olursa, Türkiye de Meriç kenarında Doğu Trakya'da, Barış Konferansı'nın şu topraklar, şöyle bir kontrol altında diye kararlaştırabileceği, küçük bir alan tahsis etmeye rıza gösterecek midir?

"Böyle bir çözüme ihtiyaç yoktur" *diye cevap verdi.* "Birçok bakımdan, bunun aleyhinde birçok şey vardır. O topraklar zaten Türkler tarafından iskân edilmektedir. Nüfus mübadeleleriyle, Makedonya'daki yerleri sahipsiz kalacak çok sayıda Türk vardır. Rum mültecileri eski Türk arazilerine yerleştirmek daha kolay olacaktır. Mültecilerin Meriç kenarında toplanması bir barış havası yaratmaz. Aksine, ebedi bir karışıklık merkezi olur. Sizin düşündüğünüz sınırlar içindeki arazi bizim kendi milli arazimizdir. Rumları oraya taşımak, sınırlarımız içinde onları yoğun hale getirmek demektir sadece. Rumların, Batı Trakya'da hiçbir surette hakları yoktur. Orası bizim milli topraklarımız içinde değildir, ama orası bir Türk çoğunluğu ile meskûndur. Misakı Milli'ye göre çoğunluk, kendi kaderleri konusunda kendi arzularını ifade etmelidir. O sebeple biz, onlara böyle bir ifade fırsatı vermekten tarafız. Neticede, Yunanistan'a kendi anavatanlarını muhafaza etmekten âciz oldukları halde, sömürgeler vermek makul olamaz.

"1919 ve 1920 yıllarında Batı Trakya'daki Türklerin yurtlarından sürülmesi ve katledilmesi dikkate alınırsa, bu bölgede hâlâ bir Türk çoğunluğu var mıdır?" diye sordum.

"Batı Trakya'daki çoğunluk meselesi bahis konusu olamaz, çünkü orası Türk toprağıdır. Yurdundan sürülmelere rağmen, eminim orada hâlâ bir Türk çoğunluğu vardır."

SON MUHAREBELERDE FEDAKÂRLIĞI GÖRÜLENLERİN TALTİFİ HAKKINDA TEZKERE*

(27 EYLÜL 1922)

27.9.1338 [1922]

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Afyon Karahisar, Dumlupınar muharebelerinde ve düşmanın takibatı esnasında bilfiil ateş altında fedakârane hizmetleri geçen, ekli cetvellerde isimleri yazılı ümera[1] ve subayların Büyük Millet Meclisi takdirnamesiyle taltifleri arz ve inha[2] olunur.[3]

Başkumandan
Mustafa Kemal

* *Türkiya Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, 1340-1338, Türkiya Büyük Millet Meclisi Matbaası, Ankara, c.23, s.330'daki eski yazı zabıt Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur. Ayrıca bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.23, TBMM Matbaası, Ankara, 1960, s.336.
Mustafa Kemal Paşa'nın bu tezkeresi, Büyük Millet Meclisi'nin 11 Ekim 1922 günü öğleden sonra saat 1.50'de açılan ve riyasetini Birinci Reis Vekili Vehbi Efendi'nin yaptığı 117. toplantı 1. celsesinde okunmuştur. (Y.N.)

1 Ümera: Binbaşı, yarbay, albay rütbesindeki subaylar. (Y.N.)

2 İnha: Bir vazifeye tayin veya bir maaşa terfi için yazılan yazı. (Y.N.)

3 Mustafa Kemal Paşa'nın tezkeresinde sözü edilen subayların isim listesi, Büyük Millet Meclisi'nin 11, 12 ve 16 Ekim 1922 tarihli oturumlarında okunur. Liste şudur:

"Büyük Millet Meclisi takdirnamesiyle taltifleri inha edilen subayların isimleri:

Mülazımıevvel Mehmed Arif Efendi bini Mehmed Cemil (Üsküdar), Mülazımısani Cemil Efendi bini İzzet (İzmir), Yüzbaşı Raşid Elmasi Efendi bini Mehmed (İzmir), Yüzbaşı Osman Efendi bini Bekir (Manisa), Yüzbaşı Mehmed Hâmi Efendi bini Mustafa Hilmi (Ankara), Yüzbaşı Hâfız Hilmi Efendi bini Mustafa (Harput), Yüzbaşı Hasan Hüsnü Efendi bini Seyid Ali (Sivas), Mülazımısani Ahmed Âdil Efendi bini Mahmud (Üsküdar), Mülazımıevvel Hüseyin Avni Efendi bini Şahabeddin (Dersaadet), Yüzbaşı Mümtaz Efendi bini Mehmed Abid (Şam), Mülazımısani Mehmed Celâl Efendi bini Âsım (Söğüt), Mülazımısani Ali Rıza Efendi bini İbrahim (Koçhisar), Binbaşı İbrahim Devriş Efendi bini İsmail Paşa (Dersaadet), Kıdemli Yüzbaşı Mustafa Sabri Efendi bini İsmail (Deraliye), Kıdemli Yüzbaşı Sabri Efendi bini Mehmed Ali (Bayramiç), Mülazımıevvel Cemal Efendi bini Hüsnü (İzmir), Mülazımıevvel Ahmed Enver Efendi bini Abdullah (Yozgat), Yüzbaşı Ahmet Hakkı Efendi bini Vasfi (Katerin), Binbaşı Halit Efendi (Dersaadet), Yüzbaşı İbrahim Efendi bini İskender (Ortaköy), Mülazımıevvel Mehmed Efendi bini İbrahim (Yalvaç), Mülazımısani Bedri Efendi bini İsmail (Kocamustafapaşa), Mülazımısani Zeki Efendi bini Fuad (Kasımpaşa), Mülazımısani Mevlût Efendi bini Numan (Ermenak), Yüzbaşı Hayreddin Efendi bini İbrahim (Gemlik), Mülazımıevvel Celâleddin Efendi bini Kemal (Şehzadebaşı), Mülazımıevvel Ahmed Esad Efendi bini Hakkı (Dersaadet), Yüzbaşı Mustafa Efendi bini Mehmet (Erzurum), Yüzbaşı Mustafa Fikret Efendi bini Ahmed (İzmir), Yüzbaşı Mehmed Sabri Efen-

di bini Hüsnü (Rados), Yüzbaşı Eyüb Sabri Efendi bini Hacı Kâmil (Yenizağra), Yüzbaşı Hüseyin Hüsnü Efendi bini Ömer Lütfi (Urfa), Mülazımıevvel Mustafa Nusrat Efendi bini Zaim (Dersaadet), Mülazımıevvel Ali Nâzım Efendi bini Feyzi (Ermenak), Yüzbaşı Haydar Efendi bini Hasan (Bursa), Mülazımısani Abdullah Efendi bini Mehmed (Girid).

[...]

Kaymakam Mehmed Talet Bey bini Hüseyin Hüsnü (Hırkaişerif), Binbaşı Mehmed Tevfik Efendi bini Ömer (Beşiktaş), Mülazımıevvel Mehmed Rifat Efendi bini Ahmed (Fatih), Mülazımısani Ahmed Cevdet Efendi bini İbrahim (Dersaadet), Mülazımıevvel Muzaffer Efendi bini Kemal (Erzurum), Binbaşı Mehmed Zeki Efendi bini Kâmil (Erzincan), Yüzbaşı Haydar Efendi bini Muhiddin (Dersaadet), Yüzbaşı Ahmed Cevdet Efendi bini Kâmil (Üsküdar), Mülazımıevvel Remzi Efendi bini İbrahim (Bursa), Kaymakam Hayrullah Bey bini Hafız Süleyman (Kalkandelen), Binbaşı Mehmed Rifat Bey bini Mustafa (Yenimahalle), Yüzbaşı Bedri Efendi, Yüzbaşı Şahab Efendi, Mülazımıevvel Hamdi Efendi bini Bayram (Kastamonu), Mülazımıevvel Hüseyni Avni Efendi bini Abdülhalim (Sivas), Mülazımısani Şuhab Rıza Efendi bini Emin (Dersaadet), Mülazımısani Necib Efendi bini Vecdi (Ereğli), Mülazımıevvel Niyazi Efendi bini Osman (Maraş), Yüzbaşı Abdülkadir Efendi bini Ali (Süleymaniye), Mülazımısani Abdullah Zühtü Efendi bini Mehmed (Uluburlu), Mülazımıevvel Cemaleddin Efendi bini Süleyman Mesrur (Dersaadet), Yüzbaşı Fahreddin Efendi bini Hacı Seyyid (Yabanabad), Yüzbaşı Halil Efendi bini Ahmed (Elmalı), Mülazımısani Abdülkadir Efendi bini Necmeddin (Çamlıca), Yüzbaşı Hüsameddin Efendi bini Hacı Salih (Erzurum), Yüzbaşı Yahya Efendi bini Ahmed (Haleb), Mülazımıevvel Mehmed Adil Efendi bini Bekir Sıtkı (Davutpaşa), Yüzbaşı Ahmed Efendi bini Mehmed Bekir (Arapkir), Yüzbaşı Kemal Efendi bini Yusuf (Manastır), Miralay Abdürrahman Nafiz Bey bini Mehmed Nafiz (Manisa), Yüzbaşı Zeki Efendi bini Tevfik (Şehzadebaşı), Yüzbaşı Nazmi Efendi bini Kâzım (Görice), Yüzbaşı İbrahim Ethem Efendi bini Ahmed Hayri (Asitane), Tabip Kaymakam Asım Bey bini Hasan Şekip (Dersaadet), Tabip Kaymakam Mehmed Nuri Bey bini Abdullah, Yüzbaşı Mecid Efendi bini Cafer (Dersaadet), Yüzbaşı Hüsnü Efendi bini Nazmi (Dersaadet), Miralay Şükrü Bey bini Ahmed (Şam), Yüzbaşı Abdülkerim Efendi bini Mehmed İzzet (Dersaadet), Yüzbaşı Recep Efendi bini Ahmed (Kızanlık), Yüzbaşı Cemil Efendi bini Ahmed Rifat (Dersaadet), Yüzbaşı Cemal Efendi bini Hüseyin (Eskişehir), Mülazımıevvel Sadık Efendi bini Ali (İzmir), Yüzbaşı Feridun Efendi bini Cemal (Kabataş), Yüzbaşı Nami Efendi bini Subhi Paşa (Dersaadet), Müşavir Münir Efendi bini Salih (Selânik), Binbaşı Yusuf Efendi, Yüzbaşı Halid Efendi bini Ahmed Edip, Yüzbaşı Necati Efendi bini Kadri (Kırkkilise), Yüzbaşı Haydar Efendi bini Mehmed Şefik (Dersaadet), Mülazımısani Kenan Efendi bini Mustafa Neşet (Üsküdar), Zabitvekili Talâd Efendi bini Rasih (Serez), Zabitvekili İzzet Efendi bini Sadık (Edirne), Zabitvekili Süreyya Efendi bini Kemal (Dersaadet), Miralay Cemil Bey bini Şevki Paşa (Asitane), Kaymakam Hilmi Bey bini Ali (Üsküdar), Yüzbaşı Kemal Bey bini Mahmud (Beşiktaş), Mülazımısani Ruhi Efendi bini İbrahim Küçük (Mustafapaşa), Mülazımıevvel Baki Efendi bini Ahmed (Manastır), Mülazımısani Hasan Fehmi Efendi bini Yusuf (Geyve), Yüzbaşı Ali Rıza Efendi bini Fettah (İzmir), Yüzbaşı İbrahim Hakkı Efendi bini Halil (Manastır), Yüzbaşı Nâzım Efendi bini Hacı Sabri Efendi (Konya), Binbaşı Ali Rıza Efendi bini Sefer (Piriştine), Yüzbaşı Kâzım Efendi bini Osman Nuri (Dersaadet), Mülazımısani Şükrü Efendi bini Şeyh Halil (Ermenak), Kaymakam İsmail Hakkı Bey bini Nuri (Asitane), Binbaşı Emin Efendi bini Musa Kâzım (Manastır), Kaymakam Salih Bey bini Mahmud (Erzincan), Yüzbaşı Kemal Efendi bini Yusuf (Selânik), Yüzbaşı Ali Rıza Efendi bini Hüseyin (Taşköprü), Mülazımıevvel Galip Efendi bini Yusuf (Karaman), Binbaşı Osman İhsan Efendi bini İbrahim (Trabulus), Yüzbaşı Galib Efendi bini Nazif (Preşeve).

[...]

Erkânıharbiye Miralayı Hüseyin Hüsnü Emir Bey bini Halil (Kadırga), Tabip Kaymakam Mehmed Fahreddin Bey bini Ali (Dersaadet), Erkânıharbiye Binbaşısı Kemaleddin Bey bini Ziya (Çengelköy), Binbaşı Hasan Basri Efendi bini Osman (Toygartepe), Binbaşı Ahmed Salâhaddin Efendi bini Emin Paşa (Dersaadet), Binbaşı Kemal Bey bini Süleyman (Sultanselim), Binbaşı Mustafa Nailî Efendi bini Mehmed (Selânik), Yüzbaşı Salih Şemî Efendi bini Hüseyin (Üsküdar), Yüzbaşı Abdülkerim Efendi, Yüzbaşı Ahmed Hamdi Efendi bini İbrahim (Bandırma), Yüzbaşı İbrahim Efendi bini Emin (Dersaadet), Yüzbaşı Hafız Hüsnü Efendi bini Mehmed Ali (Balıkesir), Yüzbaşı Fikri Efendi bini Hüseyin (Resne), Yüzbaşı Nuri Efendi bini Ahmed (Dimetoka), Yüzbaşı Bahaddin Efendi bini Hasan Hazim (Dersaadet), Yüzbaşı Mehmed Said Efendi bini Râkım (Sivas), Yüzbaşı Ali Rıza Efendi bini Şaban (Manastır), Ağır Topçu Yüzbaşı Ali Rıza Efendi, Mülazımıevvel Kemal Efendi bini Mahmud (Dersaadet), Mülazımıevvel Abdullah Efendi bini Ali (Antalya), Mülazımıevvel Salâhaddin Efendi bini Emin (Dersaadet), Mü-

lazımıevvel Ahmed Efendi bini Osman (Malkara), Mülazımıevvel Faik Efendi bini Mehmed Emin (Bağdad), Mülazımıevvel Sabri Efendi bini Emin (Gerede), Mülazımıevvel Mehmed Niyazi Efendi bini İzzet (Edirne), Mülazımıevvel Mehmed İhsan Efendi bini Hüseyin (Trabzon), Mülazımıevvel İzzet Efendi bini Şerif (Rumkale), Mülazımıevvel Reşad Efendi bini Ferhad (İşkodra), Mülazımıevvel Kâzım Efendi bini Ömer (İşkodra), Mülazımısani Cemal Efendi bini Bekir (Eskişehir), Mülazımısani Mehmed Can Efendi bini Arif (Palanka), Mülazımısani Hüseyin Münif Efendi bini Ahmed (Adapazarı), Mülazımısani Mehmed Necati Efendi bini Mustafa Asım, Mülazımısani Edhem Efendi bini Said (Uluborlu), Mülazımısani Hikmet Efendi bini Ali (Serfice), Mülazımıevvel Arif Efendi bini Âtıf (Ankara), Mülazımısani Sadık Efendi bini Hasan (Bursa), Mülazımısani Mustafa Remzi Efendi bini Mehmed Emin Efendi (Yenişehir), Mülazımısani Hüseyin Avni Efendi bini Mustafa (Karamürsel), Mülazımısani Hilmi Efendi bini Hasan Tahsin (Dersaadet), Mülazımısani Abdülâziz Efendi bini Nâdir (Musul), Mülazımısani Nuri Efendi bini Yusuf (Beşiktaş), Mülazımısani Ali Hikmet Efendi bini Rifat (Bilecik), Mülazımısani Reşid Efendi bini Hasan Tahsin (Gelibolu), Mülazımısani Mehmed Emin Efendi bini Mehmed (Bilecik), Mülazımısani Âdil Efendi bini Said (Uluborlu), Mülazımısani Mustafa Hulûsi Efendi bini Ali (Bilecik), Zabitvekili Hüseyin Efendi bini Hüseyin (Beypazarı), Mülazımıevvel Hüseyin Cahit Efendi bini Halil Eşref (Gelibolu), Mülazımıevvel İrfan Efendi bini Abdülvâhid (Edirne), Mülazımıevvel Mustafa Zeki Efendi bini Mehmed Emin (Biga), Mülazımıevvel Hasan Basri Efendi bini Osman Nuri (Dersaadet), Yüzbaşı Mehmed Mahir Efendi bini Mehmed (Kastamonu), Mülazımıevvel Hasan Fehmi Efendi bini Mustafa (Manastır), Mülazımıevvel Tevfik Efendi bini Mehmed (Trablusgarb), Mülazımıevvel Muzaffer Efendi bini Tevfik (Kuruçeşme), Mülazımıevvel Ziya Efendi bini Halim (Araç), Mülazımıevvel Enver Efendi bini Ahmed (Kerkük), Alay Müftüsü Mustafa Nuri Efendi bini Mehmed (Erzurum), Mülazımıevvel Osman Efendi bini Hacı Musa (Kırşehir), Mülazımıevvel Sadettin Efendi bini İzzet (Kadıköy), Mülazımısani Mehmed Efendi bini Osman, Mülazımısani Ali Galib Efendi bini Ramiz, Mülazımıevvel Giyaseddin Efendi bini Emin (Gaziantep), Mülazımısani Ahmed Ferid Efendi bini İbrahim (Tokad), Mülazımıevvel İhsan Efendi bini Emin (Manastır), Mülazımıevvel Mecid Efendi bini Feyzi (Dersaadet), Kaymakam Ahmed Hakkı Bey bini Mehmed (Yanya), Binbaşı Ömer Subhi Efendi bini Mehmed Tevfik (Erzurum), Mülazımısani Kâni Efendi bini Abdülhamid (Üsküb), Mülazımısani İrfan Efendi bini Ali Rıza (Eyüb), Yüzbaşı Naci Efendi bini Mehmed Tevfik (Bozkır), Mülazımısani Ali Rıza Efendi bini İbrahim (Trabzon), Binbaşı Sadık Efendi bini Ahmed (Dolmabahçe), Mülazımıevvel İbrahim Efendi bini Mehmed (Kerkük), Mülazımısani İshak Efendi bini Mustafa (Dersaadet), Mülazımısani Bedri Efendi bini Abdürrezzak (Edirne), Mülazımıevvel Nureddin Efendi bini Süleyman Faik (Deralîye), Binbaşı Ziya Efendi bini Hacı Nuri (Çatalca), Zabitvekili Şahin Naci Efendi bini Naci (Dersaadet), Mülazımısani Cavid Efendi bini Mehmed (Selânik), Miralay Nazmi B. bini Abdullah (Karesi), Kaymakam Mehmed Tevfik B. bini Mustafa (Üsküdar), Mülazımısani Sadık Ef. bini Abdülkadir (Van), Mülazımıevvel İbrahim Fevzi bini İsmail Hakkı B. (Niğde), Yüzbaşı Abdullah Şevki Ef. bini Mehmed (Sivas), Yüzbaşı Mehmed (Sivas), Yüzbaşı Mehmed Rüşdü Ef. bini Osman (Giresun), Mülazımıevvel Ömer Avni bini Mehmed (Elâziz), Mülazımıevvel Ârif Şeyda Ef. bini Fethi (Diyarbekir), Yüzbaşı Ali Ef. bini Ömer (Trablusgarb), Yüzbaşı Midhat Ef. bini Vehbi (Dersaadet), Kaymakam Ahmed Faik B. bini Mustafa (Üsküdar), Binbaşı Sadık Ef. bini Rıza (Eyub), Yüzbaşı Şerefeddin Ef. bini Hüseyin Hüsnü (Dersaadet), Yüzbaşı Yusuf Kemal Ef. bini Mehmet Nuri, Miralay Rifat B. bini Hüseyin Hüsnü (Cihangir), Binbaşı Agâh Ef. Bini Sabri (Gemlik), Mülazımıevvel Fahri Ef. bini Hurşid (Kerkük), Yüzbaşı Mehmed Naci Ef. bini Hüseyin Avni (Trabzon), Yüzbaşı İsmail Kemal Ef. bini Abbas (Manastır), Mülazımıevvel Mehmed Ali Ef. bini Ahmed Hamdi (Selânik), Mülazımıevvel Ahmed Fahri Ef. bini Hurşid (Kerkük), Mülazımısani Ahmed Fevzi Ef. bini Veli (Fâtih), Mülazımısani Mehmed Vâsıf Ef. bini Süleyman (Manastır), Yüzbaşı İbrahim Sâmi Ef. bini Durak (Üsküb), Mülazımısani Mehmed Muhsin Ef. bini Hasan (Maraş), Mülazımısani Bekir Ef. bini Mustafa (Maraş), Mülazımısani Behcet Saffet Ef. bini Ali (Maraş), Mülazımıevvel Ahmed Fevzi Ef. bini Niyazi (Bosna), Yüzbaşı Halil Hulûsi Ef. bini Hasan (Van), Binbaşı Hüseyin Şahabeddin B. bini Abddullah (Çamlıca), Kaymakam İsmail Rahmi B. bini İbrahim (Ankara), Mülazımısani Tahir Ef. bini Abdülkadir (Manastır), Mülazımısani Ahmed Fahri Ef. bini Ferahullah (Süleymaniye), Mülazımısani Hüseyin Hüsnü Ef. bini Mustafa (Tokad), Yüzbaşı İbrahim Hakkı Ef. bini Âlişan (Gemlik), Binbaşı Şerif Ef. Bini Abdülmecid (Bitlis), Mürettep Süvari Fırkası Kumandanı Miralay Hacı Ârif B. bini Ahmed (Dersaadet), Mülazımısani Hüseyin Fevzi Ef. bini Abdullah, Alay Müftüsü Mehmed Şevki Ef. bini Salih (Malkara), İhtiyat Mülazımısani Mehmed Münir Ef. bini Mehmed Kâmil (Çorum), Mülazımısani Bekir Sıddık Ef. bini Mustafa Hilmi (Çorum), Mülazımısani Tahir Dehrî Ef. bini Kâmil (Eyübsultan), Mülazımısani Ali Rıza Ef. bini İsmail (Sivas), Mülazımıevvel Mahmud Remzi E. bini Hacı Mustafa (Diyarbekir), Mülazımıevvel Canid Ef. bini İbrahim (Dersaadet), Yüzbaşı Mehmed Ali Efendi bini Mehmed Ali (Kars), Yüzbaşı Asım Efendi bini Yakup (Zile), Binbaşı Ali Efendi bini Hüseyin (Kemah), Yüzbaşı Celâleddin Efendi bini Mehmed Said (Dersaadet), Yüzbaşı

Zekeriya Vâhid Efendi bini Âdil (Selânik), Yüzbaşı Mehmed Cemil Efendi bini Mustafa Şevki Paşa (İşkodra), Mülazımıevvel Hakkı Efendi bini Celâl (Dersaadet), Yüzbaşı Mehmed Sâmi Efendi bini Halil, Yüzbaşı Mehmed Ali Efendi bini Hüseyin Nuri (Maraş), Mülazımıevvel Mehmed Reşad Efendi bini İbrahim Zühdü (Dersaadet), Mülazımısani Hamdullah Subhi Efendi bini Rifat (Üsküdar), Yüzbaşı Rüşdü Efendi bini Mustafa (Van), Yüzbaşı Mehmed Şevket Efendi bini Tevfik (Erzincan), Miralay Ali Rıza Bey bini Sadeddin Paşa (Çamlıca), Yüzbaşı Hasan Basri Efendi bini İbrahim (Dimetoka), Mülazımıevvel Mesud Efendi bini Osman (Dersaadet), Mülazımıevvel Hayri Efendi bini Ömer Hulûsi (Dersaadet), Mülazımıevvel Rifat Efendi bini Rifat (Dersaadet), Mülazımısani Mehmed Mün'im Efendi bini Mehmed (Harput), Yüzbaşı Mehmed Tevfik Efendi bini Halil (Edirne), Mülazımıevvel Ahmed Ziya Efendi bini Kadri (Tokad), Mülazımısani Hüseyin Avni Efendi bini Mehmed Tevfik (Samsun), Mülazımısani İsmail Hakkı Efendi bini Musa Kâzim (Edirne), Alay Müftüsü Ahmed Hamdi Efendi bini İbrahim (Batum), Binbaşı Fazıl Bey bini Emin (Manastır), Mülazımısani Zeki Efendi bini Sabri (Siroz), Alay Hesap Memuru Ahmed Nuri Efendi bini Ferhad (Kırkkilise), Mülazımısani Fuad Efendi bini Ali (Aksaray), Yüzbaşı Yusuf İzzet Efendi bini Mehmed Rüşdü (Kütahya), Kaymakam Necib Fevzi bini Mehmed Ali (Eskişehir), Mülazımıevvel Nusrat Efendi bini Mehmed Hilmi (İşkodra), Mülazımıevvel Osman Kâmil Efendi bini Hüseyin (Uşak), Mülazımıevvel Kâmil Efendi bini Ömer (Gaziantep), Mülazımıevvel Halil Efendi bini Hüseyin (Girid), Mülazımısani Oğuz Lûtfi Efendi bini Abdülkadir (Tarsus), Binbaşı Abdülhalim Efendi bini Hüseyin (Sivas), Mülazımısani Edhem Hilmi Efendi bini Mustafa (Tokad), Kaymakam Mehmed Rüşdü Bey bini Mehmed (Dersaadet), Binbaşı İsmail Hakkı Efendi bini Halil (Soğukçeşme), Yüzbaşı Nüzhet Efendi bini Aziz (Dersaadet) Kaymakam Ahmed Nedim bey bini Hasan Tahsin (Tekirdağı), Kaymakam Hüseyin Veli Bey bini Veli (Sivas), Binbaşı Ali Ziya Bey bini İbrahim (İstanköy), Binbaşı İbrahim Kâtip Bey bini Kâsib (Kuzguncuk), Yüzbaşı Nizameddin Efendi bini Mehmed Hayri (Dersaadet), Mülazımıevvel Hasan Basri Bey bini Mustafa (Kalkaldelen), Mülazımıevvel Mehmed Efendi bini Talât (İstanköy), Mülazımıevvel Musa Kâzim Efendi bini Ali Osman, Yüzbaşı Mehmed Hilmi Efendi bini Mahmud (Erzurum), Yüzbaşı Ahmed Kemal Efendi bini Mutafa (Gelibolu), Mülazımıevvel Lûtfi Efendi bini Abdullah (Dersaadet), Yüzbaşı Mehmed Ali Efendi bini Ahmed Hamdi (Karaferye), Mülazımıevvel Selim Efendi bini Salih (Manastır), Kaymakam Münir Bey bini Hasan (Yenişehir), Mülazımıevvel Mehmed Şakir Efendi bini Ahmed (Kerkük), Mülazımısani Hâki Efendi bini Mehmed Emin (Niğde), Mülazımısani İsmail Hakkı Efendi bini Hacı Ahmed (Bursa), Mülazımıevvel Yusuf Ziya Bey bini Süleyman (Harput), Binbaşı Ahmed Fikri Bey bini Ömer (Sivas), Mülazımısani Muhiddin Efendi bini Ahmed (Bitlis), Zabitvekili İbrahim Edhem Efendi bini Hasan (Züştav), Mülazımıevvel Abdülkuddus Efendi bini Ali Azmi (Diyarbekir), Binbaşı Mevlûd Nüzhet Bey bini Hızır (Süleymaniye), Mülazımısani Abdülkerim Efendi bini Hüseyin Kâmil (Manastır), Mülazımıevvel Ahmed Hamdi Efendi bini Süleyman (Kırkkilise), Binbaşı Cemil Efendi bini Sülcyman (Erzurum), Yüzbaşı Zâhid Efendi, Binbaşı Aziz Bey, Yüzbaşı Zekâyi Efendi, Yüzbaşı Ferhad Efendi, Mülazımıevvel Celâl Efendi, Mülazımısani Fahri Efendi, Mülazımısani Şükrü Efendi, Mülazımısani Mustafa Efendi, Kaymakam Mazlum Bey, Yüzbaşı Nureddin Efendi bini Sadık (Dersaadet), Mülazımıevvel Murtaza Efendi bini Ziya (Hersek), Mülazımıevvel Zekeriya Efendi bini Abdülkadir (Erzincan), Mülazımıevvel Hilmi Efendi bini Aziz (Nişantaşı), Yüzbaşı Neşet Efendi bini İsmail (Kırkkilise), Mülazımıevvel Sadi Efendi bini Necati (Dersaadet), Yüzbaşı Asım Efendi bini İbrahim (Üsküb), Yüzbaşı Kâmil Efendi bini Hurşid (Piriştine), Yüzbaşı Hafız Ali Efendi bini Hacı Rıza (Kütahya), Kaymakam Mehmed Reşid Bey bini Nasib (Konya), Yüzbaşı Hikmet Efendi bini Fuad (Dersaadet), Binbaşı İsmail Hakkı Efendi bini Mustafa (Medineimünevvere), Mülazımıevvel Fahri Efendi bini Mustafa (Karacaali), Mülazımıevvel Hamdi Efendi bini Hayrullah (Siruz), Yüzbaşı Rifat Efendi bini Hasan (Bursa), Yüzbaşı Mahmud Nef'i Efendi bini İbrahim Edhem (Balıkesir), Eczacı mükellef Mülazımıevvel Sadullah Efendi bini Mehmed Ali (Dersaadet), Tabip Süleyman Necati Efendi bini Süleyman Sırrı (Darıdere), Yüzbaşı Faik Efendi bini İbrahim (Dersaadet), Yüzbaşı Azmi Efendi bini Ali Rıza (Manastır), Binbaşı Sadık Efendi bini Said (Kastamonu), Mülazımısani Mehmed Bahri Efendi bini Mehmed Hıfzı (Erbaa), Yüzbaşı Şevki Efendi bini Nazif (Diyarbekir), Yüzbaşı Ahmed Tevfik Efendi bini Harunurreşid (Dersaadet), Mülazımısani Mahir Efendi bini Bekir (Tokad), Mülazımıevvel İsmail Hakkı Efendi bini Ali Hüsnü (Balıkesir), Yüzbaşı Muhiddin Efendi bini Mehmed (Eskişehir), Yüzbaşı Kâmil Efendi bini Mustafa Nuri (Tokad), Yüzbaşı Ahmed Hakkı Efendi bini Mehmed (İşkodra), Binbaşı Bahaddin Bey bini Hüseyin (Dersaadet), Yüzbaşı Mehmed Nuri Efendi bini İslâm (Debre), Mülazımıevvel Hamza Efendi bini Ahmed (Sivas), Yüzbaşı Sâmi Efendi bini Hurşid (Gümüşane), Kaymakam Osman Bey bini Mehmed (Erzincan), Mülazımısani Kemal Efendi bini Mehmed (Ulukışla), Mülazımıevvel Seyid Mehmed Efendi bini Halil (Siird), Yüzbaşı Abidin Efendi bini Edhem (Isparta), Kaymakam Hüseyin Bey bini Mustafa (Tırnova), Kaymakam Murad Bey bini Osman (Trabzon), Mülazımısani Bekir Efendi bini İsmail (Çal), Binbaşı Mehmed Âşir Efendi bini Hasan (Erzurum), Mülazımıevvel Abdürrahman Efendi bini Ahmed (Sivas),

Mülazımısanî Ahmed Niyazi Efendi bini Mehmed Ragıb (Edirne), Mülazımısanî Süleyman Efendi bini Hasan (İsparta), Mülazımısanî Kadri Efendi bini Ahmed Refik (Uluborlu), Mülazımısanî Hüseyin Avni Efendi bini Nâbi (Uluborlu), Mülazımısanî Galib Efendi bini Ahmed (Çine), Kaymakam Yusuf Bey bini Mehmed (Trabzon), Yüzbaşı Mustafa Tevfik Efendi bini Mahmud (Raduviştе), Mülazımısanî Mehmed Fevzi Efendi bini Hüseyin Hüsnü (Antalya), Mülazımıevvel Osman Muzaffer Efendi bini Hacı Hüseyin (Mersin), Mülazımıevvel Hasib Fuad Efendi bini Mustafa (Nevşehir), Mülazımısanî İsmail Hakkı Efendi bini Abdürrahman (Fethiye), Mülazımıevvel İsmail Safa Efendi bini Hacı Mehmed (Tarsus), Mülazımıevvel Mehmed Celâl Efendi bini Abbas (İsparta), Mülazımıevvel Mehmed Bedreddin Efendi bini İsmail (Bağdad), Binbaşı Hüseyin Hüsnü Efendi bini Osman (Köstendil), Binbaşı Ahmed Cemil Efendi bini Arif (Sultantepe), Mülazımısanî İbrahim Hakkı Efendi bini İsmail (Aydın), Mülazımıevvel Veli Hâşim Efendi bini Hacı Osman (Tarsus), Mülazımısanî Ali Ragıb Efendi bini Mehmed Ali (Denizli), Mülazımıevvel Midhat Efendi bini Abdullah (Tiran), Mülazımısanî Hasan Hüsnü Efendi bini Mehmed Nuri (Çal), Kaymakam İbrahim Edhem Bey bini Süleyman Sırrı (Servi), Mülazımıevvel Ahmed Midhat Efendi bini Derviş (Mersin), Mülazımıevvel Takiyiddin Efendi bini İbrahim (Mersin), Yüzbaşı İsmail Hakkı Efendi bini Bekir (Hezargrad), Mülazımısanî Yusuf Hüsnü Efendi bini Hüseyin Şükrü (Kilis), Yüzbaşı Fasih Efendi bini Şakir (Mersin), Mülazımıevvel Ahmed Efendi bini Abdullah (Edirne), Yüzbaşı Mehmed İlhami Efendi bini Abdullah (Harput), Mülazımıevvel Mazhar Efendi bini Mehmed Şevki (Dersaadet), Mülazımıevvel Yusuf Ziya Efendi bini İsmail (Marmaris), Mülazımıevvel Ömer Nazmi Efendi bini Hasan (Adana), Zabitvekili Zeki Efendi bini İbrahim (İzmir), Zabitvekili Mehmet Niyazi Efendi bini Ahmed (Dersaadet), Mülazımıevvel İsmail Kemaleddin Efendi bini Sâmi (Aksaray), Mülazımıevvel Raşid Efendi bini Çelebi (Üsküb), Mülazımıevel Mehmed Şefik Efendi bini Abdullah (Edirne), Mülazımıevel Mahmud Kemal Efendi bini Bekir Sıdkı (Dersaadet), Mülazımısanî Eşref Efendi bini Halil (Kayseri), Mülazımıevvel Muazzez Efendi bini Hasan Şevki (Ankara), Mülazımısanî Ferid Efendi bini Mehmed (Salihli), Mülazımısanî Ahmed Cevdet Efendi bini Abdurrahman (Dörtyol), Mülazımısanî Mehmed Vehbi Efendi bini Necib (Adana), Mülazımısanî Sırrı Efendi bini Necati (Dersaadet), Kaymakam Hafız Halid Bey bini Ali (Edirne), Yüzbaşı Ömer Sıdkı Efendi bini Mustafa (Dersaadet), Mülazımıevvel Mazhar Efendi bini Halid (Dersaadet), Mülazımıevvel Mümin Naci Efendi bini Kadri (Kesriye), Yüzbaşı Mehmed Avni Efendi bini Atâullah (Urfa), Yüzbaşı Halid Efendi bini Hüseyin (İzmir), Mülazımısanî Avniddin Efendi bini Hüseyin Hüsnü (Dersaadet), Mülazımısanî Mehmed Ali Efendi bini Elmas (Selânik), Mülazımısanî Ahmed Münir Efendi bini Hasan (Burhaniye), Mülazımısanî Ziyaeddin Efendi bini İsmail Hikmet (İsparta), Yüzbaşı Ali Rıza Efendi bini Mihrî (Sivas), Mülazımıevvel Abdülkadir Efendi bini Osman (Draç), Mülazımıevel Tayyib Efendi bini Mustafa (Kırşehir), Mülazımıevvel Hayri Efendi bini İsmail Hakkı (Camaibalâ), Binbaşı Hasan Fehmi Efendi bini Eşref (Dersaadet), Mülazımısanî İbrahim Arif Efendi bini Arif (Kütahya), Mülazımıevvel Muhiddin Efendi bini Galib (Dersaadet), Yüzbaşı Kemal Tahir Efendi bini Bekir Sıdkı (Dersaadet), Mülazımısanî Adil Efendi bini Cemal (Adana), Mülazımısanî İsmail Sâmi Efendi bini Mehmed Nuri (Fâtih), Binbaşı Yusuf Nâzım Efendi bini Mehmed (Erzurum), İmam Mehmed Salih Efendi bini (Tâhâköysancak), Mülazımısanî Mustafa Âsım Efendi bini Mehmed (Ayaş), Mülazımıevvel Ahmed Faik Efendi bini Abdülkadir (Mekkeimükerreme), Binbaşı Osman Rauf Efendi bini Zekeriya (Beylerbeyi), Mülazımıevvel Hüseyin Kâmi Efendi bini Salih (Girid), Yüzbaşı Ahmed Hayri Efendi bini İbrahim (Çengelköy), Zabitvekili Mehmed Efendi bini Ahmed (Beypazarı), Mülazımısanî Emin Efendi bini Ali (Demirci), Yüzbaşı Remzi Efendi bini Şaban (Kavak), Mülazımıevvel Rifat Efendi bini Ali (Dersaadet), Zabitvekili Hüseyin Hüsnü Efendi bini Ali (Develi), Mülazımısanî Fehmi Efendi bini Hamdi (Dersaadet), Mülazımıevvel Yusuf Sıdkı Efendi bini Hasan (Trablusgarb), Mülazımısanî Mehmed Ali Efendi bini Mustafa (Tavşanlı), Mülazımıevvel Abdülkerim Efendi bini Süleyman (Debreibalâ), Binbaşı Musa Efendi bini Cemal (Selânik), Mülazımıevvel Mehmed Şevket Efendi bini Mehmed (Çorum), Mülazımısanî Osman Efendi bini İbrahim (Çal), Mülazımısanî İrfan Efendi bini Mehmed Galib (Mihaliccik), Mülazımıevvel Şerif Kudri Efendi bini Mehmed (Edirne), Mülazımısanî Ömer Talât Efendi bini Hacı Hamdi (İskilib), Mülazımısanî Mustafa Hakkı Efendi bini Ali (Dersaadet), Zabitvekili Bahrî Efendi bini Şevki (Kavala), Mülazımısanî Hasan Hüseyin Efendi bini Osman (İnegöl), Mülazımısanî Sabri Efendi bini Hakkı (Trabzon), Yüzbaşı Mehmed Sabri Efendi bini Receb Zeki (Cumaibalâ), Mülazımıevvel Tevfik Sâmi Efendi bini Hüseyin Hüsnü (Dersaadet), Mülazımısanî Nuri Efendi bini Ârif (Sungurlu), Mülazımısanî Salih Cemaleddin Efendi bini Remzi (Çorlu), Mülazımıevvel Mehmed Celâl Efendi bini Hacı İbrahim Efendi (Isparta), Yüzbaşı Ömer Hulûsi Efendi bini İsmail (Dersaadet), Zabitvekili Selim Efendi bini Halil (Koçhisar), Yüzbaşı Abdullah Efendi bini Selim (İşkodra), Mülazımıevvel Halid Şâdi Efendi bini Osman Şâdi (İzmir), Binbaşı Mehmed İhsan Efendi bini Hasan (Dirağman), Mülazımısanî Hüsameddin Efendi bini Raif (Manastır), Mülazımısanî Ali Efendi bini Mehmed (Ayaş), Mülazımısanî Enver Efendi bini Murtaza (Resne), Yüzbaşı Hüseyin Hüsnü Efendi bini Eşref (Bağdad), Mülazımıevvel Mehmed

Cemal Efendi bini Hüseyin (Bolu), Mülazımısani Ömer Mustafa Efendi bini Hacı Mehmed (Şehirkışla), Tabur İmamı Hasan Şevket Efendi bini Mehmed (Gerede), Mehmed Remzi Efendi bini Abdullah (Akdağmadeni), Mülazımısani Kenan Efendi bini Mustafa (Erzincan), Mülazımısani Mehmed Kadri Efendi bini Mehmed (Keşan), Mülazımısani Hüseyin Turgut Efendi bini Osman Nuri (İnegöl), Mülazımısani Emin Efendi bini Hasan (Eskişehir), Mülazımıevvel Kâmil Efendi bini Mehmed (Dersaadet), Yüzbaşı İsmail Hakkı Efendi bini Behzad (Vodina), Mülazımıvvel Abdullah Kâşif Efendi bini Ahmed (Erzurum), Mülazımısani Hilmi Efendi bini Osman (Sivas), Zabitvekili Yusuf Bahri Efendi bini Durak (Keskin), Mülazımıevvel Mehmed Halim Efendi bini Hasan Naşid (Dersaadet), Mülazımıevel Hüseyin Sabri Efendi bini İsmail Hakkı (Kastamonu), Yüzbaşı Şükrü Efendi bini Mahmud (Kerkük), Kıdemli Yüzbaşı Ali Tevfik Efendi bini Cemal (Dersaadet), Binbaşı Ali Remzi Efendi bini Süleyman (Şehremini), Mülazımıevvel Mehmed Efendi bini Abdülvahid (Alaçam), Mülazımıevvel Emin Efendi bini Ahmed (Dersaadet), Zabitvekili Ömer Efendi bini Bekir (Elmalı), Mülazımıevvel Şevket Efendi bini Osman (Samsun), Mülazımısani Tevfik Efendi bini Mustafa (Harput), Mülazımıevvel İsmail Hakkı Efendi bini Mehmed (Samsun), Yüzbaşı Cevdet Efendi bini Hamid (Amasya), Binbaşı Mehmed Zeki Efendi bini Sabri (Şehremini), Mülazımıevvel Hayreddin Efendi bini Hidayet (Dersaadet), Mülazımıevvel İhsan Fethi Efendi bini Ömer (Amasya), Mülazımıevvel Alâeddin bini Murad (Bursa), Binbaşı Süleyman Efendi bini Mehmed (Filibe), Yüzbaşı İsmail Hakkı Efendi bini Mustafa (Dersaadet), Yüzbaşı Fahri Efendi bini Rifat (Araç), Mülazımısani Halim Efendi bini Yusuf (Dersaadet), Mülazımısani Fahri Efendi bini Hayri (Malatya), Mülazımıevvel İbrahim Hakkı Efendi bini Ahmed (Hanya), Mülazımısani Şevket Efendi bini Rüşdü (Dersaadet), Mülazımısani Ahmed Azmi Efendi bini Hacı Halil (Urfa), Yüzbaşı Mehmed Zübeyir Efendi bini Resul (Van), Yüzbaşı Mehmed Emin Efendi bini Ahmed (Edirne), Binbaşı Tahsin Efendi bini Mustafa (Dersaadet), Mülazımıevvel Mehmed Behcet Efendi bini İbrahim Hakkı (Karaferya), Mülazımıevvel Şahab Efendi bini Salih (Trabzon), Alay Müftüsü Ahmed Hulûsi Efendi bini Bekir (Nevşehir), Binbaşı Refik Efendi bini Hüseyin (Van), Yüzbaşı Reşid Fehmi Efendi bini Mehmed Rıza (Süleymaniye), Kaymakam İbrahim Emin Bey bini Hüsnü (Rumelifeneri), Binbaşı Rasim Efendi bini Müstafa (Edirne), Yüzbaşı Rifat Efendi bini Yunus (Filibe), Mülazımıevvel Mehmed Sâim Efendi bini Mustafa Bedreddin (Ortabahçe), Mülazımıevvel Hülûsi Efendi bini Mustafa (Manastır), Yüzbaşı Mehmed Asım Efendi bini Tevfik (Üsküb), Yüzbaşı Faik Efendi bini Sırrı (Sivas), Binbaşı Ahmed Hilmi Efendi bini Nasrullah (İnebolu), Yüzbaşı İsmail Hakkı Efendi bini Hasan (Dersaadet), Kaymakam Refi Bey bini Raşid (Anadoluhisarı), Binbaşı Ahmed Turan Bey bini Mehmed Emin (Sivas), Yüzbaşı Mehmed Tevfik Efendi bini Hüseyin (Bitlis), Mülazımıevvel Vamık Bozkurt bini Ağâh (Dersaadet), Binbaşı Abdullah Şakir Bey bini Ali (Nişantaşı), Yüzbaşı Talât Efendi bini Murtaza (Edirne), Yüzbaşı Ali Efendi bini Mehmed (Gelibolu), Yüzbaşı Ali Rıza Efendi bini İbrahim (Erzincan), Binbaşı Rifat Bey, Yüzbaşı Ahmed Bey, Yüzbaşı Ziya Bey, Binbaşı Veli Necati Efendi bini Mehmet (Kastamonu), Mülazımısani Umran Efendi bini Mustafa (Bingazi), Mülazımısani Kemal Efendi bini Bekir Sıdkı (Karahisar), Mülazımısani Ali Efendi bini Osman (Sandıklı), Mülazımıevvel Şerif Zeki Efendi bini Hüsnü (Çal), Yüzbaşı İsmail Efendi bini Mehmed (Uşak), Mülazımıevvel Yakup Cevdet Efendi bini Mehmed (Konya), Mülazımıevvel İdris Efendi bini Mehmed (Muğla), Mülazımısani Hüseyin Hilmi Efendi bini Mustafa (Burdur), Mülazımısani İsmail Hakkı Efendi bini Mehmed Şükrü (Erzincan), Yüzbaşı Fehmi Efendi bini Ziya (İzmit), Yüzbaşı Ahmed Ziya Efendi bini Muhiddin (Tarsus), Mülazımıevvel Süleyman Efendi (Burdur), Yüzbaşı Nâdir Efendi bini Tahsin (İsparta), Mülazımısani Hasan Basri Efendi bini Hacı Mustafa (Konya), Kaymakam Sabit Bey bini Ali (Çarşamba), Yüzbaşı Müfahham Efendi.

Reis [İkinci Reis Vekili Musa Kâzım Efendi]: Efendim; dört yüz kırk altı zatın takdirname ile taltifini kabul edenler... (Oybirliğiyle sesleri) lütfen ellerini kaldırsın... Oybirliğiyle kabul edilmiştir efendim."

Bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, c.23, Devre 1, TBMM Matbaası, Ankara, 1960, s.336, 362-363, 427-432. Zabıtta 446 değil, 540 isim bulunmaktadır. (Y.N.)

KARDİNAL GASPARİ'YE*

(27 EYLÜL 1922)

Telgrafnamenizi aldım, teşekkür ederim. Kan dökmeye nihayet verilmesi için sizinle hemfikir olarak bu felaketleri ne ordunun, ne ahalinin doğurmadığına sizi temin edebilirim. Yunan ordusunun iadeye mecbur olduğu havalide bulunan bütün şehirlerimiz ve kasabalarımız yanmış ve ahali her türlü tecavüzlere maruz kalmıştır. Aynı tecavüzler şu anda yeni bir şiddetle Trakya'da yapılmaktadır. Bu insani hissi bugünkü ahvali doğuranlar nezdinde uyandırmanızı sizden rica ederim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Gazi Mustafa Kemal

* *Vakit*, 7 Ekim 1922, No: 1730, s.2. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Tamim ve Telgrafları V*, Hazırlayanlar: Sadi Borak-Dr. Ufkan Kocatürk, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1972, s.138. *Vakit*'teki eski yazı metin Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.
Metin, *Vakit*'te şu açıklamayla yayımlanmış:

"Papa namına Kardinal Gaspari, Mustafa Kemal Paşa'ya 22 Eylül tarihinde aşağıdaki telgrafı çekmiştir:

"' Açık bir barış yapılması için temmeniler arz eden 11. Pius, dökülen kanların nihayet bulması için ordulara ve ahaliye şiddetli emirler verilmesini sizden insaniyet namına rica eder.'"

"Mustafa Kemal Paşa, Kardinal Gaspari'ye 27 Eylül tarihinde aşağıdaki cevabı göndermiştir:" (Y.N.)

İNGİLİZ AMİRALİ NICHOLSON'A*

(28 EYLÜL 1922)

İzmir, 28 Eylül 1922

Sayın Amiral,

27 Eylül tarihli mektubunuza karşılık olarak, ilişikteki telgrafı[1] ekselans General Harington'a lütfen iletmenizi dilerim.

Yüksek saygılarımın kabulünü rica ederim..

Mustafa Kemal

* D.B.A. (Dışişleri Bakanlığı Arşivi) - S. Türk. Harici. K. 34/2'den aktaran: Bilâl N. Şimşir, *Atatürk İle Yazışmalar I (1920-1923)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s.314. Fransızca metin Bertan Onaran tarafından Türkçeye çevrilmiştir.
Belge, kaynakta "Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa'dan İzmir'de İngiliz Amirali Nicholson'a" başlığıyla yayımlanmış. (Y.N.)

1 Sözü edilen telgraf sonraki sayfadadır. (Y.N.)

GENERAL HARINGTON'A*

(28 EYLÜL 1922)

General Cenapları,

27 Eylül 338 [1922] tarihli telgrafnamenizi almakla şerefyabım. Trakya'da işlenmekte olan facialar ve mezalimden dolayı ne derece üzüldüğümüzü kolaylıkla tasavvur edebilirsiniz. Askeri vaziyet üzerinde tesirli olan Yunan donanmasının İstanbul'dan uzaklaştırıldığı keyfiyetine gelince, bunun bir daha dönmesine müsade edilmeyeceğine dair bir delil arzu etmekteyiz.

Ümit etmek isterim ki, işgal kuvvetleri tarafından İstanbul ahalisine tatbik edilmekte olan fevkalade baskı tedbirlerini ve Anadolu limanlarına seyrüsefer etmek hususundaki yasakları lağvedeceksiniz. İstanbul'da tatbiki tasavvur ve Çanakkale'de tatbik edilen tahribata gelince; emlaki tahrip etmek gayri meşru bir harekettir.

Bizim olurumuz olmaksızın verilen bir tarafı tutar şekildeki kararlara rağmen, silahlar ile mühimmat dahi, meşru surette bize aittir.

Yeni yanlış anlamalardan kaçınmak maksadıyla, yeni tedbirlerden olmak üzere, bulundukları yerlerde beklemeleri ve herhangi bir hadiseye meydan vermekten kaçınmaları için Çanakkale cephesindeki kuvvetlerimizin kumandanlığına emir verdim. Fransızlar ile İtalyanlar gibi, sizin dahi Asya sahilinde bulunan kıtalarınızı geri çekmeye hazır olduğunuz takdirde, Boğazlar sahilinde bulunan kıtalarımıza, yavaş yavaş geri çekilmeleri ve yalnız mülki idare ile polis teşkilatını tanzim etmekle yetinmeleri hususunda emir vermeye hazırım.

Büyük Millet Meclisi ile doğrudan doğruya temasta bulunmak üzere Ankara'ya dönüyor isem de, sizinle görüşmek şerefine nail olmak üzere ilk fırsattan istifade edeceğim.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* *Vakit*, 1 Ekim 1922, No: 1724, s.1; *Tevhidi Efkâr*, 1 Ekim 1922; *İkdam*, 1 Ekim 1922, No: 9173, s.1. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.463-464. Aynı belgenin Fransızcası ve tercümesi için bkz. D.B.A. (Dışişleri Bakanlığı Arşivi) - S. Türk. Harici. K. 34/2'den aktaran: Bilâl N. Şimşir, *Atatürk İle Yazışmalar I (1920-1923)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s.315-317. *Vakit*, *Tevhidi Efkâr* ve *İkdam*'daki eski yazı metinler Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur. Fransızca metin ise Bertan Onaran tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

TUĞAMİRAL DUMESNIL'E*

(28 EYLÜL 1922)

Sayın Tuğamiral,

Bana göndermek lütfunda bulunduğunuz 27 Eylül 1922 günlü mektuba karşılık olarak aynı konuda General Harington'dan da bir telgraf aldığımı bildirmekle şerefyabım ve kendisine verdiğim karşılığın bir örneğini, Fransa hükümetinin bilgisi için, ilişikte takdim ederim.

Cumhuriyet hükümetinin bizim meşru haklarımızı desteklemek arzusunda olduğuna hiç şüphemiz yoktur. Ancak, sağlam haberlerden anlaşılmaktadır ki, İngiliz hükümetinin girişimleri sonucu biz Trakya'ya yönelik askeri harekâtımızı durduğumuz günlerde, o bölgenin İslam ahalisi her çeşit zulme uğramakta, mağlup düşman ordusu kalıntıları yeni kumandanlar yönetiminde teşkilatlanarak ve yeni askere alınanlarla takviye edilerek aynı bölgede çetin bir savunma hazırlamaktadır. Ve Midilli adasında toplanmış önemli sayıda Yunan askeri de Yunanistan'a geçerek aynı şekilde Trakya'nın savunmasını istemektedir. Fransız ve İtalyan askerlerinin çekilmelerinden bu yana İngilizlerin Anadolu kıyılarındaki istihkâmları ve askeri hazırlıkları, askeri bakımdan bir köprübaşı özelliği göstermektedir. Yunan kuvvetlerinin bu köprübaşından yararlanmaları mümkündür. Yunan savaş gemilerinin ve uçaklarının son günlerdeki davranışları ve İngilizlerin İstanbul'da olağanüstü tedbirler almaları, bizim bu düşüncemizde ne kadar haklı olduğumuzu gösterir. Askeri harekâtımızı durdurmamızın doğuracağı terslikleri Fransa hükümetinin içten dostluğu ile yatıştırabileceğimizi kuvvetle umarak, General Harington'a verdiğim cevaba aşağıdaki beyanatı ekleyebilirim:

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce tanınmadığı için sınırlarını da zaten bilmediğim bölgenin gerçek tarafsızlığını göstermek için, Fransız ve İtalyan askerlerinin yaptıkları gibi, Çanakkale'deki İngiliz askerlerinin de her türlü askeri tedbiri alarak Anadolu kıyılarını terk etmeleri şartıyla ileri hatta bulunan süvarimizin makul bir çizgiye kadar geri çekilmesi teklifinize razı olabilirim. İngiliz askerlerinin geri çekilmesiyle tarafsız olduğu iddia edilen bölgenin tarafsızlığının çiğnenmesine son verilmesi imkânı bulunamaz ise, o zaman, Fransız hükümetine saygımızdan ötürü, Türk kuvvetleri, şimdi bulundukları yerlerde kalmaları, İngiliz kuvvetleriyle temas etmemeleri ve hiçbir olaya meydan vermemeleri için emir almış bulunmaktadırlar. Şunu eklemem gerekir ki, bu emir, yakında Mudanya'da başlayacak askeri müzakerelere kadar geçerli kalacaktır.

* D.B.A. (Dışişleri Bakanlığı Arşivi) S. Türk. Harici. K. 34/2'den Fransızca metniyle birlikte aktaran. Bilâl N. Şimşir, *Atatürk İle Yazışmalar I (1920-1923)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s.320-324. Fransızca metin Bertan Onaran tarafından Türkçeye çevrilmiştir. (Y.N.)

Bununla birlikte, General Harington'a verilen cevapta da parmak basıldığı gibi, her türlü kışkırtıcı hareketten ve davranıştan kaçınmalarının İngiliz askerlerine tavsiye edilmesi yerinde olur.

Derin saygılarımın kabulünü rica ederim. Sayın Tuğamiral.

Mustafa Kemal

FRANSA VEKİLLER REİSİ VE PARİS KONFERANSI REİSİ POINCARÈ'YE*

(29 EYLÜL 1922)

Fransa Vekiller Reisi ve Paris Konferansı Reisi Mösyö Puankare'ye[1]

İtilaf devletleri[2] tarafından Türkiya Büyük Millet Meclisi hükümetine verilmiş olan 23 Eylül 1922 tarihli notaya hükümetim tarafından cevap verileceği tabiidir.

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele*, c.II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987, s.102-103, Vesika: 52. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*. Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.464-465. *Trakya'da Millî Mücadele*'deki eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.
Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*'ta, Poincarè'ye verilen cevap hakkında şunları kaydetmektedir: "Biz Franklin Bouillon'la görüşürken, 23 Eylül 1922 tarihli İtilaf Devletleri Hariciye Nazırları imzasıyla bir nota geldi. Bu nota, esaslı olarak iki meseleyi kapsıyordu. Biri, askeri harekâtın durdurulması; diğeri konferansa, barışa ait idi. ... 29 Eylül 1922 tarihinde, bu notaya verdiğim kısa bir cevapta, Mudanya Konferansı'nı kabul ettiğimi bildirdim. Fakat, Meriç nehrine kadar, Trakya'nın derhal bize iadesini talep ettim. 3 Teşrinievvel'de [3 Ekim'de] toplanması münasip olacağını söylediğim Mudanya Konferansı'na Başkumandanlık namına fevkalade salahiyete sahip olmak üzere Batı Cephesi Orduları Kumandanı İsmet Paşa'yı delege tayin ettiğimi tebliğ ettim. Bu notaya hükümetçe de 4 Teşrinievvel 1922 [4 Ekim 1922] tarihli tafsilatlı bir cevap verildi." Gazi Mustafa Kemal Tarafından, *Nutuk*, c.2, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, s.177-178; Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.2, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1973, s.678-679.
Belgenin ilk üç paragrafı, *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda, 7 Ekim 1922 günü zabıtlarının sonunda, "Zabıtta okunmayan, fakat dosyada bulunan bir vesika" başlığıyla yer almıştır. Bkz. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s.907.
Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey, 4 Ekim 1922'de yapılan Meclis gizli oturumunda, "... bir an evvel Mudanya Konferansı'nı toplamak, davet etmek icap etti. Başkumandanlık ordunun harekâtının durdurulması emrini vermekle beraber, İzmir'de İcra Vekilleri Riyaseti'ne gönderdiği bir tezkere ile hükümetçe bu konuda yapılması icap eden şeyin yapılmasına lüzum gösterdi" dedikten sonra, 29 Eylül tarihli bu yazının kendi imzasıyla "doğrudan doğruya, yani Mösyö Franklen Buyün vesatetiyle, doğrudan doğruya Mösyö Puankare'ye" çekilen telgraf olduğunu, aynı telgrafın suretinin İstanbul'da Hamit Bey vasıtasıyla diğer hükümetlere tebliğ edildiğini söylüyor. Bkz. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.3, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s.862.
Tevfik Bıyıklıoğlu, belgeye, "Mudanya'da bir mütareke konferansının toplanması için Paris Konferansı Reisi Mösyö Puankare'ye Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın telgrafı. (Telgraf, Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa tarafından yazılmıştır. Üzerinde Atatürk'ün düzeltmeleri vardır)" açıklamasıyla yer vermiş. Belgenin üzerinde tarih ve imza bulunmuyor; aynı kaynaktan aktaran *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*'te "1 Ekim 1922" tarihiyle yer almış.
Bıyıklıoğlu, yukardaki belge hakkında, aynı kitabın birinci cildinde ise şöyle diyor: "İtilaf devletlerinin 23 Eylül 1922 tarihli notalarına, Franklin Bouillon'un izahatından sonra, Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey imzasıyla, 29 Eylül 1922'de, metni aşağıda takdim edilen ilk cevap verilmiştir. Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa (İnönü) tarafından kaleme alınmış olan bu cevabın..." Bu açıklamanın ardından belgenin üstü çizilmemiş olan ilk kısmına yer veren Bıyıklıoğlu, üstü çizilmiş olan kısma yer vermeden önce ise şu açıklamayı yapmış: "Bu müsveddenin altına, yukardaki notanın devamı olmak üzere, aşağıdaki hususlar da yazılmış, fakat, sonradan bu noktaların önceden bildirilmesine lüzum görülmemiş ve yalnız İsmet Paşa'nın malumat almış olması kâfi görülmüştür." Bkz. Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele*, c.I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987, s.439-440. (*Trakya'da Millî Mücadele* kitabının yazarı Tevfik Bıyıklıoğlu, Batı Cephesi Kumandanlığı Harekât Şubesi Müdürü Kaymakam Tevfik Bey'dir ve Mudanya Konferansı'na katılan Türk heyetinde de görev almıştır.)
Trakya'da Millî Mücadele'yi kaynak gösteren *Türk İstiklâl Harbi II nci Cilt Batı Cephesi 6. Kısım 4. Kitap*'ta da "İsmet Paşa tarafından kaleme alınan ve Hariciye Vekili tarafından imzalanarak F. Bouillon aracılığı ile Poincare'ye gönderilen 29 Eylül tarihli nota" açıklaması yapılmış. (Y.N.)

1 Poincarè. (Y.N.)

2 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "Üç devleti müttefike". (Y.N.)

Türkiya Orduları Başkumandanı[1] nezdine geçenlerde gelmiş olan Mösyö Franklen Buyyon'un[2] İtilaf devletleri namına verdiği teminata[3] ve adilane bir barışın süratle tesisi için derhal müzakerelere başlanacağına itimat ederek İstanbul ve Çanakkale üzerinde ve Yunan orduları arkasından aralıksız devam eden askeri harekâtımızın derhal durdurulmasına emir verilmiştir. Mösyö Franklen Buyyon'un verdiği teminat Türkiya haklarının temini için İtilaf devletlerinin ve tahsisen Fransa'nın mütehassis olduğu[4] adaletkârane hissiyatı açıklamış ve anlatmıştır. Ancak Trakya'nın Yunan ordusunun ve hükümetinin idaresi[5] altında bir gün fazla hayatının devamı her türlü tehlikeye ve Türkiya halkınca tasvir olunamaz ıstıraba sebep olduğundan, Edirne dahil olduğu halde Meriç batısına kadar Trakya'nın derhal tahliyesiyle Büyük Millet Meclisi hükümetine teslimini acilen tatbik etmek icap etmektedir.

İşbu acil hususları kararlaştırmak[6] üzere Mudanya'da Müttefiklerin generalleriyle bir konferans yapılması İtilaf devletlerinin arzu ve tekliflerine uygun düştüğünden, konferansın 3 Teşrinievvel sene 338'de [3 Ekim 1922] Mudanya'da toplanması teklif olunur. Mudanya Konferansı'na tarafımızdan Batı Cephesi Orduları Kumandanı İsmet Paşa bizzat memur edilmiştir. Belirtilen gün münasip görüldüğü taktirde konferansa memur olacak generallerin tayinini ve bildirilmesini rica ederim.[7]

Mudanya Konferansı'nda söz konusu olacak hususlar aşağıdaki hatları kapsayacaktır:

1. Edirne ve Meriç dahil olmak üzere Yunan ordusunun ve Yunan idaresinin Trakya'dan ihracı.

2. Trakya'nın Türkiya Büyük Millet Meclisi hükümetine yirmi gün zarfında tamamen teslim edilmiş bulunmasının tatbik ve tanzimi.

3. Şimdilik Trakya'ya Türk ordularının geçmemesi kabul olunduğundan, Trakya'daki Türk idaresinin Yunan vesaire tecavüzlerinden muhafazası için tedbirler alınması.

4. Türkiya orduları harekâtının durduğu hatların tayini ve harekâtın durdurulması esnasında hiçbir tarzda mıntıkada tahkimat yapılmaması ve Türk ve Müslüman ahali üzerinde bir taraftan harp ve baskı tedbirleri tatbik olunmaması eski tekliflerimizin[8] Mösyö Franklen Buyyon vasıtasıyla İtilaf devletlerinin de gözlemledikleri acil askeri tedbirler arasında olduğuna kani olduğumdan, kabul olunduğu halde acele cevap verilmesi, yüksek ihtiramlarımızın kabulünü rica ederim.

1 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "Başkumandanlığı". (Y.N.)
2 Franklin Bouillon. (Y.N.)
3 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "... M. Franklen Buyyon'un Paris Konferansında toplanmış olan devletler murahhaslariyle mutabık kalarak verdiği teminata". (Y.N.)
4 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "M. Franklen Buyyon'un verdiği teminat Türkiye haklarının temini için itilâf devletlerinin mütehassis oldukları". (Y.N.)
5 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "Yunan ordusunun işgali ve Hükümetin idaresi altında". (Y.N.)
6 "Kararlaştırmak" sözcüğünün aslı olan "takarrür ettirmek" sözcükleri yerine, *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "takdir ettirmek". (Y.N.)
7 Belgenin bundan sonraki kısmının üzeri çizilmiş. Çizilmiş olan kısım *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda yer almamış. (Y.N.)
8 Aslı "teklifatı salifemizin". (Y.N.)

'Fransa Vekiller Reisi ve Paris Konferans Reisi Mösyö Puankare'ye' başlıklı belge.

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ RİYASETİ'NE*

(29 EYLÜL 1922)

İzmir
29.9.38 [1922]

İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti Celilesine

Türkiya Büyük Millet Meclisi hükümetine tebliğ edilmek üzere Hâmid Bey vasıtasıyla *namı âciziye de Müttefik devletlerin Paris'te son konferansları kararlarını ihtiva* eden gönderilen notayı takdim ediyorum. Bir taraftan İtilaf devletlerinin Yakındoğu barışı hakkındaki emelleri ve tasavvurları hakkında malumat ve teminat vermek üzere adı geçen devletler namına nezdime gelmiş olan Monsieur Franklen Buyon[1] vasıtasıyla barışın hızlandırılması için Fransa Vekilleri Reisi Monsieur Poankare'ye[2] hitaben ateşkes teklifine karşı vermiş olduğum cevabın[3] bir sureti ekte takdim edilmiştir. Bunun hükümetçe de icap edenlere ulaştırılması rica olunur, Efendim.

Başkumandan
M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 10156'da bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 *Franklin Bouillon.* (Y.N.)

2 Poincarè. (Y.N.)

3 Cevap için bkz. elinizdeki cilttc s.350-352. (Y.N.)

MİRLİVA REFET PAŞA'YA*

(29 EYLÜL 1922)[1]

Mirliva Refet Paşa Hazretleri'ne

Trakya'da mühim bir vazife için buraya teşrifinizi rica etmiş isem de, acilen bu gece Ankara'ya hareket lüzumu hasıl olduğundan, sizinle buna dair burada görüşmek mümkün olamamıştır. Üstlenmenizi rica eylediğim vazife için Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretleri zatı devletlerine izahat vereceklerdir. Adı geçen ile birlikte Mudanya'ya hareketinizi ve oraya birkaç gün sonra dönmek niyetinde olduğumdan, görüşmek üzere varışımı beklemenizi temenni ederim, Efendim.

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-9, D: 18, F: 129'da bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.
Mustafa Kemal Atatürk, bu konuda *Nutuk*'ta şunu kaydetmektedir:

> "Refet Paşa, İzmir'e gelmişti. Fakat tam benim Ankara'ya döndüğüm geceye tesadüf ettiği için kendisiyle orada mülakat olunamadı.
> "Refet Paşa'nın vazifelendirilmesi, daha sonra Ankara'dan Bursa'ya seyahatim esnasında oldu."

Bkz. Gazi Mustafa Kemal Tarafından, *Nutuk*, c.II, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, s.179; Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.II, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1973, s.680-681. (Y.N.)

1 Belgede tarih bulunamamaktadır. Ancak metinde geçen "bu gece Ankara'ya hareket lüzumu hasıl olduğundan" ifadesinden, 29 Eylül 1922 günü yazıldığı anlaşılmaktadır. Mustafa Kemal Paşa, beraberinde Rauf, Yusuf Kemal ve Fethi Beylerle birlikte 29/30 Eylül 1922 gece yarısı İzmir'den Ankara'ya trenle hareket etmiştir. Bkz. Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü IV*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996, s.719. (Y.N.)

VAKİT GAZETESİ BAŞYAZARINA DEMEÇ*

(29 EYLÜL 1922)[1]

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri İzmir'den ayrılmazdan evvel başyazarımız kendilerini ziyaretle İstanbul ahalisine kendilerinden ne gibi bir haber götüreceğini sormuştur. Başkumandan Paşa Hazretleri şu sözleri söylemişlerdir:

İstanbul'a benden çok çok selam... Yakında birbirimizi kucaklarız. Milli emeller dahilinde barış elde edilecektir. Elde edilmesi yakındır. Her şeyde orduyu kullanmaya lüzum yoktur. Artık bütün cihan bizimle beraberdir. İnsanlık bizimle beraberdir. İngiliz milletinin aklıselimi bizim tarafımızdadır. Hatta şimdiye kadar yanlış yola gitmiş olan bazı Batı ricali bile nihayet hakikati görmüşler, bizimle beraber olmuşlardır.

* *Vakit*, 4 Ekim 1922, No: 1727, s.2. Eski yazı metin Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Kaynakta, Mustafa Kemal Paşa'nın "İzmir'den ayrılmazdan evvel" yukarıdaki sözleri söylediği kaydedilmektedir. Mustafa Kemal Paşa, 29/30 Eylül 1922 gecesi İzmir'den Ankara'ya hareket ettiğine göre, bu demeci 29 Eylül 1922 tarihli olmalıdır. Bkz. Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü IV*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996, s.719. (Y.N.)

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ RAUF BEY'E VERİLEN FOTOĞRAFIN ÜZERİNE YAZILAN YAZI*

(EYLÜL 1922)[1]

Benim çok muhterem kardeşim ve Türkiye'yi kurtarmakta hakiki muin ve müzahir[2] kardeşim Rauf'a.

M. Kemal

* *Yakın Tarihimiz*, c.3, 22 Kasım 1962, sayı 39, s.404.

1 Fotoğrafın üzerine tarih konulmamış. Kaynakta, "Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa, büyük zaferin kazanılışı üzerine, İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Bey'e bizzat yazıp imzaladığı bu fotoğrafın üzerine şunları yazmıştır:" açıklaması yapılmış. (Y.N.)

2 Muin: Yardımcı. Müzahir: Yardım eden, arka çıkan. (Y.N.)

BATI CEPHESİ KUMANDANI İSMET PAŞA'YA*

(2 EKİM 1922)[1]

Makine başında.
Şifre-Tel

Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa Hazretleri'ne

C. 2.10.1922 şifreyedir.[2]
Henüz bir cevap alınmadı. Hamid Bey'den sorduruyorum.

Başkumandan
Mustafa Kemal

Yarın Konferans'a gelip gelmeyeceklerini şimdi Hamid Bey'den sorup, cevap vermesini Dışişleri Bakanı'na söyledim.

* Dr. Cengiz Kürşat. "Mudanya Konferansı ve Mudanya Mütarekesi Belgeleri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Mayıs 2000, sayı 40, s.44.
Belge, kaynakta, yukarıdaki şekliyle yer almaktadır. (Y.N.)

1 Kaynakta belgenin tarihi bulunmamaktadır. Ancak Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'nın 2 Ekim 1922 tarihli telgrafına cevaben yazıldığından, bu telgraf da aynı tarihli olmalıdır. (Y.N.)

2 İsmet Paşa'nın 2 Ekim 1922 tarihli şifre telgrafı şudur:

"Gayet aceledir.
Şifre telgraf
1/851

Bursa
2.10.338 [1922]
Saat 6.30

Başkumandanlığa

Bugün 2 Teşrinievvel 38 [2 Ekim 1922] akşamı Bursa'ya geldik. Mudanya'ya devam edeceğiz. 3 Teşrinievvel 38 [3 Ekim 1922] günü Konferans'a iştirak edip etmeyecekleri hakkında İtilaf'tan malumat alındıysa, bildirilmesi istirham olunur.

Batı Cephesi Kumandanı
İsmet"

Bkz. aynı yerde. (Y.N.)

BATI CEPHESİ KUMANDANI İSMET PAŞA'YA*

(2 EKİM 1922)[1]

Makine başında.
Şifre-Tel

Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa Hazretleri'ne

Hamid'in yarın Mudanya'da sizinle buluşacağını İstanbul telgraf merkezi haber vermiştir.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Dr. Cengiz Kürşat. "Mudanya Konferansı ve Mudanya Mütarekesi Belgeleri". *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Mayıs 2000, sayı: 40, s.44.
Belge, kaynakta, yukarıdaki şekliyle yer almaktadır. (Y.N.)

1 Kaynakta belgenin tarihi bulunmamaktadır. Ancak Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'nın 2 Ekim 1922 tarihli telgrafına cevaben yazılan önceki telgrafla aynı tarihli olmalıdır. (Y.N.)

ŞİMENDİFERCİLERE TEŞEKKÜR*

(3 EKİM 1922)[1]

Şimendifercilere Teşekkür

Başkumandan'ımız bu fedakâr memurlarımızın hizmetini takdir ediyor ve yüceltiyorlar.

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Ankara İşletme Müfettişliği'ne şu telgrafı göndermişlerdir:

Zaferin elde edilmesinde pek kıymetli yardımları geçen şimendifer memurları ve müstahdemlerinin hakkımda gösterdikleri hissiyattan dolayı teşekkürlerimin bildirilmesini rica ederim.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* *Hâkimiyeti Milliye*, 3 Ekim 1922, Numara: 624, s.3. Ayrıca bkz. Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri*, Kaynak Yayınları, İstanbul, Şubat 1997, s.365. *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı metin Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 *Hâkimiyeti Milliye*'de telgrafın tarihi belirtilmemektedir. *Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri*'nde 2 Ekim 1922 tarihine konulmuş. 3 Ekim 1922, telgrafın *Hâkimiyeti Milliye*'de yayımlandığı tarihtir. (Y.N.)

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE KONUŞMA
SON HARBİN TAFSİLATI HAKKINDA*
(4 EKİM 1922)

Reis: Efendim, Başkumandan Paşa Hazretleri son muzafferiyetler hakkında beyanatta bulunacaklardır. Söz Paşa Hazretleri'nindir.

Umumi ve sürekli alkışlar arasında kürsüye gelen;

Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri: Arkadaşlar, kalbimde derin bir hasret doğurmuş olan ayrılıktan sonra tekrar size kavuştuğumdan dolayı pek mesudum. *(Şükran arz ederiz sesleri.)* Cenabı Hakk'a hamt eylerim ki: Ordularımızın silahlarına emanet ettiğiniz aziz ve mübarek maksat, arzu ettiğiniz üzere, emniyet ve itimadınızın mahalline sarf edilmiş olduğunu gösteren mesut bir neticeye ulaştı.

En karanlık ve en bedbaht günlerimizde Meclis'imizin sarp ve yalçın bir kaya gibi azim ve imanı talihin bu parlak gelişmesine erişmek için, lazım gelen imkânı daima saklı tuttu. Milli meselelerde şaşmaz bir aklıselim ile daima doğruyu ve daima iyiyi keşfeden ve seçen Meclis'imizin bu neticelere ermekten dolayı duyduğu saadet kadar hak kazanılmış ne tasavvur olunabilir? Milletin mukadderatını doğrudan doğruya üstlenerek yeis yerine ümit, perişanlık yerine intizam, tereddüt yerine azim ve iman koyan ve yokluktan koskoca bir varlık çıkaran Meclis'imizin civanmert ve kahraman ordularının başında bir asker sadakat ve itaatiyle emirlerinizi yerine getirmiş olduğundan[1] dolayı, bir insan kalbinin nadiren duyabileceği bir memnuniyet içindeyim. *(Şiddetli ve sürekli alkışlar.)* Kalbim bu sevinçle dolu olarak, pek aziz ve muhterem arkadaşlarımı, bütün dünyaya karşı temsil eyledikleri hürriyet ve bağımsızlık fikrinin zaferinden dolayı tebrik ediyorum. *(Sürekli alkışlar.)*

Arkadaşlar; tebrik etmek saadetine mazhar olduğum bu zafer, kolayca izah edilemez. Bunu anlamak, bugün değil, belki yarın tarih sayfalarında enine boyuna incelendikten sonra mümkün olacaktır. Fakat hissediyorum ki, benim ağzımdan buna dair bazı sözler işitmek istiyorsunuz. *(Hay hay sesleri.)* Bu arzularınızı tatmin etmek için, mühim bazı başlıklar ve mühim bazı hatlar üzerinde maruzatta bulunacağım. *(Teşekkür ederiz sesleri.)*

* *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, 1338-1340, Türkiye Büyük Millet Meclisi Matbaası, Ankara, c.23, s.359-375'teki eski yazı zabıt Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur. Ayrıca bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.23, TBMM Matbaası, Ankara, 1960, s.264-277.
Mustafa Kemal Paşa bu konuşmayı, Büyük Millet Meclisi'nin 4 Ekim 1922 günü öğleden sonra saat 1.50'de açılan ve riyasetini Reisisani Adnan Beyefendi'nin yaptığı 112. toplantı 1. celsesinde yapmıştır. Konuşma *Tevhidi Efkâr* gazetesinde de dizi olarak yayımlanmıştır. Bkz. *Tevhidi Efkâr*, 8, 9, 10 ve 11 Ekim 1922. *Tevhidi Efkâr*'daki eski yazı metin Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur. (Y.N.)

1 "... olduğumdan" olmalı. (Y.N.)

Arkadaşlar, geçen sene Ağustos'un –hatıramda aldanmıyorsam– beşinci günü bu kürsüden beni Başkumandan tayin etmiş olduğunuz zaman teşekkür arz ederken demiştim ki:

Memleketimizi çiğnemek üzere, memleketimize giren Yunan ordusunu mukaddes ocağımızda[1] boğacağız.[2]

Bu sözümde hata etmemiş olduğumu hadiseler ispat etti zannederim. Hakikaten Yunan ordusu mukaddes ocağımızda tamamen boğulmuştur arkadaşlar. *(Alkışlar.)*

Arkadaşlar, o gün bu kürsüyü terk ettikten sonra Sakarya gerilerine kadar gelmiş olan ordumuza ulaşmıştım. Hepinizin hatırındadır ki, yirmi bir gün ve yirmi bir gece devam eden Sakarya Meydan Muharebesi'nin son günlerinde ordumuz düşmanın sol kanadına karşı taarruza geçti ve bunun neticesi olmak üzere çok kuvvetli ve çok mücehhez olan Yunan ordusu mağluben ricata mecbur oldu ve ondan sonra tekrar bu kürsüye geldim. Dedim ki:

Kararımız en son düşman neferini vatanımızdan kovuncaya kadar, taarruza devam etmektir, düşmanı takip etmek ve ona baskı yapmaktır. Bu sözümü harfiyen takip ve tatbik etmiş olduğumu vakalar ispat ettiği gibi, şimdi vuku bulacak olan maruzatımla da izah etmiş olacağım.

Hakikaten o gün için, düşman ordusunu takip etmek hususunda verilen karar, bu zamana kadar saklı kalmıştır.[3] Fakat arkadaşlar; şunu itiraf etmek mecburiyetindeyiz ki, ordumuzun o günkü hali, vaziyeti, şartları ve vasıtaları hemen uzun mesafeler üzerinde seri harekât icrasına müsait bulunmuyordu. Bu sebeple lazım gelen noksanları gidermek, hazırlıkları tamamlamak için bir zaman sarf edilecekti. Ve bu zaman da tabiatıyla sarf edildi.

Fakat kati hakikat olarak herkesin bilmesi lazımdır ki, bu senenin ortalarında ordumuz düşman ordusunu mağlup etmek ve hezimete uğratmak için lazım gelen kuvvet ve kudreti kazanmış bulunuyordu. Fakat bütün milletimizin ve onun hakiki temsilcilerinden meydana gelen Meclis'imizin şiarı, kan dökmeden milli maksatlarımızın elde edilmesine yönelik olduğunu pek güzel anlıyordum; dolayısıyla efendiler; askeri kuvvetlerimizi kullanmadan evvel kan dökmeye sebebiyet vermeksizin, meseleyi barışla halletmek için teşebbüs almak da ayrıca bir vazife idi. Bu vazifeyi yapmak için her türlü tedbirlere girişildi. Bütün siyasi teşebbüsler icra edildi. Bu cümleden olmak üzere, en kıymetli arkadaşlarımızdan iyi incelemesine ve bakışının isabetine fevkalade emniyet ve itimat ettiğimiz mühim hükümet ricalimizden Fethi Beyefendi Hazretleri'ni Londra'ya kadar göndermiş idik. Adı geçen, gerek Londra'da ve gerek diğer büyük devletlerin payitahtlarında bütün siyasi rical ile görüşmek ve müzakerelere girişmek ve barışın tesisi için, her şeyi yapmak için, tam salahiyete sahip bulunuyordu.

Fakat efendiler, Fethi Bey'in Londra'daki kabul sureti ve bilhassa o günlerde Mösyö Loyd Corc'un[4] parlamento kürsüsünden verdiği nutuk gösteriyordu ki, bütün

1 Aslı "harimi ismetimizde". (Y.N.)

2 Mustafa Kemal Paşa'nın 5 Ağustos 1921 tarihli "Orduya ve Millete Beyanname"sinde yer alan bu sözcükler için bkz. *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.11, Kaynak Yayınları, İstanbul, Eylül 2003, s.287. Ayrıca bkz. "18 Numaralı Not Defteri", elinizdeki ciltte, s.22. (Y.N.)

3 Aslı "mahfuz kalmıştır." (Y.N.)

4 Lloyd George. (Y.N.)

bu teşebbüslerimiz makûs bir mahiyette görülmüştür. Hakikaten insani hissiyatımızın icapları olarak yapmış olduğumuz bu teşebbüse İngiliz hükümetinin vermiş olduğu mana, barışçı teşebbüslerimizin bizim zayıflığımızla yorumlanmasından ibaret idi. Zannettiler ki, ordumuz zayıftır. Zannettiler ki, ordumuz taarruz ve takip etmek değil, yerinden kıpırdayamayacak bir halde bulunuyor. Zannettiler ki, Meclis'imiz ve hükümetimiz zayıftır ve ümitsizdir. Şüphe yok, bütün bu noktalarda en büyük hataya sapmış oluyorlardı, en derin gaflet içerisinde bulunuyorlardı ve belki bazı vaziyetler ve bazı manzaralar düşmanlarımıza bu ümidi vermiş olabilirdi.

Fakat ben düşmanlarımızın bu suretle aldanmış olduğundan ümitsizliğe kapılmış değildim. Arzu etmiş olsaydım o anda bu zehabı düzeltirdim. Fakat efendiler, bu zehabın düzeltilmesi keyfiyetini sözle değil, fiilen yapmayı tercih ettim. Dolayısıyla Fethi Beyefendi kati kanaatini hükümete bir raporla bildirdi ve dedi ki, "Milli maksadımızın elde edilmesi, ancak askeri faaliyet ile mümkün olabilecektir. Başka incelemeye, başka yoruma mahal yoktur."

Bittabi Fethi Beyefendi'nin bu sözüne ve bu kanaatine iştirak etmek lazım geliyordu. Aynı zamanda Avrupa'da bulunan bütün temsilcilerimizden ve diğer siyasi memurlarımızdan da gelen raporların muhteviyatı Fethi Beyefendi'nin sözünü, kanaatini teyit ve takviye ediyordu. Artık anlamıştık ki, askeri harekât bir zaruret haline geldi. Bunun üzerine Başkumandanlık, barışçı ve siyasi teşebbüsler icabı olarak, fiile koymayı erteleğiği taarruz kararını fiilen tatbik mevkiine koymaya ve taarruzu icraya karar verdi. Ordumuzun kabiliyet ve kudreti hakkında ve hazırlığı derecesine dair emniyetimiz berkemal idi. Fakat bir defa daha Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Paşa Hazretleri[1] cepheye gitti. Ben de cepheye gittim. Ve baştan nihayete kadar ordumuzu tekrar gözden geçirdik. Düşman mevzileri, düşman ordusu incelendi. Bu son teftişimizin neticesi de mevcut olan kanaat ve imanımızı takviye etti. Ve o zaman kati olarak taarruz hazırlığı için emir verdim.

Efendiler, taarruzumuz, öteden beri Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Paşa Hazretleri'nin pek derin ilme ve vukufa ve pek derin tecrübelerin feyzine dayanarak hazırladığı plan dahilinde vuku bulacaktı. Bu plan, düşman ordusunu kaçırmak için değil, fakat tutup boğmak esasını ihtiva eden bir plandı. Bu plan dahilinde hazırlık emri verdikten sonra, bittabi maksadımızı gizlemekte fayda görüyorduk. Onun için evvela Erkânıharbiyei Umumiye Reisi ve sonra Başkumandan tekrar Ankara'ya döndü. Ankara'ya dönüşünde Heyeti Vekile'deki muhterem arkadaşlarımla beraber vaziyeti bir defa daha değerlendirdik. Genel vaziyeti, bilhassa siyasi vaziyeti tahlil eyledik ve gördüm ki, bu arkadaşlar da bütün kalpleriyle, bütün kanaatleriyle Başkumandanlığın kararını tasvip ve takviye ediyorlar. Bilhassa Maliye Vekili Beyefendi'nin göstermiş olduğu kolaylık, Başkumandanlığın icraatında ayrıca bir kuvvet teşkil etmiştir. Bundan dolayı kendilerine bu kürsüden teşekkür etmeyi ayrıca bir vecibe sayarım. *(Biz de iştirak ederiz, sesleri.)* Heyeti Vekile arkadaşlarımızın da oyları alındıktan sonra, tekrar ortadan kayboldum.[2] Konya üzerinden Batı Cephesi Karargâhı'nın bulunduğu Akşehir'e gittim. Son incelemelerimde artık düşmanı mağlup etmek için her

1 Fevzi (Çakmak) Paşa. (Y.N.)
2 Aslı, "tekrar buradan gaybubet ettim." (Y.N.)

şey hazır olmuştu ve ara vermeden düşmanın İzmir'e kadar takibi için icap eden tekmil tedbirler alınmıştı. Bunun üzerine 26 Ağustos'ta taarruz için emrettim.

26 Ağustos günü cereyan eden taarruz harekâtını kolayca kavramak için, arzu ederseniz, o tarihteki düşman ordusunun bulunduğu vaziyeti birkaç kelime ile ifade edeyim. Dört ila beş fırkadan ibaret olan Yunan kuvveti Afyon Karahisarı'nda bulunuyordu. Afyon Karahisarı doğusunda ve güneyinde olmak üzere yaklaşık 90-100 kilometrelik bir hat üzerinde tahkimat yapılmıştı. Fakat bu tahkimat, efendiler, alelade değildi. Yunanlılar bir sene durmadan askerleri ve ahaliyi istihdam etmek suretiyle çalışmışlar ve fennin bütün vasıtalarını orada tatbik etmişlerdi. Dediğim hat, birçok kuvvetli dayanak noktalarını ve derinliğine tahkimatı, müdafaa hatlarını ihtiva ediyordu. Yani bu mevzi tam manasıyla, son zamanın bir kalesi olarak adlandırılabilecek bir halde idi. Bundan başka düşmanın üç fırkadan meydana gelen bir kuvveti de Eskişehir'de ve Seyitgazi'de bulunuyordu. Eskişehir ve Seyitgazi'nin kuzeyi, doğusu ve güneyi de tıpkı Afyon Karahisar'da olduğu gibi, aynı vesaitle, aynı teçhizatla müstahkem, müccehhez bir hale getirilmiş bulunuyordu. Bu iki grubun arasında da şimendiferle ve yaya olarak sürat ve kolaylıkla her tarafa gidebilecek halde Döğer'de de düşmanın üç fırkadan meydana gelen bir kuvveti vardı. Kısaca düşman, asıl ordusunun kanatlarını iki kaleye dayamış, orta yerinde kuvvetli bir ihtiyat grubuna sahip, bir manzume halinde idi. Bu manzumenin uzak kanatlarına da bakmak istersek, Gemlik ve İznik gölü civarında da düşmanın iki fırkaya yakın bir kuvveti vardı. Eğer güneye bakacak olursak, Afyon Karahisar'dan sonra bütün Menderes boyunca denize kadar düşmanın ikinci fırkasını da ihtiva etmek üzere, birçok bağımsız piyade alayları ve süvarileri mevcuttu.

Biliyorsunuz ki, efendiler; Batı Cephesi denildiği zaman, orada bizim iki ordumuz vardı. Orada bizim daha diğer kuvvetlerimiz de vardı. Dolayısıyla 1. Ordu, Afyon Karahisarı'nın doğusunda Akarçay'dan batıya doğru Dumlupınar arasında bulunan düşman mevzileri karşısında toplanacaktı. Bu ordu bittabi takviye edilmişti ve takviye edilmiş olan bu ordumuz düşmanı mağlup ederek, kuzeye atmak vazifesini aldı.

2. Ordu'muz, bu Akarçay'dan kuzeye doğru Porsuk vardır, biliyorsunuz, işte onun daha kuzeyinde Sakarya kısmı vardır, oraya kadar olan cephede düşmana taarruz edecekti. Düşmanın Eskişehir'de bulunan üç fırkası, Döğer'de bulunan üç fırkası ve Afyon Karahisar'ın doğusunda bulunan iki fırkası ki, toplam sekiz fırkayı kendi karşısında tespit edecekti. Kocaeli bölgesinde bulunan kuvvetlerimiz dahi karşısında bulunan düşman kuvvetlerine taarruz edecek ve kuvvetlerin güneye inmesine engel olacaktı. Menderes havalisinde biri süvari fırkası olmak üzere, kuvvetlerimiz vardı. Bunlar da güneyden kuzeye doğru önündeki düşmana taarruz edecek ve o kuvvetlerin katî netice yerine gelmesine mâni olacak ve aynı zamanda düşmanın İzmir'le olan ulaşım hatlarını kesecekti.

İşte bu esas noktalar üzerine bütün tedbirler ve tertibat yapılmış ve hazırlık tamamlanmış olduğu halde 26 Ağustos günü taarruz başlamıştır.

Bu harekâtı yakından sevk ve idare etmek bittabi talep edildiğinden ve gerekli görüldüğünden, Başkumandanlık, Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti ve Batı Cephesi Kumandanlığı 26 Ağustos günü fecirle beraber, 1. Ordu'nun gözetleme noktası olan Kocatepe'de hazır idiler. Kocatepe, bilenlerce malumdur ki, ve harita üzerinde değer-

lendirenlerce anlaşılabilir ki, düşmanın güney cephesine ve güney cephesindeki mühim noktalara o kadar yakındır ki, bu mevzileri incelemek ve harekâtı sevk ve idare eylemek için, hatta dürbün kullanmaya bile hacet yoktur.

1. Ordu Akarçay'dan Dumlupınar'a kadar olan bütün düşman mevzilerine taarruz edecekti. Süvari Kolordu'muz bu taarruz grubunun sol kanadında bulunduğu yarıktan içeri girecek ve düşman ordusunun arkasında faaliyet icra edecekti.

Gerçi ordularla bütün cephe üzerinde taarruz olunacaktı. Fakat ilk anda şu mühim noktalar düşünüldü: Afyon Karahisarı'nın batısında Kalecik Sivrisi vardır ve onun kuzeyinde 1310 rakımlı "Erkmen tepesi" vardır. Bu mevziler gayet mühimdir ve ondan başka bütün mevzilerin kilidi mesabesinde olan ikinci mühim mevki daha vardı ki, ona "Tınas tepe"[1] namı veriliyor; bu, Kalecik Sivrisi'nin takriben 12 kilometre kadar batısındadır ve bu silsilenin en mühim bir noktasıdır. Burasını düşürmek istiyorduk. Bir de bu iki grubun arasında bir tepe vardır ki, "Belen tepe" deniliyor. Afyon Karahisar güneyindeki düşmanın asıl mevzii başlıca bu noktalara dayanıyordu. Dolayısıyla bütün topçularımız ve ağır topçularımız bu üç noktayı ateş altına alabilecek mevzilere konmuştur.

Arkadaşlar! Topçularımız o mevzilere gece geldiler ve karanlık içinde mevzi aldılar ve fecirle beraber bütün dünyanın gözleri açıldığı zaman, ateşe başladılar. *(Maşallah sesleri.)* Büyük takdirler ve hürmetle buradan zikretmek isterim ki, topçularımızın o gün göstermiş olduğu maharet ve vukuf, bütün dünya topçuları için misal olacak mahiyette idi. *(Sürekli alkışlar.)* Askerlik hayatımda bu kadar mükemmel bir topçu ve bu kadar mükemmel idare edilmiş bir topçu ateşi nadiren gördüm. Topçularımız saat dört buçukta atışa başladılar; bilirsiniz ki, topçulukta evvela ateş tanzim etmek için atış yapılır. Yarım saat zarfında bütün bu cephe üstünde atış tanzim edilmiş ve saat 5'te, yani yarım saat sonra, bu saydığım noktalar üzerine şiddetle tesir atışına başlanmıştır. Bu mevziler, çok ve çok müstahkemdi. Bu mevzilerin müdafaa kıymetini en son inceleyen bir İngiliz erkânıharbinin verdiği raporda, eğer Türkler, bu mevzileri dört beş ayda işgal ederlerse, bir günde düşürdüklerini iddia edebilirler. Fakat Türkler, bu mevzileri düşürmek için, üç dört ay değil, bir gün de değil, kendisine yalnız bir saat kâfi gelmişti. *(Şiddetli alkışlar.)*

Refik Bey (Konya): İngiliz kibrini de beraber düşürdü Paşa Hazretleri.

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri (Devamla): Saat 6'da Tınastepe'ye hücum vaziyetinde, hücum mesafesine yaklaşmış bulunan piyadelerimiz, önündeki tel örgüleri kesmeye ve bertaraf etmeye lüzum görmeyerek, ayağını kaldırdı ve tel örgüsünden bacağını aşırarak atladı ve orada bulunan Yunan neferlerini süngüleri ile tamamen tepeledikten sonra, Tınastepe'yi işgal etti. *(Uzun alkışlar; yaşasın Türkler, sesleri.)* Ve ben bu manzarayı seyrederken, bir soruya cevap vermeyi hatırladım. Bu tel örgüleri nasıl geçebilirsiniz? diyorlardı. Oradakilerine dedim ki, işte böyle ayağını kaldırır ve geçerler. Bunu müteakip efendiler, saat dokuzda "Belentepe" düştü ve onu müteakip Kalecik Sivrisi düştü. Fakat bunun daha kuzeyinde 1310 rakımlı "Erkmen" tepesi hâlâ mukavemet ediyordu. Bunun sebebini izah edeyim:

1 Tınaztepe. (Y.N.)

Biz, ağır topçularımızı mevzilere getirebilmek için yollar yapmaya mecbur olmuştuk. Bu mıntıkayı bilenlerce malumdur ki, burası tekerlekli vasıtaların hareketine müsait olmayan bir yerdir, yol yoktur. Dolayısıyla, ondan daha ilerisine yol yapabilmek için, mutlaka düşmanla çarpışmak lazım geliyordu. Son 1310 rakımlı tepe topçu ateşimizin tesirinden uzak idi. Orada taarruzlarımız tekerlek geçmediği için yalnız dağ toplarıyla himaye edilmek mecburiyetinde idi. Onun için, mukavemet edildi. Bu nokta, o kadar çok mühimdir ki, düşman, bütün kuvvetiyle ve bütün vasıtalarıyla orasını elde tutmaya çalışıyordu. Tınastepe mühim mevziinin batısında taarruz eden kıtalarımız da, bazı mühim noktalara, mühim mevzilere dahil olmuşlardı.

Bu taarruz günü en sol kanatta bir fırkamız –57. Fırka– taarruzlarını yöneltirken, kuvvetlerini biraz yekdiğerinden uzakça bulundurmuş idi. Bu itibarla düşman üzerinde tesirli bir baskı yapamıyordu. O fırkanın kumandanı Reşad Bey namında bir zat idi. Bu zatı çok eskiden tanıyorum. Muş'ta beraber muharebe yaptık, Suriye'de çok muharebeler yaptık. Çok kıymetli bir askerdi. Şahsen bana çok muhabbet ve emniyeti vardı. Telefonla sordum: Niçin hedefinize varmadınız? dedim. Cevaben dedi ki: yarım saat sonra bu hedeflere varacağız. Halbuki, ne yazık ki, yarım saatte bu hedefler elde edilememişti. Tekrar sorduğum zaman, telefonda Reşad Bey'in son bir vedanamesini okudular. Orada diyor ki. "Yarım saat zarfında size o mevzileri almak için söz verdiğim halde, sözümü yapamamış olduğumdan dolayı, yaşayamam."

Bu misali, Reşad Bey'in o hareketini takdir etmek için söylemiyorum. Tabii öyle bir muamele ve öyle bir hareket bizce kabul edilemez.

Yalnız ordumuzda subayların, kumandanların kendilerine verilen vazifeyi yapmakta gösterdiği fedakârlığı[1] ve namus hissini söylemek isterim.

Yahya Galib Bey (Kırşehir): Türklüğünü göstermiş, Allah rahmet eylesin.

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri (Devamla): Hakikaten ordumuzdaki subaylar ve yüksek kumanda heyeti yekdiğerine karşı böyle muhabbetle, hürmetle, emniyetle, itimatla bağlıdır ve üstten aldıkları emri bir namus kabul ederek, yerine getirirler.

Yahya Galib Bey (Kırşehir): Hiç şüphemiz yoktur.

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri (Devamla): Efendiler! Düşman yakın takviye kıtalarını birincı hatta ithal etti ve Balmahmud üzerinden ve Afyon'dan dahi birtakım takviye kıtaları getirtti ve ayrıca otomobillerle çekilen toplar getirdi ve bizim elimize geçen noktaları tekrar geri almak için, karşı taarruza geçti. Bu Tınaztepe'nin batısında elde edilmiş olan mevziler hemen tümüyle düşman tarafından geri alındı ve Tınastepe üzerine yönelttiği taarruzlar, başlangıçta askerlerimizin çok fazla mukavemeti ve bilhassa "Belentepe"ye giren kuvvetlerimizin yandan, piyade ve topçu ateşleri sayesinde bir an için durdurulabildi. Fakat düşman tekrar takviye kıtaları aldı. Akşamüzeri bu Tınastepe tümüyle düşman eline geçti ve 1310 rakımlı tepe sebat etti. Aynı zamanda düşman Kaleciksivrisi ile Akarçay arasında Afyon güneyinde, bir

1 Aslı "tehalükü". (Y.N.)

karşı taarruz hazırlığına kalkıştı zannedilebilir. Hakikaten orada birtakım kuvvetler topladı ve bütün bu cephe üzerinde, Işıklar genel istikametinde, gayet yoğun bir topçu hazırlığına başladı. Düşmanın böyle bir hareketi çok makul ve çok muhtemel idi. O kadar muhtemel idi ki, biz bu harekâta başlamadan evvel düşmanın bizim üzerimizde tesirli bir hareketi olmak üzere, bunu kabul etmiştik.

Hakikaten düşman, böyle Karahisar'dan Akşehir genel istikametine yapılan bir taarruzda muvaffak olduğu takdirde asıl kuvvetlerimiz bahda kalmış ve diğer kuvvetlerden ayrılmış olabilirdi. Düşmanın bu kadar çok ehemmiyetli olan teşebbüsünü daha evvelden düşünmüş olduğumuzdan, muvaffakiyetsizlikle neticelendirmek için, lazım gelen her türlü tedbirler de alınmıştı.

Onun için bu düşman teşebbüsü bizi ürkütmedi. Bununla beraber bu yön üzerine ve bütün cepheler üzerine yönelen askerlerimizin şiddetli ve kahramanca taarruzları, düşmanı bu harekete girişmekten men etti, düşman böyle bir şey yapmaya cesaret edemedi.

Tınastepe'de düşman tamamen hâkim olduktan sonra, orada bulunan kuvvetlerimizden bir alay –ki, ismini hürmetle ve takdirle yâd etmek istiyorum, 57. Alay'dır– düşmana ateş kullanmaya lüzum görmeksizin süngüsünü taktı; düşman cephesine girdi. Bunun neticesi olarak, gece Tınastepe, çok derin ve muhkem bulunan Tınastepe baştan nihayetine kadar tekrar elimize geçti. *(Alkışlar.)* 26 Ağustos akşamına kadar bu cephe üzerinde cereyan eden vakalar bundan ibarettir. Yani, Akarçay'dan Tınastepe'ye kadar uzayan mevziler üzerinde Kalecik Sivrisi, Belentepe ve Tınastepe elimize geçmişti.

Oradan sonraki mevzilere kuvvetlerimiz dahil olamamışlardı. Bunun batısında faaliyet icra edecek olan süvari kolordumuz, malumu âliniz Afyon'un batısında Çayhisar vardır, Çayhisar'a kadar geldi. Daha ileri çok kuvvet geçirmek için, henüz zaman kendisine pek müsaade etmiyordu. Fakat süvari kıtalarımızın burada görülmesi derhal düşmanın nazarı dikkatini çekti ve düşman buna karşı Ayvalı-Kırka hattının kuzeyinden güneyine doğru, batıya dönük bir cephe almaya mecbur oldu. Harita üzerinde vaziyet değerlendirildiği zaman kolayca görülür ki, bu vaziyet düşman kuşatmasının başlangıcıdır. Düşman doğuya ve güneye dönük olduğu gibi, İzmir'e karşı, batıya da bir cephe almaya mecbur edilmişti. Bu vaziyetle düşman kendi kendini bir kale içerisine koymuştur.

Diğer cephelerde, Afyon'un doğusundaki düşman mevzilerine kuvvetlerimiz taarruz etmiştir ve orada bulunan düşman kuvvetlerini güneye gelip yardım etmekten men etmeye muvaffak olmuştur. Onun daha kuzeyinde düşman için, fevkalade ehemmiyet taşıyan Kazuçuran namında kuvvetli bir müstahkem mevzi vardı. Oraya bizim bir fırkamız taarruz etti ve orasını aldı. Fakat düşman bu noktaya çok ehemmiyet verdiğinden, kıtalarını tekrar takviye etti. Karşı taarruz yaptı ve bizim fırkayı oradan attı. Fakat aynı fırka tekrar şiddetle taarruz ederek aynı mevzii bir daha zapt etti. Bunun daha kuzeyinde hareket eden bir süvari fırkamız vardı; bu da "Döğer" genel istikametinde yürüdü. Her önüne tesadüf ettiği düşmana taarruz etti ve bu sayede düşmanın "Döğer" civarında bulunan üç fırkalı ihtiyat kuvveti yerinden kıpırdayamadı. *(Bravo sesleri.)* Bunun daha kuzeyinde Seyyitgazi'ye yakın, "Hüsrev Paşa" bölgesi vardır. O bölgede bulunan düşman kuvvetlerine taarruz eden kıtalarımız, aynı zamanda Eskişehir Doğu

Cephesi'ne taarruz eden kıtalarımız düşmanın üç fırkasını tespite muvaffak olmuştur ve bu taarruz eden kuvvetlerimiz oradaki düşmana göre dörtte bir nispetinde idi.

Kocaeli Grubu'nda da taarruz başladı. Kıtalarımız, verilen vazifeyi muvaffakiyetle yerine getiriyorlardı. Menderes havalisindeki bütün kıtalar dahi verilen vazifeyi muvaffakiyetle yapıyorlardı. Orada bir süvari fırkamız Uşak'ın batısına kadar ilerleyerek düşman ulaşım hatlarını kesmeye başlıyordu. Dolayısıyla 26 Ağustos akşamı vaziyet bu idi. Eğer incelenecek olursa bu netice memnuniyet vericidir ve hakikaten Başkumandanlık'ça memnuniyet verici görüldü. Çünkü kuzeyde ve Menderes'te düşman kuvvetlerini tam tasavvur ettiğimiz gibi, bulunduğu yerlerde tespit ettik ve sonra Afyon Karahisar batısındaki çok müstahkem bir hattında en mühim dayanak noktalarından üç yer elimize geçti.

27 Ağustos için yapılacak yeni bir şey yoktu. Kıtalar evvelce almış oldukları hedeflere bir an evvel varmak için, taarruzlarına devam edecekti. Nitekim öyle oldu. 27 Ağustos sabahı 1310 rakımlı tepeye karşı doğrudan doğruya 4. Kolordu Kumandanı Kemaleddin Paşa'nın hazır bulunduğu gayet ustaca bir taarruz tertip olundu ve bunun neticesi olmak üzere, 1310 rakımlı "Erkmen" Tepesi düşmandan alındı ve buradaki düşman mağlup ve perişan bir surette kuzeye ve kuzeybatıya doğru atıldı. Bu suretle Kalecik Sivrisi'nden Tınastepe'ye kadar 12 kilometrelik bir gedik açılmış bulunuyordu.

Düşman cephesi burada yarılmıştır. Bunu mütcakip, bu gedikten geçerek, düşmanı bırakmamak ve tekrar taarruz etmek üzere, hareket olundu. Aynı zamanda diğer düşman mevzilerine karşı da yöneltilmiş olan taarruzlar yenilendi ve bu netice ile artık düşman tarafında müstahkem hatlarının emniyetle muhafaza edilememesi vaziyeti hasıl olmuştur. Hakikaten biraz sonra yekdiğerini müteakip Tınastepe'nin batısında bulunan mevziler dahi birer birer düşmeye başlamıştı ve Kaleciksivrisi cephesi dahi düştü. Gerek bu vaziyetten, gerek Afyon Karahisar'ın doğusuna yöneltilen taarruzların tesirinden orada bulunan düşman fırkaları dahi mevzilerini terk ederek, batıya ve kuzeybatıya doğru çekilmeye mecbur olmuşlardı. 27 Ağustos günü öğleden sonra, saat beşte 8. Fırka'mız muzafferen Afyon Karahisar'ına girdi. Burada 20-22 kadar muhtelif cins top alınmıştır. Karahisar'da da belki, henüz kati hesabı bitmemiş olan mühimmat, silah ve diğer malzeme ganimet alınmıştır. Yalnız düşman Karahisar'da ve ondan sonra her yerde yaptığı gibi derhal şehri ateşledi. Kıtalarımızın süratle yetişmesi sayesinde yangının genişlemesine meydan verilmedi ve yanan yerler de bastırıldı. Bugün düşmanın mühim kuvvetleri müstahkem mevkiden atıldı ve artık açık sahra muharebesine mecbur edildi.

27 Ağustos akşamı vaziyeti şöyle değerlendirdik: Düşmanın henüz Eskişehir grubu yerinde idi ve Döğer'deki ihtiyat fırkaları henüz tamamen kullanılmamıştı. Diğer cephedeki düşmanın kuvvetleri tamamen duruyordu. O halde burada mağlup ettiğimiz düşmanın kuvveti dört ila beş fırkadan ibaret idi. Dolayısıyla düşman tekrar sol kanadını Eskişehir'e dayandırarak; onun güneyinde Döğer ve daha güneye ininiz, Resulbaba sırtları vardır. Oradan batıya gidiniz, burada Dumlupınar mevzileri var; daha sonra Toklusivrisi mevzileri vardır ki, düşman bu hat üzerinde çekilen kuvvetleriyle tekrar müdafaa edebildi. Zaten bu mevzilerde daha evvel inşa edilmiş ve hazırlanmış ve tel örgülerle takviye olunmuş hemen hemen Afyon doğusunda ve güneyindeki tahkimata benzer kuvvetli tahkimat vardı. Onun için en makul ve muhtemel olan hareket, düşman için, bu idi.

Dolayısıyla, düşmanı bu mevzide dahi mağlup etmek için güneyde bulunan 1. Ordu düşmanı sol kanadıyla kavrayarak, İzmir'e gitmekten men edecek surette taarruza devam edecekti. 2. Ordu doğudan düşmanı kavrayarak, kuzeye, Kütahya üzerine gitmesine engel olacak surette taarruz edecekti. Artık ileriye geçmiş olan süvari kolordumuz da düşman kuvvetinin tamamen arkasında faaliyet icra edecekti. O gece düşündüklerimizi ertesi günü inayeti Hak'la ve tamamen düşündüğümüz gibi, noktası noktasına tatbik etmek müyesser oldu. *(Bravo sesleri.)*

1. Ordu kıtaları kuzeye hareketinde, düşmana birçok yerlerde tesadüf etti ve her tesadüf ettiği yerlerde, çok kanlı muharebeler devam etti. Mesela Balmahmud kuzeydoğusunda Köprülü vardır; bir fırkamız düşmanın orada bir fırkasını yakaladı. Gayet seri bir hareket neticesinde, düşman fırkası mağlup edilerek, bütün silahlarını ve otomobillerle çekilen üç ağır topunu terke mecbur edildi ve perişan bir surette Cankuyu istikametinde firar etti. Ondan sonra, Balmahmud İstasyonunda yine bir fırkamız düşmanın bir fırkasını yakaladı, muharebe ile mağlup etti, kuzeye attı; ondan sonra, Oğlanmezarı, Başkilise, Kumarıçiftliği, Akçeşehir, Bakırcık, Tazılar güneybatısı ve Toklusivrisi'nde düşmanla temas hasıl oldu ve buralarda, ciddi ve mühim muharebeler oldu ve fakat bazı düşman fırkalarının mukavemetine rağmen, nihayet mağlup edilerek, kuzeye atıldı. Yalnız Toklusivrisi'nde bulunan düşman mukavemet ve sebat edebiliyordu.

2. Ordu dahi verilen cephede batıya yürüyüşüne devam ediyor ve muharebeye temas arıyordu.

Bütün bu muharebeler olurken, süvarilerimiz tamamen düşman kıtalarının gerilerinde olmak üzere, hareket ediyordu. Mesela Olucak'ta ve Başkilise'de bazen piyade gibi ateş muharebesi yaptı ve fakat çoğunlukla kılıncını çekti ve dörtnal düşman safları içerisine girdi. Arkadaşlar, süvarilerimizin burada gösterdiği kahramanlık tasavvurun üzerindedir ve tasvir edilemez. *(Şiddetli alkışlar.)* Henüz muharebeye girmemiş taze düşman fırkalarını görür görmez süvarilerimiz tahammül edemiyorlardı, bunları durdurmaya imkân yoktu ve derhal kılıncı çekiyor ve düşmanın içerisine dalıyorlardı *(sürekli alkışlar)* ve bir fırkanın içerisine girdikten sonra, ikinci bir düşman fırkası çıkıyor, onun da içine atılıyorlardı *(alkışlar)* ve hakikaten bu kahramanlık sayesinde batıya çekilmek isteyen düşman kıtaları durmaya ve vaziyet almaya mecbur edildi ve o esnada bir taraftan piyadelerimiz ve topçularımız yetişti ve düşmanı tekrar muharebeye mecbur ettik. 28 Ağustos günü bu dediğim muhtelif muharebelerle geçti.

Bunun neticesinde, yani 28 akşamı biz vaziyeti şöyle değerlendirdik: Artık düşmanın bu pek müsait olan mevzide müdafaadan ziyade, arka yollardan saparak, Dumlupınar mevziine gitmesi veyahut oradan Uşak mevzilerini tutmak istemesi lazım gelir. Arkadaşlar! Burada düşmanın 4., 5., 9., 12., 13., 1., 7. fırkaları vardı; yani toplam yedi fırkası vardı.

Bu meydan muharebesi esnasında, yalnız 1. ve 7. fırkaları mağlup bir halde, Dumlupınar batısına geçebilmişlerdir. Diğer beş fırkası bu dediğim çerçevenin içerisinde kaldı. Dumlupınar'a geçen bu iki fırka, henüz düşmanın batıda taze bir halde bulunan 2. Fırka'sı ile birleşti ve bir fırka oldu.[1]

1 Üç fırkanın birleşmesinden bir kolordu meydana geliyor. Ancak, *Zabıt Ceridesi*'nde, yukardaki gibi yazıyor. (Y.N.)

Dolayısıyla, artık yapılacak şey, düşman ana kuvvetlerini İzmir'e çekilmekten, kuzeye ve hiçbir yere gitmekten men etmek lazımdı. Bunun için, verilen emre göre, 1. Ordu artık tekmil kıtalarıyla batıya yönelecek, düşmandan evvel Dumlupınar mevzilerini tutacak ve batıya çekilmek isteyen düşmana taarruz edecek idi. 2. Ordu keza, kuzeyden aynı düşmana taarruz etmek üzere, ilerleyecek ve süvari fırkaları Muraddağı ile Kütahya, Kediz[1] şosesi mıntıkasında toplanacak, düşmanın kuzeybatıya çekilmesine mâni olmak vazifesine devam edecekti. Diğer istikametinde faaliyet icra etmekte olan süvari fırkamızı söylemiştim. O da Altıntaş'a getirildi. Diğer cephelerde Eskişehir'de ve diğer yerlerde bütün kıtalar verilen vazifenin yapılmasına devam edeceklerdi. Yani taarruzlarına devam ederek düşman tespit edilecekti.

29 Ağustos'ta 1. Ordu, Ulucak, Hamurköy, Çalköyü, Aslıhanlar üzerinden Dumlupınar'a gitmek isteyen beş düşman fırkasına temas etti ve güneyden taarruza başladı. Dumlupınar doğusunda Kızılcaköy'den Muraddağları üzerinde, Hasandede istikametine giden fırkamız da düşmanın Aslıhanlar'a gelmiş olan iki fırkasına tesadüf etti ve derhal bu iki fırkaya taarruz etti. Bunun üzerine düşmanın Dumlupınar yolu kapatılmış oldu. 2. Ordu da artık muharebe temasına gelmişti. Ağustos'un 29. günü bu harekâta devam ile geçti.

30 Ağustos'ta vaziyet şöyle idi: Artık düşmanın beş fırkası Dumlupınar'a gitmekten men edilmişti. Kütahya istikametinden kuzeye gitmekten de men edilmişti. Yalnız kendisi için bir kurtuluş noktası kalmış idi ki, o da, Muraddağı kuzeyindeki Kızıltaşderesi idi. Bu dere ve bu derenin içi sarp patikalara sahip bulunuyordu. Yani hareket müşküldü ve bunun da karşısında süvari kolordumuz bulunuyordu. Dolayısıyla düşmanın beş fırkası artık tamamen kuşatılmıştı.

Ağustos'un 30. günü bu kuşatma hareketini kati bir semere ile tamamlamış olmak için, muharebeleri yakından izlemek ve sevk ve idare etmek uygun görüldü. Bunun üzerine Erkânıharbiyei Umumiye Reisi'miz Paşa Hazretleri bizzat kuzeye, 2. Ordu tarafına ve Süvari Kolordusu nezdine gitti. Ben de aynı zamanda güneyde 1. Ordu nezdine gittim. 1. Ordu Karargâhı'nda vaziyeti icap edenlere izah ettim ve tekmil, bütün kıtaları seri bir taarruza teşvik ettim ve oradan da 4. Kolordu Kumandanı'nın yanına gittim. Vaziyet o kadar cazip idi ki, daha ileriye kadar gitmekten kendimi alamadım. Çalköyü yakınında bir yere gittim. Burası düşmanın mevzi almak üzere bulunduğu bir yerdi. Oradan gözlemime göre, Uşak'a dönen düşman kuvvetleri doğrudan doğruya Yunan Başkumandanı Tirikops'in[2] emri altında olarak, Çalköy batısında Aydemir, Adatepe, Ağaçköy mevkilerinin teşkil ettiği bir daire halinde idi ve arkasını da Kızıltaş deresine vermişti. 1. Ordu kıtaları da, bu daireyi doğudan ve güneyden sarmış bulunuyordu. 2. Ordu, kuzeyden, Çalköyü, Kırkpınar ve onun daha batısından sarmış bulunuyordu ve süvarilerimize dahi oradan bu kuşatma hareketini vücuda getirmiş olan kıtalarla beraber sıkıştırma hareketi emrolundu ve artık hiçbir şeyden çekinmeye lüzum kalmamıştı. Tekmil topçuların mümkün olduğu kadar yakından ve hatta açık mevziden ateş etmelerini emrettim. Ve hakikaten öğleden sonra bu düşman ateşten bir daire içine alınmıştı ve gözlerimle görüyordum ki, düşman,

1 Gediz olmalı. (Y.N.)
2 Trikopis. (Y.N.)

şaşkınlık alametleri gösteriyordu. Kuzeye, doğuya, batıya, güneye başvuruyorlardı. Her taraf ateşle kapanmıştı, aynı zamanda piyadelerimiz ateşten vazgeçerek, süngülerini taktılar ve bir an evvel düşman mevziine girmek için saldırdılar. *(Alkışlar.)*

Bu son vaziyetten iki buçuk saat sonra süngülerimiz düşman göğsüne girmiş ve mesele halledilmiş bulunuyordu. Aynı zamanda gece oluyordu ve sanki gecenin karanlığı pek feci olan bu manzarayı cihanın gözlerinden saklamak için koşuyordu... *(Gülüşmeler ve alkışlar.)* Hakikaten arkadaşlar! Bu harp cephesini ertesi günü gezdiğim zaman üzülmekten kendimi alamadım. Bir asker için ve herhangi bir asker için, bu vaziyet üzüntü vericidir. Fakat Allah'ın bunlara bunu mukadder etmiş olmasına göre, burada bu vaziyete girenler asker değildir. Bunlar her halde caniler ve katillerdir. *(Yaşa sesleri, alkışlar.)*

Artık düşmanın beş fırkası, tabii pek çok kayıplara uğradıktan sonra kalanı teslimiyet arzına başladı. Bu teslim alma muamelesi birkaç gün devam etti ve sonunda şuraya buraya başvurup kurtulmak imkânını bulamayan Başkumandan Tirikopis de kılıç artıkları ile teslim olacak adam arıyordu. Tesadüfen oralarda bir istihkâm mülazımımız[1] vardı. Ona haber göndermiş, Mülazım Efendi buyursun demiş ve derhal atına binmiş, birkaç neferle beraber, dereye inmiş, orada harp safi nizamında bekleyen ordu artığını görmüştür. Bunlar, derhal generalleri ve subayları ve askerleri ile beraber, bu subayımızı selamladılar ve teslimiyet arz eylediler. *(Alkışlar.)*

Tunalı Hilmi Bey (Bolu): İlahi bir komedya.

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri (Devamla): Arkadaşlar; bu muharebe, bu son safha cereyan ederken, kuzeyden Eskişehir, Seyitgazi tarafından bir düşman fırkasının güneye doğru gelmekte olduğunu gördük. Bu vaziyet o kadar heyecan verici ve müthiş idi ki, bu fırkanın görülmesi bizi biraz heveslendirdi ve mutlaka gelmesini temenni ettik. Ancak, bu fırka vaziyeti anlamış olacak ki, cepheyi değiştirdi, ortadan kayboldu. Sonra anladık ki, bu fırka Kütahya istikametine gitmişti; fakat sonra da anladık ki, oradan da Gediz istikametine yönelmiş. Çünkü, her tarafta askerlerimize tesadüf eylemiştir, askerlerimizin taarruzuna maruz kalmıştır. Biraz orada ve biraz burada mağlup olduktan sonra Gediz istikametine geldi ve kıtalarımız tarafından yakalanarak, bertaraf edildi. *(Gülüşmeler.)* Bu fırka, düşmanın 15. Fırka'sıydı. 30 Ağustos günü Toklu Sivrisi'nde bulunan düşman, oraya taarruz eden kıtalar tarafından atılmış, Toklu Sivrisi ve onun civarında ve batısındaki mevziler elimize geçmişti. Fakat demin izah ettiğim gibi, düşmanın o civarda bulunan 2. Fırka'sı, batıya çekilebilen 1. ve 7. fırkalarla da birleşerek tekrar karşı taarruza geçmiştir. Orada zayıf bulduğu kıtamızı biraz da geri sürmüştü. Fakat buradaki kıtalarımız takviye edilerek, ertesi gün bu üç düşman fırkası tekrar mağlup edildi ve Uşak istikametine atıldı. Eskişehir'de bazı ricat alametleri görünmeye başladı.

Dolayısıyla, Ağustos'un 31 sabahı vaziyet şöyle değerlendirildi: Düşmanın burada beş fırkası imha veya esir edildiği gibi, düşmanın mağlup üç fırkası İzmir genel istikametinde ricat ediyor. Eskişehir'deki düşman grubu, bir fırkası ayrılmış olduğu halde, ri-

1 Teğmen. (Y.N.)

cat alametlerini gösteriyordu. Dolayısıyla, meydan muharebesi son bulmuştu. Hakikaten 26 Ağustos sabahı başlayan ve beş gün beş gece devam eden Afyon Karahisar-Dumlupınar Meydan Muharebesi son bulmuş ve düşman ana kuvvetleri imha edilmişti.

Arkadaşlar, bu meydan muharebesinin cereyanı esnasında topçularımızın, piyadelerimizin, süvarilerimizin, makineli tüfeklerimizin, tayyarecilerimizin ve her sınıf askerlerimizin gösterdikleri gayret ve kahramanlık her türlü takdirlerin üstündedir ve bilhassa askerlerimizin Yunan ordusunun kalp ve vicdanına verdiği dehşet ehemmiyetlidir. O korku ve panik ve dehşet buradaki mahv ve darmadağın olan kıtalardan başka bütün Yunan ordusuna sirayet etmiş bulunuyordu. Müteakip harekât bunun kati şahidi olmuştur.

Neticede, arkadaşlar, Yunan ordusunun vicdanında ve fikrinde hasıl olan bu korku ve panik bütün Yunan milletine intikal etmişti. *(Kahrolsun, sesleri.)* O kadar ki, Adalarda bulunan Yunanlılar, Türk ordusu geliyor, diye firara teşebbüs ediyordu. *(Gülüşmeler.)* Arada deniz olduğunu unutuyorlardı. *(Gülüşmeler.)* Ve firar edemediğinden ve firar edemeyeceğini anladığından dolayı çıldıranlar vardı. Dolayısıyla, bu meydan muharebesi hakikaten düşmanlarımız için çok kahredici ve korku ve panik sebebidir. Bu muharebenin neticesi Yunanlıların ve Rumların kalbini sındırmıştır.[1] Dolayısıyla, bu muharebeye "Rum Sındığı" Meydan Muharebesi demek, çok yerinde olur.

Tunalı Hilmi Bey (Bolu): Darısı Büyük Britanya'nın başına.

Yahya Galib Bey (Kırşehir): Kısmetinde varsa kaşığında çıkar.

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri (Devamla): Şimdi bu suretle Afyon Karahisar'dan İzmir'e kadar dört yüz küsur kilometrelik mesafe çeşitli meydan muharebeleri de dahil olduğu halde ordularımız tarafından on beş günde kat edilmiş ve milli ordunun bu müstesna hareket kudreti bilhassa anmaya değer bulunmuştur.

Meydan muharebesinin bitmesinden sonra vaziyeti şöyle değerlendirdik: Düşmanın İzmir istikametinde çekilebilen üç fırkası vardı: 1., 2. ve 7. fırkalar... Eskişehir'de ve Kocaeli Grubu'muzun karşısında üç dört fırka kadar vardı. Bu fırkaların süratle çekilmesi ve Mudanya'dan vapurlara binip İzmir'e götürülmeleri pek mümkün ve muhtemel idi. Düşman için en doğru hareket bu idi. Trakya'da ve şurada burada bulunan kuvvetlerden de derhal İzmir'e getirmek mümkündü.

Şöyle böyle, düşman belki, bu suretle sekiz ila on fırka İzmir'in doğusunda toplayabilirdi ve İzmir'in doğusunda hakikaten, dar, sarp ve kuvvetli arazi vardı. Bu kuvvetlerle böyle bir mevzii müdafaa edebilirdi ve böyle yapmaları lazım gelirdi. *(Gülüşmeler.)*

Akıl ve sezginin ihtar ettiği bu şeyi, Yunanlıların yapacağını da kabul etmek lazım idi ve artık ordularımızı bu bakış açısıyla sevk ve idare ediyor idik. Yani 1. ve 2. ordular, ana kuvvetleriyle ve süvari kolordusu durmaksızın ta İzmir'e kadar takibatına devam edecekti; düşmanın durmasına ve tertibat almasına vakit bırakmayacak idi ve bu harekât, bütün ordu ile ve bütün ağır topçusu ile ve bütün vasıtaları ile birlikte icra olu-

1 Sındırmak: Kırmak, parçalamak; yenerek bozmak, mağlup etmek; sindirmek. "Sındı" sözcüğü "makas" anlamına da geliyor. (Y.N.)

nacak idi. Ordu, düşmana her nerede ve herhangi bir yerde tesadüf ederse, mutlaka ve derhal vuracak, derhal mağlup edecekti. Ordu, bu emir dairesinde yürüdü. Diğer taraftan da Eskişehir'den ve Kocaeli Grubu'muzun karşısından kurtulmuş olan düşmanın dahi ricatını, yok olmaya çevirmek arzu ediliyordu. Bunun için, zaten Eskişehir'den taarruz ve düşmanı takip eden kuvvetlerimizi, Kütahya üzerinden gönderdiğimiz süvari ve piyade kuvvetleriyle takviye ettik. Bu kuvvetler, doğrudan doğruya İnönü'ye yöneldi ve hakikaten, orada, Eskişehir'den çekilen düşman ile temas etti ve cereyan eden muharebede düşman mağlup oldu ve Bursa genel istikametinde ricata başladı.

Daha kuzeyde de anmaya değer bir harekât vardı; şöyle ki, Kocaeli Grubu Kumandanı,[1] bizzat idare etmek üzere tertip ettiği bir müfreze ile, Gemlik ile İznik Gölü arasındaki dar ve çok kuvvetli düşman mevziine atıldı ve mevzii parçaladı. Doğrudan doğruya Eskişehir'den çekilen düşman kuvvetlerinin ricat hattı üzerine en mühim ve kati tesiri icra etti. Bu harekâta karşı, Eskişehir istikametinden gelen düşman, çekilmekten başka bir şey düşünemiyordu. Yalnız çekilirken büsbütün mahvolmamak üzere, şurada burada, bilhassa Keşişdağı ile İznik Gölü arasında, senelerden beri mevcut olan ve her sene biraz daha takviye ettiği mevzilerine çekildi ve orada durdu ve Gemlik ile İznik arasındaki cepheyi derhal takviye etti.

Arkadaşlar, birçok teferruat ile sizi yormamak için İzmir istikametindeki genel taarruzun bütün teferruatını söylemeyeceğim. Yalnız düşman, Dumlupınar'dan sonra Uşak istikametinde, Alaşehir'de, Salihli ve Ahmedli'de ve Kasaba'da[2] ve en nihayet İzmir'in doğusunda Nif'te[3] durmaya teşebbüs etti. Bir taraftan da İzmir'e hariçten kıtalar getiriliyordu. Fakat her durmak teşebbüsü arz ettiğim tertibatımız sayesinde, hemen taarruzumuzla karşılanmış, düşman her durma teşebbüsünde, bir defa daha mağlup edilerek, çekilebilmekten men edilmiştir. Yani düşman ordusu çekilememiştir.

Arkadaşlar! Muharebeyi kabul eden düşman kısımları, sağa sola dağılmıştır. Çekilen kıta yoktur. Yalnız birtakım firariler vardır. Nihayet, ordularımız 9 Eylül'de İzmir'e yaklaştı ve o gün öğleden evvel saat 10'da süvari ve piyadelerimiz aynı zamanda İzmir'e girdi. Biz bu manzarayı İzmir'in doğusunda bir "Belkahve" vardır. –Belki içinizde bilenleriniz bulunur– oradan, İzmir Körfezi'nin sathına yansıyan bir resim halinde seyrediyor idik. Ertesi gün doğrudan doğruya İzmir'in içine girdik ve hükümet konağına yerleştik. *(Elhamdülillah sesleri, alkışlar.)*

Diğer taraftan Bursa istikametinde çekilen ve Keşişdağı ile İznik arasında tutunmak isteyen düşman da mağlup edilmiş ve Bursa istikametinde takip edilmiştir. Orada da 9 Eylül akşamı, Bursa doğusunda müdafaa etmek isteyen düşman artçıları atıldıktan sonra, Bursa'ya kıtalarımız girmiş bulunuyordu. Burada mağlup olan düşmanın 11. Fırka'sı vardı; iki bağımsız piyade alayı ile takviye edilmiş olduğu halde... Bir de 10. ve 3. fırkaları vardı. Demin arz etmiştim ki, düşmanın Kuzey Grubu'na mensup 15. Fırka'sı aşağıda, Gediz havalisinde perişan olmuştu.

İzmir'e girdikten birkaç saat sonra, yeni bir faaliyetin temasına girdiğimizi anladık. Hakikaten, Menderes civarındaki iki alay kadar düşman kıtaları toplanmış, İz-

1 Kocaeli Grubu Kumandanı, Miralay Halit (Karsıalan) Bey'dir. (Y.N.)
2 Turgutlu. (Y.N.)
3 Kemalpaşa. (Y.N.)

mir'in akıbetinden habersiz olacaklar ki, Seydi köyü üzerinden, güneyden İzmir'e geliyorlardı. *(Gülüşmeler.)* Bunun arkasından da bizim 3. Süvari Fırkamız takip ediyordu. Nihayet İzmir'in civar mahallelerine girdikten sonra bizim orada olduğumuzu haber aldı ve derhal karşılamak için gönderilen piyade ve süvari kıtalarımızla kısa bir muharebeyi müteakip bu iki alay olduğu gibi teslim olmayı tercih etti.

Demin de arz ettiğim gibi, kıta halinde çekilen düşman yoktur. Fakat, firar eden düşman efradı vardır. Firariler İzmir'e geldikleri vakit oradaki vapurlar –vapurun içerisindekilerin heyecanı ile olacaktır ki– durmaktan vazgeçmişler ve çekilip gitmişlerdir. Dolayısıyla, bu zavallılar Urla yarımadasına sapmaya mecbur oldular ve bunun için de Urla'yı, Çeşme'yi temizlemek üzere bazı kıtaları memur ettik. Çekilen bu perişan efradın, denizden Yunan donanması tarafından himaye edilmesi üzerine bazı yerlerde durur gibi oldular, bunlar tekrar parçalanarak, nihayet 16 Eylül'de bu istikamette en son Yunan firarileri, Yunan neferleri kendilerini ya denize, ya vapura veya sandala atmakla memleketimizden çekilmiş oldular. *(Alkışlar.)*

Kuzeyde harekât şu suretle gelişiyordu: 9-10 Eylül'den sonra düşmana doğrudan doğruya Bursa üzerinden takibatta bulunan kıtalarımızla baskı yapılıyordu. İznik Gölü'nün batısından Mudanya istikametinde yürüyen kuvvetlerimiz düşmanın orada bulunan 11. Fırka'sıyla 47. ve 55. bağımsız piyade alaylarına temas etti. Bu düşman, vapurlara binmenin mümkün olmadığına inanmış olacak ki, başında fırka kumandanı olduğu halde 202 subay ve 6 000 nefer ve tekmil bataryaları ve bütün depolarıyla beraber teslim oldu. Ondan sonra kurtulabilen 3. ve 10. fırkalardır. Burada işini bitiren kıtalarımız bunların peşine düştü ve Bandırma istikametinde takip etti. Bu taarruzumuzu durdurmak için, evvela, Bandırma doğusunda teşebbüs ettiği müdafaaya muvaffak olamadı, mağlup oldu ve çok zayiat verdi. Nihayet Kapıdağ yarımadasının içine girmekle kendini kurtaracağını zannetti. Bununla beraber, takibatımız neticesinde pek azı buna muvaffak olabildi. Ayın 18'inde bu fırkalardan yalnız iki piyade alayı oradaki vapurlara binebilmiştir. O halde düşmanın 3., 10. ve 11. fırkalarının da akıbeti anlaşılıyordu. 15. Fırka'nın akıbetini gördük, diğer beş fırkanın macerasını da gördük. Diğer üç fırkanınkini de gördük. Arkadaşlar! Bunları toplarsanız, 12 eder. Zaten Anadolu'da bulunan Yunan fırkalarının adedi de 12'den ibarettir.

Harekâtın teferruat ve tafsilatından kaçındım, fakat bir şeyi tekrar etmek lazım gelir. O da şudur: Bu düşman çekilirken, uğradığı her yeri yakmış, yıkmış ve âciz, müdafaasız ahaliyi, kadınları ve çocuklarımızı öldürmüş ve yakmıştır. *(Kahrolsun, sesleri.)* Bu müthiş faciayı büyük bir lanet ve nefretle yâd etmek lazım gelir. *(Lanet olsun! sesleri.)*

Refik Bey (Konya): Üzerimize musallat edenler utansınlar.

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri (Devamla): Arkadaşlar, biz bu harekâtı, neticesini tamamen bilerek yaptık, bütün bunlar belki bütün cihana hayret verecek mahiyettedir. Onun için, ordumuzun kudretini anlamayan veya anlamaktan âciz olanlar, bu muazzam eseri beklenmeyen bir tesadüf eseri gibi göstermek istiyorlar. Fakat hiçbir vakit öyle değildir. Harekât bütün teferruatına kadar tamamen düşünülmüş, tespit olunmuş, hazırlanmış, idare edilmiş ve neticelendirilmiştir. *(Sürekli alkışlar.)*

Düşman ordusu taarruzumuz karşısında, bu felakete düşmemek için ne yapmak lazım gelirse hepsini yapmaktan geri durmamıştır. Hakikaten, ordumuzun öyle hareket edeceğine ve böyle kahredici bir netice alacağına benim kanaatim vardı.

Durak Bey (Erzurum): Meclis'imizin de vardı, Paşam.

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri (Devamla): Büyük bir hürmetle ve yücelterek zikretmek mecburiyetindeyim ki, doğrudan doğruya askeri harekât ile alakadar ve bunu hazırlamaya ve idareye memur olan her üç zat da benimle tamamen hemfikir idiler. Zikretmek mecburiyetindeyim ki, aynı kuvvet ve kanaat ile bana iştirak eden bu zevattan birisi Muhterem Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretleri'dir. *(Alkışlar.)* Diğeri Batı Cephesi Orduları Kumandanı İsmet Paşa ve üçüncüsü de Müdafaai Milliye Vekili Kâzım Paşa Hazretleridir. *(Alkışlar.)*

Ordu kumandanları paşalar hazretleri ile kolordu ve fırka kumandanları harekâtı büyük bir cesaret ve maharetle idare etmişler ve diğer bütün birlik kumandanları da gıpta ve övgüye değer bir fedakârlık hissiyle vazife yapmışlardır.

Bu harekete başlamadan evvel, yani en son gün başta bulunan zevat ile birbirimize dedik ki, taarruz edeceğiz, ara vermeden takip edeceğiz ve düşmanı imha ederek, nihayet mutlaka muvaffak olacağız.

Bu kanaate sahip olmayanlar da vardı. Arkadaşlar, bu kanaate sahip olmayanlar değil, ordumuzun yerinden kımıldayamayacağı ve taarruz kabiliyetinden mahrum olduğu zehabına kapılan bazı kimseler de vardı, belki de bu zehap ve bu sözlerin telaffuz edilmiş olması düşmanlarımızı çok ümitlendirdi. Belki de isabet oldu. Fakat bugün tahakkuk eden neticenin tarihimize kuvvetle şerefbahş olmasına yol göstermiş olduklarından dolayı, onlara da ayrıca teşekkür etmek lazım gelir. *(Gülüşmeler.)*

Arkadaşlar, demin de arz ettiğim gibi, biz siyasi teşebbüslerde son noktaya geldiğimize kani olduktan sonra bu harekete başladık. İzmir'e varışımızda ordu tekrar siyasete temas etti. Arzu buyurursanız –tabii esası Hariciye Vekâleti'ne ait meselelerdendir– yalnız orduya temas eden noktayı izah edeyim. İzmir'e girdiğimiz zaman orada bir İtilaf donanması vardı, İngiliz Amirali'nin kumandası altında olmak üzere... Bunlar benimle temasa gelmediler ve gelmek de istemediler. Yalnız orada bulunan 1. Ordu Kumandanı'yla[1] temas ettiler ki, temaslarının mahiyeti şu idi: Orada bunların tabii tebaaları vardı. Onlar hakkında bir emniyet elde etmek istiyorlardı. Yalnız İngiliz Amirali'nin 1. Ordu Kumandanı ile yaptığı mülakat belki siyasi münasebetlerin başlangıcı kabul edilebilir. Bu amiral 1. Ordu Kumandanı'na şu soruyu sormuştur:

"Türkiya Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Büyük Britanya Hükümeti'ne karşı vaziyeti nedir? Yani harp halinde mi? Barış halinde mi görülüyor?" Bunun üzerine kumandanımız da şu suretle karşılık vermiştir: "Bu soruya cevap verebilmekliğim için, evvela Büyük Britanya Hükümeti'nin Türkiya Büyük Millet Meclisi hakkında vaziyeti nedir? Bizimle barış halinde mi? Yoksa harp halinde midir?" Amiral, siyasi münasebetlerin mevcut olmadığını ve bunun iadesi lazım geldiğini söylemiş, kumandanımız da, evet, siyasi münasebetlerin arzu edilmekte olduğunu, fakat bunun iadesi

1 Nurettin Paşa (Sakallı). (Y.N.)

için, özel şekiller[1] bulunduğunu –yani formalite– ve bunların ise ancak iki hükümet arasında yapılabileceğini söylemiştir. İyi niyetle cereyan etmiş olan bu konuşma neticesinde, fiilen harp halinde olmadığımız fikri iki tarafça kabul edilmiş oluyor. Fakat onu müteakip orada bulunan bir İngiliz –ki vaktiyle konsolos imiş– beni görmek istedi. Bittabi konsolosların muameleleriyle veyahut konsolos gibi vazife yaptığını iddia edenlerle orada vazife yapan valimiz bittabi görüşebilirdi. Fakat bu zat mutlaka beni görmek istedi. Ben de en nihayet kabul ettim. Kendisi birtakım teminat istemeye kalkıştı ve aşırı birtakım tekliflerde bulunuyordu. Tabii kendisini iddia ettiği gibi, tanımakta mazur idim. Zira hakkında Türkiya Büyük Millet Meclisi'nce tasdik olunmuş bir muamele cari değildi, o bütün bunlardan gücenmiş olarak bana dedi ki: "Siz İngiltere hükümetine harp mi ilan ediyorsunuz?" Siyasi münasebetler iade edilmiş değildi ki, yeniden harp ilan olsun! Bununla beraber, bu sözlerin teatisi bir yanlış anlama hasıl etti ve bu zat bunun üzerine şuna buna gitmiş ve bilhassa Amerikalılara da harp ilanından bahsetmiştir. Bunu müteakip idi ki, İngiliz Amirali'nden bir mektup aldım. Diyordu ki:

"Konsolosumuzu kabul etmiş ve kendisine harbe dair sözler söylemişsiniz. Halbuki 1. Ordu Kumandanı ile aramızda buna dair bir kelime ifade edilmemiştir. Hakiki fikrinizi öğrenirsem hükümetime bildireceğim."

Ben buna cevap verdim. 1. Ordu Kumandanı ile Amiral arasında cereyan eden konuşmaya benim de iştirak ettiğimi söyledim. Yani aramızda siyasi münasebetler yoktur, dönmesi arzu edilmektedir. Bu fikre iştirak ettim ve cevap verdim. Benim bu cevabım, İngiliz Amirali'nce memnuniyet verici görülmüş. Yalnız, ben onun mektubunu özel kabul ettiğim için, özel cevap vermiştim. O ise, mektubunun özel olmadığını ve İtilaf devletleri namına olduğunu, mektubumu götüren subaya söylemiş ve ilaveten demiş ki: "Bunu alakadar devletlere yazacağım, alacağım cevabı bildiririm." Ondan sonra idi ki: General Pelle,[2] benimle mülakat etmek istedi ve İzmir'e geldi. General Pelle, yarıresmi bir vaziyette geliyordu. Fakat tabii hükümeti tarafından gönderilmiş olduğuna şüphe yoktur. Bilhassa askeri harekâtımızın Çanakkale ve İstanbul istikametlerinde, kendilerince tarafsız kabul ettikleri bir bölgeye dahil olmamasını söyledi. Halbuki şimdiye kadar hükümetimize tarafsız bölgeden bahsedilmemiş ve hükümetimizce böyle bir bölge sınırı kabul edilmiş değildi.

Bu itibarla ben kendisine öyle bir bölgeye karşı malumatsızlık beyan ettim ve düşmanı takip etmek için, yürümeye mecbur olduğumuzu söyledim. Ondan sonra idi ki: Mösyö Franklen Buyyon'dan[3] hususi bir telgraf aldım. Mösyö Franklen Buyyon benim şahsi arkadaşımdır ve o sıfatla benimle görüşmek istiyordu. Kendisini İzmir'de görebileceğimi cevaben bildirdim. Hakikaten İzmir'e geldi. Geldikten sonra anlaşıldı ki, Mösyö Franklen Buyyon Fransa hükümeti tarafından ve İngiltere ve İtalya hükümetlerinin de oluru alınmış olarak benimle mülakat etmeye geliyordu. Bu esnada, arkadaşlar, yani ordularımız İstanbul ve Çanakkale üzerinden geçerek Trakya'da dahi düşmanı takip etmek ve mağlup etmek ve milli sınırımızın sonuna kadar varmak sırasında idi ki, hükümetimize iletilmek üzere bir sureti Hariciye'ye, bir sureti de Başku-

1 Aslı "eşkali mahsusa". (Y.N.)
2 Fransız Generali. (Y.N.)
3 Franklin Bouillon. (Y.N.)

mandanlığa verilen ve muhteviyatını tabii görmüş bulunduğunuz nota geldi. Bu nota, esaslı olarak, iki noktayı ihtiva etmektedir: Biri, askeri harekâtın durmasıyla alakalı, yani sırf askeri harekâta aittir. Diğeri barışa, konferansa aittir. Ben, yalnız askeri yönle alakalı noktasına temas edeceğim. Tabii hükümetimiz bu notaya cevap verecektir. Askeri kısmında talep olunan şey, askeri harekâtın durmasına ait idi. Halbuki biz, millî sınırımıza kadar, memleket kısımlarımızı düşmandan temizlemek mecburiyetindeyiz. Fakat mutlaka bunu harp ve darp ile de yapmaya heveskâr değiliz. Meclis'inizin ve hükümetinizin görüşü mutlaka muharebe etmek, mutlaka kan dökmek ve millî maksatlarımızı süngü ile elde etmek değildir. Dolayısıyla, 1914 sınırımıza kadar Trakya'daki düşman kıtaları çıkarılırsa fazla bir harekât yapmaya ihtiyaç hasıl olmaz. Boğazlar meselesine gelince; Misakı Millî'mizde açıklanmış olduğu gibi, Boğazlar'ın serbestisini talep edenlerden birisi ve belki de birincisi biziz. Dolayısıyla Boğazlar'ın da serbestisini ihlal etmek için bir tasavvurumuz mevcut değildir. İşte bu fikirlere dayanarak notada zikredilen askeri konferansa Başkumandanlık olur vermiştir. Bu Mudanya Konferansı'nda tespit olunacak şeyler, arz ettiğim gibi, Trakya'nın tahliye olunup bize devir ve teslim edilmesidir. Buna karşılık biz de ordularımızı Boğazlar'dan uzak bulunduracağız. Bunun şekil ve teferruatı Başkumandan namına fevkalade salahiyete sahip olarak toplantıya gitmiş olan Batı Cephesi Orduları Kumandanı İsmet Paşa ile diğer generaller tarafından tespit olunacaktır. Her halde Trakya'nın bir an evvel tahliye edilmesi lazımdır. Çünkü Yunanlılar Anadolu'da tahliye ettikleri yerlerde olduğu gibi, orada da zulümler icra ediyorlar. Katliler yapıyorlar, tahribat icra ediyorlar.

Malumu âliniz olduğu üzere, son günlerde Yunanistan'da ihtilal, isyan çıkmıştır. Karışıklık vardır. Ve dolayısıyla, dindaşlarımızı bir an evvel kurtarmak mecburiyetindeyiz. Orayı derhal teslim almak acil bir tedbirdir ve Müttefik devletlerin de bu hususta bize yardım etmesini ve bu meselenin hızlandırılmasını ve kolaylaştırılmasını rica ettik. Bu esaslar üzerine dünden beri Mudanya'da müzakereler cereyan etmektedir. Neticesini anlayacağız.

Arkadaşlar! Üç seneden beridir yolunda çalıştığımız ulvi ve mukaddes maksat, milletin umumi ve müşterek gayret ve emeğiyle elhamdülillah tahakkuk ediyor. *(Elhamdülillah sesleri.)*

Yahya Galib Bey (Kırşehir): Yüksek gayretinizle.

Gazi Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretleri (Devamla): Bizi istediklerimizden men edecek ortada hiçbir mâni kalmamıştır. *(Alkışlar.)* Tafsil ettiğim gibi, düşman ordusu tümüyle imha edilmiştir. Yunan ordusunun en son neferinden dahi Anadolu'muz temizlenmiştir. *(Alkışlar.)* Kahraman askerlerimizin süngülerinden canlarını kurtaranlar, cihana karşı ebediyen utanç duyacak bir süratle ancak firar etmişlerdir. *(Şiddetli alkışlar.)* Bu firariler, asker değil, fakat haydutlar, canilerdir. Demin de arz ettiğim gibi, her geçtikleri yerde müdafaasız bir halde bulunan kadınlarımızı, çocuklarımızı, ihtiyarlarımızı kesmişler ve yakmışlar *(kahrolsun! sesleri), (lanet! sesleri),* birçok mamur yerlerimizi ateşlere vermişler ve harabezara çevirmişlerdir. Bu zulüm ve vahşetin tesirini, bütün insaniyet ve medeniyet cihanı, ümit ederim ki, hissedecektir. Arkadaşlar, Kıral Kostantin'in memleketimizin en zengin ve en mamur yerlerine dikilen gözleri bugün yine –kendi cani askerleri tarafından atıldığı

mahpesinde–[1] kan ağlıyor.[2] *(Kahrolsun sesler.)* Sevgili milletimizin hiçbir zaman zincir altına girmeyecek olan hürriyet ve bağımsızlığına göz diken, suikast etmek isteyen Yunan milleti, bugün baştan aşağıya kadar isyan ateşi içinde matem saatleri yaşıyor. *(Daha berbat olsun sesleri.)*

Yahya Galib Bey (Kırşehir): İstanbul'daki vekili ne yapıyor acaba?

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri (Devamla): Ve yarın endişesi ile perişan bir haldedir. Görüyorsunuz ki, bize yapmak istedikleri bütün felaketleri Cenabı Hak onların başına tevcih etti. Cenabı Allah'ın adaletinin bu kadar açık tecellisine hep beraber hamdüsena edelim. *(Hamt olsun sesleri.)*

Arkadaşlar, bu Anadolu zaferi, tarih arasında, bir millet tarafından tamamen benimsenen bir fikrin ne kadar kudretli ve ne canlandırıcı bir kuvvet olduğunun en güzel misali olarak kalacaktır. *(Şiddetli alkışlar.)* Önümüze dikilen bütün engelleri birer birer yıkıp aştıktan sonra, bugün artık Misakı Milli'nin çizdiği sınırlar dahilinde, mesut, müreffeh ve hür yaşamak için, her ne lazımsa, bunların hepsini elde edeceğiz. *(Alkışlar.)*

Tunalı Hilmi Bey (Bolu): Yaşa halkçı fatih!

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri (Devamla): Düşman elleriyle viran olmuş ve milletimiz tarafından her köşesini kurtarmak için seve seve can verilmiş ve çocuklarımızın kanı ile sulanmış olan yurdumuzun ufkunda artık barışın tatlı güneşi gecikmeyecektir. *(İnşallah sesleri.)*

Arkadaşlar, milletimiz, tek bir adam gibi, gösterdiği sarsılmaz vahdet ve gayret sayesinde bu muvaffakiyeti kazanmıştır. *(Teşekkür ederiz, var ol sesleri.)* Milletimizin barış işlerinde de, barıştan sonraki işlerde de aynı emek ve gayret ve birliği göstererek, bu zaferi tamamlayacağına şüphe yoktur. *(Hiç şüphe yok sesleri.)* Bu zafer, bize bir imkân bahşediyor. Biz bu imkânı, memleketimizin, milletimizin aydın, mesut ve müreffeh geleceği için kullanacağız. *(İnşallah sesleri.)*

Arkadaşlar, sözlerime son vermeden evvel büyük bir iftihar ile şunu arz edeyim: Bu hareketi yapan bir ordunun babalarından ve analarından ibaret olan milletimiz bütün cihana karşı en yüksek hürmet mevkiini ve izzet mevkiini kazanmıştır. Milletimiz, pervasızca iftihar edebilir. Bu, en kuvvetli şartlarla hakkıdır. Ve ben, böyle bir milletin âciz bir ferdi olmakla en büyük saadeti hissediyorum. *(Uzun alkışlar.)* Bu muharebe meydanlarında, emsalsiz kahramanlıklar ve yiğitlikler göstermiş subaylarımızın, neferlerimizin ve kumandanlarımızın her biri ayrı ayrı bir menkıbe, bir destan teşkil eden harekâtını büyük bir yücelikle ve hürmetle ve takdirle yâd ediyorum. *(Alkışlar.)* Bu yiğitlik meydanlarında rahmeti rahmana kavuşan şehitlerimizin muazzez ruhlarına hep beraber fatihalar ithaf edelim. *(Ayağa kalkılarak fatihalar ithaf edildi.)* Arkadaşlar, en son sözüm budur. Yiğitlik meydanında ölenlerin analarına ve babalarına taziyeler değil, fakat tebriklerimizi gönderelim. *(Şiddetli alkışlar.)*

1 Mahpes: Hapishane, cezaevi, zindan. (Y.N.)

2 Yunan Kralı Konstantin, ihtilalcilerin ültimatomu üzerine, tahtı oğlu Georgios'a bırakarak 27 Eylül 1922'de çekilmiş, bunu bir bildiri ile de ilan etmişti. Mustafa Kemal Paşa yukardaki konuşmayı yaptığı sırada Yunanistan'ı terk etmiş olan Konstantin, 11 Ocak 1923'te Palermo'da ölecektir. Bkz. Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü IV*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996, s.709.

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ GİZLİ OTURUMUNDA KONUŞMA İTİLAF DEVLETLERİNE VERİLECEK CEVABİ NOTA HAKKINDA*

(4 EKİM 1922)

[...][1]

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Efendim, baştan aşağıya kadar Hariciye Vekili Beyefendi'nin vermiş olduğu izahatı dinleyemedim. Fakat, bu notaya[2] cevap vermeyi Mudanya Konferansı neticesine kadar askıya almak gibi bir eğilim vardır. Benim bildiğimi ve hissettiğimi arz edeyim. Bu notaya bir an evvel cevap vermek, olur vermek lazımdır. Bu notaya verilecek cevap ile Mudanya Konferansı'nın neticesinde hiçbir alaka ve münasebet yoktur. Bu nota iki noktayı ihtiva ediyor –demin de arz etmiştim– birisi doğrudan doğruya askeri harekâta aittir. Bu nota muhteviyatına göre İtilaf devletlerinin talep ettiği şey, Yunan ordusunun tayin edilecek herhangi bir hatta çekilmesi işini görüşmekten ibarettir. Halbuki biz, bu teklifi fiilen kurmuş bulunuyoruz. Bilakis Mudanya Konferansı'nı büsbütün başka ve daha geniş esaslar üzerinde toplattırmış bulunuyoruz. O esaslar, Trakya'nın bir an evvel tahliye edilip bize teslim edilmesinden ibarettir. Buna karşılık Boğazlar'dan ordularımızın geçmemesine aittir. Şimdi Mudanya Konferansı ister olumlu, ister olumsuz neticelensin, biz bir an evvel barış masasının başına geçmeliyiz. Dolayısıyla neden dolayı çekiniyoruz? Biz Mudanya Konferansı olumsuz çıkarsa barış konferansına gitmekten çekinecek miyiz? O zaman bir taraftan askeri harekât devam eder, diğer taraftan da barış müzakereleri devam eder. Onun için ertelenmesinde bir fayda yoktur. İkincisi, dün geceden beri İsmet Paşa ile haberleşmekteyiz. Şimdiye kadar bu müzakere edilen maddeleri kendisini[3] bana söylemiştir. Bir bakıma bizim teklifler onlar tarafından da bazı yerler aynen teklif edilmiştir. Ancak münakaşaları icap ettiren bazı hususlar vardır. Bugün de o noktalar üzerinde görüşülüyor. Lakin benim gördüğüme göre, onların tekliflerini kabul etsek dahi yine bizim lehimizdedir. Bu adamlar asıl o konferansı bunun cevabına erteliyor. Burada hasıl olan eğilim onun neticesinde bunu erteleyelimden ibarettir. Onlardaki eğilim de onun neticesinde bunu erteliyor. Yani biz bu ceva-

* *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.3, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s.863-864, 868-871.

1 Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey gizli oturumun başında söz alarak İtilaf devletlerinin 23 Eylül 1922 tarihli notasına Heyeti Vekile'ce hazırlanan cevabi notayı okur. Bunun üzerine konuşmalar yapılır. İtilaf devletlerinin notasına Heyeti Vekile'nin cevabı için bkz. elinizdeki ciltte s.350-352. (Y.N.)

2 İtilaf devletlerinin 23 Eylül 1922 tarihli notası. (Y.N.)

3 "Kendisi" olmalı. (Y.N.)

bı erteledikçe onlar o konferansı erteleyecekler ve ben bunu göndermeye ve yazmaya mecbur oldum. Hükümetçe verilecek cevap, konferansa olur verileceğine dair cevap gönderilmek üzeredir. Ve dolayısıyla, ben zannederim ki, bunun hiç münakaşaya lüzumu yoktur. Buna derhal cevap vermek lazımdır.

Ali Cenani Bey (Gaziantep): Efendim, bendeniz notanın ertelenmesinden ziyade...

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Bunun ertelenmesinde zararlar vardır ve bunu düşünürseniz başka görüşler de vardır.

Ali Cenani Bey (Gaziantep): Bendeniz, notanın metninden ziyade hükümetten bir yönüyle teminat almak yönünü arz edeceğim. Paşa Hazretleri, zannederim, ona iyi teminat verirler.

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Bendeniz, hükümet namına vermiyorum. Bendeniz olsa olsa Meclis Reisi sıfatıyla, yüce Meclis'e bu hususta hükümete yön vermesini teklif ederim.

[...]

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Görüş beyan eden arkadaşları dinliyorum. Hepsinin baştan aşağıya kadar söylediği sözlerde isabet vardır. Bütün endişeler varittir. Bendeniz bu görüşü tamamlamak üzere şunu arz edeyim ki, hakikaten her saniye, her dakika ve her türlü teşebbüsleriyle sonsuz entrikalar yapmakla meşguldürler ve bizi aldatmak için hiçbir an fikirlerini geri bırakmamışlardır. Bununla meşguldürler. Fakat düşünelim ki, her geçen gün, bu adamların teşebbüslerine genişlik vermeye yarayabilir. İngilizler bunu arzu ediyorlar. İngilizler istiyorlar ki, biz bunun cevabını uzatalım ve cevabımıza tekrar onların cevap vermesini gerektirsin. Haberleşmeyle böyle kâğıt üzerinde sonsuz münakaşalar yapalım. Bütün münakaşalar ile bizim barış arzusunda cihana propaganda yapsın. Dolayısıyla bunun cevabını ertelemek veyahut vereceğimiz cevapta müdafaa edilmesi, belirtilmesi, tespit edilmesi lazım gelen birçok noktalar vardır. Bunları yazı üzerinde ortaya koymak suretiyle işi uzatmamız İngilizlerin menfaatındandır. Dolayısıyla buna mâni olmak için bence yapılacak şey bir an evvel konferansı yaptırmak ve bütün görüşlerimizi ve müdafaalarımızı ve taleplerimizi orada ortaya koyup münakaşa etmektir. Yoksa bunun her noktasına itiraz etmek mümkündür. Hatta bence mümkün ise hiçbir noktasına cevap vermemeli, bütün cevaplar konferansta verilmek üzere geleceğiz.

Salâhattin Bey (Mersin): En doğrusu budur.

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Diğer noktalara cevap vermek için bendeniz buraya çıkmadım. Belki Hariciye Vekili fazla izahat verirler. Yalnız arkadaşlarımın bütün görüşlerine iştirakimi söylüyorum. Fakat bunları haberleşme ile yapmayalım. Hatta şimdi Hariciye Vekili cevap versin ki, konferansa gelmeye hazırız. Rusya me-

selesi ehemmiyet taşımaktadır. Bunlar bir takımlarını davet etmiştir. Bunlara[1] reddetmek varidi hatırdır ve kuvvetli bir sebeptir.[2] Lakin bunu İngilizler istiyor. Biz bunları reddettiğimiz zaman onlar ısrar edeceklerdir. Biz hakikaten ısrar edersek konferans olamaz. Dolayısıyla itiraz etmek doğru değil. Ancak Rusya'ya karşı verilmiş sözümüz vardır. Bu taahhüdümüzün icaplarını kati surette yapmak mecburiyetindeyiz. Onun içindir ki, bu notada onu zikrediyoruz ve ihtimal ki, konferansa dahil olduğumuz vakit hakikaten Rusya vesaire davet edilmemiş bulunuyorsa konferansta dahi kati surette bu görüşümüzü tekrar ileri sürmek uygun olacaktır. Yani Rusya'ya karşı olan taahhüdümüzü bütün imkânlarımızı kullanarak yapmak lazımdır. Bununla beraber, her halde barış yapmak için de başka hiçbir mâni tasavvur edemeyiz.

[...]

Yusuf Kemal Bey (Devamla): [...] Sonra azınlıklar meselesine gelince; azınlıklar hukukunun Türkiye'nin hâkimiyet ve bağımsızlığı ve Doğu'da hakiki sükûn ve barışın tesisi ile uzlaşabilecek bir surette temini, diyor.

Salâhattin Bey (Mersin): Irki azınlığı kabul ediyorsunuz, görünüşte; reddetmiyorsunuz.

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Gayrimüslim azınlıklar...

[...]

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Ümit ederim ki, Mudanya Konferansı'nda o hususlar tespit olunacaktır. Tahkimat yapmayacaktır, şunu yapmayacaktır, bunu yapmayacaktır. *(Müzakere kâfi sesleri).*

1 "Bunları" olmalı. (Y.N.)
2 Cümle, kaynakta böyle. (Y.N.)

ANKARA HEMŞERİLİĞİNİ KABUL VE TEŞEKKÜR*

(5 EKİM 1922)

Başkumandan'ımız Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin Ankara'yı teşrifleri günü özel bir heyetin teşebbüsüyle kendilerinden hemşeriliği kabul etmeleri ricasında bulunduklarını yazmış ve bu yazının suretine yer vermiş idik. Dün Gazi Paşa Hazretleri Ankara ahalisine hitaben aşağıdaki mektubu Ankara Belediye Meclisi'ne göndermiştir.

Ankara Belediyesi Vasıtasıyla Vatanperver Ankara Ahalisine:

Beni Ankara'nın hamiyetli hemşerileri arasına girmeye davet suretiyle tecelli eden iltifatınıza samimi ruhumdan şükran arz eylerim. Sevgili milletimizin bütün bir husumet cihanına karşı muzafferiyetle taçlandırdığı bağımsızlık mücahedesi tarihinde Ankara namı en aziz bir mevkii muhafaza edecektir. Bu mücadeleye başladığımız sıralarda bizi kuşatan müşkülatın derecesi hepimizin malumudur. Bazılarınca göğüslenmesi hemen imkânsız zannedilen bu müşkülat karşısında sizler bir dakika tereddüt etmediniz. Ve üç sene önce Sivas'tan Ankara'ya ayak bastığım zaman bir misalini geçen gün dahi göstermiş olduğunuz samimi ve kalbi tezahürat ile beni kollarınız arasına aldınız. O zaman gösterdiğiniz bu vatani cesaret sayesinde, yabancı müdahalesiyle İstanbul'da kapattırılmış olan Meclisi Mebusan'ı daha geniş bir salahiyet ve milli şana layık bir bağımsızlık ile Ankara'da açmak kolay olmuştur. İstanbul'da yabancı süngülerine dayananların dağıttıkları Meclisi Mebusan'da zaten cesur Erzurum hemşerilerimin mebus sıfatını taşıyor idim. Büyük Millet Meclisi için yeniden yapılan seçimde beni Ankara'dan üye seçmek suretiyle bu fahri sıfata ayrı bir kanuni salahiyet ilave buyurdunuz. Büyük Millet Meclisi sizin kahraman muhitinizde pervasızca bağımsızlık mücahedesine devam edebilmiştir. Dolayısıyla Ankaralı hemşerilerimin bu vatanın kurtarılması mücahedesinde ayrı bir şeref hissesi vardır.

Bu vesileyle hemşerilerimi bir kardeş samimiyetiyle tebrik eder ve bana karşı gösterdiğiniz kalbi muhabbete karşılık olarak hepinizi kucaklarım.

Gazi Mustafa Kemal

* *Hâkimiyeti Milliye*, 6 Ekim 1922, No: 637, s.1. Ayrıca bkz. *Ankara İl Yıllığı 1967*, s.164-165. *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı metin Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

DOĞU CEPHESİ KUMANDANI KÂZIM KARABEKİR PAŞA'YA*

(5 EKİM 1922)

Ankara
5.10.1338 [1922]

Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri'ne

C. 29.9.1338 [1922] şifreye.

Doğu Cephesi şehit evlatlarından elli kadarıyla Ankara'yı teşrif hakkındaki yüksek arzuları uygundur. Hareket gün ve yolunuzun[1] bildirilmesini rica ederim.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Telgraf, Kâzım Karabekir'in, *İstiklâl Harbimizin Esasları* adlı eserinin el yazısı taslağının 88. sayfasında yer almaktadır. El yazısı eserin Erol Şadi Erdinç'ten alınan fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı metin Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur. Ayrıca bkz. Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1960, s.1169.

1 Sözcüğün aslı olan "tarikinizin" sözcüğü, *İstiklâl Harbimiz*'de yanlışlıkla "tarihinizin" diye yer almış. (Y.N.)

EBUL FAZIL ABDULHANAN HAZRETLERİ'NE*

(5 EKİM 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti Başkitabeti
Zabıt ve Kavanin Müdüriyeti
Adet: 1696/4621

Ankara
5.10.338 [1922]

Ebul Fazıl Abdulhanan Hazretleri'ne

Hintli kardeşlerimizin ruhunun timsali olmak üzere gönderdiğiniz sancağı büyük memnuniyetle aldım. Bu suretle gösterilen nezaket eserlerinden dolayı teşekkür eylerim. Efendim.

Büyük Millet Meclisi Reisi
M. Kemal

* Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nden alınmış olan eski yazı belge fotoğrafı Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. *Anadolu'da Yeni Gün*, 10 Ekim 1922, No: 992, s.2; *Tevhidi Efkâr*, 16 Ocak 1923, No: 3605-577, s.1. Eski yazı belge ve metinler Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

DAHİLİYE VEKÂLETİ'NE*

(5 EKİM 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet: 6/446
Tezkere

Aynı numara ile Müdafaai Milliye
Vekâleti'ne de yazılmıştır.

Ankara
5.10.338 [1922]

Dahiliye Vekâleti'ne

4.10.38 [1922] tarih ve Umum Jandarma Kumandanlığı şube kısım 42711 numaralı tezkereye cevaptır.

Doğu Trakya'nın işgali için gönderilmesi münasip görülen 4 000 jandarma neferinden, Umum Jandarma Kumandanlığı'nca, jandarma mektepleri ile kıtalarından ancak 750 kadar jandarma neferi tedarik ve peyderpey subayları kumandasında sevk edildiğinden ve sevk olunacak kuvvetin talep olunan miktara çıkarılması için ihtiyaç bulunan 3 250 neferin bütün ordu kuvvetlerine dahil olan talim görmüş ve güzide efrattan silah ve tam teçhizatıyla ve milis olarak İzmit'e Jandarma Kumandanlığı emrine sevki icap eylediği cihetle süratle ayrılmaları ve sevkleri Erkânıharbiyei Umumiye ve Müdafaai Milliye Vekâleti'yle Batı Cephesi Kumandanlığı'na yazılmıştır, Efendim.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 9743'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

"Dahiliye Vekâleti'ne" başlıklı ve 5 Ekim 1922 tarihli belge.

ERKÂNIHARBİYEİ UMUMİYE RİYASETİ'NE
BATI CEPHESİ KUMANDANLIĞI'NA*

(5 EKİM 1922)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet: 2/573
Şifre

Ankara
5.10.38 [1922]

Takiben Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'ne
Takiben Batı Cephesi Kumandanlığı'na

Ahzı asker[1] teşkilatı tatbik ve askerlik çağında olanların[2] miktarı tespit edilmek üzere bu kere geri alınan Batı Anadolu vilayetleri mükelleflerinin Adana ve Sivrihisar ve havalisinin geri alınışında olduğu gibi iki ay müddetle tecilleri ve kurtarılan memleketler halkından bütün kıtalarda ve müesseselerde istihdam edilmiş bulunan efrada memleketlerine gitmek üzere aynı müddetle izin verilmesi Müdafaai Milliye Vekâleti'nce teklif edilmektedir. Bu konudaki yüksek görüşlerinin bildirilmesini rica ederim.

2. Erkânıharbiyei Umumiye Vekâleti'ne ve Batı Cephesi Kumandanlığı'na yazılmıştır.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7'de bulunan eski yazı belgeye ait çevrimyazının fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir.
1 Ahzı asker: Askerlik şubesi. (Y.N.)
2 Aslı "esnan erbabı". (Y.N.)

MUDANYA KONFERANSI REİSİ BATI CEPHESİ KUMANDANI İSMET PAŞA'YA*

(6 EKİM 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi
İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti

Mudanya Konferansı Reisi Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa Hazretleri'ne

Ankara, 6 Teşrinievvel 38
[6 Ekim 1922]

Telgraf
Makine başında.

5 Teşrinievvel [5 Ekim] tarihli telgrafnamenize Heyeti Vekile ile Başkumandanlığın müşterek cevapları aşağıdadır:

1. Karaağaç Edirne şehrinin bir mahallesidir.

Yunan ordusu ve idaresi Edirne şehrinin tamamen batısına çekilmelidir. Ve orada bütün Doğu Trakya'da olacağı gibi Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti tesis olunmalıdır.

2. Trakya'nın tahliye ve bize teslimi katiyen belirsiz bir zamana bırakılamaz. Teslim alma derhal başlayacak ve kesintisiz devam edecek ve azami 30 gün zarfında teslim alma son bulacaktır. Teslim alınan her noktadan İtilaf kuvvetleri ve komisyonları derhal çekilecek ve 30 gün sonunda da İtilaf komisyonları ve kıtaları bütün Trakya'yı terk etmiş bulunacaklardır.

Trakya'ya tecavüzün önlenmesi tedbirleri başkaca düşünülmeli ve tespit olunmalıdır. Bu tedbir mutlaka kuvvet istihdamını zaruri kılmaz. Müttefik devletlerin bu hu-

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-10-b-1, D: 46, F: 27'de bulunan belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur. Ayrıca bkz. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.3, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s.901-902; D.B.A. - S, Türk. (T.C. Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Siyasi, Türkiye) K. 41/1'den aktaran: Bilâl N. Şimşir, *Atatürk ile Yazışmalar I (1920-1923)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s.348-349.
Telgraf, Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'in Mudanya Konferansı hakkında verdiği malumat arasında, 7 Ekim 1922 günü yapılan gizli oturumda tarihsiz olarak okunmuştur. (Y.N.)

susu icap edenlere ihtarı ve bize karşı kefil olması bile maksadı temin edebilir. Müttefik devletlerin bu teminat tarzı hilafında hareket edenlere karşı ordularımızın derhal Trakya'ya geçebilmesinin hiçbir maniaya tesadüf ettirilmeyeceği de tabiidir.

3. Yunan ordusunun gerek Anadolu'dan ve gerek Trakya'dan alıp götürdüğü silahsız ahaliyi Yunan hükümeti askeri mukavelenin imzasını müteakip derhal iade etmelidir. Harp esiri olan subaylarımızın ve efradımızın dahi aynı zamanda iadesini talep ederiz.

4. Azınlıklar hakkında verdiğiniz cevap uygundur. Hakikaten bu mesele Mudanya Konferansı müzakereleri sınırı haricindedir.

5. Düşmanlığın bırakılması için Trakya'nın yalnız Yunandan tahliyesiyle yetinmek mümkün değildir. Her halde tahliyeden sonra hükümetimizin orada tesis olunması zaruridir. Yunandan tahliye edilecek olan Trakya'mızın İtilaf devletleri işgal ve gözetimi altında kalmasına hiçbir sebep ve lüzum yoktur. Doğu Trakya'nın Fransızlar tarafından işgali de söz konusu olamaz. Ancak Doğu Trakya ile Yunan ordusu arasında Batı Trakya'nın veya bir kısmının Fransızlar tarafından işgali emniyet icabı olur.

6. Prensiplerde anlaşma[1] hasıl olup müzakerelere devam halinde dahi İngilizlerin Boğazlar'da yığınağı artırmaktan ve tahkimatı genişletmekten ve emniyet verici olmayan askeri tedbirler almaktan vazgeçmelerini talep ederiz. Askeri mukavele yapılmasından sonra da İstanbul ve Çanakkale'de İngiliz yığınağı kabul edilemez.

Başkumandan
M. Kemal

1 "Anlaşma" sözcüğünün aslı olan "itilâf" sözcüğü yerine, *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda yanlışlıkla "ihtilaf" yazılmış. (Y.N.)

BATI CEPHESİ KUMANDANI İSMET PAŞA'YA ERKÂNIHARBİYEİ UMUMİYE RİYASETİ'NE*

(6 EKİM 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi
İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Telgraf
Makine başında.

Ankara
6.10.38 [1922]

1. Mudanya Konferansı Reisi Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa Hazretleri'ne
2. Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'ne[1]

Müttefik devletlerin 23 Eylül tarihli notasında "üç Müttefik devlet Türkiya'nın Edirne ile beraber Meriç'e kadar Trakya'yı tekrar sahiplenme arzusuna iyi gözle bakıklarını[2] beyan etmek için bu fırsatı vesile kabul ederler" fıkrasıyla "üç Müttefik hükümet konferansın açılmasından evvel Türk ve Yunan askeri memurlarıyla anlaşarak Müttefik hükümetler generalleri tarafından tespit edilecek olan bir hat üzerine Yunan kuvvetlerinin çekilmesini temin etmek üzere nüfuzlarını kullanacaklardır" açıklığı mevcuttur. Mudanya Konferansı'nın vukuu lüzumu da bu hususun tespiti için olduğu belirtilmektedir. Notanın yalnız bu yönüne ait olmak üzere Hariciye Vekâleti'mizce Paris Konferansı Riyaseti'ne 29 Eylül 38'de[3] [1922] verilen cevapta da, Trakya'nın Yunan ordusunun işgali ve hükümetinin idaresi altında bir gün fazla hayata devamı her türlü tehlikelere ve Türkiya halkınca tasvir edilemez ıstıraba sebep olduğundan, Edirne dahil olduğu halde Meriç batısına kadar Trakya'nın derhal tahliyesiyle Büyük

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: Dr. Cengiz Kürşat, "Mudanya Konferansı ve Mudanya Mütarekesi Belgeleri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Haziran 2000, sayı 41, s.20-23. Ayrıca bkz. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.3, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s.900-901; D.B.A. -S. Türk. (T.C. Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Siyasi, Türkiye) K.41/1'den aktaran: Bilâl N. Şimşir, *Atatürk İle Yazışmalar I (1920-1923)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s.351-354. *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*'ndeki eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.
Telgraf, Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'in Mudanya Konferansı hakkında verdiği malumat arasında, 7 Ekim 1922 günü yapılan gizli oturumda tarihsiz olarak okunmuştur. (Y.N.)

1 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "Mudanya'da Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'ne". (Y.N.)

2 "Baktıklarını" sözcüğünün aslı olan "telâkki eylediklerini" sözcükleri yerine, *Atatürk İle Yazışmalar I*'de "telâkki edeceklerini". (Y.N.)

3 *Atatürk İle Yazışmalar I*'de yanlışlıkla "29 Eylül 33'de". (Y.N.)

Millet Meclisi hükümetine teslimini acilen tatbik eylemek icap etmektedir. İşbu acil hususları kararlaştırmak üzere Mudanya'da Müttefiklerin generalleriyle bir konferans yapılmasına dair olan teklifimiz üzerine Teşrinievvel'in [Ekim'in] üçünde başlamış olan konferansın düne kadar müzakerelere konu ettiği hususlardan Müttefik devletlerin notasındaki vaat ve arzuları dairesinde ve hükümetimizce pek acil görüldüğü açıklanan hususların tespit edileceği kuvvetle ümit edilmekte idi.[1] Ancak 5 Eylül[2] dünkü müzakerelerde Fransız generalinden başka İngiliz ve İtalyan generallerinin Trakya'nın teslimi hususunda salahiyettar olmadıklarını ifade eylemeleri şaşırmamıza sebep oldu.[3] Mudanya Konferansı'na gelen generallerin salahiyetleri esası bittabi Müttefik devletler notasının muhteviyatına muhalif olamazdı. Söz konusu notada Trakya'ya ait Müttefik devletler görüşü yukarıda aynen zikredildiği gibi pek açık olup hiçbir vakit ve hiçbir sebep ve suretle Trakya'nın Müttefik devletler kuvvetlerinin işgali ve denetimi altına alınacağına dair katiyen bir fikir ve bir fıkra mevcut değildir.

Yunan ordusunun çekileceği hat Meriç batısı olarak tespit edildikten sonra söz konusu hatta kadar bölgenin Türkiya Büyük Millet Meclisi hükümetine bütün manasıyla intikali tabii ve zaruridir. İngiliz ve İtalyan generallerinin buna zıt olan teklifleri bize kabul ettirmek istemeleri, Müttefik devletlerin tarafımızdan iyi karşılanarak 4 Teşrinievvel'de [4 Ekim'de] cevap vermiş olduğumuz notası hükümlerine aykırıdır. Mudanya Konferansı Müttefik devletler notası ile ve hakiki menfaatlarımızla ve bilhassa askeri icaplar ile bağdaştırılamaz teklifler ve bu tekliflerin münakaşaları ile[4] dört günden beri meşgul olduğu sırada, diğer taraftan İngilizlerin Çanakkale Boğazı'nın Asya tarafındaki piyade ve topçu kuvvetlerini artırmakta ve durmadan tel örgülerle takviye eylediği tahkimat vücuda getirmekte ve Çanakkale şehrinde İslam ahaliyi evlerinden çıkararak bazı baskılar icra eylemekte ve İstanbul'da ve Marmara'da fevkalade askeri tedbirler almakta olduğuna dair malumat ve istihbarat vardır. Aynı zamanda Yunanlılar tarafından Trakya'da dahi yeni kumanda heyetleriyle büyük ölçekte askeri teşkilat ve hazırlıklarda bulunulduğu ve İslam ahaliye zulüm ve işkence yapıldığı ve köyler tahrip edildiği ve yakıldığı alınan malumatla teyit edilmektedir.

İngiliz Generali'nin Mudanya Konferansı müzakerelerinin uzamasına sebebiyet verecek nota hükümlerine aykırı tekliflerde bulunması, diğer taraftan ordumuzun durdurulmasıyla[5] geçen her günden istifade edilerek Yunanlıların askeri hazırlıklarda ve faaliyette bulunmalarına müsaade edilmesi, Türkiya Büyük Millet Meclisi hükümetinin mütehassis olduğu barışçı hissiyatını rencide etmekte ve bu hareket tarzının İtilaf devletlerinin de arzusu hilafında olduğuna hükmettirmektedir. Bilhassa Başkumandanlık, askeri icapların tatbikatındaki ertelemeden haklı olarak endişeye mahal bıraktığı zannındadır. Dolayısıyla Müttefik devletlerin 23 Eylül tarihli notası ve Paris Konferansı Riyaseti'ne verilen 29 Eylül tarihli cevabımızdaki açıklık dairesinde

1 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "edilmektedir". (Y.N.)

2 Eski yazı belgede "5 Eylül", *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "5 Eylül (Ekim)", *Atatürk İle Yazışmalar I*'de "5 Eylül (sic)" yazılmış. Yanlışlıkla "5 Eylül" yazılmış olduğu anlaşılıyor. Doğrusu 5 Ekim'dir. (Y.N.)

3 Cümlenin aslı eski yazı belgede ve *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "mucibi istigrâbımız oldu" şeklinde, *Atatürk İle Yazışmalar I*'de ise yanlışlıkla "mucibi istirabımız oldu". (Y.N.)

4 *Atatürk İle Yazışmalar I*'de yanlışlıkla "münakaşası bile". (Y.N.)

5 "Durdurulmasıyla" sözcüğünün aslı olan "tevkifiyle" sözcüğü yerine, *Atatürk İle Yazışmalar I*'de "tevak kufuyla" (durmasıyla, beklemesiyle). (Y.N.)

1. Yunan ordusu ve Yunan idaresinin Edirne ve Meriç'in batısına çekilmesi,

2. Derhal Türkiya Büyük Millet Meclisi'nın söz konusu bölgeyi teslim alması[1] lazımdır.

Türkiya Büyük Millet Meclisi hükümetinin idaresi altına geçecek olan Trakya'ya hiçbir taraftan, bilhassa mağlup Yunan ordusu tarafından her türlü tecavüzün vukuu Müttefik devletlerce kefil olunmasına karşılık barış kararları bağlanıncaya kadar Boğazlar'dan ve Marmara Denizi'nden asayiş ve inzibat kıtalarından başka kuvvet geçirmemeyi kabul ederiz.

Bugün 6 Teşrinievvel [6 Ekim] öğleden sonra saat iki buçukta toplanacak olan konferansta belirtilen noktalar prensip olarak iki tarafça kabul edilmediği takdirde müzakerelerin bundan sonra devam edeceği günlerde askeri harekâtımızın atalete mahkûm bırakılması bizim için mühim ve telafi edilemez sakıncaları doğurabileceğinden, harekâta ara verilmesi hakkındaki salahiyetiniz 6 Teşrinievvel [6 Ekim] öğleden sonra saat altıdan itibaren kaldırılmış olduğunu tebliğ ederim.

Batı Cephesi Kumandanlığı'na ve Erkânıharbiye Riyaseti'ne yazılmıştır.

Başkumandan
M. Kemal

1 "Teslim alması" sözcüklerinin aslı olan "tesellüm etmesi" sözcükleri yerine, *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda yanlışlıkla "teslim etmesi". (Y.N.)

ERKÂNIHARBİYEİ UMUMİYE RİYASETİ'NE
MUDANYA'DA BATI CEPHESİ KUMANDANLIĞI'NA*

(6 EKİM 1922)

Makine başında. Ankara
6.10.38 [1922]

Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'ne
Batı Cephesi Kumandanlığı'na

C. 5.10.38 [1922]

1. Teşrinievvel'in [Ekim'in] altıncı günü kararlaştırılan toplantımızda Trakya'nın İzmir'de tespit olunan esaslar dairesinde Türkiya Büyük Millet Meclisi hükümetine iadesini kabul eylemedikleri takdirde, tasavvur buyrulduğu üzere 6/7'de[1] hemen İstanbul üzerine harekete geçiniz. 3. Kolordu yakından daha iki kolordu ile takip olunmalıdır. Çanakkale Boğazı'na tahsis olunan piyade kuvvetleri de Boğaz'a bir günlük mesafeye kadar yaklaştırılabilir. Küçük piyade kıtalarının dahil olduğu Boğaz üzerindeki bazı noktalar da piyade ve topçu ile takviye olunabilir. İzmir liman tahkimatına ehemmiyet verdiriniz.

2. Müzakere olumsuz neticelendiği halde, İngiliz Generali'ne Trakya'daki düşmanı takip için İstanbul ve Çanakkale üzerinden harekât icra edecek kıtalarımızla İngiliz kıtaları arasında bir yanlış anlama meydana gelmesine meydan bırakmamak için şimdiden icap edenlere emirler ve talimat vermesi uygun olacağını bildiriniz. Bu teklifi Fransız ve İtalyan generalleri karşısında yapmak uygun olur.

3. Erkânıharbiyei Umumiye Vekâleti'ne ve cevaben Batı Cephesi Kumandanlığı'na yazılmıştır.

6 Teşrinievvel 338 [6 Ekim 1922]
Saat 4.25 sonra.

Mustafa Kemal
Başkumandan

* Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Arşivi, Dolap 31, Göz 2, Klasör 1766, Dosya 125'ten fotokopisiyle birlikte aktaran: *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Aralık 1968, sayı 66, Vesika No: 1477. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.
Telgraf, Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'in Mudanya Konferansı hakkında verdiği malumat arasında, 7 Ekim 1922 günü yapılan gizli oturumda da okunmuştur. Bkz. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.3, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s.901. Ayrıca bkz. D.B.A. -S. Türk. (T.C. Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Siyasi, Türkiye) K.41/1'den aktaran: Bilâl N. Şimşir, *Atatürk ile Yazışmalar I (1920-1923)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s.350. (Y.N.)

1 6 Ekim gece yarısı kastediliyor. (Y.N.)

BATI CEPHESİ KUMANDANI İSMET PAŞA'YA*

(6 EKİM 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi
İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet: 2/580
Şifre
Makine başında.

Ankara
6.10.338 [1922]

Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa Hazretleri'ne

3. Kolordu'nun bu geceden mesafe alması hakkındaki tasavvurlarımızı tatbik lazımdır. Bu hareket, Franklen Buyon'a[1] verilen söze muhalif değildir. Lüzum görülürse, daha evvel hareket emri verilmiş ve ikinci emir yetiştirilinceye kadar bir miktar mesafe alınmış olduğu söylenebilir. Bundan maksat, kararımızın kendilerine bildirilmesidir.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7, D: 18, F: 135'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Franklin Bouillon. (Y.N.)

MUDANYA'DA MÖSYÖ FRANKLIN BOUILLON'A*

(6 EKİM 1922)

Ankara
6.10.38 [1922]

Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretleri'ne

Mösyö Franklin Buyyon'a[1] cevaben yazdığım telgrafnamede vaat ettiğim üzere hareket olunmak üzere söz konusu telgrafnamenin bir suretini takdim ediyorum.

6 Teşrinievvel 38 [6 Ekim 1922]
Başkumandan
Mustafa Kemal

1. Telgrafnamenizi aldım. Trakya'nın bize iadesi 23 Eylül[2] tarihli nota ile Müttefik devletler tarafından vaat edildiği halde Mudanya'da İngiliz Generali ve onu misal alan İtalyan delegesinin[3] teslimden[4] kaçınmaları, Müttefiklerin askeri işgalini devam ettirmek istemeleri[5] bizce iyi karşılanmamıştır. Harekâtın durmasından hasıl olan ve

* Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Arşivi, Dolap 27, Göz 4, Klasör 1595, Dosya 76'dan fotokopisiyle birlikte aktaran: *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Aralık 1968, sayı 66, Vesika No: 1478. Aynı belgenin "Mudanya'da Mösyö Franklin Bouillon'a" yazılan kısmı için ayrıca bkz. fotokopisiyle birlikte aktaran: Dr. Cengiz Kürşat, "Mudanya Konferansı ve Mudanya Mütarekesi Belgeleri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Haziran 2000, sayı 41, s.18-19. Eski yazı belgeler Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.
Telgraf, Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'in Mudanya Konferansı hakkında verdiği malumat arasında, 7 Ekim 1922 günü yapılan gizli oturumda da okunmuştur. Bkz. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.3, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s.911. Ayrıca bkz. D.B.A. -S. Türk. (T.C. Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Siyasi, Türkiye) K.41/1'den aktaran: Bilâl N. Şimşir, *Atatürk İle Yazışmalar I (1920-1923)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s.358. (Y.N.)

1 Franklin Bouillon. (Y.N.)

2 *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*'nde "23 Eylül", diğer kaynaklarda "23 Mart". Doğrusu "23 Eylül" olmalı. (Y.N.)

3 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "İngiliz generallerinin". (Y.N.)

4 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "teslimden" sözcüğü yok. (Y.N.)

5 Aslı "müttefikîn işgal-i askerisini idame etmek istemeleri" olan sözcükler *Atatürk İle Yazışmalar I*'de yok. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda ise "müttefikîn işgali askerisinde bulundurmak istemeleri". (Y.N.)

konferansın uzaması ile artan askerî sakıncaları takdirinize havale ederim.[1] Mevcut vaziyetin bir an evvel olumlu bir neticeye kavuşması hayatî menfaatlarımızdandır. Dostane aracılığınıza[2] itimaden konferansın bu akşam veya[3] yarın vereceği[4] kararı bekleyerek harekâta başlamak hususunda[5] verdiğim emrin icrasının ertelenmesini İsmet Paşa Hazretleri'ne yazdım. Dostane mesainize teşekkür ve olumlu bir netice elde edileceğini kuvvetle ümit eylerim.[6]

2. Bu telgrafnamenin bir sureti malumat için Batı Cephesi Orduları Kumandanlığı'na ve Erkânıharbiyei Umumiye Riyasetî'ne verilmiştir.

6 Teşrin 38 [6 Ekim 1922]

Dostunuz
Mustafa Kemal

1 Cümlenin aslı *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*'nde "Harekâtın tevakkufundan hasıl olan ve konferansın imtidadı ile tezayüd eden mahaziri askeriyeyi takdirinize havale ederim" şeklinde. Aynı cümle *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*'nde: "Harekâtın tevakkufundan hasıl olan konferansın mukarreratı ile tezahür eden mahazir-i askeriyeyi takdirinize havale ederim" (Harekâtın durmasından hasıl olan konferansın kararları ile tezahür eden askerî sakıncaları takdirinize havale ederim); *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "Harekâtın tevakkufundan hâsıl olan konferansın devamından tezahür eden mehaziri askeriyeyi nazarı dikkati âlilerine havale ederim"; *Atatürk İle Yazışmalar I*'de "Harekâtın tevakkufundan hasıl olan ve konferansın imtidadı ile tezahür eden muhakematı askeriyeyi takdirinize havale ederim" şeklinde. (Y.N.)

2 Aslı "Tavassutu dostanenize" olan sözcükler *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda yok. (Y.N.)

3 *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*'nde "ve". (Y.N.)

4 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "akşamki". (Y.N.)

5 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "harekâtın başlaması için". (Y.N.)

6 Cümle *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda şu şekilde: "Mesaili dostanemizden müspet bir netice hasıl olacağını kuvvetle ümit ederim". (Y.N.)

BATI CEPHESİ KUMANDANI İSMET PAŞA'YA*

(6 EKİM 1922)

. Mudanya
6.10.38 [1922]

Başkumandanlığa

Konferans raporudur:

İstanbul'a giden gemiler noksansız geldiler. Konferans henüz toplanmadı. Franklin Bouillon'un dediğine göre, Londra ve Paris hükümetlerinin kararları 7.10.38 [1922] öğlenden evvel her halde burada olacak imiş. Şimdiye kadar maddenin geciktirilmesi ve daha evvel hükümetler kararlarından haberdar olmak mümkün olmamasından imiş. Söz konusu kararların bu akşam hangi saatte buraya ulaşacağı kestirilemiyor. Delegeleri bekliyorum. Mudanya'dan 6.10.38 [1922] saat 7 sonra'dadır.

Batı Cephesi Kumandanı
İsmet

Mösyö Franklin Bouillon'a cevaben yazdığım telgrafnamede vaat ettiğim şekilde hareket olunmak üzere.

Başkumandan
Mustafa Kemal

Ankara
6.10.38 [1922]
Makine başında.

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: Dr. Cengiz Kürşat, "Mudanya Konferansı ve Mudanya Mütarekesi Belgeleri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Haziran 2000, sayı 41, s.25. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

İSTANBUL'DA GENERAL PELLÉ'YE*

(6 EKİM 1922)

Telgraf
Makine başında.

Ankara
6.10.38 [1922]

Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa Hazretleri'ne

Aşağıdaki telgrafnamenin Dersaadet'te General Pelle'ye derhal çekilmesinin temin buyurulmasını rica ederim.

Başkumandan
Mustafa Kemal

Suret

İstanbul'da General Pelle'ye

Telgrafnamenizi aldım. Türk halkının siyasi taleplerine hiçbir suretle dokunmayan bir nokta[1] üzerinde müşkülat hasıl olması üzüntü vermiştir. İsmet Paşa Hazretleri'nden aldığım son bir rapora göre İngiliz ve İtalyan generallerinin Trakya'yı bize teslim etmekten vazgeçtikleri ve Müttefik askeri işgalini belirsiz bir müddetle devam ettirmek istedikleri[2] anlaşılıyor. Bu nokta bizce pek mühim olup, Trakya'nın[3] bu su-

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: Dr. Cengiz Kürşat, "Mudanya Konferansı ve Mudanya Mütarekesi Belgeleri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Haziran 2000, sayı 41, s.24-25. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.
Telgraf, Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'in Mudanya Konferansı hakkında verdiği malumat arasında, 7 Ekim 1922 günü yapılan gizli oturumda da okunmuştur. Bkz. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.3, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s.911. Ayrıca bkz. D.B.A. -S. Türk. (T.C. Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Siyasi, Türkiye) K.41/1'den aktaran: Bilâl N. Şimşir, *Atatürk İle Yazışmalar 1 (1920-1923)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s.361. (Y.N.)

1 Aslı "Türk halkının mutalebatı siyasiyesine hiçbir suretle dokunmayan bir nokta" olan sözcükler *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "Türk halkının mütalebatı esasiyesinin bir noktası" şeklinde. (Y.N.)

2 Aslı "Trakya'yı bize teslim etmekten istinkâf ve müttefik işgali askerisini gayri muayyen bir müddetle idame etmek istedikleri" olan sözcükler, *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "Trakya'yı bize teslimden istinkaf ettikleri ve müttefikinin askeri işgalleri altında bulundurmakta devam etmek istedikleri" şeklinde. (Y.N.)

3 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "Bu nokta malum olduktan sonra Frankler'in" şeklinde. (Y.N.)

retle Müttefikler elinde kalması 23 Mart[1] tarihli nota hükümlerine ve Mösyö Franklin Bouillon'un teminatına aykırı görülmektedir. Müttefiklerin ilk anda ve bizim için en mühim bir noktada anlaşma arzusunda açık olmamaları ve Trakya'yı elde bulundurmak suretiyle bize baskı icra etmek fikrini verecek mahiyette hareketleri bizi büyük tereddüt ve hayretlere düşürmüştür.[2] Barışçı emellere ve pek mutedil ve meşru olan milli taleplerimize[3] bu suretle uzlaşmaz şekilde muamele olunmasına Fransız hükümetinin olur vermeyeceğini ümit ettiğimizden, vaat buyurduğunuz aracılığın fiili neticesini sabırsızlıkla beklerim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal

1 Eski yazı belgede ve diğer kaynaklarda "23 Mart". Doğrusu "23 Eylül" olmalı. Yanlışlıkla "23 Mart" yazıldığı anlaşılıyor. (Y.N.)

2 Cümle *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda şu şekilde: "İlk anda ve bizim için en mühim noktada itilaf arzusunun sarih olmaması ve Trakya'yı ellerinde bulundurmak suretiyle bize bir tazyik icra etmek fikrini verecek mahiyette olduğundan bizi büyük tereddüt ve hayretlere duçar etmiştir". (Y.N.)

3 Aslı "Amali sulhperverane ve pek mutedil ve meşru olan mutalebatı milliyemize" olan sözcükler, *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "Âmali sulhperverane ve pek meşru olan metalibimize" şeklinde. (Y.N.)

MUDANYA KONFERANSI REİSİ BATI CEPHESİ KUMANDANI İSMET PAŞA'YA*

(7 EKİM 1922)[1]

Mudanya Konferansı Reisi
Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa Hazretleri'ne

1. Azınlıklar hakkında mutlaka askeri mukaveleden bahsedilmek zaruri ve konferansı bir an evvel neticelendirmek bakımından elzem görüldüğü takdirde, General Harington'un teklif ettiği metni ikinci maddede olduğu gibi değiştirerek kabul etmek uygundur.

2. Gayrimüslimlere Müslümanların sahip olduğu serbesti ve medeni ve şahsi hukuk temin olunacak ve kanun nazarında eşit bulunacaklardır.

3. Askeri esirler meselesi için müzakereyi uzatmamak tercih edilmektedir. Bu husus hakkında başkaca teşebbüs de takip edilir. Bununla beraber, tarafı devletinizden imkânın elde edilmesine gayret sarf olunmalıdır.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.3, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s.904. Aynı telgrafın "8 Ekim 1922" tarihli örneği için bkz. D.B.A. - Türk. (T.C. Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Türkiye) K. 41/1 - Mudanya Konferansı'ndan aktaran: Bilâl N. Şimşir, *Atatürk İle Yazışmalar I (1920-1923)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s.375.

1 Telgraf, Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'in Mudanya Konferansı hakkında verdiği malumat arasında, 7 Ekim 1922 günü yapılan gizli oturumda, "Şu telgrafa şu cevap verilmiştir" açıklamasıyla tarihsiz olarak okunmuştur. Telgraf, Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'nın aynı oturumda okunan "7 Teşrinievvel [7 Ekim] sabah saat on buçuktan evvel"de çektiği telgrafa cevaptır. (Y.N.)

MUDANYA KONFERANSI REİSİ BATI CEPHESİ KUMANDANI İSMET PAŞA'YA*

(8 EKİM 1922)

Tel
Makine başında.

Ankara, 8.10.338 [1922]

Mudanya Konferansı Reisi
Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa Hazretleri'ne

General Harington'un bu sabah zatı devletlerine gönderdiği mektup aynen Heyeti Vekile'ye takdim edildi. Bu mektuba tarafı samilerinden verilen cevap muhteviyatı da Heyeti Vekile'ce öğrenildi.

Trakya'nın derhal tahliyesiyle beraber, Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetine teslimini temin etmek üzere toplanan Mudanya Konferansı'nın bugüne kadar cereyanı esnasında taahhüt etmiş olduğumuz noktalara tamamen riayetkâr kaldık. Konferans lüzumsuz uzatılmakta olduğu halde dahi konferanstan barışçı ve uzlaşıcı bir netice alınacağı ümidiyle riayetkâr kalınmaktadır. Ancak belirsiz bir zaman için atalete mahkûm kalmayı Müttefiklerin generallerinin de tasvip edeceklerini zannetmeyiz. General Harington'un askeri hareket diye vasıflandırdığı[1] harekâtın ordunun dahili harekâtından olduğu hakkındaki izahatımız[2] hakikati aydınlatmış olacaktır. Ancak Mudanya Konferansı müzakerelerinin cereyan ettiği ve bu münasebetle askeri harekâtımızı durdurmuş bulunduğumuz esnada İngilizlerin Anadolu sahillerinde muharebe tertibat ve tedbirleri almaya ve kuvvetlerini artırmaya devam etmeleri ve aynı zamanda Trakya'da Yunan ordusunun[3] yeniden harbi devam ettirmeye muktedir vaziyet meydana getirmekte faaliyet icrasına müsaade olunması mesuliyetini müsebbiplerine atfetmek mecburiyetindeyiz. Mudanya Konferansı'nı hak ve adalete kavuş-

* *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.3, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s.912-913; D.B.A. - S. Türk. (T.C. Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Siyasi, Türkiye) K. 41/1'den aktaran: Bilâl N. Şimşir, *Atatürk İle Yazışmalar I (1920-1923)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s.378-379.
Telgraf, Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'in Mudanya Konferansı hakkında verdiği malumat arasında, 9 Ekim 1922 günü yapılan gizli oturumda, Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'nın telgrafının ardından, "Buna cevaben dün Heyeti Vekile'yle görüşüldükten sonra Başkumandan Paşa Hazretleri'nin verdiği cevap" açıklamasıyla okunmuştur. (Y.N.)

1 "Vasıflandırdığı " sözcüğünün aslı olan "tavsif ettiği" sözcükleri yerine, *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda yanlışlıkla "tavsir ettiği". (Y.N.)

2 *Atatürk İle Yazışmalar I*'de "izahımız". (Y.N.)

3 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "Trakya'da bulunan ordusunun". (Y.N.)

muş[1] ve harp halinin bitmesini temin edecek güzel bir neticeye ulaştırmak hususunda zatı devletlerinin barışçı mesaisi takdire değer ve tamamen hükümetimizin hissiyat ve görüşüne uygun görülür. İngiliz generalinin bizim için hayati ve ertelenemez noktalar üzerinde düşmanlarımıza fırsat verecek uzun beklemelere meydan bırakmaksızın, İngiliz milletinin hakiki barışçı eğilimleri dairesinde hareketle, bütün cihanın sabırsızlıkla beklediği Doğu barışının ilk[2] temel taşını koymaya girişmesiyle yapacağı mühim ve insani vazifenin ne kadar büyük olduğu kendilerince de[3] takdir olunur. Görüşlerimizin meşru ve makul olduğuna en yakın ve bariz bir delil olmak üzere aynı konferansa dahil bulunan Fransız ve İtalyan generallerinin Trakya'nın derhal düşmandan tahliye edilerek Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetine teslimi hususunda ortaya çıkan ve olumlu kanaatlerini gösterebiliriz. Konferansın olumsuz[4] neticeye doğru daha fazla devamından hasıl olacak[5] sakıncaların ve bütün medeniyet cihanı gözündeki büyük mesuliyetin müsebbipleri biz olmadığımızı ve olmak istemediğimizi dünyanın takdir edeceğine şüphemiz yoktur. Her halde konferansın bir iki gün zarfında neticelenmesi sabırsızlıkla beklenir.

Başkumandan
Mustafa Kemal

1 "Kavuşmuş" sözcüğünün aslı olan "mukarin" sözcüğü yerine, *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda yanlışlıkla "mukavim". (Y.N.)
2 "İlk" sözcüğü *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda yok. (Y.N.)
3 "De" bağlacı *Atatürk İle Yazışmalar I*'de yok. (Y.N.)
4 "Olumsuz" sözcüğünün aslı olan "menfi" sözcüğü yerine, *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "verdiği". (Y.N.)
5 "Hasıl olacak" sözcüklerinin aslı olan "tahassül edecek" sözcükleri yerine, *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "tahassul eden". (Y.N.)

BATI CEPHESİ KUMANDANI İSMET PAŞA'YA*

(8 EKİM 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi
İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet: 2/586
Şifre
Makine başında.

8.10.338 [1922]

Mudanya'da Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa Hazretleri'ne

Konferans ne oldu? Devletlilerinin aldığı haberleri ve görüp duyduklarını[1] makine başında bekliyorum.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: Dr. Cengiz Kürşat, "Mudanya Konferansı ve Mudanya Mütarekesi Belgeleri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Temmuz 2000, sayı 42, s.27. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 Aslı "Müstahberat ve mahsusatı devletlerini". (Y.N.)

BATI CEPHESİ KUMANDANI İSMET PAŞA'YA*

(8 EKİM 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi
İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet
Telgraf
Makine başında.

8.10.38 [1922]

Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa Hazretleri'ne

Dünkü konferans toplantısı müzakereleri hakkında makine başında malumat verilmesini rica ederim.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: Dr. Cengiz Kürşat, "Mudanya Konferansı ve Mudanya Mütarekesi Belgeleri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Temmuz 2000, sayı 42, s.27. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

DOĞU CEPHESİ KUMANDANI KÂZIM KARABEKİR PAŞA'YA*

(8 EKİM 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi
İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet: 2/583
Şifre
Zata mahsustur.
Makine başında.

Ankara
8.10.338 [1922]

Takiben Trabzon'da
Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri'ne

C. 6.10.1338 [1922] şifreye: Görüşünüz şimdiye kadar yapılmış olan siyasi icraat ve teşebbüslere uygundur, Efendim.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 15031'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur. Ayrıca bkz. Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1960, s.1170.
Belge *İstiklâl Harbimiz*'de şu açıklamayla yer almaktadır: "Şimdiye kadar yazdıklarıma ilave olarak Mudanya Konferansı sıralarında tutulması lazım gelen hareket hattımız hakkındaki görüşümü de bildirdim. Aldığım şu cevap arkadaşlarımızla görüş ve kavrayış birliğimizin yeni bir delili idi." (Y.N.)

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ GİZLİ OTURUMUNDA KONUŞMA
MUDANYA KONFERANSI HAKKINDA*

(9 EKİM 1922)

[...][1]

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Efendim, Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyefendi icap eden izahatı verdiler.

Zannederim bendenizin vuku bulacak maruzatım bütün bu tafsilattan sonra ne olabilir? Ne yapmak imkânı vardır? Buna dair malumat arz etmek için Salâhattin Beyefendi'nin sorularından söze başlamak istiyorum. Yani İtilaf devletleri bize Trakya'yı vermeyi kabul etmişler de onun üzerine mi Mudanya Konferansı vuku bulmaktadır? Bunu biraz tahlil etmek lazımdır. Bunun için de elimizde, esas olarak, İtilaf devletlerinin notası vardır. Tabii okunmuştur. Orada Trakya'ya ait olarak şu cümle görülüyor: "Üç müttefik devlet Türkiye'nin Meriç ve Edirne'ye kadar, Trakya'yı tekrar sahiplenme arzusunun iyi gözle görüldüğünü beyan için bu fırsatı vesile kabul etmiştir."

Ondan sonra bir cümle daha var ki: "Barış müzakereleri esnasında[2] Ankara hükümeti Müttefik devletlerin geçici olarak tarafsızlığını ilan ettikleri bölgeye ordusunu göndermemek şartıyla, üç devlet konferansında belirtilen sınırların Türkiye'ye verilmesini memnuniyetle müdafaa edeceklerdir." Demek oluyor ki, bu notayı[3] veren insanlar Trakya'yı bugünden tahliye ve bize teslim etmek için kuvvetli bir teminat vermiş değillerdir. Hatta notaya koydukları bir şartla bizi dahi müşkül vaziyete soktukları anlaşılabilir.

Onlarca, Mudanya Konferansı, notanın sonlarına doğru ifade edilen bir maksat içindir. Bu maksadı ifade eden cümle de şudur. "Üç Müttefik hükümet konferansın açılmasından evvel Türk ve Yunan askeri memurları ile anlaşarak Müttefik hükümetler generalleri tarafından tespit edilecek bir hat üzerine Yunan kuvvetlerinin çekilmesini temin etmek üzere nüfuzlarını kullanacaklardır ve bunun için bir konferans şimdiden yapılabilir." Demek ki, Müttefik devletlerin Mudanya Konferansı'nı kabul etmeleri, bir hat tespit edilecek ve Yunan ordusu o hatta çekilecektir. O notaya göre, Mudanya Konferansı'nın yalnız bunun için olduğu anlaşılıyor. İzmir'de bizim Franklen Buyyon[4] ile, vesaire ile vuku bulan fikir alışverişimizden sonra biz onları Mu-

* *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.3, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s.917-921, 924, 926-930.

1 Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey, Mudanya Konferansı hakkında bilgi verir ve Konferans Reisi İsmet Paşa ile Mustafa Kemal Paşa arasındaki telgraf haberleşmelerini okur. (Y.N.)

2 Kaynakta "esasında" yazılmış. "Esnasında" olmalı. (Y.N.)

3 Kaynakta yanlışlıkla "noktayı" yazılmış. (Y.N.)

4 Franklin Bouillon. (Y.N.)

danya Konferansı'na davet etmiş olduk. Davet ederken de dedik ki: Trakya'da Yunan zulümler icra ediyor, tahribat yapıyor ve Trakya'da ihtilal vardır. Dolayısıyla Trakya'nın bir an evvel onlardan kurtarılması ve bizim hükümetimizin idaresine geçmesi lazımdır. Bunu tespit etmek için sizi Mudanya Konferansı'na davet ediyoruz, dedik. Onlar bu davete icabet etmiş olmakla o görüşü kabul etmiş farz olunabilirler. Fakat o da muhakkak değildir. Dolayısıyla, Mudanya Konferansı'na iştirak etmiş olan generaller mutlaka evvelden Trakya'yı tahliye ve bize teslim etmeyi kabul etmiş sayılmamak lazım gelir. Konferans'ta esas itibariyle bir hat tespit edilecek ve Müttefik devletler Yunan kuvvetlerini o hattın gerisine çektireceklerdir. Yalnız, iş o suretle idare edilmiştir ki, o tespit edilmek istenilen hat bizim tarafımızdan Edirne şehri ve Meriç batısıdır diye tespit edilmiş idi. Onlar da bunu kabul eder gibi oluyorlar. Hatta beş altı günden beri devam eden müzakereler esnasında, Trakya'nın, o hattın batısına kadar tahliyesini esas itibariyle kabul ve buraları görünüşte bize teslim eder gibi telaffuzda bulunmuşlardır. Fakat son günlerde bunun aldatıcı olduğunu anladık. Bize dediler ki, evet, tahliye söz konusudur, fakat teslim söz konusu değildir. Dolayısıyla Mudanya Konferansı esasen kabul edilmiş bir görüşü ifade ve tespit etmek için değildir. Bizim arzumuz başka türlüdür. Onların arzusu da başka türlü olduğuna göre, hangi taraf teklifini kabul ettirebilirse netice oraya yönelecektir. Biz tabii notanın manasını tamamen anlamamış gibi davranarak cevaplarımızı vermekteyiz. Bilhassa harekâtın durdurulması için evvelce vermiş olduğum salahiyeti kaldırmak üzere 6 Teşrinievvel'de [6 Ekim'de] İsmet Paşa'ya yazdığım emir şu suretle tertip edilmiştir: Bu emirde doğrudan doğruya Müttefik devletlerin Trakya'yı bize vermek hususundaki arzusunu söz konusu ettim. Alt tarafından bahsetmedim. Sonra bir hat tespitinden bahsettim. Bu hattın da Edirne ve Meriç olduğunu belirttim ve karşı tarafın bunları kabul etmiş olduğuna göre işi daha ziyade uzatmamak meselesini kaydettikten sonra ve fazla beklemeye tahammülümüz olmadığını bahseyledikten sonra, Teşrinievvel'in [Ekim'in] altısında, öğleden sonra, saat altıda harekâtı durdurmak hakkında salahiyetinizi kaldırıyorum demiştim ki, zannederim bu emri de Yusuf Kemal Beyefendi okudular.

Bu nokta anlaşıldıktan sonra, arkadaşlar, birkaç nokta daha arz edeceğim.

Bizim maksadımız, Boğazlar'dan ve İstanbul'dan adeta bahsetmeksizin, yani bilmezlikten ve anlamazlıktan gelirken, Trakya'yı muharebesiz düşmandan, ordu ve idaresinden tahliye ettirip Türkiye Büyük Millet Meclisi idaresine almaktır. Fakat bu maksada ulaşmak için vuku bulan teşebbüslerimizde artık muhatabımız Yunanlılar bulunmuyor. Yunanlılar ortadan çekilmiştir. Karşımıza İngiltere, Fransa, İtalya çıktı ve durunuz, eğer daha ileriye hareket edecek olursanız, Müttefik devletlere karşı harp ilan etmiş kabul edileceksiniz, dediler. Bittabi bu vaziyet karşısında ciddi düşünmek lazımdı. Bu söze riayet etmeksizin hemen İstanbul üzerine ve doğrudan doğruya Çanakkale şehrine yürümek ve karşı tarafa geçmek üzere teşebbüslerde bulunmaklığımız, bu üç devletin bu hareketimizi bir harp ilanı kabul etmesi ve bu suretle belirsiz bir zaman için bu üç devletle bizim de harp halini kabul etmemiz tabii kolay hazmolunacak ve kabul edilecek bir vaziyet değildi. Bunun üzerine daha salim vaziyetler temin edilecek çarelere girişmek ve daha ziyade makul ve mantıki görülmüştür.[1] Di-

1 Cümle düşüklüğü zabıttan kaynaklanıyor. (Y.N.)

ğer taraftan şunu da arz edeyim ki, Mudanya Konferansı'nı kabul ettiğimiz gün veyahut harekâtı durdurduk dediğimiz gün bizim harekâtımız durmuş değildir. Harekât kesintisiz devam etmektedir. Malumu âlileri, ordularımız İzmir'e kadar gitti. Bursa ve Bursa batısına kadar gitti, bunlardan İstanbul üzerine yürüyeceklerini tekrar değiştirmek tabii zamanı gerektiriyordu.[1] Bu da yapılmıştır. Hem de azami bir şekilde yapılmıştır. Malumu âlileri Çanakkale'ye yakın olan kıtalarımız doğrudan doğruya Çanakkale üzerindedir. Diğer taraftan Derince ve Yarımca yaklaşmaktadır.[2] Hatta daha gerideki karargâhlar henüz yürüyüş halindedir ve askeri tedbirlerimizden birini kaybetmiş değiliz. 6 Teşrinievvel [6 Ekim] günü Konferans işi uzatır gibi göründüğünden, 6/7 gecesi yani bir gece yürüyüş ile mühim kıtalarımız Şile'ye ve onun daha ilerisinde İrva[3] deresine ve onun daha güneyine kıtalarımız gelivermiştir. Yakublu filan taraflarına geçmişlerdir. Çanakkale'de bulunan süvari kıtalarımızın yerine de piyadelerimiz yerleşiyor. Yani istediğimiz bir zamanda İstanbul'u, Boğazlar'ı derhal işgal edecek derecede muktedir bir haldeyiz. Şimdiye kadar vuku bulan siyasi teşebbüsler neticesinde kanaatle hükmolunan bir şey varsa, o da Fransızlar. Şeklen bilmiyorum. Fakat fiilen bizim karşımıza çıkmayacaklardır. Kuvvetle bizim karşımıza çıkmayacaklardır. İtalyanların da aynı tarzda hareket edebileceklerini zannederim. Fakat İngilizler, muktedir oldukları yerde, kendi kuvvetlerini kullanmaya ve daha çok Yunanistan'da bulunan mağlup Yunan kuvvetlerini teşvik ederek ve düzenleyerek ve belki Balkan'da diğer kuvvetlerden istifade ederek, bize karşı harp çıkarmasını talep ediyor. Biz o kadar tedbirli hareket etmek mecburiyetindeyiz ki, Fransızlar ve İtalyanlar da bizimle beraber olarak İngilizleri bu hareketten men edecek vaziyette değildir. Yani biz ne yaparsak yapalım, onlar her ne yaparlarsa yapsınlar, barışçı ve silahlı bir surette, İngilizler katiyen hileden, fesatlıktan ve suikasttan dönmüyorlar. Bir defa Fransızlara ve İtalyanlara ve bütün dünyaya bu kanaat gelmelidir ve biz de görmeliyiz ki, her ne yapılırsa yapılsın İngilizler katiyen muharebe yapmak istiyor: o halde İngilizlere karşı muharebeyi kabul etmek ve istediği kadar onu devam ettirmeye razı olmak ve kuvvetlerimizi kullanmak için bunun zaruret hükmüne geldiğine vicdanlarımız ve beyinlerimiz kani olmalıdır ve bu kanaat cihanı da kapsamalıdır. Mağdur ve mazlum bir halde İngilizlerle harp edelim. Bu vaziyet fiili bir hale gelince de, Cenabı Hakk'ın inayetiyle, onu iyi neticeye ulaştıralım. *(İnşallah sesleri.)*

Hariciye Vekâleti'ne resmi gelmiş malumat yoktur. Fakat şimdi Ajans Havas'ta gördüm. Ümit verici malumat vardır. Sonra özel olarak belki o ajansı okursunuz, yani sükûnetle ve emniyetle birkaç gün kaybetmekte bir zarar yoktur. Yeter ki, aklımız tamamen yatsın, hareket yapmak mı lazımdır, yapmamak mı lazımdır? Hareket başlarken İngilizler karşımızda olarak belki de Fransızlar ve İtalyanlar harp hali ilan etmiş olurlar. Harekâta başladığımız zaman belki ilk defa hedefimiz Boğazlar ve İstanbul olacaktır. Ondan sonra diğer bir safhayı takip etmek mecburiyetindeyiz. Karşıya geçmek; bunlar o kadar kolay işle olmaz. Daha dikkatli hareket etmek, daha büyük tedbirler yapmak lazımdır ve inşallah onları da yapacağız.

1 Aslı "...bunlardan İstanbul üzerine yürüyeceklerini tekrar tebdil etmek tabii zamanı müstelzimdi." (Y.N.)
2 Zabıttaki aslı: "Diğer taraftan Derince ve Yarımca tekarrup etmektedir." (Y.N.)
3 "Riva" olmalı. (Y.N.)

Nusret Efendi (Erzurum): İngilizler büyük ölçekte yığınağa girişmişler mi?

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Hayır efendim, büyük ölçekte yığınak yoktur. Harinkton'un[1] mektubunda söylediği gibi, evvelce tertip edilen bazı ihtiyat kuvvetleri ve Asya sahillerine çıkartılan iki, iki buçuk taburdan ibarettir. Büyük kuvvetleri yoktur. Bizim bildiğimize göre İstanbul'da şurada burada bütün kuvvetleri bir fırkayı geçmez ve İngilizlerin büyük kuvvet yığarak muharebeyi kabul etmeleri de kolay bir şey değildir. Yani elli, yüz bin kişi getirmek lazımdır. Zannetmem ki, İngilizlerin bugünkü dahili şartları böyle yüz binlere ulaşan orduları, belirsiz zaman için, Anadolu'yu işgal edebilsinler ve bunun gerektirdiği parayı Meclis'lerine kabul ettirmek o kadar kolay bir şey değildir. Yalnız ne olur? Şeklen, yani harp ilan etmiş olur. Biz de uzun boylu barış yapmamış oluruz.

Müfit Efendi (Kırşehir): Bendeniz de bir şey istirham edeceğim. İngilizlerin yapmakta oldukları şu fesatlıkları bütün âleme ilan için gizli celseyi açık celse yapsak olmaz mı? (Zamanı değil, sesleri.)

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Mesela bu nota ilan edilecek, sonra bizim teati ettiğimiz bazı mektuplar vardır. Onlar da yayımlanabilir. Fakat Meclis'çe, yani İngilizlerin aleyhinde kuvvetli bir propaganda yapmak lazımdır.

[...]

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Yalnız bu noktada bir şey söylemek lazımdır. Bu Mudanya Konferansı'ndan sonra asıl barış konferansı olacak. Gerçi biz ayın yirmisini kabul ettik. Onların yirmisini kabul edip etmeyeceklerini bilmem. Bu konferans ne kadar devam edecek, onu da bilmem. Bu konferans müddetince büyük ordularımızı böyle ayakta tutmak doğru bir şey değildir. Mudanya Konferansı'ndan öyle bir neticc almalıyız ki, biz ordularımızı öyle faaliyet haline sevk etmeye lüzum olmadığını bilelim. Yani tekrar harp harekâtına başlamaya mecbur olmayacağımıza dair elimizde fiili teminat olmalıdır. Yoksa çok fena olabilir. Hepimiz bekleyelim. Bakalım konferansın neticesinden ne çıkacak. Bir de baktık olumsuz çıktı. Ne vakit, altı ay sonra?

Reis [Reisi Sani Doktor Adnan Bey]: Efendim, gizli celse bitmiştir. Yüksek oyunuza arz ediyoruz. Gizli celsenin sona ermesini kabul edenler lütfen el kaldırsın.. Kabul edilmiştir. Açık celseye geçiyoruz.[2]

1 Harington. (Y.N.)
2 Açık yapılan üçüncü celse 10 dakika sürer. Ardından tekrar gizli olan dördüncü celseye geçilir. (Y.N.)

Dördüncü Celse

[...]

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri (Başkumandan) (Ankara): Tabii bu bildirilen son rapor üzerine, Heyeti Vekile müzakere edecek ve belki de İsmet Paşa'nın bu raporu üzerine Heyeti Vekile düşünerek ona bir talimat verecektir. Fakat bu talimat gizli olarak verilmek lazımdır. İhtimal ki, yüksek heyetinizle vedaya vakit bulamadan bendeniz de oraya gitmek istiyorum. Bunu evvela arz etmek lüzumunu hissediyorum. Görülüyor ki, burada Trakya'yı bize vermek istemiyorlar ve gelecekte temin etmek istedikleri şekle şimdiden bir şekil vermek ve doğrudan doğruya İtilaf devletlerinin kontrolü, işgali altında bambaşka bir şekil vermek istiyorlar. Esas olan ve bendenizin gördüğüm şey budur. Halbuki bizim de istediğimiz şey, Trakya'nın ve İstanbul'un doğrudan doğruya bizim hükümetimize teslim olunmasıdır. Benim anladığıma göre... Dolayısıyla, bu büyük farka göre yapılacak fedakârlık hatırınıza geliyorsa bunu, Heyeti Vekile'yi de aydınlatmaya yarayacağını şimdiden konuşabilirsiniz. *(Elbette, elbette sesleri.)*

Hakkı Hami Bey (Sinop): [...] Orduya karşı itimadımız berkemal olmakla beraber, elbette bunu bizzat idare eden Paşa Hazretleri, benim kanaatim şöyledir dedi mi, bizim için kâfidir.

Mustafa Kemal Paşa (Başkumandan) (Ankara): Demin ben bunu söyledim.

[...]

Mustafa Kemal Paşa (Başkumandan) (Ankara): Müsaade buyurursanız ufak bir şey arz edeyim.

Efendim, Mudanya ile cereyan eden haberleşme doğrudan doğruya benimle cereyan etmektedir. Onun için haberleşmenin ne kadar müşkül ve benim ne kadar meşgul olduğumu takdir edersiniz. Her gece yarısından sonra saat ikide, üçte, hatta üç buçukta ancak alabiliyorum. Çoğunlukla Heyeti Vekile ile görüşmek zarureti hasıl oluyor. Onun için hiç zannetmem ki, bugün akşam ve bugün gece yarısına ve belki de yarına kadar Heyeti Vekile'ce ve yüce Meclis'çe esaslı müzakerelere vesile olacak kati malumatı alalım. Bu itibarla onu beklemek beyhudedir.

Sonra ikincisi; ben zannediyorum ki, yüksek heyetinizin en son nokta üzerine bir karar vermesi de belki uygun olamaz. Yani en son görüşü anlaşıldıktan sonra, belki Heyeti Vekile'nin en son görüşleri anlaşıldıktan sonra ve yüce Meclis değerlendirdikten sonra, kati karar vermek lazımdır. Yani şimdiden kati bir karar verip oraya bağlanmak doğru değildir.

İsmail Suphi Bey (Burdur): Misakı Milli'nin sonuna kadar yürüyeceğiz.

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Misakı Millimiz malumdur. Bütün memleket ve milleti ve ordumuzu çıkmaz bir yola saptırmaktan da elbette sakınırız. O halde akıl

ve mantığın ve imkânın verebileceği bir şeyi elde etmek üzere hareket ederiz. *(Pek doğru sesleri.)*

[...]

Şeref Bey (Edirne): Efendiler, demin Yusuf Kemal Beyefendi arkadaşımızın okumuş olduğu Mudanya Konferansı'na ait telgraflar üzerine Heyeti Vekile bir karar alacağı için aydınlanmak istiyor. Müzakere onun için açıldı.

Mustafa Kemal Paşa (Başkumandan) (Ankara): Tabii, Heyeti Vekile böyle bir talepte bulunmadı. Fakat bendeniz iki sıfatla yüce Meclis'ten istirham ettim. Bir defa Meclis Reisi olmak itibariyle, hep beraber görüşerek Meclis'in görüşünden Heyeti Vekile'nin aydınlanması lazımdır. İkincisi; Başkumandan olmak münasebetiyle ben aydınlanmak istiyorum.

[...]

Mustafa Kemal Paşa (Başkumandan) (Ankara): Efendim, şimdiye kadar dinlediğimiz değerli arkadaşların görüşünü müsaade buyurursanız şu suretle değerlendirmek isterim.

Genel olarak istisnasız tekmil arkadaşlarımız, esas program olmak üzere, Misakı Milli'yi ileri sürmektedir ve yine bu arkadaşımız Misakı Milli hedeflerimize ulaşabilmek için icra edilemez ve göğüslenemez müşkülata maruz kalmaktan sakınmak lazımdır diyorlar ve dolayısıyla, zaruri olmayan işlere girişmeyelim; noktalarında fikir yoğunlaşmıştır zannederim.

Bu noktalardan birincisi hakkında, bendenizce, en kati karar verebilmek için iki noktayı muhakeme etmek lazımdır. Bunlardan birisi; denilebilir ki, ordumuz karşımızda kuvvet olarak bulunan düşman ordusunu tamamen mağlup etmiştir. Dolayısıyla düşmanca hareket son bulmuştur. Bundan sonra yapılacak işler siyasi vasıtalar ile elde edilecektir. Eğer böyle kabul edilecek olursa askerlik bitmiştir. Siyaset hal ve faaliyetine gelmelidir. Böyle kabul olunursa bu Mudanya Konferansı ve bunlar teferruattan ibarettir. *(Hayır sesleri.)* Yapılacak işler derhal barış konferansına dahil olmak ve orada diplomatik vasıtalarla Misaki Milli gayelerine ulaşmaktır. Yoksa eğer denilirse ki, hayır askeri vasıtalarla elde edilmesi mümkün olan hedefler vardır ve o hedefler elde edildikten sonra siyasi vasıtalar ile elde edilmesi lazım gelen neticeler daha kuvvetli olur. Derhal bunu yapmak lazımdır. Dolayısıyla henüz karşımızda siyasi vasıtalarla elde edilmez ve askeri vasıtalarla elde olunur hedefler varsa, var mı, yok mu hususu zannedersem, Başkumandanlık'ça tespit ve ifade olunmak lazım gelir. Ancak Başkumandanlık bunu tespit eder ki, siyasi safhayı, siyasi zemini tamir edilemez bir hale koymaktan kaçınacaktır. Eğer bu bakımdan fikir yürütmek icap ederse bu müzakereyi kâfi görmek uygun olur, inancındayım. Anlaşıldı ki, hedefimiz Misakı Milli'dir. Fakat, göğüslenemez zemin ve istikamete gitmeyelim, maksadımızı daha emin bir surette elde etmek için her ne mümkünse, hedefler varsa onlar da elde edilmelidir. Onlar da elde edilmesin diye hiçbir arzu görmüyorum. Yani müzakereyi kâfi görüyorum. *(Kâfi sesleri.)*

[...]

Mustafa Kemal Paşa (Başkumandan) (Ankara): Başaramayız dediğiniz hangi noktadır?

Salahattin Bey (Devamla): İstanbul'u, hatta Edirne'yi isteyebilirdik ve ordumuz, mülki memurlarımız ve zabıtamız girsin derdik ve bu haklıydı. Fakat bu adamlar fiiliyatta bunu bize vermekten kaçıyorlar, görüyoruz. [...]

Mustafa Kemal Paşa (Başkumandan) (Ankara): Affedersiniz, bendenizin sorduğum soruya cevap olmadığını zannederim. İstediğimiz şey nedir? Bunu anlamak isterim.

Salahattin Bey (Mersin) (Devamla): Konferans taleplerde bulunmuştu.

Mustafa Kemal Paşa (Başkumandan) (Ankara): Fikir üzerinde, fikir üzerinde.

[...]

Mustafa Kemal Paşa (Başkumandan) (Ankara): Ne yazık ki, anlamakta müşkülat çekiyorum.

[...]

Mustafa Kemal Paşa (Başkumandan) (Ankara): Ordularımız her iki ovada da hâkim bulunmaktadır.

MUDANYA KONFERANSI REİSİ BATI CEPHESİ KUMANDANI İSMET PAŞA'YA*

(9 EKİM 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi
İcra Vekilleri Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet
Şifre

9.10.38 [1922]

Mudanya Konferansı Reisi
Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa Hazretleri'ne

Fransız ve İtalyan generalleriyle özel olarak vuku bulan mülakat neticesini özetleyen telgrafnameleri Heyeti Vekile ile beraber değerlendirildi ve incelendi. Bundan evvel Meclis'te gizli celsede malumat için okunduktan sonra, bazı hatiplerin görüşleri dinlenerek genel hissiyat ve eğilimler anlaşıldı. Billurlaşan kanaate göre, söz konusu generallerin teklifleri, esas itibariyle Müttefik hükümetler[1] ile harp halini fiilen ortaya çıkarmaya sebebiyet verecek kati ret ile karşılanmak uygun görülmemektedir. Bununla beraber, Başkumandanlığın ve hükümetin ve lüzum görülürse elde edilecek Meclis'in kati kararı, bu akşamki konferansta en son teklif ve tespit olunacak proje öğrenildikten sonra verilecektir. Yalnız teklif olunacak proje üzerinde müzakere ve münakaşada aşağıdaki noktaların dahi elde edilmesine ve teminine çok gayret sarf edilmelidir.

1. Yunan ordusu ve Yunan idaresinin on beş günde tahliyesi söz konusu olurken tarafımızdan teslim alma keyfiyeti derhal vuku bulacak ve teslim alınan yerlerden Yunan memurları ve kuvvetleri derhal çekileceklerdir, açıklığı görülmelidir. Tahliyeden sonra Müttefikler komisyon ve kıtalarının azami bir ay kalması en nihayet kabul edildiği takdirde, bu,[2] Trakya'da Türkiya Büyük Millet Meclisi hükümetinin idaresini kontrol ve arazisini işgal[3] mahiyetinde kabul edilmemelidir.

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: Dr. Cengiz Kürşat, "Mudanya Konferansı ve Mudanya Mütarekesi Belgeleri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Eylül 2000, sayı 44, s.57-58. Ayrıca bkz. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.3, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s.932-933; Âli Türkgeldi, *Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1948, s.172-174. Telgraf, Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'in Mudanya Konferansı hakkında verdiği malumat arasında, 10 Ekim 1922 günü yapılan gizli oturumda okunmuştur. (Y.N.)

1 "Müttefik hükümetler" sözcüklerinin aslı olan "hükümatı Müttefika" sözcükleri yerine, *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "hükümeti mutelife" (İtilaf hükümetleri). (Y.N.)

2 "Bu" sözcüğü *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda yok. (Y.N.)

3 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "kontrol ve idaresini ve arazisini işgal". (Y.N.)

Azınlıklar hakkında kabul edeceğimiz[1] teminat geçen sorunuza cevap olmak üzere verilen formül[2] olmalıdır.

2. Trakya'nın bize devletler tarafından teslim edilmiş olduğu açık olarak ifade ettirilmelidir.

3. Karaağaç'ın Edirne'ye şimdilik[3] ilhakı, mümkün olmadığı takdirde Müttefikler işgali altında kalmakla beraber, Yunan[4] idaresinin kaldırılması ile Müttefikler tarafından idare edilmesini ehven kabul etmek lazımdır.[5] Meriç'in batısında kalan şimendifer parçası boyunca aynı tarzın tatbik olunması lazımdır.[6] Her halde şimdiden[7] Edirne ile olan ulaşımımız Yunan temasından[8] uzak ve emin olmalıdır. Şimdilik bu hal suretini kabul etmekle 1914 sınırını[9] talep hakkındaki hukukumuzun saklı olduğu kaydolunmalıdır.

4. Trakya'ya geçirilecek jandarma kuvvetinin sınırlanmaması bizce mühimdir. Dahili asayişi ve inzibatı tesise kifayet edecek[10] miktardan fazla geçirilmeyeceği[11] taahhüt olunabilir.

5. Bütün esaslarda anlaşıldıktan sonra Boğazlar'a askeri teması uzaklaştırmak için[12] şimdiye kadar iddia ettikleri sınır dahilinde[13] derin bir tarafsız bölge yerine kıtalarımızın halen bulundukları yerlerde kalması ve ancak kıtalarımızla İngiliz kıtaları arasında teması men etmek maksadıyla[14] lüzumu kadar mesafe bırakılması yönü kabul ettirilmelidir.[15]

6. Boğazlar üzerindeki İtilaf işgal kuvvetlerini artırmamalarını ve işgal sahalarını genişletmemelerini, bizim en ileride bulunan kıtalarımızı takviye etmemekliğimiz ve onun gerisinde mühim yığınak yapmamaklığımız teklifine karşı talep etmek lazımdır.[16] Bundan başka Yunan ordusunun Meriç batısında, Batı Trakya dahilinde dahi[17] mühim yığınak yapmasına müsaade olunmaması kaydı[18] nazarı dikkate alınmalıdır.

1 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "edeceğiniz". (Y.N.)
2 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "verilene form". (Y.N.)
3 "Şimdilik" sözcüğü *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda yok. (Y.N.)
4 "Yunan" sözcüğü *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda yok. (Y.N.)
5 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "idare edilmesi ehven telakki edilmesi lazım". (Y.N.)
6 Bu cümle *Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*'nde yok. (Y.N.)
7 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "şimdi". (Y.N.)
8 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "müdahalesinden". (Y.N.)
9 "Sınırını" sözcüğünün aslı olan "hududunu" sözcüğü yerine, *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "hukukunu". (Y.N.)
10 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "tesis edecek". (Y.N.)
11 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "getirilmeyeceği". (Y.N.)
12 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "Bilcümle esaslarda anlaşıldıktan sonra Boğazlar hakkında". (Y.N.)
13 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "yerine". (Y.N.)
14 "Teması men etmek maksadıyla" sözcükleri *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda yok. (Y.N.)
15 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "mesafe bırakmak ciheti kabul edilmelidir". (Y.N.)
16 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "... ve bizim ileride bulunan kıtaatımızı takviye etmekliğimiz ve onun gerisinde tahşidat yapılması teklifine karşı talep etmek lazımdır". (Y.N.)
17 "Dahi" bağlacı *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda yok. (Y.N.)
18 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "mühim yığınak yapmaması kaydı". (Y.N.)

7. Askeri mukavelenin bu akşam bitmesi[1] bizce de[2] talep olunmaktadır. Vuku bulacak teklifler projesi devletlileri tarafından kabule değer bir hale getirildikten sonra hükümetin olurunu almak kaydıyla tarafınızdan kabul edildiğini ifade edebilirsiniz.[3]

M. Kemal

1 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "neticesi". (Y.N.)
2 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "bizce". (Y.N.)
3 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "... Hükümetin kabulünü kaydını ifade edebilirsiniz". (Y.N.)

BÜYÜK ZAFER DOLAYISIYLA TEBRİKLERE AÇIK CEVAP*

(9 EKİM 1922)[1]

Son muzafferiyet dolayısıyla bütün belediye reislerinden, üst seviyedeki hükümet memurlarından ve daha birçok muhterem zevattan tebriknameler almaktayım. Çalışmaların yoğunluğundan ve dolayısıyla bunların hepsine ayrı ayrı cevap vermek imkânsızlığından dolayı özel teşekkürlerimi alenen beyana teşebbüs eylerim.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* *Hâkimiyeti Milliye*, 9 Ekim 1922, No: 629, s.1. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayını, Ankara, 1964, s.470. *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı metin Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Kaynakta tarih belirtilmemiş. 9 Ekim 1922, yayımlandığı tarihtir. (Y.N.)

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ GİZLİ OTURUMUNDA KONUŞMA
MUDANYA KONFERANSI HAKKINDA*
(10 EKİM 1922)

Reis [Reisi Sani Dr. Adnan Beyefendi]: Efendim, celseyi açıyorum.

Yusuf Kemal Bey (Hariciye Vekili) (Sinop): Efendim, müsaade buyurursanız, Mudanya Konferansı hakkında malumat vermek için celsenin gizli olmasını teklif ediyorum.

Reis [Reisi Sani Dr. Adnan Beyefendi]: Efendim, gizli celseyi kabul edenler lütfen el kaldırsın.. Gizli celse kabul edilmiştir.
Efendim, geçen celsenin zabıt özeti okunacaktır.

Mustafa Kemal Paşa (Başkumandan) (Ankara): Efendim, şimdi saat üçtür. Bir saat zamanımız vardır. Burada saat dört olduğu vakitte Mudanya'da saat beştir. Beşe kadar emir vermek mecburiyetindeyiz.

Reis [Reisi Sani Dr. Adnan Beyefendi]: Paşam, bu bir dakikada okunur.

[...][1]

Mustafa Kemal Paşa (Başkumandan) (Ankara): Arkadaşlar, tabii İsmet Paşa ile konferans hakkında cereyan etmekte olan haberleşmeleri biz sizden daha fazla okuduk, belki beş kere, on kere, birçok defalar inceledik ve okuduk. Dolayısıyla birçok noktalar üzerinde müteredddit bulunuşunuzu ve bütün noktaları, kapsamıyla verilen kararları tartmakta müşkülata maruz bulunuşunuzu pek tabii görüyorum. Müsaade buyurursanız kısa bir fikir alışverişinde bulunalım, ne gibi noktalar hatıra geliyor ise yalnız mazbut fikirler üzerinde bana sorunuz, cevap vereyim ve ufak bir fikir alışverişinde bulunalım.

* *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.3, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1985, s.932, 940-944.

1 Önceki celsenin zabıt özeti okunur. Ardından söz alan Yusuf Kemal Bey, Mudanya Konferansı hakkında yapılan haberleşmeler arasında Mustafa Kemal Paşa'nın "Mudanya Konferansı Reisi Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'ya" çektiği 9 Ekim 1922 tarihli ve Franklin Bouillon'a çektiği 10 Ekim 1922 tarihli telgrafları okur. (Söz konusu telgraflar için bkz. elinizdeki ciltte s.412-414 ve s.426.) Mudanya görüşmeleri hakkında uzun tartışmalar cereyan eder. (Y.N.)

Evvela ilk soruyu ben sorayım: Bu askeri konferanstan ne talep edilebiliyor, hangi taleplerle bu konferansa gittik? Herhangi bir arkadaş cevap versin.

Nebil Efendi (Karahisarı Sahip): Barış müzakerelerine girişmek için.

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Hayır, bu değildir. *(Hayır sesleri.) (Gelecek için teminat sesleri.)*

Tevfik Rüştü Bey (Menteşe): Trakya'nın barış yoluyla geri alınması ve buna karşılık memleketin asayişiyle alakalı hiçbir şey ileri sürmeyerek, Trakya'nın kendisiyle bulunmaktır. Barış yoluyla Trakya'yı almaktır.

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): İstanbul'u almak söz konusu mudur? İstanbul'da, Çanakkale'de, Gelibolu'da mevcut olan İtilaf kuvvetlerini oradan tahliye ettirmek söz konusu mudur?

Tevfik Rüştü Bey (Menteşe): Hayır, Paşa Hazretleri. Yalnız muhalif taahhüde girmemek söz konusudur.

Hakkı Hami Bey (Sinop): [...] Dolayısıyla bendeniz, Mudanya Konferansı denildiği zaman şunu anlarım. Şu halde, bütün bu teklifi kabul etmediğimiz takdirde İngilizlerle derhal düşmanlığa geçmiş olmuyoruz. Ancak mevcut bulunan Yunanlılarla faaliyet halinde bulunmuş oluyoruz. Ve son fıkra ile bizi bu hareketten alıkoyacak bir taahhüdü evvelce kabul etmemiş olmamıza rağmen faaliyet haline geçebileceğimizi ifade ediyoruz. [...]

Mustafa Kemal Paşa (Başkumandan) (Ankara): Efendim, Beyefendi'nin izah ettiği gibi, Mudanya Konferansı Yunan ordusunun çekileceği hattı tespit içindir ve buna karşılık biz de tarafsız dedikleri bölgelerden geçmeyeceğiz. Şimdi bu onların talebi idi. Biz buna fazla bir şey ilave ettik ve dedik ki, biz bu şartları yaparız, Yunan ordusu yalnız değil, Yunan hükümetiyle birlikte olmak üzere bütün Trakya'yı tahliye edecektir. Dolayısıyla şimdi bir askeri hat çekmek ve onun gerisine orduyu götürmek değildi. Memleketi, bir kıtayı tamamen askeri ve idari bir surette tahliye ettirmek ve hükümetimizi şimdiden orada tesis etmektir. Maksadımız budur. Buna karşılık taahhüt ettiğimiz bir şey vardır ki, Marmara'dan oraya ordu geçirmeyeceğiz. Zannederim maksat bunu elde etmektir.

Şimdi en son projeyi yukarıdan aşağı tahlil ettiğimiz zaman zannediyorum ki, bütün manasıyla maksadımız elde edilmiştir. Yani otuz gün yahut kırk beş gün zarfında, Edirne dahil olmak üzere, Meriç'e kadar Doğu Trakya Yunan ordusundan, Yunan idaresinden tahliye edilecek ve Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetine teslim olunacaktır, resmen verilecektir. Buna karşılık biz de Boğazlar'dan, Marmara'dan orduyu geçirmeyeceğiz. Şimdi asıl üzerinde münakaşalar yaptığımız noktalar, bilmem Gelibolu işgal mıntıkası... Bunlar zaten mevcut olan şeylerin ifadesinden ibarettir.

Fazla bir taahhüde girmiyoruz. Yalnız bittabi onların tekliflerini, şartlarını biz daha evvel fiilen kırmışızdır.

Tarafsız bölge var dediler. Oradan geçmemek şartıyla sizinle barış konferansına gelebiliriz, oradan geçmemek şartıyla size Trakya'yı veriyoruz. Onları çiğnedik, geçtik. Siz onların iddia etükleri... Siz diyorsunuz ki, Boğazlar'ın serbestisini kabul ettik. İyi ama, Boğazlar'ın üzerinde askerleriniz vardır. Bunun için Boğaz'dan biraz uzaklaştık. Mesele bundan ibarettir.

İsmail Suphi Bey (Burdur): Ya İstanbul?

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): İstanbul'un bize şimdiden teslimini iddia etmedik. Verilen notada deniliyor ki, barıştan sonra size vereceğiz. Biz de cevabi notamızda ümit ederiz ki... Fakat bir iddia ve ısrarımız var mıdır ki, Mudanya Konferansı neticesinde İstanbul'u tahliye ettireceğiz ve bu işgal ve İtilaf kuvvetlerini kaldıracağız. *(Hayır sesleri.)* Dolayısıyla Mudanya Konferansı'nda elde edemeyeceğiz. Sayısız meseleler vardır. Bunların hepsi için bir barış masası, konferansı vardır ve onun için de on gün sonra toplanalım deniyor. Bunların hepsi ancak orada hallolunacak meselelerdir. Yalnız ne var? Askeri bir konferans mahiyetinde, ordumuzu kullanmaya lüzum görmeksizin, hakikaten koskoca bir kıtamıza sahip çıkmış olacağız. *(Doğru sesleri.)* Dolayısıyla bu hatıra gelen ufak tefek şeylerdir. Bununla beraber, nasıl ki, yüksek heyetinizin nazarı dikkatinize çarpıyor, Heyeti Vekile'nin de ve Başkumandanlığın da nazarı dikkatine çarpmıştır, bu noktalar. Talimat yukarıdan aşağı incelenirse bunların hepsi üzerinde azami neticeyi elde etmek için son gayretin sarf edilmesini de emretmişimdir. Ancak bütün bu arzu ettiğimiz şeylerin hiçbirisi olmasa dahi, onların teklif ettiği proje olduğu gibi kabul edilirse hangi noktada ne zarar vardır, bunu öğrenmek isterim. Tevfik Rüştü Bey bunu izah etsin.

Tevfik Rüştü Bey (Menteşe): Tamamıyla Mudanya Konferansı'ndan beklediğimiz, açıklandığı gibi, Trakya'yı barış yoluyla almak ve buna karşılık tarafsız bölgeye girmemek. İşte bunun haricinde bir tek kelime vardır ki, İzmir'de zatı samileri tarafından düşman devletler veya barışmadığımız devletlere karşı beyan edilen açık bir ifade vardır. Biz tarafsız kıta namıyla bir şey tanımıyoruz. İşte bu iki gayenin içinde üçüncü bir gaye ortaya çıkıyor ki, işgal bölgesi haricinde o kelimeyi sokarak siyasi bir maksadı göstermek istiyorlar. Mümkün değil midir ki, askerlerimizi çekerken bu kelimeyi kullanmayarak temin edelim, işte budur itirazım.

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Efendim, dedik ki, biz tarafsız bölge tanımayız ve tanımadığımızı da fiilen gösterdik. Şimdi onlar diyorlar ki, pekâlâ tanımadığınız tarafsız bölgeyi biz de tanımayalım. Fakat askerlerimizin bugün işgali altında bulunan yerler vardır. Bunu nasıl ifade ediyorsunuz? Bizim askerimizin işgali altında bulunan bölgeler vardır. Bunların adı nedir efendim? Müttefik devletlerin kuvvetlerinin işgali altında bulunmakta olan yerler bunlar. Bizim de kuvvetlerimiz gitmişlerdir, sokulmuşlardır. Araya bir fasıla koyalım ki, yanlış anlama hasıl olmasın diyorlar. Daha güzel ifade varsa buyurun söyleyelim, onlara tebliğ edelim.

Ziya Hurşit Bey (Lâzistan): [...] Mudanya Konferansı ordumuzun galibiyeti üzerine kurulmuş askeri bir konferanstır ve bunda en ziyade alakadar olan Yunan generali bizden evvel imza edecektir. [...] Bir de Konferans'ın müzakereleri esnasında hendenizce unutulmuş bir nokta vardır zannederim. O da Yunan ordusu tahliye ettiği zaman oraya bir heyet gönderilmelidir. [...] Yunan ordusunun tahliyesine nezaret edecek heyete bizim büyük rütbeli subaylarımız riyaset etmelidir. Bu unutulmamalı, yazılmalıdır diyorum.

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Efendim, Yunan generali bazı çekince kayıtları ile imza edeceğim demiş. Yunan generali isterse imza etsin, isterse etmesin. Maksat, Yunan ordu ve idaresinin oradan çıkmasıdır ve bunu da üç Müttefik devlet bize karşı taahhüt ediyorlar. Dolayısıyla o imza eder veya etmezse, ondan ne çıkar? Diğerleri, onu çıkarmaya mecburdurlar. Sonra elbette devir teslim muamelesinde bizim de büyük rütbeli memurumuz bulunacak. Fakat bunu yazmaya hacet yoktur efendim. Bizim de memurumuz tahliye esnasında onlarla beraber bulunacak, tahliyeyi görecek ve teslim alacaktır ve hatta o memur da tayin olunmuştur.

İsmail Suphi Soysallı (Burdur): Paşa Hazretleri, buyurduğunuz gibi tarafımızdan vaki olan değişiklikler kabul edilmeyip de onların değişikliğini olduğu gibi kabul ettiğimiz takdirde, bizim için Trakya'da hasıl olacak vaziyet esaslı ve devamlı mıdır?

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Efendim, öyle bir şey soruyorsunuz ki... Beyefendi, haritayı açarsınız; Anadolu'nun genişliğine bakarsınız; sonra onun kuzeybatısındaki parçalara da bakarsınız. Aradaki farkı görürsünüz. Ondan sonra mantıkî olan kararınızı verirsiniz. *(Gülüşmeler.)* Mantığın emrettiği şudur efendiler:

Ordu, vazifesini yapmış ve tamamlamışır. Bundan sonra temini lazım gelen bütün neticeler, siyaseten –diplomatik yolla– hallolunacaktır. Hükümet ve Meclis'iniz bunu kabul etmez de askeri harekâta karar verirse, ordu, askeri harekâtı yapar ve onun bütün icaplarını göğüsler. Fakat daha fazla ne kazanır? Ben zannediyorum ki, bu ufak tefek değişikliği yapmaya muvaffak olamasak bile, onların tekliflerini aynen kabul etmekle de, bu dakikada memleket ve milletimize azamî menfaatı bahşetmiş olduğunuz kanaatindeyim. *(Doğru sesleri.)* Benim kanaatim budur.

[...]

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Hakkı Hami Bey, demin görüş beyan ederken demişlerdi ki: Biz İtilaf generallerinin bu projesini kabul etmezsek arada harp halinin ortaya çıkmasına mahal yoktur.

Evet, harp halinin ortaya çıkmasına mahal kalmaz. Onların tarafsız dedikleri bölgeden ileri geçmemek şartıyla...

Dolayısıyla bunu kabul ettiğimiz takdirde, bütün ordumuz, bütün millet ve memleket arkasına yatıp, bekleyecektir. Böyle yaparsak aramızda harp hali kalmaz. Harp halini devam ettirmek ise Boğazlar'a ve karşı tarafa geçmektir. Bu hareketi yaparken de bizim karşımıza İngiliz askeri çıkacak ve geçmeyin diyecektir ve bizim onu bertaraf edip geçmemiz lazımdır. Harp hali olmaz olur mu?

Tunalı Hilmi Bey (Bolu): Paşa Hazretleri... (Müzakere kâfi sesleri.)

Reis [Reisi Sani Dr. Adnan Beyefendi]: Müsaade edin, sorsunlar.

Tunalı Hilmi Bey (Devamla): Zannımca teferruat, esasıyla hallolunur. Ruhlar daima, Yunanlıların melun niyet ve cibilliyetleri karşısında titremekte olduğundan, acaba müddete ait iki nokta ıslah edilemez mi?

Birincisi; mukavelenamede pek yakında işe başlanacaktır diyor. Bu müddet 24 saate indirilemez mi?

İkincisi; Paşa Hazretleri, Yunanlılar ordularından Trakya'yı 15 günde tahliye edecekler ve tahliyeden sonra 30 gün daha keza idareleri devam edecektir. Yunanlıların idaresi 30 gün daha devam edince, demek ki, Trakya, Yunan pençesi altında 45 gün daha inleyecektir. (Hayır, hayır sesleri, gürültüler.)

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Buyurduğunuz şeyler hiç doğru bir şey değildir. 24 saat... Bu, laftan ibarettir. Biz gidip üç günde alabilecek miyiz?..

Sonra idare meselesi; toplamı 30 gündür. Yunan idaresi toplam otuz gündür. Azami toplamı. Yani düşmanın oradan çekilmesi nihayet otuz günde son bulacaktır.

Tunalı Hilmi Bey (Bolu): Fakat Paşa Hazretleri, tahliyeyi müteakip değildir.

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Canım, farz ediniz ki, müteakip olsun efendim. Sorarım şimdi ben, Vekil Beylere, hani memurları nerededir, memurları hazırlamışlar mıdır ve belki tahliye bizim yüzümüzden daha fazla devam edecektir. Halen işgal ettiğimiz yerlerin memurları tamamlanamadı.

Yasin Bey (Gaziayıntap): Bu teklifleri kabul ettiğiniz takdirde barışın mekân ve zamanı ne olacaktır? Barışın ne vakit olacağı belli midir?

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Bizim teklifimize göre ayın yirmisinde İzmir'de toplanmamızı kabul ederlerse bu ayın yirmisinde barış müzakerelerine başlanacaktır. Fakat barış esasları, müzakerelerin cereyanına tabidir. *(Müzakere kâfi sesleri.)* Fakat bunun onunla ne münasebeti var? Müsaade buyurursanız, size bir şey arz edeyim.

Efendiler, benim hissiyatıma göre, İtilaf devletleri Trakya'yı hakikaten bize vermek istiyorlar. Hani zannolunmasın ki, üç gün, otuz gün ile bize bir entrika yapacaklardır. Bunu yapmayacaklardır. Neden yapmayacaklardır? Biz diyoruz ki, otuz gün siz idare edin, ondan sonra bizim memurlarımıza terk edin. Hayır diyorlar; geliniz, bir an evvel alınız. Çünkü Yunanistan bundan kendisi vazgeçmiştir. Yunanın düştüğü felaket o kadar büyüktür ki, Batı Trakya'yı muhafaza edebilirse çok büyük muvaffakiyettir. Dolayısıyla kendileri vazgeçmişler. Zaten Müttefikler de bununla meşgul olamazlar. Bunu bize verecekler.

Fakat barış müzakerelerinde Boğazlar'ın alacağı şekil nedir? Bize göre Misakı Milli'nin icabıdır. Serbest olacaktır. Fakat şekil ne olacaktır? Onun şekline göre İs-

tanbul'un vaziyeti belli olacaktır. Onların şekline göre elbette oranın vaziyeti belli olacaktır. Yalnız ne var? Biz çalışalım ki, Trakya'ya ordu geçsin. Ordularla orayı işgal ve idare, muhafaza edelim.

Zekâi Bey (Adana): [...] Acaba bu demek değil midir ki, nizam ve intizam hasıl olmadığı takdirde bir aydan fazla kalabilecekler. [...]

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Devamla): O demek değildir.

Zekâi Bey (Adana): Bendenizce o fıkrayı kaldırmak lazımdır.

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Efendim bu fıkra ve bunun gibi ilk bakışta hoşumuza gitmeyen noktalar vardır. Bu gibi noktaların düzeltilmesi için bütün kuvvetini, gayretini sarf etmesi için İsmet Paşa'ya emir verdim ve emin olmalısınız ki, İsmet Paşa çok vesveseli bir adamdır, bizden çok vesveselidir, çok vehimlidir. Bizim nazarı dikkatimizi çekmeyen noktaları o görmekte ve manalarını ima etmektedir. Bu, bu demektir, bu demektir diye... Yani azami gayretin sarf olunacağına şüphe etmeyiniz. Yalnız makûsu kabul ediyorum. Hiçbir şeyi değiştirmeyelim. Hiçbir şey kaybetmeyiz. O halde Heyeti Vekile'nin kanaatini işittim. Olduğu gibi bunu kabul etmekte iyilikler görüyor. Başkumandanlık da aynı fikirdedir. Şimdi de yüce Meclis'inizin genel eğilimleri anlaşılırsa oradaki delegeler...

[...]

Tahsin Bey (Aydın): Malumu devletiniz, biz bu mukavele ile bir mütareke haline geçmiş oluyoruz, Yunanlılarla.

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Başkumandan) (Ankara): Barış haline geçiyoruz.

Tahsin Bey (Aydın): [...] Tabii Batı Trakya'nın da İslamları var. Barışın yapılmasına kadar onlar ne olacak?

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Efendim, biz bütün dünyayı kurtaramayız.

Tahsin Bey (Aydın): Bütün Türkiye için mütarekeye mi geçiyoruz?

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Hayır, barışa geçiyoruz. Türkiye'nin kuvveti bütün dünyadaki İslamları kurtarmaya kâfi değildir. *(Alkışlar.)*

Âbidin Bey (Lâzistan): Kendileri de bir parça çalışsınlar. Hep Anadolu kurtarmayacaktır, onlar da çalışmalıdır.

Reis [Reisi Sani Dr. Adnan Beyefendi]: Efendim, müsaade buyurunuz. Müzakerenin yeterliliğine dair önerge var. Hariciye Vekili buyuruyorlar ki, Mudanya Konfe-

ransı'ndaki delegemize imza salahiyeti vermek için yüce Meclis'te vuku bulan beyanımı Meclis kâfi görüyor mu? (Kâfi sesleri.)

Kâfi görenler lütfen el kaldırsın... Kâfi görülmüştür. Efendim büyük çoğunlukla kabul edilmiştir.

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Bir şey daha efendim. Bu kararı, hükümet, mesuliyeti üzerine alarak, vermek salahiyetine sahiptir. Ben arzu ediyorum ki, malumu âliniz Başkumandanlık sıfatıyla, –çünkü Başkumandan yüce Meclis'inizin mancvi şahsiyetidir– ben geçici bir memurum. Dolayısıyla ben arzu ederim ki, bu kararın uygun olduğunu yüce Meclis ifade etsin. *(Kabul ve ifade ettik sesleri.)*

MUDANYA KONFERANSI REİSİ BATI CEPHESİ KUMANDANI İSMET PAŞA'YA*

(10 EKİM 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi
İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Telgraf
Makine başında.

Ankara
10.10.38 [1922]

Mudanya Konferansı Reisi
Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa Hazretleri'ne

C.10.10.38 [1922]

1. Yeni projede on birinci madde muhteviyatı aşağıdaki gibi tahlil olunur.

İzmit yarımadasında ve Çanakkale bölgesinde işgal bölgesi namı verilen bölgeler ara hatları Müttefik ordularından her birinden birer subayla Büyük Millet Meclisi hükümeti ordusundan bir subaydan meydana gelmek üzere karma[1] komisyonlar tarafından sınırlanacaktır, kaydına göre askeri mukavelenin esasından sayılmayabilir.

Söz konusu[2] ara hatlar tayin olunurken, İzmit yarımadasında Şile-Gebze-Darıca hattının kabul ettirilmesine çalışmak lazımdır.[3] İstanbul'un Rumeli tarafındaki parçasında da sınırın Terkos-Büyük Çekmece Gölü arasındaki hat olarak şimdiden[4] tespit ettirilmesine çalışılmalıdır.

Çanakkale bölgesine gelince, kıtalarımızı bulunduğu yerlerden çekmemek hususunda ısrar ve yalnız Müttefikler kıtalarının halen işgali altında bulunan noktalardan

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: Dr. Cengiz Kürşat, "Mudanya Konferansı ve Mudanya Mütarekesi Belgeleri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Eylül 2000, sayı 44, s.59. Ayrıca bkz. D.B.A. - S. Türk. (T.C. Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Siyasi, Türkiye) K. 41/1'den aktaran: Bilâl N. Şimşir, *Atatürk İle Yazışmalar I (1920-1923)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s.396-397; Âli Türkgeldi, *Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1948, s.176-177. Ayrıca bkz. Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele*, c.1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1955, s.448-449. *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*'ndeki eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 "Karma" sözcüğünün aslı olan "muhtelit" sözcüğü yerine, *Atatürk İle Yazışmalar I*'de yanlışlıkla "muhtelif". (Y.N.)

2 Buraya kadarki sözcükler *Trakya'da Millî Mücadele*'de yok. (Y.N.)

3 *Trakya'da Millî Mücadele*'de "çalışınız". (Y.N.)

4 "Şimdiden" sözcüğü *Trakya'da Millî Mücadele*'de yok. (Y.N.)

dört beş kilometre mesafeyi kabul etmekle maksadın hasıl olacağını bildirmek icap eder. Ancak Lâpseki-Erenköy-Kumkale[1] hattından uzaklaşmamız hususunda mutlaka ısrar olunursa, söz konusu mevkilerde mülki idaremiz baki kalmak ve Müttefikler tarafından halen işgal altında bulunan noktalardan başka mahaller işgal edilmemek ve mevcut işgal kuvvetleri[2] artırılmamak şartıyla dört beş kilometre Boğaz sahilinden uzaklaşmak kabul olunabilir.

Gelibolu yarımadasının işgalini kayıtsız belirsiz bir zaman için katiyen kabul edemeyiz. Mudanya Askeri Mukavelesi'yle[3] bugünkü taahhüdümüz barış konferansı neticelerine bağlıdır.[4] Çanakkale Boğazı'nın iki tarafında ve İstanbul Boğazı'nın iki tarafındaki işgal mıntıkaları da aynı kayıt ve şartla söz konusudur.[5] Dolayısıyla on birinci maddenin son fıkrasının başına barış konferansı müzakerelerinin neticelerine bağlı olarak kaydı ilave olunmalıdır. Bu takdirde projedeki fıkra şöyle olur: Barış konferansı müzakerelerinin neticelerine bağlı olarak Müttefikler kıtaları geri alınıncaya kadar vb.[6]

2. Hükümetin görüşü, elde etmekte olduğunuz neticeyi iyi karşılamaya yöneliktir.[7] Saat beşe kadar kabul ettirebileceğiniz noktaları da bildirmenizi rica ederim. Meseleyi şimdi Meclis'te de söz konusu ederek onun da görüşü alınacaktır. Her halde imza buyurduktan sonra kabul olunan projenin yürürlüğüne mâni kalmayacaktır.[8]

Başkumandan
Mustafa Kemal

1 *Trakya'da Millî Mücadele*'de "Kumakale". (Y.N.)
2 "Mevcut işgal kuvvetleri" sözcüklerinin aslı olan "mevcut kuvai işgaliye" sözcükleri yerine, *Trakya'da Millî Mücadele*'de "mevcut kuvvetler". (Y.N.)
3 *Trakya'da Millî Mücadele*'de "Mudanya mukavelesiyle". (Y.N.)
4 "Bağlıdır" sözcüğünün aslı olan "tâlikandır" sözcüğü yerine, *Trakya'da Millî Mücadele*'de "tâlikan" (bağlı olarak). (Y.N.)
5 *Trakya'da Millî Mücadele*'de "işgal mıntakalarında, aynı kayıt ve şartladır". (Y.N.)
6 Son iki cümle *Trakya'da Millî Mücadele*'de şöyle: "Bunun için 11. maddenin son fıkrasının başına, 'Barış konferansı müzakerelerinin neticelerine tâlikan müttefik kıtaları geri alınıncaya kadar...' kaydı konmalıdır." (Y.N.)
7 Cümle *Trakya'da Millî Mücadele*'de şu şekildedir: "Hükûmet, istihsal etmekte olduğunuz neticeyi iyi karşılamaktadır." (Y.N.)
8 *Trakya'da Millî Mücadele*'de "mâni olmıyacaktır". (Y.N.)

MUDANYA KONFERANSI REİSİ BATI CEPHESİ KUMANDANI İSMET PAŞA'YA*

(10 EKİM 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi
İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet
Telgraf
Makine başında. Ankara, 10.10.38 [1922]

Mudanya Konferansı Reisi
Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'ya

Askeri mukavele projesinin beşinci maddesinde, Doğu Trakya'nın Yunan kıtaları tarafından tahliyesi mümkün olduğu kadar çabuk başlayacaktır ve başladıktan sonra yaklaşık on beş gün zarfında icra edilecektir. Ve altıncı maddesinde de, Trakya'nın bütünü itibariyle bu devir ve teslim Yunan kıtaları tarafından tahliyesinin bitiminden sonra azami otuz gün zarfında nihayet bulacaktır, deniliyor.

Bu açıklıklara göre bütün müddetler Yunan tahliyesinin başlangıcına bağlanıyor. Bu başlangıç ise belirsiz bırakılıyor.

Dolayısıyla beşinci madde şöyle olmalıdır: Doğu Trakya'nın Yunan kıtaları tarafından tahliyesi mukavelenamenin yürürlük mevkiine konulmasından itibaren başlayacaktır vb.

Başkumandan
M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: İİİ-10-b.1, D: 46, F: 40'ta bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. D.B.A. - Türk. (T.C. Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Türkiye) K. 41/1'den aktaran: Bilâl N. Şimşir, *Atatürk İle Yazışmalar I (1920-1923)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s.399. Ayrıca bkz. Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele*, c.1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1955, s.448-449. Cumhurbaşkanlığı Arşivi'ndeki eski yazı belge Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

MUDANYA'DA MÖSYÖ FRANKLIN-BOUILLON'A*

(10 EKİM 1922)

10 Teşrinievvel 338
[10 Ekim 1922]

Tel

Son telgrafnamenizi aldım. Dostane hissiyatınıza teşekkür ederim. Bir an evvel barış tesisi hususunda Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin barış..[1] ciddi arzularının gördüğü karşılık beni hakikaten üzmekte olduğunu söylemeye mecburum. Fransız dostlarımızın Türkiye'nin açık haklarında fedakârlıkta bulunmasını destekleyen hareketlerini yorumlamakta müşkülata düşülüyor.[2] Bu konuda bilhassa şahsen hükümete ve Meclis'e karşı müşkül vaziyette bırakılmış oluyorum. Dostluk icaplarının yapılmasını haklı olarak bekliyorum.[3]

Dostunuz
Mustafa Kemal

* D.B.A. - Türk. (T.C. Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Türkiye) K. 41/1'den aktaran: Bilâl N. Şimşir, *Atatürk İle Yazışmalar I (1920-1923)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s.398; *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.3, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s.936.
Belge, *Atatürk İle Yazışmalar I*'de "Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa'dan Mudanya'da Mösyö Franklin-Bouillon'a" başlığıyla yayımlanmıştır.
Telgraf, Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'in Mudanya Konferansı hakkında verdiği malumat arasında, aynı gün yapılan gizli oturumda okunmuştur. (Y.N.)

1 "Barış.." sözcüğünün aslı olan "sulh.." sözcüğü *Atatürk İle Yazışmalar I*'de yok. (Y.N.)

2 Cümle, *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda şöyle: 'Fransız dostlarının Türkiye'nin sarih hakları müdafaa etmekte bulunmasını mürevvic tefsirde duçarı müşkülât oluyor." (Y.N.)

3 Cümle, *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda şöyle: "Dostluk ifasına fazla olarak intizar ediyorum." (Y.N.)

MUDANYA'DA İSMET PAŞA'YA*

(10 EKİM 1922)

Ankara, 10 Teşrinievvel 338
[10 Ekim 1922]

Tel

Son konferans raporunu okudum. Generallerin teklif ettikleri proje dün gündüz ifadelerinin aynı mıdır? Değilse projenin aynen bildirilmesini rica ederim. Mösyö Franklin Bouillon'a ait telgrafı okuyunuz. 10 Teşrinievvel 338 [10 Ekim 1922]

Başkumandan
Mustafa Kemal

* D.B.A. - Türk. (T.C. Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Türkiye) K. 41/1'den aktaran: Bilâl N. Şimşir. *Atatürk İle Yazışmalar I (1920-1923)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s.398.
Belge, kaynakta "Ankara'da Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa'dan Mudanya'da İsmet Paşa Hazretlerine" başlığıyla yayımlanmıştır. (Y.N.)

MUDANYA KONFERANSI REİSİ BATI CEPHESİ KUMANDANI İSMET PAŞA'YA*

(10 EKİM 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet
Şifre
Makine başında.

Ankara
10.10.338 [1922]

Mudanya Konferansı Reisi
Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa Hazretleri'ne

Teklif olunan proje üzerinde düzeltilmesi ve değiştirilmesi arzu edilen noktaların ve elde edilmesi lazım hususların teminine son gayret sarf olunduktan sonra kesintiye meydan vermeyiniz, mukaveleyi imza ediniz. İmzanız Meclis'in dahi oluru alınmış kuvvetine sahip olacaktır. 10.10.38 [1922]

Saat 4.45 sonra'da yazılmıştır.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-10-b.1, D: 46, F: 38'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. fotokopisiyle birlikte aktaran: Tevfik Bıyıkoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele*, c.2, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987, s.104, Vesika: 53. Cumhurbaşkanlığı Arşivi'ndeki eski yazı belge Musa Sarıkaya, *Trakya'da Millî Mücadele*'deki ise Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

MUDANYA'DA MÖSYÖ FRANKLIN-BOUILLON'A*

(10 EKİM 1922)

Ankara, 10.10.338 [1922]

Tel

Cevabi telgrafnamenizi pek mütehassis olarak okudum. Adaleti müdafaada, milletimize karşı muhabbette şimdiye kadar gösterdiğiniz eserleri takdirle yâd ederim. Mudanya Konferansı'nın hemen olumlu neticeye kavuşturulması ile cihan kamuoyunu tatmin etmek hususundaki arzusuna bütün kalbimle iştirak ederim. Bu hususta görüşleriniz gerekli tesirini yapmıştır. Pek mühim gördüğüm ve bilhassa hükümet ve Meclis'in ısrarlı bulunduğu bazı sınırlı ve teferruata ait noktaların düzeltilmesinden sonra mukaveleyi[1] derhal imza etmesi için İsmet Paşa Hazretleri'ne mezuniyet verilmiştir. Adı geçenin bu hususta mesaisinin temini ve hızlandırılması için son gayret ve yardımınızın sarf edileceğine eminim. Fransız dostlarımızın hatırına aşırı riayetle menfaatlarımıza uygun olmadığı halde geçici olarak kabul etmiş olacağımız hususların yüksek vaatleri üzere yakında toplanacak olan barış konferansında tamamen bertaraf edilerek meşru hukukumuzun Hakk'ın adaletine uygun bir surette temininde yardımcı olacağınıza şüphem yoktur. Barış konferansının yakın zamanda ve bilhassa bizzat bulunmak fırsatını bahşedecek olan İzmir'de olmasının temininin ne kadar mühim olduğunu takdir buyurursunuz. O halde cihanın sabırsızlıkla beklediği barışın pek seri ve kati surette tesis olunabileceğini bilirsiniz. İzmir'in toplantı mahalli olmasını temin için bizzat Paris'te vuku bulacak mesainizin bir an evvel başlaması uygun olur görüşündeyim. Pek samimi ve dostane muhabbetlerimi iletirim.

Dostunuz
Mustafa Kemal

* D.B.A. - Türk. (T.C. Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Türkiye) K. 41/1'den aktaran: Bilâl N. Şimşir, *Atatürk ile Yazışmalar I (1920-1923)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s.404.
Belge, kaynakta "Ankara'da Gazi Mustafa Kemal Paşa'dan Mudanya'da Mösyö Franklin-Bouillon'a" başlığıyla yayımlanmıştır. (Y.N.)

1 Kaynakta "mukavele". (Y.N.)

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE KONUŞMA
KONYA MEBUSU REFİK BEY'İN SÖZÜNÜN KESİLMESİ HAKKINDA*
(11 EKİM 1922)

Refik Bey (Konya): Evet, Reis Efendi Hazretleri'nden bu nokta hakkında söz istemiştim. Bununla beraber, evvelki sözlerime bunu da ilaveten arz edeyim. Efendim, bunu bırakarak pek haklı olan Fuad Beyefendi'nin sözüne geçerek ve yüksek heyetin kanaatine tercüman olarak diyorum ki, Mudanya Konferansı'nı idare eden İsmet Paşa Hazretleri, kendilerine verilen vazifeyi milletimizin arzu ve emellerine uygun olmak üzere, hakkıyla idare etmiş ve milletimizin şan ve şerefiyle orantılı olmak üzere, orada tarafımızdan cihana karşı...

Ziya Hurşid Bey[1] (Lâzistan): Reis Bey, ne hakkında söz aldı, şimdi neye dair söylüyor?

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Sen ne karışıyorsun? Niçin hatibin sözünü kesiyorsun? Ne bozuyorsun? Otur yerine.

Ziya Hurşid Bey (Lâzistan): Ben ne mi karışıyorum? Bir mebus olmak sıfatıyla söz söylemeye hakkım vardır.

Gazi Mustafa Kemal Paşa: Sadet haricinde söylediğinden, sadede davet ediyorum.

* *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, 1340-1338, Türkiye Büyük Millet Meclisi Matbaası, Ankara, c.23, s.349'daki eski yazı zabıt Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur. Ayrıca bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.23, TBMM Matbaası, Ankara, 1960, s.353.

1 Ziya Hurşid, İzmir Suikastı nedeniyle 1926'da asılmıştır. (Y.N.)

TÜRKİYA BÜYÜK MİLLET MECLİSİ RİYASETİ'NE*

(11 EKİM 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet: 6/461
Tezkere

Ankara
11.10.338 [1922]

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Afyonkarahisar, Dumlupınar muharebelerinde ve düşmanın takibatı esnasında bilfiil ateş altında cesaret ve kahramanlık göstedğiği Batı Cephesi Kumandanlığı'nın 1 Teşrinievvel 338 [1 Ekim 1922] tarih ve şube 4, kısım 2, adet 10501 numaralı tezkeresinde bildirilen ekli cetvelde künyeleri yazılı üç subayın Büyük Millet Meclisi takdirnamesiyle taltiflerine gerekli muamelenin ve neticesinin bildirilmesine müsaade buyurulmasını rica ederim, Efendim.

Başkumandan

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 14439'da bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir.
Batı Cephesi Kumandanlığı'nın söz konusu tezkeresi şudur:

"Batı Cephesi Kumandanlığı
Erkânıharbiyesi
Şube 4 Kısım 2
Adet
10501

Balıkesir
1 Teşrinievvel 338 [1 Ekim 1922]

Başkumandanlık Canibi Âlisine

Afyonkarahisar Dumlupınar muharebelerinde ve düşmanın takibatı esnasında bilfiil ateş altında cesaret ve kahramanlık gösterdiği 2. Ordu Kumandanlığı'ndan inha olunan, ilişikteki cetvel-

de isimleri yazılı üç subayın Büyük Millet Meclisi takdirnamesiyle taltifine müsaade buyurulması arz olunur.

Batı Cephesi Kumandanı
İsmet

Künyesi	Taşıdığı Nişan ve Madalyalar
2. Ordu Erkânıharbiyesi Erkânıharbiye Miralayı Hacı Hüsnü Emir Bey bin Halil 317 mektepli Doğumu: 299 Mahalli: Kadırga 1 Mart 338 [1922] (5-320)	Harp Madalyası Muharebe Gümüş Liyakat Madalyası MuHarebe Gümüş İmtiyaz Madalyası Dördüncü Rütbeden Mecidi Dördüncü Rütbeden Osmani Üçüncü Rütbeden Mecidi İstiklâl Madalyası
2. Ordu Sıhhiye Reisi Tabip Kaymakam Mehmed Fahreddin Bey bin Ali Mahalli: Dersaadet Doğumu: 297 Yüzbaşılığa: 19 Nisan 317 1 Mart 338 [1922] (6-317)	Harp Madalyası Muharebe Gümüş Liyakat Madalyası Dördüncü Rütbeden Mecidi Üçüncü Rütbeden Kılınçlı Osmani
2. Ordu Erkânıharbiye 1. Şubesi'nde Erkânıharp Binbaşısı Kemaleddin bin Ziya Mahalli: Çengelköy Doğumu: 301 1 Kanunuevvel 319 1 Mart 338 [1922] (31-322)	Harp Madalyası Muharebe Gümüş Liyakat Madalyası Gümüş İftihar Madalyası Alman Demir Haç

Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 14438'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belgeler Erol Şadi Erdinç tarafından okunmuştur. (Y.N.)

MUDANYA'DA BATI CEPHESİ ORDULARI KUMANDANI VE EDİRNE MEBUSU FERİK İSMET PAŞA'YA*

(11 EKİM 1922)

Telgraf

Mudanya'da Batı Cephesi Orduları Kumandanı ve Edirne Mebusu
Ferik İsmet Paşa Hazretleri'ne

Devletlileri tarafından hazırlanan ve sevk ve idare edilen ordumuzun kazandığı büyük zaferin ilk ve mühim siyasi neticesini de Mudanya Konferansı'ndaki uzak görüşlü mesainizle elde etmiş olduğunuzdan dolayı tebrikler ve teşekkürler arz eylerim. İşbu tebriklerimi ve teşekkürlerimi takdim ederken, başkumandanı olmakla iftihar ettiğim Türkiya Büyük Millet Meclisi ordularının kudretli bir kumandanına ve riyasetinde bulunmayı en büyük bir şeref bildiğim yüce Meclis'in asil ve fedakâr bir mebusuna karşı yapılması gerekli bir vazifeyi yapmakta olduğuma kaniyim, Efendim.

Ankara, 11 Teşrinievvel 338
[11 Ekim 1922]

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Gazi
M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-10-b.1, D: 46, F: 38-2'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

PARİS TEMSİLCİSİ FERİD VE ROMA TEMSİLCİSİ CELÂLEDDİN ÂRİF BEYLERE*

(11 EKİM 1922)

11 Teşrinievvel 38
[11 Ekim 1922]

Tel

Hakk'ın ve milli azmin bir zaferi olan son muzafferiyetler vesilesiyle gösterilen samimane hissiyatınıza bilhassa teşekkür ederim.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* D.B.A. - S. Türk. (T.C. Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Siyasi, Türkiye) K. 37/26'dan aktaran: Bilâl N. Şimşir, *Atatürk İle Yazışmalar 1 (1920-1923)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s.405.
Belge, kaynakta "Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa'dan Paris Mümessili Ferid ve Roma Mümessili Celâleddin Ârif Beylere" başlığıyla yayımlanmıştır. (Y.N.)

BÜTÜN ANADOLU VE RUMELİ MÜDAFAAİ HUKUK HEYETİ MERKEZİYELERİNE HEYETİ İDARELERİNE BÜTÜN BELEDİYE RİYASETLERİNE *

(11 EKİM 1922)

Bütün Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Heyeti Merkeziyelerine
Heyeti İdarelerine
Bütün Belediye Riyasetlerine

Edirne şehri de dahil olduğu halde Doğu Trakya'nın Yunanlılardan tahliyesiyle Türkiya Büyük Millet Meclisi hükümetine teslimi hakkındaki Mudanya Askeri Mukavelenamesi 11 Teşrinievvel 38 [11 Ekim 1922][1] saat altı evvel'de imza edilmiştir. Kazanılan büyük zaferin ilk mühim siyasi semeresi bu suretle Mudanya Konferansı'nda elde edilmiş oluyor. Ordumuz tarafından fiilen temin edilen tekmil Anadolu'nun mutlak kurtuluşundan başka, Harbi Umumi'yi takip eden en karanlık bir devrede millet tarafından tespit edilen ilkelerin Rumeli batı sınırlarımıza ait olan kısmı da artık tahakkuk eylemiştir.

Bütün[2] milletin sarsılmaz azim ve imanı ve ordularımızın mukavemet edilemez yiğitlik ve kahramanlığı, yakında vuku bulacak olan genel barış konferansında meşru haklarımızın tamamen elde edilmesine emniyetle[3] kefil bulunmaktadır. Milli sınırlarımız içinde kati bir bağımsızlık ile yaşamamızı temin edecek olan barış devresine pek ziyade yaklaştığımız bugünlerde, milli mücadeleye öncü olan ve memleketin tekmil maddi ve manevi kuvvetlerini bu mukaddes mücahedeye sevk eden ve harekete geçiren yüce[4] Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti ve fedakâr halkın temsilcisi bulunan belediye heyetlerini selamlamakla bahtiyarım.[5]

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-10-b.2, D: 47, F: 12'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. *Hâkimiyeti Milliye*, 12 Ekim 1922, No: 632, s.1; *Vakit*, 13 Ekim 1922, No: 1736, s.1; *İkdam*, 13 Ekim 1922, No: 9185, s.1; *Türkoğlu*, 15 Ekim 1922, No: 59, s.1. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.475-476, Cumhurbaşkanlığı Arşivi'ndeki eski yazı belge Musa Sarıkaya. *Hâkimiyeti Milliye*, *Vakit* ve *İkdam*'dakiler Ahmet Hezarfen, *Türkoğlu*'ndaki ise Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur.

1 *Türkoğlu*'nda yanlışlıkla "11 Teşrinievvel 37 [11 Ekim 1921]". (Y.N.)

2 *Vakit*'te "Bugün". (Y.N.)

3 "Emniyetle" sözcüğü *İkdam*'da yok. (Y.N.)

4 "Yüce" sözcüğünün aslı olan "mübeccel" sözcüğü *İkdam*'da yok. (Y.N.)

5 *Vakit*'te cümlenin sonu şöyle: "... sevk ve tahrik eyleyen teşkilatlarımızı selamlamakla bahtiyarım." (Y.N.)

Kendi işlerinde yalnız kendi iradesinin[1] hâkim olduğu bir devrede en müşkül bir davayı[2] en geniş[3] ve parlak bir muvaffakiyete ulaştıran milletimizin[4] aynı esaslara vefakâr oldukça yakın olan barış günlerinin yenilikçi mesaisinde kurtuluşa mazhar olacağında şüphe yoktur.

İşbu maruzat ve tebriklerimin nahiyelere kadar bütün Müdafaai Hukuk teşkilatına ve belediye heyetlerine ulaştırılmasını rica ederim, Efendim.[5]

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan Gazi
M. Kemal

1 *İkdam*'da "Kendi işlerinde kendi idaresinin"; *Türkoğlu*'nda "Kendi teşebbüslerinin yalnız kendi ordusunun". (Y.N.)
2 "Bir davayı" sözcükleri yerine, *İkdam*'da "programlarını". (Y.N.)
3 "Geniş" sözcüğünün aslı olan "vasi" sözcüğü yerine, *Türkoğlu*'nda "serî". (Y.N.)
4 *İkdam*'da "milletperverlik". (Y.N.)
5 *Vakit*'te cümle şu şekilde: "Tebrikatımın nahiyelere kadar bilumum teşkilat heyetlerine isalini rica ederim efendim." (Y.N.)

DOĞU TRAKYA'NIN TESLİM ALINMASI HAKKINDA*

(EKİM 1922)[1]

1. Trakya'daki ihtilalin ve zulüm ve yangınların tesirlerinden, ahalimizi ve memleketimizi haraplıktan kurtarmak için İtilaf devletlerinin Yunan ordusunu derhal ihraç ve memleketin emniyetini tesis eylemeleri acil tedbir mahiyetindedir. Türkiya Büyük Millet Meclisi hükümeti Edirne'ye bir vali derhal gönderecek ve vali, İtilaf komisyonlarıyla müzakere ederek, mülki ve inzibati memurlar geldikçe Trakya idaresini yavaş yavaş fakat kesintisiz teslim alacaktır.

Yunan ordusunun Türk idaresi ile temasını engellemek için Doğu Trakya ile Yunan ordusu arasında bir bölgenin İtilaf askeri kuvvetleri ile işgali gereklidir.

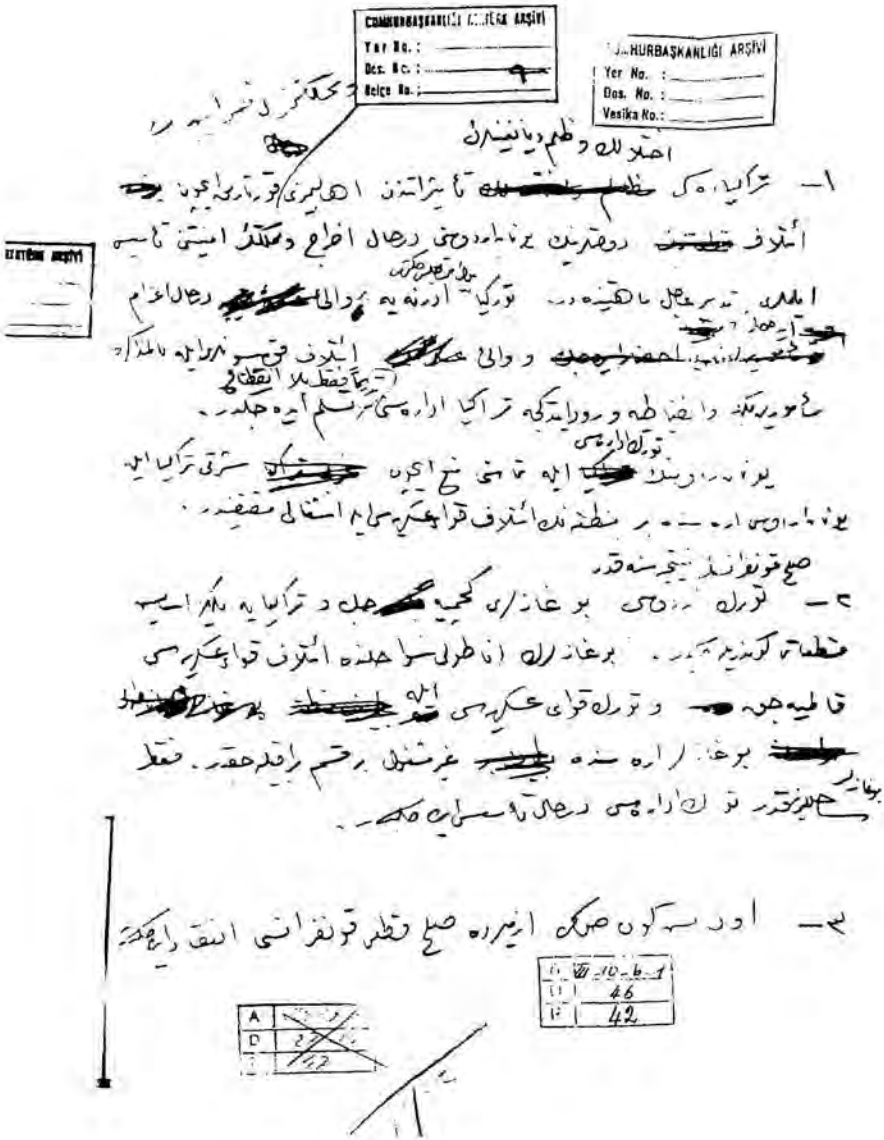
2. Türk ordusu Boğazlar'ı geçmeyecek, barış konferansının neticesine kadar ve Trakya'ya yalnız asayiş kıtaları gönderilecektir. Boğazlar'ın Anadolu sahillerinde İtilaf askeri kuvvetleri kalmayacak ve Türk askeri kuvvetleri ile Boğazlar arasında işgal olunmamış bir kısım bırakılacaktır. Fakat Boğazlar sahillerine kadar Türk idaresi derhal tecessüs edecektir.

3. On beş gün sonra İzmir'de kati barış konferansı toplanacaktır.

M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-10-b.1, D: 46, F: 42'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. Dr. Cengiz Kürşat, "Mudanya Konferansı ve Mudanya Mütarekesi Belgeleri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Ağustos 2000, sayı 43, s.101. Eski yazı belge Ercümend Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Belgenin üzerinde tarih bulunmuyor. Mudanya Konferansı'ndan sonraya ait olduğu anlaşılıyor. (Y.N.)

Doğu Trakya'nın teslim alınması hakkındaki tarihsiz belge.

HALİL PAŞA'YA*

(15 EKİM 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi
Müdafaai Milliye Vekâleti
Kalemi Mahsus
Şifre çözümü
Adet: 1/944
5832

Dersaadet
Çekilme mahalli: P.R.
Tarihi: 12.10.38 [1922]
Varışı: 13.10.38 [1922]
Çözen: N

Mühim ve aceledir.

Müşir Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Kuvvetli irademizle kazanılan son ve kati zaferinizi tebrik ile tazimatımı yenilerim, Efendim.

Eski 6. Kolordu Kumandanı
Halil

2/610

Ankara
15.10.38 [1922]

Dersaadet'te F.G.

C. 12.10.338 [1922] şifreye:
Halil Paşa Hazretleri'ne: Tebriklerinize teşekkür eder, gözlerinizi öperim, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7, D: 18, F: 145'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7, D: 18, F: 145'te bulunan.
Halil Paşa'nın telgrafı ve ona yazılan cevap.

ERKÂNIHARBİYEİ UMUMİYE VEKÂLETİ'NE*

(15 EKİM 1922)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet: 1/605
Şifre
Makine başında.

Ankara
15.10.338 [1922]

Takiben Bursa'da Erkânıharbiyei Umumiye Vekâleti'ne

97: 300 [1881/1882-1884/1885] doğumlu efrat hakkında olup cevaben devletlilerinin makamına yazıldığı anlaşılan Müdafaai Milliye Vekâleti'nin 12.10.38 [1922] tarih ve 20745 numaralı teklifnamesi hakkındaki yüksek görüşlerinin bildirilmesini rica ederim.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7, D: 18, F: 161-3'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

DİZİN

11. Pius, 345.
16. Lui, 148.
ABD, 334.
Abdullah Azmi Efendi (Eskişehir Mebusu), 56.
Abdullah Efendi bini Ali (Mülazımıevvel, Antalya), 340.
Abdullah Efendi bini Mehmed (Mülazımısani, Uluborlu), 340.
Abdullah Efendi bini Selim (Yüzbaşı, İşkodra), 343.
Abdullah Kâşif Efendi bini Ahmed (Mülazımıevvel, Erzurum), 344.
Abdullah Şakır Bey bini Ali (Binbaşı, Nişantaşı), 344.
Abdullah Şevki Efendi bini Mehmed (Yüzbaşı, Sivas), 341.
Abdülâziz Efendi bini Nâdir (Mülazımısani, Musul), 341.
Abdülhalik Bey (Konya Valisi), 250, 252.
Abdülhalim Bey (Konya Mebusu), 186.
Abdülhalim Efendi bini Hüseyin (Binbaşı, Sivas), 342.
Abdülkadir Efendi bini Ali (Yüzbaşı, Süleymaniye), 340.
Abdülkadir Efendi bini Necmeddin (Çamlıca), 340.
Abdülkadir Efendi bini Osman (Mülazımıevvel, Draç), 343.
Abdülkerim Efendi bini Hüseyin Kâmil (Mülazımısani, Manastır), 342.
Abdülkerim Efendi bini Mehmed İzzet (Yüzbaşı, Dersaadet), 340.
Abdülkerim Efendi bini Süleyman (Mülazımıevvel, Debreibalâ), 343.
Abdülkerim Efendi (Yüzbaşı), 34.
Abdülkuddus Efendi bini Ali Azmi (Mülazımıevvel, Diyarbekir), 342.
Abdürrahman Efendi bini Ahmed (Mülazımıevvel, Sivas), 342.
Abdürrahman Nafiz Bey bini Mehmed Nafiz (Miralay, Manisa), 340.
Abîdin Bey (Lazistan Mebusu), 31, 32, 41, 52, 421.
Abidin Efendi bini Edhem (Yüzbaşı, Isparta), 342.
Adadepe, 226.
Adalar, 305, 371, - denizi, 305.
Adalet, 147, 148, 400, -perver, 95, -sizlik, 93.
Adana, 120, 123, 177, 189, 190, 246, 343, 386, 421, - valisi, 120.
Adapazarı, 84, 85, 86, 87, 89, 98, 99, 102, 104, 106, 107, 109, 110, 117, 341.
Adatepe, 228, 300, 369.
Adil Efendi bini Cemal (Mülazımısani, Adana), 343.
Âdil Efendi bini Said (Mülazımısani, Uluborlu), 341.
Adli kapitülasyonlar, 167, 282.
Adliye, 70.
Adnan (Adıvar) Bey (Büyük Millet Meclisi İkinci Reisi, Doktor), 71, 124, 133, 142, 146, 155, 160, 161, 163, 164, 168, 171, 176, 178, 180, 196, 197, 209, 210, 212, 215, 228, 257, 265, 269, 322, 360, 408, 420, 421.
Afgan, 136, 145, - Sefiri, 145.
Afganistan, 108.
Afyonkarahisar, 29, 39, 40, 51, 52, 64, 100, 125, 181, 210, 212-216, 220, 221, 224, 225, 227, 229, 232, 234, 240, 249, 292, 299, 300, 306, 339, 363, 364-367, 371, 417, 431, - Meydan Muharebesi, 249, 300, 431.

Agâh Efendi Bini Sabri (Binbaşı, Gemlik), 341.
Ağaç köyü, 228, 369.
Ahadköy, 228.
Ahali, 41, 68, 118, 147, 148, 184, 219, 231, 244, 293, 296, 319, 323, 329, 337, 345, 347, 348, 351, 355, 363, 373, 388, 390, 437, - sınıfları, 147.
Ahlaki, 24, - maraza, 24.
Ahmed (Ağaoğlu) Bey (Matbuat Umum Müdürü), 146.
Ahmed Âdil Efendi bini Mahmud (Üsküdar), 339.
Ahmed Azmi Efendi bini Hacı Halil (Mülazımısani, Urfa), 344.
Ahmed Bey (Yüzbaşı) 344.
Ahmed Cemil Efendi bini Arif (Binbaşı, Sultantepe), 343.
Ahmed Cevdet Efendi bini Abdurrahman (Mülazımısani, Dörtyol), 343.
Ahmed Cevdet Efendi bini Kâmil (Yüzbaşı, Üsküdar), 340.
Ahmed Efendi bini Abdullah (Mülazımıevvel, Edirne), 343.
Ahmed Efendi bini Mehmed Bekir (Yüzbaşı, Arapkir), 340
Ahmed Efendi bini Osman (Mülazımıevvel, Malkara), 341.
Ahmed Enver Efendi bini Abdullah (Mülazımıevvel, Yozgat), 339.
Ahmed Esad Efendi bini Hakkı (Mülazımıevvel, Dersaadet), 339.
Ahmed Fahri Efendi bini Ferahullah (Mülazımısani, Süleymaniye), 341.
Ahmed Fahri Efendi bini Hurşid (Mülazımıevvel, Kerkük), 341.
Ahmed Faik B. bini Mustafa (Kaymakam, Üsküdar), 341.
Ahmed Faik Efendi bini Abdülkadir (Mülazımıevvel, Mekkeimükerreme), 343.
Ahmed Ferid Efendi bini İbrahim (Mülazımısani, Tokat), 341.
Ahmed Fevzi Efendi bini Niyazi (Mülazımıevvel, Bosna), 341.
Ahmed Fevzi Efendi bini Veli (Mülazımısani, Fâtih), 341.
Ahmed Fikri Bey bini Ömer (Binbaşı, Sivas), 342.
Ahmed Hakkı Bey bini Mehmed (Kaymakam, Yanya), 341.
Ahmed Hakkı Efendi bini Mehmed (Yüzbaşı, İşkodra), 342.
Ahmed Hamdi Efendi bini İbrahim (Alay Müftüsü, Batum), 342.
Ahmed Hamdi Efendi bini İbrahim (Yüzbaşı, Bandırma), 340.
Ahmed Hamdi Efendi bini Süleyman (Mülazımıevvel, Kırkkilise), 342.
Ahmed Hayri Efendi bini İbrahim (Yüzbaşı, Çengelköy), 343.
Ahmed Hilmi Efendi bini Nasrullah (Binbaşı, İnebolu), 344.
Ahmed Hulûsi Efendi bini Bekir (Alay Müftüsü, Nevşehir), 344.
Ahmed Kemal Efendi bini Mutafa (Yüzbaşı, Gelibolu), 342.
Ahmed Midhat Efendi bini Derviş (Mülazımıevvel, Mersin), 343.
Ahmed Münir Efendi bini Hasan (Mülazımısani, Burhaniye), 343.
Ahmed Nedim bey bini Hasan Tahsin (Kaymakam, Tekirdağı), 342.
Ahmed Niyazi Efendi bini Mehmed Ragıb (Mülazımısani, Edirne), 343.
Ahmed Nuri Efendi bini Ferhad (Alay Hesap Memuru, Kırkkilise), 342.
Ahmed Salâhaddin Efendi bini Emin Paşa (Binbaşı, Dersaadet), 340.
Ahmed Tevfik Efendi bini Harunurreşid (Yüzbaşı, Dersaadet), 342.
Ahmed Turan Bey bini Mehmed Emin (Binbaşı, Sivas), 344.
Ahmed Ziya Efendi bini Kadri (Mülazımıevvel, Tokat), 342.
Ahmed Ziya Efendi bini Muhiddin (Yüzbaşı, Tarsus), 344.
Ahmedli, 372.
Ahmet Emin (Yalman) Bey, (*Vakit* Gazetesi Başyazarı), 102.
Ahmet Ferid (Tek) Bey (Paris Temsilcisi), 167, 219, 318, 325, 434.
Ahmet Hakkı Efendi bini Vasfi (Yüzbaşı, Katerin), 339.
Ahmet Hilmi (Kalaç) Bey (Kayseri Mebusu), 123.

Ahmet Müfit (Kurutluoğlu) Efendi (Kırşehir Mebusu), 408
Ahşap Fabrikası, 109.
Ahurdağı, 215, 227.
Ahzı Asker bkz. Askerlik Şubesi.
Ajans, 246.
Ajans Havas, 407.
Akarçay, 363, 364, 365, 366.
Akça (köy), 212.
Akçeşehir, 368.
Akdağmadeni, 344.
Akdeniz, 21, 234, 261, 268, 274, 275, 293, 300, 302, 303, 306, 323.
Aksaray, 342, 343.
Aksu, 266.
Akşam, 114, 116, 298.
Akşehir, 123, 168, 173, 174, 176, 179, 182, 202, 362, 366.
Akşehir Bank, 123.
Aktaş, 228.
Alaçam, 344.
Alâeddin Bey (Miralay), 240.
Alâeddin bini Murad (Mülazımıevvel, Bursa), 344.
Alasonya, 171.
Alaşehir, 237, 242, 253, 255, 257, 259, 293, 301.
Ali (Çetinkaya) Bey (Karahisar Mebusu), 123, 251.
Ali Cenani Bey (Gaziantep Mebusu), 379.
Ali Efendi bini Ömer (Yüzbaşı, Trablusgarp), 341.
Ali Efendi bini Hüseyin (Binbaşı, Kemah), 341.
Ali Efendi bini Mehmed (Yüzbaşı, Gelibolu), 344.
Ali Efendi bini Mehmed (Yüzbaşı, Ayaş), 343.
Ali Efendi bini Osman (Mülazımısani, Sandıklı), 344.
Ali Fuat (Cebesoy) Paşa, 91, 123, 176, 178, 267, 293, 294.
Ali Rıza Efendi bini İbrahim (Mülazımısani, Koçhisar), 339.
Ali Galib Efendi bini Ramiz (Mülazımısani), 341.
Ali Hikmet Efendi bini Rifat (Mülazımısani, Bilecik), 341.
Ali İhsan (Sabis) Paşa (1. Ordu Kumandanı), 97.
Ali Nâzım Efendi bini Feyzi (Mülazımıevvel, Ermenak), 340.
Ali Ragıb Efendi bini Mehmed Ali (Mülazımısani, Denizli), 343.
Ali Remzi Efendi bini Süleyman (Binbaşı, Şehremini), 344.
Ali Rıza Bey bini Sadeddin Paşa (Miralay, Çamlıca), 342.
Ali Rıza Efendi bini İsmail (Mülazımısani, Sivas), 341.
Ali Rıza Efendi bini Fettah (Yüzbaşı, İzmir), 340.
Ali Rıza Efendi bini Hüseyin (Yüzbaşı, Taşköprü), 340.
Ali Rıza Efendi bini İbrahim (Mülazımısani, Trabzon), 341.
Ali Rıza Efendi bini İbrahim (Yüzbaşı, Erzincan), 344.
Ali Rıza Efendi bini Mihri (Yüzbaşı, Sivas), 343.
Ali Rıza Efendi bini Şaban (Yüzbaşı, Manastır), 340.
Ali Rıza Efendi (Ağır Topçu Yüzbaşı), 340.
Ali Rıza Efendi bini Sefer (Binbaşı, Piriştine), 340.
Ali Sait Paşa, 134.
Ali Süruri Efendi (Karahisar Mebusu), 123.
Ali Şükrü Bey (Trabzon Mebusu), 78-80.
Ali Tevfik Efendi bini Cemal (Kıdemli Yüzbaşı, Dersaadet), 344.
Ali Ziya Bey bini İbrahim (Binbaşı, İstanköy), 342.
Âlim, 25.
Allah, 32, 122, 209, 211, 213, 228, 229, 231, 232, 250, 260, 319, 360, 370, 377, 407, 429, 434.
Alman, 35, 61, 103, 184, 432, - cephanesi, 61, - ordusu, 35.
Almanca, 29, 42 42.
Alman Demir Haç, 432.
Alman-Rus anlaşması, 184.
Almanya, 29, 34, 45, 187, - imparatoru, 34.
Altınbaş, 232.
Altuntaş, 220, 228, 300.

Amasya, 100, 344.
Amerika, 95, 103, 106, 124, 336, - müesseseleri, 103.
Amerikalı, 66, 279, - gazeteci, 279, -lar, 103, 375.
Amerikan, 280, 282, - vapuru, 282.
Amerikan Koleji, 280.
Amerika Yakındoğu Yardım Heyeti, 95, 106.
Amsterdam, 132.
Anadolu, 58-60, 66, 76, 86, 104, 106, 114, 124, 125, 127, 152, 153, 158, 163, 166, 167, 170, 175, 181, 200, 203, 205, 221, 224, 234, 256, 274-277, 279, 287-289, 299, 302, 305, 309, 311, 328, 333, 337, 347, 348, 373, 376, 377, 386, 388, 400, 408, 419, 421, 435, 437, - Hıristiyanları, 95, - kıyıları, 348, - limanları, 347.
Anadolu-Bağdat Demiryolları, 152.
Anadolu'nun kurtuluşu, 305.
Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Grubu, 158.
Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Heyeti Merkeziyeleri, 435.
Anadoluhisarı, 344.
Anarşi, 48.
Anavatan, 63, 110, 156, 338.
Anayurt, 22.
Ankara, 21, 23, 37, 49-53, 57-60, 64-68, 72, 74, 76-85, 88, 91, 96, 98, 108, 111-115, 119, 120, 123, 126, 127, 130, 132, 133, 135, 139, 140, 142-145, 150, 152, 155, 158-161, 167, 177, 179, 180, 181, 185-187, 190, 192-194, 196-198, 207, 219, 229, 230, 260, 261, 263, 267, 280, 285, 286, 294, 300, 305, 308, 313, 315, 319, 321, 331, 339, 341, 343, 347, 354, 355, 359, 362, 378, 379, 381-384, 386, 387, 389, 392, 393, 396, 397, 400, 404, 405, 409-411, 416, 417, 421, 423, 425, 427-431, 433, 439, 441, - hemşeriliği, 381, - hükümeti, 286, 319, 405, - Meclisi, 280.
Ankara Anlaşması, 66.
Ankara İstiklâl Mahkemesi, 64.
Anlaşma, 66, 103, 184, 187, 314.
Antakya, 246.
Antalya, 65, 125, 203, 246 340, 343, - bölgesi, 125.
Arabistan, 93.
Araç, 341, 344.
Aralov, Semiyon İvanoviç (Rus Büyükelçisi), 136, 137, 145, 331.
Arapkır, 340.
Arazi, 338.
Arif Efendi bini Âtıf (Mülazımıevvel, Ankara), 341.
Ârif Şeyda Efendi bini Fethi (Mülazımıevvel, Diyarbekir), 341.
Arpaşehir, 212.
Asayiş, 98, 413, 417, 437.
Asım Bey (Erkânıharbiye Reisi Miralay), 134.
Asım Bey bini Hasan Şekip (Tabip Kaymakam, Dersaadet), 340.
Asım Efendi bini İbrahim (Yüzbaşı, Üsküp), 342.
Asım Efendi bini Yakup (Yüzbaşı, Zile), 341.
Asiler, 171.
Asitane, 340.
Asker, 31, 42, 79, 80, 95, 96, 110, 171, 182, 184, 214, 224, 230, 274, 281, 284, 285, 291, 293, 296, 297, 299, 301, 307, 309, 311, 348, 349, 363, 365, 366, 370, 371, 410, 413, 418, 419, 437, - arkadaşlar, 42, -ce, 31, -ler, 220, 231, 280, 292.
Askeri, 22, 32, 34, 35, 43, 44, 48, 51, 75, 128, 178, 179, 184, 191, 193, 246, 264, 270, 275, 282, 297, 303, 310, 315, 322, 326, 347, 350, 351, 374, 376, 378, 388-391, 394, 395, 397, 399, 405, 407, 424, 435, - faaliyet, 171, 178, - fikirler, 90, 102, - gaflet, 22, - haber, 246, - harekât, 51, 297, 310, 315, 350, 374, 376, 378, 391, 419, - hareket, 303, - hat, 417, - hazırlıklar, 390, - hükümet, 32, - hükümler, 34, - icaplar, 390, - ihtiyaç, 193, - ilimler, 45, - işgal, 394, 397, - kanunlar, 34, 35, 44, 45, - kapitülasyonlar, 167, - kıtalar, 191, - konferans, 417, - memurlar, 389, 405, - mukavele, 388, 395, 414, 423, 424, 425, - sakınca, 395, - sebepler, 184, - tedbirler, 179, 351, 390, 407, - teşkilat, 275, - Valilik, 264, - vazife, 322, - vaziyet, 32, 43, 48, 75, 347.
Askeriye, 31, 173, 185, 191.

Askerlik, 80, 364, 386, - çağı, 386.
Askerlik Şubesi, 190, 386.
Aslıhanlar, 225, 369.
Asya, 279, 287, 347, 390, 408, - imparatorluğu, 274, - sahili, 347.
Aşar, 173.
Âşir (Atlı) Bey (Miralay), 240.
Aşiret, 217
Aşurhisar, 212.
Ata Bey (Dahiliye Vekili), 146.
Atıf Bey, 23.
Atina, 90, 96, 125, 130, 163, 176, 280.
Avni Bey (Saruhan Mebusu), 123.
Avniddin Efendi bini Hüseyin Hüsnü (Mülazımısani, Dersaadet), 343.
Avrupa, 147, 188, 243, 279, 288, 289, 362.
Avrupa Türkleri, 288
Avusturya, 29, 42, 149, 187.
Ayaklanma, 96, 148, 149.
Ayaş, 343.
Aydemir, 228, 369.
Aydın, 251, 343, 421.
Ayrıtepe, 152.
Ayvalı, 366.
Azariköy (Azarı), 109, 152.
Azerbaycan, 136, 145, - halkı, 145, - Sefiri, 145.
Azınlık, 59, 125, 337, 380, 388, 399, 413, -lar, 21, 22, 114, 259, 333, -lar hukuku, 380, -lar meselesi, 380.
Aziz Bey (Binbaşı), 342.
Aziziye, 173
Azmi Efendi bini Ali Rıza (Yüzbaşı, Manastır), 342.

Babıâli, 60, 103, 310, - hükümeti, 310.
Bağdat, 152, 341, 343.
Bağımsız, 59, 60, 93, 94, 104, 207, 235, 265, 277, 303, 373.
Bağımsızlık, 22, 24, 25, 44, 86, 90, 94, 96, 102, 104, 110, 145-149, 155, 184, 282, 291, 302, 323, 333, 360, 377, 380, 381, 435, - mücadelesi, 381, - mücahedesi, 104.
Bahaddin Bey bini Hüseyin (Binbaşı, Dersaadet), 342.
Bahaddin Efendi bini Hasan Hazim (Yüzbaşı, Dersaadet), 340.
Bahri Efendi bini Şevki (Zabitvekili, Kavala), 343.
Bahrisiyah bkz. Karadeniz.
Bailly (Bayli), 147.
Bakırcık, 368.
Baki Efendi bini Ahmed (Mülazımısani, Manastır), 340.
Balıkesir, 251, 266, 305, 340-342, 431.
Balkan, 115, 407, - hükümetleri, 115.
Balmahmud, 227, 365, 368.
Bandırma, 256, 305, 340, 373.
Bando, 320.
Banka, 69, 70.
Banker, 167.
Barış, 22, 23, 29, 44, 59, 66, 95, 96, 124, 166, 167, 169, 187, 276, 277, 281, 287-290, 297, 303, 304, 306-311, 314, 315, 335, 337, 338, 345, 350, 353, 355, 361, 374, 376-380, 391, 401, 407, 408, 410, 417, 418, 420, 421, 424, 426, 429, 435, 436, 437, - havası, 338, - kararları, 391, - Konferansı, 337, 378, 418, 424, 429, 435, 437, - masası, 37, - müzakereleri, 287, 378, 417, - programı, 308, - şartları, 23, 59, 60, 276, 277, 306, 310, - zamanı, 44, 289.
Barışçı, 362, 390, 398, 400, 401, - hissiyat, 390.
Basın, 281.
Baskı, 207.
Bastil, 148.
Başbakan, 29, 42, 187, 217.
Başkale, 217.
Başkan, 42.
Başkent, 277.
Başkilise, 368.
Başkonsolos, 261, 316.
Başkumandan, 22, 28, 30, 38-40, 43, 44, 46, 47, 49, 51, 53, 57, 58, 64, 65, 67, 70, 72, 74-78, 80, 83, 85-89, 92, 97-100, 107-109, 111-121, 129-135, 139, 142, 143, 146, 150-152, 155, 158, 159, 162, 163, 165-168, 170-174, 177, 179, 180, 182, 185, 187, 189-194, 197, 198, 201, 202, 204-207, 209-212, 214-217, 219-221, 223-226, 228-235, 237-244, 247-260, 263, 266, 267, 269-275, 278, 279,

283, 291, 292, 294-296, 298-300, 302, 309, 315, 317-321, 324, 325, 327, 329-333, 339, 345-347, 351, 353, 355-361, 369, 370, 376, 381, 382, 384, 386, 388, 391-394, 396-404, 409-411, 415-418, 424, 425, 427, 428, 431, 433, 434, 436, 439, 441, -ık, 21, 27, 31-39, 41, 42, 45-47, 49, 50, 52, 53, 65, 69, 140, 141, 156, 158, 163, 172, 246, 247, 262, 263, 326, 350, 351, 362, 363, 367, 375, 376, 387, 390, 396, 412, 421, 422, -lık salahiyeti, 33, -lık vazifesi, 34,
Başkumandanlık Kanunu, 21, 27, 28, 31, 32, 34, 37-39, 43, 45, 49, 50, 52, 53, 155, 158.
Batı, 21, 50, 51, 61, 64, 87, 88, 94, 95, 98, 106, 112, 113, 120, 128-131, 134, 140-142, 144, 157, 165, 169, 187, 248, 282, 351, 355, 376 420, 428, - devletleri, 282.
Batı Anadolu, 181, 302, 305, 337, 386.
Batı Cephesi, 51, 61, 64, 87, 88, 98, 112, 113, 120, 128-131, 134, 140-142, 144, 157, 165, 169, 171, 172, 185, 187, 189-194, 198-202, 204, 208, 209, 211-213, 215-217, 219, 221, 229, 230, 232-234, 238, 239, 247, 248, 252, 254, 283, 284, 295, 317, 324, 330, 332, 350, 351, 357, 358, 362, 363, 374, 376, 384, 386, 387, 389, 391-393, 395, 396, 399, 400, 402, 403, 412, 416, 425, 428, 431-433,
Batı Trakya, 178, 288, 337, 338, 413, 420, 421,
Batıl, 94,
Batum, 150, 342,
Bayezid, 71,
Bayrak, 261-263, 301, 309,
Bayram, 146, 151, 162, 179, 201,
Bayramiç, 339,
Bedri Efendi bini Abdürrezzak (Mülazımısani, Edirne), 341,
Bedri Efendi bini İsmail (Mülazımısani, Kocamustafapaşa), 339,
Bedri Efendi (Yüzbaşı), 340,
Behcet Saffet Efendi bini Ali (Mülazımısani, Maraş), 341,
Behiç Bey (Anadolu-Bağdat Demiryolları Müdiri Umumisi, Miralay), 152,
Bekir Efendi bini Mustafa (Mülazımısani, Maraş), 341,
Bekir Efendi bini İsmail (Mülazımısani, Çal), 342,
Bekir Sami (Kunduk) Bey, 23,
Bekir Sıddık Efendi bini Mustafa Hilmi (Mülazımısani, Çorum), 341,
Belçika, 149,
Belediye, 63, 68, 86, 191, 332, 435, 436, - heyetleri, 191, - reisleri, 415,
Belentepe, 210, 364-366,
Belkahve, 372,
Beşiktaş, 340, 341,
Beyanname, 30, 149, 178, 231-234, 274, 302, 305,
Beylerbeyi, 343,
Beylikova, 83,
Beypazarı, 111, 341, 343,
Beyrut, 77, 83, 180, 192,
Beyrut Hilâli Ahmer Cemiyeti, 77,
Biga, 328,
Bilecik, 125, 341,
Bingazi, 344,
Birinci İnönü Zaferi, 247,
Bitlis, 341, 342, 344,
Boğaz, 392, 424,
Boğazlar, 59, 279, 286, 288, 289, 297, 309-311, 314, 315, 326, 329, 333-336, 347, 376, 378, 388, 391, 406, 407, 413, 417-420, 437, - Komisyonu, 289, - meselesi, 310, - serbestisi, 315, 329,
Bolşevik, 150,
Bolu, 54, 118, 343, 344, 370, 371, 420,
Bolvadin, 173, 272,
Bomba, 227, 329,
Bombay, 154,
Bordo telsizi, 178,
Bornova, 283,
Bosfor gazetesi, 124, 125,
Bosna, 341,
Bouillon, Franklin (Franklen Buyyon, Franklen Büyon, Franklen Büyyon), 288, 316, 317, 326, 350, 351, 353, 375, 393, 394, 396-398, 405, 416, 426, 427, 429,
Bozkır, 341,
Britanya, 21, 278, 329, 333, 334, 336, 371, 374, - İmparatorluğu, 336,
Brock, B., (İngiliz Akdeniz Orduları Başkumandanı, Amiral), 261, 278,

Burdur, 344, 409, 418, 419.
Burhaniye, 343.
Bursa, 23, 24, 26, 71, 123, 156, 157, 251, 253, 255, 258, 266, 274, 301, 340-342, 344, 354, 357, 372, 373, 407, 441, - kaplıcaları, 24, -lılar, 23.
Bütçe, 43, 126.
Büyük Britanya bkz. Britanya.
Büyük Çekmece Gölü, 423.
Büyük İskender bkz. İskender.
Büyük Meydan Muharebesi, 299.
Büyük Millet Meclisi, 28, 29, 37, 42, 55, 60, 63, 71-73, 78, 79, 90, 100, 103, 122, 126, 138, 141, 146, 155, 159, 208, 215, 230, 240, 247, 256, 257, 278, 322, 327, 334, 335, 337, 339, 347, 351, 360, 381, 405, 416, 430-432, - Hükümeti, 249, 315, 328, 389, 390, 423.
Büyük Millet Meclisi Muhafız Taburu, 192, 208.
Büyük Taarruz, 181.
Büyükada, 298.

Camaibalâ, 343.
Câmi (Baykut) Bey (Roma Temsilcisi), 76, 133.
Canid Efendi bini İbrahim (Mülazımıevvel, Dersaadet), 341.
Cankuyu, 368.
Casusluk, 69, 78.
Cavid Bey (Kars Mebusu), 123.
Cavid Efendi bini Mehmed (Mülazımısani, Selânik), 341.
Cebel, 336.
Cehalet, 95.
Celâl (Bayar) Bey (Saruhan Mebusu), 55.
Celâl Efendi (Mülazımıevvel), 342.
Celâl Nuri (*İleri* gazetesi yazarı), 291
Celâleddin Efendi bini Kemal (Mülazımıevvel, Şehzadebaşı), 339.
Celâleddin Efendi bini Mehmed Said (Yüzbaşı, Dersaadet), 341.
Celâlettin Arif Bey (Roma Temsilcisi), 76, 187, 188, 195, 372, 434.
Cemal Efendi bini Bekir (Mülazımısani, Eskişehir), 341.
Cemal Efendi bini Hüseyin (Yüzbaşı, Eskişehir), 340.
Cemal Efendi bini Hüsnü (Mülazımıevvel, İzmir), 339.
Cemal Paşa (Bahriye Nazırı, Dördüncü Ordu Kumandanı), 108.
Cemaleddin Efendi bini Süleyman Mesrur (Mülazımıevvel, Dersaadet), 340.
Cemil Bey bini Şevki Paşa (Miralay, Asitane), 340.
Cemil Efendi bini Ahmed Rifat (Yüzbaşı, Dersaadet), 340.
Cemil Efendi bini İzzet (Mülazımısani, İzmir), 339.
Cemil Efendi bini Süleyman (Binbaşı, Erzurum), 342.
Cemiyet, 73, 76, 77, 132, 133, 153, 175, 205, 295, 337.
Cemiyeti İslamiye, 77.
Cenabı Hakk bkz. Allah.
Cennet, 24, - havuzları, 24.
Cephane, 32, 61, 99, 150, 153, 174, 175, 199, 205, 215, 226, 299.
Cephe bandosu, 320.
Cevat (Çobanlı) Paşa (Elcezire Cephesi Kumandanı), 265, 269.
Cevat Bey, 228.
Cevdet Efendi bini Hamid (Yüzbaşı, Amasya), 344.
Chicago Tribune gazetesi, 281, 333.
Cide, 64.
Cihan, 21, 22, 39, 91, 95, 96, 145, 149, 182, 303, 306, 314, 355, 370, 373, 376, 377, 379, 401, 430, - medeniyeti, 21, - tarihi, 306.
Cihangir, 341.
Cihat, 309.
Clayton, John, (*Chicago Tribune, The Daily Telegraph* Muhabiri), 281, 333.
Cumaibalâ, 343.
Cumhuriyet, 348, - hükümeti, 348.
Curzon (Gürzon), 167.

Çal, 173, 342-344.
Çalköyü, 228, 369, 340.
Çamlıca, 342
Çanakkale, 166, 167, 286, 317, 329, 333, 334, 347, 348, 351, 375, 388, 390, 392, 406, 407, 417, 423, - Boğazı, 276, 333-335, 390, 392, 424.

Çankaya, 293.
Çar, 44, 136, -lık, 45.
Çarmaktepe, 212.
Çarşamba, 344.
Çatalca, 163, 171, 176, 178, 341, - hattı, 163.
Çavdarlı, 227.
Çay, 192, 208, 220.
Çayhisar, 366, 340, 343.
Çengelköy, 432.
Çerkesköy, 178, 321.
Çeşme, 293, 373.
Çete, 64.
Çiğiltepe, 215.
Çine, 343.
Çivril, 173, 226.
Çocuk Esirgeme Kurumu bkz. Himayei Etfal Cemiyeti.
Çocuk, 26, 48, 231, - oyuncağı, 48.
Çolak Selahaddin (Köseoğlu) Bey (Mersin Mebusu), 124.
Çomburnu, 242.
Çorlu, 169, 343.
Çorum, 71, 341, 343.
Çotani, Muhammed (Bombay'da Hindistan Hilafet Merkez Komitesi Reisi), 132, 133, 154, 319.

Dağçavdarlı, 227.
Dağkaraca, 227.
Dahili vaziyet, 128.
Dahiliye Nizamnamesi, 45.
Danimarka, 167.
Darıca, 423.
Darıdere, 342.
Darülfünun, 25.
Dava, 33, 65, 284, 285, 304.
Davutpaşa, 340.
Debre, 342.
Debreibalâ, 343.
Dedikodu, 90.
Dekovil hattı, 172.
Delege, 23, 125, 286, 289, 350, 394, 396, 421, 422, - heyeti, 23.
Demirci, 266, 343.
Demiryolu, 152, 172, 177, 206, 246.
Demokrat, 39.
Deniz, 185, 194, 261, 298, 305, - müfrezesi, 194, 261, - vasıtaları, 185, 194.
Denizli, 343.
Deraliye, 339, 341.
Dereköy, 258.
Derince, 407.
Dersaadet, 69, 130, 321, 339-344, 397, 432, 439.
Destroyer Kuryesi, 333.
Develi, 343.
Devlet, 24, 26, 39, 48, 59, 60, 96, 115, 122, 136, 137, 145, 157, 167, 182, 184, 207, 262, 282, 285-287, 292, 298, 309-311, 333, 334, 336, 350, 353, 375, 378, 387-391, 394, 405, 406, 409, 413, 418-420, 437, -ler, 44, 51, 261, 263, 315, - memuru, 167.
Devleti Âliyei İraniye, 137.
Devleti Âliyei Osmaniye, 137.
Dış İstihbarat, 171.
Diktatör, 35, 45, -lük, 35, 124.
Diltepe, 210.
Dimetoka, 340, 342.
Din, 293.
Dinar, 173.
Dindarane, 293.
Dini, 23, 156, 296, - engeller, 23, - mukaddesat, 156.
Diplomasi, 66, 303.
Diplomat, 22.
Diplomatik, 224, 287, 410, 419.
Dirağman, 343.
Diyarbekir, 119, 123, 341, 342.
Doğla, 212.
Doğu, 21, 23, 50, 53, 61, 106, 115, 125 127, 129, 135-137, 140, 143, 145, 158, 159, 162, 297, 380, - barışı, 401, - devletleri, 184, - meselesi, 21, 125, - milletleri, 21, 136, 137.
Doğu Cephesi, 53, 61, 127, 129, 135, 140, 143, 158, 159, 162, 201, 203, 215, 217, 265, 317, 320, 366, 367, 382, 404.
Doğu Trakya, 178, 288, 297, 309, 337, 384, 387, 388, 417, 425, 435, 437, 438.
Doktor, 31, 54, 123, 154, 408.
Dolmabahçe, 341.

Donanma, 64, 90, 106, 125, 154, 328, 347, 373, 374.
Döğer, 64, 220, 227, 228, 363, 366, 367.
Dörtyol, 343.
Draç, 343.
Dumesnil (Fransız amirali), 284-290, 296, 297, 348, 349.
Dumlupınar, 220, 225-228, 232-235, 237, 239-242, 249, 292, 293, 299-301, 303, 339, 363, 364, 367-369, 371, 372, 431.
Dumlupınar Meydan Muharebesi, 227, 249, 292, 299, 300, 303, 371, 431.
Durak, Mustafa (Sakarya) Bey (Erzurum Mebusu), 374.
Dünya, 28, 30, 32, 34, 36, 39, 42, 43, 45, 46, 49, 51, 59, 60, 93, 96, 136, 147, 155, 156, 167, 187, 298, 301, 304, 334-337, 360, 401, 407, 421, - barışı, 335.
Düşman, 22, 25, 26, 29, 30, 33, 37, 39, 40, 42, 43, 47, 59-61, 64, 66, 86, 88, 90, 94, 95, 102, 110, 124, 127, 128, 131, 136, 148, 149, 157, 163, 165, 168-171, 176, 178, 203, 210, 212, 214, 215, 220, 221, 224-229, 231, 232, 235, 237, 238, 241, 242, 244, 253-255, 258, 266, 269, 272, 274, 275, 277, 285, 287, 292, 295, 298-302, 304, 305, 307, 310, 314, 323, 339, 348, 361-374, 376, 377, 392, 401, 406, 410, 417, 418, 420, 431, - devletler, 418, - donanması, 90, - fırkası, 176, -ı kovmak, 221, - istilası, 323, - işgali, 110, - kuvvetleri, 238, 258, 371, -lar, 40, 94, 96, -lık, 145, 154, 314, 333, 335, 388, -lık hali, 310, - ordusu, 37, 149, 157, 224, 225, 228, 300, 348, 374, - vaziyeti, 171, - zayiatı, 302.
Düzağaç, 212.

Eaton, Richard (Amerikalı gazeteci), 279.
Ebul Fazıl Abdulhanan, 383.
Edebiyat, 25.
Edgard Quinet (Fransız kruvazörü), 261, 263.
Edhem Necdet (Karabudak) Bey (Kaymakam), 240.
Edhem Efendi bini Said (Mülazımısani, Uluborlu), 341.
Edhem Hilmi Efendi bini Mustafa (Mülazımısani, Tokat), 342.
Edıp, 25.
Edirne, 159, 166 169, 171, 178, 282, 288, 308, 314, 340-342, 351, 387, 389, 391, 405, 406, 410, 411, 413, 433, 435, 437, - mebusu, 433.
Edremit, 305.
Efrat, 18, 69, 125, 150, 169, 210, 215, 232, 233, 235, 269, 332, 373, 441.
Eğirdir Gölü, 185, 194.
Eğret, 228.
El Ahbar gazetesi, 184.
El Cezire, 167.
El-Ikbal gazetesi, 77.
Elâziz, 341.
Elcezire, 23, 61, 265, - Cephesi, 61, 265.
Elmalı, 340, 344.
Elmalıdağ, 255.
Emet dağları, 253.
Emin Mehmet (Erkul) Bey (Bursa Mebusu, Operatör), 71.
Emin Efendi bini Ahmed (Mülazımıevvel, Dersaadet), 344.
Emin Efendi bini Ali (Mülazımısani, Demirci), 343.
Emin Efendi bini Hasan (Mülazımısani, Eskişehir), 344.
Emin Efendi bini Musa Kâzım (Binbaşı, Manastır), 340.
Emir (Marşan) Paşa (Sivas Mebusu), 146.
Enosis, 117, - Vapuru, 117.
Entrika, 379.
Enver Efendi bini Ahmed (Mülazımıevvel, Kerkük), 341.
Enver Efendi bini Murtaza (Mülazımısani, Resne), 343.
Erat, 61.
Erbaa, 342.
Ercümend Ekrem Bey, 89.
Ereğli, 64, 340.
Erenbey, 334.
Erenköy, 328, 329, 424.
Eritere Cemiyeti, 295.
Erkek, 26, - çocuklar, 26.
Erkmen tepesi, 364, 367.
Ermenak, 339, 340.

Ermeni, 95, 285, 286, 337, - kadınlar, 286, -ler 284, 296.
Erzincan, 150, 340, 342, 344.
Erzurum, 27, 37, 39-42, 46, 49, 290, 311, 323, 339-342, 344, 374, 381, 408.
Es-seyid Abdü'l-yasad el-ünsi (Beyrut Hilâli Ahmer Cemiyeti Reisi, *El-İkbal* gazetesi sahibi), 77.
Es-Seyyid Ahmet Muhtar (Beyrut Hilâli Ahmer Cemiyeti İkinci Reisi, Cemiyeti İslamiye Reisi), 77.
Esaret, 23, 94, 95, - zinciri, 23.
Esir, 60, 94, 96, 117, 147, 235, 242, 253, 256, 274, 292, 300, 305, 370, 399.
Eskişehir, 51, 56, 64, 125, 176, 181, 212, 220, 228, 235, 237, 253, 255, 258, 266, 299, 300, 340, 341, 344, 363, 366, 367, 369-372.
Eşkıya, 64.
Eşme, 253-255, 257.
Eşref Efendi bini Halil (Mülazımısani, Kayseri), 343.
Etats Généraux, 147.
Evlat, 382
Eyüb Sabri Efendi bini Hacı Kâmil (Yüzbaşı, Yenizağra), 340.
Eyüp, 341.
Eyüpsultan, 341.
Ezine, 328.

Fabrika, 109, 274.
Fahreddin Efendi bini Hacı Seyyid (Yüzbaşı, Yabanabad), 340.
Fahri Efendi bini Hurşid (Mülazımıevvel, Kerkük), 341.
Fahri Efendi bini Hayri (Mülazımısani, Malatya), 344.
Fahri Efendi bini Mustafa (Mülazımıevvel, Karacaali), 342.
Fahri Efendi bini Rifat (Yüzbaşı, Araç), 344.
Fahri Efendi (Mülazımısani), 342.
Fahri (Fahrettin Türkkan) Paşa (Kâbil Büyükelçisi), 108.
Faik Bey (Binbaşı), 119.
Faik Efendi bini İbrahim (Yüzbaşı, Dersaadet), 342.
Faik Efendi bini Mehmed Emin (Mülazımıevvel, Bağdat), 341.
Faik Efendi bini Sırrı (Yüzbaşı, Sivas), 344.
Falih Rıfkı (Atay) Bey (*Akşam* gazetesi muhabiri), 298, 303.
Farrére, Claude (Klod Farer, Kılod Farer, Farer), 85, 87, 89, 90, 92-94, 96, 102-104, 106, 114, 318.
Fas, 309.
Fasih Efendi bini Şakir (Yüzbaşı, Mersin), 343.
Fatih II. Mehmed, 280.
Fatih, 340, 341, 343.
Fazıl Bey bini Emin (Binbaşı, Manastır), 342.
Fehmi Efendi bini Hamdi (Mülazımısani, Dersaadet), 343.
Fehmi Efendi bini Ziya (Yüzbaşı, İzmit), 344.
Felah Grubu, 181.
Felemenk, 167.
Felsefe, 23.
Fen, 24, 45.
Fener, 289.
Fenni, 25, - düsturlar, 25.
Ferhad Efendi (Yüzbaşı), 342.
Ferid Bey (Kalemi Mahsus Müdürü), 146.
Ferid Efendi bini Mehmed (Mülazımısani, Salihli), 343.
Feridun Efendi bini Cemal (Yüzbaşı, Kabataş), 340.
Fethi (Okyar) Bey (İngiltere Temsilcisi), 68, 124, 138, 224, 243, 271, 273, 337, 354, 361, 362.
Fethiye, 343.
Fetva, 24.
Fevzi (Çakmak) Paşa (Erkânıharbiyei Umumiye Reisi), 23, 36, 100, 124, 157, 175, 198, 202, 203, 246, 247, 354, 374.
Fevzi Bey (Yaver), 124.
Feyzi Bey (Nafıa Vekili), 71.
Fındıklıtepe, 255.
Fırka, 124.
Fikir serbestisi, 39.
Fikri Efendi bini Hüseyin (Yüzbaşı, Resne), 340.

Fikri kuvvetler, 25.
Fikriye Hanım, 221, 228.
Filibe, 344.
Filozof, 25.
Firar, 64, 150, 226, 292, 371, 373.
Firari, 150, 373.
Fransa, 35, 45, 49, 61, 66, 124, 125, 146, 147, 149, 167, 187, 223, 261, 280, 308-311, 314, 334, 348, 350, 352, 375, 406, - hükümeti, 308-311, 348, 375, - İhtilali, 147, - Meclisi Mebusanı, 49, - Milli Bayramı, 146, - ordusu, 35, - toprakları, 149.
Fransız, 66, 87, 95, 124, 146, 149, 157, 166, 178, 219, 223, 246, 261, 263, 284, 285, 289, 297, 306, 309, 312, 316, 348, 375, 390, 392, 398, 401, 426, 429, - Albay, 157, 223, - askerler, 309, - Başkonsolosu, 316, - bayrağı, 309, - dostlarımız, 312, - Fevkalade Komiseri, 306, - gazeteci, 219, - gemileri, 285, - generali, 390, 392, 412, - hükümeti, 178, 398, - İhtilali, 146, 149, - kamuoyu, 219, - kavmi, 146, - kıtaları, 297, - kolonisi, 284, - kruvazörü, 261, 263, - kuvvetleri, 289, -lar, 66, 147, 148, 163, 171, 174, 176, 311, 347, 388, 407, - maliyeci, 167, - milleti, 95, 146, 147, 309, - müfrezesi, 178, - telsizi, 261, - temsilcisi, 308.
Fransızca, 29, 42, 284, 308.
Fransız-Türk dostluğu, 66.
Fuad Bey, 430.
Fuad Efendi bini Ali (Mülazımısani, Aksaray), 342.
Fuat (Umay) Bey (Bolu Mebusu, Doktor), 54.
Fuat Bey, 228.

Galib Efendi bini Ahmed (Mülazımısani, Çine), 343.
Galib Efendi bini Nazif (Yüzbaşı, Preşeve), 340.
Galib Kemali (Söylemezoğlu) Bey (Stockholm Büyükelçisi), 89.
Galip Efendi bini Yusuf (Mülazımıevvel, Karaman), 340.
Gaspari (Kardinal), 345.
Gaulis, Berthe George, 66.
Gayrimüslim, 380, - azınlıklar, 380.
Gazete, 22, 50, 68, 77, 78, 90, 102, 116, 124, 127, 163, 219, 221, 281, 299, 355, - yazarları, 78.
Gazeteci, 219, 279, 300, -ler, 296.
Gazi, 148, 291.
Gaziantep (Gaziayıntap), 341, 342, 379, 420.
Gebze, 423.
Gediz, 235, 253, 370, 372, 369.
Gelibolu, 288, 311, 336, 341, 342, 344, 417, 424, - yarımadası, 288.
Gelir kaynaklarımız, 43.
Gemi, 64, 107, 124, 125, 258, 272, 278, 280, 284, 285, 289, 290, 335, 348, -ler, 396.
Gemlik, 255, 258, 339, 341, 363, 372.
Gençler, 26.
George, Lloyd (Loyd Corc, Luit Corc), 21-23, 29, 42, 167, 336, 337, 361.
Georgios (Yunan Kralı Konstantin'in oğlu), 377.
Gercüs, 266.
Gerede, 341, 344.
Geyve, 83, 84, 99, 111-113, 340.
Giyaseddin Efendi bini Emin (Mülazımıevvel, Gaziantep), 341.
Gidezli, 266.
Giresun, 341.
Girit, 340, 342, 343
Gouraud (Fransız generali), 167, 206.
Göbek, 220.
Göçmen, 217, 296.
Gördes, 266.
Görice, 340.
Göztepe, 284.
Grabine, 171.
Graillet, M., (Fransız Umumi Konsolosu), 284.
Guillotin (Giyotin), 147.
Gümüşane, 342.
Güney cephesi, 364.
Gürcistan, 335.

Haber, 90, 103, 106, 107, 116, -leşme, 65, 85, 120, 134, 235, 246, 267, 328, 379, 405, 409, 416.
Hacıanesti (Yunan Başkumandanı), 124, 125, 130, 168, 176, 221, 299.

Hacı Ârif B. bini Ahmed (Süvari Fırkası Kumandanı Miralay Mürettep, Dersaadet), 341.
Hacı Azizoğlu köyü, 226.
Hacı Hüsnü Emir Bey bin Halil (2. Ordu Erkânıharbiyesi Erkânıharbiye Miralayı), 432.
Hacı Süleyman Efendi (İzmir Mebusu), 56.
Hacı, 221.
Haç, 432.
Hadım köyü, 163.
Hafız Ali Efendi bini Hacı Rıza (Yüzbaşı, Kütahya), 342.
Hafız Halid Bey bini Ali (Kaymakam, Edirne), 343.
Hafız Hüsnü Efendi bini Mehmed Ali (Yüzbaşı, Balıkesir), 340.
Hafız İbrahim (Demiralay) Efendi (Isparta Mebusu), 67.
Hafız Mehmet Bey (Trabzon Mebusu), 68.
Hâfız Hilmi Efendi bini Mustafa (Yüzbaşı, Harput), 339.
Hak, 29, 32, 148, 368, 400.
Hâki Efendi bini Mehmed Emin (Mülazımısani, Niğde), 342.
Hâkimiyet, 23, 26, 79, 155, 277, 337, 380.
Hakk bkz. Allah.
Hakkı (Ungan) Bey (Van Mebusu), 123.
Hakkı Efendi bini Celâl (Mülazımıevvel, Dersaadet), 342.
Hakkı Hami (Ulukan) Bey (Sinop Mebusu), 409, 417, 419.
Halep, 340.
Halid Efendi bini Ahmed Edip (Yüzbaşı), 340.
Halid Efendi bini Hüseyin (Yüzbaşı, İzmir), 343.
Halid Şâdi Efendi bini Osman Şâdi (Mülazımıevvel, İzmir), 343.
Halife, 59.
Halil Efendi bini Ahmed (Yüzbaşı, Elmalı), 340.
Halil Efendi bini Hüseyin (Mülazımıevvel, Girit), 342.
Halil Hulûsi Efendi bini Hasan (Yüzbaşı, Van), 341.
Halil (Kut) Paşa (Eski 6. Kolordu Kumandanı), 135, 439, 440.
Halim Efendi bini Yusuf (Mülazımısani, Dersaadet), 344.
Halit (Akmansü) Bey (5. Kafkas Fırkası Kumandanı, Miralay), 249.
Halit (Karsıalan) Bey (Kocaeli Grup Kumandanı, Miralay), 83.
Halit Efendi (Binbaşı, Dersaadet), 339.
Halk, 29, 32, 60, 68, 78, 79, 86, 90, 93, 94, 96, 101, 103, 110 122, 137, 145-148, 207, 220, 280, 284, 285, 303, 304, 309, 310, 336, 351, 389, 397, 435, -ın refahı, 32.
Hamdi Namık (Gör) Bey (İzmit Mebusu), 46.
Hamdi Efendi bini Bayram (Mülazımıevvel, Kastamonu), 340.
Hamdi Efendi bini Hayrullah (Mülazımıevvel, Siruz), 342.
Hamdullah Subhi Efendi bini Rifat (Mülazımısani, Üsküdar), 342.
Hamid Bey (Türkiye Büyük Millet Meclisi İstanbul Temsilcisi), 22, 85, 89, 92, 130, 182, 284, 286, 295, 296, 308, 313, 314, 321, 328, 350, 353, 357, 358.
Hamiyet, 234.
Hamurköy, 369.
Hamza Efendi bini Ahmed (Mülazımıevvel, Sivas), 342.
Hanya, 344.
Harbi Umumi, 45, 49, 60, 61, 103, 134, 272, 309, 310, 311, 435.
Harches, Morgan, 167.
Harekât, 37, 51, 90, 97, 102, 106, 127, 131, 154, 171, 184, 199, 200, 210, 211, 213, 215, 227, 229, 232, 275, 282, 287, 289, 292, 297, 298, 300, 301, 304, 310, 311, 315, 326-328, 348, 350, 361-364, 366, 371-376, 378, 391, 400, 406-408, 419, - birliği, 275.
Harington (İngiliz generali), 176, 287, 328, 346-349, 399, 400, 408.
Harita, 125, 363, 366.
Harp, 22, 29, 32-34, 36, 42, 43, 45, 47, 50, 64, 66, 90, 102, 124, 125, 130, 139, 167, 172, 173, 223, 226, 227, 243, 244, 246, 258, 274, 279, 280, 281, 289-292, 296, 297, 300, 301, 309, 311, 314, 328, 351,

370, 374-376, 401, 406-408, 412, 419, - bölgesi, 173, - esiri, 274, - gemisi, 64, 124, 125, 258, 289, 290, - kaçağı, 172, - kuvvetleri, 328, - malzemesi, 22, 305, - otoritesi, 36, - tayyareleri, 223, - telgrafı, 226, - vasıtaları, 301.
Harp Encümeni, 33, 57, 139.
Harp Madalyası, 432.
Harput, 339, 342, 344.
Hasan Basri Bey bini Mustafa (Mülazımıevvel, Kalkaldelen), 342.
Hasan Basri Efendi bini Hacı Mustafa (Mülazımısani, Konya), 344.
Hasan Basri Efendi bini İbrahim (Yüzbaşı, Dimetoka), 342.
Hasan Basri Efendi bini Osman Nuri (Mülazımıevvel, Dersaadet), 341.
Hasan Basri Efendi bini Osman (Binbaşı, Toygartepe), 340.
Hasan (Hüsnü) (Saka) Bey (Trabzon Mebusu), 55, 123.
Hasan Fehmi (Ataç) Bey (Maliye Vekili), 146.
Hasan Fehmi Efendi bini Eşref (Binbaşı, Dersaadet), 343.
Hasan Fehmi Efendi bini Mustafa (Mülazımıevvel, Manastır), 341.
Hasan Fehmi Efendi bini Yusuf (Mülazımısani, Geyve), 340.
Hasan Hüseyin Efendi bini Osman (Mülazımısani, İnegöl), 343.
Hasan Hüsnü Efendi bini Mehmed Nuri (Mülazımısani, Çal), 343.
Hasan Hüsnü Efendi bini Seyid Ali (Yüzbaşı, Sivas), 339.
Hasan Şevket Efendi bini Mehmed (Tabur İmamı, Gerede), 344.
Hasanbeli, 215.
Hasandede, 369.
Hasib Fuad Efendi bini Mustafa (Mülazımıevvel, Nevşehir), 343.
Hayati Bey (Riyaset Kalemi Mahsus Müdürü), 169, 171, 176, 178, 221, 222.
Haydar Hilmi (Vaner) Bey (Van Mebusu), 119.
Haydar Efendi bini Hasan (Yüzbaşı, Bursa), 340.
Haydar Efendi bini Mehmed Şefik (Yüzbaşı, Dersaadet), 340.
Haydar Efendi bini Muhiddin (Yüzbaşı, Dersaadet), 340.
Hayreddin Efendi bini Hidayet (Mülazımıevvel, Dersaadet), 344.
Hayreddin Efendi bini İbrahim (Yüzbaşı, Gemlik), 339.
Hayri Efendi bini İsmail Hakkı (Mülazımıevvel, Camaibalâ), 343.
Hayri Efendi bini Ömer Hulûsi (Mülazımıevvel, Dersaadet), 342.
Hayrullah Bey bini Hafız Süleyman (Kaymakam, Kalkandelen), 340.
Hazine, 65.
Hemrin, 336.
Hemşerilik, 381.
Hersek, 342.
Hezargrad, 343.
Hıristiyan, 95, 296, 333, 337, - ahali, 296, - azınlıklar, 333, 337, -lar, 114.
Hırkaişerif, 340.
Hikmet Bey (Hariciye Siyasi İşler Müdürü), 146.
Hikmet Efendi bini Ali (Mülazımısani, Serfice), 341.
Hikmet Efendi bini Fuad (Yüzbaşı, Dersaadet), 342.
Hilafet, 24, 154, 156, 319, - makamı, 24, - Komitesi, 133.
Hilafet Merkez Komitesi, 319
Hilâli Ahmer (Kızılay), 76, - Cemiyeti, 76, 77, 132, 133.
Hilmi Bey (Yüzbaşı), 74.
Hilmi Bey bini Ali (Kaymakam, Üsküdar), 340.
Hilmi Efendi bini Aziz (Mülazımıevvel, Nişantaşı), 342.
Hilmi Efendi bini Hasan Tahsin (Mülazımısani, Dersaadet), 341.
Hilmi Efendi bini Osman (Mülazımısani, Sivas), 344.
Himayei Etfal Cemiyeti (Çocuk Esirgeme Kurumu), 73.
Hindistan, 132, 154, 167, 319, - Müslümanları, 319.

Hindistan Hilafet Merkez Komitesi, 132, 154, 319.
Hint, 76, 133, -li, 154, 319, 383, -li kardeşlerimiz, 383, -li Müslüman kardeşlerimiz, 154.
Hint Merkez Hilâfet Komitesi, 76, 133.
Hiyaneti Vataniye, 69.
Hollanda, 132.
Hopa, 150.
Hrisostomos, 296.
Hudavend (Hükümdar), 136.
Hukuk, 28, 35, 103, 122, 148, 158, 166, 259, 399, 413.
Hukuken, 314.
Hüküm, 34.
Hükümdar, 136, 145, 147, - iradesi, 45, -lık, 45, -lık iradesi, 34.
Hükümet, 22, 23, 26, 30, 32, 34, 39, 41, 42, 44, 48, 50, 51, 53, 60, 64, 68, 90, 95, 96, 103, 114, 115, 117, 122, 135, 137, 148, 167, 170, 171, 178, 187, 205, 217, 246, 249, 254, 256, 272, 276-278, 286, 290, 297, 304, 308-311, 314, 315, 319, 321, 327, 328, 331, 333-337, 348, 350, 353, 362, 372, 375, 376, 379, 387-390, 392, 396, 398, 400, 401, 405, 409, 412, 414, 415, 417, 419, 422-424, 426, 429, 435, 437, - başkanı, 29, 42, - dairesi, 171, - heyeti, 43, - kanunları, 246, - ordusu, 50, - sınırları, 246.
Hülûsi Efendi bini Mustafa (Mülazımıevvel, Manastır), 344.
Hür, 93, 94, 104, 303, 377.
Hürriyet, 23, 39, 93, 95, 110, 146, 147, 149, 302, 360, 377, - serbestisi, 39.
Hüsameddin Bey (Müdafaai Milliye Grubu Topkapı Şubesi kurucularından, Süvari Yarbay), 153, 175.
Hüsameddin Efendi bini Hacı Salih (Yüzbaşı, Erzurum), 340.
Hüsameddin Efendi bini Raif (Mülazımısani, Manastır), 343.
Hüseyin Avni (Ulaş) Bey (Erzurum Mebusu), 27, 37, 39-42, 49.
Hüseyin Avni Efendi bini Mehmed Tevfik (Mülazımısani, Samsun), 342.
Hüseyin Avni Efendi bini Mustafa (Mülazımısani, Karamürsel), 341.
Hüseyin Avni Efendi bini Nâbi (Mülazımısani, Uluborlu), 343.
Hüseyin Avni Efendi bini Şahabeddin (Mülazımıevvel, Dersaadet), 339.
Hüseyin Bey bini Mustafa (Kaymakam, Tırnova), 342.
Hüseyin Cahit Efendi bini Halil Eşref (Mülazımıevvel, Gelibolu), 341.
Hüseyin Efendi bini Hüseyin (Zabitvekili, Beypazarı), 341.
Hüseyin Ferid Bey (Çorum Mebusu), 71.
Hüseyin Fevzi Efendi bini Abdullah (Mülazımısani), 341.
Hüseyin Hilmi Efendi bini Mustafa (Mülazımısani, Burdur), 344.
Hüseyin Hüsnü Efendi bini Mustafa (Mülazımısani, Tokat), 341.
Hüseyin Hüsnü Efendi bini Ali (Zabitvekili, Develi), 343.
Hüseyin Hüsnü Efendi bini Eşref (Yüzbaşı, Bağdat), 343.
Hüseyin Hüsnü Efendi bini Osman (Binbaşı, Köstendil), 343.
Hüseyin Hüsnü Efendi bini Ömer Lütfi (Yüzbaşı, Urfa), 340.
Hüseyin Hüsnü Emir Bey bini Halil (Erkânıharbiye Miralayı, Kadırga), 340.
Hüseyin Kâmi Efendi bini Salih (Mülazımıevvel, Girit), 343.
Hüseyin Münif Efendi bini Ahmed (Mülazımısani, Adapazarı), 341.
Hüseyin Rauf (Orbay) Bey (İcra Vekilleri Heyeti Reisi), 100, 166, 179, 190, 320.
Hüseyin Sabri Efendi bini İsmail Hakkı (Mülazımıevvel, Kastamonu), 344.
Hüseyin Şahabeddin B. bini Abddullah (Binbaşı, Çamlıca), 341.
Hüseyin Turgut Efendi bini Osman Nuri (Mülazımısani, İnegöl), 344.
Hüseyin Veli Bey bini Veli (Kaymakam, Sivas), 342.
Hüseyni Avni Efendi bini Abdülhalim (Mülazımıevvel, Sivas), 340.
Hüsnü Efendi bini Nazmi (Yüzbaşı, Dersaadet), 340.
Hüsrev Paşa, 366.

Irak, 217, 279, 336, - Petrol Meselesi, 336.
Irk, 24, 276, 380.
Irki azınlık, 380.
Irlamaz çayı, 265.
Iron Duke (İngiliz savaş gemisi), 261, 278.
Isparta, 67, 342, 343.

İbrahim Arif Efendi bini Arif (Mülazımısani, Kütahya), 343.
İbrahim Devriş Efendi bini İsmail Paşa (Binbaşı, Dersaadet), 339.
İbrahim Edhem Bey bini Süleyman Sırrı (Kaymakam, Servi), 343.
İbrahim Edhem Efendi bini Hasan (Zabit-vekili, Züştay), 342.
İbrahim Efendi bini Emin (Yüzbaşı, Dersaadet), 340.
İbrahim Efendi bini İskender (Yüzbaşı, Ortaköy), 339.
İbrahim Efendi bini Mehmed (Mülazımıevvel, Kerkük), 341.
İbrahim Emin Bey bini Hüsnü (Kaymakam, Rumelifeneri), 344.
İbrahim Ethem Efendi bini Ahmed Hayri (Yüzbaşı, Asitane), 340.
İbrahim Fevzi bini İsmail Hakkı B. (Mülazımıevvel, Niğde), 341.
İbrahim Hakkı Efendi bini Âlişan (Yüzbaşı, Gemlik), 341.
İbrahim Hakkı Efendi bini Ahmed (Mülazımıevvel, Hanya), 344.
İbrahim Hakkı Efendi bini Halil (Yüzbaşı, Manastır), 340.
İbrahim Hakkı Efendi bini İsmail (Mülazımısani, Aydın), 343.
İbrahim Kâtip Bey bini Kâsib (Binbaşı, Kuzguncuk), 342.
İbrahim Sâmi Efendi bini Durak (Yüzbaşı, Üsküb), 341.
İbrahim Süreyya (Yiğit) Bey (Saruhan Mebusu), 71, 146.
İdam, 69, 96, 280.
İdare, 323, - meclisleri, 191, 323.
İdris Efendi bini Mehmed (Mülazımıevvel, Muğla), 344.
İğneada, 321.
İhbar, 170.
İhsan Efendi bini Emin (Mülazımıevvel, Manastır), 341.
İhsan Fethi Efendi bini Ömer (Mülazımıevvel, Amasya), 344.
İhtilal, 39, 146-149, 406, 437, -ciler, 377, - orduları, 149.
İkdam, 303, 305.
İkinci İnönü Zaferi, 247.
İktidar, 43, 124, 147, -sız, 277.
İktisadi, 26, 95, 24, 55, 65, 146-148, - ahval, 184, - hayat, 26, - kapitülasyonlar, 167.
İleri, 291.
İlhak, 149, 168, 413.
İlim, 24, 25, 34, 320, -ler, 44, 45.
İlkçağ, 29.
İlmi, 25, 35, - araştırma, 35, - düsturlar, 25, - hakikat, 35.
İltica, 217, 218, 235, 293.
İltihak, 88, 156, 216, 228.
İmparator, 34, 44, -luk, 137, 274, 333, 336.
İmtiyaz, 147, -lar, 125.
İncirli, 265.
İnebolu, 90, 96, 117, 344, - Vapuru, 117.
İnegöl, 343, 344.
İngiliz, 21, 61, 66, 76, 124, 125, 132, 133, 166, 176-179, 261, 272, 277-279, 285, 286, 334-336, 346, 348, 349, 355, 362, 364, 374, 375, 380, 388, 390, 392, 397, 400, 401, 413, 419, - Akdeniz Orduları, 261, - alayı, 178, - Amirali, 176, 346, - askeri, 349, 419, - başamirali, 21, - diplomasisi, 66, - diplomatları, 22, - donanması, 125, 279, - filosu, 178, - gemisi, 272, - Generali, 176, 392, 390, 394, - halkı, 336, - hükümeti, 277, 335, 336, 348, 362, - kıtaları, 392, 413, -ler, 106, 279, 287, 311, 312, 314, 317, 379, 388, 407, 408, 417, - lirası, 76, 132, 133, - maliyeci, 167, - milleti, 277, 336, 355, 401, - savaş gemisi, 278, - teşviki, 179, - yığınağı, 388.
İngiltere, 22, 42, 45, 50, 66, 124, 125, 154, 166, 167, 187, 256, 278, 281, 288, 309, 311, 314, 334, 336, 375, 406, - hükümeti, 22, 167, 314, 375.
İngiltere Parlamentosu, 166.

İnkılap, 35, 39, 45, 93, 145, 311, -çı, 149.
İnönü, 253, 372.
İnönü Savaşı, 22.
İnsan, 303, -lık, 28, -lık şerefi, 28.
İntihabı Mebusan Kanunu (Milletvekili Seçimi Kanunu), 23.
İnzibati memurlar, 437.
İran, 115, 122, 136, 137, 145, 146, 217, - devleti, 122, 136, 137, 145, - halkı, 122, 137, - hükümeti, 217, -lı kardeşlerimiz, 137, -lılar, 122, 137, 217, - milleti, 122, 136, 137, - Sefiri, 136, 145.
İrfan Efendi bini Abdülvâhid (Mülazımıevvel, Edirne), 341.
İrfan Efendi bini Ali Rıza (Mülazımısani, Eyüp), 341.
İrfan Efendi bini Mehmed Galib (Mülazımısani, Mihalıççık), 343.
İrlanda, 187.
İsalı, 208.
İshak Efendi bini Mustafa (Mülazımısani, Dersaadet), 341.
İskender, 293.
İskenderun, 167, 177.
İskilip, 343.
İslam, 122, 166, 184, 219, 231, 309, 325, 329, 348, 390, - ahali, 219, 231, 329, 348, 390, - âlemi, 145, 184, 325, - kardeşliği, 122, -lar, 171, 296, 421, -ların hukukları, 166, - milletleri, 122, - tebaamız, 309.
İslam-Hıristiyan muharebesi, 309.
İslamköy, 212, 228.
İsmail Efendi bini Mehmed (Yüzbaşı, Uşak), 344.
İsmail Hakkı Bey bini Nuri (Kaymakam, Asitane), 340.
İsmail Hakkı Efendi bini Abdürrahman (Mülazımısani, Fethiye), 343.
İsmail Hakkı Efendi bini Ali Hüsnü (Mülazımıevvel, Balıkesir), 342.
İsmail Hakkı Efendi bini Behzad (Yüzbaşı, Vodina), 344.
İsmail Hakkı Efendi bini Bekir (Yüzbaşı, Hezargrad), 343.
İsmail Hakkı Efendi bini Hacı Ahmed (Mülazımısani, Bursa), 342.
İsmail Hakkı Efendi bini Halil (Binbaşı, Soğukçeşme), 342.
İsmail Hakkı Efendi bini Hasan (Yüzbaşı, Dersaadet), 344.
İsmail Hakkı Efendi bini Mehmed Şükrü (Mülazımısani, Erzincan), 344.
İsmail Hakkı Efendi bini Mehmed (Mülazımıevvel, Samsun), 344.
İsmail Hakkı Efendi bini Musa Kâzim (Mülazımısani, Edirne), 342.
İsmail Hakkı Efendi bini Mustafa (Binbaşı, Medineimünevvere), 342.
İsmail Hakkı Efendi bini Mustafa (Yüzbaşı, Dersaadet), 344.
İsmail Kemal Efendi bini Abbas (Yüzbaşı, Manastır), 341.
İsmail Kemaleddin Efendi bini Sâmi (Mülazımıevvel, Aksaray), 343.
İsmail Rahmi B. bini İbrahim (Kaymakam, Ankara), 341.
İsmail Safa Efendi bini Hacı Mehmed (Mülazımıevvel, Tarsus), 343.
İsmail Sâmi Efendi bini Mehmed Nuri (Mülazımısani, Fâtih), 343.
İsmail Suphi (Soysallıoğlu) Bey (Burdur Mebusu), 409, 418, 419.
İsmet (İnönü) Paşa (Batı Cephesi Kumandanı, Mudanya Konferansı Reisi), 23, 75, 83, 98, 120, 134, 140-142, 157, 187, 193, 198, 202, 203, 232, 239, 247, 248, 284, 285, 351, 357, 358, 374, 378, 387, 389, 393, 395-397, 399, 400, 402, 403, 405, 406, 409, 412, 416, 421, 423, 425, 427-430, 432, 433.
İstanbul, 21, 22, 59, 60, 68, 78, 85, 91, 93, 94, 103, 105, 109, 145, 153, 154, 156, 163, 170, 175, 176, 178, 179, 181, 182, 184, 200, 203, 205, 263, 276, 277, 279, 281, 282, 284-290, 296, 299, 300-302, 306-311, 313-315, 317, 320, 328, 333-337, 340, 347, 350, 351, 355, 358, 375, 377, 381, 388, 390, 396, 406-409, 411, 417, 418, 420, 421, 423, 424, - ahalisi, 355, - Boğazı, 334, 424, - hükümeti, 22, 205, - kamuoyu, 306, - limanı, 328, - matbuatı, 91, - milletperverleri, 22, -un işgali, 178, 179, 200, 203, 320.

İstanköy, 342.
İstasyon, 99, 146, 246, 261, 263, 368.
İstibdat, 148.
İstifa, 28.
İstihbarat, 58, 75, 125, 127, 153, 171, 175, 205, 232, - Müdürü, 58.
İstiklâl, 64, 70, 139, 149.
İstiklâl Madalyası, 432.
İstiklâl Mahkemeleri, 64, 70, 139.
İstiklâl Marşı, 149
İstila, 22, 59, 280, 284, 323, -cı, 94.
İstirkiyadis, 125, 130.
İsyan, 22, 171, 376, 377, - harekâtı, 171.
İşçi, 109.
İşgal, 60, 63, 79, 104, 110, 124, 149, 163, 176, 178, 179, 182, 200, 203, 212, 215, 226, 237, 255, 261, 264, 275, 276, 285, 288, 289, 305, 310, 314, 320, 347, 351, 364, 388, 389, 394, 397, 407-409, 412, 413, 417, 418, 420, 423, 424, 437, - bölgesi, 418, 423, - güçleri, 376, - kuvvetleri, 264, 289, 418, 424, - mıntıkası, 417.
İşkence, 95, 96, 231, 311.
İşkodra, 341- 343.
İşören, 226, 228.
İtalya, 124, 125, 167, 187, 261, 314, 334, 375, 406, - hükümeti, 375, - Sefiri, 125.
İtalyan, 166, 171, 246, 286, 348, 390, 392, 394, 397, 401, - askeri, 171, - delegesi, 394, - Generali, 390, 392, 412, -lar, 171, 347, 407.
İtilaf, 157, 182, 187, 285-287, 297, 309-311, 326, 350, 353, 357, 374, 375, 378, 387, 388, 390, 405, 409, 413, 417-420, 437, - askeri, 297, 437, - devletleri, 157, 182, 187, 285-287, 309-311, 350, 351, 353, 375, 378, 388, 390, 405, 409, 420, 437, - donanması, 374, - generalleri, 419, - kıtaları, 163, 297, 326, - komisyonları, 387, - kuvvetleri, 286, 287, 387, 417, 418.
İttihat ve Terakki, 127.
İzmir, 21, 22, 51, 56, 63, 71, 110, 123, 132, 133, 149, 156, 167, 168, 171, 178, 241, 250, 255, 256, 259, 261-266, 269, 270, 272-275, 278, 279, 281-285, 289-296, 298, 300, 301, 305, 308, 311, 314, 316, 317, 319-326, 330, 332, 333, 339, 340, 346, 350, 353-355, 363, 366, 368-372, 373, 392, 405, 407, 418, 420, 429, 430, 437, - ahalisi, 323, - denizi, 298, -in işgali, 63, 149, - işgal kuvveti, 264, - Körfezi, 372, - limanı, 261, 272, 278.
İzmir Askeri Valiliği, 270.
İzmir Suikastı, 430.
İzmit, 46, 85, 87, 89, 90, 92, 97, 101, 102, 104, 106, 109, 114, 116, 127, 203, 256, 281, 286, 344, 384, 423, - halkı, 101, - Körfezi, 87, 93, - limanları, 256.
İznik, 86, 363, 372, - Gölü, 372, 373.
İzzet Efendi bini Sadık (Zabitvekili, Edirne), 340.
İzzet Efendi bini Şerif (Mülazımıevvel, Rumkale), 341.
İzzettin (Çalışlar) Paşa (1. Kolordu Kumandanı, Mirliva), 270.

Jandarma, 88, 171, 244, 284, 384, 413, - müfrezesi, 171.
Jemmapes, 149.
Jeux de Paume, 147.
Jordain (General), 149.
Jül Sezar, 293.

Kabataş, 340.
Kâbe, 42.
Kabine, 50.
Kadıköy, 341.
Kadımürsel, 64.
Kadın, 95, 231, 285, 373, -lar, 286.
Kadırga, 340, 432.
Kadıfekale, 301.
Kadri Bey (Diyarbekir Mebusu), 123.
Kadri Efendi bini Ahmed Refik (Mülazımsani, Uluborlu), 343.
Kafkas, 23, 249, - siyaseti, 23.
Kahire, 184, 276.
Kalarapolus (Miralay), 235
Kalecik Sivrisi, 210, 364-367.
Kaleciktepe, 227.
Kalkaldelen, 340, 342.
Kâmil Efendi bini Mustafa Nuri (Yüzbaşı, Tokat), 342.

Kâmil Efendi bini Hurşid (Yüzbaşı, Piriştine), 342.
Kâmil Efendi bini Mehmed (Mülazımievvel, Dersaadet), 344.
Kâmil Efendi bini Ömer (Mülazımievvel, Gaziantep), 342.
Kamuoyu, 59, 94, 306, 337, 429.
Kâni Efendi bini Abdülhamid (Mülazımısani, Üsküp), 341.
Kanun, 21, 23, 27, 28, 30-32, 34, 37-41, 43-45, 47-50, 52, 53, 80, 91, 97, 126, 140, 143, 147, 155, 156, 158, 230, 240, 246, - koyucu, 31, 34, 35, -lar, 27, 40, 49, -name, 45, - pençesi, 30, 40, -perest, 48, -perverane, 48, -suz, 47, 49, 35, -suz vaziyet, 49, - tasarısı, 126, - teklifi, 29, - yapma, 29, 45, 49, - yapma hakkı, 28, - yapma salahiyeti, 49.
Kanuni, 28, 33, 381, - kayıt, 33, - muamele, 28, - salahiyet, 381.
Kapapipalis (Yunan 13. Fırka Kumandanı, Miralay), 242.
Kapıdağ, 373.
Kapitülasyon, 59, 167, 277, 282.
Karaağaç, 387, 413.
Karacaahmet, 64.
Karacaali, 342.
Karacadağ, 227.
Karacahisar, 255.
Karadeniz, 21, 64, 90, 93, 95, 107, 154, 280, - Boğazı, 107, - limanları, 154, - Rumları, 95.
Karaferya, 342, 344.
Karahisar, 123, 220, 223, 224, 229, 235, 251, 293, 344, 366.
Karahisarısahip bkz. Afyonkarahisar.
Karaman, 340.
Karamürsel, 341.
Karayahşi, 258.
Karayemiş, 258.
Karesi bkz. Balıkesir.
Kars, 63, 93, 123, 341, - Kalesi, 93.
Karşıyaka, 284.
Karuçuran, 212.
Kasaba bkz. Turgutlu.
Kasaba, 254, 301, 329, 345.
Kasımpaşa, 339.
Kastamonu, 64, 73, 340-342, 344.
Kastamonu Himayei Etfal Cemiyeti, 73.
Kastamonu İstiklâl Mahkemesi, 64.
Katerin, 339.
Katliam, 280, 282.
Kavak, 343.
Kavala, 343.
Kavim, 146.
Kayalar, 64.
Kaymakam, 432.
Kayseri, 31, 123, 195.
Kaza, 191, - idare meclisleri, 191.
Kâzım (Özalp) Paşa (Müdafaai Milliye Vekili), 134, 146, 157, 210, 215, 236, 265, 269, 374.
Kâzım Efendi bini Osman Nuri, Yüzbaşı (Dersaadet), 340.
Kâzım Efendi bini Ömer (Mülazımievvel, İşkodra), 341.
Kâzım Karabekir Paşa (Doğu Cephesi Kumandanı), 27, 129, 135, 140, 141, 143, 159 201, 210, 215, 265, 269, 317, 320, 382, 404.
Kâzım (İnanç) Paşa (6. Kolordu Kumandanı, Mirliva), 74, 240.
Kazuçuran, 366.
Kemah, 341
Kemal Bey bini Mahmud (Yüzbaşı, Beşiktaş), 340.
Kemal Bey bini Süleyman (Binbaşı, Sultanselim), 340.
Kemal Efendi bini Bekir Sıdkı (Mülazımısani, Karahisar), 344.
Kemal Efendi bini Mahmud (Mülazımievvel, Dersaadet), 340.
Kemal Efendi bini Mehmed (Mülazımısani, Ulukışla), 342.
Kemal Efendi bini Yusuf (Yüzbaşı, Manastır), 340.
Kemal Efendi bini Yusuf (Yüzbaşı, Selanik), 340.
Kemal Tahir Efendi bini Bekir Sıdkı (Yüzbaşı, Dersaadet), 343.
Kemaleddin Bey bini Ziya (Erkânıharbiye Binbaşısı, Çengelköy), 340.
Kemaleddin bin Ziya Bey (2. Ordu Erkânıharbiye 1. Şubesi'nde Erkânıharp Binbaşısı), 432.

Kemaleddin Sami (Gökçen) Paşa (4. Kolordu Kumandanı), 367.
Kemalpaşa, 269.
Kenan Efendi bini Mustafa Neşet (Mülazımısani, Üsküdar), 340.
Kenan Efendi bini Mustafa (Mülazımısani, Erzincan), 344.
Kerkük, 341, 342, 344.
Keskin, 344.
Kesriye, 343.
Keşan, 344.
Keşişdağı, 372.
Kılınç, 306.
Kırcaarslan, 210.
Kırka, 212, 366.
Kırkkilise (Kırklareli), 340, 342.
Kırkpınar, 64, 369.
Kırşehir, 123, 341, 343, 365, 371, 376, 377, 408.
Kışlacık, 212, 215.
Kız, 26, - çocuklar, 26.
Kızanlık, 340.
Kızıklıtepe, 255.
Kızılay bkz. Hilâli Ahmer.
Kızılcaköy, 369.
Kızılhaç, 285.
Kızıltaş, 227, 228.
Kızıltaşderesi, 369.
Kilikya, 66, 314, - Anlaşması, 314.
Kilis, 343.
Kilise, 286, 296.
Kirmastı, 305.
Kitap, 58, 136, 219.
Kocaeli, 81-84, 87, 90, 97-99, 103, 104, 113, 124, 127, 128, 220, 255, 258, 300, 363, 367, 371, 372, - Grubu, 367, 371, 372.
Kocamustafapaşa, 339.
Kocatepe, 221, 363.
Koçhisar, 339, 343.
Kolej, 280.
Koloni, 284.
Komisyon, 69, 120, 387.
Konak, 166, 168.
Konferans, 59, 125, 157, 176, 219, 277, 282, 288, 290, 297, 308, 310, 311, 326, 331, 333, 337, 350-353, 357, 376, 378-380, 387, 389-392, 394-396, 399-408, 410-412, 416-419, 421-425, 427-430, 433, 435, 437.
Kongre, 95.
Konstantin (Yunan Kralı), 376, 377.
Konya, 56, 57, 62, 64, 72, 120, 139, 163, 165, 166, 168, 177, 186, 193, 198, 202, 250, 252, 340, 344, 362, 364, 373, 430, - Valisi, 120.
Konya İstiklâl Mahkemesi, 64.
Korfo, 124, 125.
Kozan, 54, 55, 123, 189, 190.
Kozana, 171.
Köprülü, 368.
Köstendil, 343.
Köy, 168, 191, 212, 226, 231, 254, 292, 301, -ler, 43, -lü, 110, 173, 254, -lüler, 32.
Kral, 27, 34, 38, 40, 44, 45, 148, 274, 376, 377, -lık, 147, - taraftarı, 27.
Kudret, 149.
Kula, 255.
Kumarçifitliği, 368.
Kumkale, 424.
Kumpanya tamirhanesi, 185, 194.
Kurban Bayramı, 201.
Kurtköy, 212.
Kurtuluş, 22, 24, 63, 104, 110, 116, 122, 231, 274, 275, 305, 369, 435, 436, - mücahedemiz, 104, - zaferi, 305.
Kurucu Meclis, 148.
Kuruçeşme, 341.
Kuvayi Milliye, 127.
Kuzeydoğu Cebel, 336.
Kuzgunçuk, 342.
Küçük Asya, 167, 178, 335.
Kültür, 26.
Kürt, 217, 336 - Aşireti, 217, - toprakları, 336.
Kütahya, 226, 235, 253, 342, 343, 368-370, 372.

L'hôtel des Invalides (Malul Gaziler Yurdu), 148.
Lafont (Fransız Umumi Konsolosu İrtibat Subayı, Yarbay), 284.
Lâpseki, 424.
Laz Ziya, 150.
Laz, 111, - Süvari Müfrezesi, 111.
Lâzistan, 31, 52, 146, 150, 419, 421, 430.

Le Petit Parisien, 59, 219.
Legard, Louis, (Fransa Yüksek Komiserliği Tercümanı), 308.
Lenin, 29, 42.
Leşkeri Emanullah Han, 217.
Liman, 154, 256, 261, 272, 278, 282, 290, 328, 347, 392.
Lokomotif, 206.
Londra, 167, 287, 297, 308, 361, 396, - hükümeti, 396.
Lûtfi Efendi bini Abdullah (Mülazımıevvel, Dersaadet), 342.
Lyautey (Mareşal), 325.

Maarif, 25, 26, - işleri, 26, - siyaseti, 26.
Maaş, 43, 112, 180, 230, 324, 339.
Maceracı, 304.
Maçka, 153, 175, - silahhanesi, 175.
Madagaskar, 219, - İslam ahalisi, 219.
Maden, 167.
Mahalli, 69, 261, 263, - hükümet, 64.
Mahir Efendi bini Bekir (Mülazımısani, Tokat), 342.
Mahkeme, 64, 65, 70.
Mahkûm, 69, 96, 280.
Mahmud Bey (Binbaşı), 292.
Mahmud Esad (Bozkurt) Bey (İktisat Vekili), 142, 146
Mahmud Kemal Efendi bini Bekir Sıdkı (Mülazımıevvel, Dersaadet), 343.
Mahmud Nef'i Efendi bini İbrahim Edhem (Yüzbaşı, Balıkesir), 342.
Mahmud Remzi E. bini Hacı Mustafa (Mülazımıevvel, Diyarbekir), 341.
Makbule Hanım, 105.
Makedonya, 280, 338.
Malatya, 123, 344.
Mali, 33, 43, 187, 282, - ahval, 187, - kapitülasyonlar, 167, - kaynaklar, 33, 43.
Maliye, 51, 65, 69, 70, 112, 146, 167, 254, 362.
Malkara, 341.
Malta, 134, 178.
Malul Gaziler Yurdu bkz. L'hôtel des Invalides.
Manastır, 340-342.
Manisa, 258, 265, 293, 339.
Maraş, 139, 189, 190, 340, 341.
Marmara, 117, 178, 289, 300, 310, 326, 333-335, 390, 391, 417, - Denizi, 276, 333- 335, 391, - 258, - sahilleri, 326.
Marmaris, 343.
Marseyez Marşı, 146.
Matbuat, 91, 127, 246, 285.
Mazhar Efendi bini Halid (Mülazımıevvel, Dersaadet), 343.
Mazhar Efendi bini Mehmed Şevki (Mülazımıevvel, Dersaadet), 343.
Mazlum Bey (Kaymakam), 342.
Mazlum, 110, 136, 145, 407, - anavatan, 110, - milletler, 136, 145.
Mdivani (Medivani), 23.
Mebus, 24, 28, 29, 39, 57, 67, 68, 72, 100, 119, 123, 139, 146, 159, 186, 195, 251, 381, 430, 433, 351, 353, 360-362, 374-376, 379, 381, 383, 384, 386, 387, 389-393, 398, 400-406, 408-410, 412, 416, 417, 419, 421-426, 428-433, 435-437, 439, 441, -lar, 27, 48, 143, 147, 148, -luk şerefi, 28.
Mebusan, 23, 44, - meclisleri, 44.
Mecid Efendi bini Cafer (Yüzbaşı, Dersaadet), 340.
Mecid Efendi bini Feyzi (Mülazımıevvel, Dersaadet), 341.
Meclis, 13, 21, 22, 24, 26-33, 35, 37-39, 41, 43-45, 47, 49-51, 53-56, 58, 60, 63-65, 67, 68, 71-74, 76-84, 88, 90, 91, 100, 103, 107, 111-115, 117-122, 126, 127, 129-133, 138-144, 146-148, 150-152, 155-161, 165, 166, 168, 169, 171, 173, 176, 178-180, 182, 185, 186, 189-192, 194, 196-198, 202, 203, 207-212, 214-217, 219-221, 223, 224, 227, 229, 230, 232-234, 240, 241, 243, 247, 249, 251, 256, 257, 260, 265, 267, 269, 272, 274, 275, 277, 278, 280, 294, 295, 297, 299, 301, 303, 304, 310, 311, 315, 321-323, 326-328, 331, 334, 335, 337, 339, 345, 347, 348, 350, - reisi, 28, 32.
Meclisi Mebusan, 30, 39, 49, 148, 381.
Medeni, 24, 25, 59, 94, 114, 303, 399, - dünya, 59, - fikirler, 23, 25, - hukuk, 399, - icat, 24, - insanlar, 303.

Medeniyet, 21, 95, 96, 145, 303, - cihanî, 95, 145, 303, 401.
Medînemünevvere, 342.
Mehmed Adil Efendi bini Bekir Sıtkı (Mülazımıevvel, Davutpaşa), 340.
Mehmed Ali Efendi bini Ahmed Hamdi (Mülazımıevvel, Selanik), 341.
Mehmed Ali Efendi bini Ahmed Hamdi (Yüzbaşı, Karaferye), 342.
Mehmed Ali Efendi bini Elmas (Mülazımısani, Selanik), 343.
Mehmed Ali Efendi bini Hüseyin Nuri (Yüzbaşı, Maraş), 342.
Mehmed Ali Efendi bini Mehmed Ali (Yüzbaşı, Kars), 341.
Mehmed Ali Efendi bini Mustafa (Mülazımısani, Tavşanlı), 343.
Mehmed Arif Efendi bini Mehmed Cemil (Mülazımıevvel, Üsküdar), 339.
Mehmed Asım Efendi bini Tevfik (Yüzbaşı, Üsküp), 344.
Mehmed Âşir Efendi bini Hasan (Binbaşı, Erzurum), 342.
Mehmed Avni Efendi bini Atâullah (Yüzbaşı, Urfa), 343.
Mehmed Bahri Efendi bini Mehmed Hıfzı (Mülazımısani, Erbaa), 342.
Mehmed Bedreddin Efendi bini İsmail (Mülazımıevvel, Bağdat), 343.
Mehmed Behcet Efendi bini İbrahim Hakkı (Mülazımıevvel, Karaferya), 344.
Mehmed Can Efendi bini Arif (Mülazımısani, Palanka), 341.
Mehmed Celâl Efendi bini Abbas (Mülazımıevvel, Isparta), 343.
Mehmed Celâl Efendi bini Âsım (Mülazımısani, Söğüt), 339.
Mehmed Celâl Efendi bini Hacı İbrahim Efendi (Mülazımıevvel, Isparta), 343.
Mehmed Cemal Efendi bini Hüseyin (Mülazımıevvel, Bolu), 343.
Mehmed Cemal Efendi bini Hüseyin (Mülazımıevvel, Bolu), 344.
Mehmed Cemil Efendi bini Mustafa Şevki Paşa (Yüzbaşı, İşkodra), 342.
Mehmed Efendi bini Abdülvahid (Mülazımıevvel, Alaçam), 344.
Mehmed Efendi bini Ahmed (Zabitvekili, Beypazarı), 343.
Mehmed Efendi bini İbrahim (Mülazımıevvel, Yalvaç), 339.
Mehmed Efendi bini Osman (Mülazımısani), 341.
Mehmed Efendi bini Talât (Mülazımıevvel, İstanköy), 342.
Mehmed Emin Efendi bini Ahmed (Yüzbaşı, Edirne), 344.
Mehmed Emin Efendi bini Mehmed (Mülazımısani, Bilecik), 341.
Mehmed Fahreddin Bey bin Ali (2. Ordu Sıhhiye Reisi, Tabip Kaymakam), 432.
Mehmed Fahreddin Bey bini Ali (Tabip Kaymakam, Dersaadet), 340.
Mehmed Fevzi Efendi bini Hüseyin Hüsnü (Mülazımısani, Antalya), 343.
Mehmed Halim Efendi bini Hasan Naşid (Mülazımıevvel, Dersaadet), 344.
Mehmed Hâmi Efendi bini Mustafa Hilmi (Yüzbaşı, Ankara), 339.
Mehmed Hilmi Efendi bini Mahmud (Yüzbaşı, Erzurum), 342.
Mehmed İhsan Efendi bini Hasan (Binbaşı, Dirağman), 343.
Mehmed İhsan Efendi bini Hüseyin (Mülazımıevvel, Trabzon), 341.
Mehmed İlhami Efendi bini Abdullah (Yüzbaşı, Harput), 343.
Mehmed Kadri Efendi bini Mehmed (Mülazımısani, Keşan), 344.
Mehmed Mahir Efendi bini Mehmed (Yüzbaşı, Kastamonu), 341.
Mehmed Muhsin Efendi bini Hasan (Mülazımısani, Maraş), 341.
Mehmed Mün'im Efendi bini Mehmed (Mülazımısani, Harput), 342.
Mehmed Münir Efendi bini Mehmed Kâmil (İhtiyat Mülazımısani, Çorum), 341.
Mehmed Naci Efendi bini Hüseyin Avni (Yüzbaşı, Trabzon), 341.
Mehmed Necati Efendi bini Mustafa Asım (Mülazımısani), 341.
Mehmed Niyazi Efendi bini İzzet (Mülazımıevvel, Edirne), 341.
Mehmed Nuri Bey bini Abdullah (Tabip Kaymakam), 340.

Mehmed Nuri Efendi bini İslâm (Yüzbaşı, Debre), 342.
Mehmed Remzi Efendi bini Abdullah (Akdağmadeni), 344.
Mehmed Reşad Efendi bini İbrahim Zühdü (Mülazımıevve, Dersaadet), 342.
Mehmed Reşid Bey bini Nasib (Kaymakam, Konya), 342.
Mehmed Rifat Bey bini Mustafa (Binbaşı, Yenimahalle), 340.
Mehmed Rifat Efendi bini Ahmed (Mülazımıevvel, Fatih), 340.
Mehmed Rüşdü Bey bini Mehmed (Kaymakam, Dersaadet), 342.
Mehmed Rüşdü Efendi bini Osman (Yüzbaşı, Giresun), 341.
Mehmed Sabri Efendi bini Hüsnü (Yüzbaşı, Rados), 339
Mehmed Sabri Efendi bini Hüsnü, (Yüzbaşı, Rados), 340.
Mehmed Sabri Efendi bini Receb Zeki (Yüzbaşı, Cumaibalâ), 343.
Mehmed Said Efendi bini Râkım (Yüzbaşı, Sivas), 340.
Mehmed Sâim Efendi bini Mustafa Bedreddin (Mülazımıevvel, Ortabahçe), 344.
Mehmed Salih Efendi bini (İmam, Tâhâköysancak), 343.
Mehmed Sâmi Efendi bini Halil (Yüzbaşı), 342.
Mehmed Şakir Efendi bini Ahmed (Mülazımıevvel, Kerkük), 342.
Mehmed Şefik Efendi bini Abdullah (Mülazımıevvel, Edirne), 343.
Mehmed Şevket Efendi bini Mehmed (Mülazımıevvel, Çorum), 343.
Mehmed Şevket Efendi bini Tevfik (Yüzbaşı, Erzincan), 342.
Mehmed Şevki Efendi bini Salih (Alay Müftüsü, Malkara), 341.
Mehmed Talet Bey bini Hüseyin Hüsnü (Kaymakam, Hırkaişerif), 340.
Mehmed Tevfik B. bini Mustafa (Kaymakam, Üsküdar), 341.
Mehmed Tevfik Efendi bini Halil (Yüzbaşı, Edirne), 342.
Mehmed Tevfik Efendi bini Hüseyin (Yüzbaşı, Bitlis), 344.
Mehmed Tevfik Efendi bini Ömer (Binbaşı, Beşiktaş), 340.
Mehmed Vâsıf Efendi bini Süleyman (Mülazımısani, Manastır), 341.
Mehmed Vehbi Efendi bini Necib (Mülazımısani, Adana), 343.
Mehmed Zeki Efendi bini Kâmil (Binbaşı, Erzincan), 340.
Mehmed Zeki Efendi bini Sabri (Binbaşı, Şehremini), 344.
Mehmed Zübeyir Efendi bini Resul (Yüzbaşı, Van), 344.
Mehmed (Yüzbaşı, Sivas), 341.
Mehmet Niyazi Efendi bini Ahmed (Zabitvekili, Dersaadet), 343.
Mehmet Şükrü (Koç) Bey (Karahisarı Sahip Mebusu), 29-31, 39-41, 51, 52.
Mehmet Vehbi (Çelik) Efendi (Konya Mebusu), 57, 72.
Mehmetçik, 292.
Mekkeimükerreme, 343.
Mektep, 24, 25, 95, 384, 432, - talebesi, 95.
Mektup, 58, 66, 105, 121, 122, 152, 219, 246, 278, 286, 291-293, 308, 316, 346, 348, 375, 400, 408, -lar, 132.
Memleket, 21, 26, 28, 29, 32-35, 39, 42, 44, 45, 47, 48, 59-61, 66, 68, 69, 78, 79, 91, 93, 95, 96, 101, 114, 122, 124, 147, 149, 150, 172, 179, 207, 217, 218, 221, 229, 286, 288-290, 293, 297, 298, 312, 323, 336, 361, 376, 377, 409, 417, 419, 435, 437, - evladı, 26, - idaresi, 32, -in menfaatı, 35, -ler, 44, 275.
Memur, 30, 43, 95, 109, 112, 146, 148, 167, 191, 256, 297, 310, 324, 351, 359, 362, 374, 389, 405, 411, 412, 415, 419, 420, 422, 437, baş-, 120, - maaşları, 43.
Memuriyet, 39.
Menderes, 226, 228, 300, 363, 367, 372.
Menteşe, 54, 123, 417, 418.
Meriç, 276, 279, 288, 309, 337, 338, 350, 351, 389-391, 405, 406, 413, 417.
Merkez Hilafet Komitesi, 76, 132, 133.
Mersin, 32, 44, 77, 109, 121, 343, 379, 380, 411.

Mersin Gençler Yurdu, 121.
Mersindere, 258
Merzifon, 120.
Mesud Efendi bini Osman (Mülazımıevvel, Dersaadet), 342.
Mevlânâ, 186.
Mevlûd Nüzhet Bey bini Hızır (Binbaşı, Süleymaniye), 342.
Mevlût Efendi bini Numan (Mülazımısani, Ermenak), 339.
Meydan Muharebesi, 234, 239, 300, 303, 361, 371.
Mezhep, 147.
Mezopotamya, 276, 336.
Mısır, 167
Michelet, 147.
Midhat Efendi bini Vehbi (Yüzbaşı, Dersaadet), 341.
Midhat Efendi bini Abdullah (Mülazımıevvel, Tiran), 343.
Midilli adası, 348.
Midye, 107.
Mihalıççık, 343.
Miletyos Efendi (Metropolit), 151.
Milis, 384.
Millet, 22-30, 32, 34, 35, 37, 40, 41, 43, 44, 48, 53-56, 58, 60, 63-65, 67, 68, 71-74, 76-79, 81-84, 86, 88, 90, 94-96, 100, 103, 106, 107, 111-115, 117-122, 126, 127, 129, 130-133, 136-144, 146-152, 155, 156, 158-161, 163, 165, 166, 168, 169, 171, 173, 176, 178-180, 182, 185, 186, 189-192, 194, 196-198, 202, 203, 207-212, 214-217, 219-221, 223, 224, 227, 229, 230, 232-234, 239-241, 243, 247-249, 254, 256, 257, 265, 269, 272, 274, 275, 278, 293-299, 301-306, 309-311, 314, 315, 321, 322, 326, 328, 329, 331, 333-337, 339, 345, 347, 348, 350, 381, 351, 353, 355, 360, 361, 371, 374, 375, 377, 381, 383, 384, 386, 387, 389-393, 398, 400-406, 409, 412, 416, 417, 419, 423, 425, 426, 428-433, 435-437, 439, 441, -in haysiyeti, 25, -in hissiyatı, 28, -in hukuku, 35, -ler, 21, 29, 45, -lerin hâkimiyeti, 23, - Meclisi, 63, 215, -in mukadderatı, 25, -in namusu, 25, -in ruhu, 26, -in selameti, 35, -in uyanışı, 26, -in varlığı, 34.
Milletvekili Seçimi Kanunu, 23.
Millî, 23, 24, 26, 29, 58, 60, 96, 102, 103, 124, 127, 145-149, 151, 155, 156, 162 184, 211, 251, 277, 281, 282, 291-293, 297, 303, 304, 306, 308, 323, 325, 327, 333, 338, 355, 360, 361, 362, 371, 375, 376, 398, 434, 435, - anane, 24, 156, - arazi, 338, - askerler, 292, - ayaklanma, 127, - azim, 102, 434, - bağımsızlık, 155, - bayram, 146, 151, 162, - dava, 104, 304, - devlet, 292, - emeller, 60, 155, 184, 211, 291, 327, 355, - gayret, 24, - gurur, 23, - hâkimiyet, 24, 155, - harekât, 127, - hareket, 251, - hayat, 127, - hedef, 282, - heyecan, 149, - hizmet, 58, - hükümet, 277, 308, 333, 336, - idare, 26, - irade, 155. - kıyam, 127, - kudret, 29, 149, - kuvvetler, 333, - kültür, 26, - maksat, 361, 362, 376, - Meclis, 147, 148, 277, - mesele, 336, 360, - mücadele, 103, 435, - mücahede, 323, - ordu, 124, 145, 149, 281, 306, 325, 371, - renk, 24, - sınır, 297, 303, 375, 376, 435, - şan, 381, - talepler, 398, - tarih, 293, - topraklar, 338, - uyanış, 96, - vazife, 127.
Miralay, 340.
Mirebeau, 148.
Misakı Milli, 60, 124, 156, 187, 282, 288, 290, 297, 302, 303, 306, 310, 333, 336, 338, 376, 377, 409, 410, 420, - sınırı, 290, 297.
Mondoros Mütarekesi, 310, 311.
Moreau (Torpido kumandanı), 284
Moskova, 91, 108, - Sefareti, 108.
Mougin (Fransız Albayı), 146, 147, 149, 157, 174, 223.
Muallim, 25.
Muallime, 25.
Muazzez Efendi bini Hasan Şevki (Mülazımıevvel, Ankara), 343.
Mudanya, 117, 168, 290, 326, 348 350, 351, 354, 357, 358, 371, 373, 378, 380, 387, 389, 390, 392, 394, 396, 399, 400, 402, 404-410, 412, 416-419, 421, 423-430, 433, 435, 437, - Askeri Mukavelesi, 424, 435, - Konferansı, 350, 351, 376,

378, 380, 387, 389, 390, 392, 394, 399, 400, 404-408, 410, 412, 416-419, 421-423, 425, 428-430, 433, 435, 437.
Muğla, 344.
Muhabir, 219.
Muhafız Taburu, 192, 208.
Muhalefet, 47, 127, - tezahüratı, 47.
Muhalif, 27, 47, 53, 127, 143, 417, - mebuslar, 27.
Muharebe, 35, 46, 144, 210, 214, 215, 220, 225-228, 232, 234-237, 239-242, 247, 248, 253, 258, 265, 274, 276, 291-293, 298, 301, 303, 304, 339, 361, 365, 367-373, 377, 400, 406-408, 431, 432.
Muhiddin Baha (Pars) Bey (Bursa Mebusu), 71, 123.
Muhiddin Efendi bini Ahmed (Mülazımısani, Bitlis), 342.
Muhiddin Efendi bini Galib (Mülazımıevvel, Dersaadet), 343.
Muhiddin Efendi bini Mehmed (Yüzbaşı, Eskişehir), 342.
Muhtariyet, 124, 125, 168, 179, 311.
Muhtıra, 205.
Mukavele, 388, 424, -name, 435.
Murad Bey bini Osman (Kaymakam, Trabzon), 342.
Muraddağı, 369.
Muraddağları, 242, 369.
Murtaza Efendi bini Ziya (Mülazımıevvel, Hersek), 342.
Musa Efendi bini Cemal (Binbaşı, Selanik), 343.
Musa Kâzım Efendi (Konya Mebusu), 37, 56, 71, 344.
Musa Kâzim Efendi bini Ali Osman (Mülazımıevvel), 342.
Mustafa Âsım Efendi bini Mehmed (Mülazımısani, Ayaş), 343.
Mustafa Elvan (Cantekin) Bey (Kozan Mebusu), 55.
Mustafa Efendi bini Mehmet (Yüzbaşı, Erzurum), 339.
Mustafa Efendi, (Mülazımısani), 342.
Mustafa Fehmi Efendi (Şer'iye Vekâleti), 56.
Mustafa Fikret Efendi bini Ahmed (Yüzbaşı, İzmir), 339.
Mustafa Hakkı Efendi bini Ali (Mülazımısani, Dersaadet), 343.
Mustafa Hulûsi Efendi bini Ali (Mülazımısani, Bilecik), 341.
Mustafa Lütfi (Azer) Bey, (Siverek Mebusu), 100.
Mustafa Nailî Efendi bini Mehmed (Binbaşı, Selanik), 340.
Mustafa Necati Bey (Saruhan Mebusu), 71.
Mustafa Nuri Efendi bini Mehmed (Alay Müftüsü, Erzurum), 341.
Mustafa Nusrat Efendi bini Zaim (Mülazımıevvel, Dersaadet), 340.
Mustafa Remzi Efendi bini Mehmed Emin Efendi (Mülazımısani, Yenişehir), 341.
Mustafa Sabri Efendi bini İsmail (Kıdemli Yüzbaşı, Deraliye), 339.
Mustafa Tevfik Efendi bini Mahmud (Yüzbaşı, Raduvişte), 343.
Mustafa Zeki Efendi bini Mehmed Emin (Mülazımıevvel, Biga), 341.
Mustafapaşa, 340.
Musul, 269, 336, 341.
Muş, 365.
Muzaffer Bey (Mustafa Kemal Paşa'nın Yaveri), 120, 146.
Muzaffer Efendi bini Kemal (Mülazımıevvel, Erzurum), 340.
Muzaffer Efendi bini Tevfik (Mülazımıevvel, Kuruçeşme), 341.
Mübadele, 337, 338.
Mücadele, 63.
Müdafaai Hukuk Grubu, 158, 205.
Müdafaai Hukuk Heyeti Merkeziyeleri, 435.
Müdafaai Milliye Grubu Topkapı Şubesi, 175.
Müfahham Efendi (Yüzbaşı), 344.
Müfreze, 64, 111, 171, 178, 185, 194, 261, 266, 272, 372.
Mülakat, 302.
Mülki, 256, - memur, 256, 411, 437, - teşkilat, 150.
Mülteci, 285.
Mümin Naci Efendi bini Kadri (Mülazımıevvel, Kesriye), 343.
Mümtaz Efendi bini Mehmed Abid (Yüzbaşı, Şam), 339.

Mümtazüddevle İsmail Han (İran Büyükelçisi), 115, 122, 136, 137, 145, 146.
Münir Bey bini Hasan (Kaymakam, Yenişehir), 342.
Münir Efendi bini Salih (Müşvair, Selanik), 340.
Müslüman, 122, 125, 154, 319, 337, 351, - ahali, 337, 351, - azınlıklar, 125, 337, -lar, 399.
Mütareke, 69, 127, 134, 148, 256, 272, 287, 311, 350, 421, -name, 310.
Müttefik, 59, 60, 261-263, 276, 280, 286, 333, 334, 353, 387-391, 394, 397, 405, 406, 418, 419, - devletler 59, 60, 262, 263, 276, 333, 353, 387-391, 394, 405, 406, 418, 419, - hükümetler, 389, 412, -ler, 59, 282, 308, 309, 311, 314, 351, 390, 398, 400, 412, 413, 420, 423, 424, - orduları, 423.
Müzakere, 36, 37, 39, 59, 82, 91, 126, 156, 158, 167, 176, 243, 256, 261-263, 277, 287, 302, 304, 307, 310, 315, 328, 329, 348, 351, 361, 376, 378, 399, 400, 403, 406, 409, 410, 412, 417, 419-421, 424, 437.

Naci Efendi bini Mehmed Tevfik (Yüzbaşı, Bozkır), 341.
Nadi Bey, 123.
Nâdir Efendi bini Tahsin (Yüzbaşı, Isparta), 344.
Nallıhan, 84.
Nami Efendi bini Subhi Paşa (Yüzbaşı, Dersaadet), 340.
Namus, 24, 28, -kâr, 25, -lu, 43.
Napolyon, 293.
Nâzım Efendi bini Hacı Sabri Efendi (Yüzbaşı, Konya), 340.
Nazmi B. bini Abdullah (Miralay, Karesi), 341.
Nazmi Efendi bini Kâzım (Yüzbaşı, Görice), 340.
Nebil Efendi (Karahisarı Sahip Mebusu), 417.
Necati Efendi bini Kadri (Yüzbaşı, Kırkkilise), 340.
Necib Efendi bini Vecdi (Mülazımısani, Ereğli), 340.
Necib Fevzi bini Mehmed Ali (Kaymakamı, Eskişehir), 342.
Necker (Neker), 148.
Nefer, 64, 135, 178, 189, 190, 232, 253, 292, 302, 361, 364, 370, 373, 376, 377, 384.
Nehremenemis (Yunan Erkânıharbiye Reisi, Miralay), 242.
Neşet Efendi bini İsmail (Yüzbaşı, Kırkkilise), 342.
Netherlandsche-Handel Bankası, 132.
Nevahi Kanunu, 126.
Nevşehir, 343, 344.
Nicholson (İngiliz amirali), 346.
Nif (Kemalpaşa), 269, 372.
Niğde, 341, 342.
Nişantaşı, 342, 344.
Niyazi Efendi bini Osman (Mülazımıevvel, Maraş), 340.
Nizam, 298.
Nizameddin Efendi bini Mehmed Hayri (Yüzbaşı, Dersaadet), 342.
Nureddin Efendi bini Sadık (Yüzbaşı, Dersaadet), 342.
Nureddin Efendi bini Süleyman Faik (Mülazımıevvel, Deraliye), 341.
Nurettin Paşa (1. Ordu Kumandanı), 213, 238, 272, 278, 285, 374.
Nuri Bey (Akşehir Bank Direktörü), 123.
Nuri Efendi (Başmemur Muavini), 120.
Nuri Efendi bini Ahmed (Yüzbaşı, Dimetoka), 340.
Nuri Efendi bini Ârif (Mülazımısani, Sungurlu), 343.
Nuri Efendi bini Yusuf (Mülazımısani, Beşiktaş), 341.
Nuri Efendi, 65.
Nusrat Efendi bini Mehmed Hilmi (Mülazımıevvel, İşkodra), 342.
Nusret Efendi (Erzurum Mebusu), 408.
Nüzhet Efendi bini Aziz (Yüzbaşı, Dersaadet), 342.

Oğlanmezarı, 368.
Oğuz Lûtfi Efendi bini Abdülkadir (Mülazımısani, Tarsus), 342.

Olucak, 368.
Ordu, 21-23, 28, 30-50, 53, 58-61, 69, 80, 95, 102, 114, 124, 125, 134, 137, 139, 144, 145, 155, 157, 162, 163, 168, 170, 173, 178, 180, 181, 185, 194, 208, 211, 214, 215, 224, 225, 227-229, 231, 233-236, 238, 239, 241, 244, 247, 248, 256, 259, 261, 262, 264, 265, 267, 268, 274, 277, 279, 281, 282, 284, 285, 287, 289, 290-293, 296-307, 309-311, 315, 317, 319, 320, 325, 326, 328, 329, 332, 337, 345, 348, 350, 351, 355, 360-365, 368-378, 384, 387-391, 395, 400, 405-413, 417-421, 423, 432, 433, 437, - kumandanları, 43, 305, - kuvvetleri, 384, -lar, 25, 47, 149, 209, 304, - seferberliği, 45.
Orhangazi, 26.
Orman, 65, 168, 226, 228, 235.
Orta Anadolu, 58.
Ortabahçe, 344.
Ortaçağ, 147.
Ortaköy, 339.
Osman Bey bini Mehmed (Kaymakam, Erzincan), 342.
Osman Bey, 26.
Osman Efendi bini Bekir (Yüzbaşı, Manisa), 339.
Osman Efendi bini Hacı Musa (Mülazımıevvel, Kırşehir), 341.
Osman Efendi bini İbrahim (Mülazımısani, Çal), 343.
Osman İhsan Efendi bini İbrahim (Binbaşı, Trablus), 340.
Osman Kâmil Efendi bini Hüseyin (Mülazımıevvel, Uşak), 342.
Osman Muzaffer Efendi bini Hacı Hüseyin (Mülazımıevvel, Mersin), 343.
Osman Nuri Bey (Bursa Mebusu), 71.
Osman Nuri Bey (Miralay), 240.
Osman Rauf Efendi bini Zekeriya (Binbaşı, Beylerbeyi), 343.
Osmaniye, 139.
Osmanlı, 133, 137, 272, 285, 337, - hükümeti, 272, - kâğıt parası, 133, - saltanatı, 24, - tebaası, 285.
Otomobil, 83, 180, 198, 210, 226, 228, 235, 261-263, 365, 368.
Oy, 29, 47-49, 53, 134, 232, açık -, 29.
Oybirliği, 155, 158, 229, 344.
Oyuluk, 228.

Öğretmen, 23.
Ömer Avni bini Mehmed (Mülazımıevvel, Elâziz), 341.
Ömer Efendi bini Bekir (Zabitvekili, Elmalı), 344.
Ömer Hulûsi Efendi bini İsmail (Yüzbaşı, Dersaadet), 343.
Ömer Lütfi (Argeşo) Bey (Afyonkarahisar Mebusu), 100.
Ömer Lütfi (Ünlü) Bey (Saruhan Mebusu), 100.
Ömer Lütfi (Yasan) Bey (Amasya Mebusu), 100.
Ömer Lütfü Bey, 124.
Ömer Mustafa Efendi bini Hacı Mehmed (Mülazımısani, Şehirkışla), 344.
Ömer Nazmi Efendi bini Hasan (Mülazımıevvel, Adana), 343.
Ömer Sıdkı Efendi bini Mustafa (Yüzbaşı, Dersaadet), 343.
Ömer Subhi Efendi bini Mehmed Tevfik (Binbaşı, Erzurum), 341.
Ömer Talât Efendi bini Hacı Hamdi (Mülazımısani, İskilip), 343.
Örfi idare, 171.
Örüköyü, 212.
Özdemir Bey, 217.

Padişah, 22, 34, 44, 89, 280, -lık, 45.
Palanka, 341.
Palermo, 377.
Papa, 345.
Para, 33, 43, 44, 51, 133, 219, 293, 408.
Paris, 59, 148, 167, 187, 219, 287-289, 316, 318, 325, 350, 352, 353, 389-391, 396, 429, 434, - hükümeti, 396, - kararları, 187, - Konferansı, 59, 219, 287-289, 350-352, 389-391.
Parlamazçay, 265.
Parlamento, 166.
Parti, 23, 124, 166, - üyeleri, 166.
Payitaht, 96, 281, 333-336, 361.
Pazarköy, 212, 255, 258.

Pellé (General, Fransız Fevkalade Komiseri), 157, 286, 288, 290, 297, 306, 308-311, 313, 314, 317, 375, 397.
Petrol, 336.
Pire, 284.
Piriştine, 340, 342.
Piyade, 61, 62, 113, 163, 227, 272, 291, 301, 363-365, 368, 370-373, 390, 392, 407, - kuvvetleri, 390, 392.
Poincaré (Puankare), Raymond (Fransa Başbakanı), 29, 42, 167, 290, 317, 350, 352, 353.
Polatlı, 83.
Polis, 284, 289, 347, - teşkilatı, 289, 347.
Politika, 154.
Pontus, 102, 144, - tehciri, 90, 102.
Porsuk, 363.
Pozantı, 120.
Prens Nikola, 124, 125.
Prensip, 27, 388.
Preşeve, 340.
Price, G.Ward (*The Daily Mail* muhabiri), 276.
Propaganda, 150, 158, 169, 170, 379, 408.
Protesto, 28, 107, 117, 154, 179.

Rados, 340.
Raduvişte, 343.
Rasim Efendi bini Mustafa (Binbaşı, Edirne), 344.
Raşid Efendi bini Çelebi (Mülazımıevvel, Üsküp), 343.
Raşid Elmasi Efendi bini Mehmed (Yüzbaşı, İzmir), 339.
Rauf (Orbay) Bey (Hariciye Vekili, Heyeti Vekile Reisi), 54-56, 79, 81, 82, 138, 142, 146, 165, 176, 178, 197, 209-211, 215, 220, 224, 226-228, 235, 237, 242, 253, 255, 257-259, 263, 265, 269, 272, 327, 354, 356.
Recep (Zühtü) Bey (Başkâtip), 228.
Recep Efendi bini Ahmed (Yüzbaşı, Kızanlık), 340.
Refet (Bele) Paşa (Mirliva), 124, 322, 354.
Refi Bey bini Raşid (Kaymakam, Anadolu-hisarı), 344.
Refik Bey (Konya Mebusu), 364, 373, 430.
Refik Bey, (Bayezid Mebusu, Dr.), 71.
Refik Efendi bini Hüseyin (Binbaşı, Van), 344.
Refik Şevket Bey, 123.
Reform, 282.
Reisicumhur, 34, 44, 45.
Reji ambarları, 69.
Remzi Efendi bini İbrahim (Mülazımıevvel, Bursa), 340.
Remzi Efendi bini Şaban (Yüzbaşı, Kavak), 343.
Resne, 340, 343.
Resulbaba, 367.
Reşad Bey (57. Fırka Kumandanı), 365.
Reşad Efendi bini Ferhad (Mülazımıevvel, İşkodra), 341.
Reşid Efendi bini Hasan Tahsin (Mülazımısani, Gelibolu), 341.
Reşid Fehmi Efendi bini Mehmed Rıza (Yüzbaşı, Süleymaniye), 344.
Reşit Ağa (Malatya Mebusu), 123.
Revandiz, 217.
Rıhtımboyu, 291.
Rıza Bey (Erkânıharbiye emeklilerinden), 109.
Rıza Nur Bey (Hariciye Vekili, Sıhhiye Vekili, Doktor), 124, 154, 331.
Rifat B. bini Hüseyin Hüsnü (Miralay, Cihangir), 341.
Rifat Bey (Kayseri Mebusu), 195.
Rifat Bey, Binbaşı, 344.
Rifat Efendi bini Ali (Mülazımıevvel, Dersaadet), 343.
Rifat Efendi bini Hasan (Yüzbaşı, Bursa), 342.
Rifat Efendi bini Rifat (Mülazımıevvel, Dersaadet), 342.
Rifat Efendi bini Yunus (Yüzbaşı, Filibe), 344.
Riva, 407.
Rodosto (Tekirdağ), 288.
Roma, 76, 132, 133, 187, 188, 273, 434.
Rosfield, 167.
Rotchchild, Kahen, 167.
Ruhi Efendi bini İbrahim Küçük (Mülazımısani, Mustafapaşa), 340.
Rum, 88, 299, 337, 338, 371, - çetesi, 88, - gazeteleri, 299, -lar, 90, 95, 184, 371, - mübadeleleri, 338.

Rumca, 231.
Rumeli, 158, 423, 435.
Rumelifeneri, 344.
Rumkale, 341.
Rum Sındığı Meydan Muharebesi, 371.
Rus, 23, 35, 61, 108, 124, 135, 136, 184, 246, 331, - cephanesi, 61, - ordusu, 35, - Sefiri, 108, 135, 136, 331, - siyaseti, 23.
Rus-Alman anlaşması, 103.
Rusya, 21, 50, 91, 103, 106, 115, 135, 136, 331, 333-335, 379, 380.
Ruşen Eşref Bey (Gazeteci, yazar), 216.
Rüşdü Efendi bini Mustafa (Yüzbaşı, Van), 342.
Rüştü Ağa, 123.

Sabit Bey bini Ali (Kaymakam, Çarşamba), 344.
Sabri Efendi bini Emin (Mülazımıevvel, Gerede), 341.
Sabri Efendi bini Hakkı (Mülazımısani, Trabzon), 343.
Sabri Efendi bini Mehmed Ali (Kıdemli Yüzbaşı, Bayramiç), 339.
Sadettin Efendi bini İzzet (Mülazımıevvel, Kadıköy), 341.
Sadık Efendi bini Abdülkadir (Mülazımısani, Van), 341.
Sadık Efendi bini Ahmed (Binbaşı, Dolmabahçe), 341.
Sadık Efendi bini Ali (Mülazımıevvel, İzmir), 340.
Sadık Efendi bini Hasan (Mülazımısani, Bursa), 341.
Sadık Efendi bini Rıza (Binbaşı, Eyüp), 341.
Sadık Efendi bini Said (Binbaşı, Kastamonu), 342.
Sadi Efendi bini Necati (Mülazımıevvel, Dersaadet), 342.
Sadova, 293.
Sadullah Bey, 134.
Sadullah Efendi bini Mehmed Ali (Eczacı mükellef Mülazımıevvel, Dersaadet), 342.
Safvet Bey (Reşit Safvet Atabinen), 308.
Sakarya, 22, 35, 37, 46, 48, 88, 158, 298, 304, 361, 363, - Harbi, 42, - Meydan Muharebesi, 298, 361, - Muharebesi, 35, 46, 158, - Savaşı, 22, - Zaferi, 247.
Salâhaddin Efendi bini Emin (Mülazımıevvel, Dersaadet), 340.
Salahattin Bey (Mersin Mebusu), 32, 33, 42-44, 49, 50, 379, 380, 405, 411.
Salar, 212.
Salih (Seryaver), 221.
Salih Bey bini Mahmud (Kaymakam, Erzincan), 340.
Salih Cemaleddin Efendi bini Remzi (Mülazımısani, Çorlu), 343.
Salih Efendi (Erzurum Mebusu), 27, 38, 39, 46.
Salih Şemî Efendi bini Hüseyin (Yüzbaşı, Üsküdar), 340.
Salihli, 257-260, 263, 265, 267, 271, 293, 301, 343, 372.
Saltanat, 24, 26, 59, 148, 156.
Samanlıdağ, 227.
Sâmi Efendi bini Hurşid (Yüzbaşı, Gümüşane), 342.
Sâmi Sabit Bey (Fırka Kumandanı), 79.
Samsun, 64, 88, 90, 96, 102, 106, 150, 184, 332, 342, 344, -lular, 332.
Sanat, 24, 25, 45.
Sandıklı, 64, 173, 199, 344.
Saray, 147, 148, 274.
Sarayköy, 173.
Sarıcaova, 64.
Saruhan, 55, 71, 100, 123.
Saruhanlı, 265.
Satın alma komisyonu, 120.
Savaş, 278, 348, - gemileri, 348, - gemisi, 278.
Schlicklin, Jean, (*Le Petit Parisien* Muhabiri), 59, 60, 219
Seçim, 23, 53, 71, 126, 140, 143, 381, - kanunları, 143.
Sefaret, 108.
Seferberlik, 34.
Sefir, 21, 89, 108, 115, 122, 125, 135, 136, 145, 243, 246, 331.
Sefiri Kebir, 146.
Selahattin (Köseoğlu) Bey, 134.
Selanik, 340-343.
Selim Efendi (Bakteriyolog, Yüzbaşı), 123.

Selim Efendi bini Halil (Zabitvekili, Koçhisar), 343.
Selim Efendi bini Salih (Mülazımıevvel, Manastır), 342.
Senirköy, 212.
Serez, 340.
Serfice, 171, 341.
Sermaye, 90.
Servi, 343.
Sevr, 130, 157, 168, 169, - Antlaşması, 24, - hattı, 130, 157, 168, 169.
Seyahat, 75, 177, 184.
Seydi köyü, 373.
Seyfettin Bey (Kurmay Binbaşı), 308.
Seyid Mehmed Efendi bini Halil (Mülazımıevvel, Siirt), 342.
Seyitgazi, 64, 173, 212, 228, 235, 299, 363, 366, 370.
Seylbayatiye (Selbaba tepesi), 225.
Sezai Bey, 105.
Sığır vebası, 32, 41.
Sıhhiye, 54, 226.
Sındırgı, 266.
Sınıf, 147.
Sınır, 59, 60, 163, 246, 290, 297, 303, 326, 337, 338, 375-377, 405, 413, 423, 435, -lar, 44.
Sırrı Bey (İktisat Vekili), 55.
Sırrı Efendi bini Necati (Mülazımısani, Dersaadet), 343.
Siirt, 342.
Silah, 22, 44, 46, 60, 62, 125, 148, 150, 153, 169, 175, 182, 205, 217, 244, 255, 285, 293, 297, 299, 308, 329, 347, 360, 367, 368, 384, 388, 407, -hane, 175, -landırılma, 46, -lı kuvvet, 22, -lı kuvvetler, 290.
Silivri, 176.
Simav, 266.
Simko (Şikak Kürt Aşireti Reisi), 217, 218.
Simpson (Torpil tarama gemisi), 280.
Sinekli, 176.
Sinop, 409, 416, 417.
Siroz (Siruz), 342.
Sivas, 34, 139, 146, 339, 340, 342-344, 381.
Siverek, 100.
Sivrihisar, 47, 173, 386.
Siyaset, 23, 24, 26, 34, 43, 60, 147, 169, 292, 317, 336, 374, 410, 419.
Siyasi, 22, 23, 25, 48, 128, 187, 203, 303, 304, 311, 317, - ahval, 187, - faaliyet, 303, - gaflet, 22, - hayat, 25, - müzakere, 304, - parti programı, 23, - tedbir, 179, - tedbirler, 311, - teşebbüsler, 304, - vaziyet, 48, 203, 317.
Sofya, 24.
Soğukçeşme, 342.
Söğüt, 26, 255, 339.
Söke, 272.
Sömürge, 338.
Stockholm, 89, - Sefiri, 89.
Stratejik, 310, - noktalar, 310, - noktaların işgali, 310.
Subay, 61, 96, 99, 135, 167, 169, 181, 210, 214, 215, 230, 233, 242, 253, 269, 274, 280, 284, 285, 299, 332, 339, 365, 373, 375, 377, 419, 423, 432.
Subhi (Soysallı oğlu) Bey, 146.
Suikast, 295, 377, 407, 430.
Sulh Konferansı, 163, 176.
Sultan Sarayı, 106.
Sultan VI. Mehmet (Vahdettin), 277.
Sultanselim, 340.
Sultantepe, 343.
Sungurlu, 343.
Suriye, 66, 223, 276, 280, 365.
Süleyman Efendi (Mülazımıevvel, Burdur), 344.
Süleyman Efendi bini Hasan (Mülazımısani, Isparta), 343.
Süleyman Efendi bini Mehmed (Binbaşı, Filibe), 344.
Süleyman Necati Efendi bini Süleyman Sırrı (Tabip, Darıdere), 342.
Süleymaniye, 340, 341, 344.
Süngü, 381.
Süreyya Bey (Saruhan Mebusu), 123.
Süreyya Efendi bini Kemal (Zabitvekili, Dersaadet), 340.
Süvari, 61, 62, 88, 98, 111, 113, 153, 175, 178, 220, 227, 228, 264, 265, 291, 301, 328, 363, 364, 366-369, 371, 373, 407, - bölüğü, 264, -ler, 212, 253, - Müfrezesi, 111.

Şahab Efendi (Yüzbaşı), 340.
Şahab Efendi bini Salih (Mülazımıevvel, Trabzon), 344.
Şahab Rıza Efendi bini Emin (Mülazımısani, Dersaadet), 340.
Şahin Naci Efendi bini Naci (Zabitvekili, Dersaadet), 341.
Şair, 25.
Şakir Bey, 182.
Şam, 339, 340.
Şanzer (Chancelier, Kanzer, Şansölye), 29, 42, 187.
Şehir, 285, 289, 292, 293, 345, 387, 390, 435.
Şehirkışla, 344.
Şehit, 22, 232, 302, 320, 382, - evlatları, 382, - yavruları, 320.
Şehremini, 344.
Şehzadebaşı, 339, 340.
Şemseddin Bey (Ankara Mebusu), 123.
Şeref Bey (Edirne Mebusu), 410.
Şeref hissesi, 381.
Şeref, 49.
Şerefeddin Efendi bini Hüseyin Hüsnü (Yüzbaşı, Dersaadet), 341.
Şerif Efendi Bini Abdülmecid (Binbaşı, Bitlis), 341.
Şerif Kadri Efendi bini Mehmed (Mülazımıevvel, Edirne), 343.
Şerif Zeki Efendi bini Hüsnü (Mülazımıevvel, Çal), 344.
Şevket Bey (Galatalı), 134.
Şevket Efendi bini Osman (Mülazımıevvel, Samsun), 344.
Şevket Efendi bini Rüşdü (Mülazımısani, Dersaadet), 344.
Şevki Efendi bini Nazif (Yüzbaşı, Diyarbekir), 342.
Şiir, 58.
Şikak Kürt Aşireti, 217.
Şile, 407, 423.
Şimendifer, 167, 172, 176, 185, 220, 227, 231, 359, 363, 413.
Şükrü Ali Bey, 75.
Şükrü Bey bini Ahmed (Miralay, Şam), 340.
Şükrü Efendi (Mülazımısani), 342.
Şükrü Efendi bini Mahmud (Yüzbaşı, Kerkük), 344.
Şükrü Efendi bini Şeyh Halil (Mülazımısani, Ermenak), 340.

Taarruz, 32, 40, 42, 47, 61, 96, 102, 114, 128, 131, 149, 157, 199, 203, 209-212, 215, 221, 227, 232, 235, 258, 266, 276, 280, 291, 298, 300, 301, 304, 361-367, 369, 370, 372, 374, - harekâtı, 211.
Tabip, 432.
Tabur, 192, 208.
Tâhâköysancak, 343.
Tahir Dehrî Efendi bini Kâmil (Mülazımısani, Eyüpsultan), 341.
Tahir Efendi bini Abdülkadir (Mülazımısani, Manastır), 341.
Tahir Karauğuz Bey (Zonguldak İstihbarat Müdürü), 58.
Tahsin Bey (Aydın Mebusu), 251, 421.
Tahsin Bey (İzmir Mebusu), 71, 123.
Tahsin Efendi bini Mustafa (Binbaşı, Dersaadet), 344.
Takiyiddin Efendi bini İbrahim (Mülazımıevvel, Mersin), 343.
Takmak, 301.
Talâd Efendi bini Rasih (Zabitvekili, Serez), 340.
Talât Efendi bini Murtaza (Yüzbaşı, Edirne), 344.
Talebe, 95.
Tamirhane, 185, 194.
Tanrı, 24.
Tarafsız bölge, 308-311, 317.
Tarih, 22, 25, 96, 118, 136, 145, 159, 293, 306, 360, 377, 381.
Tarsus, 342-344.
Taşköprü, 340.
Tavşanlı; 343.
Tayyare, 64, 199, 223, 227, 231, 299, 328, 371.
Tayyib Efendi bini Mustafa (Mülazımıevvel, Kırşehir), 343.
Tazılar, 368.
Tecavüz, 95, 148, 182, 291, 309, 310, 317, 345, 351, 387, 391.
Tehcir, 90, 102.

Tekâlifi Harbiye, 30.
Tekâlifi Milliye, 28-30, 57, 70, - Emri, 69, - Komisyonu, 69.
Tekirdağ (Tekfurdağ), 176, 288, 342.
Telgraf, 21, 48, 51, 68, 73, 79, 85, 92, 104, 108, 109, 116, 118, 120, 128, 132, 134, 141, 167, 181, 200, 226, 227, 246, 259, 261, 263, 284, 285, 300, 309, 325, 346, 348, 350, 357-359, 375, 387, 399, 400, 403, 405, 410, 416, 425, 427, 433, 440, -name, 63, 73, 120, 129, 130, 150, 157, 166, 185, 211, 224, 229, 242, 253, 258, 262, 295, 317, 319, 320, 324, 330, 331, 345, 347, 394-397, 412, 426, 429.
Telsiz, 178, 261.
Temyiz Mahkemesi Reformu, 282.
Terkos Gölü, 423.
Teşkilat, 62, 147, 150, 170, 232, 275, 285, 286, 289, 296, 299, 309, 328, 347, 435, 436.
Teşkilatı Esasiye Kanunu, 91, 106, 155.
Tevfik Bey (Kurmay Binbaşı), 181.
Tevfik Efendi bini Mehmed (Mülazımıevvel, Trablusgarp), 341.
Tevfik Efendi bini Mustafa (Mülazımısani, Harput), 344.
Tevfik Rüştü Bey (Doktor, Menteşe Mebusu), 48, 54, 123, 146, 417.
Tevfik Sâmi Efendi bini Hüseyin Hüsnü (Mülazımıevvel, Dersaadet), 343.
Tevhidi Efkâr, 127, 306, 307.
The Daily Mail, 276.
The Daily Telegraph, 333.
Tınaztepe, 210, 364-367.
Tırnova, 342.
Ticaret, 277.
Tilki köyübeli, 215.
Times, 50.
Tiran, 343.
Tirbetlis (Yunan Kolordu Levazım Reisi, Miralay), 242.
Tokat, 341, 342.
Toklusivrisi, 227, 228, 367, 368, 370.
Tokuşlar, 212.
Top, 22, 214, 226, 231, 269, -çu, 62, 87, 163, 199, 227, 272, 299, 364-366, 368, 369, 390, -çu cephanesi, 199, -çu kuvvetleri, 390.
Topkapı, 153, 175.
Toplum, 41.
Toplumsal, 24, 25, 148, - bünye, 24, 26, - hayat, 25, 26, - ihtiyaç, 26, - kuvvetler, 25, - maraza, 24.
Toprak, 60, 328, 336, 338, -lar, 43, 149, 217.
Torbalı, 265.
Toros, 109.
Torpil, 280.
Townshend (General), 163, 165, 166, 170, 177.
Toygartepe, 340.
Trablus, 340.
Trablusgarp, 341, 343.
Trabzon, 55, 68, 78, 79, 115, 123, 150, 246, 341, 343, 344, 404.
Trakya, 59, 98, 156, 157, 163, 166-169, 171, 176, 178, 200, 203, 241, 256, 276, 279, 280, 282, 285, 287-290, 297, 298, 304, 306-311, 314, 315, 317, 326, 328, 335, 337, 338, 345, 347, 348, 350, 351, 354, 371, 375, 376, 378, 384, 387-392, 394, 397, 398, 400, 405, 406, 409, 412, 413, 417-421, 425, 435, 437.
Tren, 83, 84, 99, 102, 112, 125, 177, 202, 210, 354, - seyahati, 177.
Trikopis (Yunan Ordusu Başkumandanı), 235, 236, 242, 274, 292, 369.
Tunalı Hilmi Bey (Bolu Mebusu), 370, 371, 377, 420.
Turgutlu (Kasaba), 258, 261-264, 266, 293, 372.
Turhala, 171.
Tutuklama, 285.
Tutuklu, 117.
Tüfek, 22, 61, 149, 175, 223, 226, 228, 231, 255, 269, 371.
Türk, 22, 25, 26, 60, 66, 94, 117, 154, 166, 167, 178, 231, 232, 234, 259, 261-263, 274, 276, 281, 289, 291, 300-302, 305, 306, 319, 325, 328, 329, 333-338, 371, 389, 397, 437, - ahali, 319, 351, - âlemi, 325, - arazisi, 282, - askeri, 437, askeri memurları, 389, 405, - Başkumandanlığı, 262, 263, - bayrağı, 301, - bünyesi, 26,

- delegesi, 289, - düşmanlığı politikası, 154, - edebiyatı, 25, - halkı, 60, 397, - hükümeti, 276, 337, - ırkı, 276, - idaresi, 178, - İmparatorluğu, 333, - istasyonu, 263, - kuvvetleri, 289, -ler, 94, 150, 280, 282, 284, 288, 302, 311, 314, 318, 338, 364, -lük, 25, - milleti, 25, 60, 232, 234, 274, 302, 305, 329, - milli hükümeti, 277, 333, 336, - milli ordusu, 281, - orduları, 333, - ordusu, 60, 231, 259, 261, 306, 371, - payitahtı, 335, - sanatı, 25, - tarihi, 25, - Telsiz İstasyonları, 251, - toprağı, 328, - toprakları, 60, - yolcuları, 117, - zaferi, 300.
Türkçe, 231, 308.
Türkiye (Türkiya), 22, 24, 26-28, 54, 56, 58-60, 63-68, 74, 76, 77, 81-84, 88, 90, 91, 93, 94, 96, 103, 107, 111-115, 117-122, 127, 129-133, 137-140, 142-146, 148-152, 154, 158-161, 163, 165-169, 171, 173, 176, 178-180, 182, 185, 186, 189-191, 194, 196-198, 202, 203, 208-212, 214, 216, 217, 219-221, 223, 224, 227, 229, 230, 232-234, 240, 241, 243, 247, 256, 262, 265, 269, 272, 274-278, 281, 294, 295, 297, 299, 301, 303, 304, 308-312, 314, 315, 321, 326, 327, 331, 333-337, 339, 345, 348, 350, 351, 353, 356, 374, 375, 380, 383, 384, 386, 387, 389, 390-393, 398, 400-406, 412, 421, 423, 425, 426, 428, 431, 433, 435-437, 439, 441, - devleti, 24, 26, 96, - halkı, 26, 60, 93-96, 122, 136, 137, 145, 146, 303, 304, 309, 310, 351, 389, - hükümeti, 335, - milli ordusu, 145, -nin bağımsızlığı, 26, - orduları başkumandanı, 351, - sınırları, 337, - toprakları, 93, 217.
Türkiye (Türkiya) Büyük Millet Meclisi, 24, 26-28, 54, 56, 58, 60, 63-65, 67, 68, 74, 76, 77, 81-84, 88, 103, 107, 111-115, 117-122, 127, 129-133, 138-140, 142-144, 148, 150-152, 158, 159, 161, 163, 165, 166, 168, 169, 171, 173, 176, 178-180, 182, 185, 186, 189-191, 194, 196-198, 202, 203, 207-212, 214, 216, 217, 219-221, 223, 224, 227, 229, 230, 232-234, 240, 241, 243, 246, 247, 256, 265, 269, 272, 274, 275, 294, 295, 297, 299, 301, 303, 310, 315, 326, 327, 331, 339, 345, 348, 374, 375, 383, 384, 386, 387, 389-391, 393, 398, 401-404, 412, 417, 423, 425, 426, 428, 431, 433, 436, 439, 441, - Hükümeti, 278, 304, 311, 321, 334, 350, 353, 392, 400, 435, 437, - İdaresi, 406, - orduları, 303.
Türkiye-Rusya dostluğu, 91.
Türk-Yunan harbi, 167.

Uçak, 348.
Ukrayna, 335.
Uluborlu, 340, 341, 343.
Ulucak, 369.
Ulukışla, 342.
Umran Efendi bini Mustafa (Mülazımısani, Bingazi), 344.
Umum Anadolu Hıristiyanları Kongresi, 95.
Urfa, 340, 343, 344.
Urla, 292, 305, 373.
Uşak, 176, 212, 220, 235, 237, 238, 242-244, 247-253, 255, 293, 301, 342, 344, 367-370, 372.

Ülke, 217, 219, 335.
Ültimatom, 377.
Üsküp, 341-344.
Üsküdar, 279, 280, 290, 297, 339-341.
Üye, 140, 156, 158, 166, 322.

Vagon, 206.
Vakit, 355.
Vali, 120, 250.
Valmy, 149.
Vamık Bozkurt bini Agâh (Mülazımıevvel, Dersaadet), 344.
Van, 119, 123, 341, 342, 344.
Vapur, 117, 153, 269, 282, 285, 371, 373.
Vasıf Bey (Sivas Mebusu), 34-36, 44-46, 50, 51.
Vasıta, 185, 194, 301.
Vasilokopulis (Erkânıharbiye Reisi, Miralay), 242.
Vatan, 23, 25, 36, 42, 50, 70, 90, 95, 275, 293, 301, 304, 323, 361, -ın kurtuluşu,

275, -i cesaret, 381, -i hissiyat, 58, -perver, 24, 25, 381, -perverane gayret, 24.
Vatana hıyanet, 70.
Vatandaş, 101.
Vehbi Efendi (Birinci Reis Vekili), 146, 240, 339.
Vehbi Efendi (Konya Mebusu), 139.
Velâsopulos, 125.
Veli Bey, 142.
Veli Hâşim Efendi bini Hacı Osman (Mülazımıevvel, Tarsus), 343.
Veli Necati Efendi bini Mehmet (Binbaşı, Kastamonu), 344.
Velid Bey (*Tevhidi Efkâr* gazetesi sahibi), 102, 127.
Venedik, 290.
Venizelos, 302.
Versay, 147.
Vilayet, 72, 119, 120, 251, 336.
Viren, 226.
Vodina, 344.

Waterloo, 293.

Yabanabat, 64, 340.
Yabancı, 60, 69, 145, 148, 246, 259, 261, 264, 277, 286, 289, 335, 381, - devletler, 261, - harp gemileri, 289, -lar, 29, - müdahalesi, 381, - süngüleri, 381.
Yahya Efendi bini Ahmed (Yüzbaşı, Halep), 340.
Yahya Galip Bey (Kırşehir Mebusu), 123, 365, 371, 376, 377.
Yakındoğu, 60, 95, 106, 276, 282, 333, 336, 353, - barışı, 353.
Yakup Cevdet Efendi bini Mehmed (Mülazımıevvel, Konya), 344.
Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) Bey (*İkdam* gazetesi yazarı), 302-304.
Yalova, 212.
Yalvaç, 339.
Yanya, 341.
Yarımada, 288.
Yarımca, 407.
Yasin Bey (Gaziantep Mebusu), 420.
Yavel (Amerika Yakındoğu Yardım Heyeti'nden), 95, 106.
Yazar, 78, 291, 303.
[illegible], 68.
[illegible]ıne, 340.
[illegible]ı, 341, 342.
[illegible]ağa, 340.
[illegible], 79.
[illegible], 84, 339.
[illegible] Askerî Mahkemesi, 64.
[illegible]ya, 115.
[illegible], 22, 37, 58-60, 117, 124, 125, 130, 154, 157, 163, 167, 168, 171, 176, 178, 181, 184, 200, 221, 231, 256, 259, 274, 277, 279, 281, 285, 287, 289, 291, 292, 296, 299, 300, 301, 304, 305, 307, 311, 319, 326, 328, 329, 337, 345, 347, 348, 351, 361, 363, 364, 366, 369, 371, 373, 376-378, 387-391, 400, 405-407, 412, 413, 417, 419, 420, 425, 437, - alayları, 87, - askeri, 348, - askeri faaliyeti, 171, 178, - askeri memurları, 389, 405, - askerleri, 231, 299, 305, 307, - Başkumandanı, 168, 369, - Cephesi, 157, - devleti, 292, 298, - donanması, 154, 289, 328, 347, 373, - facialarî, 58, - filosu, 277, - firarileri, 373, - gazeteleri, 299, - generali, 419, - hâkimiyeti, 337, - halkı, 285, - harekâtı, 184, - hükümeti, 117, 178, 256, 277, 388, 417, - idaresi, 351, 391, 412, 420, - kanı, 22, - kıtaları, 425, - Kralı, 274, 376, - kuvveti, 292, 363, - kuvvetleri, 221, 348, 389, 405, 406, 407, -lılar, 21, 59, 95, 98, 102, 106, 107, 117, 125, 157, 163, 166, 169, 176, 178, 179, 187, 207, 259, 276, 277, 279, 282, 284, 285, 287, 288, 295, 296, 302, 311, 314, 315, 334, 363, 371, 376, 390, 406, 417, 420, 421, 435, -lı mürettebat, 117, - Maslahatgüzarı, 178, - memurları, 412, - milleti, 371, 377, - neferleri, 364, 373, - orduları, 37, 124, 274, 307, - ordusu, 59, 60, 163, 168, 178, 181, 256, 259, 279, 281, 284, 287, 289, 291, 292, 296, 298, 299, 301, 304, 311, 319, 326, 328, 329, 335, 337, 345, 351, 361, 371, 376, 378, 387-391, 400, 405, 412, 413, 417, 419, 437, - prensi, 125, - yığınağı, 176.
Yunanistan, 22, 59, 256, 285, 302, 310, 311, 335, 337, 338, 376, 377, 407, 420, - ordusu, 310.

Yunus Nâdi Bey (Hariciye Encümeni Reisi), 146.
Yurt, 24, 338, 377.
Yusuf Bahrî Efendi bini Durak (Zabitvekili, Keskin), 344.
Yusuf Bey bini Mehmed (Kaymakam, Trabzon), 343.
Yusuf Efendi (Binbaşı), 340.
Yusuf Hüsnü Efendi bini Hüseyin Şükrü (Mülazımısani, Kilis), 343.
Yusuf İzzet Efendi bini Mehmed Rüşdü (Yüzbaşı, Kütahya), 342.
Yusuf Kemal (Tengirşenk) Bey (Hariciye Vekili), 85, 89, 92, 108, 146, 174, 182, 183, 296, 327, 350, 354, 378, 380, 387, 389, 392, 394, 399, 405, 406, 410, 412, 416.
Yusuf Kemal Efendi bini Mehmet Nuri (Yüzbaşı), 341.
Yusuf Nâzım Efendi bini Mehmed (Binbaşı, Erzurum), 343.
Yusuf Sıdkı Efendi bini Hasan (Mülazımıevvel, Trablusgarp), 343.
Yusuf Ziya Bey bini Süleyman (Mülazımıevvel, Harput), 342.
Yusuf Ziya Efendi bini İsmail (Mülazımıevvel, Marmaris), 343.

Zabıta, 411.
Zafer, 305.
Zâhid Efendi (Yüzbaşı), 342.
Zalim, 94, 95.
Zaman, 44.
Zekâi Bey (Adana Mebusu), 123, 421.
Zekâyi Efendi (Yüzbaşı), 342.
Zekeriya Efendi bini Abdülkadir (Mülazımıevvel, Erzincan), 342.
Zekeriya Vâhid Efendi bini Âdil (Yüzbaşı, Selanik), 342.
Zeki Efendi bini Fuad (Mülazımısani, Kasımpaşa), 339.
Zeki Efendi bini İbrahim (Zabitvekili, İzmir), 343.
Zeki Efendi bini Sabri (Mülazımısani, Siroz), 342.
Zeki Efendi bini Tevfik (Yüzbaşı, Şehzadebaşı), 340.
Zencirli, 265.
Zile, 341.
Zimaras (General), 235.
Ziya Bey (Yüzbaşı), 344.
Ziya Efendi bini Hacı Nuri (Binbaşı, Çatalca), 341.
Ziya Efendi bini Halim (Mülazımıevvel, Araç), 341.
Ziya Hurşit Bey (Lâzistan Mebusu), 146, 419, 430.
Ziyaeddin Efendi bini İsmail Hikmet (Mülazımısani, Isparta), 343.
Zonguldak, 58, 246.
Zulüm, 79, 93, 148, 207, 231, 254, 311, 314, 319, 376, 406, 437.
Zübeyde Hanım, 221.
Züştay, 342.